ISBN 978-961-91824-5-1
Taras Kermauner
RSD
Eseji, pisma, portreti 4
Nekrolog samemu sebi 2

IZ PISMA ZDENKA KODRIČA TARASU KERMAUNERJU

Prebral sem vašo knjigo. Seveda sem se največ časa ukvarjal s poglavjem, v katerem pišete o moji igri. Priznati moram: presunljivo, odkrito, natančno in kar se da primerjalno. Takšne razprave nobena moja drama ni doživela in je tudi ne bo. Vaša pisava, vaše razmišljanje je presunljivo zato, ker nočete ugajati, ker v hipu na neko misel, besedo, sintagmo strastno in kritično reagirate, odmevate z nekakšnim svojim protitekstom. Neverjeten pogum imate, ko vpletate svojo družino, ko si upate glasno in odgovorno govoriti o svojih. Vaše pisanje razumem kot verze, ki jih je napisal mlad nemški pesnik Thilo Schmid in so objavljeni v zadnji Literaturi. Pesem ima naslov Zamrznjeno jezero. Vaš pogled na svet in gledališče je neizprosen, zahteva nekompromisnost ne le od vas, ampak tudi od tistega, ki bere vaše literarno teoretične in filozofske tekste o slovenski dramatiki. Upam, da boste o mojih dramah še kaj zapisali. Užitek vas je brati! Lep pozdrav,

Zdenko Kodrič
Cirkovce, 30. avgust 2004

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA
SLOVENSKE DRAMATIKE

NEKROLOG SAMEMU SEBI 2

Eseji, pisma, portreti 4

Taras Kermauner

Samozaložba GolKerKavč
AVBER-HORJUL-LJUBLJANA-KRTINA
2006

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09-2(086.034.4)
821.163.6-6(086.034.4)

KERMAUNER, Taras
Eseji, pisma, portreti. 4, Nekrolog samemu sebi 2 [Elektronski vir] / Taras Kermauner ; [vsebine dram Alenka Goljevšček]. - Avber [etc.] : samozal. GolKerKavč, 2006. - (Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike)

ISBN 978-961-91824-5-1

232400128

Taras Kermauner
RSD
Eseji, pisma, portreti 4
Nekrolog samemu sebi 2
RSD 116-004-2006

Izdal: Samozaložba GolKerKavč
Vsebine dram: Alenka Goljevšček
Računalniška postavitev: Ajda Kermauner Kavčič
CD zgoščenka

Izdajo zgoščenke je sofinancirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Copyright © by Taras Kermauner

PETI DEL

SREČAVANJA Z NIHILIZMOM, VERO IN SABO

NEKROLOG SAMEMU SEBI

Esej »Nekrolog samemu sebi« je izrez iz burnega življenja slovenskega intelektualca, ki je svet idej in svetovnih nazorov, zlasti marksizem, ki tako označujejo naš čas, izredno intenzivno in strastno podoživljal v nenehnem iskanju nečesa, kar bi posredovalo enotnost med posameznikom in gibanjem, med mislijo in akcijo, katere pa avtor nikoli ne najde, saj vedno znova trči na omejenost ideologij in gibanj in na njihovo nezmožnost zaobjeti vse plasti človekove eksistence. Kermaunerjevo odkritosrčno in kritično razstavljanje samega sebe je obenem razstavljanje idejnih smeri, skozi katere je šel, katerim pa nikakor ne jemlje vse veljavnosti, saj jih spaja v novo in prej, v zaverovanosti v absolutno veljavnost ene same, nemogočo skušenjsko vednost. Višja stopnja zavesti se mu na koncu prikaže kot neogibno vezana na svobodo, na odprtost okolju ter sebi, svojim potrebam, svoji rasti, ki je nedeljivo povezana z najbolj osebnimi izkušnjami in spoznanji. Kermauner ne zanika idej in ideologij, niti jih ne demistificira na cenen način, želi le prikazati svoje notranje osvobajanje od njihovega izključnega pomena in oblasti nad človekovim duhom. Prav zato ni Kermaunerjev nekrolog samo nekrolog določeni preteklosti in miselnosti, ki jo sam plastično pooseblja, ampak hkrati nekrolog določenim pojavom v sodobnem svetu, onkraj katerih je šele možno ustvarjalno iskanje svojega mesta v svetu in družbi.

Ženi Alenki, edini stalnici mojega življenja;
brez nje ne bi bilo opisane poti
in jaz ne bi bil, kar sem

Spodobilo bi se, da bi pisec, ki velja, čeprav le na pol, za filozofa, odgovarjal na vprašanje o marksizmu in strukturalizmu po filozofsko, razčlenil jedra teh dveh filozofij, kajti za filozofiji gre, o tem ne more biti dvoma, razložil njuna sistema, na koncu pa se dotaknil še socialnih, če ne celo političnih implikacij, ki so z njima povezane. A ker nisem in nočem biti spodoben pisec, bom ravnal drugače. O filozofskih razsežnostih obeh filozofskih smeri pa tudi o razmerah, v katerih sta nastajali, vejo drugi več in bolje od

mene; zares, za te stvari nisem specialist. Morda sem izvedenejši v nečem drugem. Kot napol literata ali leposlovnega amaterja, kot esejista, me je že od nekdaj zanimala psihološka ali eksistencialna plat filozofskih preokupacij. A tudi Jaspersu ne bi hotel hoditi v zelje; psihologiji svetovnih nazorov se bom izognil. Vznemirja me psihologija filozofa, človeka, ki sprejema in oznanja določeno filozofijo, situacija, v kateri in zaradi katere jo oznanja. Zakaj jo sprejema? Zakaj ravno to, zakaj ne druge? Kaj je v njej in v njem, da se privlačujeta? Kaj mu pomenijo njene temeljne kategorije, da si jih je odločil prisvojiti? Kakšna je njihova psihološka in pomenska vsebina, širina, zmožnost učinkovanja, označevanja in odreševanja, da so se zazdele v nekem nikakor ne naključnem trenutku nekomu, ki bi se v tem svetu rad orientiral, rešilne? Kajti, to naj povem že v začetku, zame filozofija nikoli ni bila »znanstvena« ali bolj teoretična panoga, kot fizika ali biologija, zame je bila že od nekdaj bolj podobna ladjedelništvu ali kolarstvu, praktična disciplina, ki mi je služila v reševanju mojih vsakdanjih psiholoških, psihiatričnih, osebnostnih in socialnih problemov, me usmerjala; mi svet pojasnjevala, me pomirjala, mi služila za orožje, obrambno in napadalno, bila mi je - in mi je še - bolj moralna filozofija, včasih nadomestek za mistiko in religijo, drugič za politiko in družbeno delovanje, vsekdar pa za temelj mojega napol izpovednega, napol igrivega in napol izzivalnega esejizma, moje avtodestruirajoče se ideologije.

S filozofijo sem se srečeval. Nikoli je nisem ustvarjal, za kaj takega imam premalo smisla, posluha, moči, znanja, zmožnosti. Sem jo pa apliciral dostikrat prav uspešno, čeprav površno, jo podaljševal v analizo socialne, kulturne, literarne konkretnosti. Prišla mi je neskončno prav. Brez nje ne bi bil, kar sem. V slovenskih razmerah, ki so bile tedaj, ko sem vstopal vanje, tako rekoč stoodstotno zoperfilozofske, pripadniki starejših rodov so imeli filozofijo za najbolj bedast in zastarel posel tega sveta, mi je ravno obujanje, obnavljanje, propagiranje filozofije dalo posebno mesto (pogleda in akcije). Filozofija mi je bila hvaležna, da sem jo potegnil iz zaničevane ropotarnice, kamor so jo zabrisali ponesrečeni vitalisti, življenjeljubci, barvegledci, rožehvalci, miselničci, nagradila me je, razkrila mi je vsaj majhen del svojih obsežnih poljan, da sem na njih lahko od srca, sproščeno, predano, zares sladko užival, to znam, to delam rad; obenem pa mi je dala na posodo tudi nekaj svojih čudodelnih orodij, s katerimi sem v kratkem času lahko razrešil več hudih ugank, ki jih je življenjska sfinga pokladala pred mladega Ojdipa, ugank, ki za njegove starejše sodobnike sploh niso bile uganke, saj jih debelovidci niso niti opazili. Se pravi, da sem naredil - opazil - probleme tam, kjer jih ni (več) bilo, in jih potem v »solipsistično narcisističnem« delovnem ognju tudi reševal. A kaj hočemo, če je nekdo dovolj vpliven, vztrajen, inteligenten, če je v skladu z »duhom« časa, s horizontom tedanjega sveta, bo probleme, ki jih vidi sam, »napravil« za obče, drugi jih bojo povzeli za njim, jih bojo, razumljivo, zagledali; kateri in kaj pa je umeten in »pristen«, nepravi in pravi problem, pa tako nobeden od nas zagotovo ne ve, čeprav so zoperfilozofski esteti, moji nekdanji sovražniki, trdili, da to vedo in da je to čisto jasno: pravi problemi - edina resnica, vredna prave pozornosti in estetske presoje - so bili zanje, če naj navedem Filipa Kalana, rojstvo, smrt, lakota, ljubezen (ali v ljudskem jeziku, v najnižji varianti vitalizma: papcat, pupcat in tiki-taki). Teh resnic in vozlišč človeškega bivanja seveda ne zanikam, niti najmanj. Vendar - v letih, ko sem se začel neposredneje ukvarjati s filozofijo, bilo je tik po vojni, se je lakota

nekako končavala, smrt je bila, tako smo mislili, za nami, bil sem še premlad, da bi plodil, a prestar, da bi bil ravnokar rojen, z ljubeznijo pa sem imel nekatere težave, ki so v navadi pri petnajstletnih fantih. Tako sem se usmeril tja, kjer mi ti pomembni pojmi niso kaj prida koristili.

Kam torej?

Nisem imel čisto prav, ko sem zapisal, da je bila po vojni na Slovenskem vsa filozofija ob kredit; kot ponavadi, sem pretiraval. Za smešno, nepotrebno, ponesrečeno se je (dokončno) »skazala« fenomenologija, pač preprosto zato, ker se je njen učenik France Veber osebno nekako zvezal s politično-socialnimi silami, ki so bile v vojni, v revoluciji premagane, pa tudi zato, ker iz nje res ni mogla slediti nobena socialno - politično - vojaška akcija; v izključujočem se boju med pristaši takšnih akcij je ostala ob strani, ni imela instrumentov, da bi se vanje vključila, sploh je niso zanimale. A kako naj bo neka filozofija, neka misel, sploh neko človeško stališče kaj vredno, tako se je mislilo v letu 1945, če ne sprašuje po bistvenih človeških zadevah, po tistih o rojstvih ipd., ki smo jih že omenili, pa po vojski, po družbeni ureditvi, po človeškem trpljenju, po človekovi socialni osvoboditvi, in nanje ne odgovarja? Fenomenološko, meinongovsko razglabljanje, ki se je postavljalo zunaj slehernega praktičnega, socialnega, zgodovinskega, razrednega interesa, je res doživelo svoj strahoviti polom in vsem, ki smo tedaj ta polom opazovali, se je zdelo povsem naravno, da se ne bo nikoli več obnovilo, da je dokončno premagano, da je bilo tako rekoč že od začetka pomota, zmešnjava, buržoazno dekadentni izmislek bolnih, presitih možgan. Kajti zanimalo nas je nekaj drugega: družba. Družbena vprašanja so bila alfa in omega naše pozornosti in interesa.

Poleg fenomenologije, ki je bila vseh dvajset let med obema vojnama glavna na ljubljanski univerzi, na filozofski fakulteti, se pravi v vrhu slovenske laične filozofije, se je ob istem času ponesrečila tudi druga filozofska smer na Slovenskem: neotomizem so predavali še naprej na teološki fakulteti, med duhovščino je ohranil svojo prejšnjo veljavo. Vendar - ta objektiviteta za nas, ki smo stali na drugem stališču, ni bila prav nič objektivna. Neotomizem in vse, kar je bilo z njim v zvezi, cerkev, duhovščina, religija, vse je bilo zapisano prihodnjemu, bližnjemu, skorajšnjemu koncu.

Mračnjaštvo, to je bila oznaka za vse te pojme in pojave, obarvane s črno barvo, je bilo pravkar vojaško, politično in moralno poraženo, minilo bo le malo časa, se nam je zdelo, smo pričakovali, in izginilo bo tudi socialno. Kako naj bi bila potem filozofija, ki je to mračnjaštvo utemeljevala, neotomizem, kaj vredna, če je utemeljevala nekaj, kar nujno izginja, kar je nemočno, nično, neresnično? Za resničen in biten se je skazal razred, ki je zmagal, njegovo politično gibanje, njegov interes: pojem, območje, pojavnost družbenosti. Smešna reč, ukvarjati se z Bogom, grehi, milostjo, vicami, s pikolovskim cepljenjem pojmov in občutkov, ko pa je pred nami svet, ki ga je treba spremeniti, na novo sezidati, napolniti s pravo vsebino.

A kaj je bila ta prava vsebina?

Ker je zmagala komunistična partija in z njo, kot je trdila, proletariat, je zmagala tretja že pred vojno močna filozofska smer na Slovenskem: marksizem. Ni bilo razloga dvomiti, vsaj za nas ne, ki smo bili otroci splošne zmage, da se je marksizem skazal kot edini vredni filozofski nazor, edini resnični, edini obstojni. Misliti drugače bi se reklo - se je reklo - misliti v kategorijah poraza.

Kar ni bilo marksistično, je bilo za nas - ali ni to temeljni marksistični nauk? - ostanek starega: razkroj. Kdo bi tedaj, pisalo se je, ponavljam, leto 1945, želel v razkroj? Tudi če ne bi hotel, bi moral postati marksist, takšna je bila situacija tega svetega leta.

KAKO SEM DOŽIVLJAL IN SPREJEMAL MARKSIZEM

Svečano sem že napovedal, da v tem eseju ne bom govoril o filozofiji kot taki, ampak o tem, kako sem jo doživljal in sprejemal sam. To velja tudi za moj odnos do marksizma. V vrsticah, ki bojo sledile, se ne bo zarisavala podoba marksizma, kakršen je (čeprav, priznam, mi je ta »je« zelo problematičen), ampak kakršnega sem gledal, videl, vzljubil in zavračal: mojega marksizma, marksizma mojega časa in moje sredine. Pisal bom torej o fenomenu, ki je »subjektivne« narave, oziroma velja, kot bomo videli, deloma tudi za skupino ali skupine, ki sem jim pripadal, ne velja pa za druge skupine, predvsem ne za tiste, s katerimi sem bil v sporu. Marksizem, ki bo nastopal v tem tekstu, bo torej psihični pojav, skušenjska slika, ki si jo je izoblikoval estet, esejist in privatnik, a vendar hkrati nekdo, ki se je trudil iz te svoje privatnosti zlesti, se vključiti v družbo, na njen tok - postopoma - vplivati, ji držati zrcala, ki jih je sam izdelal, ji - polagoma - soliti pamet, se pretepati z drugače mislečimi, nekdo torej, ki ga vse življenje razganja erotska socialna strast, pa je kljub temu nezmožen, da bi se sebi odpovedal, postal tak kot drugi, in tako vse življenje opleta med svojo posameznostjo, izločenostjo, celo izgnanostjo na eni in svojim družbenim delovanjem na drugi strani. Ta marksizem, o katerem si bo častiti bravec pridobil nekoliko skeptično mnenje, a s tem še bolj o njegovem avtorju, bo torej na eni strani lik zasebnika, njegova realna skušenjska »izmišljotina«, sad njegove delovne in posebne domišljije, na drugi pa bo kazal karakteristike predmeta, kakor ga je določila, ustvarila neka povojna kulturniška skupina mladih Slovencev; po tej strani bo imel nekoliko objektivnejši značaj - če smo seveda toliko strpni, da tej skupini tak značaj priznamo. Vse je odvisno, priznajmo, od stališča, od mesta, na katerem v tem našem zabavno-temačnem boju pod soncem stojimo, se gledamo, se otipavamo, režemo in hladimo (hladimo: če ne prej pa v milem grobi).

Pripoved o srečanjih z marksizmom, pravih srečanjih, kajti bilo jih je več, večkrat sva se zapustila in večkrat našla, enkrat sva si bila do kraja predana, drugič sva se le oddaleč spogledovala, bi moral začeti prav za prav takole: ko sem se rodil, je nad mano sijala zvezda Vzhoda. Kaj sem bil predestiniran za enega novih Kristusov? Bil. Čeprav ne več samotnega, edinstvenega, posameznika, ki bo odreševal grehe sveta in ki ga bojo vsi, celo učenci, zapustili, ampak za kolektivnega, za pripadnika tistega gibanja, ki je bilo soterično kot celota, karizmatično kot gibanje, kot zgodovinski subjekt, in ki bo dovršilo, kar je Kristus sicer nekoč, pred dva tisoč leti, začel, a slabo opravil. On nam je obljubil onkrajzemska telesa, v tem je, kajneda, precej goljufije,

čeprav modre; mi si bomo priskrbeli tuzemska, večna, srečna. On je oznanjal ljubezen, mi jo bomo udejanjili. On je učil enakost, mi jo bomo zagotovili. On je obetal svobodo, resnico, pravico, mi vemo, kako se prime bika za roge, kje mu je treba puščati kri, razrednemu sovražniku, kako ta svet udomačiti, spraviti na kolena, zlo pa z brco v zadnjico napoditi v kot, služit in molčat.

Takšna je bila - verska - miselnost, ki me je krstila; a če je pri krstu še nisem dodobra doumel, sem je imel v družini, v kateri sta bila oče in mati prepričana komunista in s tem marksista, prav kmalu na pretek. Vsrkaval sem jo z materinim mlekom, hranila me je za kosilo in večerjo, z opoldanskimi vzpodbudami in večernimi zaklinjanji, me pojila po vseh komunikacijskih kanalih, ki jih lahko na otroka za dolga leta, za sedemnajst let edinca, privežejo ljubeči, ambiciozni, odgovorni starši. Marksizem, o katerem sem kar naprej poslušal, zame ni bil filozofija, a to tudi ni bil za druge, s katerimi sem prišel v - ljubezensko adeptski - stik, za komuniste, ampak prepričanje, ideologija, vera, laična religija. Če se je in ko se je, v teh zarotniško gorečih krogih, razpravljalo o marksizmu, se je le malo o eminentno filozofskih problemih, temveč deloma o praktičnih, akcijskih, deloma o verskih, temeljnih, pa svetovnonazorskih. Marksizem je bil, zame, za moja otroška ušesa, za moje otroško, sprejemljivo, čisto, zanosno, religiozno srce nauk, kako s tega sveta pregnati trpljenje, revščino, obup, kako iztrebiti izkoriščevalce in lastnike (= zlo), kako vzpostaviti nov svet, utelesiti novega človeka, družbo sreče, v kateri se bodo šibile polne mize, se bosta razlivala nektar in ambrozija. Marksizem je bil nauk, ki je zagotavljal uresničenje v s e h želja, bil je udejanjenje sveta izpolnjenih želja.

Zato mi ni bilo, ko sem dorastel do enajstih let in se je začela vojna, prav nič težko z enako zaupljivostjo še naprej verovati v Revolucijo, Komunizem, Sovjetsko zvezo, Enobe, Partizanstvo, v to, da smo že na pragu družbe, v kateri ne bo ne denarja ne gospode ne Nemcev ne krivic ne hudobne sosede, ki nas je preganjala, ne zoprnih šolskih predmetov; prihaja čas, sem vroče mislil, želel in veroval, ko bom tudi sam boljši, predvsem pa uspešnejši: tekel - tedaj sem gojil atletiko - bom hitreje, kot sem dozdaj, tudi kroglo lučal dlje in preskakoval večje višine kot zdaj, se pravi kot drugi. Moje biološko dozorevanje je potekalo vštric z dozorevanjem Novega sveta, izhod iz mučne pubertete se je skladal s krvavim izhodom iz razredne družbe. Če pa upoštevam še splošno slovensko ideološko tradicijo, naše krčevito in zares posvojeno, sprejeto, ponotranjeno krščanstvo (kot ideologijo ubogih, kot oznanenje Odrešitve), moram danes izjaviti, da bi bilo perverzno, če ne bi bil in postal marksist, se pravi učenec, vernik, aktivist nauka, ki je obetal meni, mojim bližnjim in mojemu narodu najvišji zadetek na tomboli; povrh vsega pa ta tombola ni bila igra na srečo, ampak znanstveno utemeljena resnica, neogibnost, ki je ljudi, vkrcane na pravi brod, po objektivni zgodovinski nujnosti morala pripeljati v Obljubljeno deželo.

Z vašo kritiko, ljubi bravci, se strinjam že vnaprej. Priznam: kar sem naslikal, je tipično otroška podoba sveta, prihodnosti, sebe, iluzija, slepilo, čar, magija. Res je. Vendar, dovolite mi dovolj tehtno opravičilo: dete nisem bil samo jaz, dečica smo bili vsi, vsaj tisti z naše ladje in vsaj v tem pogledu: v zaupanju v Absolutno prihodnost. Slovenci kot celota smo bili otroško društvo, tisti pa, ki so se iz tega društva izpisali, ne verujoč obljubam in samoslepilu, so postali izdajavci, bili so trezni in cinični buržuji, ki so poznali ustroj sveta in vedeli za

relativnost, približnost, pomanjkljivost vsega, za ponesrečenje vere in luknjičavost, nevododržnost, neusodezdržnost človeka. Veste le za ustroj starega, razrednega, nečloveškega sveta, smo jih zavračali mi, razgreti od strasti, vneti od zagona, in tako še zmerom vzklikajo tudi naši današnji dvojniki, naši otroci in naši študentje. A kaj ko danes ta dan ne delim več njihovega, svojega nekdanjega mišljenja, saj imam drugačno skušnjo, prehodil sem dolgo in zamotano pot, ki je tudi mene izpisala iz omenjenega hortikulturnega, filantropskega, cicibanskega društva, čeprav drugače kot cinične buržuje in njihove politično drugačne, a skušenjsko sorodne naslednike. Prav za prav mi ni do tega, kritični bravec, da bi te o čemerkoli prepričal: rad bi le, vsaj v grobih obrisih, zarisal svojo pot, takšno, kot je bila, ali kot se mi ta hip zdi, da je bila; in na tej poti bi želel zaznamovati mesta, na katerih sem se srečal s tistim, čemur pravimo marksizem, a kar si marsikdo od nas predstavlja po svoje.

Kakšne nepredvidljive in zoprne težave so se začele kmalu po vojni, o tem je odveč na široko govoričiti, vsi, ki smo takrat živeli, jih poznamo. Kmetje bi lahko o njih pripovedovali največ, staro meščanstvo takisto, prav kmalu pa so jih začeli dobivati po nekoliko neprilagodljivih, naivnih, trdih buticah tudi slovenski intelektualci. A kam naj bi spadal sam, če ne med slednje? Zanimala, opajala me je kultura, literatura, čisto nič nisem bil nadarjen za risanje in skandiranje parol, za mletje političnih vprašanj, za izpolnjevanje nalog (obvez), ki so mi jih dajali drugi, nadrejeni, za uboganje višjih, za preganjanje drugačemislečih, za korakanje v četvero in osmeroredih. Kaj hitro sem izpovedal svojo prvo povojno obupano pesem, še zdaj se je spominjam, bilo je avgusta 1945, bila je gradnikovsko trda in težka; naslednje leto sem se začel obupu že kar programatično vdajati, prebiral sem Voduška in Murna, sanjal o dekadenci, zares, prelepi čar se je z nadzvočno hitrostjo razdimil, vročica raztalila, fanatični oklep strl, ostal je zbegan otrok. Vsesplošno preganjanje brez konca in kraja se mi je upiralo, skusil sem novo hierarhijo, novi red, novo nasilje, ljudje okrog mene so bili zmeraj manj srečni, odkrili so, da svobode, o kateri in kakršno so sanjali, ni. Kako bi jaz trajno in veselo služil tistim, ki so zmerom bolj srdito drdrali svojo mehanično in strašljivo pesmico, češ svobode je zmerom več, kdor tega ne vidi, je izdajavec, buržuj, ostanek starega, s katerim je treba, taka je zapoved, čim prej obračunati? Jaz pa ostanek starega, sem se spraševal? Moji prijatelji, moji bližnji izdajavci?

Popis te dolge, nemalokrat zelo mučne in včasih celo ogabne zgodbe ne sodi sem. Reči hočem tole: marksizem je v mojih očeh - v mojem srcu - začel spreminjati svojo podobo. Ni bil več obljuba vseh lepih reči, zmerom bolj se je izenačeval z oblastjo, z njenimi postopki, z njeno banalno realiteto, dokler ni, zame in za moje kolege, iz nas je počasi nastajala skupinica, polagoma skupina, kulturno stališče, postal nauk, katerega realna funkcija je zagovor družbe, kakršna je, danosti; ideologije, ki uči, da je treba in kako je treba preprečevati moje želje, češ da so izdajavske, buržoazne, dekadentne, individualistične, omejevati svobodo, da bo pozneje - seveda - večja, prilagajati pravico taktičnim potrebam situacije, enakost puščati za prihodnost (neprijetni fenomen posebnih magacinov, buickov ipd.) ljubezen ohranjati za enakomisleče ali pa sploh le za Organizacijo, z eno besedo, marksizem, kakršen je realno nastopal, je zame, za zasebnika-kulturnika, izgubil svoj renome, svojo moralno težo, svoj raison.

VDOR EKSISTENCIALIZMA

In sem postal - smo postali, skoraj da lahko govorim v množini, mislim na svojo skupino in z leti na celotno mlado slovensko kulturno generacijo, prehod je bil eksploziven, odrešujoč - eksistencialist.

V tem eseju ne bom razlagal, kakšne knjige sem bral, kakšen strup je vplival name in me iztiril, čeprav bi težko ne imenoval treh vzornikov, literatov, Ivana Mraka, Vitomila Zupana in Edvarda Kocbeka; ne bom opisoval, kakšne filme sem cenil - bilo jih je malo dobrih in meni simpatičnih, bili smo še rusofilska dežela. Govoril bom o bistvu te spremembe: ker tedaj še nisem dopolnil svojega otroštva - ali ga kdaj bom? -, sem en čar zamenjal z drugim, marksizem z eksistencializmom.

Kaj mi je pomenil ta eksistencializem?

Tudi te filozofske smeri ne bi rad - s svojo teoretsko površnostjo, nekompetentnostjo - užalil, zato bom o njej govoril z distanco, kot sem o marksizmu; tudi tokrat bom slikal podobo svojega eksistencializma, svojo - in naše grupe - realno izmišljijo. Najprej: če je bil marksizem izključna misel o družbi, potem je bil eksistencializem izključna misel o posamezniku. Družbo sem pognal čez krov, k hudiču, vse, kar je bilo z njo v zvezi, me je začelo motiti, preganjati, ovirati, postalo mi je kar se da zoprno. Če si ji služil, so te zlorabljali; če si se ji uprl, so te pobili. Najbolje - najučinkoviteje, najpametneje - si storil, če si se ji umaknil, jo v mislih prečrtal kot miselne, čustvene pozornosti nevredno količino, upošteval si jo, razumljivo, o ti lisjak, le kot civilna oseba, v svoji socialni vlogi, na zunaj, v neavtentičnem. Kot vidiš, pozorni bravec, že uporabljam eksistencialistične pojme (izraze). Odšel sem v avtentično notranjost (notranje emigriral), se tam odločal, spretno, trdovratno, nadarjeno, pozorno rezljal odnose s svojim bližnjim, preučeval razmerje z usodo, s telesom, s pogledom, z drugim, zašel - hote, eksperimentalno, tvegavo - v mejne situacije, v njih izzival, se zalezel v skrb, se prepustil strahu-tesnobi, užival in se bal v obupu, obupoval v krivdi, se krivil pod kesom, se kesal svojih odločitev in se spet, vsak dan, vsako sekundo znova svoboden, odločal za nove in nove različice odisejade po svoji notranjščini. Dialektiko med buržoazijo in proletariatom, lažnim in pravim razredom, ki se je v povzdigovanju vzpenjal proti nebu brezrazredne družbe, sem zamenjal s kierkegaardovsko kvalitativno dialektiko brez rešitve. Nihal sem v precepu med svobodo in usodo, odločitvijo in nemočjo, upom in obupom, ljubeznijo in egoizmom, željami in muko. Dva svetova sta se kompletno zamenjala.

Eksistencializmu sem zvesto služil nekaj let. A vzdržati v takšnem precepu, v grizljajočih kleščah srčnega rogača, v škarjah mazohističnega trpljenja ni bilo lahko; ko se je dokraja osula vznemirljivost novega, ko je položaj postal banalen in hudo neprijeten, ko so se zagnale za mano čudne nevroze in samomorilne preganjavice, potapljal sem se v razkrojenem, zalkoholiziranem osebnem življenju, v zame ne preveč častnih okoliščinah se mi je rodil sin, sem spoznal, hvala bogu, toliko je še bilo zdravja v meni, da se je treba presesti, zamenjati avtobus, se od eksistencializma posloviti, presedlati na konja bolj svetle barve, bolj iskrega drnca. A kateri naj bi bil ta novi šimel?

Marksizem? Ne, imel sem ga za staro kljuse, za katerega sem vedel, kam me bo pripeljalo: spet v znani temni, zagnojeni hlev uboganja in izpolnjevanja

obvez. Fenomenologija? Ne, ta mi je še naprej ostala nezanimiva, v moji situaciji mi ni mogla nuditi ničesar. Imel sem srečo. Na fakulteto je prišel predavat profesor Vladimir Seliškar, prepričan hegeljanec. In sem se spreobrnil, nadarjeni protej, za takega me je hudomušno krstil Božidar Debenjak, v hegeljanca še sam.

Zakaj ravno hegeljanstvo? Razlaga ni težka. Treba je bilo - negacija negacije negacije - zadaviti svojo zasebnost, premagati svojo nemoč, korigirati svojo potisnjenost vstran, ob kesu in krivdi in obupu se ni dalo več niti životariti, ta kruh je postal plesniv in snetljiv, želodcu se je uprl. Spet stopiti v sredo življenja: v zgodovino, čeprav drugače kot v začetku, to bi bil podvig. Potrebe, katere mi je vcepil moj mladostni marksizem, s polomom marksizma, z njegovo odtujitvijo v svoje nasprotje niso prenehale, se scvrknile, posušile. Živele so, žive in lačne, poželjive in nezadoščene še naprej, zahtevale, izsiljevale. Čutiti se kot del napredujoče, svet rušeče in obenem ustvarjajoče sile - Zgodovine! Kakšna sreča! Čeprav, naj primaknem kot notorični skeptik, v takšnega me je preobrazilo to preklemano življenje (kaj res? naivnež dragi!), odkril sem še, da zaželjene sreče ni mogoče kar meni nič tebi nič uživati, prvo otroštvo se je vendarle končalo, presegel sem dvajseto leto, bil je čas hladne vojne, Koreje in berlinske krize, vera ni mogla biti več čista kot gorski studenec, zaupanje ne slično nedolžnemu dekletu, pogoltnil sem že skušnjo izgnanosti, osamitve, obupa; nisem je preveč uspešno prebavil, obležala mi je v želodcu, abonirala se je na mojo osebnost in od tedaj naprej služi za uspešno senčenje vseh belih ploskev in jasnih črt, ki si jih moja optimistična vitalnost zamišlja.

.

VSERAZUMEVAJOČE HEGELJANSTVO

Hegeljanstvo je prišlo kot naročeno. To je bil - zame, tedaj - hudo ciničen nauk, umen, vserazumevajoč, vsevključujoč. Obupa, osamelosti, krivde, smrti, niča, telesa, muke, vseh teh porednih pojmov nisem bil prisiljen izgnati na temno stran meseca, jih prekleti kot čisto zlo, kot past, ki jo nastavlja razredni sovražnik, tako je zahteval od mene dogmatizirani, ostareli, ne več verni, mrki, oblastniški marksizem, tedaj smo mu že rekli stalinizem; lahko sem jih obdržal, jim sem in tja še popuščal, smel sem jih priznati za svoje, za svojo vsebino. Obenem pa jim je bilo določeno nekoliko nižje mesto, ne več v glavi ali srcu, kot po eksistencialističnem nauku, temveč nekje okrog trebuha. Hegeljanstvo se je legitimiralo kot nekaj prečudovitega. Vse, kar sem dotedaj postal, bil, živel, spoznal, izkusil, izčustvoval, vse mi je bilo dovoljeno ohraniti in gojiti naprej, le da so bili eksistencialistični pojmi določeni za negacijo, za narobno plat pojma življenja, življenje pa je, v tem hegeljanstvu, sestavljeno iz obeh plati, brez narobne bi bilo nemogoče, nično, zato je narobna plat po svoje kar v redu. A kdor obvlada dialektiko, to je pravo, hegeljansko, logično, ne obremenjeno z marksistično-krščansko ekskluzivno ločitvijo med Dobro in zlo, med pravi in napačni razred, med pravo in sovražno politiko, stranko, gibanje, misel, čustvo,

ta se zna in zmore vzdigniti nad banalne politične prepire in nad osamelost, tako sem si obetal, tako sem čutil, nad državo in nad zasebništvo, nad up in nad obup, nad vero in nad dvom, se pravi nad vse konkretno (banalno), nad konkretno družbo, v kateri živim in trpim, ne pa pod njo ali stran od nje, kakor mi je svetoval moj prejšnji demon eksistencializem. Hura, in sem bil zgoraj, v višinah, tam, kjer me ni mogel nihče doseči, kjer sem vse razumel, a nobeden mene, z vsemi manipuliral, a nobeden z mano - tako sem mislil, ker sem priznal za resnično edinole območje misli, moje civilno popuščanje politični in drugim banalnim realitetam ni veljalo nič (to držo sem dedoval že iz obdobja eksistencializma), sodilo je na zametljivo področje ne-umne eksistence, sramotno nizkotne empirije, za katero sem, s svojim velikim učiteljem vred, zaničljivo dejal: tem slabše zanjo, tem slabše za dejstva.

Hegeljanstvo me je oborožilo z odličnimi, neprekosljivimi analitičnimi instrumenti, izurilo mi je gibčnost mišljenja, spretnost ravnanja, zvijačnost, s katero sem - zviška, suvereno - razčlenjeval estetizem in dogmatizem, tradicionalizem in modnost, liberalizem in konservativizem, pa še vse polno drugih reči, jih zmerom razpolovil, odkril njihovo pozicijo in negacijo, oboje zavrtel v dialektičnem gibu, razluščil in odfrcnil. Posrečilo se mi je, da sem postal mali bog, bogec, prav nič več namenjen Odreševanju in Zakolu, kot so me definirali mladostni in zastareli marksizem pa tudi eksistencializem, ne več bog-sin, ampak bog-oče, če ne celo sveti duh.

Vendar tudi filozofija - svetega, absolutnega, nadčloveškega - Duha ni mogla trajati večno. Začutil sem, izkusil, da se je začel spreminjati v vélikega Manipulanta, dialektika pa izpraznjevati, zmerom bolj je kazala svoja suha rebra: formalizem, logicističnost, prebrisanost. Od same prebrisanosti pa meni, otroku religije, vere, določenemu za Odrešenika in Klavno žrtev, do zadnjih vlaken duše in telesa prežetemu s to dvojno vizijo, človeku, ki je neprijazno usodo, določeno mu od sojenic že ob rojstvu, brez ostanka interioriziral, nanjo pristal, jo vzljubil, ni bilo mogoče živeti. Kaj mi je pomagala moja božja dialektična analitičnost, če pa sem se začel čutiti praznega, odmrlega, suhega, bednega, če me je obhajal sram, ker sem bil previsoko, da bi bil kjer koli - ker sem bil torej nikjer, ker sem spoznal, da sem se vsemu konkretnemu, živemu, trdnemu, krvavemu, dejanskemu, človeškemu - pravemu sebi - spretno izognil, da se dejanskost ne dogaja v sferah gibčnega, ribje spolzkega in vseobsegajočega Duha, temveč tam, kjer padajo žrtve, kjer se človek zastavi ves, cel, s kožo in kostmi vred. Nazaj k tej koži torej, sem se spodbadal, nazaj k odprti rani, k bolečini, k užitku, ki ti ga daje neposredna, prizemska konfrontacija s svetom, nazaj k neposrednim ljudem, začutiti sem si želel njihovo toplo kri, stisk prijateljske roke, varnost grupnega pripadanja, srhljivost grupne akcije, tveganost spopada z neznanim, z banalnim, z umazanimi dejstvi. Siderična higiena dialektike duha je odstranila vse, kar bi me lahko storilo za polnokrven, voluminozen lik, izgradilo v polno osebnost, zato sem sebe - prejšnjo senco - prečrtal, izbrisal ter se spustil kot »urazumljeni« narobe Ikarus iz varnih zračnih višin na nevarno sredo našega življenja bitke.

Kam torej? Kateri filozofiji sem tokrat padel v objem? V kateri iskal novo Mater, nov razlog, novo srečo, novo obljubo? Fenomenogija še zmerom ni prišla v poštev, saj o telesnem boju in žrtvi ne ve ničesar, neotomizem mi je bil še manj blizek, ta mi je še danes tuj, preveč je večnosten, avtoritativen, dokončen, resen, odgovoren, katedraličen, ne da se ga obračati po moji volji,

ni primeren za igro svobode, kateri sem se zmerom bolj zapisoval in sem ji danes dokončno (dokončno?) zapisan; neotomizem je filozofija za počasne ljudi, trdne, stabilne, resne, zaščitene, poučne, zdrave, koristne, modre, samozavestne, samoumevne, za tiste, ki imajo duhovno in telesno oblast, ki so predestinirani zanjo. Nobena teh počasnih človeških značilnosti ni vzeta po moji meri, zato sem se, se in se bom tej slovesni opravi, temu kleričnemu duhovnemu oblačilu, tako upam, vselej izognil. Eksistencializem? Ta bi mi sicer priskrbel polna čustvena doživetja, a pridržal bi me onkraj zgodovine, onkraj družbe, v preveč ponotranjenem prostoru, ki sem se mu že odpovedal, ker mi ni zadoščal, ker ni zmogel napolniti mojega požrešnega žrela, pomiriti mojih gargantujskih duhovno-telesnih potreb. Poklonil bi mi nek razpor s svetom, a premajhen. Odločati se le v intimnem krogu svojih najbližjih, svojega odnosa do sebe, do svojega telesa, do usode kot take, to je zares premalo, to je strahopetnost, to je okušanje sveta z malo žlico. Eksistencializem lahkotno preskoči vse, kar je vmes, kar leži med usodo kot tako in mojo zasebnostjo. Jaz pa se hočem, tako sem si začel vztrajno prigovarjati, udejaniti v dejanju (Dejanju), ki ima enako notranje kot usodne dimenzije, a ki je medialno, najbolj plodno in polno: v družbeni akciji, tam, kjer tvegam življenje, se pravi konkretno, politično preganjanje, zapor.

Torej marksizem? Da, če bi živel pred vojno; tedaj bi me pobude, ki sem jih pravkar popisal, pripeljale naravnost vanj. Potopljen vanj bi sodeloval z zgodovino, tvegal svojo eksistenco, premagoval strah, lečil krivdo v socialno-politični akciji, ki je obenem globoko eksistencialna. A kako naj bi se pridružil marksizmu, kakršen je danes in ki je na oblasti, sem se spraševal. Če deluješ v skladu z njim, ničesar ne tvegaš, narobe, za nagrado ti podelijo višji položaj. Pa si, osebno varen, skrit v konzervi okolja, vsaj v skladu z zgodovino? Tudi to je postalo - zame, tedaj - vprašljivo. Delovati po naročilu uradnega marksizma se je reklo - tedaj, zame - delovati brez eksistencialne in brez zgodovinske dimenzije, brez obojega, kar sem spoznal v eksistencializmu in hegeljanstvu in čemur se nisem bil za nobeno ceno pripravljen odreči (in se še danes nisem). A še manj kot to dvoje je vladajoči marksizem omogočal Odrešitev. Ostal je sicer konfesija, prenehal pa je biti - tedaj zame - religija, občestvo tvegajočih, ljubečih se, pogumnih, reduciral se je na politiko, na politično gibanje, na državno poslušnost, na uradniško solidnost, na dogmatsko ubogljivost, na intelektualno lagodnost in zaprtost, na človeško poprečnost, na fevd le nekaterih, na lovišče, po katerem so smeli streljati le izbranci, nova elita, drugi-večina pa so bili prisiljeni igrati gonjače in pomočnike, ki so odnašali - v glavnem reven - ulov. Če bi se zares zapisal temu sklerotiziranemu in zoprnemu, za mladega in zares ambicioznega človeka brezperspektivnemu faktorju, tedaj ga je simboliziral profesor filozofije in ideolog Ziherl, bi pomenilo, da sem se odločil, zaradi kariere, varnosti in miru, svoje življenje zaključiti, svojo zadnjo plat položiti na varno, ta sirenski glas me je nemalo mamil, takšna je pač človekova navzkrižnost, moja, ki sem šibak človek, pa še posebno, narediti križ čez vse svoje bistvene potrebe, začepiti žile, ustaviti krvotok, zabetonirati usta, v ušesa naliti vosek, si zvezati roke: dobesedno posušiti se in se - lastnoročno - spraviti v herbarij.

Kaj torej?

SODELOVANJE Z URADNIM MARKSIZMOM

Na tem mestu svoje pripovedi se moram za kratek čas ustaviti. Naklonjenega bravca prosim za potrpljenje. Znano je namreč, da človek sam sebe vse prerad prikazuje v luči, ki njegovih dejanj ne osvetljuje na objektiven način; lepa še polepša, grda izpušča. Dogaja se mu celo, da na tista, ki mu pozneje, a nekatera že tedaj, ko jih je storil, niso bila povšeči in se jih je sramoval, pozablja. Tako se je v teh dnevih, ko sem mozgal in sestavljal pričujoči esej, godilo tudi meni. Šele čez čas sem se spomnil, da nisem do kraja nedolžen, kar se tiče sodelovanja z uradnim, dogmatskim marksizmom; in da sem se enemu ali dvema ne tako nepomembnima obdobjema svojega življenja v tem opisu po francosko izognil, ker mi nista dišali.

Podzavest mi je pomagala vršiti nad sabo cenzuro, se obeliti, očistiti, zavest naj to neprimerno dejanje popravi.

Prvo - »prisiljeno« - priznanje. Ko sem po maju 1945, po zmagi »pravega« marksizma kaj kmalu zapadel v osamelost, obup in, kot so temu rekli tedaj, dekadenco, tega svojega čustvovanja in odnosa do sveta nisem znal uspešno filozofsko podkletiti, utrditi, osmisliti. Meje so bile zaprte, edina filozofija, ki bi mi že tedaj lahko ustrezala, eksistencializem, je ostala za njimi, dobivali smo sicer informacije o njej, šlo je v glavnem za prevode ruskih polemičnih brošur in za domače jecljave ponavljavce le-teh, a te informacije so bile skrajno pristranske, enostavne, maloumne, za kritizirani predmet kar se da neugodne. Kljub temu sem mrzlično brskal po njih, saj je bil stavek, ki je navajal izvirna eksistencialistična stališča, zame kot balzam, kot odkritje, bil je priložnost, ki se ponudi mlademu zaljubljencu, da lahko za trenutek ugleda ljubljeno bitje. Etatistični sistem si je lahko obetal uspeh le tedaj, če bi vse posameznike med sabo izoliral, če bi jim preprečil, da bi v lastni osamljenosti spoznali kaj več kot le deviacijo (od Pravega), napako, slabost, neopravičljivo malovrednost, zasebno zavrženost. Filozofija, pa naj je še tako cinična, dekadentna, nihilistična, že sama na sebi predstavlja akt občosti, komunikacijo; posameznika, ki jo sprejme, pa čeprav ga uči socialne izoliranosti in ničevosti vsega, kot recimo nek eksistencializem, navda z občutkom, da ni sam, da ni izločen, preskrbi mu celo zavest o tem, da je na svetu mnogo takšnih samotnežev, da njegovo čustvovanje ni bolezen norca, ampak da lahko postane stališče, da je torej enako inteligibilno kot druga, kot tista, ki prisegajo na Družbo in Zgodovino in Boga in vse vrste Smislov. Brez takšne osvobajajoče filozofije pa je bilo posamezniku zares nemogoče vzdržati pri svoji, kot so mu dopovedovali, hudi bolestnosti.

Tako sem, treba se je spovedati, iz sebe nikoli ne bom izkoreninil kristjana, otopil slastnega čuta za greh, pod koncentriranim pritiskom okolice nekega dne pokleknil. Progo Brčko-Banoviči sem odšel gradit nekako na silo, kot obupanec, individualist, še po prvem mesecu sem napisal strašno žalujočo pesem, različna doživetja na tej progi, odkritje simpatičnega, polnega kolektiva, dejavne grupe pa me je spreobrnilo, tako da so me kmalu za tem sprejeli v SKOJ, v celici sem odgovarjal za agitprop, prištevati sem se začel k uradnemu marksizmu. (Da, tako je bilo in nič drugače.)

Vendar, spoved mora biti z vseh strani resnična, noben mazohizem naj ne bi bil dovoljen, moje ravnanje kljub vsemu ni bilo tako do kraja poniglavo, kot bi

si to danes lahko predstavljali. Iz osamelosti h kolektivu nisem prestopil zato, ker bi želel delati politično ali kako drugo kariero, verjetno je bil navzoč odtenek te želje, ni pa bil odločujoč. V Brčkem sem se prvič po vojni organizirano, grupno uprl oblasti, o tej zgodbi sem pisal že drugod, doživetje kolektiva - družbovanja - kot pozitivnega je bilo mogoče šele prav zaradi tega, ker se je vezalo na upor, na nepokorščino, na negacijo danosti. (To še posebej omenjam, ker pomaga razložiti moj začetni mladostni in nadaljnji odnos do marksizma, se pravi tudi tisto prihodnjo prelomno točko ali dogajanje v mojem življenju, ki ga nameravam opisati v nadaljevanju pričujočega spisa; a sem ga, upam da upravičeno, le za hip odložil, z željo, da še poprej poravnam zastarane neplačane račune.) Ker je bil ta upor le enkraten, spontan, brez filozofske racionalizacije in podlage, se ni mogel nadaljevati v sistematičen odnos (skupinskega upiranja). Ker pa mi je - za določen čas, za nekaj let - odpravil občutek osamelosti, sem moral to izjemno zmago nad svojo boleznijo izkoristiti in preskočil sem, tako se je pač dogodilo, o žalostno-veseli paradoks, v uradni kolektiv. Konkretno sem se vključil sicer v drugo mladinsko-skojevsko skupino, ne v tisto, zoper katero sem se kot brigadir boril, dejansko pa sta bili obe, tega ni mogoče skriti, le dva podaljška iste organizacije, istega sistema.

Poleg čustvenega razloga, hude potrebe po skupnosti, je bil odločilen tudi racionalen razlog. Danes zveni sicer bedasto, tedaj pa je imel presunljivo moč. Takole smo razglabljali, tedanji desperadosi: res je, da je vladajoči sistem nasilen, nekulturen, brez posluha za individualnost, vistosmerjajoč, skoraj barbarski, vendar to je njegova objektivna, zgodovinska nujnost, veličasten je ravno zato, ker si upa ravnati tako brezobzirno, represivno in primitivistično, mogočen je, neranljiv, ker je že vnaprej pripravljen, da mu nalepimo različne upravičene negativne in sramotilne očitke; on ve: ali kultura, demokracija, svoboda za nekaj ljudi (za trideset tisoč pariških slikarjev, s to prispodobo smo simbolizirali zahodno demokracijo) , ali pa kruh in osnovni pogoji človeka vrednega življenja za milijone in milijarde zaostalih. Naša oblast - marksizem - se vedé odloča za drugi odgovor, kajti edino ta je človeški. Demokracija, svoboda, posameznik, kultura, umetnost naj počakajo do dne, ko bojo na celotni človeški obli rešeni problemi prehrane, ko bo odpravljeno kapitalistično izkoriščanje človeka po človeku; ko bo izbojevana ta primarna bitka, bo kultura nemudoma vzcvetela, neovirana, svobodna, čudežna. Mi intelektualci, ki nas zdajšnja svetovna situacija kruto pogaja, saj nas dela bodisi za parazite (pariške slikarje), bodisi od nas zahteva, da se odrečemo svoji profesiji, moramo voliti to drugo rešitev: sami moramo zahtevati, da se nam vzame naša svoboda, zavreči moramo svoje kulturniško elitistično in aristokratsko delo, postaviti se moramo, ponavljam, iz svoje volje, strastno in zavzeto, na stran neposedujočih lačnih, primitivnih, se vtopiti v ljudstvu, se ponižati - a s tem povišati - v njegove služabnike, se tako odkupiti za svojo intelektualno naravo, se kaznovati za svoje želje po svobodi, ki bi bila le svoboda za nas, za manjšino, za trideset tisoč pariških in sto slovenskih estetov.

Čedna perverzna avtokastracija, kaj? Zdi se, da kljub svoji smešni naivnosti in očitnemu manipulativnemu značaju še danes omamlja marsikaterega evropskega intelektualca, računajoč na njegov tipično evropski krščanski občutek krivde. Zgodovinski dogodki, empirični potek povojnega življenja je lepo pokazal, da je omenjena dilema docela lažna, da dajo sistemi, ki

odstranjujejo svobodo in demokracijo v imenu kruha, žal tudi kruha manj kot sistemi z več demokracije; to smo uvideli, po letu 1950, tudi mi, država, državna ideologija in njeni samouničujoči se člani. Tedaj pa, v času, ki sem ga pravkar slikal, te vednosti še ni bilo, in če bi se hotel - jaz in moji prijatelji, moj primer je splošnejši - odločiti za nadaljevanje svojega avtonomnega kulturnega dela, ne bi volil le popolno socialno izolacijo, ampak tudi strahoten kompleks postoterjene krivde, ravnal bi zares kot cinična baraba, ki mu je vseeno, če njegov bližnji crkava, le da sam žuli svoj hlebec ali se celo pita s slaščicami.

To je ta moj, najprej pozabljeni, zatajeni in zdaj končno priznani poklek pred oblastjo, pred uradnim marksizmom - to pa je tudi bil, saj sem kot skojevski delavec žvečil in propagiral četrto poglavje VKPb, teoretične in moralne spise naših voditeljev itn., postal sem mali, najmanjši, najbolj uporabljeni, najbolj neavtonomni, najbolj klavrni politični aktivist, ki se je šel, bili sta zadnji dve leti gimnazije, tudi preganjalne politične akcije, v marsičem, tako mislim danes, a sem slutil, če ne vedel, že tedaj, nečastne, nelepe, celo nizkotne (o teh bom spregovoril ob prvi priliki). Hvala bogu, to moje obdobje res ni trajalo dolgo, prišlo je leto 1948, zbolel sem, v partijo nisem želel vstopiti, moralistično nasilje nad samim sabo sem želel končati, ves polpretekli aktivizem mi ni dal nobenega resničnega zadovoljstva, kolektiv, ki sem se mu bil priključil, seveda ni bil noben dejanski kolektiv, nisem ga doživljal kot kolektiv, ampak kot štabno hierarhični sistem institucije, v kateri sem služil kot pucflek; moja ambicija pa je bila vendarle večja in ji perspektiva postopnega vzdigovanja po politični hierarhični lestvici ni prav nič dišala, kajti na vsakem višjem klinu bi bil bolj odgovoren in bolj odvisen, manj svoboden, manj svoj in bolj uporabljen. Zahvaljeni, sem rekel nazadnje in se vrnil, ves prerojen, v socialno izolacijo. Tedaj pa je bil, na srečo, že čas, ko so se - zunanje in notranje - meje vendarle nekoliko odprle, seznanil sem se z eksistencialističnimi knjigami, od Avguština in Marka Avrela do Kierkegaarda in Jaspersa, in moje življenje je steklo, prenovljeno, osveženo, dalje.

Drugo - »prisiljeno« - priznanje; ko se mi je podrla moja hegeljanska orientacija, ta del zgodbe sem že popisal, sem zaživel nekaj časa, vse dotlej, dokler se mi ni posrečilo zavzeti novo stališče do sveta, to pa bo obnovljeni marksizem, spet v eksistencializmu; torej že tretjič. Prvič je šlo za nekakšen nezaveden, nefilozofski, nerazvit, čustveni eksistencializem (sreda 1945 do srede 1946), drugič za zavedni obup kierkegaardovskega tipa, za jaspersovsko ponotranjenost (1949-52), tretjič za omahovanje med heideggerjanskim »cinizmom«, posluhom za bitno, in sartrovskim novim aktivizmom (1955-57). Spoznanje, da je treba - dejansko šele prvič - nekaj odločilnega in usodnega storiti, se znova, a drugače angažirati v konkretno socialnem, se tvegati, spoznanje torej, ki se je porodilo po zlomu vsemu telesno nevarnemu izogibajočega se hegeljanstva, je potekalo pretežno iz sartrovske inspiracije, ne iz marksistične. Vendar me je ravno Sartre spet približal marksizmu, takšnemu seve, kakor ga je pojmoval sam, povsem antidiamatskemu, poudarjal je, to so znane reči, zgodovinski materializem, pa niti ne materializem, temveč neko srednjo pozicijo; vsekakor pa je bil socialno izjemno angažiran, pisal je bliskavo analizo madžarske revolucije 1956. leta (ta me je strašno impresionirala) ipd. Nastopili so časi, ko se je bralo mladega Lukacsa, Blocha, Korscha, Goldmanna, se nad njimi navduševalo, odkrit je bil mladi Marx,

zoperstavljen staremu, pravi humanizem nehumanizmu, scientizmu, alienaciji, reifikaciji, potrošniški družbi, tehnizaciji.

V tem splošnem okviru se v začetku nisem mogel prav znajti. Na eni strani se mi je Hegel podaljševal v Heideggerja. Na mesto Heglovega uma je stopila Heideggrova bit, zgodovina te biti, na dalmatinskih otokih sem čutno doživljal bitnost morja, grške tragedije, grštva, predsokratikov. Bil sem spet nad vsakdanjim dogajanjem, nad političnimi problemi, v bitnem. Brez dvoma, preveval me je mogočen občutek radosti, polnosti, življenjskosti, dozorelosti, modrosti; tedaj sem se tudi - srečno - poročil, rodila se mi je prva hčerka. Zdelo se je, da se svet zaokroža in dopolnjuje. Na drugi strani pa je izbruhnila berlinska vstaja, poljski oktober, madžarska revolucija, jugoslovanska družba se je začela odpirati, v zvezni skupščini so se poslanci pri glasovanju prvič razdelili, politična dimenzija ni bila več zaprta, neavtentična, totalitarna, človek je znova odkril v sebi civilne potrebe državljana. A kako jih uresničiti?

Zavest zrelosti in dopolnjenosti je trajala - ni to značilno ravno zame? - prav kratek čas. Ni mogla obstati, ker ni bila dovolj resnična. Kakšna zrelost in popolnost, skladnost, umirjenost neki, ko sem bil hkrati, kot civilno bitje, asistent pri Ziherlu, pri tem notoričnem in zares zavednem pristašu dogmatskega marksizma, v službi nečesa torej, kar sem strašno in s porogom zaničeval, a česar sem se obenem tudi pošteno bal. Moj civilni položaj se je z mojo mislijo absolutno izključeval. Bil sem v realnem, objektivnem precepu: zgleden homo duplex, po domače baraba. Nekaj časa se je dalo zvitorepiti pred sabo, potem pa sem svoj položaj zagledal jasen kot beli dan in se zgrozil; ta groza je bila, še zdaj se spominjam, resnična in moj stud nad samim sabo neskončen. Rezultat tega notranjega spora je bil, kot je navada v podobnih primerih, totalna notranja (samo)blokada. Tak skriboman, kot sem, tega mi ni mogoče skriti, v treh letih ne le da nisem objavil nobenega spisa, tudi doma - zase - nisem napisal niti črke. Enkrat sem poskušal, pa so se mi hoteli prsti zlomiti od odpora in notranje zveriženosti. Prevajal sem, razumljivo, kaj pa se dela drugega v takšnih položajih. Prevajal sem Lukacsov **Razkroj uma**, knjigo, ki sem jo odklanjal, saj sem se strinjal skoraj z vsemi avtorji, ki jih Lukacs zanikuje. Brezupen, ostuden položaj. Vloga, ki sem jo igral, je govorila eno, moja avtentična notranjost drugo. Čutil sem se umazanega, in po pravici. Želel sem se oprati in to temeljito. Želja po Dejanju, po velikem Očiščevalnem aktu, v katerem bi tvegal svoj mir in varnost in telo, je bila torej povsem razumljivi rezultat mojega hinavskega, pokvarjenega, avtodestruktivnega položaja.

SPORI Z OBLASTJO

Začel sem kot divja žival oprezovati za prvo pravo priložnostjo. Jo pripravljati. Iskati spopad. A ker vemo, da najde, kdor išče, sem našel priliko tudi jaz. Ta plat zgodbe ne spada v pričujoče pisanje, omenim naj le, da se je to dogodilo ob ukinitvi Besede, kjer sem igral, pa lastni želji, psihološko kar

se da dobro utemeljeno, najbolj aktivno, zarotniško, uporniško vlogo, med vsemi sodelujočimi sem imel najbolj daljnoviden plan, vedel sem, kaj hočem in kam je treba stvar pripeljati. Kmalu za tem se je oglasila tudi druga priložnost, ukinitev Revije 57; do skrajnosti zaostren spor celotne grupe z oblastjo se je nadaljeval, z vmesnimi taktičnimi popuščanji, do 1964. leta, do ukinitve Perspektiv. A ker je za naše premišljevanje pomembno nekaj drugega, namreč moj odnos do marksizma, naj takoj zatrdim: že moj prvi spor, ki sem ga omenil, je bil mogoč le, ker sem eksistencializem dopolnil z marksizmom; tudi vsi nadaljnji spori so lahko zrasli in se razbohotili le na tej osnovi, na - vsaj delnem - sprejemanju marksizma.

Oblast, ki se je po madžarski revoluciji odprla, se je kaj hitro, tudi to ni nerazumljivo, spet zaprla; in zaostrila. Pripravljena je bila, da sleherno hujšo nepokorščino strogo, celo brutalno kaznuje. Skupina, ki je nastala z ukinitvijo Besede in z ustanovitvijo Revije 57, je bila s strani oblasti označena kot naš domači Petöfi klub. Čeprav je bila ta primerjava za mlade fante nadvse častna, češ da imajo moč rušiti državo, je bila asociacija nekoliko preveč jasna. Spopad je bil nujen. Do spopada pa je lahko prišlo le zato, govorim o sebi, ker nisem bil več po hegeljansko vzvišen nad realnim konkretnim dogajanjem v slovenski kulturi, a to je bilo do skrajnosti spolitizirano, ker nisem več jadral po vrhovih zgodovine uma ali biti, ker sem se znova spomnil svojih nekdanjih marksističnih vzorov, junakov in žrtev, verskih postavk, trditev, idealov, vrednotenj-pomnikov, ki so me opredelili ob rojstvu in v rani mladosti; te sem sicer pozneje, v pravkar preteklem desetletju svojega življenja, pozabil, pospravil v predal, so se pa zdaj, ko je bila za to idealna priložnost, naenkrat in nedotaknjeni, lepi, še lepši, čisti, še čistejši, trdni razprli v mojem srcu, vodili mojo roko, usmerili moj korak. Zavedel sem se, da moje - človeške - resničnosti ni in nikoli ne bo, če ni in ne bo socialne, če puščam, zvitež, strahopetnež, socialno območje nedotaknjeno, če se sporu z oblastjo ogibam. Če oblast ni uresničila svojih obljub, v imenu katerih je zmagala, če ni udejanila Svobode, Enakosti, Ljubezni, Bratstva, Sreče in če nič ne kaže, da bi to pričakovanje kaj kmalu izpolnila, potem je moja normalna človeška dolžnost, da jo pokličem na odgovor; da ji rečem, to in to ne velja, tu se motiš, tam grešiš, drugje spet zastopaš zasebne interese, oddaljila si se od ljudstva, institucionalizirala si se, postala si preveč vsemogočna, dovoli, da vladajo ljudje sami, in ne ti v njihovem imenu.

Takih mojih pripomb je bilo veliko, znane so, tudi danes so še v rabi. A zame niso bile bistvene le same pripombe, temveč - in še bolj - tisto, kar je iz njih sledilo. Če se oblast ne urazumi, ne poboljša, sem sklepal, potem je ne morem podpirati. A ker se ni urazumila, tega tudi nisem pretirano pričakoval, je bilo neogibno, da bo udarila po kritiku, po človeku, ki se je odločil, da je ne bo podpiral in da ji bo sodnik. Ta človek se pod prvimi udarci ni zvil in prestrašil, temveč je svojo kritiko nadaljeval, naprej prakticiral svojo konkretno ideološko in državljansko neposlušnost, sklicujoč se pri tem, povsem iskreno, na temeljne vrednostne in ideološke predpostavke same družbe, same oblasti, s katerimi se je strinjal in ki jih je nekoč sam - vsaj s srcem - pomagal postavljati. Tako se je znašel, ta kritik - Kritik - sredi socialnega konflikta, ki sicer ni bil spor enega razreda z drugim, proletarskega z buržoaznim, kot je učil klasični - in dogmatski - marksizem, temveč spor neke prosvetljene manjšine, zavedne avantgarde, ki se je borila zoper deformacije, z nosivci in

zagovorniki teh deformacij; te deformacije je povzročila druga manjšina, tista na oblasti, medtem ko je bila večina pri tem preprosto manipulirana.

Aktivno, predano, ljubezensko sodelovanje s kritično manjšino - imenovala se je kritična generacija - mi je dajalo opojen občutek občestva, ki sem ga vse življenje, od rojstva naprej, iskal, a ne našel, oziroma našel za kratke dobe in vse prehitro izgubil. To občestvo je bilo skoraj prava revolucionarna marksistična skupnost, solidarnost; ni bila sicer razredna, ostajala je znotraj plasti intelektualstva, bila pa je močna, trdna, zavezujoča, čudovita. In prepričan sem bil, da je to prava - kot predvojna - marksistična solidarnost, enotnost v boju za resnico in pravico, skupnost, ki tvega in je zato moralno čista, medtem ko je solidarnost onih na oblasti precej drugačne narave, bolj varovanje lastnih interesov, enotnost uspešnih, zaprtost izdvojenih, utrdba nasilnih, obramba pridobitev. Tudi delovanje skupine sem razumel, ves čas podajam svoje tedanje nazore, kot edino pravo marksistično. Nastopalo je zoper nasilje, bilo je pošteno, saj se je odločilo braniti, kar je obrambe vredno, komunistične ljudske ideale; in bil bi slab marksist, še slabši komunist, če ne bi tistega, kar imam za pravilno, uresničeval, zoper tisto, o čemer sodim, da je slabo, pa se boril. Počutil sem se bistveno bližje marksizmu in komunizmu kakor kadar koli v svojem življenju po 1. 1945. Odkril sem, da se da biti dober marksist le tako, da se zavzemaš za ustvarjalni, kritični, humanistični, radikalni marksizem zoper dogmatičnega, oblastniškega, nedemokratičnega, stalinističnega, ta prav za prav niti marksizem ni več, temveč uporablja sposojeno ime za prikrivanje nečesa drugega. Razredni boj me sicer res ni več zanimal, menil sem, da sodi v zastareli marksizem in da se v družbi, v kateri je zmagal proletariat ter uničil možnosti za rekapitaliziranje, razredni boj ne sme obnavljati; če bi se, bi se moral obrniti kvečjemu zoper oblast, saj bi bila eventualno le ona novi vladajoči razred (gotovo je šlo za delen vpliv Djilasovih idej). Zanimal me je, navduševal, osrečeval boj za moralni marksizem, za avtentični militantni humanizem: za osebno in socialno svobodo (kamor sodi seveda tudi svoboda tiska, združevanja itn., to je pridobitve meščanske epohe, ki jih mora socializem ohraniti in poglobiti, jim dati več vsebine, jih radikalizirati), neposredno demokracijo, nefiktivno samoupravljanje, za permanentni spor z danostjo, za permanentno revolucioniranje vsega obstalega, konservativnega, oblastnega. - Danes mi je jasno, da je bil ta moj marksizem cepljen na Camusa, na eksistencializem, na moralizem, na anarhizem.

Po že določenem, zdavnaj napisanem svetovnem scenariju usode so moji - naši - spori z oblastjo morali prej ali slej doseči svoj vrh, se pravi, se kulminirati v odprtem sporu; zgodilo se je ob ukinitvi Perspektiv, ob uprizoritvi Rožančeve drame **Topla greda** in realnem koncu Odra 57. Težave, v katere sem zašel, sem že vsaj v zasnutku opisal v nekaterih drugih svojih spisih, posebno v **Soočanjih s samim sabo**, **V svetu prepovedi in tabujev** itd. Zato bom tu čisto kratek. Prišel sem do odločilne točke, do prekretnice. Na brutalno početje oblasti bi bilo treba, če bi hotel ostati zvest svojemu marksističnemu izhodišču, - takšnemu pač, kot sem ga pojmoval jaz - odgovoriti s kontrarepresijo, s pouličnimi demonstracijami, z organiziranjem študentov, navsezadnje tudi z ustanovitvijo tajne, ilegalne politične organizacije (recimo trockistične). Besedna radikalna kritika vsega obstoječega bi se morala spremeniti v fizično radikalno kritiko - negacijo, kontrateror: s perspektivo tega,

čemur se je pozneje reklo vietnamizacija, sprožitev sto Vietnamov po zemski obli; storiti bi morali, če bi bili pravi marksisti, česar se je pozneje lotil Che Guevara, grupa Ulrike Meinhoff itn. O tem se je tudi - čeprav nikoli docela resno - premišljevalo. A še za kolektivno gladovno stavko se nismo odločili; ta predlog je na glasovanju večina odklonila (tudi jaz). Demonstracijam, ki jih ne bi sprožili mi, temveč jih je hotela vzdigniti Zveza borcev (pripravljeni so bili, tako nam je rekel tedanji notranji minister, kamioni borcev, ki bi prišli v Študentsko naselje in preprečili, morda tudi z orožjem, predstavo **Tople grede**), smo se izognili - tudi z glasovanjem. Nobeden od nas - tako malo smo bili radikalni marksisti - si ni drznil prevzeti nase tveganja za krvav spopad.

PRVA ŠTUDENTSKA GIBANJA V EVROPI

Tu prosim izkušenega - in poučenega - bravca za razumevanje. Pisalo se je leto 1964, v Evropi podobnih dogodkov še ni bilo, Berlin je šele sledil, šele daleč v prihodnosti se je skrival pariški maj 1968, slišali smo sicer za amerikanske študentske konflikte tega tipa, a bili so nam neznani, tedaj študentsko gibanje še ni bilo tako svetovno povezano kot danes, informacije so bile slabe. Ni bilo zgleda. Bili bi tako rekoč prvi. In smo se - ustrašili. Le kako bi bili Slovenci v čem prvi in radikalni? Mogočnih študentskih zborovanj - bilo je po tisoč ljudi, ki so skandirali kritične parole in bili pripravljeni na marsikaj - nismo izrabili za dejanske demonstracije, poskrbeli smo, dobri državljani, poslušni otroci, da so ostala v mejah besedne kritike, oratorske debate (v odločilnem hipu nas je izdalo naše evropsko svobodnjaštvo, postali smo poslušni svoji avstrijski državni tradiciji, Avtoriteti, svet Odraslih smo si drznili podreti le v mislih, ne v dejanjih). Ilegalne organizacije nismo ustanovili, ker smo vedeli, da bi nas čez štirinajst dni vse polovili in pozaprli, če bi pokazali kakršno koli dejavnost. Če pa bi se šli takšno ilegalo, za katero ne bi nihče vedel, bi bila to le parodija na pravo marksistično ilegalo, nekaj povsem nemarksističnega, privatističnega, salonskega, beden intelektualski alibi. V hribe nismo šli, vedeli smo, da bi bili v najkrajšem času zrazirani z obličja zemlje (še mnogo prej kot kasnejši Guevara). Ostali smo torej, in tega smo se jasno zavedali (o vseh možnostih, o katerih pišem zdaj, smo razpravljali) , praznih rok.

Vendar razlogi manjkajočemu dejanju niso bili samo te - »materialne« - narave, in ne samo strah, občutek nemoči, nevera vase, odsotnost realnih možnosti. Navsezadnje lahko zmerom izzove svoj zapor, kdor koli hoče; tudi jaz. A sem se tej odločitvi izognil. Pred zadnjo mejo sem se ustavil. Zakaj? Zato, ker nisem bil - in drugi z mano vred - dovolj dober, pravi marksist; ta odgovor brezprizivno velja. Ker v resnici nisem - nikoli več po letu 1945 - veroval v odrešilnost socialno-politične akcije (še danes ne), v dokončni Pomen politike, v to, da bi lahko - kdor koli, tudi jaz - z žrtvijo zaradi politike spremenil svet, da bi lahko torej sama politika spremenila svet (in človeka). Od nekdaj sem bil (sem in bom ostal) intelektualec, socialnost je bila (je) le en krak, s

katerim sem se podaljševal v svet, en krak življenja, ki sem ga cenil, drugi pa je bil temu nasproten, potekal je skoz ozemlje notranjosti, duše, srca, misli, osebe, kulture. Res je, da se tudi temu kraku nisem zmogel nikdar do kraja zapisati, ostajal sem - in ostal sem - razpet med oba, med marksizem in eksistencializem, med hegeljanstvo in, trkati sem začel na njegova vrata, strukturalizem, med akcijo in refleksijo, vero in dvom, zaupanje in izdajstvo, ljubezen in distanco, občestvo in posameznika, družbo in osamljenost, poezijo in prozo. Večkrat sem goreče želel preiti ves, kar me je, v eno od obeh skrajnosti, a zaman; zmerom znova sem moral spoznati, da mi je takšna trdna in čista pozicija za vselej prepovedana, da moram begati med trdnimi skalami, jih zdaj lepiti, raznovrstne, med sabo, jih betonirati v začasno eno, nato pa jih razstreljevati in si ravnati pot skoz sleherno zidovje, sleherno čvrstost preluknjati, sleherno stabilnost dinami(ti)zirati, sleherno igro pokvariti, resnost spremeniti v igro, vse fragmentarizirati: ostati »vmes«, ostati lastna negacija.

Naj grem torej v zapor zaradi politicuma? Zares ne! Saj bi brez razloga trpel. Prav, a saj tudi sicer trpim brez »pravega» razloga, edini - nespodbitni - razlog je sama usoda. Vendar - ali si ni potem bolje izbrati kako drugo različico usode, ki bi mi bila bližja? A kako da mi ta ni blizu, sem si spet odgovarjal, saj simbolizira pol mene, pol mojih potreb, socialno usmerjenost? Ali ni to dovolj? Ne, s polovico sebe, sem odgovarjal odgovoru, se ni mogoče zastaviti ves in cel. Storil bi si silo, ravnal bi nepristno, in to bi se kaj kmalu pokazalo: namesto veličastnega zloma, kakršnega doživljajo prave revolucije, namesto očiščujoče smrti herojev bi se dogodilo, kar se je recimo z našimi domačimi kominformovci, rezultat njihovega izjemnega trpljenja je bil - vsaj zaenkrat ni videti drugače - enak skoraj niču, strašnemu nesmislu. Ali pa bi bilo še slabše, bolj klavrno, bolj otročje. In v takih pogovorih s samim sabo - morebiti so drugi vodili podobne - je zmagal razum, moje intelektualstvo, moje večno, produktivno izdajavstvo. Marksizmu sem se spet odpovedal. In začel znova iskati kaj, kar bi mi bilo v novem položaju primerno.

S starimi, že preizkušenimi filozofijami nisem imel kaj početi, iztrošile so se - zame seveda -, moral sem odkriti kaj novega. Tako sem begal, tipal, iskal, regrediral nekaj časa v blebetaško privatistično kritiko vsega obstoječega, se svojega blebetanja, to je hudega govorjenja, ki pa ne izziva nikakih stvarnih posledic, kaj hitro zasramoval, študiral sem in čakal, dokler nisem po letu dni naletel na miselni sklop, ki se mu reče s preprosto in ne točno oznako strukturalizem; in ta mi je dal miselno in praktično moralno osnovo za nadaljnjih nekaj let

.

STRUKTURALIZEM - ODPOVED AKTIVIZMU

Moram - svoj - strukturalizem tolmačiti kot filozofijo mačka, ideologijo ponesrečene revolucije, ki je sama v sebi zdvomila? Pobega v novo varnost? Pomeščanjenja? Ali pa kot globljo modrost, nasledek velike izkušnje, spoznanja

o nekaterih človekovih mejah? Naj mi bo oproščeno, če ne sodim, ampak le razlagam. Obnovil bom svojo - in našo - tedanjo misel.

Če bi bili radikalno teroristično izpeljali svoje marksistično revolucionarno stališče, tako smo nekateri mozgali, bi bili tudi v najboljšem primeru, se pravi, če bi zasedli oblast (za kar seveda ni bilo nobenih realnih možnosti, ne talentov, niti potrebe, celo želje ne), le ponovili sistem, zoper katerega smo se postavili - saj je tudi on izhajal iz marksistične pobude, le da je vpregel v to pobudo-ideologijo milijonkrat več junaštva, žrtvovanja, ljubezni, naporov, ljudske prakse; v vsem tem se z njim naša mini-grupa in mini-morebiti-revolucija res ni mogla meriti. Torej je bila celotna naša pot vnaprej zgrešena, obsojena na slabo posnemanje in polom? In smo začeli premišljevati, kje je vzrok te načelne pogreške. In smo odkrili, da smo samo sledili naravi evropskega človeka, njegovemu »prirojenemu«, zgodovinsko utemeljenemu subjektivizmu, voluntarizmu, aktivizmu. Napisali smo (Urbančič, Pirjevec, Grafenauer, Inkret itn.). vrsto analiz, v katerih smo to misel dokazovali na filozofskem in drugem gradivu; sam sem se izvežbal za specialista v presojanju literature s tega stališča. Zasledoval sem, kako so - v sodobnih slovenskih proznih tekstih, dramah, pesmih - ideali, vrednote, ideje, vse sem jih pisal z veliko začetnico, tudi marksistične, le krinka za ta neizmerni, požrešni, ambiciozni evropsko-slovenski subjektivizem. In kazal, kako neogibno pripelje najprej do konstrukcije predmeta (to je ustvarjalna faza iluzije, tudi marksistične), nato do njegove destrukcije (faza represije, terorja, totalitarizmov, izničevanja), slednjič pa, enako neogibno, do avtodestrukcije, to je destrukcije samega subjekta; subjekt postane sam sebi predmet in ko uniči vse ostalo, mora na koncu še sebe.

Če je res tako, sem sklepal naprej, in nadaljnje konsekvence so bile logične, upravičene, prepričljive, je popolnoma bedasto iti se kakršen koli socialni aktivizem, tudi marksističen, saj objektivno, zgodovinsko, usodnostno ne more pripeljati nikamor drugam kakor v smrt vsega (tudi mene). Zato je edino smotrno in človeško, da se ga čim prej, čim bolj zavedno in odgovorno odrečem(o), s tem pa na nek nov - »revolucionaren«? »konservativen«? avantgarden? kakšen? - način prekinem(o) s slovensko »tradicionalistično« revolucionarnostjo. S tradicijo, z nekim slovenstvom. Da ga zakopljem, ta aktivizem, globoko v preteklost. Ali ni ravno to spoznanje - ali začetek konca - evropske metafizike, sem se spraševal? Ali ni to oni osvežujoči nietzschejevski nihilizem idej, boga, krščanstva, idealizma? Ali ne omogoči šele smrt (socialne, zgodovinske) akcije primernega človeka (in človeštva)? Humanizem mi je postal ime za človeka, pojmovanega kot akcija, subjekt, predmetenje, preustvarjanje sveta, zato je, ta humanizem, v zadnji konsekvenci, v rezultatu svoje usode slab, nečloveški, zločinski, ubijavski, treba ga je zavreči, usidrati se zunaj njega, v svetu onkraj akcije, tam, kjer je človek enak rečem (reizem), jih zato ceni, hoče z njimi sodelovati, ne pa jih jemati le za snov, ki jo preoblikujemo po lastni - božji - podobi v nekaj drugega, z njo brezsramno manipuliramo tako dolgo, dokler ta druga ne postane - zmerom, brez izjeme - po logiki destrukcije in avtodestrukcije nazadnje nič. Namesto radikalne akcije sem torej začel gojiti radikalno refleksijo in avtorefleksijo, namesto kritike drugih avtokritiko, namesto konstrukcije destrukcijo, se pravi avtorefleksijo avtodestrukcije.

Heideggerjevska miselnost (pri Heideggerju me ni več zanimala bit, temveč kritična analiza akcije, subjekta) se je lepo uskladila s strukturalistično. Na

mesto akcije je stopil pojem strukture. Človek ni (več) zmožen ustvarjati sveta, sem si dopovedoval, lahko mu le prisluhne, poskuša živeti z njim v enakopravnem ritmu, se mu pokoravati, se naseliti vanj kot v svoj dom, ne pa, da ga jemlje za areno svojih nasiljevavskih ekshibicij in ga stepa v transcendentno sveto testo. Struktura, to je bil - zame, tedaj - pojem sistema, nečesa nadrejenega, kar je fiksno, čvrsto, usodno, znotraj česar se da naseliti, je moja hiša, moj krov, moj horizont, horizont mojega mišljenja in ravnanja, horizont sveta. Strukture se sicer transformirajo, a same od sebe, skoz mutacije (očiten vpliv Foucaulta), človek jih lahko le razčlenjuje, reflektira, ne more jih pa ustvarjati in odpravljati. Nanje - na svet - je treba torej pristati.

Razumljivo, da sem se - nekaj časa (1966-1970) - počutil kot dober, pameten, moder, stvaren konservativec in da sem začel gledati v tedanjih intelektualskih »revolucionarjih« sleparske sejmarje, ki eno govorijo in drugo delajo, saj ne potegnejo realnih, telesnih konsekvenc iz svojih misli, zapeljujejo nedolžno mladino (ki se pa silno rada pušča zapeljevati, saj se s tem odpoveduje lastni odgovornosti) in igrajo zoprne pajace. Pisal sem o njih, o njihovi stvarni in naravni povezavi s slovenskimi tradicionalisti vseh baž in žavb, predvsem z nacionalisti (moja kritika revije Prostor in čas, lažirevolucionarstva, katerega simbol sem videl - in še vidim - v profesorju Božidarju Debenjaku), kritizirano smer sem označil za tradicionalistično revolucionarstvo, za nekaj preseženega, zato neinteligibilnega, klavrnega, kvarnega; nekaj takega bi postal, sem si mislil, tudi sam, če bi po letu 1964, po ukinitvi Perspektiv, nadaljeval z »revolucionarno« besedno retoriko. - Kar se te moje ocene tiče, so mi dali nadaljnji dogodki - vse do danes - prav, saj iz tega ubožnega slovenskega lažirevolucionarstva ni prišlo do nikake stvarne revolucionarne akcije, tudi do dejanskega konflikta z oblastjo ne, študentsko gibanje, kolikor je bilo pomembno in vredno, je bilo povsem estetske narave, šlo se je - in jako uspešno, inovativno - estetsko akcijo anarhične fantazije, torej kulturno prireditev; njegov politični del pa so Debenjak in njegovi poklonili dogmatskemu marksizmu in zagovornikom trde roke, novega kominformizma za rojstni dan, zatrjujoč, da so se oni že od nekdaj borili za iste, v bistvu restalinizirajoče tendence v družbi.

Moj »konservativizem« in »tehnokratizem« je bil načelen in utemeljen. Če vse politične akcije vodijo le v boj za oblast, v realizacijo volje do (socialne) moči, in če je oblast v svoji naravi osnovana na tej volji do moči-oblasti, če je ta volja na svetu še zmerom prisotna, oblast pa prav taka, in se niti meni - nam - niti nobeni drugi tovrstni brutalni filantropsko »dobrodelni« akciji ni posrečilo, da bi jo odpravila, narobe, ponavadi so jo radikalnejša antioblastniška prizadevanja še okrepila, potem je treba na oblast razumno pristati. Naj se razumemo: pristati ne zato, ker bi bila moralno, človečansko, ideološko, filozofsko upravičena in dobra, ampak ker je, ker je stvarna, ker ima moč. Treba si je le prizadevati, tako sem si dopovedoval, za najprimernejšo obliko med posameznimi oblastmi: nastopati zoper totalitarno, takšno, ki ne pušča nikomur dihati, zoper oblast, ki koncentrira vse v enih, v svojih rokah, ki je ideološko nestrpna, ljudi lomi in ubija - zmerom seveda v imenu Idealov -, prizadevati si moram, to je bil moj program, za strpno, mirno, razumno, ki da človeku živeti, se polagoma odpira, oblasti same sicer ne odpravi, ker se to ne da, misel o tem je pokvarjena iluzija, pač pa jo omejuje, s tem da jo razdeljuje na več centrov, subjektov, volj do moči; te potem med sabo

konkurirajo, se blokirajo, nevtralizirajo in na ta način puščajo še največ stvarnega svobodnega prostora posameznim članom družbe.

Temu stališču se je reklo pluralizem, in bilo je bistven sestavni, tako rekoč socialno-politični del - mojega - strukturalizma. Navduševal sem se za družbo, ki bi se razenotila, diferencirala, za takšno, v kateri bi se lahko izdelalo vse polno delnih, relativnih vrednosti, avtonomij (recimo radikalna avtonomizacija kulture, njena ločitev od vsakršne politike), se pravi strat; med temi stratami naj bi sicer tekla dinamična mobilnost, vendar ne v imenu ene same, vse poenotujoče, vse predmetujoče, vse različno uničujoče Ideje, temveč na način decentralizacije. Zato se mi je zelo priljubila Derridajeva misel o razliki ali razloki, o eksistenci drugega (drugosti), ki ga je treba preferirati pred identiteto, Axelosova o fragmentarnosti, misel o nadomeščanju itn.

BRIONSKI PLENUM

Vsa ta - recimo ji grobo: strukturalistična - koncepcija je bila seveda mogoča šele in edinole v razmerah, ki so bile bistveno različne od onih leta 1964. V jugoslovansko družbo je zarezal brionski plenum 1966. leta s svojimi komaj doglednimi posledicami, z neznanskim aktiviranjem ljudskih sil, z dinamiziranjem celotnega življenja, a obenem, razumljivo, tudi z zaostrevanjem vseh že prej latentnih protislovij in nasprotij. Šele liberalizacija in demokratizacija, ki je sledila temu plenumu, je omogočila stališče, ki sem ga imenoval tvorni konservativizem; v vsakem drugem socialno političnem položaju bi bil ta konservativizem navadna (a)moralna vdaja pred močnejšim nasprotnikom, pred argumenti zunanje sile. Zato v mojem - v našem - primeru, nadejam se, ni primerno govoriti o vdaji, o tem, da sem se sesedel pred brutalno stvarnostjo. To stvarnost sem hote, zavestno podpiral, ker sem opazil, da gre v smer, ki mi je simpatična, da se oddaljuje od stalinizma, približuje demokratizmu, dovoljuje objavo moje kulturne produkcije in ne le moje, slovenske v celoti, tiste in take, ki je bila z oblastjo vsa prejšnja leta v glavnem skregana. Začel sem intenzivno objavljati, politično podpirajoč obstoječi režim, kulturno - in to je bistvo mojega dela, politika se me tiče le toliko, kolikor ščiti ali uničuje moje kulturno delo - pa se boriti s tradicionalizmi, razčlenjevati in interpretirati slovensko tekočo in polpreteklo literarno produkcijo v duhu pravkar omenjenih načel.

Kot z ničimer na tem svetu tudi s to novo pozicijo ni bilo vse v redu. Precej dolgo sem bil z njo zelo zadovoljen, saj mi je dajala velik - zunanji in notranji - mir, možnost nemalega dela, privatno me je ščitila, znašel sem se skoraj v harmoniji z obstoječo družbo in politiko, kar se mi ni - v takšni meri - dogodilo še nikdar doslej in se mi najbrž nikoli več ne bo.

V skladu s svojim novim prepričanjem sem sprejel državno službo, opravljal v nji sicer nepomemben uradniški pasel, nihče nadrejenih mi ni niti enkrat samkrat česa, kar bi bilo v zvezi z mojim zunajslužbenim kulturnim delom, prepovedal, svetoval, se česar koli sploh dotaknil, odnos je bil torej visoko

civilen, laičen, »evropski«, nezideologiziran - kar je bilo rezultat nove, zdaj za liberalistično zmerjane dobe. Vendar - črv gloda brez počitka in še tako trden okop se navsezadnje sesuje. Zaželel sem si še večje svobode, in odšel spet - kot že tolikokrat - v svoboden poklic.

Nekako ob istem času, te reči so povezane in ves moj esej govori ravno o tej povezavi, o psiholoških ozadjih sprejemanja in menjavanja določenih filozofij, mi je začel presedati tudi moj tvorni »konservativizem«. Političnemu, po željah radikalnemu študentskemu gibanju se seveda nisem nameraval pridružiti, bognedaj, s političnimi iluzijami te vrste sem opravil in še zdaj mislim, da analize, do katerih sem prišel po koncu Perspektiv, objavljal sem jih predvsem v Problemih pa tudi v Dialogih, nekaj sem jih v tem spisu omenjal, drže. Nobenemu radikalnemu marksizmu brezobzirne kritike vsega obstoječega se nisem želel prilepiti za rep; res ne. A samemu sebi sem se zazdel nekam preveč poštirkan, nosil sem belo srajco in kravato, zredil sem se čez vse dopustne mere, zadovoljen sem postal sam s sabo, garal sem sicer res kot trije konji, a zrak, v katerem sem garal, mi je začel smrdeti. In ko so se začele napovedovati v naši družbi precej bistvene spremembe, od afere s petindvajsetimi poslanci naprej, sem začutil, da je spet napočil čas slovesa.

Nočem reči, da sem se vsemu, s čimer me je strukturalizem opremil, odpovedal. Nikakor, mnogokaj sem ohranil. Vendar nisem več pristajal na eno samo, preveč enostransko usmerjenost relativno kritične apologije obstoječega. Poleg sistemske teorije sem začel upoštevati spet - marksistični - konflikt, poleg strukture spet akcijo, čeprav ta akcija še zdaleč ni (več) skupinska, zgodovinska, svet odrešilna, razredna, ampak, recimo ji tako, anarhi(sti)čna. Ne da bi pristal na vse konsekvence Lacana in drugih poststrukturalistov, pa moram reči, da so mi njihove analize bistveno pomagale. Človeka gledam kot spor med podzavestjo, željami in simbolnimi sistemi, kot derealizirano, k realnosti si prizadevajoče, a nenehoma ponesrečujoče se, razcepljajoče se bitje. Kot razliko. Kot ekonomijo spora. Kot nadomestek. Kot strahovito vztrajno in enako vztrajno neuspešno bitje, ki teče v krogu, regredira in progredira, nazadnje pa pride zmerom na isto, večno obnavlja enako situacijo, čeprav čuti pri tem zmerom nove užitke in novo trpljenje. Ostal sem pri radikalni dialektiki - celo zamenjavi, metonimizaciji - vsega. Pri poudarjanju materije, telesa, materializma nasproti duhu, idejam, idealizmu, paternalizmu, patriarhalizmu, avtokratizmu, logocentrizmu. Vendar vem, da tega logocentrizma ne morem iz sebe izkorenini̇ti, da me opredeljuje in da sem zato ves nebogljen in nezadoščen; žejen in uporen se kar naprej opotekam skozi vse faze, ki sem jih orisal, skoz vsa stališča, ki sem jih živel, se nahajam vmes med njimi, na nobeno ne morem do kraja pristati, nobenega ne morem popolnoma zavreči. Priznavati sem si začel celo svojo religioznost, čeprav ni univerzalno konfesionalna niti naivno kriticistična, ampak nekakšna negativna religija, doživljanje trpljenja, krivde, greha, očiščevanja, odprtosti do vsega, poskus odreševanja (samega sebe) v imanenci. To gre? Ali pa je vse, kar delamo, vendarle nenehno transcendiranje trenutka, danosti, pohod v neznano, čeprav nikoli onkraj telesa, onkraj bolečine? In nam ravno neraztrgljiva navezanost na telo omogoča občutek bolečine, se pravi človeškega?

OSTAL SEM SAM

Za časa sartromarksističnega perspektivaštva sem živel v skupini, za časa strukturalizma (lahko bi tej dobi rekel problemovstvo, saj sem bil eden od usmerjevavcev časopisa Problemi, predvsem nanj je vezana ta moja faza) se je nekdanja skupina sicer razšla, vendar je ostalo nekakšno sodelovanje, sorodna usmerjenost, bili smo proizvodna dejavnost, ki je od zunaj kazala morda celo znake grupe, čeprav od znotraj nikoli in v ničemer, vsak je bil odgovoren le sebi, časopis je bil le institucija, v katero smo se vsak posebej vpisovali; a vendar se je dalo še zmerom govoriti o nekaki solidarnosti, sorodnosti. Danes, se pravi zadnje leto, sem ostal sam. Nobeden ne želi po moji poti, ne deli moje poti, ne deli moje odločitve; zdi se, da bi večina rada nadaljevala dozdajšnjo - »problemovsko« in zame morebiti že nekoliko problematično - orientacijo. Spremenile so se socialno politične razmere, v spremenjenih razmerah imajo isti postopki drugačen pomen. Zato je treba spremeniti tudi postopke. Kako? Ne biti nikomur in ničemur več zagovor, stati sam in samo pri sebi. Pričati lastno življenje. Ne se odreči eksistencializmu, kolikor nas ta uči spoznavati, ceniti dušo, trpljenje, mejne situacije, smrt, nič. Ne zametavati strukturalizma, kolikor nam omogoča, da v fluidnem toku življenja zagledamo trdna mesta, stabilna stanja, čvrste zidove-strukture. Ne se plašiti hegeljanstva, kolikor nam izostri dialektičnega duha, ne fenomenologije, kolikor nas postavlja v distanco do preučevanih predmetov. In nikakor se ne sramovati marksizma, ki zahteva enotnost misli in dejanja, govori o temeljnem boju v tem svetu, boju, katerega akterji in žrtve smo. Morebiti od časa do časa celo predvsem žrtve.

Ne odrekam se ničemur, kar sem živel, čeprav se bo zdelo večini spodobnih bravcev, ki se bojo premučili skoz to moje premišljevanje, da se me je najbrž preveč reči, smeri, misli, stališč prijelo, da sem bil v svojem življenju premalo samostojen, trden, čvrst, zvest, soliden, premalo iz enega kosa; preveč dialektičen, bojo porekli meni naklonjeni, preveč frfrav, neresen, bojo zatrjevali tisti, ki jih moj način miselnega prebivanja odbija. Kljub tem kritikam, ki jih pričakujem, saj jih poznam in poslušam že dolga leta, se nisem pripravljen poboljšati, to je moj trden sklep, moja zagrizena vztrajnost in identičnost s sabo. Morda pa je edino, si pravim, do česar mi je zares nekaj v tem mojem življenju in česar ne bi zamenjal z nobeno drugo vrednoto, svoboda. Možnost izbiranja, sprejemanja in zametavanja, vohanja in spogledovanja, delovanja in mišljenja. Svoboda - brez omejitev ali vsaj s čim manj omejitvami. Čeprav - kolikokrat dostavljam ta nesrečni čeprav - vem, zares dobro vem, da niti takšna brezmejna in neomejena, niti malo omejena svoboda ni mogoča. A si je želim. In jo iščem. In sem se pripravljen vsemu - skoraj vsemu - odreči, da bi dobil njo. In sem pripravljen narediti vsakršno - skoraj vsakršno - neumnost, da bi se mi vsaj nasmehnila, da bi jo okusil, otipal, užil, pa čeprav za hip. Pa čeprav bo temu hipu sledila dolga in huda tema.

Je vse to, o čemer pišem, zares hvalnica »anarhizmu«? Odprtosti brez konca in kraja?

Naj bo moje prihodnje življenje kakršno koli že, za eno milost prosim: da se ne bi nikoli zadrsalo po že utečeni tirnici.

Revija Most, 1974, št. 41-42, s. 39-78

ESEJ O OSEBNIH SREČANJIH Z AVTORITETO, NASILJEM IN SVOBODO

Taras Kermauner predstavlja eno najzanimivejših imen v sodobni slovenski in jugoslovanski literaturi in esejistiki. S svojimi polemičnimi in kritičnimi deli je v zadnjih letih intenzivno sodeloval v presnavljanju in spreminjanju sodobne slovenske in jugoslovanske kulture. Pri tem je večkrat prihajal v konflikte s kulturnim in socialnim estebližmentom. Objavil je več knjig: »Struktura in zgodovina«, »Na poti k Reči in Niču«, »Izročilo in razkroj« itd. Most, ki je stalno objavljal tekste najzanimivejših in aktualnih slovenskih avtorjev, prinaša v tej številki Kermaunerjev literarno-izpovedni esej, v katerem avtor razgrinja avtobiografske korenine svojih včasih tudi grenkih srečanj z družbo. Menimo, da bo ta spis zanimal našo javnost, ker predstavlja enega od ključev za razumevanje sodobnih družbenih procesov.

Za prijatelja Aleša Mrzela

1

Avtoriteta, nasilje, svoboda - trije pojmi, s katerimi intimno živim, odkar se zavedam. Pojmi? Pojmi so postali šele pozneje, v refleksiji, prej pa še danes so zame mnogo več, nekaj bolj bistvenega: tri trdna, jeklena, skorajda neprozorna dejstva, tri opredelitve, tri neogibnosti, znotraj katerih se nahajam, jaz, ti, on, mi vsi, odkar teče današnja zgodovina, poznam jih iz vseh knjig in štorij in zapisov in pričevanj, vidim jih vsak hip okrog mene, v meni so, a prav tako so v drugem; zdi se, kot da je že iz kombinacije teh treh prvin, tako so elementarne, mogoče sestaviti podobo človeškega življenja kot takega.

Avtoriteta. Brž ko jo začnem podrobneje razčlenjevati, mi razpade v dve polovici, v pozitivno in negativno. Pozitivna: ali mi ni dajala mati že od tedaj,

ko sem prvič zavekal, za zgled modrosti, poštenja, znanja, ljubezni, sploh vsaktere veličine očeta? Kar je storil oče, je bilo prav že vnaprej. Očetova struktura je bila identična s strukturo partije. Oba sta imela načelno prav, njuna konkretna, empirična ravnanja so bila le posledice tega načelnega prav, ki je bil transempiričen, aprioren, sakralen (zato tako dobro - odznotraj - poznam strukturo eshatološke partije in slovenstva, ki mu je takšna partija le najvišji zgodovinski izraz; zato to strukturo tolikokrat in tako podrobno - poudarjeno - opisujem). Dogmatičnost tega apriornega prav je bilo težko spregledati, kajti bile so nekatere objektivne okoliščine, ki so ta prav podpirale; ko sem se rodil, je bil oče v Glavnjači, videl sem ga le sem in tja, veliko večino moje mladosti je prebil po ječah, represijo nad njim je vršila sovražna državna in družbena oblast, ki ni imela prav; in očitno je bilo, da ni imela - saj smo fizično komaj živeli, vzdrževati me je morala stara mama, stanovalo nas je več v eni sobi, oblačila me je stara teta in mi dala to tudi vedeti, pa čeprav je bil oče po izobrazbi intelektualec in je zares znal - in hotel - delati. Oblast mu je - in meni z njim - delala zares, očitno, krivico.

Enako je bilo s partijo. Njene člane so preganjali; nemalo sem jih poznal, saj je bila v kratkih presledkih, ko je bil oče doma, naša soba zmerom do nevidnosti zakajena od številnih obiskov, zaglušno bučna od strastnih debat, kakršnim so bili posvečeni tedanji komunisti; in ti člani so bili delavni, verujoči, lepi, želeli in hoteli so dobro - tako sem jih doživljal, takšen odnos sta mi v glavo in srce vcepljala oče in mati. Kar koli so storili, je bilo prav, in ta prav se je vsak hip znova potrdil, saj so jih za sleherno pošteno, lepo, veliko dejanje obsojali. Partija in oče sta živela v srcu zgodovine, sveta, resnice - sta bila torej pozitivna avtoriteta - ravno zato, ker ju je oblast - ta negativna avtoriteta - nenehno preganjala, ker sem na vprašanja, kje je oče, ponavadi dobival odgovore: v Lepoglavi, v mariborski kaznilnici, v Sremski Mitrovici, v ljubljanskih zaporih, v Bileči, zraven pa mi je mati obširno raztolmačila, kaj ta imena pomenijo, kaj se tam z ljudmi - ki so ljudje pravega - dela, in kdo dela te nelepe reči z njimi; ko sem vprašal za tega ali onega očetovega znanca, sem slišal enak odgovor. A ko sem spet in spet spraševal, zakaj so v teh nelepih in daljnih prostorih, sem bil poučen: ker hočejo dobro, ker se borijo za pravico, za enakost, za kruh in ne nazadnje: za svobodo.

Tako se je v mojo mladostniško zavest in podzavest naravnost travmatično vrezalo spoznanje vseh treh kategorij, o katerih teče beseda. Ko me je oče - v tistih redkih, doma preživljenih presledkih popeljal na sprehod in ko sva srečala starega jugoslovanskega vojaka ali oficirja, mi je tolmačil; glej ga, nesrečnega ali zločinskega plačanca kapitalistične gosposke, države, se pravi zla kot takega. Ko sva šla mimo bogate hiše z bahavim imenom lastnika, recimo trgovca na pročelju, in sem ga spet pobaral, kaj je to, saj še nisem znal brati, mi pravi: tukaj zadaj se skriva pijavka ljudstva, tisti, ki živi od tujih delavskih žuljev, milijonar, in ta beseda ni imela današnjega veselega prizvoka, ampak je bila vsa ovešena s pomenom nečesa skrajno hudobnega, lascivnega, krvavo nasilnega. Ko sem hodil mimo obeh, zame najstrašnejših, najbolj vznemirljivih in nenehno poškodujočih me stavb, policije in sodnih zaporov, je v meni vse drgetalo od sovraštva in strahu, saj mi ju je mati - s strastjo in neodjenljivostjo, ki ji je bila dana - kadar koli sva šla mimo, kazala in mi pripovedovala, kaj pomenita, ne nasploh, ampak zanjo, zame, za našo družino, se pravi za tisto najbolj intimno, v čemer sem, otrok, živel: za to, da

sem dobil (ponošen) plašč od bratranca in sem čakal na žogo za odbojko dve leti in na to, da sem lahko jedel torte - dve torti - samo za kak posebno prazničen dan, medtem ko so moji sovrstniki (stanoval sem v centru Ljubljane, v glavnem med buržoazijo, kamor je pač moja družina po poreklu sodila, stari oče je bil advokat, njegov oče profesor klasičnih jezikov) jedli sladoled vsak dan in torte vsak teden in so jim doma rekli sonček, tako sončno in radostno, vsaj za moje oči, je bilo njihovo življenje. Za to, da nisem bil tak kot drugi, da sem bil izločen iz normalnega življenja, so bili krivi že imenovani oficirji in milijonarji in policija in sodišče. Negativno avtoriteto in nasilje, na katerem je temeljila, sem spoznal zares dobro.

Negativna avtoriteta mi je bila dana v vednost tudi kot slehernemu otroku; predvsem skoz šolo. Tu ni kaj dodajati temu, kar so že pred mano popisali neštevilni avtorji. Učitelje in profesorje sem sovražil in se jih, seveda, bal. Do šole sem imel skrajno negativen odnos; enačil sem jo z represijo na širšem socialnem planu, v pedagogih sem videl nekakšne moralne policaje. Bili so avtoriteta, poslušati sem jih moral, ubogati, jim v enem delu svoje narave ustrezati, v drugem pa sem se jim upiral, nisem jih spoštoval, učil pa sem se manj, kot bi se lahko, norčeval sem se iz njih.

Tako sem spoznal svojo - pozitivno - svobodo. Lahko sem storil, vsaj v čustvih, nekaj, kar so mi drugi - negativna avtoriteta - prepovedovali, deloma pa sem jim - avtoriteti - tudi z dejanji lahko zoperstavil sebe, torej nekaj od njih drugega, svojo voljo. S tem sem jo postavil po robu tudi nasilju. Nasilje je zadelo ob nekaj, česar ni moglo ukloniti do konca. Zgled mi je bil oče; naj so ga še tako preganjali, še zmerom - in zmerom bolj - je vztrajal pri svojem, bolj in bolj je mislil, da ima prav on in da se moti svet avtoritarnega nasilja. Svoboda se mi je torej otroku pokazala kot možnost, da rečem še tako hudemu nasilju ne, in da skušam najprej zasnovati, potem pa uresničiti neko drugo zamisel, zamisel pozitivne avtoritete in svobode, se pravi, misel partije, ki je resnica, predeksistentna vsemu empiričnemu, in misel svobode, ki je misel, kontrarna nasilju.

Do začetka vojne še nisem zmogel napraviti preskoka od nasilja h kontranasilju, ločiti med pozitivnim in negativnim nasiljem; dotedaj je bilo zame eno samo, negativno nasilje - kar ni bilo nasilje, je bila ljubezen, resnica, svoboda. Šele z akcijami, ki jih je podvzela zoper nemške naciste Sovjetska zveza, se pravi z obrambno domovinsko vojno, pa z akcijami, s katerimi so slovenski ilegalci in partizani napadali italijanske okupatorje, likvidirali domače izdajavce, pobijali tuje vojake, sem spoznal, da je mogoče svobodo - kot najvišji vrednostni pojem - realizirati le s kontranasiljem, z obrambo zoper nasilje, ki pa mora biti sama nasilna, če hoče biti uspešna - dobra, plemenita. Z vsem srcem sem stal na strani tega pozitivnega nasilja in mu sam po svojih močeh tudi pomagal. Tako sem povezal vse tri pozitivne kategorije: pozitivno avtoriteto - nauk partije, oefa, očeta, ki je pomenil resnico, osnovo, na kateri je mogoče zidati svobodo; nato pozitivno nasilje - vseljudski odpor in vojno sovjetskih narodov -, s katerim se je nauk uresničeval; in pozitivno svobodo, na katere delu sem bil (smo bili).

Tudi druga stran je bila popolnoma jasna: negativna avtoriteta - italijanski in nemški škorenj, racije, zapori, mučenja, streljanja talcev, okupacija sama, kar vse je bilo hkrati tudi negativno nasilje. V tistem času pa sem »spoznal« tudi negativno svobodo. Spoznal? Bolje rečeno začutil, prvič skusil, nisem si je pa

še znal razložiti. Fašist in gestapovec sta prišla od drugod, tudi profesor je bil nekdo iz drugega sveta, nič nisem vedel o njem, predstavljal sem si ga - kot vse izvajavce nasilja - le kot stroj, kot neosebno pošast, ki zgolj s silo avtoritete (moči) dela nekaj, kar se mi upira in kar mojo svobodo (moj interes, željo) tlači. Ko pa sem ugotovil, da so se na drugo - nasprotno - politično stran postavili moji šolski tovariši, da so - kmečki in mestni - fantje, s katerimi sem imel pred vojno povsem normalne odnose, celo nekakšna prijateljstva in so mi bili docela podobni, bili so kot jaz žrtve profesorskega preganjanja, kapitalističnega izkoriščanja in zatiranja, med njimi je bila celo večina revnih kmečkih ali bajtarskih sinov, da so torej ti fantje - moj podvojeni jaz - iz meni neznanih, popolnoma nerazumljivih razlogov začeli postajati do mene - in mojih somišljenikov - sovražni, čeprav so ohranili isti odbojni odnos do profesorjev in - deloma - do okupatorjev, da so se odločili drugače, vstopali k domobrancem, nekega dne pa celo uprizorili pogrom in me fizično vrgli iz razreda, bil je po vsej šoli v istem odmoru organiziran pogrom, in pri tem ne suženjsko izpolnjevali tuje volje, temveč delali nekaj, s čimer so se strinjali, v kar so verovali, se mi je razlomila tudi podoba svobode. Ti meni tako nenaklonjeni fantje so ravnali iz svoje svobode, hoteli so uresničiti vizijo sveta, ki je bila zanje resnica in svoboda, spoštovali so drugačnega očeta kot jaz, zanje ni bila pozitivna avtoriteta partije, v boju zoper to bi se pustili - in so nekateri se - pobiti, ampak cerkev, ne Stalin, ampak Bog in Jezus, ne OF, ampak Katoliška akcija, zanje je bil komunizem najbolj negativna avtoriteta, ki se jo je dalo zamisliti, ravnanje partizanov in ilegalcev najbolj negativen teror - zločinska represija -, odkar obstoji svet, saj jim je ubijal njihove očete (in jim jih tudi dejansko je; sošolca sva si bila s sinom bana Natlačena, celo erotično simpatična sva si bila, pretepala sva se na nek telesno simpatizirajoč način; bil je lep fant, pozneje, 1945., je bil z vrnjenimi domobranci vred ustreljen). Nauk partije je bil zanje hudičevo maslo. Oni - ki so odnesli s sabo eno stran mojega jaza - so postali drugi, moj sovražnik, tisto, kar je mene - in mojo drugo, seveda bolj bistveno stran mene - zanikalo. Pri pojmu svobode mi je svet neopazno, a temeljno počil.

Kaj želim s tem zadnjim stavkom reči? Samo to - a to je največ -, da sta v meni začeli od tedaj naprej živeti, za dlje časa, do zrelih let, dve podobi, dve vednosti, dve resnici. Prva je tradicionalno eshatološka, v nji so me vzgajali doma, po vojni me je vanjo silil celotni socialno politični sistem. Njena shema je: na eni strani so najprej pozitivna avtoriteta, ki je edina resnična in prava avtoriteta; nato pozitivno nasilje, ki ga mora ta avtoriteta izvajati, da bi se lahko v zlem svetu realizirala, v svetu, ki mu dozdaj razmer ni diktiralo dobro, resnica in svoboda, temveč zlo, slab namen, nasilje kot tako, večno nasilje, zatiranje in izkoriščanje; a pravično nasilje - kontranasilje bo le začasno, le tako dolgo trajajoča obramba pred zlim nasiljem, dokler zlo (nasilje) ne bo pokončano in za zmerom odpravljeno (in se svet ne bo spremenil v težko pričakovani, že za dobo, ki bo prišla v nekaj, največ desetih letih, planirani komunizem); nazadnje sodi zraven tudi tretji element, svoboda. Ta pa je - tu smo v bistvu te teze - le ena nedeljiva, identična s človeškim kot takim. Na drugi strani, kjer sta lažna, izsiljena, krivična avtoriteta in nasilje, ki je nasilje iz ljubezni do nasilja, do krivice, do neenakosti in zatiranja, te - in nobene - svobode ni, ne more biti. Nasprotni pol svobode je le sužnost in zasužnjevanje. Kapitalisti, nacisti so le zasužnjevalci in s tem sužnji lastne

sužnosti, ki je sužnost želji po vladanju nad ljudmi, po uničevanju ljudi. Ta pozicija v nobenem primeru ne more biti pozicija svobode (kot tudi ne resnice ali pravice), temveč le njene negacije; kajti ta pozicija je v popolnem nasprotju - izključevanju - z vsem človeškim, je vnašanje nečloveškega in zoperčloveškega v človeški svet. Ker pa je človeško identično s pravim, resničnim, dobrim, pravičnim, svobodnim, se pravi z vsemi vrednotami, v katere veruje tako človek kot njegova zastopnica partija, ker je pojem človeka pojem teh vrednot samih, je vse tisto, kar deluje zoper pravega človeka, mojega očeta in partijo zlo kot tako, nevrednota, antivrednota. Za naš namen ni pomembno in zato se ne bomo podrobneje ukvarjali s tem, od kod je to zlo prišlo, je naključno ali nujno, dejstvo je bilo - je - le to, da je premagljivo in da je ta njegova premagljivost mogoča ravno z uveljavljanjem pozitivne avtoritete, pozitivnega (kontra)nasilja in svobode.

Ko sem, seveda čez leta, to shemo jasno spoznal, ko sem jo reflektiral, sem moral opaziti, čeprav sem se dolgo temu upiral, da ne velja samo zame, za partijo, bil sem skojevec, ampak enako tudi za moje - naše - nasprotnike, še več, za sleherno versko total(itar)no gibanje v moderni evropski zgodovini, da je celo najjasneje, najpodrobneje, najveličastneje izdelano v učenju cerkve, da so različne le vsebine, ki jih ta ali ona stran v shemo vnaša, struktura sheme pa ostaja ista. Pozneje sem to strukturo imenoval tradicionalna slovenska eshatološka ideološka struktura, ki kot temeljno pomensko polje neogibno determinira vse ideološke akterje, ki se v nji nahajajo, ne glede na to, kaj si sami želijo ali hočejo. A še precej preden mi je postalo to spoznanje jasno, je v meni živelo na podzavesten način. Čutil sem, da je mogoče le dvoje: ali svojega nasprotnika ne jemljem kot človeka in sem ga zato dolžan ubiti (tradicionalna shema); ali pa ga maram, brž ko pa ga priznam za človeka (čeprav sem pri tem prepričan, da se moti, da dela celo zločine, a kljub temu ostaja človek kot tak), priznati njegovo pravico do lastnega tolmačenja vrednot, do tega, da so vrednote značilne tudi zanj, z njim identične, da ima torej tudi on - svojo, a ta je v bistvu ista kot moja - svobodo, s katero lahko svobodno razpolaga (če ne bi z njo razpolagal svobodno, se pravi drugače kot jaz, ne bi bila svoboda in on ne bi bil človek). Ta hip, ko začnem tako misliti, moram spremeniti tudi svoje ravnanje: ne smem ga ubijati, temveč dopuščati. Ker pa - in če (to je navada) - on mene ubija oziroma onemogoča, se moram seveda braniti, do tega imam pravico, to mi omogoča moja svoboda, se pravi, da sem ga sam prisiljen onemogočati in cela ubijati.

Je torej med obema shemama sploh kakšna razlika? Je. Prva zahteva, da drugega onemogočim in ubijem, ker delam s tem dobro in realiziram svobodo ter človeka. Druga pravi, da je onemogočanje in ubijanje le boj za moč, za obstanek, ne pa realiziranje pravega, resničnega, predeksistentno vrednega. V ta boj smo prisiljeni, takšna je struktura človeka, ker je takšna struktura sveta, v katerem živimo (za zmerom, do kdaj? le logocentričnega, ki se je začel v neolitiku in se končuje danes?), treba pa se je truditi - in to je drugačen svetovnozgodovinski, ideološki socialni projekt te druge sheme -, da bi ljudje ohranili svojo svobodo, se pravi mislili in ravnali različno, pri tem pa se onemogočali in ubijali na minimalno potreben način, ta svoj medsebojni konflikt racionalizirali, pragmatizirali, funkcionalizirali in spremenili iz slepega, ideološko - moralno, religiozno - fundiranega boja za edino pravo in mogočo

človekovo odrešitev v igro različnega, razlikujočih se interesov, potreb, nagnjenj, talentov in moči.

Pozitivna avtoriteta se s tem diferencira v vrsto mogočih pozitivnih avtoritet, naukov, ideologij, nobena ni več absolutna, vse so relativne in s tem ne več avtoritete, ampak samo še ambicije po avtoritetah, funkcionalizirane oblasti, ki se same sebi in drugim kažejo kot funkcionalno, zaradi ravnotežja sil - spoštovanja pravil igre - potrebno nasilje, ne pa kot resnica. Tudi nasilje je s tem zrelativizirano. Ne more več postati absolutno. Kadar onemogoča in ubija, ubija iz pragmatičnih razlogov za obstanek tega ali onega socialno političnega sistema, ki je eden izmed mogočih, in ga sile, katere mu načelujejo, hočejo pač - iz različnih razlogov, največ iz lastne koristi, ker so pri »koritu« - čim dlje ohraniti, ne vrši pa represije, ker bi bila ta sveta, zahtevana od apriorne resnice, apriorne človekove narave (oziroma narave zgodovine, sveta).

Ta - druga, pragmatična, neeshatološka - shema, ki sem jo odkril in nanjo pristal kot na nujno konsekvenco svojega humanizma (nauka, da smo vsi ljudje, da smo si vsi enaki), se pravi svojega krščanstva, je kot negativ, kot diverzija dolgo rovarila zoper ono prvo, na katero je pristajala vsa moja okolica in otroški del mene. Med obema je prihajalo do hudih nesoglasij posebno še zato, ker se je prva zmerom težje upravičevala. Še zmerom mlad fant (1945. leta sem imel petnajst let) sem namreč opazoval čudne, nič kaj zabavne preobrate. Profesorji so po veliki zmagi pravega, partije, enobeja učili na enak način kot prej. Odpadel je sicer verouk, oba veroučitelja sta pobegnila čez mejo, nekdo nas je prišel učit marksizem, a bistvo vsega pouka, njegove metode, bistvo odnosa med profesorjem in učencem je ostalo isto. Spone so nekoliko popustile, ni nam bilo treba nositi kratkih hlač čez kolena, kot je ukazal prejšnji direktor (tudi ta je pobegnil), dekleta so si lahko skrajšala rokave, ustanovili smo razredno skupnost, ki je lahko posredovala razredniku naše pritožbe, a sistem odnosov med onim, ki je zgoraj, ki je avtoriteta, in onim, ki je spodaj, pa mora zato ubogati, se ni prav nič spremenil. Trudil sem se, da bi videl v teh »novo-starih« profesorjih pozitivno avtoriteto, diametralno različno od prejšnje; a kako naj bi se mi to posrečilo? Saj so me učili natanko isti profesorji kot v času okupacije (pobegnilo jih je le nekaj), razlagali so mi isto snov na isti način. Ali ni bilo naravno, da sem moral v njih še naprej gledati negativno avtoriteto in da sem začel pozitivno iskati drugje? Ali se ni v celotni družbi godilo nekaj podobnega? Stare policaje smo sicer pozaprli, novi pa niso bili nič kaj manj policajski, narobe, nasilja, vidnega, otipljivega, je bilo več. Vedel sem sicer, da je to upravičeno, pozitivno nasilje. Vendar ni svoje metode prav nič spremenilo, celo brutalnejše je bilo, ker je bilo samozavestnejše, ker je gorelo od zavesti pravičnosti. Dogodki na progi Brčko-Banovići, kjer sem bil dva meseca navaden brigadir, so me skoraj povsem dezorientirali (popisal jih je - do podrobnosti - v svojem zanimivem romanu **Vseenost**, 1972, Saša Vuga). Četa, kateri sem pripadal, se je komandantu uprla, pri večernem raportu nas je stopila trojica iz vrste, vsak od nas je spustil sicer okoren, deški govor, smisel pa je bil tale: v tej brigadi je slabše kot v Dachauu - to je bilo zares nekoliko nerodno rečeno! - vlada teror, nespoštovanje do človeka, štab ima lastno kuhinjo, je palačinke, medtem ko brigadirji stradamo - to je bilo res -, komandant za svojo zabavo strelja bivše nemške policijske pse, ki so se potikali v okolici, a niso nikoli nikogar napadli, mrhovino pušča ležati po teden dni, bilo je avgusta, potem pa ukazuje

brigadirjem, naj jo hodijo zakopavat, ti pri tem zaradi smradu padajo v nezavest - tudi to je bilo res -, komandant še ni prijel za lopato, kot kak orientalski nabob se sprehaja okrog nas, v pološčenih škornjih, ki mu jih čistijo drugi, s paličico v roki, z nikomer ne govori, do njega je mogoče priti le po poti prave vojaške hierarhije, preko vrste predpostavljenih, in če s kom ni zadovoljen, ga vrže v jamo, to je dal skopati na začetku tabora, takole meter krat meter, zraven pa stražarja s puško, da »jetnik« ne bi ušel in da bi do konca zdržal svojo »kazen« (tak jetnik je bil tudi eden najbolj znanih današnjih slovenskih pesnikov) - vse to je bilo res. Pa mi trije, ki smo govorili v imenu vse čete (ta tisto noč ni hotela na spanje, zbrala se je ob robu tabora in prepevala partizanske bojne pesmi), nismo bili razredni in politični sovražniki, še malo ne, eden med njimi je danes visok mornariški oficir, drugi univerzitetni profesor s prav tako visokimi političnimi službami. Bil je popolnoma normalen, zdrav, razumljiv odpor proti do kraja nesmiselnemu terorju, poniževanju, ki sploh ni moglo več nastopati v imenu pozitivne avtoritete, čeprav je to hotelo (zaradi upora nas je prišel čez nekaj dni oštevat, nam grozit specialni odposlanec tedanjega pokrajinskega komiteja SKOJa, bil se je postavil scela na stran komandanta), ampak se je lahko kazalo le kot muhavost, nasilnost, perverznost posameznika, če pa se je zanj postavila tudi organizacija, seveda te organizacije same.

Omenil sem en sam primer iz svoje skušnje, lahko bi jih sto. Pozitivna avtoriteta organizacije je skoraj redno take postopke branila; kako naj ne bi začel dvomiti v njeno sakrosanktnost, upravičenost, absolutno pozitivnost? Leta 1949 so mi zaprli še očeta, pod obtožbo, da je bil v taborišču - Buchenwald - gestapovski agent (bil je devet mesecev v preiskavi, nakar so ga izpustili, ker obtožbe ni hotel priznati; tisti, ki so jo, ker so jih prepričali, da s tem koristijo partiji, so bili obsojeni na dolge zaporne kazni; uničili so se, ker so bili, kot se zdi, od njega bistveno boljši komunisti: izpolnjevali so, kar je rekla pozitivna avtoriteta, ne pa lastna presoja, lastna svoboda; lani so vsi dobili pravno veljaven, od sodišča in partije potrjen atestat, da so bili nedolžni). Spor v meni je narasel do maksimuma. Vse, na kar sem bil vso svojo mladost ponosen, kar je bila hkrati osrednja poškodba in večina mojega dotedanjega življenja, je bilo spodbito. Vse se je zavrtelo, postavilo na glavo. Avtoriteta partije je delegitimirala avtoriteto očeta, druga prvo. Kar je bilo vso mladost spojeno, se je razšlo, razšle so se žile v meni, srce, glava, kajti tudi misel šoku ni bila dorasla. Po prvi tradicionalni - eshatološki - shemi oče ni bil več človek (in to so mi drugi tudi dopovedovali; tedaj je veljala deviza: če partija koga osumi, se ga pri priči odreci); če pa je še ostal človek, potem je morala shema skrahirati v celoti. Ponavljam: zame to ni bil - toliko - miselni, teoretski problem, temveč najbolj notranja težava moje intimitete; povedal sem ga suho in stvarno, če bi pripovedoval dogodke, ki so ga spremljali, bi najbrž dobil literarno barvo in prepričljivost. Vendar to ni moj namen. Rad bi samo opisal - brez kakega posebnega namena, čim bolj stvarno - svoje notranje življenje z avtoriteto, nasiljem in svobodo. Moje nadaljnje osebno življenje je prišlo polagoma v neskladje tudi z vladajočo socialno politično pozitivno avtoriteto, nasproti nji kot oblasti sem postavil svojo svobodo, svojo misel, svojo prakso, za kar me je, kar je naravno, zadelo nasilje s strani etablirane avtoritete. Obe stavbi, mimo katerih sem kot otrok hodil s toliko strahu in sovraštva, sem sam dodobra spoznal odznotraj, osebe v njiju so se zamenjale, postopki pa so

ostali nekdanji, tudi klienti večkrat isti. Ljudje, ki sem jih cenil in imel rad, moji prijatelji, sodelavci, so doživljali sorodno usodo, etablirana avtoriteta je - zame - zares popolnoma prenehala biti pozitivna avtoriteta, spremenila se je v neko relativno količino, ki sem jo presojal svobodno, pač glede na praktične rezultate njenega dela, glede na njeno ravnanje in moje realne možnosti v tem svetu. Ni me prisilila, da bi ponovil njeno - tradicionalno - shemo: kdor ni z nami, je zoper nas, da bi torej mislil isto kot ona, le da bi znova zamenjal vsebino posameznih členov strukture in se prepričal, da je postala etablirana oblast absolutno zlo, nečlovek, jaz pa absolutni človek, da je potrebna torej nova revolucija, ker je bila stara neuspešna. Spoznal sem, da bo vsaka izvedena na enak način, enako uspešno-neuspešna, in da bi bilo takšno moje reagiranje padec v najhujšo past, ki je mogoča: v nemočno reprodukcijo (v kar so padli pristaši kominforma) tradicionalnega. Druga - pragmatična - shema je tedaj morala vznikniti iz podzavesti, postati moja trdna zavest, jasen program. Tisti, ki so z mano nasilni (in to, kot sem bil prepričan, po krivici oziroma neučinkovitosti, neustreznosti, nefunkcionalnosti, ti pragmatični pojmi so zdaj začeli v moji zavesti zamenjavati prejšnje moralne - krivici glede name, glede na socialno zgodovinsko perspektivo družbe), niso neljudje, čisto zlo, ampak ljudje, ki izhajajo iz določenih - ideoloških - postavk, zastopajo določene interese, funkcionirajo znotraj določenega sistema, ki opredeljuje njihove postopke; presojati jih moram glede na vrsto faktorjev, njihov poenostavljajoči in zgodovinsko preseženi pogled na svet skušati premagati z akcijo svoje svobode, s tem, da postanem zanje - za njihov tradicionalni ideološki instrumentarij - neujemljiv. Srečanje med mojo in njihovo svobodo moram postaviti v zgodovinski okvir, v perspektivo, ki bo moja, ne njihova. Če bom deloval netradicionalno, bom tudi nasilje, ki se iz tradicionalnega modela reproducira, nenehoma in postopno zmanjševal, saj oblasti politično ne ogrožam, saj nočem revolucije, se pravi nasilne spremembe oblasti, ampak si na svojem terenu, v svoji stroki - v kulturi - po lastnih profesionalnih in personalnih močeh prizadevam za delovno, torej v posameznih segmentih družbe, pa celo v temelju družbe (ki obsega temeljne komunikacije, jezik, nikakor pa ni politična sfera) potekajočo transformacijo stalinistično cerkvenega modela v nov model pluraliziranih svobod (upravljanje ljudi s samimi sabo, torej samo-upravljanje). Takšno ravnanje je bilo še toliko bolj mogoče, ker se je sama družba premikala v to smer, kljub občasnim - čeprav rednim - sunkom v obratno smer, v ponavljanje starega. Smer, v katero smo šli vsi skupaj, je bila smer demokratičnejše, bolj diferencirane, delovne, pluralizirane, varne, vesele, funkcionalizirane, s tem tudi manj avtoritativne, manj represivne svobodnejše družbe, te kategorije jemljem v njihovi relativnosti, intencionalnosti, pragmatičnosti. Treba je, na ta ali oni način, prestati vse retrogradirajoče reakcije, pa bo šlo. Tako sem si mislil ... Tako še mislim ...

2

V zadnjih letih me je nemalo kdo poimenoval za nekoga, ki brani »tehnokratizem« in estebližment. Živio tehnična družba, pravim, naj živijo vse nove tehnološke iznajdbe, njihova aplikacija, ni si mogoče zamisliti - tako

verujem v enotno usodo sveta, v usodnost tega sveta, ki se ji ne da izogniti in skočiti v kak prelep raj - za današnje življenje zmožno družbo, ki se ne bi vključila v tok pospešene industrializacije in tehnicizacije in kompjuterizacije in avtomatizacije in scientifikacije sveta; ta razvoj ima tudi vse polno slabih nasledkov, a ne delajmo si iluzij, da bi se jim lahko ognila ravno naša družba. Skušnja nam kaže, da teh nasledkov nima nič manj, le več, kolikor je manj razvita, se pravi, kolikor ima slabšo delovno in demokratično tradicijo, manj zmožnih kadrov itn. Na ta svet je treba pristati, pravim. Vendar s tem stavkom, ki me uvršča med »tehnokrate« in ideologe etablizma (ali res? ali se res navdušujem - si prizadevam - za vladanje tehnokratov, za esteblišment?), zgodba še ni končana. To je le njen prvi del. Drugi pravi precej drugače: ločiti je treba med tehniko in njeno mitologizacijo, ideologizacijo. Sprejeti je treba tehniko, ne njeno utemeljitev, češ da je tehnični najboljši izmed mogočih svetov, njeno eshatološko dimenzijo. Zoper to je treba nastopiti prav tako brezobzirno kot zoper eshatologijo stalinizma ali katerega koli političnih - religioznih - utopizmov. Tehnika je naša neogibnost, usoda, zato jo je treba hoteti, podpirati, razvijati, in s tem seveda vzeti v obzir, da z njo vred - v določenem sistemu, v določenih zgodovinsko socialnih razmerah - prihajajo na oblast tudi določene z industrijskim načinom življenja funkcionalno povezane realne socialne in politične sile. Nikakor pa ne smem pristajati na te sile kot na večne, prave, kot na pozitivno avtoriteto (čeprav, ponavljam, jih ne smem ovirati, da ne bi prišle, kajti namesto njih bi lahko prišla le birokracija, tertium zaenkrat non datur); iz nove situacije, onkraj njihove oblasti, iz središča tehniziranega sveta jih moram napadati, destruirati.

Moderno, avantgardno kulturo pojmujem namreč povsem drugače kot tradicionalno. Ta je generatorka večnih vrednot, po katerih se je treba ravnati, je le nadomestek in namestnik religije, je laična religija, je predelovanje človeka v ideal, je prosvetljevanje mas, vzgoja posameznika, oblikovanje harmonije, pripravljanje totalnega človeka, askeza in odrekanje spolnemu telesu, neposrednosti, čutnosti, praksi, je idealističen - seveda fiktiven - povzdig v zemeljski paradiž. Zoper to kulturo, ki je skladna s predindustrijsko družbo, saj v bistvu zastopa fevdalni pogled na svet in ideološko brani fevdalni razred, podaljšan v današnje dni, nastopam z vso vehemenco in prepričanjem. V nji vidim že zdavnaj preteklo avtoriteto, ki pa jo uveljavljajo z nemajhno, čeprav manj vidno, persuazivno opresijo ravno tradicionalni kulturniški sloji; ti hočejo zaščititi svoj nekdanji duhovni primat, svojo duhovno oblast, in se pri tem brez skrupulov vežejo bodisi na birokracijo bodisi na buržoazijo (odvisno od sistema, v katerem se nahajajo), se pravi, da so enkrat nosivci stalinističnih ali cerkvenih, drugič nacionalističnih idealov - idealov pa v vsakem primeru. Avantgardna kultura se mi vidi čisto drugačna. Njena temeljna usmeritev je negacija, destrukcija, subverzija stare kulture, ideologij in mitologij dozdajšnjega in obstoječega sveta, s tem pa iskanje tiste sfere človeškega prebivanja, ki je »temeljna«, iskanje revolucije v območju komunikacij, nazadnje samega jezika. (Pojma tradicionalno in avantgardno jemljem čisto in ne v empirično historični realiteti; če bi upošteval tudi to, bi ugotovil, da je v tradiciji zadnjega stoletja mnogokaj subverzivnega, da se je avantgardna kultura pripravljala že od Prešerna naprej kot kultura negacije, da pa je mnogokaj v tako imenovani avantgardi zelo konvencionalnega; vendar mi tu ne gre za takšne vrste analizo.) Tradicionalna kultura se zmerom veže s politiko;

tudi če jo napada, to v imenu neke druge, boljše, humanejše, totalnejše politike, sama sebe ima celo za takšno sodelavko politike, od katere je ta odvisna, saj sama ne more generirati idealov, torej jih mora sprejemati od kulture, torej je po bistvu njena služabnica (vsaj na planu duha, če že ne more biti na planu fizike). Zato je tradicionalna kultura v bistvu politična - neodvisno od tega, ali je etablirana ali opozicijska. Z avantgardno je drugače. Nje politika ne zanima, ker ji je preveč odtujena, premalo bistvena, preveč le stranska plat dejanskega dogajanja. Noče dovoliti, da bi jo politika manipulirala; zmanipulirala pa bi jo lahko le tako, da bi sama pristala na politična pravila igre, se pravi, da bi se v politiko vmešavala, ji svetovala, jo kritizirala, jo razsvetljevala, ji vsiljevala svoje ideale, se nenehoma postavljala v vlogo nekoga, ki mora paziti, da plamenica resnice - idealov - ne bi ugasnila, hkrati pa kot profesor učila, kako se takšnemu vse utemeljujočemu ognju streže. Avantgardna kultura se ukvarja s tistim, na čemer politika stoji in pade, a česar ta politika ne more ne zajeti, ne nanj vplivati, ne preprečiti: z analizo jezika, seveda jezika v dovolj širokem pomenu besede (jezika kot komunikacije); s to analizo, ki je razčlemba, se pravi razstavitev, se pravi razdejanje, spreminjanje jezika, razmerij, kriterijev, padec idealov (zlom idealizma) vnaša indeterminantno prakso sveta. Predaleč bi nas zaneslo, in tudi ni naša tokratna naloga, da bi to temo obdeloval podrobneje. Hotel sem samo potegniti ločnico med obema modeloma kulture, ki se danes tepeta in vežeta v najbolj čudnih empiričnih sklopih; oba ustrezata namreč tistima dvema - različnima - reakcijama na svet, o katerih sem že govoril, in od katerih ena zahteva, da svet ponovno politično revolucioniramo, druga pa, da nanj politično pristanemo. Prva vodi v re-evolucijo tega sveta, v obnavljanje fevdalno-buržoazne družbe, vladavine ideologij nad prakso, »duše« nad telesom, avtoritete in nasilja nad spontaniteto in svobodo - ne glede na to, kaj o sebi misli in kaj so njeni nameni; ti so jasni: prepričana je namreč, da more človek-subjekt usodo - tok sveta - spremeniti v njegovem bistvu, da lahko s svojo samo-voljo določi zgodovinskemu dogajanju cilje in pot. Druga na usodo pristaja, želi pa ravno s tem, da išče realne trende te usode, prebivati sredi nje, in jo, ker jo je spoznala za dialektično, za nekaj, kar nosi svojo negacijo s sabo, razstreljevati odznotraj; biti torej - kot destrukcija - še zmerom usoda, vendar ne tista preprosta, kakršna se zdi na prvi pogled, ideološko zamišljena rožnata usoda tehnokratske družbe, naivno optimistična vizija tehnomanijakov in industrijoklerikov.

Na temelju tega uvoda bo mogoče točneje ugotoviti in določiti razmerja med obravnavanimi tremi kategorijami. Tradicionalna kultura se dela za pravo avtoriteto, a ni. Današnji konflikti v slovenski kulturi, v kateri stoji na eni strani predvsem Josip Vidmar, na drugi pa, kot sam pravi, celotna mlada generacija, zelo nazorno pričajo, da zahteva tradicionalna kultura spoštovanje dozdajšnjih idealov, ker so večni: njihovo absolutno vladavino, avtoritarnost. Malokje in malokdaj je prišel paternalistični, dirigistični, elitistični, sakralni in omnipotenco zahtevajoči model družbe bolj do izraza kot v Vidmarjevih, prav nič senilnih, temveč prebrisanih in učinkovitih spisih. Potreba po avtoriteti izvira torej iz tradicionalnega modela družbovanja. Značilnost je, da ta model ne more razumeti onega drugega. Vidmar pripiše krivdo za situacijo, ki se mu nikakor ne zdi ugodna (saj je tradicionalnost v današnji slovenski kulturi dejansko »poražena«, se pravi komaj še životari), le dvema človekoma, ki da s svojimi

idejami in avtoriteto mešata dvesto do tristo mladih ljudi. Če bi se ta dva, to je Pirjevca in mene, odstranilo, bi bila situacija spet ugodna, ideali bi spet zavladali in sreča bi bila spet doma. Vidmarjeva predstava o svetu in kulturi je izrazito politična, stalinistična, tradicionalistično-fevdalna. Njen avtor se dela, kot da ne ve, da je mogoče dobiti moč v kulturi (ne pa v kulturni politiki) samo z lastnim delom, da potentnega kulturnega delavca ni mogoče voditi, mešati, saj kot delavec ne hodi pod nobeno zastavo (voditi se pusti le kot politično bitje). Dela se, kot da ne ve, da sva midva s Pirjevcem le so-delavca, drugim enakopravna, in da se pustiva prav tako »voditi« drugim, če pomeni to »vodenje« njihovo delo. Oziroma: Vidmar vse to ve, zato noče priznati, da bi bil sploh kdo od mlade (in celo srednje) generacije potentna osebnost, vsi so zanj samo posnemovavci in zapeljanci (Hieng in Jovanovič, Strniša in Zajc, Šeligo in Božič; priznava le peščico tretjerazrednih piscev, Toneta Svetino in Ervina Fritza). Ponavlja tradicionalno shemo: moja avtoriteta, tako trdi, je prava, pozitivna, avtoriteta Pirjevca in Kermaunerja je negativna, lažna; resnica, tako nadaljuje, je spor med obema avtoritetama, med ljudmi, ki so te avtoritete, boj med njimi na življenje in smrt, boj za oblast v kulturi, se pravi v družbi (ker je kultura glavna izdelovavka ideologij: vrednot, idealov, trasira pot sveta), a boj, kar je značilno, ne med argumenti, delom, produkcijo nasprotnikov, temveč tak, v katerega se mora vmešati politika (lep primer za kolaboracijo tradicionalne kulture in politike) in opraviti umazani posel, ki sami kulturi ne pritiče; nasprotnika zaklati. Tudi tu je kar se da lepo vidno, kako avtoriteta neogibno zahteva nasilje (Vidmar je zahtevo po likvidaciji njemu nasprotne avtoritete ponovil v zadnjem letu neštetokrat, to leto je bilo morda v vsem njegovem življenju najbolj polemično). Avtoriteta - oblasti, tudi kulturne - se sploh ne more obdržati, če ji ne pomaga direktno - politično - nasilje.

Vidmarjev primer sem navedel, ker je reprezentativen za tradicionalni tip družbovanja, zelo aktualen, in se ob njem lahko najbolj pokaže moje stališče. Moja vizija sveta - pa tudi praksa, ki jo udejanjam - namreč govori čisto drugače: nočem biti in nisem nobena avtoriteta, ne pozitivna ne negativna. Sem in hočem biti le so-delavec v delu sveta, v svetu produkcije, ki je svet proizvajanja proizvodov (materialnih in duhovnih, reči in ideologij), in v svetu potrošnje, ki je svet trošenja teh proizvodov; obe dejavnosti, produkcija in potrošnja, sovpadata z obema dejavnostma, o katerih sem pisal v prvem delu tega spisa, s konstrukcijo in de(kon)strukcijo sveta, s konstitucijo in negacijo, s pristajanjem na danost in njenim subvertiranjem. Produkcija mojega dela je literarna kritika, ta pa je destrukcija etabliranih vrednot (teksta), destruirajoči pogovor s temi vrednotami, konstrukcija dodatnega - nasprotnega - sveta (zapis kritike), ki je kvazisvet, svet brez lastnega temelja, svet problematizacije, avtorefleksije in samonegacije, svet »v zraku«, svet, ki vse pojme, s stališča katerih nastopa, obenem že problematizira, svet čistega dialoga-dialektike, svet kulture kot take, se pravi producenta-delavca, ki nima nikakršne tradicionalistične idealistične želje, da bi dosegel samo naturo, njeno temeljnost, neprozornost, večnost, absolutnost, ampak se zadovoljuje z lastno začasnostjo, luknjičavostjo, relativnostjo, s tem, da se nenehoma proizvaja in troši, prihaja in odhaja. Avtoriteta potrebuje absoluten nauk, ki ga tolmači večen sistem, na katerem stoji, ideale, za katere se bori, potrebuje razliko med naturo in kulturo, bitjo in fenomenom, logosom in empirijo, oblastnikom in podanikom, krvnikom in žrtvijo, gospodarjem in hlapcem, očetom in sinom,

bogom in človekom, zakonom in željo, nasiljem in nasiljevanim (vodenim, učečim se, razsvetljenim). So-sodelovanje, kakor sem ga opisal, vsega tega ne potrebuje; očeta ne zanika, ampak skuša živeti mimo njega, ob njem, v svetu, ki nima (več) očeta, se pravi zakona, logosa, gospodarja, učitelja in biti. Ne pravim, da je to lahko. Ne pravim, da se to že povsem da. Pravim pa, da se to že začenja, da smo že, vsaj z nosom, v tem »drugem« svetu, čeprav nas svet avtoritete in nasilja (avtoritarnega nasilja - katero nasilje ne nastopa v imenu avtoritete?) v glavnem, kot empirične eksistence, v državah, zakonih, družbenih odnosih, v ideoloških strukturah (tudi tekstov), še zmerom bistveno opredeljuje. Važno je, da se skušamo sami v sebi izkopati iz njega, da tenko poslušamo namige usode in z njo vred potujemo tja, kamor hoče; in verujem, da gre v smeri ne-avtoritarne družbe.

Nočem trditi, da imam edino jaz prav in da me je kdorkoli obvezan poslušati; ne zahtevam poslušnosti, ubogljivosti. Hočem samo to, da se mi omogoči govor in pisanje, se pravi moj način dela in so-delovanja in samo-upravljanja. Naj me potem stari ali mladi, tako ali drugače misleči odklanjajo, prav vseeno mi je; saj končni »uspeh« mojega dela ni odvisen od mene, temveč od usodnosti »zgodovinskega« dogajanja. Jaz sem pač storil, kar sem mogel. Trdno sem prepričan, da je boj zoper negativno avtoriteto (pa naj bo kulturniški boj zoper slabo politiko ali krvavi bes ganga, ki ubija vse, kar je odraslega) le reprodukcija avtoritete sveta, mehanizma, o katerem menim, da ga je treba - da ga postaja mogoče - v celoti preiti. In če je tako z avtoriteto, mora biti tako tudi z nasiljem, ki je druga plat avtoritete. Etablirano nasilje je zmerom prepričano, da je pozitivno. Opozicijsko, revolucionarno nasilje prav tako. Radikalizacija nasilja, ki smo ji danes priča po vsem svetu, je v bistvu radikalizacija politike, idealov, idealizma, torej tradicije, ne pa novega jezika. Jezik nasilja je prastari jezik. Voditi more samo v smrt, je multiplikacija smrti. Smrt pa je najvidnejši, čeprav nepriznani ali vsaj nerado priznani emblem - ter rezultat - tradicije, avtoritarnosti. Smrt, ki ni »naravna«, biološka, ampak pospeševana, hotena, politična, vojaška, je zmerom smrt, ki dokazuje nekaj »višjega« idealnega, ki skuša ideal uveljaviti; ideal se namreč s tem izpriča za močnejšega celo od smrti. Destrukcija in subverzija, kakor govorim o njih jaz, nikakor ne vnašata smrt in nasilje med človeška telesa (kajti telesa smo in ne duše), obe bijeta po ideologijah, po mitologijah, sta negacija določenega jezika, sistema, modela komunikacije. Subverzivnost avantgardne kulture, za kakršno se zavzemam, ni polaganje dinamita v jetra ali črева tega in onega posameznika ali celo skupine (takšno početje je samo razplamtevanje nasilja vseh zoper vse), temveč je ravno obratno: misel, naj svet živi, naj ljudje žive, naj delajo, se plodijo, mislijo, uživajo, naj čim več producirajo, kultura se mora kot ličinka trahoma vgnezditi v njihove misli, v čustvene reakcije, v gibe, v strukturo njihovega jezika in pisave, se pravi njihovih zvez in jih odznotraj transformirati. To ni teren ne nasilja ne kontranasilja, temveč zunajnasilnosti; to je dialog z nasiljem - čeprav »krepak« dialog.

Nazadnje smo prišli do svobode. Zakaj bi v imenu idealov omejeval svojo svobodo s tujo in tujo s svojo? Zakaj je sploh potrebno omejevanje v imenu idealov? Ali ni edino smotrno omejevanje tisto, ki prihaja s strani materije, torej neogibnosti? Omejitev po prostoru, času, količini hrane, možnosti užitka, delovne možnosti? Ideali skrivajo in utemeljujejo voljo po moči.

Naj se ta končno pokaže čista, sama na sebi, taka kot je. Prepričan sem, da jo bo potem manj, saj se bo morala obnašati po kriteriju smotrnosti, učinkovitosti, pragmatičnosti, ne bo se mogla nekontrolirano razmnoževati v okolju tega ali onega odrešilnega projekta. Moja svoboda je moj svobodni pristanek na nujnost - usodnost - sveta, na to, da si bom izbral to ali ono vlogo, ki me že čaka in ki je ne morem kreirati jaz. Največja zabloda tradicionalistov je prepričanje, da se da kreirati ne le tok sveta, temveč tudi tipe in karakter vlog-funkcij, v katere ljudje vstopamo, same megasisteme življenja; da je človek »svobodni« subjekt. Subjekta ni brez objekta, se pravi brez modela, ki ga ves čas popisujemo: oče-sin, gospodar-hlapec. »Svobode«, ki pozna samo subjekte, to je očete, gospodarje, avtoritete, šolnike, voditelje, ni, to je le iluzija naivnih, še večkrat pa prefrigana mitologija, ki skriva realno težnjo po socialno-politični moči. Svoboda je mogoča le v neskončni ponižnosti do tega, kar je in kakor je, in obenem v odisejski zvitosti, da znotraj tega, kar je, prideš do svoje Itake, ki pa ni oblast nad nikomer in ničemer, ampak hoja v skladu z usodo sveta (torej skladnost z »zgodovino«, ne pa njeno nasiljevanje ali kreiranje), in nazadnje najbrž tudi v Kristusovi drži. Čeprav je Jezus ves čas trdil, da njegovo kraljestvo ni od tega sveta, se pravi, da mu ne gre za politično moč, so ga kljub temu križali kot politično nevarnega; če ne bi bil za Kajfo in druge kulturniško-religiozne ideologe politično nevaren, če bi bil nekdo, ki je zunaj politike, se še zmenili ne bi zanj. In tudi to je usoda: da je v svetu politike moral živeti, če je hotel biti človek - pa naj se je je še tako otresal. In da ga je ta pokončala. Najbrž je res zadnja beseda usode - vsaj zaenkrat v našem dozdajšnjem svetu - žrtev (pa naj jo še tako uspešno odpravljamo z naukom in prakso radosti, užitka, dela in apolitizacije). A tudi v tem primeru je največja in obenem edino mogoča svoboda pristanek na to, kar je: na svojo usodo, na učinkovitost svoje radostne subverzije, a na nemoč svojega telesa. Zato se mi kaže svoboda tudi kot volja do (socialno politične in sleherne materialne) ne-moči. Tradicionalni sistemi zahtevajo maksimum svobode in dobivajo minimum (ker ena svoboda načelno - upravičeno - ovira, onemogoča drugo). Prihajajoči sistem naj ne oznanja svobode kot ideala in najvišje človekove opredelitve, temveč kot maksimo (najvišja opredelitev je usoda in nujnost), govori raje o so-delovanju, o svojem ponižnem kvazibivanju. Več realne svobode pomeni lahko samo manj - pozitivnih in negativnih - avtoritet(e) in manj vsakršnega nasilja.

Naj to svoje premišljevanje okrepim z avtobiografsko intervencijo. Zadnjih nekaj let (med 1966 in 1972) sem ves čas podpiral slovensko - in seveda tudi jugoslavansko - odpiranje k demokratizaciji, samoupravnosti, industrializaciji, funkcionalizaciji, socializaciji itd.; da se reči - in bilo mi je tudi očitano, pač s strani »revolucionarnih« tradicionalistov -, da sem podpiral »režim« in estebližment. V tem smislu, ki sem ga, upam, dovolj jasno podal v pričujočem razpravljanju, ga podpiram še dandanašnji; podpiram iz svoje svobodne volje in premisleka kot svojo realno usodo. Seveda pa sem ves ta čas, leta 1966 in 1970 enako kot danes, gojil svoj tip »subverzivne« kulture, z veliko zagnanostjo sem razbijal nacionalistične mite (mislim, da sem bil na Slovenskem v tem najostrejši), tradicionalistične iluzije in ideale vseh vrst pa seveda tudi vsakršno koketiranje s stalinizacijo ali filipinizacijo, torej s kolonialnim sistemom sleherne baže. Dogodilo se je, tako pač želi usoda, da sem v letu 1972 postal pri nekaternikih, predvsem pri kulturnikih (pri teh sicer

že dlje časa, a le pri enem njihovem - tradicionalnem - delu), pa tudi pri politikih (čeprav, upam, prav tako le pri enem delu) simbol celokupnega zla, anarholiberalec, razkrojevavec vsega poštenega in pozitivnega in dobrega in lepega, nacionalni nihilist, zanikovavec umetnosti, znanivec stihijnosti, zapeljevavec mladine, sploh nekak patentiran strah. Pa nisem rekel v letu 1972 nobene bistveno drugačne besede kot dve leti poprej, ko je »družba« prijazno pristala na mojo izvolitev za direktorja Drame Slovenskega narodnega gledališča.

V času, ko se je v Jugoslaviji začel najhujši napad na nacionalizem, se mi je, paradoks in zabava usode, primerilo to, da so nekateri, ne nevažni, slovenski kulturni in politični krogi izbrali za črno ovco ravno mene, notoričnega destruktorja nacionalizma; namesto da bi mi dali medaljo - bilo bi lepo, še nobene nimam -, lop po glavi. Predaleč bi zašel, če bi hotel današnjo situacijo podrobno analizirati. Naj se omejim. Dejstvo je, da niso napadli nobenega nacionalista, da se časopisi, ki nacionalizem zagovarjajo, sploh ne omenjajo, kot da niso relevantni (in najbrž - politično, pri Slovencih - res niso), da Vidmar, ki mu je bilo dano v zadnjem letu politično največ prostora in poudarka, v javnem intervjuju za Delo govori o tem, da na Slovenskem nacionalizma sploh ni in ne more biti prisoten, kajti vse, kar Slovenci delamo, je le narodno obrambna, človečanska, humanistična zadeva; obenem pa se je tako rekoč dnevno politično tolklo po nacionalnih nihilistih (ki so bili seveda identični s tistimi, ki so se na Slovenskem edini - v kulturi - borili zoper nacionalizem, in to že vsaj deset let), da se je politika večje partijske aktivnosti, discipline in zavzetosti - v območju kulture - kazala ravno in zgolj kot napad na avantgardno, moderno, da so se torej reaktivirali krogi, ki niso bili zadovoljni s tem, da daje moderno - ali vsaj en njegov del, z mano vred - našemu socialno političnemu življenju, oziroma njegovi smeri, smeri opisanega transformiranja, legitimiteto (to je moja državljanska pravica). Kako hud in trajen bo ta udar, še ne vem. Živčna vojna vsekakor je, nekakšno postopno stiskanje srca. Upam, da začasno. Seveda. A še trajajoče.

Spet sem v dilemi, že tolikokrat ponovljeni in tu opisani: kaj storiti? Se pustiti vznemiriti, reagirati moralistično (kar pomeni egoistično, z voljo do moči): kdor me, pravičnika, napade, je nepravičen, torej dol z njim, potrebno ga je napasti nazaj, razkrinkati, se boriti zoper njega na vsej fronti in z vsemi sredstvi? Obnoviti misel o negativnem nasilju in s takšnim - seveda političnim - bojem reaktivirati pozitivno nasilje? Zoper laž tistega, ki me preganja, postaviti resnico, to je misel tistega, ki je preganjan? Se pravi zoper lažno avtoriteto pravo? Zoper zasužnjevanje svobodo? Ali pa se obnašati - vsaj poskusiti se obnašati - kot da se ni nič zgodilo, delati natanko isto kot prej, dajati isto legitimiteto sistemu oziroma njegovi transformativni smeri (k samoupravni demokraciji in primernemu socializmu), ponavljati sebi in drugim, da mi gre za voljo do ne-moči, ne do moči, za kulturo, ne za politiko, za revolucijo v bistvenem (jeziku), ne v postranskem (političnem), za negacijo ideologij, ne ljudi, za odklanjanje nacionalizma, ne naroda, vztrajati pri odprtosti do ljudi, do vsega, torej tudi do tistih, ki bi te radi preganjali, ne pa se zapreti v svoj prav in res, v svojo dogmo, še naprej gojiti ljubezen do vsega živega, uživati v telesnem in duhovnem, biti radosten, zdrav, trden, gibek, ne pa sovražiti, se potapljati v obup, v temo, grgrati od besa, se iti askezo, samoljubno veličino užaljenega in žrtvovanega.

Poskušati vztrajati v svetu zunaj avtoritet in avtoritarnega, nasilij in kontranasilij, blodnih in pretiranih želja po »pravi« svobodi, se pravi po moči (socialni moči moje svobode)? In pri tem svojem poskusu vztrajati tudi tedaj, če se v tistih, ki jim moje delo ali postava zaradi tega ali onega nista povšeči, a imajo slučajno neko socialno moč, oglasi želja, da bi me strli, onemogočili, se pravi, mi preprečili objavljati (nekaj takšnih uspešnih dejanj je že bilo storjenih) ali pa še kaj več? Se torej ne pustiti sprovocirati za nobeno ceno? In pri tem vedeti, da se nahajaš v politiki, čeprav se nočeš, ker si pač sam ne izbiraš sveta, ampak stopaš v takšnega, ki je že narejen, naš pa je, žal še zmerom, političen? Vedeti, da torej neodvisno od moje volje vsa moja dejanja in misli dobivajo političen prizvok, oceno tega prizvoka pa si - kar je naravno - prilaščajo tisti, ki mislijo, postopajo politično, in ne jaz, ki skušam svoja dejanja in dela tej politični sferi »ukrasti«, jih plasirati tja, kjer so ji nedosegljiva, v dogajanje zgodovine?

Zahvaljujem se vsem trem kategorijam: avtoriteti, nasilju in svobodi, da so me dozdaj pustile živeti, kajti prepričan sem, da je bilo moje življenje - vsaj kar se mene in moje bližnje okolice tiče - dovolj plodno; o ostalem in prihodnjem pa naj odloča usoda.

Revija Most, 1972, št. 35/36, str. 94-114

»NAPOL RODBINSKO« SREČANJE Z EDVARDOM KOCBEKOM[1]

(ob Kocbekovi 70-letnici - predavanje v Trstu)

Med svojima rokama sem živel
kakor med dvema razbojnikoma,
nobena izmed njiju ni vedela,
kaj je počenjala druga,
levica je bila nora od srca,
desnica pa pametna od spretnosti,
ena je jemala, druga izgubljala.
Druga pred drugo sta se skrivali ...
Ko sem danes bežal pred smrtjo ...
sta mi bili roki enako krvavi ...
z enako vnemo pričujeta.
Vera in nevera sta bili en plamen,
vzdigoval se je visok in vroč.

(Edvard Kocbek: Roki)

Vsi smo otroci. Jaz še posebej.

Bili smo otroci in bomo. Jaz še posebej. Govoriti o Kocbeku - to naročilo razume vsakdo po svoje.

Politik, da mora jubilantu brezmejno kaditi ali ga brez mere psovati; Kocbekovo politično ravnanje ne dopušča mnogo vmesnih možnosti. Katolik, da mu mora njegovo tikpredvojno, medvojno in tikpovojno spajanje marksizma in krščanstva zameriti, nam vsem znova v kri zarezati, da je takšno spajanje nemogoče, da je vsakdo, ki se ga, čeprav v dobri veri in čistega srca, loteva, izdajavec. Literarni kritik bo seciral pesnikovo imaginacijo, jezik, metaforiko, predvsem pa njegovo povednost, svetovni nazor, in ga bo ali hvalil, v

[1] Pričujoči tekst je avtor prebral 14. dec. 1974 v Kulturnem domu v Trstu v okviru predavanj o Kocbeku, ki jih je organiziralo Kulturno združenje Most.

prepričanju, da je **Poročilo** sijajno, ker je tako moralno ogorčeno, bojevito, družbeno kritično, civilno pogumno, ali pa bo nizal pripombe, češ da je **Zemlja** abstraktna, asocialna, ekspresionistična, mistična, zavajajoča. Gospodarstvenik, obrtnik, uradnik, delavec pa o Kocbeku ne bojo nič povedali, ker o njem nič ne vedo, kljub temu, da je bil relativno znan prvega pol desetletja po vojni.

Moja naloga je docela drugačna. Rad bi opisal, kako sem se s pojavom in likom, ki ga označuje ime Edvard Kocbek, srečal, kako je name vplival, kakšen dialog sva vodila: kaj mi pomeni. Če nisem le neznačilen zasebnik, če predstavljam vsaj del sodobne slovenske zavesti, del rodu, ki je od Kocbekovega mlajši za dve desetletji in pol, bo moja reakcija na toliko starejšega kulturniškega sovrstnika morebiti izpričala tudi kaj o današnjem slovenskem trenutku pa o polpretekli zgodovini slovenskega duha.

Kdaj sem za Kocbeka prvič slišal?

Bližam se Abrahamu in četudi mi je spomin še odličen, je prvih mojih deset let tako sprepletenih z naknadnimi interpretacijami, interpolacijami in repolacijami, zamenjavami, v kasnejših letih sem si tako žareče umišljal, da je bilo res, kar bi rad, da bi bilo res, tako sem izostreval svoja doživljanja in dogodke, jih tako pretiraval, da komaj vem, kaj se mi je v resnici primerilo, kaj pa je moj osebni mit. Zato so spomini v odločilni meri leposlovje, eksistencialna izpoved, mimo slehernega političnega interesa, rekonstrukcija in poantiranje sveta, vizirano iz časa, v katerem pisec spominov - tudi teh, ki jih pravkar obnavljam - stoji, iz interesov, ki so mu ta hip blizu.

Izviram iz komunistične družine. Oče in mati mi o Kocbeku nista pripovedovala, čeprav sta me navduševala za marsikaterega sodobnega Slovenca (fotografijo rustikalnega Prežihovega Voranca sem, kot spodbudno relikvijo, med vojno skrival za veliko reprodukcijo Raffaellove Madonne della Sedia; prav tako fotografijo Guštinčičevih; povzdigovalo se je Franceta Klopčiča, do smrti mučenega Vulča, Anko Berus; z velikim spoštovanjem se je govorilo o Kardelju, Kidriču, Ziherlu; zadnja dva sta v naši zakajeni sobi nemalokrat žarko debatirala; z otožno ljubeznijo se je spominjalo mojega strica, materinega brata, Ernsta Tomca, ki se je po naši domači obsodbi zaradi komunizma kot kurir kominterne izgubil nekje v Evropi (šele po vojni je bilo z ruske strani uradno sporočeno, da je padel kot žrtev stalinskih čistk v ZSSR, a datuma in mesta smrti tudi ruski postalinski CK ni vedel, le datum procesa zoper njega). Kocbek takrat med temi zgledi in ideali ni nastopal.

V moji družini se o Kocbeku ni govorilo; komunisti so ga do 41. leta gledali postrani. Razlog je razumljiv. Kocbek je hotel avtonomijo zase, opredeljeval se je zoper imperializem, kapitalizem, klerikalizem, za demokracijo in humanizem, vendar ni bil slep do stalinizma, do krutih deformacij komunistične ideje. V Dejanju je tik pred vojno objavil Plisnierovo novelo **Igor** in to objavo so mu komunisti silovito zamerili. Plisnier literarno, a za približno poučenega bravca dovolj očitno, reproducira usodo starih komunistov v stalinskih procesih, razkrije strahoto sistema, ki se je zbirokratiziral in stiraniziral, vendar se novela niti zdaleč ne more meriti z obtožbami, kakršne je jugoslovanski tisk naslavljal na stalinizem po letu 1950, s spomini, recimo, Margarete Buber-Neumanove, ki je opisovala svoj življenjepis kot **Jetnica pod Hitlerjem in Stalinom** ipd. Vendar - to je bilo po letu 1950. Leta 1940 pa so pomenila ista stališča izdajo mednarodne antifašistične fronte, vsakršne Naprednosti, zahrbten napad na komunizem.

Dejanje in **Igorja** sem bral med vojno, triinštiridesetega leta, tedaj sem bil trinajstleten, revijo so mi posodili sosedje, Žvanovi, ki so bili napredno usmerjeni, a danes ne morem reči, kako sem jo tolmačil. Razumel sem, da zasliševalci očitajo Igorju trockizem, da pomeni ta obtožba nekaj najstrašnejšega, da je trockizem najhujša izdaja komunizma, to je Svetega, da je hudobnejši od fašizma. Obtožbo zoper Igorja ali preganjane, sojene literarne like v povesti sem povezal z identično obtožbo, ki sem jo, karseda skrivnostno, potihem, zavito v nedoumljivo atmosfero, slišal od mladih skojevcev, od mladega Toneta Žvana, ta pa od Miše Čopa, ki je bil tedaj v vodstvu slovenskega SKOJa: da je moj oče trockist in da ga je partija ravno zato izločila; da je mladim skojevcem strogo prepovedano poiskati z njim kontakt in da mene zato ne smejo vključiti v ilegalno mladinsko organizacijo. Teh obtožb nisem razvozlal, ni mi šlo v glavo, kako da je bil oče nevemkolikokrat zaprt kot komunist, presedel je v zaporih skoraj desetletje, zdaj pa trockist ... Obtožbe nisem dojel zavestno, racionalno, politološko, znanstveno, razumel pa sem jo prav dobro v svojem srcu. Cela moja mladost je bila opredeljena po komunizmu, po nočnih aretacijah, po - iz tega izvirajočem - materialno neurejenem, bednem in socialno sproblematiziranem življenju. Moja težka nevroza - pavor nocturnus -, ki mi je dolgo niso mogli ozdraviti, izvira od tod. Moje preganjavice, ki se vlečejo do danes, tudi. Razdejanje neke mladosti, četudi obenem neka preusmeritev iz običajno nedolžne in nevedne v izjemno napeto, čustveno preobloženo, vrednostno razklano (domače okolje, ki je oznanjalo komunizem, to je odpravo vladajočega zunanjega sveta, zoper širšo sredino, ki je v komunizmu videla zločin), versko prenapeto, ljubezensko eksaltirano, skratka, življenjsko pretežko. Moral sem postati drugačen od drugih, zavržen in obenem izvoljen.

Model, ki sem mu bil tedaj že zapisan in je ostal zame značilen do danes, se mi je le še potrdil: biti v sporu z vsem svetom, preganjan od vseh, nikomur zvest kot hlapec, kot suženj, kot brezrezerven pripadnik, iznajti lastno misel, lastno pozicijo: biti zvest le svojemu neusmerjenemu iskanju in poizkušanju. Pri priči uskočiti, če te kdo preveč priveže nase ali če nate preveč računa. Biti svoboden, biti nezasvojljiv, biti večna negacija in dialektika.

Ne bom trdil, da je to model, po katerem živi Edvard Kocbek, bogvaruj. Prisiljen pa sem zapisati: to je model, ki sem ga sam pripisal Kocbeku v tistih letih, ko je name bil najbolj vplival, v petdesetih. Šele tedaj se mi je razkril daljnosežni motiv, da je Dejanje objavilo Plisniera: biti da kraja kritičen, svoboden, nefanatičen, sam svoj - pa čeprav za ceno življenja, izgube zaveznikov in izgube dobrega imena. Kocbek tudi po vojni ni mogel biti samo član, pripadnik, izvajavec, vernik. Sredi največjega navdušenja, ko so bile oči vseh nas zasolzene od Svetlobe, Nore gotovosti, Preproste Jasnine, vsepreplavljajočega samopodžiganja, blaženega prepričanja, da je slovenski človek postal Bog in Usoda, torej sredi štiridesetih let, v času Zmage, je Kocbek pisal pesmi, ki so to vulkansko dogajanje reflektirale, videle v njem njegovo drugo plat: drugost. Sredi polne biti je bil njen izdajavec, ker je gledal tudi praznino, problem, muko, krivdo, blaženo in neblaženo, ker je pisal o črni orhideji, o strahu, ne le o pogumu, o dveh rokah, o zvesti in izdajavski, o smrti, ki ni le prag v Večno življenje, ampak tudi meja in konec naše pobesnele nadutosti.

Štiriinštiridesetega leta sem bral v Slovenskem domu surove, nizkotne, ovaduške, po življenju strežljive, nekvalificirane napade na Kocbeka; pravili so, da jih sestavlja Mirko Javornik. Dobro se jih spominjam, ker njihov slog - žal - ni utonil v preteklost, ampak se, ubogi Slovenci, nadaljuje, čeprav z drugimi vsebinskimi argumenti, vse do današnjih dni; in tudi Kocbek sam je bil nekajkrat njegov predmet (bodisi kot predmet brezumnih napadov - o, koliko imen je sodelovalo! - bodisi kot sredstvo slepo pristranskega oboževanja, Boris Pahor). Kocbeka sem občudoval. Zame je bil, v tem času, eden od Herojev, od Prenoviteljev slovenstva in človeštva, srčen Borec, Voditelj, člen v tisti verigi, ki me je opredeljevala in tirala v zanesenost: vstopil se je k Herakleju, Ahilu, Kristusu, Marksu, Leninu, ruskim maršalom Žukovu, Konjevu, Rokosovskem, katerih napredovanja sem spremljal na zemljevidu, h Karl Mayevim traperjem in nadherojem, Old Shatterhandu, Old Firehandu in številnim drugim, svetemu Juriju, Čarugi iz zelenega ali črnega kadra, Kraljeviču Marku, atentatorjem, ki so na polnih ljubljanskih ulicah izpostavljali sebe, vršili revolucionarno Pravico, ogrožali Rupnika, ubijali Ehrlicha, Natlačena in druge narodne izdajavce, v moji presoji enake zverem in mitskim pošastim. V vročem srcu mi je vse postalo magično, tisti, ki sem jih občudoval, so dobili poteze mitskih junakov: živel sem mit. In Kocbek je zavzemal visoko mesto v junaškem delu tega otroško poetskega rožnega venca.

A že moram opozoriti na razpoko, ki se ta hip oglaša v mojem pisanju, v teh mojih spominih. Narodni izdajavci so se mi studili, sam pa sem se polagoma razvijal prav tako v izdajavca. Ne sicer »še« v navadnega, a vendar. In tudi Kocbek se je začel v moji podzavesti narahlo oblikovati v izdajavca. V kakšnega? Kaj to pomeni?

Potrebno je, da opredelim pojem izdajavca, kakor ga pripisujem sebi (in Kocbeku), a ga obenem ločim od tradicionalne opredelitve oziroma od izdajavstva v čisto drugem pomenu. Natlačen, Ehrlich in sorodni so bili izdajavci za nasprotno politično stran, za lastne pristaše pa junaki, žrtve, edini pravi ljudje. Stavili so vse na karto ene grupe, ene družbe in ji bili do kraja zvesti: recimo, da je bila ta družba slovenski klerikalizem z njegovo duhovno, moralno, materialno in politično močjo, z njegovo tradicijo. Stavili so na moč okupatorja, Angležev, Zahoda - takorekoč na gotovo. Stavili so na Silo. Njihova plat je izgubila in postali so izdajavci, ne da bi to želeli biti. Hoteli so biti čim bolj v stvarnosti, sami čim bolj stvarni. Imeli so Veliki načrt: postati Zmagovavci. Zgodovina pa je odločila drugače: zropotali so v jamo izdajavstva. In zdelo se je, da je Kocbek borec na nasprotni strani, miljenec politične zgodovine: Zmagovavec in Zvestež, ki je zmagal tudi zato, ker se je popolnoma zapisal določeni socialno politični Moči.

Kocbek pa je bil le začasno in le za nepoučene, za zunanje oči nekaj časa junak in zmagovavec, prav kmalu, 1951. leta, po političnem sporu s partijo, pa se je skazalo, da je že vse desetletje - v političnem življenju - le sopotnik; da je predvsem zavest, ki gleda in komentira, nekdo, ki mu sploh ni šlo za - politično, bojno, socialno - zmago, ampak za nekaj drugega. Za kaj?

Ideološko politična kritika mu je 1951. leta očitala, da je izdajavec: ker da enači belogardista in partizana; ker da se s tem zavzema za belogardiste, za neljudi in za poražence. Zdelo se je, vsaj za naslednje desetletje, da je Kocbek iz zmagovavca naenkrat postal sam poraženec, da se ni znal ohraniti pri Zmagovitih. Skoraj vsi somišljeniki so ga zapustili, ostal je osamljen. Šele

čez čas, dvainšestdesetega leta, ko je objavil po dolgem molku prve pesmi, triinšestdesetega, ko je dobil Prešernovo nagrado, se je spet zazdelo, da je Zmagovavec, čeprav na drugem področju, v literaturi. Spet so se krog njega zgrnili privrženci in ga hoteli okronati za edinega pravega Zmagovavca, za pesniškega Kralja, obenem pa so skušali - in ta težnja je vidna vse do danes - napraviti za svoj grupni program tudi Kocbekovo religiozno, politično, socialno misel. Bojim se, da so Kocbeku - kot tistemu liku, ki ga občudujem jaz - enako krivični, kot so bili tisti, ki so si ga lastili pred enainpetdesetim in pred sedemintridesetim letom. Vsi ti hočejo in so hoteli iz Kocbeka narediti socialno bojno, politično, nazorsko, enovito figuro. Ne rečem, da v našem jubilantu ni potez, ki takšne manipulacije omogočajo in jo celo želijo. Gotovo so. Sicer se Kocbek ne bi večkrat zagreto socialno politično angažiral. Vendar - enako trdovratno se je nenehoma tudi deangažiral, sedemintridesetega leta napadel politiko Cerkve v Španiji, štiridesetega stalinistično paktiranje z Nemci in procese, bil med vojno, kot dokazujeta **Tovarišija**, posebno pa **Listina**, kritičen tudi do tabora, v katerem je sodeloval, in upajmo, da tudi danes ni identičen s stališči tistih, ki se sklicujejo nanj s poenostavljenimi Gradišnikovimi in Pahorjevimi moralno-političnimi razglabljanji, in s kakršnimkoli slepim fanatizmom.

Zame je še danes Kocbek, kar je postal enainpetdesetega leta: pristni intelektualec, načelni, hoteni, samoreflektirani izdajavec. Bil je - in je še - katolik, pa se je razšel s Cerkvijo, pridružil se je Osvobodilni fronti, se opredelil zoper katoliški kler, katoliško stranko. Izdajavec. A se ni do kraja predal komunizmu, čeprav se je tako zdelo. Nikakor. Tudi znotraj narodno osvobodilnega gibanja je ostal svoj - drug od javno znanega. (O tem nemalokrat piše v pesmih **Groze**.) Torej spet izdajavec. S svojo avtonomno pozicijo je zmerom drug od hvaljenega, veljavnega, manipuliranega. S svojim zgledom je učil in uči nezvestobo popolne prepustitve kakršnemu koli političnemu, socialnemu programu - le dve izjemi pozna: glede Boga in nacionalnosti je neomajen, preprost, le tu se do kraja prepušča svojim mesijanskim sanjam, le tu izdaja svoje metodično izdajavstvo, le tu ni več samozaveden dialektik, ampak se pravemu intelektualskemu izdajavstvu odpoveduje in pade v običajno vlogo samih pred sabo bežečih intelektualcev: v zanikanje izdajavstva, v vero v Absolutno, v Izvirnost socialnega. Le tu se obnaša, kot da je našel bit, kot da je zakonski sin rodnega Doma, kot da je vse jasno in trdno. Kot da bi bil razdeljen v dve osebi: v intelektualca, pesnika, pričevavca na eni in v eshatologa, oznanjevavca Odrešitve, preprosteža na drugi strani. Priznati moram, da me ta druga stran, ki ji je zvest že od začetka in ki ga je vodila tako v krščanstvo kot v NOB in danes v nacionalizem, ne zanima, prepričan sem celo, da postaja prav zaradi nje, saj prehaja ta stran zadnje čase močno v ospredje, nesodoben, tradicionalen, bivši. Čeprav sem enako trdno uverjen, da tudi zdaj drži figo v žepu, da bo prišel čas, ko se bo razkrilo, da prav tako ni bil scela v Bogu in Narodu: da ju je s strani, ki se je danes še ne zavedamo dovolj, problematiziral.

Naj se vrnem h konkretnim spominom.

Tedaj, med vojno, ko smo brali domobranske napade nanj, ga je moja stara mama, napredno liberalna kristjanka, odločno branila. (Omenjam jo zato, ker je moja razkosana družina živela pri njej, bil sem od nje v odločilni meri materialno in moralno odvisen. Postava izjemne moči in moralističnega

fanatizma.) Sedemintridesetega leta je namreč poslušala njegovo predavanje o Španiji, njegov nastop jo je prepričal. Več kot pol desetletja pozneje se je vnemala zanj. Vame pa se je nalagala dvojnostna struktura: katolik, ki nastopa zoper konkretni katolicizem. Nisem dvajset let pozneje ponavljal isti model, ko sem se, v Perspektivah, postavljal kot marksist zoper konkretni marksizem?

Po letu petinštirideset sem videval Kocbeka naslikanega v časnikih, čeprav v glavnem le na skupinskih slikah, sem in tja sem ga ugledal in poslušal na kakem frenetičnem množičnem zborovanju, a nekam drugovrstnega, pritisnjenega, zraven pa sem že zvedel, živel sem, prek svojih prijateljev, v nekakšni privatni bližini vodilnih političnih kadrov, da Kocbek med odločilnimi nikakor ni cenjen, da ga sumničijo, da ga samo dopuščajo. Moje razmerje do njega je bilo tedaj dvojno, dvoumno, nejasno. Kolikor sem bil po eni strani mladinec, skojevec, preprost pripadnik vistosmerjenega časa in gibanja, sem Kocbeka, z drugimi vred, zaničeval. Krščanski socializem, to je bil za nas pojem, vreden vsega prezira, pripadniki tega gibanja in nazora so se mi (so se nam) zdeli bedasti, klavrni, smešni, karseda nemočni. Tedaj je bilo že jasno: heroj je bila Partija, sopotniki so bili nekakšne kulise, plakati, sredstva, transmisije. Revčki. Skoraj prevaranci. Bil je čas, ko še nisem odkril, da je Kocbek to - navidez, začasno - klavrno vlogo sam hotel, avtonomno izbral (v nasprotju z nekaterimi drugimi svojimi nekdanjimi sodelavci, naprednimi katoličani, ki so se ji brž odrekli in se pridružili tistemu, za katerega so menili, da je resnični Zmagovavec); izbral jo je bistroumnež, ker je uvidel, da mu edino ona zagotavlja relativno avtonomijo, možnost Pogleda, stališča kritičnosti. Tedaj smo bili skojevci prepričani, da je zgodovina sveta nenavadno enotna, jasna stvar, govorilo se je, da bomo čez pet ali največ deset let v Komunizmu; edini problem je bil, kako pobiti nasprotnika, naša stvar je bila kristalno razvidna in uspešna. Mislili smo, preprosteži, da Kocbek enostavno ni zmožen dognati, kar je vsakomur očitno; da ga preveč pritiska in drži v konservativnih kleščah njegova temačna tradicija, motni katoliški izvor.

Spominjam se debat v seminarju za primerjalno literaturo. Devetinštirideseto leto. Tik po izidu **Tovarišije**. Slog, pripovedovanje, literarna plat spominov se nam je zdela sicer v redu, a vsebina? O bog, kako krepek dokaz za splavljenost abstraktnega humanizma, za nesmiselnost ukvarjanja z metafizičnimi problemi! Pogledaš naokrog: sama zmagovitost, kljubovanje Sovjetom, en sam Prvi maj. Ta slovenski Don Kihot pa zre v zvezde, nekaj stalno premišljuje, se umika v samoto, grebe po sebi, blodi po irealnosti! Fantast. Šema. Čudak. Predvsem pa politični diletant in neznačilni preostanek preteklosti.

Tako je presojal en moj del, vrhnji jaz, socialna vloga, - čeprav, priznati moram, že tedaj bistveno manj značilni in odločilni del: moj privzeti del. Bistveni Taras je sodil drugače, ravno narobe, četudi te svoje druge, bolj avtentične vloge tedaj še ni znal - ali si ni upal - formulirati. Prav tisto leto so mi zaprli očeta, ne meni ne drugim ni bilo razumljivo zakaj, nobene obtožbe ni bilo. (Sicer je bil po letu zapora izpuščen. Nesojen. Nedolžen. Drugi, z njim vred zaprti, a obsojeni, so dobili pred nekaj leti priznanje Partije in sodišča, da so sedeli nedolžni.). Kafka. Že od avgusta petinštiridesetega leta - datum mi je prezenten, ker sem tedaj napisal zelo obupano pesem v Gradnikovem slogu - sem postajal kritičen do okolja, zavračal socialistični realizem, vistosmerjenost misli, disciplino političnih organizacij, trpel zaradi občutka

nesvobodnosti, utesnjenosti. Po koščkih sem vsrkaval eksistencializem, a v njegovi kierkegaardovski, desperatski fazi, vročično sem iskal rešitve v Tolstojevih **Dnevnikih**, bral Lao Tseja, Marka Avrela, torej knjige, ki so bile z uradnim optimizmom kaj neskladne. Ta moja - avtentična - plat mi je **Tovarišijo** in njene metafizične blodnje izjemno približevala. Temno, a skoraj že zanesljivo sem čutil, da sem tudi jaz različen. Med veliko večino, množico, ki je udejanjala tip Istega, sem mrzlično iskal nekoga, ki bi bil Drugačen. Vendar to v nobenem primeru ni smel biti belogardist, pristaš starega sistema. Torej bi bil lahko le nekdo, ki je živel z NOB (kot jaz s komunizmom svoje mladosti), a ki bi bil od NOB drugačen: (avto)refleksija NOB in komunizma. Iskal sem zgled, ki bi ga lahko posnemal. Iskal sem dodatnega, nadomestnega Očeta - kot vsakdo, ki v sorodnih letih zamenjuje zglede in jih širi v nova območja.

Občudoval sem elegantnega, izbranega Vitomila Zupana, ker je bil drugačen, posmehljiv, prezirljiv, avtonomen, problematizirajoč, sam in ker so ga oseminštiridesetega leta zaprli. Zahajal sem k posvečenemu Ivanu Mraku, ker je bil drugačen, bohem, filozof, mistik, osamljen, ezoterik, prebiral je Plotina, priporočal Calderonovo **Shizmo v Angliji**, mi govoril o Jaspersu, pisal drame (ki niso imele nič skupnega s tedaj javno prikazovanimi in čezvse hvaljenimi deli). Pazljivo sem poslušal očarljivega Lada Kozaka, v katerega privatnih predavanjih se je konkretni socialno politični svet čudno prekopiceval, se mi slačil s plati, ki nikakor niso bile ne preproste ne jasne, čudno skrivnostne. Kocbek pa je bil do enainpetdesetega leta zame še zmerom preveč uraden. Obenem s tem, ko sem mu v skojevski vlogi zameril, da ni pravi Zmagovavec, da je nezgodovinski, sem mu, v eksistencialistični vlogi, očital, da je Vladar, član nekakih predsedstev, minister, privilegiranec.

Nekoč smo se srečali v vili predsednika skupščine, mislim, da je bilo v Opatiji ali Lovranu, zgodnja pomlad, tja sem zašel pa naključju, s prijateljem, ki je bil ministrski sin, skupaj smo kosili v nekakem antičnem atriju. Tedaj sem s Kocbekom prvič govoril. Bil je nenavadno prijazen z mano. Intenziven. Žareč. Zapeljiv. Pripovedoval mi je, kako me je poznal že v moji rani mladosti, ko me je mati vodila na sprehod. Omenjal je, s simpatijo, mojega očeta. Obnašal se je kot naklonjeni Nadoče - in se mi s tem gotovo priljubil; drugi politični velikani se zame niso nikoli zmenili. Kocbek je bil torej tudi po obnašanju drugačen od drugih, neposrednejši, premišljene, izbrane besede je naslavljal name, mladostnika, kot da sem najpomembnejši, edini človek na svetu. V njem ni bilo nič hladnega, oholega, vzvišenega, tujega; v tem se je nenavadno ločil od tedanjih političnih velikašev, ob katerih sem imel stalno neprijeten občutek, da sem za njih le nepomemben predmet, anonimus, zanemarljiva količina.

Vendar - da bi postal Kocbek moj pravi zgled, je bilo treba počakati na izid **Strahu in poguma**. Bolj kot sam tekst, ki ga nisem niti takoj dobil v roke, bil je umaknjen iz prodaje ali pa morda takoj razprodan, me je pritegnila Kocbekova usoda. Moji mazohistični naravi je bilo strašno blizu, da so se na pisatelja spravili ljudje, ki jih nisem cenil. Vsakdo, ki ga preganjajo, mi je - bil in je, tu sem nemočen - blizu. Pogrom, uprizorjen na Kocbeka, mi je vzbudil v srcu neznansko občudovanje, ljubezen do človeka, ki ga po krivem preganjajo. Naenkrat sem razumel, da ni Kocbek ne običajni heroj ne zločinec, ampak nekdo drug: človek, ki ne gre v mere, določene po povprečju, po Instituciji. Čutil sem, da je MORAL izdati takšno knjigo, da se je moral razodeti kot nekdo drug, pokazati svoje izdajstvo, svojo avtonomijo. Ne biti zoper, a tudi

ne za: biti zunaj, v sredi, drugje, drug. Biti tam, kjer te dolgi prsti socialnih, moralnih in nazorskih totalitarizmov ne morejo ujeti.

Dvakrat, trikrat sem ga v tistih letih srečal: v nočni, zamegljeni ljubljanski ulici, samega, osamelega, sklonjena hiteča postava je bila kot na begu; na rožniškem pobočju, golem, nezavarovanem, ko je spešil zunaj utrjenih potk, sam, osamel, najbrž v želji, da ga ne bi kdo opazil. Njegovo ime je bilo v javnosti prečrtano, izbrisano. Nihče se ni zanj zavzel. (Razen redkih izjem, a še te so bile iz tujine; Pahorju sem zelo v dobro štel njegovo zvestobo Kocbeku, čeprav sem že takoj vedel, da v Kocbeku razume njegovo najbolj preprosto, vsakdanjo ideološko, najmanj zanimivo, najmanj veliko plat; a vendar - v moralnem pogledu je bilo Pahorjevo dejanje lepo in ohrabrujoče.) Kocbekovo ime je bilo obdano s sijem sramote, ki je bil zame, občudovavca sramote, sij Mučenika, žrtve, edinega Pravega Človeka, saj je bil žrtev brez posmrtne Slave, zamanska, nesmiselna žrtev, sizifovstvo, camusovska zvestoba sebi, svojemu ne-ju na vabljenje hudiča. Kako se mi je upiralo, ko sem nekoč prisostvoval - v zakajenem in motnem lokalu - nagnusni sceni: Kocbekov nekdanji tovariš, danes že pokojni, je hodil od mize do mize, pijan, z razgrizenim obrazom propadleža, provociral ljudi, kaj misliš o Kocbeku, ti, ti in ti; biti za ali biti zoper Kocbeka je pomenilo tedaj odločati se za Državo, za Resnico ali zoper njo! Kako se je naenkrat sesulo moje - dotedaj zelo veliko - spoštovanje do Vidmarja, ko je z literarno kritiko, eno svojih prvih povojnih, Kocbeka pomagal dotolči, dodati politični obsodbi estetsko (ta model je v svetu, ki ga živimo, še zmerom veljaven), čeprav je pisatelju pred tem, to se je zvedelo in je dokumentirano, izrazil svoje zadovoljstvo z novelami.

Tedaj sem razumel, zakaj je Kocbek že poprej, morda je bilo petdesetega leta ali celo devetinštiridesetega leta, skušal javno pokazati svojo drugost. Ferdo Kozak, urednik Novega sveta in moj mentor, mi je nekoč v uredništvu pokazal pesem, ki mu jo je Kocbek poslal in ki je govorila v istem verzu o Kajuhu in Balantiču; bila ni, kot se mi zdi, niti pozneje objavljena. Pesmi same se sicer ne spominjam več natančno; a vem, da ni bila obsojevalna, narobe, skušala je razumevati. Razumeti, da je to pozicija intelektualca, Pogleda, kritike, refleksije, razumeti vse in vsakogar, ne dati prav le enemu in drugega le kriviti: biti zunaj obeh, v tem, kar je drugačno od njune politične in socialne opredelitve, celo od njunih dejanj, njune dobrote ali zločinstva; v njuni najbolj temeljni človečnosti. Ni to osnovna naloga intelektualca kot klerika brezbožnega sveta? Ni izdajstvo do vsega socialnega obenem avtentična zvestoba do tega primarno človeškega? Ne biti angažiran na nobeni strani, pogledati pod vsako zavezanost, se razvezati družbenih vezi, da bi bil človek lahko zavezan - svoji, skupni - usodi? Tistemu v človeku, kar se razkriva edinole v neposrednem, golem soočenju s smrtjo? Se vrniti k Cankarju? K **Podobam iz sanj**?

Ni šele Kocbek s **Strahom in pogumom** vnesel v slovensko literaturo, v slovensko povojno zavest novo, drugačno razumevanje smrti? Razumljivo je, da je bil prav to njegov največji greh; da je moral, kot prvi poleg Zupana in Mraka, a vidnejši od njiju, za ta greh plačati, pasti - za nekaj časa - kot klavna žrtev. Vendar (po tej plati sem marksist, vernik zgodovine) - socialno politična in kvaziestetska obsodba nista mogli preprečiti, da ne bi slovenska literatura petdesetih let tematizirala natančno to, kar je odprl Kocbek. Revija mladih Beseda se ga je, v Kosovem članku, sicer eksplicite odrekla, implicite

pa so Menartova, Kovičeva, Minattijeva poezija, Kovačičeva, Hiengova proza nastopale v znamenju soočanja s smislom-nesmislom sveta, s problematičnostjo akcije, s krutostjo smrti, z izločenostjo iz družbe, z nemočjo, nevero, osamljenostjo. Od petdesetih let naprej vlada na Slovenskem literatura, ki bi jo radi Vidmar et consortes ukinili - in jo morda na institucionalni ravni tudi bodo -, a ki vsa izhaja iz razpoke, ki jo je javno najbolj tvegano, šokantno in pohujšljivo označil videc Kocbek. Enoviti, zmagoviti, manipulirani, enostransko ideologizirani literarni svet se je razlomil, izza glazure gladkih in vsevednih odgovorov je privrela živa lava vprašanj: človekove vprašljivosti. In - kar se mi zdi enako pomembno - spet se je uveljavil krhko granitni model neenovitega, razcepljenega, sprašujočega (se), neutemeljenega, izgubljenega, a verujočega človeka, znan izza Prešerna in Cankarja, model intelektualca - kot človeka, ki ni, ne sme biti zavezan nobeni enoviti in enosmiselni Ideologiji, nobenemu polnemu Gibanju, ampak se mora spraševati o njegovih predpostavkah, uvajati večpomenskost, stati gol in brezpomočen, na mrtvi straži vsečloveškega: na majavem braniku misli, ki ne sme imeti nobene meje, nobenega merila razen nenehne produkcije novih meril, nobene zaveze razen zaveze svojemu nepodkupljivemu izdajavstvu vsega stalnega, večnega, trdnega in gotovega: svoji moči čistega pričevanja.

V petdesetih letih se je Kocbek malo pojavljal in le obrobno. A zato sem ga tembolj strastno sledil, črpal izsušen iz njegovih kratkih informacij v Novi poti (ki pa jo je moral kmalu zapustiti - spet na pritisk). Nesebično mi je odpiral razumevanje za mistiko, za Simone Weil, za Terezo Avilsko, za krščanski eksistencializem, za tisto, čemur se da z vsem spoštovanjem reči kultura - in česar je bilo v siceršnjem kulturnem življenju tako malo.

V zaslugo si štejem, da sem pomagal pri vrnitvi Kocbeka v slovensko javno kulturno življenje, saj sva s Smoletom kot tedanjim urednikom Perspektiv naredila načrt, kako ga povabiti k sodelovanju. Kocbek se je Smoletovemu vabilu odzval, pesmi poslal, Perspektive so jih z avtorjevim privoljenjem in v skladu s politično taktičnim nasvetom sicer prepustile Naši sodobnosti, led pa je bil le prebit.

V času po ukinitvi Perspektiv in ob smrti mojega brata sva se za kratek čas s Kocbekom celo osebno zbližala, dvakrat, trikrat sem ga obiskal, o mojem delu se je laskavo izražal. Žal naju je poznejši razvoj slovenske kulture - v drugi polovici šestdesetih in v začetku sedemdesetih let - razdružil, razdvojil. Njemu ni bilo všeč moje prilagajanje obdobju liberalizma, v tržišče, v rečnost, v predmetnost usmerjeni družbi, moj »nihilizem«, moje problematiziranje nacionalnosti in božjosti, meni se ni dopadlo njegovo ekstatično poudarjanje nacionalnosti in naivna povezava s socialno kulturno grupo, v kateri sem videl zanesljiv znak, da se bo tisto, kar v Kocbeku cenim, razvodenelo.

Zame je bil in je Kocbek velik, ker je bil in kolikor je bil - in je - sam, brez socialne grupe, pogled, ki ne gleda poprečno, znano (kot njegovi učenci - o ta večna nadloga učiteljev!), ampak se vede inovativno, sveže, odpirajoče, predvsem pa načelno nezavezano čemurkoli trajnemu in absolutnemu. Sam Kocbek bi me najbrž zavrnil, da ga razlagam narobe, saj ne upoštevam njegovega razmerja z Bogom, z Absolutnim pa tudi ne s slovenstvom. Verjetno bi imel prav. Vendar me to ne moti. Sam si konstruiram svojega Kocbeka, kot si vsak od nas sam konstruira svojega Cankarja, Prešerna, svoj zgled. Gotovo je Kocbek več od tega, kar vidim v njem jaz, kot sem tudi jaz, tako upam, več

od tega, kar vidi v meni Kocbek ali kar vidim celo sam; a kaj naj s tem spoznanjem? Saj mi ne gre za to, da bi napisal o našem jubilantu znanstveno razpravo. Zame je Kocbek živ človek, živ slovenski kulturniški lik, do katerega sme vsakdo od nas zavzeti svoj odnos, kajti le v takih živih, neposrednih, različnih, pooseblenih posameznih odnosih vsak od nas - in tudi Kocbek - živi, se daje kot duhovna hrana, kot poživljajoč zgled.

Vsi smo otroci in iščemo očete, zglede. Ene očete in zglede destruiramo, da bi konstruirali nove, druge. Tudi tisti, ki tega ne priznajo. Tudi sam Kocbek, ki si je spesnil svojega Vrhovnega Očeta: Boga in nato vanj avtomatično veruje. Mlajši iščejo očete v nas, ponavljam, iščejo, četudi morda ne najdejo. V ljubljanskem študentskem gibanju so otroci panično adoptirali Che Guevaro, Marcuseja, Cohn Bendita in druge tuje može, pozabili pa na mnoge naše domače, ki bi bili, ta temu, oni onemu, primerni. V tej tipični slovenski diskontinuiteti, v tem slovenskem samonegiranju vidim enega od vzrokov za fiktivnost ljubljanskega študentskega gibanja; sam se trudim, da bi v vrsto svojih prednikov - očetov, zgledov -, ki vsebuje imena svetovnega slovesa, a tudi Slovence, tudi Prešerna, tudi Cankarja, uvrstil koga od še živih; tudi Kocbeka. Naj se z njim v še toliko manj važnih in bolj važnih življenjskih opredelitvah ne strinjam, naj mi je tuje njegovo katoličtvo, njegovo narodnjaštvo, njegov čut za politiko, v njem bom še naprej gledal velikega moža, kombinacijo med pogumom, strahom in zvitostjo, pa tudi med tragično pobitostjo, grenko osmešenostjo, bridko manipuliranostjo, kruto kaznovanostjo in svetlim vztrajanjem, čisto vero, nerazumljivim upanjem, neznansko ljubeznijo, predvsem pa nedolžno prepuščenostjo. Je sploh kaj več od te nevedne, do nesmisla zveste predanosti muham usode, igrici Erinij?

Kocbek - zame - nadaljuje lik slovenskega kulturnika, intelektualca, kot sta ga izoblikovala Prešeren in Cankar in ki ga tudi danes ni odveč posnemati. Zato je moj - in naš - oče, četudi tipično intelektualni oče: ne pritiska nas s svojo enosmerno dognano Resnico, ne zahteva od nas, da mu sledimo kot hlapci, ampak nam omogoča, da si ga svobodno volimo po lastni čudi.

Revija Most, 1974, št. 43/44, str. 120-137

EDEN OD VIDMARJEVIH PORTRETOV
(referat na simpoziju SAZU ob 100-letnici Vidmarjevega rojstva)

Vidmar je bil velik; a ne največji. Morda med največjimi na vrednostni lestvici, ki meri ustvarjavca po tosvetni uspešnosti, ostrini uma, uravnoteženi in zajetni izobrazbi, elegantnem stilu življenja, daru za diplomacijo, kritični ostrini, predvsem pa vitalnosti in pravi meri med prilagodljivostjo in pogumom. Glede na to, da smo se Slovenci odločili, da bi radi postali državna nacija, so prav te Vidmarjeve lastnosti optimalne. Že v povojnem sistemu je Vidmar deloval kot državnik znotraj kulture. Glede na spremenjeni sistem sicer lahko manj ugodno ocenimo vsebino njegovih političnih izbir, ne pa njegove narave in osebnosti kot takšne. Če bo slovenska država kolikor toliko nepristranska, ji bo moral Vidmar še naprej pomeniti velikega moža; moža z lastno ideologijo, vezano na določeno socialno politično gibanje, a izrazitega Slovenca in človeka, ki je trasiral slovensko državn(išk)o modrost.

Nekateri smo bili z Vidmarjem v sporu že pred štirimi desetletji; recimo midva z Jankom Kosom, lotila sva se ga v Besedi v letih 1953-54. Ni naju zavrnil le zviška; visokost so mu bolj pripisovali, kot pa da bi ga določala. Pač pa je hotel biti izbranec; to ni nič grdega. Tudi danes marsikdo sledi tej Vidmarjevi usmeritvi; recimo Inkret. Z mano in Kosom je polemiziral zgledno dostojno, zadržano, z nesamovoljno in obvladano ironijo; na tako ostre, tudi prisiljene očitke, kot sem mu jih metal v brk jaz, jaz danes, če jih kdo namerja name, odgovarjam manj civilizirano. Menim, da sem imel pred leti prav v občutku, v kritiki Vidmarjeve temeljne drže; a izvedba moje kritike je bila mladostna, zaletava; s stilom me je porazil. To, da je dal toliko na slog, je slabo le z enega vidika; z državno-družbenega - civilizacijskega, razrednega - je to prednost. Danes v slovenski kulturni politiki ne vidim nikogar, ki bi Vidmarja v omenjenih lastnostih dosegal.

Ob Jugovi smrti je Vidmar polemiziral zoper tiste, ki so hoteli *de mortuis nil nisi bene*; tako je naslovil svoj znameniti esej v reviji Kritika, prvi slovenski reviji, posvečeni zgolj umetnostni kritiki. Ni priznaval konvencionalnih norm, spodobnosti. Hotel je resnico; jo tudi javno zapisoval. Druga stvar je, ali je bilo to, za kar je menil, da je resnica, resnica tudi za druge, recimo zame. Imel je sam isto pravico, da spodbija moje prepričanje, češ da oznanjam resnico, kot jaz njegovo. Ni toliko važno, kakšno vsebinsko resnico je zastopal. Važneje

je, da je nasproti dogmatikom, Ušeničniku, in prilagodljivcem, Govekarju, vsekakor spodobnežem, izbojeval v slovenski kulturi pravico do neomejene javne osebne sodbe; tisto pravico, katero je začel uveljavljati Stritar. Tej pravici se sam ni nikoli odpovedal; je pa, kot človek zvitega uma, ne le kantovec, ampak tudi heglovec, čeprav se tega ni zavedal in tega ni priznal, skušal svojo osebno individualno svobodo uskladiti z določenimi družbenimi normami. Predvsem z narodom; tega je najuspešneje zagovarjal v knjigi **Kulturni problem slovenstva**. A tudi s politiko oz. državno oblastjo, za katero se je odločil, ta pa je bila, po letu 1941, ko je v njegovih očeh postala narodna, komunistična Partija. Glede na to, da je bila ta Partija totalitarna in je terjala od Vidmarja pokorščino, je bilo osebno individualno svobodo težko uskladiti s partijsko kolektivno. Moral je osebno svobodo podrediti partijski; kar smo mu nekateri tudi očitali. A je bil tudi pri tem spreten; to je naredil takrat, ko je bilo nujno, v odločilnih trenutkih, recimo, ko je pomagal likvidirati Kocbeka in Perspektive. Če pa je mogel, je držal visoko raven osebne svobode in morale.

Proti koncu življenja se ni odprl mladim oz. tistemu, čemur lahko rečemo hipermodernizem ali postmodernizem. V marsičem njegove pripombe na postmoderno niti niso napačne; zastopal je klasično tradicijo, ki nekako zmerom velja. Ni delil novih življenjskih izkustev. Ni bil dovolj bohem, da bi razumel ali priznal temno plat življenja. Čeprav te moje sodbe ne smemo razumeti poenostavljeno. Vse življenje se je trudil, da bi se odprl demonizmu, diabolizmu. Prijateljeval je z Bartolom, s Kogojem, skušal se je približati Podbevšku, Mraku; Zajcu in Strniši, Božiču in Šeligu se ni več mogel. Temna plat življenja ga je privlačevala; a bil je vendar prezdrav, da bi jo ustrezno dojel. Dosegel je, da ima pravico do eksistence v literaturi; ni pa je znal osvetliti odznotraj. Ko se je v 30. letih znašel v dilemi, ali naj potencira svojo svobodoumnost ali naj se poveže z narodno kolektivno socialno političnim, torej ali naj se odloči za estetsko ali za razredno revolucijo, se je odločil za drugo. Čutil je, kam bi ga peljala radikalizacija estetske svobode; tja, kamor ni mogel in ne hotel; recimo k Zupanu, h **Klementu**. Tudi **Alamut**, pa naj je sam dal idejo zanj, je bil že onkraj zanj ustreznega. In Vodušek v svojem radikalnem deziluzionizmu. V dilemi med Voduškom in Grudnom se je odločil, v nasprotju z estetskim, umskim in duhovnim kriterijem, za slednjega. Le tako je lahko prišel na čelo OF in delal zgodovino v njeni osrednji delavnici ali generalštabu.

Danes zlivajo na Vidmarja škafe gnoja; to ni le bedno početje, saj je bil primeren čas za obračunavanje z njim v 60. in 70. letih; ne zdaj, ko je režim, ki ga je sotvoril, ukinjen in sam Vidmar brez državno-politične zaščite. Človeka zaskomina, da bi Vidmarja celo branil pred nizkotnimi napadi strahopetcev, ki se zaradi lastnih kompleksov velikemu liku maščujejo, ko se ne more braniti. Svinjati ga je enako neprimerno kot ga brezrezervno hvaliti in slaviti, kar je počela partijska plat skoz desetletja, ker je z njim manipulirala. Vidmar zasluži in dovolj je velik, da bo stal sam, tudi če odmislimo njegovo povezavo s Partijo.

Paradoksno: v letih tik po vojni, že poleti 1945, je bil prav on najbolj »kriv«, da se je moja grupa tako hitro odvrnila od socrealizma, tudi od socializma; Primož Kozak, Dominik Smole, Lojze Kovačič in jaz. Že z malo distanco, ki jo je kazal do preprostih uradnih ideologov, nam je dajal pogum,

da smo začeli iskati po svoje; izrazito je podpiral individualno, tvegano, osebno opcijo iskanja. Najbrž si ni bil mislil, da nas bo zaneslo tako daleč, kot nas kasneje je. A je bil vesel, če je mogel najti v delu katerega koli od nas kaj po njegovi sodbi vrednega; **Antigono** in **Afero** je iskreno zagovarjal, tudi Kovačičevo nadarjenost. Do mene je bil bolj odklonilen. Ne enkrat mi je delal težave celo pri zaposlitvi; moje smeri in, zakaj bi tajil, moje osebnosti ni cenil. A tega nimam zgolj za Vidmarjevo prilagodljivost: ko ga je leta 1991 obiskala delegacija SAZU oz. drugega razreda in mu sporočila, da me nameravajo kandidirati za člana SAZU, ni protestiral. Ne verjamem, da je tako ravnal zaradi starostne utrujenosti in nezainteresiranosti. Kljub vsem strastem, ki so ga dajale, je bil modrec.

Kdor hoče biti do komunizma na Slovenskem manj krivičen, kot je danes v navadi, ne sme gledati v Vidmarjevi podpori Partiji le enosmerne slabosti; čeprav je bila. Na drugi strani, in v tem je bila moč njegove umnosti, vztrajnosti in zvitosti, je na Partijo tudi vplival. Šele po zlomu partijskih sistemov Vzhodne Evrope smo nazorno spoznali, kako različni so bili ti sistemi; odvisni od različnih notranjih razmer določenih nacij in njihovih kulturnih krogov. Vidmar je učinkovito zastopal svoj - slovenski - kulturni krog in srednjeevropsko, s tem nemalo tudi zahodnoevropsko tradicijo. Mogel je s Partijo tudi zaradi svojega, pogojno rečeno, slovanofilstva; bil je odličen prevajavec iz ruščine in poznavalec ruske kulture. A je bilo tisto, kar je cenil pri Rusih, njihova evropska in kulturno vzeto krščanska tradicija, ne aziatska, ne doktrinarna, ne satrapska, ne plemenska. Vidmar ni bil plemenski junak. Bližji je bil Stritarju kot Levstiku.

V tej točki imata oba s Kocbekom podobne in izjemne zasluge; v marsičem sta si tuja, a v omenjenem sorodna. Oba sta - kot mnogo drugih slovenskih intelektualcev, od Josipa Rusa do Jožeta Udoviča - že s svojo eksistenco, načinom razmišljanja, posebno individualno avtonomijo, s svojo poudarjeno kulturo vplivala na partijsko okolje; na nekatere najbolj trde res ne posebno močno. Na celoto pa; in na ljudi, kot je bil Kidrič. Imam ju za predstavnika kulturnega kroga, ki je Partijo skoz desetletja topil, mehčal, kultiviral. Da je lahko to opravljal, je moral Partiji služiti; Vidmar bolj, Kocbek manj. Leben recimo najmanj; a je moral to svojo neodvisno moralno čisto pozicijo plačati: v družbi je ostal brez vpliva, v bistvu jalov. Nisem pristaš vpliva(nja); še manj oblasti. A brez nekega vpliva - kot komunikacije - družba ne more funkcionirati, posamezna oseba ne more dobiti niti osnovnih informacij, usmeritve. Oziroma če se plemeniti povsem umaknejo, delujejo le poulični. Strah pred lumpenizmom - ohlokratijo - je upravičen, a nekaj banalitete - blata - življenja mora vsakdo vzeti nase, če hoče biti ustvarjalen; tudi Vidmar je moral jesti, čeprav nerad, črn kruh. Gre le za to, komu je kaj pomembnejše: ali nravna čistost ali polna ustvarjalnost.

Prepričan sem, da je smer k socialdemokratizaciji, ki jo je ubrala nazadnje glavnina slovenske Partije leta 1990, smer, ki je zelo različna recimo od današnje ruske nacionalboljševistične, od podobne srbske itn., rezultat tudi Vidmarjevega dela. Življenje je blatna zmes; a je v njem tudi duh. Vidmar se je od nekdaj zavzemal za duha; je pa znal broditi tudi po blatu, čeprav tega ni priznal. Hotel je delovati; odtod njegov posluh za zgodovino, ki se mu je razvil pod konec 30. let. Na ravni zgodovine je, če presojamo kompleksno, ravnal realno in učinkovito. V mnogočem je grešil, odstopal od lastnih in od

človečanskih norm. A če se mu je obenem posrečilo domači totalitarizem vsaj nekoliko omehčati, ga kultivirati, in to se mu je, njemu in mnogim, ki sem jih skoz desetletja kritiziral kot prevelike moralne prilagodijivce, je opravil izjemno velik posel. Soprepreči je, da bi se slovenstvo razdelilo na edino pravo in na edino napačno, čeprav je preveč poudarjal pravost Partije. A je znotraj nje vendar omogočal različne opcije. Okvir, ki ga je pri tem postavljal, je bil, objektivno vzeto, preozek; tako mislim še danes. Ta okvir je določal glavnino slovenske zavesti skoz pol stoletja. Očitno pa je bil vendar toliko širok, da ga danes skoraj vsi njegovi nekdanji pristaši včlenjujejo v liberalno družbo pluralizma; kar pomeni, da se danes kaže, kljub svojim polpreteklim nasilnostim, kot legitimen del slovenske zgodovine-zavesti-družbe. Ne kot tujek, ki ga je treba izrezati, ampak kot svojevrstna pot, nastala kot velika vizija, ki se je skazala kot veliko slepilo, in je počela, ko je videnje na silo udejanjala, veliko grdobij, pa je vendar ostala znotraj slovenskega in zgodovinskega; glede na zgledno človeško pa so vsa naša ravnanja vprašljiva. Opcija, o kateri govorim, ni zgolj hudičevstvo; niti ni bila zgolj sveta in popolna zgodba.

Na nji se lahko učimo. Tudi na Vidmarju. Tako dolgo, polno, mnogostransko, angažirano je živel, da je primer za številne zmote, iluzije, neprimernosti; a tudi zgled za marsikaj, kar motivira. Poleg njegove neizmerne vztrajnosti in vere v življenje sem skušal v tem kratkem poskusu naslikati nekatere osebnostne poteze tega kljub vsemu velikega Slovenca. Ne dovolj velikega, da bi se mogel meriti z notranje do kraja odprtimi in versko nadarjenimi, s Prešernom, s Cankarjem. A dovolj močnim, predvsem pa značilnim, da ga bo moral preučevati vsakdo, ki mu je mar slovenska kultura; in družba.

Revija Sodobnost, 1995, št. 11/12, str. 964-967

NIHILIZEM IN »NIHILIZEM«

Občinstvu, ki ni niti malo seznanjeno z današnjo slovensko kulturno politično situacijo, ni prav nič lahko naslikati njeno, v marsičem dadaistično, v marsičem pa zelo surovo in parterno podobo. Čopič, ki ga bom tokrat vzel v roke, bo precej tršat, in poteze, ki jih bom risal, preproste, poenostavljajoče, a jasne.

Nihilizem na Slovenskem ni nov iznajdek. Že v prejšnjem stoletju so naši vrli katoliški skrbniki naroda in ljudstva s tem imenom krstili skoraj vsakogar, ki se je oddaljil od dobre in optimistične, harmonične in tolažeče dogme. Takemu zločestemu tipu so rekali ničeverec in grudomolec (materialist); oboje je bilo isto. Nihilizem so pripisovali kantovcem in heglovcem in marksistom in liberalcem in sploh vsem, ki niso bili sholastiki. Po drugi vojni, o tem smo poučeni, se je napadanje nihilizma povezalo z napadanjem dekadence, defetizma, kozmopolitizma, idealizma, larpurlartizma, pesimizma ipd. Ta nova, tokrat v bistvu stalinistična gonja je doživela svoj, tako se nam je zdelo še pred kratkim, zadnji vrh leta 1964, v letu ukinitve *Perspektiv,* od tedaj pa do teh zimsko-pomladnih, precej temačnih in meglenih, nič prav perspektivnih dni leta 1972 pa je vladalo - v kulturi - čudovito zatišje, še več, skoraj že pravi evropski pluralizem, zdrava strpnost, mnogo bojevitih stališč, ki so se konfrontirala, torej svež veter. Sam imam o poldesetletju 1966-71 kar najboljše mnenje, imel sem ga tudi tedaj, ko smo se v njem nahajali. In sem večkrat dejal svojim mladim prijateljem, posebno novo in skrajnje levičarjem, ki so nezadovoljni podirali še nežni domači kulturni demokratizem v imenu udarnejše akcije, odsotne realizacije humanih idealov in drugih prijaznih želja, naj ne pretiravajo, saj nam boljše - vsaj zaenkrat - ne more biti, prav lahko pa - celo mnogo - slabše. Priznam, da je bilo v tem času po državi precej korupcije in anarhije in privatniškega zaslužkarstva in odsotnosti idealov in frazarjenja in večanja socialnih razlik in še mnogo kaj nedobrega. Vendar z odpravo teh negativnih in neprijetnih zadev ne bi smeli odpravljati tudi najbolj dragocene pridobitve zadnjega časa, to je relativne demokratizacije. Znano je, da se z večjo demokracijo večajo tudi možnosti - in realnost - večjih individualnih zlorab, vendar pa odprava teh individualnih zlorab ni prav nič dobra, če pride namesto nje do kolektivne in takšne, ki ima zaradi svoje socialne moči ali tradicije obliko sakrosanktnosti. Tržišče ima mnogo slabih posledic, a svet brez tržišča je - vsaj zaenkrat - bistveno slabši od še tako problematičnega tržišča. Podobno - in še mnogo huje - je v kulturi. Če ni možnosti formiranja in

izražanja različnih stališč v analizi in oceni temeljnih zadev naše kulturne republike, potem pač zavladajo dogmatiki in kulturo uniformirajo ter (u)tesnijo do njenega izdiha.

A to so znane stvari; moral pa sem jih ponoviti, kajti brez teh znanih stvari bi današnji kulturno politični konflikt na Slovenskem ne bil razumljiv. V odprti tekmovalni atmosferi zadnjega pol desetletja, v kateri je bilo več slišati tiste, ki so bili idejno močnejši, impulzivnejši, zanimivejši, bolj sveži in bolj inovativni, bolj mladi in navsezadnje bolj inteligentni, je prišla ne le do izraza, ampak do precejšnje veljave tudi literatura, forma in vsebina teh inovativnejših. Dogmatiki, ki so se po kominformu začeli trezniti in se polagoma prištevati k zastopnikom teorije o sto cvetovih, so načeloma sicer bili za ta dejavni kulturni pluralizem, (drugače bi obveljali za prehude reakcionarje; kriteriji, ki so v tem času veljali, so bili predvsem demokratizacija za vsako ceno, pluralizem, strpnost ipd.), v praksi pa so gledali nanj s precej kislim obrazom. Ozračje sto cvetov namreč ni bilo ugodno za njihove misli, narobe, uveljavile so se take, ki so jim bile kar se da tuje in celo nasprotne. A kar je za dogmatike zmerom značilno: ves čas so privatno negodovali, javno pa se niso oglašali - razen častne izjeme Josipa Vidmarja, ki svoje kompanjone v resnici presega za eno ali več glav in je nevarnost za svojo ideologijo in položaj slutil že dolgo časa pa temu ustrezno že dolgo časa pozival na križarsko vojno zoper ta pluralizem. Prostodušno lahko zapišem, da jih je bilo najbrž strah, saj so se čutili intelektualno inferiorne. Brž ko pa so zavohali, da se v širših sferah politike nekaj plete, spreminja in da bi morda za njihovo akcijo stopila v boj tudi kaka širša politična organizacija, so se zdramili in v en mah začeli strašno napadati vse, kar jim ni bilo všeč; napadali so, v tem čisto zadnjem času, kot en mož, drug drugega podpiravši, brutalno, predvsem pa - in to je najvažnejše - ne na osnovi analize, temveč kar mimo nje, poprek in počez, z eno samo metodo: z moralno političnim etiketiranjem. Vsi ti kvaziborci, ki se niso upali nastopati v času odprtega pluralizma ali pa so ga tedaj celo javno podpirali, so se zdaj začeli tresti za usodo nekakšnih javnih dobrin, se pravi kulturnih, literarnih, moralnih in političnih vrednot. Njihov današnji frontalen - in v političnost preoblečen - napad, ki je v resnici obramba ideoloških, kulturnih, političnih in miselnih tradicionalnih položajev, obramba zastarelih struktur, se je razglasil za obrambo Najvišjega: socialnega zdravja in nacionalnega obstoja. Ljudje, katerih ideološke pozicije so bile poražene v petletnem obdobju odprtega boja (in te pozicije segajo od vidmarjevske normativne kritike do različnih onemoglih poskusov nacionalizma prek fabriciranja prastarih literarnih obrazcev), so zdaj naenkrat začutili priložnost, da vendarle zmagajo in restavrirajo staro, prepričani, da se bodo pri tem svojem napadu uspešno skrili za hrbet splošne politike, jo preusmerili, obrnili zoper tisto, kar je postalo v tem petletju prevladujoče. In da bi se borili s čim bolj udobnih pozicij, so razglasili svoje nasprotnike za nekaj, kar ni vredno obstoja, česar nobena zdrava družba ali družba, ki ji je do lastnega obstoja, ne more tolerirati: za nacionalne in sploh vseh baž nihiliste. Nihilizem je po njihovem in zanje beseda, ki označuje popolno zanikanje vsega živega, vrednega in obstojnega; to je rušenje ne le idealov, brez katerih človek bojda ne more živeti, ampak tudi odporne - narodnokrvne in celo vojaške - moči družbe, to je pozivanje k smrti, k samomoru; nihilizem je nekaj satansko temačnega, kar uživa nad vsesplošnim razdejanjem in česar edini cilj je

vsesplošna dezorientacija, defetizem, polom in smrt. In ta kulturno-politična etiketa tako razumljenega nihilizma ni bila izbrana slučajno, bila je izbrana bistro in z vednostjo, češ: naj sicer cveti sto cvetov, vendar ne sme cveteti ljuljka in osat, saj sta to škodljivca in rast cvetov ovirata. Če odstranimo nihiliste - to je ubijavce in mortomane -, šele omogočimo prekrasen razcvet vsega tistega, kar je pozitivno, pozitivno pa je seveda tisto, kar proizvajamo mi, predstavniki večne tradicije in posestniki obstoječih socialnih struktur. Vendar - tukaj se človek vpraša: ali niso vsi totalitaristi vseh časov trdili natančno isto? Da branijo obstoj, življenje, vrednote, človeka, Boga, smisel, lepoto, z eno besedo pozitivnost, da dovoljujejo obstoj vsemu pozitivnemu, da pa seveda ne morejo pristati na eksistenco negativnosti, laži, zla, teme, pomot, hudiča? Razumljivo je, da so sami določili, kaj je laž, kaj zlo in kaj hudič. Naj torej ta del svoje informacije končam z besedami Rose Luksemburg, ki jih ima za stalni moto ljubljanska študentska *Tribuna:* demokracija velja le tedaj, če je tudi za tiste, ki mislijo drugače, sam pa še dodajam, da tega drugačnega mišljenja ne moremo deliti v pravilno in napačno drugačno mišljenje, torej v tisto, ki naj ga demokracija dopusti, in ono, ki ga ima pravico zatreti. Drugačnost je drugačnost, ali pa je ni in z njo tudi ne demokracije.

Naj zdaj razložim, kaj je pravzaprav vsebina te sodobne slovenske literature (in kulture), ki gre čuvarjem tradicije in edino pravega človeka, Naroda ter Družbe tako na živce, in kaj je na nji takšnega, zaradi česar jo lahko razglašajo za nihilistično. Se pravi, označiti moram, kaj in kakšna je bila tista literarno kulturna smer ali gmota ali fronta, ki je postala v zadnjih petih letih v slovenski kulturi tako prevladujoča, da jo je ravno zaradi tega treba danes ne le omejiti, ampak masakrirati (ubiti v imenu Idealov - to pa, kot vemo, po prepričanju idealistov-tradicionalistov-humanistov, ni uboj, ni nihilizem, ampak zasluga in celo herojstvo). A že v začetku moram pribiti: ideologija ali vsebina ali pomenska struktura te literature je sicer večkrat sporočala, da je naš svet ničev, ljudje nemarni, družba lažna, natura izdajavska, usoda strašna, take teze se pojavljajo na različnih stopnjah povojne slovenske literature, vendar na stopnjah, na katerih avtorefleksija literature še ni bila opravljena, na stopnjah, ko je literatura še dovolj tradicionalna in svet obtožuje na nekdanji način socialnega realizma, kateremu je zamenjala le vsebinsko izhodišče (socialno perspektivnega - eshatološkega - človeka z intimistom). Na zrelejših in razvitejših stopnjah, se pravi že ob njeni današnji točki, pa se je odpovedala te vrste pesimizmu in (seveda qvazi) nihilizmu, posegla je globlje, odkrila to, kar je hkrati odkrila tudi moderna literarna zgodovina in kritika, ki je to literaturo z razumevanjem in brez apriorizmov spremljala: ta je ves proces, ki ga doživlja povojna slovenska literatura in ki sem ga nekoč že označil za pot od rožnate eshatologije prek črne do deeshatologizacije, od polnega, totalnega časa prek izpraznjenega do čistega prostora, od na smislu utemeljenega sveta prek nesmiselnega do zunajsmiselnega, od naivne vere prek totalnega dvoma do telesne čutnosti, da je - z eno besedo - ves ta potek le nihilizacija izhodišč, s katerih je med leti 1941-1945 začela (ali pa nadaljevala). Avtodestruktivizem te literature je avtodestruktivizem ideoloških izhodišč social(istič)nega humanizma, ki so se izkazala v svojem nadaljnjem »razvoju« za problematična, nerealna, celo fiktivna; nihilizem te literature je - seveda zelo boleče in skoz mučne preskušnje, obrate, dodatne vere in

zaupanja ter obupa vodeče - ukinjanje tistega predpostavljenega, kar se je pokazalo za življenje nezmožno. Literarna kritika in teorija, ki je to literaturo spremljala, je natančno ugotavljala, da gre za notranjo neogibnost te nihilizacije in avtodestruktivizacije, ki leži že v predpostavkah - temeljih - izhodišč samih, da gre torej za imanenten zgodovinski proces, ki je v zadnjih letih prišel do svojega naravnega konca, za njim pa se začenja nov proces, nov ciklus, izhajajoč iz drugačnih predpostavk ter vrednot. Sam sem ta novi ciklus poimenoval reizem, prejšnjega pa tradicionalni slovenski humanizem. S koncem tradicionalnega humanizma se seveda ni končala samo neka »vsebina«, neka ideologija, temveč verjetno precej več in bistvenejše: morda celo neka oblika poezije, literature, kulture, odnosa do življenja, ki ga nekateri, recimo Dušan Pirjevec, pojmujejo kot konec umetnosti, a drugi samo kot konec tradicionalnega tipa umetnosti. Eno je gotovo: prelom je hud, pomemben, zgodovinski, vendar v novem ciklusu človekove proizvodnje s človekom, proizvodnjo, svetom nikakor ni konec, kakor bi radi modernejšim mislecem pripisali tradicionalistični esteti, temveč le drugače. Narod ne izginja, temveč se predrugačuje: iz prejšnje forme, ko je pomenil temeljno humanistično resnico, postaja verjetno manj temeljen, bistveno drugače povezan z jezikom, s tehniko, družbo, svetom, institucionalnostjo, idejami itn. (iz mesijanske kategorije prehaja v mnogo bolj realistično); isto velja najbrž tudi za splošno politiko, za način družbovanja, za naš odnos do pisave, govora, komunikacijskih sredstev itn.

Sam sem v zadnjih letih zelo detajlno raziskoval zgodovino slovenske literature zadnjih tridesetih let, posebno poezije in dramatike, njeno pot prav tako natančno popisal, sledeč ji od stopnje do stopnje; naletel sem na izjemno trdno zakonitost te avtodestruktivizacije izhodišč, na postopnost, na eskaliranje resnice o svetu in sebi, na radikaliziranje avtotematiziranja. Na tem mestu bi bilo povsem odveč, če bi - pa čeprav v najbolj površnih črtah - ponavljal te svoje ugotovitve, saj sem jih že mnogokrat zapisal. Lahko le - na temelju dobro preanaliziranega gradiva in seveda na temelju teorije, ki ji ni do nadaljevanja predvojne slovenske tradicije z njeno naivno vero v religiozno odrešljivost človeškega življenja - trdim, da izvira današnji napad tradicionalistov na glavnino slovenske povojne literature ter moderne kritike iz tega, ker ti tradicionalisti nočejo priznati nihilistične narave in usode lastnih zgodovinsko-teoretičnih in življenjsko-pragmatičnih izhodišč, nočejo videti, da je ves realni potek povojne slovenske literature realizacija notranjega bistva predvojne literature, da je negacija le-te, s tem pa njen zakoniti dedič; nočejo se sprijazniti z naravo in resnico te svoje - predvojne - strukturiranosti, ampak raje završejo - kot predvsem Vidmar, drugi nekoliko bolj taktizirajo - tako rekoč vso literaturo, posebej pa vso adekvatno tematizacijo te literature v imenu nedotakljivosti nekdanjih idealov, v imenu neskončnega nadaljevanja teh idealov, ki so za njih še toliko bolj idealni in vredni obrambe, kolikor bolj jih je realna zgodovina (literature in refleksije o njej) zavrgla.

Naj na kraju strnem: tradicionalistom se zdi moderna - ali vsaj bistvena, če ne kar skoraj vsa - povojna slovenska literatura nihilistična, ker ne izhaja več iz tradicionalnih stališč oziroma ker ta (ideološka) stališča problematizira in destruira, nam, ki pa bi radi formirali takšno misel o slovenski literaturi in slovenskem svetu, ki bi ustrezala novi realni stopnji zgodovine, se zdijo nihilisti oni, saj zanikajo realiteto v imenu nečesa, česar ni (idealov), kar je

tudi kot materializirana (recimo literarna, kulturna) produkcija nekoč sicer bilo, a je danes mrtvo in se obnavlja le pri bolj minornih duhovih, v obrobju slovenskega kulturnega življenja (čeprav je še močno v institucijah). Slovenska kultura se je danes ta hip - skoraj neodvisno od volje posameznikov - razdelila v dva tabora, ki sta se odločno, odločilno in zgodovinsko pomembno spopadla; od izida tega boja je odvisno, ali bo slovenska kultura normalno, svobodno, tvorno iskala nova pota zase, iznajdevala nove tehnologije, prodirala v še ne znane sfere sveta, skušala ujemati korak z naprednejšimi družbami in tako tudi praktično razrešila teoretično že precej časa rešene kontroverze ter dileme (modernost - tradicija, demokratizacija - stalinizem), se s tem ognila nepotrebnim nadaljnim konfliktom, ki speljujejo človeške energije na stranpot, v izgubo, ali pa ponavljala, kar se je že izkazalo za zgodovinsko preseženo, za danes neadekvatno, tako rekoč že socialno bolno. Na daljši rok je zmaga konservativcev seveda brezizgledna; na krajšega pa lahko povzročijo še obilo nesmiselnih zapletov in tako možno ter nujno kulturno slovensko produkcijo, ki bi se morala pokazati v naslednjih letih, dejansko nihilizirajo.

Revija Most, 1972, št. 33/34, str. 37-41

ŠESTI DEL

PISMA - OD POLITIČNIH PREK OSEBNIH DO VERSKEGA

PISMO DOBRICI ĆOSIĆU I

1. II. 86

Dragi Dobrica,

Niko mi je pokazal pismo, ki si mu ga pisal po našem srečanju in v zvezi z njim; seznanil me je tudi s svojim odgovorom na Tvoje pismo. Poleg mene so tudi nekateri drugi udeleženci našega srečanja zaželeli, da bi ti napisali samostojna pisma, kajti tisti, ki smo se udeležili srečanja v gostilni Mrak, ne tvorimo nobene enotne grupe, ki bi mogla imeti svojega zastopnika in »uradnega govornika«. S svojim sodelovanjem, predvsem pri Novi reviji, a tudi drugje, skušamo izdelati nov tip slovenske kulturne in kulturno politične skupine, ki naj bi bil modelen za celotno slovensko - in jugoslovansko - družbo.

Jugoslovansko dodajam pogojno; želimo si, da bi bil merodajen tudi za družbe ostalih jugoslovanskih nacij, jim pa tega ne vsiljujemo, ker dopuščamo njihovo nacionalno, zgodovinsko, idejno, politično samobitnost. Predlagamo jim le toliko, kolikor imamo za to pravico in celo dolžnost: kolikor vsi skupaj, vse najrazličnejše grupe, tvorimo Jugoslavijo kot zvezno državno tvorbo in imamo do njene prihodnosti enake pravice. Z mojega - ali našega - vidika je Jugoslavija to, kar ji pripisujem(o), delegiram(o). Izhodišče je posamezna oseba, ki voli, se odloča in v zvezi z drugimi osebami, ki si jih sama po svobodni volji izbere, tvori višje, zamotanejše, kompleksnejše grupe vse do države. Tvorbe, ki so mi - nam - vsiljene, zame niso legalne, so okupacijske, imperialistične itn. Le to je civilno stališče, vsakršen diktat s stališča močnejše grupe - kulturne, politične, a tudi države - pomeni represijo, pa naj bo srednjeevropsko fevdalna, nacistična, balkanska ali pristno slovenska.

Vsakdo od nas je lastna, odgovorna oseba, ki ravna po svoji vesti in premisleku, avtonomno; grupa smo lahko le zato, ker je vrsta stališč, ki jih delimo in ki nam omogočajo, da se v teh stališčih - a le v teh - počutimo kot grupa in kot taki lahko do neke mere - z zunanjega vidika - tudi nastopamo. Grupo vežejo temeljne vezi solidarnosti (ki nastaja glede na zunanje pritiske despotov) in odgovornosti (ker nam je vsem do reševanja vprašanj, katera pred nas postavlja zgodovina). Zato so naše skupne izjave zelo redke, ponavadi so tehnične narave. Ne obvezuje nas nobena zunanja disciplina, nismo dolžni nastopati enotno; pred sleherno enotnostjo gojimo individualnosti.

S stališča vidmarjanske ali bulatovićevske enotnosti (unitarizma, ki je enkrat slovenski, drugič srbsko jugoslovanski - kakšno je tu razmerje med srbstvom in jugoslovanstvom oz. jugoslovenarstvom, mi ni povsem jasno, dejstvo je le, da skuša vse potrebno razposebiti, poenotititi) smo separatisti. S svojega vidika sem le to, kar sem in sploh nikoli ne morem biti separatist.

Napredovanje življenja je diferenciranje; diferenciranje je že biološko gledano ločevanje (intelektualno gledano razločevanje, kar je glavni znak »naše grupe«), »separiranje«, oposebljanje, izločevanje iz prejšnjih nediferenciranih enotnejših celot v nove, to je v bolj posebne, specialne. Družba, ki ne more pristati na ta »biološki zakon«, ki še posebej močno velja za duhovno življenje, se obsoja na ohranjanje in obrambo celot, ki danes niso več življenja zmožne, ali le kot rodovni, aziatski, vojaški unitarizmi oz. monolitizmi starega tipa (tudi Napoleonovega). Vodijo v poljski vojaški režim, v skomine, da je treba probleme rešiti po vojaški poti; to je najhujši regres, ki lahko zadene Jugoslavijo.

Opozarjam, da niso nič manj slabe tiste infantilne iluzije, ki sanjarijo o levi vojaški rešitvi, o posnemanju portugalske revolucije nageljnov, o obnovi dejanj Apisa-Dimitrijevića. To bi bile balkansko mediteranske - polkovniške - rešitve, ki bi nas potisnile še dlje od Evrope, temeljile pa na slepem nadaljevanju milenaristične, hiliastične neodgovorne naivne romantike. Dolžnost civilnih intelektualcev je danes predvsem ta, da se odpremo razvitemu svetu in izdelamo visoko diferencirane skupnosti, v katerih so »separati« povezani z moderno organizacijo in tehnologijo, z informacijskimi sistemi, tudi s solidarnostjo, ne pa z enotno ideologijo, jezikom, kulturo, vojsko ali Stranko.

Najino poznanstvo ali celo prijateljstvo, dragi Dobrica, traja že dolgo; to me še posebno obvezuje k pristnemu, odkritemu pogovoru. Bil si prvi visok srbski politik, s katerim sem se intimno srečal. Ko sva se seznanila na enem od Stražilovskih srečanj v začetku 60. let, tja si prišel kot uradni zastopnik države oz. Partije, tako si se vsaj obnašal ali tako smo te vsaj razumeli, sedel si v prvi vrsti itn., na zunaj ohranjal imago političnega voditelja, sem ti v svoji vsiljivi prostodušnosti takoj začel pripovedovati o slovenskih razmerah, o pritiskih na perspektivaško grupo (prav tedaj nas je k sebi klical slovenski minister za notranje zadeve in nam v poluradnem, polprivatnem pogovoru grozil z zaplembami in zapori), o tem, kako obe republiški politbirokraciji, ki ju tedaj še nisem imenoval lumpenbirokraciji, ta izraz mi je še manjkal, a sem na to mislil, preprečujeta sodelovanje med srbskimi in slovenskimi književniki, kako pošilja slovenski CK Partije svoje zastopnike v srbskega prepričevati ga, naj blokira slovenske prispevke v srbskem tisku, srbski CK temu ustreže, prepove sodelovanje perspektivašev, meni vržejo že natisnjeni članek iz beograjskega Dela, vršijo se pritiski na sijajni štirinajstdnevnik ali tednik Danas, ki je pomenil prvo povojno skupno kulturno delovanje Srbov in Slovencev itn. Danas je bil likvidiran tudi zaradi odprtosti srbske kulture do slovenske, Perspektive leto kasneje tudi zaradi odprtosti slovenske kulture do srbske.

Republiški lumpenbirokraciji sta bili že tedaj lokalistično satrapski, živeli sta od tega, da sta sami predstavljali edino vez med nacijama; živim posameznikom in grupam sta takšno komunikacijo prepovedovali. Bili sta nosilki lokalističnega, provincialnega, vase zaprtega, antievropskega nacionalizma, za obe je bila Jugoslavija enotna partijska tvorba, v kateri drugi in drugačemisleči nimajo nobene besede, nobene samostojnosti za

pogovarjanje in dogovarjanje; niti ne za medsebojno informiranje. Perspektive so resno in odgovorno razumele dolžnost mednacionalne solidarnosti; podprle so Žiko Pavlovića, ko je njegov film srbska cenzura poslala v bunker; tiskale so Pavlovićev obrambni tekst itn. Žal perspektivovska grupa leto dni kasneje ni doživela iste solidarnosti s strani srbskih književnikov oz. filozofov, ki so bili - bodoča praksisovska grupa - tedaj še etablirani filozofi in kulturniki, medtem ko smo bili perspektivaši marginalci (leto 1964). Ravnanje naših srbskih kolegov smo razumeli kot »izdajo«; po svoje deluje še danes travmatsko. Mislim na znane dogodke, kako je nama z Veljkom Rusom Filozofsko društvo Srbije pod pritiskom Veljka Vlahovića zadnji hip telegrafsko odpovedalo sodelovanje in referata v Vrnjački banji itn.

Kasneje sem doživel (in smo doživeli, posebno midva s Pirjevcem) zelo lep, prijateljski, odprt sprejem s strani srbskih književnikov in filozofov; nudili ste nam veliko moralno podporo v času, ko so nas slovenske lumpenstrukture naveliko stiskale; mislim na 70. leta, na čas, ko smo bili vsi pod istim pritiskom. Pravo sodelovanje med nami se je začelo šele po l. 1968, po tem, ko ste sami doživeli, kar smo doživeli mi desetletje prej; ko ste se znašli v istem položaju marginalcev in ste nas razumeli. Šele tedaj je bila mogoča obojestranska solidarnost - kar je psihološko razumljivo.

Leta 1962, ko sva se, kot sem omenil, prvič srečala, si bil v Sloveniji znan kot nekdo, ki je v debati s Pirjevcem zastopal jugoslovansko stališče, Pirjevec slovensko. Perspektive so bile tedaj v hudi polemiki z revijo Sodobnost in s Pirjevcem, ki jo je sovodil. Pirjevcu smo očitali, da obuja tradicionalni slovenski nacionalizem. Sami smo poudarjali bolj družbene kot nacionalne probleme. Stali smo na stališču, da je vsem najbolj nevaren stalinizem, ki je skupni sovražnik tako srbske kot slovenske kulture; obe kulturi in naciji-družbi veže en skupni zgodovinski interes. Danes ga imenujem evrojugoslovanstvo, evroslovenstvo, evrosrbstvo; tedaj še nisem imel tega izraza, a sem mislil isto; s prijatelji vred. Tvoje jugoslovanstvo smo razumeli - v polemično socialnih okoliščinah - kot odpiranje slovenske zaprtosti, v kateri vladajo domači despoti; kot podporo pri podiranju plotov, ki so jih okrog nas, posebno pa nad nami postavljali vladajoči stalinisti; tedaj je te nacionalne staliniste simboliziral pri starejših Ziherl, pri mlajših Debenjak, z njimi smo konfliktirali; danes jih simbolizira Vidmar.

Do tvoje in Pirjevčeve pozicije smo zavzemali ekvidistanco; bili smo nacionalno Slovenci, ukvarjali smo se predvsem s problemi slovenske družbe, ki naj bi se (re)evropeizirala; po tej plati nam je bil bližji Pirjevec. (Ti o slovenstvu komaj kaj veš in te tudi ni nikoli kaj prida zanimalo - najbrž je tu vzrok, da se niti pasivno nisi želel naučiti slovenskega jezika, kar ti ne bi vzelo mnogo časa in energij, bi te pa posvetilo v probleme nacije, o kateri v tem pogovoru tudi razpravljamo in o kateri razpravljamo enakopravno s problemi srbske nacije.) Po plati odpiranja slovenstva smo se skušali povezati s srbskimi književniki, ki doživljajo doma podobno ali isto usodo kot mi v Sloveniji. To je bil glavni vzrok za moje često zahajanje v Beograd, za informiranje Srbov o slovenski problematiki, za iskanje tovrstne podpore. Ti sicer tedaj, l. 1962, še nisi spadal med proskribirance, bil si član najvišjih partijskih organov, znan kot človek iz Titove bližine, vendar pa po vrsti nekonvencionalnih izjav, posebej pa po kritični literaturi, ki je bila na liniji antistalinizma, redko primeren, da se človek obrne nate, skuša informirati

srbsko politiko z druge plati, tako onemogočiti spletke slovenskih nacionalnih stalinistov in si ohranjati možnost za sodelovanje v vsejugoslovanskem prostoru.

Moja današnja simpatija do tebe izvira tudi od tedaj, iz tistega najinega srečanja v Beogradu, na Birčaninovi, kjer si tedaj stanoval. Bil si prvi in edini od visokih politikov, ki me je po tem, ko sem mu razložil problem, povabil k sebi na dom; že ta gesta je pokazala, da nisi bil nikoli pravi politik (psevdopolitik) v jugoslovanskem pomenu besede; da si v to vlogo le mimogrede zašel, kot pač večkrat na tej dolgi in raznovrstni življenjski poti zaidemo v različne vloge, ki se jim potem čudimo, odkod mi v njih. Pogovarjala sva se skoraj prijateljsko. Nisi veliko govoril. Poslušal si me, se čudil, kajti tvoje informacije so bile povsem drugačne, pač uradne, kakor sta si jih CKja sporočala, prirejene željam in interesom, ne pa slika dejanskosti in dejstva.

Prav ta nezmožnost za opažanje dejstev, nepripravljenost upoštevati dejstva in analizirati dejstva, pač pa potreba razdelovati utopične projekte in iskati najbolj učinkovita - tudi nasilna - sredstva za vladanje je pripeljala jugoslovansko psevdopolitiko danes do njenega očitnega kraha. Napačen je temelj, na katerem je bazirala in še bazira, čeprav se ponekod trudi, da bi utečene tirnice zapustila; roko na srce, slovenska se trudi bolj kot kdaj koli, čeprav ne verjamem, da bo ta njen trud uspešen. Po objektivni logiki pripadnosti enotni jugoslovansko državni utopiji-diktaturi se bo končal kot kozmetična operacija, kot iskanje alibija. A to je moje predvidevanje; zaenkrat pa je treba podpirati sleherno tendenco, ki vodi k civilnosti - tako slovensko uradno kulturno politiko, ki skuša biti odprta, nerepresivna, kot srbsko, kadar preneha pritiskati na sodišče in omogoči oprostitev oz. ukinitev procesov, kakor je bil proces zoper znano šesterico.

Zabeležil si si marsikaj iz mojega pledoyera. Morda si prenesel moje kontrainformacije naprej. Situacija se zato sicer ni nič izboljšala, likvidacije so si sledile, jugoslovanski skupni kulturni prostor je spet razpadel na separirane dele, kot je terjal etablirani politični sistem. Verjamem, da nisi mogel nič opraviti, saj si nekaj let za tem sam prišel v spor s svojim uradnim okoljem. Kaj si si tedaj mislil, tega ne vem; niti tega, kako si ukrepal. Bilo bi zanimivo, morda celo važno, to izvedeti. O tem - in o drugem, o debati s Pirjevcem itn. - sem ti pred dvema letoma postavil več vprašanj za nameravani intervju za Novo revijo, ki si ga pa žal odklonil; svojo ponudbo obnavljam, odgovori mi na vprašanja, ki sem ti jih poslal; marsikaj bodo razrešila. Tudi naš pogovor pri Mraku bi bil jasnejši, bolje pripravljen, če bi ta intervju realizirala. Javne informacije so pogoj za sorazumevanje in sporazumevanje.

Po l. 1968 sva se često videvala. Spoprijateljila sva se. Obiskoval sem te, v tvojem prejšnjem stanovanju v Palmotićevi pa v današnjem na Dedinju pa v vikendu v Grocki; ti si obiskoval mene na Jamovi in v Avberu, mnogokrat si prihajal poslušat moja predavanja v Beogradu, skupaj sva nastopala na različnih simpozijih, se videvala pri skupnih prijateljih, skratka, med nama - in najinima »grupama« - se je vzpostavilo prijateljstvo in sodelovanje. Še posebej se je utrdilo, ko smo bili skoraj vsi udeleženci simpozija na Divčibarah ogorčeni nad postopkom srbske notranje uprave, ki je ponoči zaplenila trakove z govori, naredila v hotelu preiskavo, nato pa zaprla soudeleženca Ignjatovića. Bil je tipičen primer stalinističnega nasilja.

Ko so nato Ignjatovića obsodili na daljšo zaporno kazen, ste nekateri sestavili peticijo zoper to kazen oz. zoper obnavljajoči se politični teror. Ker sem bil tedaj, marca in aprila 1976, ravno v Parizu, so mi domači peticijo s tvojim pismom poslali tja; tudi te situacije se dobro spominjam, saj ni bila brez nevarnosti - sreda 70. let! V tehtanju, kaj naj storim, sem se jasno odločil za solidarnost s srbskimi tovariši in peticijo-protest podpisal; s tem sem še posebej poudaril svojo usmeritev iz tedanjega časa, s katero se nekateri iz grupe, ki sem ji pripadal, niso strinjali, kar pa nas ni motilo, da ne bi še naprej tesno sodelovali in prijateljevali. Vedel sem, da je vztrajanje pri sleherni odpovedi politični dejavnosti enako samomoru.

Ne tedaj, ne prej in najbrž nikoli ne bom aktiven politik, človek, ki se bori za določeno družbeno reč, da bi omogočal določeno družbeno koncepcijo, pri tem pa zaseda ali namerava zasedati določene oblastniške položaje. Kadar sem se temu približal, sem tak položaj kmalu zapustil, se mu sam odpovedal, odstopil; ta družbena vloga mi je tuja. Se pa ne morem odreči - in prav tega sem se spomladi 1976 jasno zavedal - sebi kot evropsko emancipirani socialni osebi; ker te osebe brez svobodnega političnega prepričanja ni in ker ni mogoča reevropeizacija Slovencev ter Jugoslovanov brez ustanovitve civilne družbe, je pač treba del svojih energij posvetiti ti. civilni revoluciji, prizadevanju, da izstopimo iz aziatsko despotskih družbenih okvirov in utemeljimo - obranimo - človekovo politično svobodo. Sam se omejujem, da jo branim na kulturnem in človečansko solidarnostnem področju.

Od tedaj sem podpisal več peticij za srbske kulturnike; vse, ki so mi bile predložene. Najino prijateljevanje se je nadaljevalo in še okrepilo, vse do ustanovitve Nove revije, s katere usmeritvijo se nisi strinjal, češ da je preveč zgoljslovenska, premalo jugoslovanska, o tem si mi napisal načelno pismo - pozimi 1982 -, ki sem ga pokazal tudi svojim prijateljem; te si tedaj manj poznal, a jim je bilo očitno namenjeno, kot je tudi to tvoje, naslovljeno na Nika. Tedaj se je začelo nekaj krhati med nama oz. med mano in tvojo grupo. Bil je čas po znanih kosovskih dogodkih, ki jih jugoslovanska stran imenuje kontrarevolucija, mislim pa, da se tu moti in da gre za tipično revolucijo, posebno v tistem njenem krilu, kjer izhaja iz stalinistične platforme, iz prohodževskega albanstva. Slehernega upora določeni državi ali stranki, ki se ima za revolucionarno, ne moremo korektno krstiti za kontrarevolucijo; takšna ni bila niti kominformovska zarota 1948, niti kampučijska niti današnji spopad v Južnem Jemnu; gre le za različne oblike revolucij. Tudi hitlerjevske ali mussolinijevske revolucije ne moremo krstiti preprosto za kontrarevolucijo. Kontrarevolucija vzpostavlja prejšnji red (v Rusiji l. 1918 predboljševiškega), revolucija vzpostavlja novi red, ponavadi skrajnejši in manj civilen od prejšnjega. No, to je bila zastranitev, ki ni bistvena.

Bistveno je, da se je začelo po l. 1981 v Jugoslaviji nekaj temeljno spreminjati. Poleg Titove smrti, ki pomeni konec enega jugoslovanskega obdobja, je odločilen tudi kosovsko srbski spopad. Predvsem ta je vplival na odnose Srbi-Slovenci in tudi na odnos srbski in slovenski kulturniki, na odnose med najinima grupama. Te odnose je naredil zamotane, večstranske, kompleksne, ni pa jih pretrgal. Tudi med nama se je nadaljevala korespondenca; pošiljal si mi - s posvetilom - še naprej svoje knjige, nazadnje prvi del **Grešnika**, ki sem ga pri priči prebral in ti o njem napisal svoje

konkretne pripombe; žal na to pismo, ki sem ga bil oddal že pred letom dni, še nisem dobil odgovora. A tudi to ni važno.

Važneje je, da so se najini odnosi ohladili po tem, ko je padla v vodo tvoja ali tvojih prijateljev zamisel o ustanovitvi srbsko slovensko hrvaškega odbora za zaščito civilnih pravic. Opazil sem, da ste mi zamerili, ker nisem vztrajal vsaj pri slovensko srbskem odboru, po tem, ko so Hrvati odklonili sodelovanje. Zakaj sam nisem želel več sodelovati v predlagani obliki, sem ti nahitro razložil tedaj, ko sva se dobila v Zagrebu; nekaj pa bom dejal o tem tudi v tem pismu; navajal bom vzroke, ki sem jih naštel podpisnikom predloga za ustanovitev sodelavskega odbora. A o tem kasneje.

Vsekakor sem dobil vtis, kot da meniš ali menite, da se je omenjena ideja ustavila pri meni; kot da sem jo jaz blokiral; kot da posebej jaz zaviram nadaljevanje srbsko slovenskega sodelovanja. Ker mi ta očitek ni bil prezentiran do kraja jasno, nisem želel sam zaostrovati in sem molčal. Ko sem videl, da si se povezal z novorevijaši mimo mene, ki sem bil prej glavna zveza, sem bil zelo zadovoljen, čeprav sem čutil ost. Tvoja in vaša gesta mi je zelo ustrezala, kajti prevzemati odgovornost za izražanje skupnih stališč v grupi, kjer mnenje enega diferira od mnenja drugega in v kateri ni nobene organizacije-institucije, ki bi zahtevala skupne politične programe, je kar se da težavno in lahko zmerom vodi v izkrivljanje posredovanja. Tudi tu je vzrok, da sem s srečanja pri Mraku odšel že opoldne, pred kosilom. Želel sem, da se seznanite s stališči mojih prijateljev, drugih; da naj bi sam kar najmanj vplival na potek srečanja; da bi bile informacije in komunikacije čim bolj čiste.

Moja stališča dobro poznaš; zdaj si se - ste se - seznanil(i) tudi s stališči drugih; morda bodo odnose še bolj razjasnila pisma, ki bodo krožila med nami ali bila celo objavljena. Tako se bodo stvari normalizirale, sam pa bom lahko zavzel tisto držo, ki mi edina ustreza. Nisem ne predstavnik grupe, še manj njen voditelj, takšnega ni; ta grupa je civilna in je strukturirana kot skupnost enakopravnih, avtonomnih oseb, kjer nima eden ali skupnost nikakršne ingerence nad drugimi, nad sodelavci, nad svobodnimi osebami. Tipično intelektualska grupa, kakršne je klasični stalinizem globoko zaničeval. Ne maram biti privoščljiv, a nadutost, iz katere je izhajalo to zaničevanje, je poslala nadutežem račun; in ta račun je katastrofalen. Kar jim je obljubljala njihova mesijansko racionalna vera, se je sesulo; svojo vero, da so poslanci zgodovine, bodo lahko zagovarjali le še z vojaškim in policijskim terorjem. Edina šansa, da bodo izboljšali svoj imago, s katerim odhajajo v konkretno zgodovino, je ta, da se sami odrečejo diktature in se odprejo civilni družbi. To bi bila njihova največja zmaga, večja od one vojaške l. 1945.

Tvoja kritika Nove revije iz l. 1982 je razumljiva iz nekega stališča, ki pa ni moje stališče in, po mojem, tudi ne stališče novorevijaške grupe. Sam mislim, da je NoR pokazala mnogo solidarnosti s srbskimi kulturniki, ki so prišli pod udar stalinističnega terorja. Objavlja o tem kar precej gradiva. Objavlja - od 1. št. naprej - tekste, ob katerih se vidi, kakšno linijo zastopa (začenši z Djogom). Moja kritika bi bila - in je bila, na sestankih - usmerjena drugam: da neproporcionalno forsiramo srbsko kulturo, medtem ko hrvaško vidno in nepravično zanemarjamo. Res da so bili stiki med srbskimi in slovenskimi književniki vse drugače razviti kot med hrvaškimi in slovenskimi; res da razen redkih izjem - Gotovac, Matvejević, bosanski Hrvat Martinović - nisem mogel vzpostaviti tesnejših kontaktov s Hrvati in da je solidarnost z njimi skoraj

povsem manjkala. Iskati vzroke za to ni tema najine debate, saj gre nama za srbsko slovenske odnose oz. za jugoslovansko problematiko, gledano skoz srbsko slovenske kulturniške odnose. Treba pa je reči, da če je kaka krivda Nove revije, ni krivda nad Srbi (posebno v zvezi s Kosovom), ampak nad Hrvati. Tu sem kriv tudi sam.

Nisem se odzval ponujenim stikom z Grgo Gamulinom; nisem javno zagovarjal Gotovca, ne protestiral zoper ravnanje, ki ga je bil deležen tako v zaporu kot v času, ko je izpuščen. Priznam, tega nisem storil iz strahu, da se ne bi zameril svojim srbskim tovarišem, ki so imeli in najbrž še imajo do Gotovca skrajnje odklonilno stališče. (Tudi ti, Dobrica, si pisal o tem na ta način; Gotovac mi je omenil, da si celo v časopisu branil razloge za njegov zapor.) Tako jaz kot Slovenci smo se v sporu Srbi-Hrvati, ki je, kot ugotavljam iz privatnih pomenkov, še zmerom akuten, skušali izločiti iz debate, ne zavzeti stališča oz. vso pozornost smo namenili obrambi civilne družbe v Srbiji in skoraj nič tej isti obrambi na Hrvaškem. Upam, da bom - posebej v zvezi z Gotovcem - to čimprej popravil.

Jugoslavija ne more temeljiti na osi Srbi-Slovenci zoper Hrvate, muslimane, Albance; ali eventualno Srbi, Slovenci in jugoslovenarsko razpoloženi Hrvati zoper emancipirane Muslimane in tako rekoč zoper vse kosovske Albance. Slovenci ne igramo več ne Koroščeve ne Žerjavove igre. Slovenci morajo, po mojem, zavzeti ekvidistanco do vseh jugoslovanskih nacij, tudi do Albancev; biti solidarni z vsemi, ki so preganjani kot demokrati, in kritični do vseh, ki so kakor koli imperialistični, unitaristični, okupacijsko in denacionalizatorsko razpoloženi - pa naj so to srbski šovinisti ali jugoslovenarski unitaristi ali albanski agresivneži ali hrvaški antisrbi ali slovenski srednjeevropsko razpoloženi kulturtregerji s fašistoidnimi tendencami; kajti tudi taki so in prav mi Slovenci smo jih dolžni razkrinkati. Vendar ne tako, da bi v mazohistični avtodestrukciji pri tem spregledovali in opravičevali antislovensko gonjo in pritiske, ki jemljejo slovenske fašistoidne poteze kot dokaz za to, da je treba Slovencem vzeti samostojnost in jih narediti za folklorno lokalno nacijo. Take tendence v neslovenski Jugoslaviji vodijo prav tako v fašizem, le da balkanski.

Ne delajmo si iluzij, da so nekatere nacije, recimo srbska, imune in nezmožne zapasti v domači fašizem. Ljotić je bil nemočna figura; morejo se roditi močnejša tovrstna gibanja, enako kot pri Slovencih itn., ki so imeli že močno klerofašistično tradicijo. Srbski narod, ki doživlja danes notranji razkroj, dezintegracijo, osuvanje stoletnih iluzij in načrtov, je zelo primeren za klitje fašistoidnih demagogov; vsi, ki se navdušujejo nad vojaškimi rešitvami tako kosovskega kot splošno jugoslovanskega problema, pa naj se imajo za desne ali za leve, so dejansko spodbujevalci fašistoidnih tendenc; ne pozabimo, da je danes po svetu - v tretjem svetu, v katerega nezadržno lezemo kot v svojo dokončno katastrofo - mnogo ti. levih fašistov. Nikakor ne smemo reči, da z Gadafijem simpatizirajo le nekateri jugoslovanski Muslimani; prebrati je treba le prijateljske uradne državne izjave o tem Vodji in njegovi fašistični ljudski načelno anticivilni revolucijski usmeritvi. Blažević je v tisku kazal svoje simpatije do Homeinijevega režima; označil ga je za revolucionarnega. Kar gotovo je; vendar ta revolucija s civilno nima nobene zveze.

Kdor zavzema iskreno jugoslovansko stališče, mora biti enako zavzet v osporavanju obsodbe Šešlja kot Muslimanskih intelektualcev. Z nacionalno politično versko platformo ne enega ne drugih se ni mogoče strinjati - sodeč

po informacijah, ki jih tudi ti nisi demantiral. Oboji so nacionalistični v pomenu, ki ga odklanjam; Šešljevo stališče o uradnem jugoslovanskem jeziku itn. je povsem nesprejemljivo za demokratično državo. Če slovenščina, albanščina, makedonščina niso enakopravne srbohrvaščini, je to znak za režim, ki zatira manjšino v imenu večine. Če kdo Muslimanom ne prizna pravice, da so emancipirana lastna nacija, je v realni možnosti, da bo izvršil genocid; vrši kulturni genocid. Tu si moramo biti o stvareh do konca na jasnem.

Kritika lastne nacije in njenih zlih lastnosti - upam, da NoR to kritiko goji močneje od kritike drugih jugoslovanskih nacij - je mogoča le tedaj, če jo uravnotežim s tem, da odklanjam kakršne koli imperialistične pritiske na svojo nacijo, se pravi, na etnično grupo, ki ji po svoji svobodni odločitvi - ne po usodi, kot meni Vidmar - pripadam. Kajti tudi Jugoslaviji pripadam oz. nanjo pristajam po svoji svobodni odločitvi, ne pa po usodni zavezi, kot je pred kratkim napisal Pleterski po tem, ko je dobil NINovo nagrado. Civilna evropska družba temelji zgolj na svobodnih odločitvah, ki jih morem svobodno spreminjati; sleherno sklicevanje na usodo je mistifikacija.

Verjamem, da je za Srbe doživetje z Albanci na Kosovu travmatično; vendar nisem prepričan, da so njihove reakcije na situacijo ustrezne. Izseljevanje Albancev iz Kosova je malenkost v primerjavi z realiteto, ki je Srbi ne morejo zaustaviti in postajajo zato histerični. Tudi če bi ohranili število Srbov na Kosovem, kakršno je bilo recimo l. 1966, bi bilo to brez pomena. Albanci so znotraj Jugoslavije tipična nacija tretjega sveta in še muslimanska povrhu; množijo se tako, da bodo kmalu podrli vsa dozdajšnja prebivalska sorazmerja; najbolj ste ogroženi Srbi. Ne le Kosovo; v pol stoletja, če ostanejo pri istem tempu, vam bodo poselili južno Srbijo, kar je naravno. Pri tem pa, da se počutijo v Jugoslaviji neenakopravni (že od tega, da živijo v jugo-**slovanski** državi, kjer niso enakopravna republika, naprej), da v Srbiji eskalira gonja zoper nje, da doživljajo zunaj Kosova, posebno v Srbiji, poniževanja (recimo njihovi književni predstavniki na sejah - Bulatović sicer izraža srbski bes, a je dolgoročno za Srbe skrajno škodljiv, saj si producira sovražnika, ki je Srbom daleč najbolj nevaren) itn., je jasno, da se Srbom v tem odnosu slabo piše.

To čutite; odtod Buletova izjava, navajana v časopisju, da noče normalno na Kosovo; da bo tja prodrl le na tanku. To ni humor, niti črn humor; to je izzivanje usode; to je genocidna grožnja, ki obnavlja l. 1941, le z novo vero - z obetom maščevanja -, da bo tokrat vse drugače; da bo tokrat Srbija spet ona iz l. 1912. Iluzija! Igranje z ognjem! Pri tem pa je večina Srbov - vsaj skoraj vsi, s katerimi sem prišel v stik - užaljena, da Slovenci niso pripravljeni takšne srbske avanture podpreti; da je ne podpira zunajsrbska Jugoslavija; da so Slovenci do tega, milo rečeno, skeptični. Kakšni pa naj bi bili? To ni le razbijanje avnojske Jugoslavije, ki je za Slovence nadaljni pozitivni korak od kulturne avtonomije pod Avstrijo in od versajske Jugoslavije k samobitnosti, kakršno ste Srbi dosegli že v začetku stoletja in s tem postali emancipirana historična nacija.

V civilni družbi imajo vse nacije enake pravice; ne moremo jih deliti v historične in ahistorične, v napredne in reakcionarne. Žal se to dela. Govorim iz lastne izkušnje. Pameten človek, običajno celo moder, pošten, v marsičem demokrat, moj prijatelj, iz Tvojega kroga najnaprednejših Srbov, mi je fanatično prepričan zatrjeval, da ste Srbi po naravi in zgodovini pozitivna, napredna, demokratična nacija. Nisi tudi ti tega prepričanja in za vse zlo dolžiš le vaše

zle voditelje, od predvojne dvorske čaršije do današnjih neonedićevcev, kot jim pravite, ker jih imate za izdajavce srbskih interesov, za premalo nacionalno zavedne, za take, ki premalo zastopajo srbske interese, te pa imate za legitimne? Civilni intelektualec, ki je kritičen do lastne nacije, ni kritičen le do vodij, a sentimentalno patetičen do svojega ljudstva in zgodovine; takšna kritika je ponarejena, nadomestna, navidezna kritika domačega nacionalizma. Huje, je moralno, historično itn. utemeljevanje nacionalizma; je radikalna nekritičnost do substance nacije, do njene biti in duha. Tudi Hitler je bil skrajno kritičen do weimarskih oblastnikov, ki jih je imel za okupatorjeve podrepnike; a njegova kritika ni bila civilna; izhajala je iz apologije nemštva kot trpeče nacije, kot po krivici kaznovane in prevarane; hotel je takšno vlado, ki bo znala udariti nazaj. Zato opozarjam na te velike nevarnosti.

Če mi govori znanec, univerzitetni profesor, strokovnjak, sicer pameten človek in antistalinist približno takole: Nikoli nisem služil vojakov, res je prešibke postave, a zdaj zahtevam puško, da gremo osvobajat Kosovo, potem je takšno govorjenje nevarno blizu revanšizmu, za katerega vemo, kam pelje in ki je podoben medvojnemu hrvaškemu. Upam, da boš razumel, da takšna politika ne Slovencev ne Hrvatov itn. ne privlači; da Hrvatje tudi zato oklevajo, da bi podprli srbske zahteve po spremembi stanja na Kosovu in v Jugoslaviji. Mislimo, da to niso niti jugoslovanski niti dolgoročno srbski interesi; da je to današnje srbsko slepilo, pač tistih Srbov, ki tako mislijo, a ti so najglasnejši. Sem pa srečal tudi mnogo razsodnih, pravih Evrosrbov, ki se zavedajo tega, o čemer govorim, a se čutijo znotraj revanšističnega srbstva osamljeni. Nekateri jih označujejo že za izdajavce naroda - kot so v prvi polovici 70. let slovenski nacionalisti, Bor, Vidmar itn. Pirjevca, mene itn. kot nacionalne nihiliste.

Albanci ne le da se množijo prek vseh v Evropi običajnih mer, ampak so bistveno slabše organizirani za moderno industrijo, za moderno družbo kot ostala Jugoslavija; odtod njihovo zaostajanje. Pri njih je rodovna družba še najmočnejša; zato najmočnejši najrazličnejši arhaizmi. Teh je veliko tudi v ostali Jugoslaviji. Kar doživljate Srbi s strani Albancev, doživljamo Slovenci s strani Srbov itn.: naseljevanje v Sloveniji, ki polagoma presega tisto mejo, ko domači element lahko prebavi tujerodni element. Kaj praviš na izjavo mojega prijatelja, sicer pametnega in poštenega človeka, ki živi že dolgo v Ljubljani, a ostaja do Slovencev sovražen in nacionalističen Srb; pravi mi z nasmehom, s privoščljivostjo, s katero kompenzira dolgoletna ponižanja s strani Slovencev: počakajte, dragi Slovenci, še pol stoletja, pa vas ne bo več. Vaše hčere se možijo z ići; mi bomo svoje otroke vzgojili srbsko zavedno; čez pol stoletja se lahko obrišete pod nosom - Slovenije ne bo več; zbrisali vas bomo, a na eleganten način.

Ta izjava je čisto posnemanje albanske strategije: po biološki poti Slovence deslovenizirati. Tu nastopa jugoslovenarstvo kot pomožna kategorija srbstva, kot trojanski konj - tako ga Slovenci doživljamo. Žene priseljenih Srbov bodo postale - vsaj napol - jugoslovanske, otroci še bolj; govorili bodo srbohrvaško. Odtod pa do srbstva je po mnenju teh ljudi kratek korak. Kajti srbstvo da je edina zgodovinska nacija v Jugoslaviji; zato bo spet prevzela vlogo, ki jo je imela v stari Jugoslaviji, v državi, ki dobiva zmerom več simpatij med Srbi - to sam veš. Medtem ko pri Slovencih ne in jih ne bo - o tem bodi prepričan.

Še en primer: prijatelj Srb, pameten demokrat itn., mi pravi, da je bila stara Jugoslavija tudi za Slovence ustreznejša - tudi nacionalno - kot nova, kot

komunistična. O kakršnem koli pritisku na Slovence kot nacijo ni hotel niti slišati; zatrjeval mi je, da je to komunistična propaganda; da smo Slovenci dobili od Jugoslavije (to je Srbov) šole - mislil je, da smo bili prej brez šol - itn. Delni napredek slovenizacije pred vojno je povzdignil v absolutno idealno stanje. Ni me vprašal, kaj mislim o sebi in svoji zgodovini jaz kot Slovenec; to je vedel namesto mene. Obnašal se je kot paternalist; kot starejši brat. Tudi zato se Slovenci tako bojimo bratovstva - za to arhaično idejo se skriva teror.

Ta njegov paternalizem izhaja iz arhaičnega patriarhalizma, iz popolnega neposluha za civilno družbo, v kateri vsak sam svobodno voli in določa svojo realiteto. A moj prijatelj je trdno prepričan, da je predstavnik civilne družbe. K civilnosti prišteva marsikaj, ne pa nacionalne enakopravnosti, ne tržiščne ekonomije, v kateri zmaguje sposobnejši, ne odnosa moških do žensk; prepričan je, da je moški gospodar. V čem je torej civilen, se sprašujem? Le v tem, da odklanja stalinizem? Pazimo: najhujša sovražnika sta si fašizem in stalinizem ali pa celo dve frakciji stalinizma, kot se kaže v južnem Jemenu. Bojim se, da je v marsikateri unitaristični kritiki današnje Jugoslavije, ki koketira z nasilnim poenotenjem, z vojaško silo, močan element novega stalinizma ali balkanskega despotizma, bizantinizma, ki ne za Srbe kot Evrosrbe ne za Slovence ne bo boljši od današnje napol weimarske psevdodemokracije.

Kako deformirano se ta arhaizem kaže za civilno družbo, kar seveda ni, razvidim iz besed nekega drugega mojega prijatelja Srba, pametnega itn., ki samoumevno trdi, da Hrvatje niso normalna nacija; da so izmišljena nacija; da morajo zato razpasti na osnovne dele; da je ta razpad in preformiranje cilj nadaljne jugoslovanske zgodovine. Za Srbe pravi, da so civilna nacija že od prejšnjega stoletja; nič noče slišati o kraljemorih itn., Apis mu je junak. Ne ve, kako se je Evropa zgražala nad umorom kraljice Mašinove; kako z neobarbari ni hotela navezati stikov; noče vedeti o osmanskem duhu Miloša itn. Ta moj prijatelj Srb trdi, da imajo v civilni družbi pravico do eksistence le civilne, to je napredne družbe-nacije; druge je treba odstraniti, ker skušajo uničiti civilno Evropo. Ne zaveda se, ta moj prijatelj, da je prav njegovo pojmovanje nenavadno blizu hitlerjanskemu, ki je v imenu evropske kulture terjalo odstranitev Slovanov, necivilnih, nezgodovinskih, problematičnih, prepoznih nacij. Od Marxa naprej! Levi fašizem je kategorija, ki ima osnovo že pri Marxu!

Ko spregovori o Hrvatih, zmerom doda, da so to ustaška nacija; da nikdar niso pokazali smisla za civilno demokratično Evropo; da taki torej v interesu Evrope ne morejo obstati. Pri tem je prijatelj razvil teorijo o novi, tretji Jugoslaviji. Kot jezikoslovec je dokazoval, da sega enoten koiné od Kosova do Karlovca; na tem območju pojejo iste narodne pesmi itn. To je srbski ali jugoslovanski koiné; oboje mu je isto. Iz takšne nove Jugoslavije izpadajo kajkavci. Slovencev kot znanstvenik nima za nacijo, ampak za podjezikovno etnijo skupaj s kajkavskimi Hrvati; enako sodijo Makedonci k Bolgarom; niso lastna nacija. Albance je treba vreči nazaj v hribe - in stvar bo rešena. Kako rešena, sem ga vprašal? Z orožjem, je odvrnil. Zdaj delamo na tem, da srbski narod idejno prepričamo, mu odkrijemo njegov zgodovinski interes, njegovo nacionalno bit, da razbijemo hrvaško iluzijo, da so lahko narod; naslednja faza, ki bo sledila kulturni(ški), je vojaška - v duhu dobre stare srbske tradicije. - Kaj praviš na taka razmišljanja, ki nikakor niso osamljena?

Naj dodam še eno razmišljanje, da bo slika kompletna. Spet drug prijatelj, pameten, antistalinist itn. mi razlaga, da Muslimani ne morejo biti nikakršna nacija (bojim se, da misli podobno Šešelj). Zakaj ne, sprašujem. Ker to ni racionalno, pravi; premalo jih je. Slovencev je še manj, dodam. Nakar me gleda s pomilovanjem, kot da bi hotel reči: kaj ne uvidite, Slovenci, da je vaša volja do samobitnosti nesmiselna? Priključite se nam, najprej kot Jugoslovani-jugoslovenarji, potem se boste posrbili, pa bomo vsi skupaj močna nacija, ki bo lahko odbijala napade naših smrtnih sovražnikov Bolgarov in Albancev pa Madžarov. Slovenci boste prinesli organizacijske zmožnosti, lahko se boste močneje uveljavili kot v svoji provinci. Ohranili boste jezik, a za domače zadeve, kot dialekt, za ljudstvo - kot je nekoč predlagal Vraz in kasneje Ilešič. Postali boste kot koroški Slovenci, za katere morate priznati, da so potegnili daljši konec, saj spadajo v nemško avstrijsko nacijo z višjim standardom itn. Biti Slovenec je neracionalno in mazohistično.

Nisem se mogel zadržati in sem njegove ideje vzporedil s hitlerjanskimi; nacisti so trdili, da ni racionalno biti Poljak, Čeh, Slovan; natančno tako so govorili Slovencem tudi leta 1941 in prej. Velikodušno so jim omogočali, da postanejo Nemci - razen intelektualcem; te so deportirali. Ubijali so duševne bolnike, homoseksualce spravljali v lagerje, dedno telesno bolne kastrirali in počeli vse mogoče v imenu racionalne ureditve sveta, boja zoper slovanski kaos. Prijatelju sem skušal dopovedati, da je najhujša zloraba evropske tradicije, če se znanost in racio(nalnost) postavita v službo imperialističnih nacij oz. paternalističnih. Bistvo civilnosti je, da vsakogar vprašam, kaj je po lastnem prepričanju; kaj hoče biti - to odloča, njegova svobodna volja. Če hočejo biti določeni ljudje v Bosni (a tudi v Srbiji, v Sandžaku, govoril sem z njimi) Muslimani kot nacionalnost (v Sandžaku so mi rekli, da bi bili celo raje Hrvatje kot Srbi, se bolj počutijo Hrvate), potem kot civilni človek ne moreš storiti drugega, kot da jim daš prav; ne pa, da nastopaš v imenu srbskih nacionalističnih interesov in državnih vizij iz prejšnjega stoletja in iz časov kralja Aleksandra in Jeftiča.

Ni se pustil prepričati. Vprašal me je: pa boš ti dal pravico do samoodločbe nedozorelemu otroku, ki ne ve kaj ne kako? To bi bilo neodgovorno; tako ravnajo komunistični demagogi v tretjem svetu; zdaj pa poglej, kaj sledi iz teh nacionalnih emancipacij: vojna, kri, podivjanost, zmeda. Muslimani v Jugoslaviji da so takšni otroci; mi smo odgovorni zanje; mi moramo misliti namesto njih; jim povedati, kaj so: odrojeni Srbi; beri Draškovićev roman **Nož**; je umetniško neustrezen tekst, a po vsebini drži. Če ta pogovor povežem s pogovorom z nekim drugim znancem, ki mu je ušlo, čeprav ne bi rad veljal za srbskega nacionalista, ko je govoril o Splitu; kaj hočemo, Split ni več naš, ni več srbski (kot da je kdaj bil), potem boš razumel, zakaj ta tendenca v današnjem srbstvu, za katero nočem reči, da jo zastopajo vsi Srbi, pač pa, da je zelo glasna in čedalje močnejša, Slovencem ni povšeči, razen tistim, ki se bodo odpovedali slovenstvu in se posrbili (pojugoslovenili - teh pa je malo); in zakaj mislim, da je ta tendenca najbolj nevarna samim Srbom, saj jih pod povsem napačnim videzom evropstva vodi kar najdlje od evropstva. Gre zares za izdelovanje novega srbskega fašizma, morda levega fašizma, ki sodi v tretji svet in je reakcija necivilnih nacij, ki bi rade postale evropske, na težave današnjega sveta. Je pomota, napačna izbira, ki pod videzom civilnosti vnaša povsem arhaične momente; mislim, da je to bistvo fašizma.

Slovenci in Srbi imamo isti zgodovinski interes: postati EvroSlovenci in EvroSrbi, kot postajajo Grki, a tudi zelo protislovno: do Makedoncev se obnašajo genocidalno. Zgled civilne Evrope nikakor ne more biti francoska tretja republika, kaj šele napoleonska Francija departementov in nepriznavanja drugih nacij. Srbi se mnogo preveč zgledujete pri Francozih, pri njihovi omejeni demokraciji, ki je v območju nacionalnega problema šovinistična. V zadnjem času se tudi Francija zadevno spreminja; še bolj Španija, ki pa prav tako Baskom ne dovoli, da bi se oblikovali po svoji želji.

Kakor koli je bila v vsem mogočem slaba, pa je bila zaradi različnih zgodovinskih okoliščin Avstroogrska v nacionalnem pogledu vendarle bolj demokratična od Francije in Anglije, Španije in Italije. Morda ravno zato, ker še ni bila nacionalistično buržoazna unitarna država; za takšno - za nemško - so jo hoteli narediti Nemci. Slovenci imamo svojo avstrijsko izkušnjo, ki je nočemo pozabiti. Avstrijo smo kritizirali, ker je dala premalo nacionalne samostojnosti svojim nacijam, ne pa zato, ker bi jo dala preveč. Vstopili smo v Jugoslavijo, ker smo pričakovali večjo nacionalno samostojnost; in smo jo tudi dobili. Ne vso, niti ne zadostno, a pristali smo na to stopnjo in si prizadevali, da si polagoma izborimo več pravic: več civilnih pravic, to, da posamezni in grupni subjekti določajo sami sebe. Kar je prvi zakon in pogoj civilne družbe.

Da nas večji narodi ne bi več imeli za mladoletne in torej pod skrbništvom (nacistični protektorat nad Poljaki ali Čehi). Z revolucijo l. 1941, ki je bila izrazito slovensko emancipatorska, smo naredili nadaljni korak; zato je komaj mogoče pričakovati od Slovencev, da bi se odpovedali avnojski Jugoslaviji v zameno za vrnitev stare Jugoslavije; če se zavzemajo Slovenci za kaj, se za več avtonomije, ne za manj. Danes čutijo, da jo imajo premalo, kar pomeni, da lahko premalo odločajo o svoji usodi. Današnji gospodarski in drugi problemi Jugoslavije so po mnenju Slovencev v veliki meri rezultat tega, da vodijo voditelji državo neevropsko, arhaično, brez poznavanja moderne družbe, z iluzijami, ki spadajo v 19. stoletje. Slovenci s svojimi predlogi ne morejo zadosti uspeti, preveč so blokirani, torej premalo velja samoodločba in samodoločanje. Unitarizem, ki se tako uveljavlja, ni nič drugega kot vrnitev patriarhalizma, enotnega vladanja iz enega centra.

Slovenci odklanjajo, da bi jim kdo vladal zoper njihove interese, v imenu drugih interesov - kot Srbi upravičeno enako odklanjate kakršno koli okupacijo. Slovenci zahtevajo tokrat le enak tretman. Vsako nacijo, vsako grupo, vsakega posameznika v tej državi je treba vprašati, kaj hoče, in mu dati možnost, da svojo voljo na svojo odgovornost udejanji; pogoj je le ta, da ne bodo pri tem drugi udarjeni. Slovenci nimamo nobenih teritorialnih zahtev do drugih jugoslovanskih narodov. Tisti Slovenci, ki bi radi »nazaj« Istro pa Medjimurje pa celo Reko, so enaki Srbom, ki jih kritiziram; so imperialisti in silijo v fašizem. Je pa res, da nimajo glasu v javnosti in le malo podpore med ljudmi. V tem je bistvena razlika s Srbi tega tipa, ki imajo mogočno podporo v časopisju in pri intelektualcih.

Ne želimo ničesar, kar bi bilo zunaj slovenskih meja. Je to res separatizem, če hoče nekdo le to, da ga drugi pustijo, da živi po svoji čudi? Prav, naj bo separatizem, če gre za stanje, v katerem je medved zgrabil s šapami srno; ta se hoče ločiti iz njegovega objema, se separirati od nezaželjene skupnosti, za katero ve, da se bo končala s smrtjo srne in ne medveda; iz nje ne bo sledila nobena sinteza (jugoslovanstvo). Tako smo Slovenci ravnali v Avstriji do

Nemcev, a spoštovali ustavnost države; tako smo ravnali v stari Jugoslaviji, tako ravnamo v novi: znotraj ustavnosti si prizadevati za čim manj »objema«, v katerem ne želimo biti. Pristen objem dveh ljubečih in solidarnih je tisti, ki ga želita oba enako. Kaj pa kdo želi, ga je treba vprašati; mu omogočiti, da se izjasni na volitvah, na referendumu, v permanentni intelektualni diskusiji, ki se ji reče odprta javnost. Samo to je civilna družba; ostalo so oblike prikritega ali odkritega terorja.

Sinoči sem se vrnil iz Celja, kjer so mi pripovedovali tole zgodbico: pred kratkim je bil v Rogaški Slatini nek visok zvezni funkcionar, da bo podelil neko zvezno nagrado. Bil je ljubezniv in naklonjen (morda do provincialcev); postavil pa je pogoj: da pri javnem dejanju podelitve ne bi govorili v lokalnem jeziku. Spikerka in ostali so mu dali prav; nikakor ne bomo govorili v kozjanščini, so rekli. Ne, se je popravil, mislil sem, da ne bi govorili v slovenščini. Hvala bogu, da Slovenci niso več taki hlapci in se niso pustili prepričati, čeprav je začel funkcionar groziti s tem, da bo zadevo javil v federaciji in da bodo sledili protiukrepi.

Kaj bi storil ti, dragi Dobrica, če bi prišel zvezni funkcionar v tvoj rodni kraj pa zahteval, da se pri podobni podelitvi ne govori v srbščini, ampak, recimo, v makedonščini ali celo v albanščini? Misliš, da je albanščina ali slovenščina bolj lokalen jezik od srbščine? Ti gotovo tega ne misliš, je pa kar precej tvojih sorojakov, ki mislijo tako. Pred kratkim mi je pisateljica, še ne tridesetletna Srbkinja naivno zaupala, češ večina težav danes v Jugoslaviji izvira iz tega, ker takoj leta 1945 ni bila uvedena srbohrvaščina kot uradni jezik. (Pisateljica se ima za Jugoslovanko.) Kako naj potem Slovenec gleda na jugoslovenarstvo, ko pa to nastopa s pozicij genocidalnosti?

Naštel sem le nekaj primerov, moja izkušnja jih pozna na stotine. Kot da se je srbstvo v zadnjega pol desetletja nenadoma spremenilo. O svojem notranjem, intimnem odnosu do srbstva ob tej priložnosti ne bom pisal; o tem nameravam napisati esej ali knjigo; jo že dolgo nosim v sebi. Veš, koliko sem dolžan svojim srbskim prijateljem; kako lepo so me sprejemali - od 1962 l. naprej; kako nas je družila solidarnost. Bili so - ste - mi všeč še posebej zato, ker nisem čutil pri Sveti Lukiću, mojem prvem prijatelju te vrste, in drugih, nobenega nacionalizma, še sledu ne; kar mi je bilo kot balzam nasproti slovenskemu in hrvaškemu nacionalizmu, ki sem ju zaznaval na vsakem koraku; s slovenskim sem bil v nenehnem sporu, »vojni«. Po letu 1981 pa kot da bi se moji srbski prijatelji v temelju spremenili; večkrat jih kar prepoznati ne morem. Nacionalizem, ki jih je zajel, je hujši od hrvaškega l. 1971; tako mi govori osebna izkušnja. Vsekakor pa je zoperslovenski, medtem ko hrvaški ni bil. Kje je vzrok za to spremembo odnosa do Slovencev?

Trudil sem se, da bi Srbe razumel. Našel sem dva razloga. Prvi se dejansko tiče Slovencev, drugi pričuje o manipulaciji s Slovenci, o napačni presoji, kaj so Slovenci v 80. letih tega stoletja.

Najprej nekaj o prvem. Za predvojno Jugoslavijo je bila značilna zveza med Srbi in Slovenci zoper Hrvate; te zveze nam Hrvati še do danes niso odpustili. Bila je za Slovence strateška, razumljiva realno politično, a nemoralna in necivilna. Morali bi držati ekvidistanco do Srbov in Hrvatov; to bi bilo pošteno - oba naroda smo imeli tedaj za »bratska«. Z izolacijo Hrvatov smo Slovenci pomagali Hrvate gnati v ekstremizem; kot bomo danes gnali v ekstremizem Srbe, če jih bomo izolirali. (Danes so podobni predvojnim Hrvatom, počutijo se

neavtonomni, na to pa niso navajeni. Slovenci imamo boljše živce, ker živimo že vso zgodovino v neavtonomnih okoliščinah in smo izdelali posebno gverilsko strategijo na dolgi rok, taktiko prikrivanja, s katero se lahko ubranimo mnogo močnejših nasprotnikov.) Če Srbom ne bomo uspeli dopovedati, da morajo pristati na enakopravnost vseh jugoslovanskih nacij, tudi Muslimanov in Albancev. Res je, da je danes to težko, še težje kot pred vojno s Hrvati, ki jim beograjski dvor res ni pustil dihati, medtem ko žive danes Srbi kljub vsemu v centru Jugoslavije, Beograd je dvojno glavno mesto, Srbi so v Jugoslaviji najštevilčnejši, najbližji oblasti (podatek, da je med Srbi daleč največje število partijcev, je instruktiven! In med Jugoslovani! Ti dve kategoriji se čutita najbližje današnji oblasti. Radi bi bili še bliže; tudi odtod kriza.) Treba je podpirati srbsko civilno proevropsko usmeritev, a takšno, ki se bliža bistvu civilnosti, ne departementski Franciji, v kateri nimajo nobene samostojnosti Okcitanci, Bretonci, Alzačani, Baski itn.

Slovenci so bili l. 1918 ob vstopu v prvo Jugoslavijo res neugleden »brat«, niso imeli več moči, kot da podpirajo najmočnejše; ti so jim dajali drobtine, kot nekoč avstrijski dvor; pač stara slovenska realno politična taktika ohraniti se, ker je slovenska državna, vojaška, gospodarska, mednarodno politična moč premajhna. Bojim se, da ste se Srbi navadili na to sliko Slovencev; da se Slovenci za zmeraj odpovedujejo samobitnosti; da bodo za zmerom podporniki srbskih interesov - ne glede na slovenske in ostale jugosl. nacije; da ste nas imeli radi, a kot nekakšne izobraženejše hlapce, ki pa jim nikakor ne bi smelo priti na pamet, da se osamosvojijo, postanejo sami gospodje ali celo začnejo Jugoslavijo soregirati. Mislim, da izvira sovraštvo do Kardelja, ki je pri Srbih takorekoč splošno razširjeno čustvo (niti na enega Srba še nisem - v zadnjem času - naletel, ki bi Kardelja hvalil), od tod; menite, da je Kardelj uredil Jugoslavijo tako, da ustreza Slovencem. Nenehoma to poslušam - seveda je očitek absurden; za Slovence je Kardelj kvečjemu mnogo premalo slovenski; bil je pravi jugoslovanski politik povojnega tipa.

Res pa je, da Kardelj simbolizira moč nesrbske politike (poleg Tita) oz. politikov, ki niso Srbi; res Kardelj za srbstvo kot srbstvo ni imel nikoli posebnega posluha; bil je pravi Jugoslovan, presojal je s stališča interesov jugosl. Partije. Enako drugi Slovenci - oblastniki v federaciji. Kardelj je bil za Srbe - delno tudi za Slovence - simbol tega, da so predvojni narodi postali enako močni kot srbski; po l. 1981 je začelo postajati to nepopularno, posebno zato, ker ste dobili Srbi občutek, da se vse ostale jugosl. nacije v nekaterih bistvenih točkah združujejo na antisrbski platformi. Ta antisrbska platforma seveda pomeni za te nacije le skupen interes, da se ne vrne stara Jugoslavija; da srbska nacija oz. njeni predstavniki ne dobijo v Jugi premoči. Kar je povsem civilno; bistvo polisa je, da nihče nima premoči. Sanje o premoči so posledica paternalizma, v konsekvenci imperializma in okupacij.

Ko je prišlo l. 1981 do dogodkov na Kosovu in se je kot posledica tega začelo srbstvo obnašati - v nemajhnem delu - kot pred vojno, so ti Srbi pričakovali, da se bodo Slovenci, do katerih so do tedaj gojili posebne simpatije, takoj opredelili za srbsko stran. To je bilo deloma pričakovanje gospodarja, ki je prepričan, da bo hlapec ravnal, kot zahteva njegov stan; deloma pa je bilo to pričakovanje solidarnosti s srbskimi interesi. Srbi ste doživeli šok, ko ste začeli odkrivati - to traja še danes -, da Slovenci nismo več predvojni Slovenci, hlapci; da smo že toliko močni - posledica avtonomne

revolucije -, da lahko zastopamo lastno politiko; da se v vsakem primeru znova odločamo, kaj je prav in kako bomo ravnali kot nacija-država. Nikar kriviti republiške birokracije za to ravnanje v odnosu Srbi-Albanci po l. 1981. To bi bilo strašno slepilo; a nenehoma naletevam na take razlage: da je slovensko ljudstvo oz. proletariat povsem drugačnega, jugoslovansko enotnega mnenja in narave, da ga le republiški birokrati manipulirajo itn.

To ne ustreza dejstvom. Vse ankete, sleherna izkušnja govori povsem drugače; narobe, republiška birokracija kvečjemu zavira izbruh slovenskega nacionalizma in šovinizma, ki je najmočnejši v bazi, v proletariatu, kar je bilo značilno tudi za nemški nacizem. Ne pravim, da so slovenski intelektualci imuni na nacionalizem; kje pa! A v tem primeru jih baza presega; danes so sorazmerno razumni in brzdajo to bazo; se zavedajo, kam bi prišel pretiran nacionalizem. Njihov nacionalizem ostaja v jugosl. mejah; vsaj zaenkrat. Razbijanja Jugoslavije ne morem obdolžiti niti Vidmarja niti Javorška; ne vem pa, kako bo v bodoče, če se bo to srbsko napadanje Slovencev in te vrste pritiski nadaljevali; če bomo Slovenci še naprej postavljani pred dilemo: ali ponovno hlapci (asimiliranje jugoslovenarstvu) ali marš iz Jugoslavije. Če bomo kar naprej poslušali, da ostalo Jugoslavijo izkoriščamo, obenem pa hočemo iz Jugoslavije - kar je absurdno: če izkoriščamo Jugoslavijo, bi morali vendar želeti v tej kravi molznici čim dlje ostati! Če izkoriščamo Jugoslavijo, bi nas morali naši bratje čim prej izgnati iz Jugoslavije, da bi imeli mir pred nami in da bi lahko v miru užili zaslužene sadove svojega dela, ki jim jih zdaj Slovenci odtujujejo po organogramu Kardeljevega sistema.

L. 1981 in še danes se Slovenci v sporu Srbi-Albanci opredeljujemo po svoje; nikakor ne antisrbsko. Slovenci se zavedajo, da je Kosovo nerešljiv problem za Jugoslavijo, jama, v katero bo padalo čedalje več denarja in energije, rezultat bo pa neustrezen. Kosovo bo stalna odprta rana Jugoslavije, ker je kulturni model preveč različen od drugih kulturnih modelov v Jugoslaviji; ker je naravna tendenca Albancev s Kosova, da silijo iz te države, ki ni albanska, ampak slovanska. Za stalno jih pač ne bo mogoče obdržati v slovanski državi; tega se zavedajo vsi Srbi, s katerimi sem govoril. Prav zato se zanašajo le na vojaško akcijo; Albance pregnati v Albanijo. To mi je govoril isti sogovornik, ki je v polemiki zoper slovenske avtonomneže trdil, da so slaboumni, če mislijo, da se da danes spreminjati meje v Evropi in da si Slovenci bebasto umišljajo, če mislijo, da bodo dobili svojo državo.

To ne bi bilo realno, genocid nad Albanci pa realen v tej helsinški Evropi? A brez genocida problema ne bodo rešili; v pol stoletja bo jugosl. Albancev več kot Srbov. Prepustiti Kosovo - ali njegov del - Albaniji, edino ta rešitev za nikogar ne pride v poštev, ker podira Jugoslavijo. Takšna je logika sleherne države, ki vztraja pri svojem teritoriju ne glede na dolgoročen premislek. Nemci so se pri tem hudo ušteli, posebno ko so hoteli svoj teritorij še razširiti. Slovenci smo pristali na leninizem, ker smo ga razumeli predvsem kot samoodločbo narodov, kot negacijo Avstrije; v tej smo gledali temnico narodov v tem pomenu, da ni dopustila niti trializma, kaj šele slovenske odcepitve. Avstrija se ni znala prilagoditi; njena usoda je znana. Sem za to, da se iz zgodovine kaj naučimo.

Vem, da je Kosovo srbska svetinja. Vendar kako naj Slovenci ravnamo v zvezi s Kosovom drugače, kot smo s Koroško? Koroška kot dedič Karantanije je bila za nas srce slovenstva, središče prve - in edine - slovenske srednjeveške

države. Postopoma so jo zasedali Nemci kot Albanci Kosovo; kolikor niso bili Albanci pred Srbi na Kosovu in imajo torej do te pokrajine več pravic, kot so jih imeli Nemci do Koroške. Slovenci smo pristali na plebiscit; predvsem so nanj pristali Srbi, srbska centralna jugoslovanska oblast. Plebiscit smo izgubili - kot bi ga danes Srbi na Kosovem; Srbi bi ga še bistveno bolj. In smo na to pristali. Enobe je skušal Koroško vrniti Slovencem, a se mu ni posrečilo; njegovo orožje je bilo prešibko, s civilno logiko pa ni šlo, saj bi se l. 1945 še mnogo več Koroščev odločilo za Avstrijo, čeprav je bila na tleh in ruinirana. Plebiscit je civilna stvar; treba ga je spoštovati.

V drugi polovici 60. let sem zapisal in objavil te misli, a doživel hudo kritiko s strani slovenskih nacionalistov. Kako naj podpiram pri Srbih nekaj, česar še pri Slovencih ne morem? Kako naj branim srbske nacionaliste, ko slovenskih ne? Ne pravim, da mnogo Slovencev - in drugih po Jugoslaviji - ni bilo privoščljivih, ko so ugotovili poraz tradicionalnega srbstva na Kosovu; verjemi, Dobrica, jaz nisem med njimi. Kot malokateri Slovenec sem blizu srbstvu, z njim simpatiziram, se vživljam v njegove muke; a ga ne morem podpirati v tendencah, ki niso le zoperslovenske, ampak v perspektivi tudi zopersrbske; Srbe spravljajo v ne le nevarno, ampak zagotovo izgubljeno igro, ki bi znala prinesti katastrofalne posledice za Srbe in za druge jugosl. nacije.

V še hujšo polemiko sem zašel zaradi svojih razlag primorskega problema. Vodilni slovenski politiki so ostro protestirali, nek tedanji minister me je poklical k sebi, bil sem v službi na republ. izvršnem svetu; prijateljsko mi je svetoval, bila sva stara znanca, naj javno prekličem svoja izvajanja. Nisem jih preklical, ker jih nisem mogel preklicati, saj so izražala moja stališča. Od tedaj me je vzel na piko Boris Pahor in me do danes preganja kot izdajavca slovenstva. In kaj sem napisal: da je na delitev Primorske treba pristati, ker je do neke mere upravičena; Slovenci smo izgubili Trst, ki ni bil nikdar slovenski, čeprav se je pojil s slovensko krvjo, z asimiliranjem Slovencev, dobili pa smo istrsko obalo z mesti (Koper, Piran, Izola), ki so bila še mnogo manj slovenska kot Trst. V življenju je treba sklepati kompromise; v civilni družbi se vsak od tekmecev odpove delu svojega interesa ali prepričanja, da ima prav; če se ne odpove, se nadaljuje vojna. Prav to vojno še danes svetujejo slovenski nacionalisti, ki se še niso odpovedali ideji o slovenskem Trstu.

Pred kratkim mi je nekdo razlagal: pač, morali bi Trst vojaško obdržati l. 1945. Ali ga spet zasesti - ob prvi priložnosti. Italijani to čutijo; njihov strah ni povsem brez razloga. Sogovornik, ki je zastopal vojaško rešitev Trsta, je imel tudi hrvaško Istro za slovensko; in je krivil beograjsko - srbsko - vlado po prvi vojni, da ni izborila Trsta. Odgovarjal sem mu: saj si ni niti Soluna, za katerega je bila bistveno bolj zainteresirana. Svetoval sem mu, naj vpraša Hrvate v Bujščini, kaj so, ali Slovenci ali Hrvati, pa naj hitro teče, da jih ne bo dobil po grbi. Pač enak necivilni nacionalizem-imperializem, ki teži v fašizem, kot oni, ki ga kritiziram pri Srbih.

In še: delitev med Italijo in Jugoslavijo se mi zdi pravična, čeprav je težka tako za istrske Italijane kot za slovenske Primorce, tudi moje bližnje sorodnike, ki so ostali zunaj meja Jugoslavije in Slovenije. Rešitve, ki bi jih morali oblikovati, so drugje: v povezavi južnosrednjeevropskega prostora; v interesu samega Trsta, da sodeluje s Slovenijo in Hrvaško kot zaledjem; v novih sodelavskih in komunikacijskih oblikah tega dela Evrope; ne v pomikanju mej ali celo genocidu.

A če sem tako mislil o Primorski, kako bi mogel o Kosovu misliti drugače? Bi res moral biti znotraj tako rekoč strnjenih albanskih naselij na Kosovu uradni jezik srbohrvaški? Se ne bi mogli Srbi in Albanci domeniti za rešitve? Opozarjam: čas dela za Albance, ne za Srbe! To je logika biologije. Črn humor je, kar mi je predlagal - bolj v zabavo, a ne brez grenke ironije - prijatelj Srb, da bi bilo treba Albance po drugem otroku kastrirati - kot Kitajce. Da je to pravica Jugoslavije, ki jo demografska eksplozija Albancev vitalno ogroža. Je tak predlog, ki je cinična literarna duhovitost - podobna kot ona Bulatovićeva, da se bo pripeljal na Kosovo le na tanku - res znamenje srbstva kot po naturi in zgodovini civilne nacije? Se ne kaže v takšni ljudski literaturi sprememba srbskega značaja, prehod k radikalnejšim in agresivnejšim oblikam zavesti in prakse, ker se zdijo nekaterim edini izhod iz slepe ulice? Pa ni edini izhod; pravi dolgoročni izhod je ravnanje v skladu s civilnostjo; ta pa se ne zanaša na tanke in skopitve in okupacije.

L. 1981 so Slovenci prvič konkretneje spoznali, da je med zgodovino Albancev v Jugoslaviji in Slovencev v Avstriji cela vrsta sorodnosti; kako naj bi se zdaj opredelili zoper Albance, ki so slovenska ponovitev, in za Srbe, ki so v tej konstelaciji bližji avstrijskim Nemcem, Avstrija pa bi bila drugo ime za Jugoslavijo? Nemci so govorili o nedeljivi Koroški, o nedeljivi Štajerski, Slovenci o pripadnosti dela Štajerske in Koroške k slovenski matici; pač po nacionalnem načelu. In smo to nacionalno načelo l. 1918 izborili z orožjem (akcija generala Maistra), na Štajerskem. Na Koroškem pa se je slovensko jugoslovanska vojna zoper Avstrijce končala s porazom in so slovenski deli Koroške pripadli Avstriji - tudi zato, ker slovensko jugoslovanska oblast ni bila pripravljena na delitev Koroške brez plebiscita; hoteli so dobiti več, tudi Velikovec, izgubili so vse. Po l. 1918 se je začelo izrivanje Nemcev iz Štajerske. L. 1945 jih je Jugoslavija izgnala skoraj do zadnjega, pa je bilo l. 1910 priglašenega za nemško govorečega v Mariboru, Ptuju, Celju več kot tričetrt mestnega prebivalstva.

Od Slovencev bi bilo perverzno, če bi pozabili na svojo zgodovino; prav v začetku 80. let jo znova začenjamo odkrivati. Albance čutijo Slovenci kot nekdanje Slovence, ki se ne morejo združiti z matičnim narodom. Srbi - vlada in vsesplošno razpoloženje - so pred vojno podpirali slovenske nacionaliste, tudi organizacijo TIGR, ki je bila teroristična, da bi destabilizirali Italijo in priključili Primorsko Jugoslaviji. Do enake taktike Albanije, ki skuša destabilizirati Jugoslavijo in se trudi priključiti Kosovo Albaniji, ker je tam večina Albancev, pa so Srbi povsem drugače razpoloženi. S stališča nacionalnega interesa ravnajo »normalno«. Sam pa sem se vse življenje trudil, da ne bi sodil le in niti ne predvsem iz nacionalnega interesa; ampak da bi jemal v obzir tudi druge okoliščine; da bi razumel tekmeca; da bi se izognil vojni; da bi se skušali dogovoriti z nasprotnikom za rešitev, ki zahteva amputacijo obeh in vendar doseže še največjo možno realno pravico za oba: srednjo mero za oba.

Koroške Slovence je treba podpirati, če sami to želijo, sem napisal v drugi polovici 60. let; ne se jim pa vsiljevati. Sprožil sem plaz negodovanja, češ, bratom, ki so šibkejši in v sužnosti, je treba pomagati. Tako so govorili Slovenci, ki so varno sedeli v Ljubljani; podobno govorijo Srbi, ki varno sedijo v Beogradu in še nikoli niso bili na Kosovem. Kosovski Srbi so mi dajali precej drugačne informacije, predvsem pa so drugače čustvovali in čutili - enako kot koroški Slovenci. Upiral se mi je paternalizem, ki ima dejansko povsem drugačno ozadje. Omenjeni Slovenci so kot današnji Srbi hoteli uveljaviti

integralizem v jugosl. Sloveniji, podrediti in odpraviti opozicijo, drugačno mišljenje in so pri tem izrabljali nacionalna čustva.

Boj za civilno Slovenijo - in Jugoslavijo - je boj zoper nacionalistično slepoto, pa naj bo na Slovenskem ali v Srbiji. Intelektualci smo dolžni v tem boju prednjačiti, ne pa, da dajemo zgled šovinizma, čustveno egoističnih rešitev, kratkoročne pameti, ki obeta osvajanje in zmago, skoraj redno pa prinese polom. Če česa, potem intelektualci ne smemo zastopati vojaških rešitev. Zahteve, o katerih sem bral, da se pojavljajo v Srbiji - zahtevajo vojaški režim na Kosovu - so najhujša slepota, ki je mogoča, če jih postavljajo ljudje, ki se imajo za zagovornike civilne družbe in Evrope! Condottiere se zmerom ponuja, da naredi red v provinci, tam si z zmago pridobi moč, potem pa odkoraka na Rim in uvede v vsej državi vojaško stanje; kot da si nekateri srbski intelektualci želijo znova veličine carja Dušana, bizantinizma, ki je krojil usodo drugih nacij in svoje z vojsko in nasiljem. Naj razumejo, da je to katastrofa za same Srbe. Sanjarije o carstvu te vrste so danes v Evropi komična oslarija in zločinsko igranje s sabo in drugimi; in da s tem ogrožajo tudi druge jugosl. nacije, saj jih potiskajo v mednarodne konflikte in v notranje spremembe, ki si jih te ne želijo.

Vojaška diktatura bo sicer privilegirala par oblastiželjnih agresivnih in demagoških intelektualcev, ki so danes posebno glasni, pošteno misleče Evrosrbe in Evroslovence pa bo pospravila v taborišča, kolikor jih ne bo že v šentjernejski noči poklala. Eno je književni ludizem (ali v srbski različici klokotronizem), drugo je politična realiteta. Svetujem, da intelektualci obrnemo svoje moči v razkrinkavanje vsega vojaškega (tankov, s katerimi bi se vozili najprej na Kosovo, potem skoz Hrvaško v Slovenijo); da se ne igramo z ognjem. Ludistični infantilizem je čudovit, če ostaja v svojem sistemu-predelu; če se zaveda svojih meja, svojega posebnega (meta)jezika. Zdi se mi, da se slovenski ludizem tega zaveda; nisem pa prepričan, če je to enako jasno srbskim ludistom, ki zamenjujejo neodgovorne izjave s politiko (mislim na izjavo o potovanju s tankom).

Tu je glavni vzrok, da Slovenci nismo podprli Srbov ne l. 1981 ne danes; ne moremo se identificirati z njimi. Identifikacijo z Albanci pa ovira njihov kulturno religiozno socialni tip, ki je Slovencem povsem tuj, še posebej zaradi njihove rodovne arhaičnosti. Rezultat obeh prvin-usmeritev, identifikacije in kontraidentifikacije, je pač ta, da smo se Slovenci potegnili nazaj; da nobeni od obeh nacij ne podarjamo čustev. Ker pa posedujemo - govorim v svojem imenu - mnogo premalo zanesljivejših informacij o tem sporu oz. o albanskem stališču do tega spora, enakovrednost informacij z obeh strani pa je pogoj civilnosti, je to še dodaten razlog, da se v tem sporu ne angažiramo. Vsako zadevno angažiranje bi bilo neodgovorno; bilo bi le pristranska podpora eni ali drugi strani. France Klopčič se je v začetku čustveno in idejno angažiral za Albance, a njegov romantični predvojni komunizem Slovencev ni potegnil za sabo; prav tako ali še manj jih potegne za sabo antialbanska gonja. Slovenci pričakujemo od Srbov razumnost; podobno kot Srbi nad Slovenci so Slovenci razočarani nad Srbi, ker čustvujejo tako goreče in delujejo premalo racionalno. Mnogim slovenskim intelektualcem je vsakršno vzbujanje starega nacionalizma zoprno; vtis imam, da začenjajo takšni intelektualci prevladovati; da ima Vidmar (Javoršek, Bor itn.) večji vpliv na nižje sloje, saj deluje karizmatično in na čustva, ne pa racionalno in objektivno.

Slovenska politična oblast zavzema v teh stvareh precej nevtralna stališča; zaenkrat ji zadevno ni mogoče kaj preveč očitati, posebno če upoštevamo, da je pod nenehnim pritiskom nekaterih republik in tamošnjih vodstvenih ekip, naj zavre odpiranje k civilnosti, ki je značilno za slovensko politiko 80. let. V tem pogledu jo slovenski intelektualci podpirajo in še dodatno nasprotujejo jugosl. enotnosti, kajti ta enotnost pomeni realno ukinitev še tistih svoboščin, ki smo jih v Sloveniji priborili oz. so nam bile dovoljene. Teze, ki jih prebiram v jugosl. časopisih, predvsem srbskih, o tem, da je treba izenačiti kaznovalno politiko v Jugoslaviji pa kulturno politiko itn., pomenijo le eno: da bi bilo treba tudi v Sloveniji zapirati in kaznovati s po nekaj leti zapora delikte, ki so zgolj verbalni in ki jih je s stališča modre države najbolje spregledati. Sloveniji se upira, da bi se kosovski model razširil na vso državo; to pomeni vračanje militaristično policijske države.

Slovenska uradna politika se temu vračanju relativno upira, čeprav si ne delam iluzij, češ, da je že zares civilna. Zanjo so značilni nekateri civilni simptomi. Ker pa moja pozicija - in slovenska, kakor jo ocenjujem - ni naravnana k nobeni vojaški in fanatični revoluciji; ker se zavzema za evolucijsko spreminjanje razmer, manj z deklarativnimi menjavami ustav, sistema, zakonov (kar je ponavadi vse švindel), bolj z realnim spreminjanjem odnosov, to je prakse, ne vidim nič dobrega v nenehnem poudarjanju kosovskega problema, v vezanju takorekoč jugoslovanske usode na enostransko rešitev tega problema. Kosovski Albanci bi verjetno želeli povsem drugačno temeljno spremembo Jugoslavije; tudi tisti, ki so Jugoslaviji še najbolj naklonjeni, mi podajajo o kosovskih razmerah ravno nasprotno sliko od Srbov. Naj že kar vnaprej verjamem enim, ker so moji prijatelji? Sem dolžan bolj od resnice spoštovati Platona?

Ta nesrečni srbskoslovenski spor, ki si ga nisem nikoli želel in ga ne pričakoval, me je hudo zadel, saj sem bil z njim postavljen v skrajno neugodno pozicijo. Če začnem popuščati Srbom kot prijateljem, bom zares izdajal svoj narod, svojo grupo, h kateri se prištevam, ki jo ljubim in za katero - kot pisatelj - živim; če govorim po resnici, kakor jo poznam, bom užalil svoje srbske prijatelje, izgubil tla, kjer so mi veliko pomagali in bili tako z mano kot z opozicijsko slovensko grupo solidarni. Dilemo bi rad razrešil racionalno in solidarno, predvsem pa na temelju priznavanja civilnosti, kajti ravno civilnost me je s srbskimi kulturniki najbolj tesno družila. Terjam od naprednih Srbov, posebno književnikov, da se ne podrejajo enotni monolitni srbski nacionalistični integralistični viziji in praksi, kakršno simbolizira, recimo, Bulatović, ampak da zmorejo postaviti zoper svoj nacionalizem opozicijo; šele tedaj bo srbska nacija dokazala, da je civilna, to je pluralna. Opozicija na osnovi kritike, da je ta oblast premalo nacionalno zavedna, je pač slaba opozicija in vodi v monolitizem nacije. Cenim tiste, ki se znajo postaviti po robu nacionalizmu, čeprav ne le da vedo za bistvene nacionalne probleme, ampak jih tudi poskušajo rešiti, namenjajo mnogo svojih energij temu reševanju. Rad imam nacionalno zavedne, nacionalno čustvujoče; zaničujem pa nacionalno pristranske - tako Slovence kot Srbe.

Tega pisma ne pišem le zategadelj, da odgovarjam na tvoje pismo, dragi Dobrica, ampak tudi zato, da končno vendarle rečem besedo o srbstvu. Ne le jaz, večina Slovencev ali skoraj vsi - v javnosti - molčijo o teh vprašanjih. Moj prijatelj Srb me je pred kratkim upravičeno opozoril, da je takšen molk

eskiviranje. Vsi živimo v isti državi; problemi enega so problemi drugega; zato pomeni ukvarjanje zgolj z lastnimi problemi nojevo skrivanje glave v pesek. Morda je mislil moj prijatelj, da bo pomenilo moje - in slovensko - ukvarjanje s srbskimi problemi podporo srbstvu na vsej fronti in antialbanstvo, antihrvatstvo, antimuslimanstvo. Žal ga bom s tem pismom razočaral. Pišem o srbskih problemih, ker so tudi jugoslovanski in ker si ti, Dobrica, sam želel, da se o tem govori - na našem srečanju pri Mraku. Opustitev te téme bi res vodila v separiranje, češ, nič me ne briga, kaj se godi s Srbi (Albanci, Hrvati itn.). Mene zelo briga.

Prav zato, ker me tako zelo briga, ker so s srbskim odporom do Slovencev prizadeta moja intimna in prijateljska čustva do Srbov - nekoč so bili Srbi slovenski rešitelji, mislim na l. 1918 -, se oglašam in ti pišem v povsem nezaviti, odprti kritiki, ki si jo lahko dovoljujem, ker vem, da jo boš razumel; ker nisem politik, ki mu gre za oblast in, predvsem, ker sem nekdo - in bom to ostal -, ki bo še kar naprej kritiziral slovenski nacionalizem, šovinizem, rasizem in fašizem, kolikor se bodo pojavljali, ne da bi pri tem nehal biti Slovenec, ljubiti slovenstvo in se truditi, da bi postali Slovenci čim bolj Evroslovenci in čim manj balkanoidni oz. aziatični Slovenci. Slovenska pot v civilno družbo pa bo mnogo lažja, če bomo hodili z roko v roki skupaj s Srbi, Hrvati itn., pač z vsako nacijo, ki to želi. Če Muslimani in Albanci tega ne žele, potem naj pač ravnajo drugače. Vem, da je za Srbe in Hrvate to zelo težko, ker so v Bosni narodi pomešani; a zmerom se najde rešitev; tudi Turki in Grki so jo našli po prvi svetovni vojni. Zaradi nesposobnosti srbskih, muslimanskih itn. političnih elit ne bomo vsi zaostali v balkanstvu. Nesposobnost teh (psevdo)elit je gotovo najhujši problem srede 80. let. Bodimo složni v antistalinizmu, v antiunitarizmu, v antiintegralizmu, v spoštovanju pravice vsakogar na lastno življenje.

Če kdo, sem sam za nadaljevanje in obnovitev srbsko slovenskega prijateljstva in zveze; seveda pa zveza ne more temeljiti niti na antialbanstvu niti na antihrvatstvu niti na antimuslimanstvu. Le na antistalinizmu. Oz., kar je mnogo bolj perspektivno, na ničemer anti, ampak na skupni platformi: na bližanju civilnosti kot idealu razsvetljenske Evrope. Tu vidim čudovito področje skupnega dela! Koliko arhaizmov - od rodovnih do bizantinskih, od slovenske zaplankanosti in klerikalizma do slovenskega unitarizma - moramo razkrinkati in polagoma zapuščati, da bi postali evropske nacije. Koliko razumevanja za drugega, za drugačnost bomo morali imeti, da bomo sprejeli drugega takega, kot je, kot hoče biti, ne pa takega, kot si ga mi predstavljamo in želimo, da je. Gotovo, mogoč je tudi razpor in razdor; pač v primeru, da Srbija ne bo šla po civilni poti; da se srbski intelektualci v večini ne bodo odločili za pluralizem, za poliarhijo, ampak za vsiljevanje lastne drže drugim; ali pa v primeru, da se bodo slovenski intelektualci podredili razširjajoči se desnici, celo fašistoidnim tendencam in zaostrili svoj bedasti rasizem. Tedaj bosta pač trčila drug ob drugega dva fašizma, balkanski in srednjeevropski, ali dva stalinizma, dva neostalinizma, dve buržoazni diktaturi, ena, ki bo obnovila kraljevo šestojanuarsko, druga, ki bo obudila Rupnikovo. Tedaj bomo postali barbari, ki bomo v službi velikih aziatskih sil, kot njihovi protektorati napadali evropski zapadni limes, prelivali kri za nove Hune, pa najsi bi bili ti potomci sovjetskega stalinizma ali arabski skrajneži gadafijevsko homeinijevskega tipa, ki nam morejo prinesti le suženjstvo in smrt; ne le nam, vsemu svetu, kajti

njihov boj za absolutno prevlado v svetu se lahko razvija le v smeri svetovne vojne.

Upajmo, da do tega ne bo prišlo; da bodo apetiti vzhodnjaških firerjev ugasnili, ko bo konec sanj in slepil o njihovi moči, ki temelji le na - zelo prehodni - nafti. Da bomo tudi jugosl. nacije ohranile razum in skrb za prihodnost. Da ne bo med nami prišlo do libanonizacije; da ne bomo nasedli tistim, ki pozivajo na orožje in vojno. Vse to pa bo mogoče le v primeru, če bomo upoštevali voljo drugih in jim pustili, da so, kar so in kar hočejo biti; da se bomo odrekli vsakršnim paternalizmom in skrbništvom, vlogi večjih bratov. Tudi v mednarodnih odnosih je potrebna ponižnost; ne hlapčevstvo, a tudi ne oholost prepotentnih in prepožrešnih. Danes je za Jugoslavijo največja nevarnost lumpensocializem. Skupni cilj vseh civilno usmerjenih je evropski socializem, je spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, je profesionalnost, je solidarnost in strpnost.

Sam poskušam narediti, kar je v moji moči, da bi ta cilj približal. Ker vem, da je tak tudi tvoj namen in namen tvojih prijateljev, se mi zdi, da je tako odkrita diskusija o karseda vročih temah in eksistencialnih vprašanjih edino sredstvo za sporazumevanje in skupno uravnavanje prihodnosti oz. jugoslovanske države, katere enakopravni člani smo. Morali bi nadaljevati tam, kjer je bilo srbsko slovensko prijateljevanje v začetku 80. let prekinjeno; v času pred napadi na slovensko Jezikovno razsodišče (na Kmecla itn.), ki so Slovence prvič opozorili, da neka druga nacija v Jugoslaviji hoče naduto in imperialistično določati stvari, ki spadajo izključno v slovensko pristojnost. (Hrvaški Srb mi je l. 1982 v Šibeniku rekel, da je Jezikovno razsodišče fašistično!?) Vrnimo se v čase, preden je Bulatović napadel Jezikovno razsodišče kot rasistično; je govoril sredi Ljubljane nalašč srbsko, čeprav zna slovensko, da bi izzival in motil enakopravnost prijateljstva; skušal je poniževati. To in polno drugih zadev skušajmo premagati. Danes je še čas za to. In ravno pravi čas!

Lep pozdrav,
Taras

PISMO DOBRICI ĆOSIĆU II

27. VII. 86

Dragi Dobrica,

tvoje pismo me ni navdalo z najboljšimi občutki; morda pa se vendarle ne razumeva in sva si bolj narazen, kot bi to želela. Ne mislim toliko na tvojo brezrezervno podporo Bulatoviću; o njem je teklo že preveč besed, sam jih ne zasluži, sam je le znamenje določenih socialno političnih dogajanj. Mislim bolj na tvoj odnos do srbstva. Kot da si kritičen le do tistih Srbov, ki niso dovolj Srbi; tudi do vlade, ker ne zastopa dovolj srbskih interesov; kot da je tvoje prizadevanje za evropeizirano Srbijo in Jugoslavijo predvsem na liniji tradicije, ki da je zadnja leta prekinjena, na liniji nadaljevanja srbske drže. Ne mislim le na tvoj odnos do Albancev; o tem morem malo soditi, ker nimam dovolj podatkov. Naj pribijem: Slovenci se tako dolgo v srbsko albanskem sporu ne bodo opredeljevali, če se sploh bodo, dokler ne bo v Jugoslaviji možnosti, da Slovenci preberemo enako mnogo informacij iz albanskega vidnega kota kot iz srbskega. Dokler pa bo pisalo o Kosovu skoraj izključno srbsko časopisje, ki ga Slovenci nimajo za objektivnega, se bodo držali ob strani.

Evropsko demokratična država, za katero se zavzemava, je najprej država vsestranskih informacij in enakopravnosti osebnih, političnih subjektov. Mednje sodi tudi nacionalni subjekt, ker je - če je - sad večinske volje posameznikov, ki volijo socialne in politične, državne in druge oblike. Slovenci bi, kar je zelo verjetno, več kot 90 % volili slovensko državo in jo tudi volijo, kolikor je dovoljeno, v povezavi z drugimi južno slovanskimi in balkanskimi nacijami, tudi z Albanci ali Bolgari, če jim ti ne omejujejo njihove politične, kulturne, gospodarske itn. avtonomije. Če ni enakopravnosti in informacij, je prizadevanje za evropskost Jugoslavije le demagogija. Najprej je treba vprašati ljudi, kaj hočejo in se tega držati. Če se ne strinjava v tem, se v ničemer bistvenem. Gonja srbskega časopisja, za katero pa upam, da ni gonja vse srbske nacije, zoper Slovence je gonja zoper slovensko voljo po tem, da si sami volijo obliko svojega družbovanja; ta volja pa je na Slovenskem osnovni - evropski razsvetljenski, demokratični - zakon, ki ga je napovedoval že Trubar, ga formuliral Prešeren (»si prosti volijo vero in postave«, med katere spada tudi oblika nacije in države in politike) in ga nadaljevala slovenska OF in revolucija. Povojna Jugoslavija je to slovensko »ustavo« zelo omejila (z ukinitvijo slovenske vojske, slovenske politike itn.), vendar ne toliko, da ne bi zdaj srbsko časopisje skoraj v celoti z močno podporo srbske javnosti hotelo še celo to reducirano slovensko samostojnost odpraviti ali vsaj še bolj omejiti.

Tu sporazuma med Slovenci in Srbi ne more biti; ne more ga biti, če terjajo eni avtonomijo zase in jo puščajo tudi drugim, drugi, Srbi, pa te avtonomije svojemu partnerju ne dopustijo, prepričani, da imajo v Jugoslaviji določene višje zgodovinske naloge in da je vsaka težnja po avtonomiji določenih socialnih grup - tudi nacij - separatizem kot nekaj najslabšega.

Naj se spomnim svojega doživetja nekje v Srbiji že pred leti: plesalo se je kólo. Ker ga ne znam in ker mi je vsako podobno kolektivno ritualno plesanje odvratno, veže me v arhaično skupnost, kar odklanjam od rojstva, sem z nekim dekletom plesal posebej. Pa pride k meni predstavnik - bogve koga - in me opozori, naj se vrnem v kolo (v čredo): naj se ne separiram! Vse v meni se je uprlo temu terorju plemensko integralistične miselnosti; zoper njo se borim vse življenje, tudi zoper tiste Slovence, ki jo vračajo. (Boš bral mojo polemiko o tej temi?) Oz. predvsem zoper Slovence, ki mi ne pustijo svobode odločanja, avtodeterminacije. Nikakor ne mislim, da je srbsko jugoslovenarski integralizem boljši od samoslovenskega; ker gre za bolj arhaičen tip kulture, je še slabši; Slovenci me vsaj ne silijo plesati kóla. Ko sem ga nekoč na Lastovu vendar plesal, me je nekdo skoraj udaril, češ, da se norčujem; da ga plešem na »zahodni« način!

Albanci imajo v Jugoslaviji enako pravico do zastopanja svojih interesov kot Srbi ali Slovenci: enakopravno! Ne morem Albancem dopustiti manj, kot so terjali moji dedje v Avstriji! Kar dopuščam sebi, moram tudi drugim - to je pogoj enakopravnega civilnega sožitja. Slovencem se upira, da bi morali spet igrati podporo Srbom, posebno ko gre za podporo pristranosti. Po kakšni logiki naj bi bila to enakopravnost - berem v prejšnjem NINu -, da imajo vrnivši se Srbi (in Črnogorci) na Kosovu zagotovljene štipendije, delovna mesta, šolanje itn., tudi če tega prej niso imeli? To v moj evropski razum ne gre. Štipendije, službe itn. je mogoče deliti le po sposobnosti; če Albanci nočejo študirati, so si sami krivi, vendar zaščita srbskih interesov na ta način ni boljša od albanske. Je pa manj uspešna; kajti Albancev bo na Kosovu čez 50 let 95 %, če se noben Srb ne izseli; to je bistvo stvari. Vendar - naj bi se začelo Albance streljati, kot je predlagal moj srbski prijatelj?

Morda je moj ton danes bolj vznemirjen kot običajno, a ni čudno. Srbe braniš, da le odgovarjajo na slovensko srbofobstvo, ki da je primum. Verjemi mi, malokdo je bil - in je še - tak prijatelj Srbov, kot sem jaz. Zato sem pozorno sledil nastajanju spora Srbi-Slovenci po letu 1981; prej ga ni bilo. Na slovenski strani je ostril jezik skorajda le Štih; Štihu marsikaj očitam, tudi nacionalizem sem mu večkrat javno poočital. A kaj sem s tem mislil? Nikakor ne tega, da brani Štih slovensko avtonomijo! O duhu čevapčičev in barbarizmu, ki ga južnjaki prinašajo v Slovenijo - ker so skoraj izključno delavci, nekultivirani, polpismeni -, se je za moje pojmovanje izražal preveč enostransko; morda v tonu preveč posmehljivo-žaljivo; premalo tudi slovensko avtokritično, čeprav zna biti Štih zelo kritičen do slovenstva. A ne gre za to: navzlic vsemu mislim, da ima Štih kot predstavnik slovenstva pravico braniti se pred vdorom primitivne mentalitete, ki že tako nizek slovenski kulturni standard, ki ga je dosegla revolucija, še znižuje in s tem Slovence dekultivira, deevropeizira. Tu bi morali Evrosrbi (naj tako imenujem civilno nastrojene Srbe) Štiha podpreti in se boriti zoper vnos akulture v sámo Srbijo, ki se še bolj lumpenproletarizira od Slovenije; postaja ena sama provinca, nikjer več demosa

v plemenitem pomenu besede, ampak ohlokracija. Štih se bori zoper to. Kaj se ne bi morali zoper ta trend združiti vsi Evrojugoslovani?

Sicer pa je slovensko antisrbstvo na liniji obrambe pred deslovenizacijo; a na to obrambo imamo pravico, če hočemo ostati Slovenci in celo svoj kulturni standard zviševati. O tem, kaj hočemo biti, lahko odločamo le mi in **nihče drug** - tudi Srbi ne; kot o srbski prihodnosti ne moremo odločati Slovenci. Če hočejo Srbi v vojno z Albanci, naj gredo, a brez Slovencev! Če hočejo ostati v tretjem svetu, naj bo, a brez Slovencev! Itn. Unitarizem Jugoslavije je v tem, da ne dopušča izražanja svobodne volje posameznim osebam, socialnim in političnim grupam, med katerimi je nacija ena najvažnejših. Jugoslavija ne more biti taka, kot želi srbsko časopisje; ali pa naj bo, vendar zgolj kot država tistih, ki se s srbskim časopisjem in njegovimi platformami strinjajo. Vse drugo je teror in, ponavljam, okupacija.

Opažal sem, po letu 1981, da se je v velikem in čedalje večjem delu srbskega časopisja antislovenstvo vse bolj stopnjevalo; da so tu Srbi vodili igro: da so napadali slovensko težnjo po avtodeterminaciji in se postavljali na stališče jugoslovanske enotnosti, integritete, identitete itn. (Ne le z jedri, ki so izbila sodu dno, ampak na celi liniji: do preprečevanja stikov prek mej itn.) Tu sporazum ni mogoč, ponavljam, tu je mogoč le diktat močnejše strani, Vélikega brata; le vojno stanje. Slovenci se niso borili z Nemci in Italijani za svojo samostojnost zato, da jo bodo podarili Srbom! To pričakovati je abotno! In zelo necivilno!

Kaj Slovenci zahtevamo od Srbov? Od kod antisrbstvo v letu 1986? Le to, da nas pustijo, da živimo, kot hočemo! Slovenci ne razumejo tele logike: po eni strani ves čas vreščanje, da Slovenci gospodarsko izkoriščamo ostalo Jugoslavijo; po drugi strani pa prepoved, da bi se osamosvojili. Če bi bilo prvo res, bi izkoriščanci želeli predvsem to, da Slovenci izginejo iz te države, saj z izkoriščevalci pač ne gre živeti. Če pa je krivda Slovencev ravno v tem, da nočejo izkoriščati Srbov itn., ampak - kot avtonomni - le sebe, potem bi moralo biti to s stališča izkoriščancev povsem v redu. A če ni, če želijo imeti »izkoriščanci« Slovence v tej in takšni državi kot integraliziran del, potem je razumljivo, da Slovenci takšni logiki ne verjamejo in pač zdravorazumsko sklepajo, da imajo tisti, ki Slovencem ne dovolijo svobodne odločitve - samoodločbe, ki je celo v ustavi -, pač korist od slovenske navzočnosti v tej in takšni državi: da Slovence izkoriščajo. Pa mi drugače razloži ta paradoks!

Si že kdaj slišal, da so Slovenci terjali kak kos srbske zemlje? Se pa bojijo, da bodo Srbi reagirali podobno, kot zdaj za Hrvaško in Vojvodino. Na Hrvaško in v Vojvodino so se naselili pred nekaj stoletji; torej so priseljenci; a stari. Na osnovi teh selitev zahtevajo današnji Srbi integralnost vseh srbskih dežel. Naj torej živijo Srbi v Sloveniji - danes kot imigranti, jutri kot naseljenci, ki so se v Sloveniji že rodili - nekaj generacij, srbska zahteva po integraciji dežel, v katerih živijo Srbi, se bo razširila na »večnacionalno« Slovenijo; vem, da je to načrt marsikaterega srbskega imperialista. Da se podobno že izraža pravoslavna duhovščina na Slovenskem, kjer je v nekaterih pokrajinah - primorje - že velik odstotek Srbov in pravoslavcev. Kakšna logika je zdaj to? Kosovo mora ostati srbsko po zgodovinskem pravu, Slovenija postaja neslovenska in »jugoslovenarska« po pravu priseljencev, srbsko narojenih, kolonizatorjev, torej po pravu rodu-porajanja, kar Srbi pri Albancih na Kosovu najbolj odklanjajo?

Od kod dve logiki? Pač edino iz koristi. A kako naj to korist imenujemo drugače kot nacionalni imperializem? S kakšno pravico se naenkrat srbski cerkveni vodja v Sloveniji vmešuje v medknjiževniške spore in situacijo 4 : 4 imenuje hujšo od Černobila? Kaj pa ga to briga? Gre res za združevanje vseh srbskih sil od stalinističnih do pravoslavnih, za situacijo 6 : 2 ali celo 7 : 1 kot krščansko? Ali morda 8 : 0 (kar pomeni genocid)?

Moj ton je zvišan, ker imam vtis, da vsega tega nočeš razumeti; gre za silovito nevarne reči. Dozdaj sem upal, da bomo nadaljevali tako lepo in solidarno srbsko slovensko prijateljstvo Evroslovencev in Evrosrbov ravno s tem, da se bomo vsi skupaj upirali zmerom tistim, ki nas hočejo integrirati, poenotiti, nam kratiti osebno in grupno politično, kulturno itn. voljo; to smo delali v 70-ih letih. Kako da danes tega ne zmoremo več? Naredimo seznam naših zahtev, pa bomo videli, pri čem smo. A če bomo izhajali iz civilne drže - dopustitev avtodeterminiranja vsakemu posamezniku in grupi -, potem ne vidim, da bi se morali prav mi spreti. Naj se borijo za politične in druge nadmoči tisti, ki hočejo vladati nad drugimi; mi tega vendar nočemo. Zmerom sem te razumel kot človeka, ki se bori za pravico vsakogar do samoopredelitve. Odkod naenkrat zamera Slovencem, da smo antisrbi pri tem, ko nočemo nič drugega kot pravico do samoodločbe na vseh terenih, gospodarskem, kulturnem, državnem, političnem? Pri tem ko do Srbov nimamo nobenih zahtev, ne do nikogar drugega v Jugoslaviji! Ne maramo edinole tega, da nam neka druga grupa - nacija, partija, cerkev, kultura itn. - diktira svoje zahteve.

Neslovenci, ki se naseljujejo na Slovensko, morajo spoštovati voljo slovenske nacije in se tej prilagoditi, če hočejo tu živeti, ne pa, da postaja Jugoslavija paravan za deslovenizacijo Slovenije! Tej praksi se ne reče niti imperializem, ampak kulturocid, genocid ... Če so slovenski politiki gradili v 70-ih letih takšno industrijo, ki je bila delovno ekstenzivna, a so vedeli, da zanjo ni dovolj Slovencev, obenem pa so v nerazvitih republikah gradili kapitalno in znanstveno zahtevno industrijo, čeprav so vedeli, da so tam kadri nezmožni ustrezno ravnati z visoko tehnologijo, obenem pa nastaja v teh delih nezaposlenost, so delovali zoper slovenske interese, a tudi zoper jugoslovanske - pač v imenu redukcije na povprečje, v imenu tiste enotnosti, ki se zdaj kot egalitarizem v Jugoslaviji še bolj krepi in je lahko uvod le v balkanski stalinizem. Evrosrbi bi se morali z Evroslovenci skupaj boriti zoper takšne Jugoslovence, ki nas vse potiskajo v balkanski stalinizem, podpirati na Slovenskem industrijo, ki je v skladu s slovensko tradicijo, zmožnostmi tukajšnjega kadra, izvori delovne sile itn.

Evroslovenci pa bi morali - upam, da to delam - podpirati Evrosrbe, da bi večino svoje energije usmerili na srbsko renesanso, ki seveda ni prvenstveno reševanje državno integralističnih teženj, ampak prehod iz zanimanja za vojsko in državo na zanimanje za kulturo in predvsem gospodarstvo. Srbija mora urediti svoje notranje razmere v duhu evropske ekonomizacije, disciplinizacije delovnih navad, posluha za moderno organizacijo dela, za soft ware, za elektronsko komunikacijo, za pluralizacijo, za poliarhizacijo družbe in duha, ne pa za vračanje gentilne enotnosti v razsvetljenski državi centralističnega tipa - enotne železnice, enotna izobrazba itn. -, kar zmerom pomeni redukcijo na najmanj sposobne, na nerazvite, na lene itn. Slovenska železnica je v zadnjem času zmanjšala porabo električne energije za 10 %; zakaj ni tega storila tudi

srbska? Jo res moti, da je slovenska samostojna? Bi res znala urediti vse stvari, če bi postala železnica jugoslovansko enotna? Slovenci se boje, da bi potem propadel še ta minimum evropske storilnosti in organizacije, ki ga imamo zdaj. In ta strah je kar upravičen.

Slovenci so danes - do državnih vrhov - v procesu evropeizacije, celo nekega optimizma, da se bo dalo industrijo modernizirati, scientificirati, družbo kibernetizirati, za kar pa je pogoj politična, gospodarska itn. poliarhija, samostojnost oseb, podjetij itn., ne pa ukinitev te samostojnosti v balkanski »razsvetljenski« (?) državi. Tudi zato današnja slovenska politika dopušča toliko političnega pluralizma; ve, da je ta pogoj za ekonomski razvoj. Naj zahtevamo jugoenotnost, da bo ob procesu Mastnaku prišlo tudi v Sloveniji do procesov, kot so bili zoper Šešlja in Mijanovića? Zoper enotnost bi moral biti predvsem ti, Dobrica, in moji prijatelji Evrosrbi, ki vendar vidite, kaj je to jugoslovanska enotnost! Se ne začenja ta enotnost z Mikulićevim predlogom za zapiranje direktorjev? Ne silijo v to smer tisti, ki terjajo uvedbo obsednega stanja na Kosovem in s tem v Jugoslaviji, poenotenje kaznovalne politike v Jugoslaviji, da bi bili vsi sojeni za verbalne delikte kot albanski mladeniči na mnogo let ječe?

Tista republiška neenotnost, ki jo srbsko časopisje tako napada, je danes pogoj temú, da niso v Srbiji bosanske razmere, v Sloveniji pa ne srbske. Ni to vendar bistveno boljše od enotnosti, h kateri napreduje zvezna vlada? Zakaj Srbija ne vzpostavi vsaj znotraj svoje ožje republike slovenskih razmer? Kaj res misliš, da ji to preprečujejo Slovenci? Naredimo anketo javnega mnenja, pa boš videl, da se bo velika večina Slovencev odločila za to, da imamo Slovenci samostojno vojsko, gospodarstvo, politiko itn. - torej za to, da Srbov in drugih prav nič ne »preganjamo«, omejujemo ... Nevarnost prihaja od drugod: zmerom od tistih, ki terjajo enotnost za vse; ki terjajo, da se vsi, ki so se - tudi pozitivno - oddaljili od »kola«, vrnejo v čredo in v terorizirano množico. Ni torej naša skupna naloga terjati čimbolj gibčno, avtonomije grup in oseb zastopajočo Jugoslavijo? Ni to edina možna skupna platforma Evrosrbov in Evroslovencev?

Kar govorim o srbskem časopisju, govorim iz skušnje; zadnja leta ga precej berem, skoraj redno (NIN, Start, Intervju, Politiko itn.). Navedel bi ti lahko stotine primerov; zoperslovenski duh eskalira. Slovenci reagirajo podobno kot jaz: kako naj verjamem srbskemu časopisju in njegovim podatkom o Kosovu, ko pa piše tako krivično, netočno, pristransko in lažnivo o Sloveniji? Hrvaško časopisje piše bistveno bolj objektivno. Beri Danas; Danas vidi tudi to, kar vnašajo Slovenci pozitivnega v Jugoslavijo, NIN skoraj nič. Jasno je, da bodo Slovenci čedalje bolj simpatizirali s Hrvati, če jih ti sprejemajo dobronamerno, Srbi pa zlonamerno.

Mimogrede: že mučno je poslušati, kako so nas Srbi sprejeli leta 1941. Ta sprejem je bil strpen; ampak poslušati kar naprej očitek, da nisi hvaležen, je mučno; to ni posebno velikodušno, predvsem pa je škodljivo. Naj bodo Slovenci zdaj srbski hlapci, ker so jih Srbi leta 1941 lepo sprejeli? To poslušati je že poniževalno; in prav v zadnjem času se o tem toliko piše. Prvič, niso sprejeli Slovencev današnji Srbi, še manj intelektualci a la Bulatović, ampak preprosti arhaični srbski kmet, ki ga danes skoraj ni več. Slovenska hvaležnost bo ostala, vendar ne pozabimo, koliko srbskih delavcev sprejema današnja Slovenija. Na drug način, gotovo; Slovenija ni več arhaična dežela, ni vojne,

delavci niso brez sredstev, služijo si. Vendar gre morda tudi za vračanje nekdanje usluge, ne le za »izkoriščanje«. Glede na razmere, ki jih vnaša skoraj že stotisoč neslovenskih delavcev v Slovenijo, je s slovenske strani začuda malo šovinističnih izpadov. In v časopisju ni gonje zoper nje. Kako zlahka bi vsako posilstvo - in ni jih malo -, ki ga izvršijo srbski delavci nad slovensko ženo ali dekletom, izkoristili za netenje nacionalne mržnje!

NIN v zadnji številki spet piše o posilstvu Albancev nad Srbkinjo; zakaj nikoli ne piše o srbskih posilstvih nad Slovenkami? (Mislim, da NIN in sorodni časopisi prav razpihujejo antialbansko nacionalno mržnjo; v pravni državi bi bilo to celo kaznivo.) Koliko je nasilstev, ropov itn., ki se dogajajo Slovencem s strani srbskih delavcev (in drugih); pa slovensko časopisje o tem poroča začuda civilno: kot da gre za rop in posilstvo, ne pa za nacionalno obarvano dejanje. Če bi se razširila metoda srbskega časopisja na celo Jugoslavijo - v enotni Jugoslaviji bi se -, bi se vrnili v slabe čase, kar v bližino okupacije, vsekakor v slabše razmere, kot je bila stara Jugoslavija.

Tu bi morali Evrosrbi začeti kritizirati srbsko časopisje kot barbarsko in v marsičem že profašistično, ne pa, da celo sodelujejo v njem! Tega skoraj ne razumem. Ali se prej nismo razumeli, ali pa je zdaj srbska napredna inteligenca pokleknila pred srbskim nacionalizmom? Kako naj torej ne simpatiziram bolj z današnjim slovenskim časopisjem - bil sem njegov skrajni nasprotnik v 70-ih letih, ko je bilo enotno stalinistično in jugoslovenarsko -, če zastopa evropsko civilne ideje; če v Mladini, Teleksu itn. berem zagovore pluralizmov in avtonomij? NIN pa napada ravno tedaj tiste slovenske časopise (zdaj Teleks, prej Mladino), ki se in ko se obnašajo civilno! Torej deluje NIN et comp. direktno anticivilno. Ne upoštevajo, kako je Mladina branila Šešlja, Šeksa itn., kako informirala o kršenju civilnih norm v Srbiji in pomagala Evrosrbom; to za NIN ne šteje, saj je enako napadal Dobrico Ćosića. Pa vendar ne pomeni Ćosićev (tvoj) vstop v bulatovićevsko intonirano DPS in začetek sodelovanja Ljube Tadića v NINu in Startu avtonomijo-pluralizem? - Pojmi kot avtonomija, pluralizem, posebno, posamezno, delno, samobitno, so v NINu itn. uporabljani zgolj v negativnem kontekstu.

Naj vzamem za primer le zadnjo številko NINa. Pisma bravcev res niso izraz redakcije, vendar redakcija izbira; tudi se odloča, kaj tiska. (Ko je NIN napadal Mladino, je napadal prav pisma bravcev, ni pa informiral o nasprotno intoniranih pismih in ne o stališčih redakcije; prav klavrno in grdo ravnanje, nevredno civilnega časopisja, pač pa balkanostalinističnega.) Knjige o Milutinu še nisem prebral, čeprav mi jo je podarila prijateljica iz Beograda. Berem pa o nji skoz pasuse, ki jih univ. prof. (kakšno »srozanje«, kot se temu pravi v »uradnem« jeziku!) navaja in ki jih ne razume kot stališče enega od literarnih junakov, kot lit. fikcijo, ampak kot nujno sveto stališče srbstva. Najman (Velizar - eden od sfanatiziranih nacionalnih prekrščencev?) piše že v fašističnem duhu zvestobe žrtvam: »u pravcu koji bi potvrdio da žrtve nisu bile uzaludne«. Srbija se je žrtvovala za druge, tudi za Slovenijo, zdaj pa od drugih trpi, ker jo, izdajavci, preganjajo. Kakšna iluzija! Kakšna pomota!

Analize Djordja Stankovića, Andreja Mitrovića itn. lepo kažejo, da je bil Pašićev in srbski interes ustvariti Jugoslavijo, da ne bi imeli znotraj Velike Srbije kontrasrbskih iredentističnih gibanj in da bi Srbija ne bila obkrožena s sovražnimi nacijami, ampak bi te znotraj večplemenske države obvladovala; interes, ne pa osvoboditev. »Zbog ujedinjenja sam žrtvovao svoj narod«, pravi

kralj Aleksander. To so strahotni napadi na Slovence itn., ki so si prizadevali za Jugoslavijo znotraj Avstrije - trializem -, po zmagi Antante pa so razglasili skupaj s Hrvati in avstrijskimi Srbi svojo državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se je enakopravno združila s kraljevino Srbijo. Osvobodila se je torej **povsem sama** (tudi Maistrova dejanja); srbska vojska je ne bi mogla niti braniti, tako je bila slabo opremljena (po podatkih Stankovića in drugih). Pozneje pa je kraljevina Srbija povsem diktirala svoj model drugemu delu države, ki je prišel, ponavljam, v skupno državo kot enakopraven faktor. Ne pravim, da Slovenci v Jugoslaviji v marsičem niso prišli na bolje; čeprav ne v vsem. A obenem so bila njihova pričakovanja o avtonomiji itn. izdana. In zdaj so nekateri Srbi prepričani, da je srbski narod krvavel za osvoboditev Slovencev!

Slovenci so se množično priglašali na solunsko fronto, da pomagajo osvoboditvi Slovencev in zmagi srbske vojske. Bili so na njeni strani; da pa bi terjali srbsko Golgoto zaradi sebe in da so Srbi umirali zaradi Slovencev, takšna pretiravanja, ki so v jasnem podtonu citiranega stavka, vodijo v skrajne nacionalne razprtije; to je propaganda - po vzoru Visarionoviča Stalina -, ki terja večno hvaležnost, ker je sovjetska armada osvobodila Čehe itn. Kot da so Sovjeti zato umirali, da bi osvobodili Čehe in Poljake; ni zraven precej močna doza imperializma? Čehe ščitijo pred Nemci; naj vprašajo Čehe, ali jim je kaj do tega. Jugoslavija je Slovenijo pred vojno ščitila pred Nemci in Italijani; vsaj do neke mere. To ji štejejo Slovenci v veliko zaslugo. Danes ta razlog odpada. Sicer pa, naj se vpraša za slovensko javno mnenje. Slovenci so prepričani, da so se v drugi vojni sami osvobodili - s pomočjo Jugoslavije, Rusije, Anglije ... v srbskem časopisu NINu pa že piše - pred nekaj številkami - , da so Slovenijo osvobodili jugoslovanski neslovenci. Ni takšna propaganda kar najstrahotnejša negacija evropsko civilne Srbije, ni to poskus spremeniti Srbijo ali »Jugoslovenarijo« v žandarja drugih nacij, ki morajo biti žandarju še posebej za to hvaležni?

Poslušaj naprej: »Po čemu se sadašnjost za Srbe razlikuje od prošlosti, šta su oni, kada su jih, posle prvog i posle drugog rata, proterivali iz Makedonije, Bosne, Hrvatske i sa Kosova?« Ponavljam, ne trdim, da je to stališče vseh Srbov, vendar mu je stališče srbskega časopisja blizu. Namesto da bi se avtor vprašal, kaj delajo Srbi v Makedoniji, kaj je delal v nji car Dušan Silni, kako so po prvi vojni bili Makedonci nacionalno zares zatirani, pa fabulira takšno antimakedonsko sovražno propagando! Prav Evrosrbi bi morali zoper takšne ponaredbe protestirati prvi! (Upam, da boste; takšne teze so za srbstvo danes mnogo bolj nevarne kot slovensko »antisrbstvo«!) Pa trditev-retorično vprašanje: »Što taj ustanak nije poveden u Zagorju, pa da Nemci u Varaždinu streljaju petnaest hiljada đaka i mladiča, ko u Kragujevcu i Kraljevu!« Ta antihrvaška teza cika tudi na antislovensko: gre za kajkavce. Kot da je bila vstaja le v Srbiji! Kot da so Nemci le tam streljali! »Nemac nam je odmerio sto za jednoga, samo nama i nikom više, ni Slovencima, ni Makedoncima, o Hrvatima da i ne govorim, samo Srba sto za jednog belotrepnog Švabu.«

To prehaja iz ponarejanja zgodovine že v šovinistično histerijo in blaznost. Najman nima pojma o tem, kako so Nemci v Sloveniji streljali 100 Slovencev za enega Nemca; nima pojma o velikih slovenskih tragedijah, ki jih opisuje slovenska literatura; tudi zato nima pojma, ker ne zna slovensko in ker ga slovenska zgodovina ne zanima. Pristaja na Milutinovo govorjenje, kjer ta izraz »mi« uporablja le za Srbe; kar ves čas opažam. Ko se piše v NINu itn. »naš«

jezik, »naši« ljudje itn., se zmerom misli le na Srbe ali na Jugoslovenarje; v navedenem stavku je le eden dokazov za to. Slovenci bi morali biti del teh »mi«; ker tega nočejo, saj ne morejo, če se ne odrečejo sebi, potem morajo biti podrejeni temu »mi«ju; tako Slovenci razumejo ta »mi«. Naravno je, da se mu upirajo. Jaz sem jaz, intelektualec, Evropejec, Slovenec, moški, tudi - po državi - Jugoslovan; ne pa »naš« v pomenu srbskega podložnika.

Sicer pa takšne dezinformacije služijo le za podpihovanje mita o posebno nesrečni srbski zgodovini. Na Slovenskem je ta mit neuspešno skušal obnoviti Vidmar; ni se prijel. Zoper vsakogar, ki bo tako mislil, bom polemiziral na strani vseh Evroslovencev. Gre za slepoto Srbov, če so prepričani, da se njim najslabše godi v tem stoletju ali celo v zadnjih stoletjih v Evropi - kar sem razbral iz pisma kosovskih Srbov, ki so ga podprli tudi vrhunski in dozdaj zame civilni beograjski srbski intelektualci. Po tej podpori sem začel v njihovo civilnost dvomiti; naj le primerjajo svojo usodo z usodo Makedoncev, Baskov, Ircev, Poljakov itn., da o današnjem raztrganem narodnem telesu Nemcev niti ne govorim. - So današnji Nemci res krivi za hitlerjevsko zlo in zločine? Bomo nadaljevali z arhaičnim pojmovanjem pravice kot maščevanja in prenosu krivde na otroke? O pravici kot kazni?

Pa še nekaj o srbsko hrvaško slovenskih odnosih. Nikoli še nisem prebral v srbskem časopisju, da bi pravično in objektivno poročalo o tem, kako so Hrvati sprejeli slovenske begunce. Prav rad bi bral uradne podatke o tem; za svoje sorodnike iz Štajerske lahko rečem, da so našli zavetje med Hrvati; mnogo je bilo takih, posebno slovenski duhovniki. Meško piše o tem, kako je bil v smrtni nevarnosti, ko so napadli kraj, v katerem je prebival (v NDH), srbski četniki; četnik mu je držal že nož na grlu. Kot ne smemo istiti Hrvatov z ustaši, tudi četnikov ne s Srbi, vendar pa je treba vedeti, da so klali oboji - drug drugega, čeprav srbski četniki iz maščevanja nad fašističnim genocidom, ki so ga izvrševali hrvaški ustaši. Slovenci smo se klali med sabo; upam, da ne bom v kaki od naslednjih številk NINa prebral, kako Slovenci koljejo in posiljujejo Srbe (Srbkinje), kakor so jih že od nekdaj.

Morda je resnica ravno nasprotna. Ko so vdirali čez mejo turški plačanci in podložniki, so skoraj izključno govorili srbohrvaško in nikakor niso bili le muslimani. O tej tradiciji se je v Avstriji veliko pisalo, v obeh Jugoslavijah se to skriva. A če se govori o hrvaškem genocidu itn. nad Srbi, se sme z isto pravico govoriti o tem, kako so Srbi kot turški najemniki plenili po Sloveniji. Velik del Srbov je pozneje prešel v Avstrijo kot uskoki, da bi branil avstrijske meje pred Turki, se pravi tudi pred svojimi brati. Ni mogoče pisati zgodovine le iz enega aspekta!

Vrhunec Najmanovih zahtev pa je stavek: »Da li Milutinove poruke doprinose ili odmažu ideji bratstva i jedinstva i zauzimanju onog mesta Srbije u kulturnoj sredini i društvenoj zajednici naroda i narodnosti Jugoslavije koji joj istorijski i po samoj prirodi stvari pripada?« Gre nič manj kot za poziv, da se spremeni mesto, vloga, pomen, moč Srbije v Jugoslaviji. Ker smo Slovenci še zmerom v Jugoslaviji in od revolucije naprej njen enakopravni konstitutivni del - vsaj načelno in ustavno -, morem reči (in verjetno z mano velika večina Slovencev), da si Slovenci niti najmanj ne žele takšne nove vloge Srbije v skupni državi, ki bi Srbiji »po naravi stvari in zgodovinsko« pripadala. Narobe; biti zvest duhu slovenske revolucije kot nacionalne in civilne, celo komunistične (kakor so komunisti pojmovali rešitev narodnega vprašanja), pomeni a limine nasprotovati

takšni vlogi Srbije v slovenskem življenju. Če sta dva partnerja v skupnem zakonu in življenju, ni civilno, če se eden sklicuje na zgodovinske zasluge in celo na naravo stvari - najbrž na to, da je moški (balkanski patriarhalizem oz. paternalizem), da je močnejši, številnejši, starejši, najbolj pa se sklicuje na svoje umišljene prednosti.

Srbija bi po mojem morala danes poiskati svojo pravo naravo znotraj sebe, se spremeniti, modernizirati; tako bo postala ekonomsko, kulturno itn. enakopravna z drugimi, ne pa zaostala, kar sama ugotavlja, da je. S tem, da bo prevzela vodstvo v državi, bo le druge nacije okupirala; točneje: skušala okupirati, kajti prepričan sem, da bi se slovenski narodno osvobodilni boj nadaljeval, če bi skušale določene - antievropske, antislovenske itn. - sile v Srbiji uveljavljati takšno politiko. Bila bi ne le protiustavna, ampak tudi globoko reakcionarna, rearhaizirajoča, bistveni regres glede na stanje v stari Jugoslaviji, da o ustrezni enakopravnosti niti ne govorim. To bi bila pot k fašizaciji Srbije. - Tudi v tej točki upam, da se bodo Evrosrbi postavili po robu takšnemu neoimperializmu.

Da ne gre za naključno pismo, kaže že naslednje pismo v isti številki NINa; in lahko bi našteval desetine in stotine podobnih strahot. Miroslav Bogdanovič piše: »Naime, u našoj zemlji« - očitno tudi njemu izraz naša pomeni srbska - »gde postoji zvanični jezik sporazumevanja (kako medjunarodnog, tako i unutrašnjeg) piše se i prevodi Skoplje, Ljubljana, Drvenik.« Tudi ta teza ne le da je protiustavna (torej zagovarja srbsko časopisje spremembo ustave v tem duhu: v duhu »našega uradnega jezika« in s tem naše uradne koncepcije države, nacionalnosti itn.), ampak je hudo ogrožanje slovenske avtonomije, tudi duha slovenske revolucije. Terjatev po uradnem našem - srbohrvaškem - jeziku ni nova; a se čedalje bolj oglaša.

Civilni Srb, ki pristaja na to, da odloča o načinu komunikacije, sporazumevanja, skupnega življenja, političnih zadev, gospodarskih, kulturnih itn. le posameznik o sebi in skupine posameznikov o sebi, bo z gnusom odklonil takšno Bogdanovićevo pojmovanje, ki je mnogo hujše od unitarizma; Slovence spominja na ravnanje nemških fašistov; celo italijanski fašisti so bili v tej točki tolerantnejši, saj uradni jezik v ljubljanski pokrajini, čeprav je spadala v Italijo kot njen integralni del, ni bil italijanski, ampak slovenski; v šolah smo se učili prav toliko slovenščine kot pred vojno, bistveno več kot danes, v drugi Jugoslaviji. Ni bilo skupnih italijanskih jeder, ampak se je učilo slovensko literaturo; italijansko le pri italijanščini. To vem, ker sem sam hodil v te šole. Pisalo se je tudi Ljubljana, ne pa Lubiana; Lubiana je veljalo za ostalo Italijo, za Ljubljansko pokrajino ne. Bogdanović pa terja za Ljubljano srbsko pisavo, čeprav ve, da črke lj slovenski pravopis sploh ne pozna; enako ravna z Makedonci, ki jim vsiljuje srbsko ime za Skopje, ne dovoli Albancem, da imenujejo Skopje Skhupi. Po kakšni logiki pišejo Srbi Solun, ne pa Saloniki? Obenem pa stalno berem ravno v NINu ime Klagenfurt, ne pa Celovec! Vse to kaže na namerno žaljenje Slovencev.

Logike tu ni, kaj šele znanosti, le gola in surova šovinistična propaganda. Je temu mogoče reči drugače kot velesrbstvo, saj se določajo imena krajev sveta po srbski tradiciji, ne pa po tem, kako so mesta v posameznih državah uradno poimenovana, niti po tem, kako imenujejo posamezne jugoslovanske nacije določena mesta (Celovec, ne Klagenfurt, Beljak, ne pa Villach). Vlada

torej srbska volja, ne enakopravnost in internacionalna pravila! - Tudi tu pričakujem od Evrosrbov vsaj protest ...

Še nekaj o tem uradnem jeziku. Zmerom sem v Beogradu govoril srbsko, ker sem predpostavljal, da Srbi ne znajo slovensko. To sem počel tudi v Ljubljani z veliko večino Srbov. Šlo je za prijateljsko uslugo. Danes se sprašujem, ali naj še tako ravnam. Ko ste bili z Ljubom Tadićem in Mihajlom Markovićem v Ljubljani lani jeseni, smo se pogovarjali v srbohrvaščini oz. slabi jugoslovanščini (vsaj Slovenci). Predlagaš nov sestanek te vrste; seveda sem za to: za vsako možnost sporazumevanja. Vendar mislim, da je najmanj, kar lahko naredite Srbi za to, da resno pokažete svoje nagnjenje do enakopravnosti, to, da se naučite slovenščine vsaj pasivno. Danes, ko terja toliko srbskih šovinistov srbohrvaščino kot uradni jezik Jugoslavije, je bistveno, da se mi, ki se kot civilni intelektualci trudimo za enakopravnost, to je za sožitje različnih, tudi sporazumevamo enakopravno. Zato ne le predlagam, ampak zahtevam, da govorimo Slovenci v slovenščini; ne terjam pa tega, da govorijo v slovenščini, če so v Ljubljani, Srbi. Bi bil slovenski nacionalist, če bi to terjal?

Kaj pa, če bi bilo to najnormalneje med enakopravnimi? Saj nisva enakopravna le v političnem prepričanju, ampak tudi na nivoju jezika, ki je zame - tako sem se odločil in moja odločitev je bistvena civilna avtodeterminacija, ki jo morajo drugi spoštovati - eno bistvenih znamenj moje suverenosti. Čudim se, da že zadnjič sami niste predlagali, da govorimo vsaj mi slovensko; še bolj se čudim Slovencem, da smo kar po navadi začeli s srbohrvaščino. To spada kvečjemu v naš hlapčevski relikt, ne več v prijaznost. Bilo je dovolj časa, da bi se Srbi naučili slovensko, če imajo že voljo učiti se angleško, francosko itn. Nenehno razumevanje drugih, ki izhaja le iz ene strani, postaja odvisnost, če drugi tega razumevanja ne vračajo. O čem pa se bomo pogovarjali, če ne o pluralizmu, ki je enakopravnost različnih? In kako se bomo pogovarjali, če bomo že z jezikom to enakopravnost ukinili?

Naj končam z Bogdanovićevim citatom: »Dakle, smatram da se geografski, istorijski i politički pojmovi moraju prevoditi onako, kako je opšte prihvačeno i priznato u narodu i kako se oni u većini izgovaraju.« Ne bom se več razburjal, stvari res eskalirajo; v imenu nesrečno raztrgane Srbije itn., kar je lep humanističen krik, nastaja zahteva po podrejanju drugih srbski vladavini. Od koga je »splošno priznano«, da se piše in govori Skoplje, ne pa Skopje oz. ne Skhupi, Klagenfurt, ne pa Celovec, Solun, ne pa Saloniki? Grki govorijo vsi Saloniki, vsi Albanci Skhupi, vsi Makedonci Skopje, vsi Slovenci Celovec. Za pisca je »splošna priznanost« tista, ki je splošno priznana le med Srbi; pisave in izgovarjave drugih niso splošno priznane, s tem niso splošno veljavne. Drugi so očitno manjšina. Tako nehujemo Slovenci biti v Jugoslaviji konstitutivna nacija, postajamo manjšina. To bi bila še slabša rešitev kot v stari Avstriji, v kateri Nemci niso bili glavna, splošno priznana nacija v nasprotju s Slovenci; le faktično so bili prevladujoči - kot so danes Srbi v Jugoslaviji, ne pa Slovenci. Kateri »narod« ima pisec v mislih? Slovenski ne. Po njegovem odloča v Jugoslaviji srbski narod ali srbsko ljudstvo.

Pravzaprav se čudim: ko terjajo Albanci na Kosovu svojo republiko, kar je njihova politična pravica, če stojimo na civilnem evropskem stališču (z evropskega stališča bi smeli Albanci delovati za svojo idejo politično - v tisku, v javnih zborovanjih itn.; a saj ravno to politično demokracijo želimo vsi civilni Jugoslovani, kajne, tudi ti, Dobrica, in predvsem ti?), jih jugoslovanska sodišča

obsojajo na visoke zaporne kazni. Če v NINu Bogdanovići - vse bolj česti - zahtevajo takšno ustavno spremembo države, v kateri bodo Srbi znova vladarji in Slovenci pa Albanci itn. podložni, kolikor sploh ne zatirani in denacionalizirani, potem se zdi to ne le srbskemu časopisju, ki taka stališča objavlja, ampak tudi srbskim sodnim organom in srbskim intelektualcem, ki se imajo za napredne, povsem normalno, celo pravilno in pravično. Če je tako, potem je neenakopravnost v Jugoslaviji že na delu in ni se čuditi, če toliko Slovencev simpatizira z Albanci, saj jih doživlja kot izrazito neenakopravne. Naj se Srbi ne čudijo stališču Amnesty international, ki gleda na srbsko albanski spor na Kosovu podobno kot Slovenci. Velesrbski imperializem ne bo dobil podpore med civilno nastrojenimi Evropejci.

Brez dvoma imaš prav, ko terjaš, da Slovenci poskušamo razumeti Srbe tudi s srbskega stališča; enako, kot imamo prav Slovenci, ko terjamo, da naj poskušajo razumeti Srbi Slovence s slovenskega stališča. Kot običajno se dogaja to, da se je v razloge in poglede drugega težko vživeti, celo tedaj, ko je na razpolago dovolj informacij; pri nas pa še teh ni. Oboji grešimo, Srbi nič manj kot Slovenci; Srbi posebno zato, ker po večini ne znajo slovensko in dobivajo informacije iz druge roke, iz srbskega časopisja, ki je pristransko in ki spet dobiva informacije od nekaj posrednikov. Dokler se vsaj srbski intelektualci ne bodo naučili pasivno slovensko, ni pričakovati, da bi Slovence kaj bolje razumeli; tako dolgo je terjatev, naj bi pa Slovenci razumeli Srbe - po srbsko -, hudo problematična, če ne celo nemoralna.

Vsaka zahteva, ki izhaja iz stališča civilne družbe, predpostavlja enakopravnost. O tem, ali so težave, zla, muke itn. srbstva večje od težav itn. slovenstva, lahko razpravljamo le v odprti diskusiji z argumenti, a z enakopravnega izhodišča obeh partnerjev. Če tega enakopravnega stališča ni, potem je pač želja, da naj bi predvsem mi razumeli Srbe, ne pa narobe, želja narcisa, ki hoče, da se vse vrti okrog njega, ali pa mogočnika, ki terja posebno spoštovanje, ker meni, da ima posebno mesto v svetu ali v državi, recimo v Jugoslaviji. Če ne pristaneš na predpostavko, da morajo biti v Jugoslaviji izhodišča enakopravnosti enaka za Slovence, Srbe, Hrvate, Muslimane, najbrž tudi za Albance, Makedonce, Črnogorce, potem podiraš začetno enakopravnost, deliš nacije na zgodovinske (srbsko) in nezgodovinske, nedržavotvorne, na civilne (srbsko) in necivilne (recimo hrvaško, ki ji nek moj srbski prijatelj pripisuje, da je po naravi fašistična) itn.

Bosne in Hercegovine ni mogoče deliti med Srbe in Hrvate, če je tu grupa ljudi, ki se čuti po verskih in drugih značilnostih enotna in zahteva, da se jo prizna kot nacijo. Če na to nekateri Srbi nočejo pristati, dokazujejo le svojo hudo necivilno usmerjenost; kako naj se s takimi pogovarjam, če pa izhajajo s stališča moči, začetne neenakosti, torej lastne družbe. Za take Srbe je civilnost le taktika in vaba za naivne; podobni so tistim Slovencem, ki menijo, da je vsak pogovor z »južnjaki« nemogoč, ker so po kulturi, načinu življenja še tolikšni barbari, da sodijo na bližnji vzhod, ne pa v Evropo; da bi se morali prej civilizirati, preden bi postali vredni in dostojni pogovora itn. Sem zoper oba ekstrema; upam, da si tudi ti enako zoper oba ekstrema, zoper dve obliki šovinizma, da ne uporabim močnejših besed.

Sam vendar nekaj vem o Srbih, saj znam srbsko vsaj pasivno kar dobro, cirilico berem kot latinico, celo uživam v lepoti te pisave, prebral sem nemalo srbskih knjig, tudi zgodovinskih, srbska kultura in zgodovina me je zmerom

zanimala, precej sem živel v Beogradu in se pogovarjal s srbskimi prijatelji, ki jih bom cenil in imel rad tudi v primeru, ki si ga ne želim, namreč ko bi postali do Slovencev in do mene nasilni. Zato bi si upal nekaj misliti o Srbih in srbskem problemu, čeprav drugače, kot si mnogo Srbov misli o sebi; moj odnos je tu enak kot do mnogih Slovencev, do mišljenja teh mnogih Slovencev o sebi; moje je drugačno in moje. - Spet se postavljam na intelektualno ekvidistanco do Slovencev in Srbov, kot bi se moral vsak civilni intelektualec, ne pa, da se identificira le z lastno nacijo in presoja druge zgolj glede na interese svoje nacije.

Današnjo srbsko zavest o sebi primerjam z nemško o sebi v Weimarski republiki; o tej sem se precej poučil. Kot Nemčija tedaj, se ima tudi današnja Srbija za raztrgano; Srbija na ožjo Srbijo, Vojvodino, Kosovo, Bosno, Hrvaško, Črno goro - in kaj kmalu tudi na Slovenijo. Nemčija je bila razkosana na Nemčijo, Avstrijo, Češko (Sudeti), Poljsko (Šlezija), Francijo (Alzacija), celo na Romunijo (Sedmograška); nekateri so hoteli v Nemce vključiti tudi Nizozemce, ki so spadali v nemški jezikovni krog v prvi polovici tega tisočletja; pa celo Švicarje. Bila je vsesplošna kriza; Nemčija je izgubila vojno, a je menila, da ne po lastni krivdi, pač pa zaradi notranjih sovražnikov, izdajavcev; večina je sovražila svoje politike in državnike, državno ureditev, ustavo, češ, da so ji jo vsilili zmagovalci, drugi. Ekonomska kriza je vse še zaostrila.

Iz prve roke mi je o tem pripovedoval moj oče, ki je študiral sezono 1923/24 v Berlinu; bili smo pač toliko meščanska družina, da si je babica lahko privoščila omogočiti inozemski študij obema otrokoma, mojemu stricu na Dunaju, očetu v Berlinu. Ta je odšel tja kot komunist, ker je verjel, da bo tam ravno tedaj izbruhnila evropska revolucija, tista, ki jo je pričakoval in na katero je vezal svojo usodo; priznam, da ga vezava slovenske revolucije le na jugoslovansko ni zadovoljila.

Torej je bilo v Nemčiji silno podobno kot v današnji Srbiji. Tako kot tedanja Nemčija, ki se še ni mogla navaditi na civilno družbo zahoda, imela jo je za importirano, ostajala je zvesta svojemu tipu Obrigkeitsstaat-a, je tudi z današnjo Srbijo; njene civilne tradicije, ki so čudovite, ostajajo vezane na nekaj tisoč evropskih, posebno francosko vzgojenih intelektualcev, ki so se v zadnjih 40-ih letih skoraj porazgubili. Srbska dežela pa je ostala srednjeveška, patriarhalna. Gotovo da čudovito ljudstvo, ker je ljudstvo z meščanskega vidika zmerom čudovito, ko ga idealiziramo v reprojekciji - to dela veliko današnje srbske inteligence -, dejansko pa precej nezmožno za prehod v moderno industrijsko civilizacijo, ki je predvsem ekonomsko demokratična, svobodno tržišče, predpostavke osebne avtonomije ipd. To se vidi danes, ko srbska provinca sama iz sebe ne more v tržiščno logiko; ko srbske tovarne ne znajo prodajati svojih izdelkov, ne organizirati proizvodnje (seveda ne vse, ampak prevelik del). Bolj ko gremo na jug Jugoslavije, h Kosovu in Makedoniji, manjša je zmožnost te moderne samoorganizacije družbe, ki je ekonomsko socialno kulturna; odtod toliko terjatev srbske zavesti po enotni in močni državi, kar je zaostala rešitev.

Najnovejši primer tovarne Rade iz Sandžaka. Dokler so ji pomagali Slovenci - Radenska - in bili na licu mesta, je tovarna prosperirala; ko so Slovenci odšli, ni znala več organizirati proizvodnje, ne prodajati po naravi izjemno kvalitetne vode; zašla je v nepremostljive težave. Objektivne težave s slabimi zakoni ima enake kot slovenske tovarne; ker obstaja pač nekvalificirana slaba centralna

država. Gre torej za srbsko samopomoč, za samorazvoj, za urejanje zadev v srbski zavesti, načinu življenja, ne v odnosu do Muslimanov in Albancev! Pregoreče ukvarjanje z Albanci Srbe same albanizira.

V današnji srbski zavesti je, po mojem, neka temeljna pomota, samoprevara: misel, da je bila karadjordjevićevska Srbija kot celota demokratična itn., pri tem pa vemo, da je bilo v začetku tega stoletja v Srbiji več kot 95 % ljudi nepismenih. Kako naj bodo nepismeni kmetje osnova civilno politično demokratične družbe? So lahko le ljudstvo, s stališča marksizma množica, s stališča nacionalizma narod. Ideologi potem razglasijo svoj narod-ljudstvo za naravno demokratično (medtem ko da so Hrvati naravno nedemokratični); konstrukcija. Srbski narod je bil ravno toliko demokratičen kot nemški v podobnih zgodovinskih razmerah, kot slovenski, kot hrvaški, kot albanski. Izraz demokratičnost pomeni za srbske kmete leta 1905 nekaj povsem drugega kot demokratičnost v visoko industrijski ali celo postindustrijski družbi; spremembe so temeljne, naravnost potresne, kontinuiteta med obema pojmoma-vrednotama-načinoma življenja je komaj ulovljiva.

Današnji Srbiji manjka ravno ta ekonomska in kulturna demokracija, ki je osnova civilne družbe, ki pa so jo na Slovenskem močno uveljavljali ravno bleiweisovska politika in kasneje Krekova. Slovencem je manjkala lastna državnost, državna demokracija, ne pa politična; premočna je bila Cerkev itn. So se pa Slovenci že na deželi učili gospodarske avtonomije, tržnega obnašanja - tudi v okrilju Cerkve, to je katoliških zadružnih organizacij. Srednjeveška katoliška Cerkev je bila model za novoveško organizacijo evropske države, ki je bila različna od osmanske. Zato vidijo Srbi v moderni čvrsto organizirani državi cilj - glede na svojo osmansko tradicijo, medtem ko so Slovenci ta cilj že zdavnaj absolvirali z jožefinsko državo in Cerkvijo. Prav tako so absolvirali prosvetljeni absolutizem in model politične demokracije, v kateri vladajo stranke, posamezne osebe - državljani - pa so predvsem čreda volivcev.

Vse to ne more biti danes cilj Slovencem; zato sta si cilja Srbov in Slovencev precej različna - gre za različne zgodovinske etape - in pomeni poenotenje Jugoslavije na ravni Srbije in njenih norm za Slovence regres in v konsekvenci teror. Evropska moderna avtonomija civilnosti pomeni pravico vsake nacije (posameznika, grupe), da zida takšno družbo, ki je v skladu z njeno zgodovino, kulturnim tipom, stopnjo, zavestjo, potrebami. Kot manjka Srbom ekonomska in kulturna razvitost, manjka Slovencem vojaška in državna. Kar so prvič razvili v enobeju 1941-45 in jim je bilo pozneje omejeno, morajo razvijati naprej danes; to je njihov prvi cilj. Prav zato, ker niso bili vojaško državno samostojni, so že v stari Avstriji gledali v Srbiji svoj ideal; seveda ne v srbski kulturi in ekonomiji, niti ne v srbski državni upravi, ampak v srbski samostojnosti.

Naj se vrnem k Srbiji. Strašno bi bilo, če bi Srbi reagirali enako, kot je večina Nemcev pod Weimarsko republiko: da bi se zapirali v tožbe nad svojo usodo, nad svojo raztrganostjo, nesrečo; da bi jadikovali zaradi tega, ker so državno razkosani, in večino energij porabili za vračanje enotnega nedeljivega narodnega telesa (z Bosno, Črno goro itn. vred), namesto da bi se z avtokritiko in kritiko preteklosti - zdaj jo preveč poveličujejo - zavedeli pomanjkljivosti preteklosti in skušali manko nadomestiti. Nočem zagovarjati

samoupravljanja in trditi, da je realno to, za kar se predstavlja; vendar je kot realiteta v marsičem ustreznejše od stalinizma; zato je tudi današnja Jugoslavija civilno bistveno ugodnejša od one iz leta 1950 ali 1960. Samoupravljanje bi moglo biti za Srbijo sredstvo, da razvije vsaj nekatere elemente ekonomske in drugih demokracij: samostojnost tovarn kot ekonomskih subjektov. Žal vidim, da ni prišlo do tega, ampak - zaradi skladnosti s tradicijo - do korupcije, nekoordiniranosti, dezintegracije, posameznih občinskih pašalukov po osmanskem modelu, ne pa do avtonomnih občin.

Ne pravim, da je takšne zahodno evropske ali ameriške občine, ki so temelj moderne demokracije (saj si bral Tocquevilla itn.), mogoče zaslediti v Sloveniji. Temeljna prisotnost stalinistične strukture družbe, po kateri o vsem odloča centralna Partija (ne le republiška, ampak najvišje centralna), je dejansko avtonomijo baze preprečila in samoupravljanje deformirala. Vendar je pot korekcije jasna: ne k močni državi, k ukinitvi ali omejitvi republiških centrov, ki so navzlic vsemu bistveno boljši od centralnega beograjsko jugoslovanskega. Izkustveno merimo razliko med terorjem, kakršen je bil, ko je vladala centralna Partija, in današnjim dnevom: slovenska republiška avtonomija omogoča Slovencem več demokracije, svobode, avtonomije, civilnosti; naj bi se torej srbska Partija zgledovala po slovenski, ne pa da skušajo slovensko reducirati na tiste, ki huje preganjajo; seveda bi se morali obe zgledovati po italijanski, po evrokomunizmu kot obliki evropskega komunizma, ki pristaja na pridobitve evropskega meščanstva, na politično svobodo itn.

To je objektivno merilo in cilj; znotraj Jugoslavije je treba posamezne Partije kritizirati glede na to, koliko so oddaljene od tega zgleda. Ta model-zgled daje ravno največ avtonomije posameznim delom; italijanska komunistična Partija se od vseh strank najbolj zavzema za avtonomijo Slovencev kot manjšine v enonacionalni državi. Po tej logiki bi v mnogonacionalni državi bila najboljša samostojnost posameznih nacij-držav-republik v zelo laksni povezavi: v takšni, kakršno hočejo sestavni deli države: v takšni, kakršno hoče zase vsak od njih posamezno. Tu večina držav-republik ne more odločati o tistih, ki so v manjšini. Vsaka od republik-držav je samobitna - pač temeljna pravica civilne družbe: pravica do samoodločbe.

Naj povem še to, kar mi je večkrat pripovedoval oče, zakaj se je odločil za komunizem leta 1917: ker je videl v Leninovi tezi o samoodločbi narodov edino garancijo za slovenstvo. Kot večina slovenskih komunistov se je odločil za komunizem iz nacionalnih vzrokov. Razočaranje v Wilsona in versajsko evropsko realiteto - med drugim tudi v versajsko Jugoslavijo - je te ljudi pripeljalo do komunizma, ki se je kasneje skazal kot utopičen, samoprevara, saj je uvedel nacionalno zatiranje manjših nacij od ruske, vendar pa je v revoluciji 1941 dal Slovencem bistveno pobudo k nadaljnji in radikalnejši avtonomizaciji. Treba je poznati le slovenske partizanske pesmi, v katerih se je pelo: »Slovenija junaška« (ali prej: »Slovenija sovjetska«) »svobodna bodeš ti«. Ta svoboda je pomenila nacionalno državno svobodo; enako vključitev v Sovjetsko zvezo kot federacijo svobodnih držav. Za Jugoslavijo so se Slovenci odločali kot za federacijo, v kateri je Slovenija maksimalno svobodna.

Če bi revolucionarji leta 1941 vedeli, kaj se bo dogajalo kasneje - do deviznega zakona, jemljem le en primer, leta 1985, ki je neumen, diletantski, nasproten slovenskim interesom - Jugoslavije pač ne bi hoteli, istili bi jo s staro Jugoslavijo, ki so jo skoraj v celoti odklonili. Tudi zato je bilo četništvo

na Slovenskem zelo šibko; obnove stare Jugoslavije ni hotela skoraj nobena politična skupina. Vse so želele samostojnost, le da ene v okviru enega sistema, druge drugega. - Na ugovor, češ da je bil stari devizni sistem slab za Srbijo, je mogoč le en odgovor: torej bi morala biti Jugoslavija tako ustrojena, da bi vsaka nacionalna država v nji imela svoje gospodarske itn. zakone, devizne zakone, ki jim ustrezajo. Če je en devizni zakon strahovlada za ene, drug za druge, povprečje obeh zakonov pa slabo za vse - in tako je ponavadi zdaj -, potem je treba izvesti radikalnejšo ločitev in avtonomizacijo republiških subjektov. To je osnovno pravilo civilne družbe. Kdor ne pristane na to pravilo, je pač le kriptocivilist, dejansko pa pristaš majorizacije, terorja in okupacije.

Nikakor me ne smeš razumeti, kot da se vmešavam v srbske zadeve. Čeprav me prijatelji svarijo, naj tega ne počnem, naj pustim Srbe, da si vladajo po svoje, naj se ukvarjam le s Slovenci, jim ne dam prav in ustrezam tistim srbskim zahtevam, ki pravijo, da če smo v skupni državi, moramo drug drugega preučevati in si svetovati, si odpirati oči. To je civilna diskusija, vem, da tvegam zamero pri tistih, ki so slepi, pristranski, ki se nagibajo k agresiji. Ne morem pomagati. Civilna družba temelji na diskusiji o vseh problemih, brez tabu tem; ne sme se ogibati vročim temam ali nevarnostim. Srbi morajo vedeti, kako mislijo - različni - Slovenci; in narobe.

Kako mislijo Srbi o Slovencih, že kar precej izhaja iz srbskega časopisja (SČ), iz tvojih pisem in iz najinih pogovorov. Zdi se, kot da Slovenci nismo dovolj jasno javno rekli, kako mislimo o Srbih; kako si predstavljamo skupno življenje, če se zedinimo, kaj da je potrebno; kaj svetujemo Srbom, da bi se ti vključili v evropske tokove. Odtod moja »nesramnost«, da govorim o stvareh, o katerih se je - s slovenske strani - v glavnem molčalo. Upam, da nisi mislil, ko si mi večkrat svetoval, naj govorim o srbskih problemih, le na to, da podprem stališča, s katerimi se ne strinjam.

Ne nameravam pristati na diktat. Pišem tudi iz ponosa, osebnega itn., tudi nacionalnega. Slovenci, kot vidim, danes niso več pripravljeni igrati hlapce, drugo violino v državi, v kateri se imajo za svoboden enakopraven subjekt. Ta samozavest in ponos je v Slovencih nastala v revoluciji, pozneje je bila pritisnjena k tlom, danes je spet omogočena. Tudi zato Slovenci na današnjo krizo v Jugoslaviji ne gledamo kot SČ, ki vidi le vse najslabše; za Slovence se odpira svetlejša perspektiva, kot je veljala v 70-ih letih in prej. Prestop v postindustrijsko družbo jemljejo mladi ljudje zelo resno, Partija pa ga vsaj načelno podpira, čeprav bo šele v naslednjem štiriletju pokazala, ali bo zmožna izpeljati tudi nujne strukturalne družbene spremembe, da bi se nova pozitivna zavest lahko učinkovito organizirala, udejanjila. Ta pristop je del današnje slovenske nacionalne renesanse.

Nobena agresija zoper druge Jugoslovane, nič podobnega; kvečjemu povabilo, naj skupaj s Slovenci okrepijo prizadevanja za postindustrijsko družbo, za kibernetizacijo itn., kar gre, po mojem, najbolj bistveno v korist srbstva, saj gre za prestop v sodobni razviti svet. Slepota za te - ekonomsko civilne - probleme in pretežno ukvarjanje s pozivanjem na enotno državo, enotno tržišče, ne pa na svobodno tržišče in na svobodno odločanje posameznikov in grup v tej državi, vodi nazaj in v permanentno zaostalost. Zato je razumljivo, da že gledajo Slovenci kot svoje sovražnike tiste Jugoslovane, ki skušajo to vitalno slovensko civilno potrebo zaustaviti ali celo preprečiti, vrniti Slovence v okvir balkanskega stalinizma ali obnovljene

predvojne balkanske Jugoslavije v duhu Aleksandrove diktature. Slovenci si še zmerom želijo Jugoslavijo, ampak takšno, ki jim ustreza; vsaka drugačna Jugoslavija je za njih nova »ječa narodov«.

Prisotnost Slovencev v Avstriji je bila neustrezna zaradi nacionalne slovenske nesamobitnosti; bila pa je tehnično gospodarsko primerna, medtem ko bi prisotnost v unitarno jugoslovenarski Jugoslaviji bila neustrezna tako nacionalno kot kulturno, civilizacijsko in ekonomsko. Komu v Sloveniji naj bi bila takšna Jugoslavija cilj - razen nekaj kvislingom in lumpenbirokratom, ki so se kot posamezniki prodali (kot Husakova klika na Češkem)? Slovenski proletariat nima niti najmanjšega interesa pustiti se voditi takšnim voditeljem, ki delajo Fenije in vodijo slaboumno gospodarsko politiko, sami pa se vozijo naokrog z mercedesi in se grejo sladko življenje v Švici.

Proletariat že začenja zahtevati od slovenskih voditeljev, da se civilizirajo, demokratizirajo - in nekaj uspeha v tem že ima. Enotnost, kakor mu jo predlagajo jugostalinisti, mu je še bolj odiozna od tiste, ki mu jo predlagajo slovenski stalinisti, saj jih meče še za korak navzdol in v slabše funkcionirajočo državo. Vedeti moraš, da ima današnje slovensko partijsko vodstvo kar precej konsenza slovenskega prebivalstva, tudi proletariata, če bo nadaljevalo obljubljeno pot; če bo nasprotovalo centralizaciji, o kateri ve vsak Slovenec, da je diletantska, dogmatska in vzhodnjaška. Upam, da bo prej ko prej istega mnenja tudi srbski proletariat in ne bo nasedel demagogiji egalitarizma, ki je druga stran centralizma in diktature. Žal današnji srbski intelektualci, novinarji itn. niso na ravni zgodovinskega trenutka; preveč se rearhaizirajo, sanjarijo o preteklosti, o enotnosti, integralizmu, idealizirajo, spiritualizirajo o kosovskem mitu, jadikujejo zaradi srbske podrejenosti, namesto da bi se odprli evropskemu posluhu za ekonomsko kulturo.

Mislim, da sem ti moral to reči, ker tako mislim; ker mislim, da govorim tudi v srbskem interesu; ker raje sprejemam tveganje, da me bodo srbski šovinisti potolkli, obrekovali, zasmehovali in diabolizirali, kot pa da bi ne povedal svojim prijateljem in tudi tebi, svojemu prijatelju, v čem vidim najhujšo današnjo srbsko zmoto. Enako govorim tudi Slovencem, v čem vidim najhujšo slovensko zmoto: v slovenskem integriranju, ki bi pozabilo, da je civilna nacionalna država skladnost - usklajevanje - različnih, skupna volja avtonomnih, ne pa sveta usoda vnaprej programiranih po krvi, enotnem nedeljivem narodnem telesu, nedotakljivih svetih skrivnostih. Bojim se, da bom doživel obračun z obeh strani, od šovinističnih Srbov in šovinističnih Slovencev.

Danes prihajamo v odločilen čas za nas vse. Prehodna oblika, v kateri živimo, se ne bo dolgo obdržala. Ali bomo doživeli vojaški puč, ki bo oblikoval bodisi stalinistično bodisi buržoazno integralistično, zoperslovensko (a tudi zoperalbansko, zopermakedonsko - v perspektivi pa tudi in predvsem zopersrbsko) Jugoslavijo (Srbom bo dala takšna država vlado v državi, vzela pa jim bo ekonomsko kulturni razvoj, jih omrzela kot okupatorje), ali pa bomo prešli v višjo etapo civilne družbe, kjer bomo sodelovali toliko, kolikor bomo vsi sami hoteli sodelovati, ostali prijatelji, svoje sodelovanje še razvili, a na enakopravnem nivoju samostojnih subjektov, na tržišču, v kulturi itn. Najstrašnejše bi bilo, da bi pomagali Slovenci pri restaliniziranju in reunitiziranju Jugoslavije, kot je leta 1929 Korošec, kot je leta 1972 Dolanc. Kakor lahko rečemo, da je Korošec vsaj do neke mere zastopal slovenske interese, tako je treba dodati, da bi vsak slovenski politik, ki bi zagovarjal in

krepil stalinistično ali buržoazno enotnost-integralizem-teror Jugoslavije, nastopal zoper slovenske interese, zgolj kot plačanec določene centralne oblastniške klike. Vem, da se taki zmerom najdejo, vendar jih zgodovina postavi na svoje mesto. Tak »politik« ne bi bil boljši od generala Rupnika.

Naj dodam še to, da nič boljše ne bi mislil o tistih slovenskih - fašistoidnih - oblastnikih, ki bi zahtevali ali dosegli samostojno Slovenijo, v tej pa uvedli integralistični teror, bodisi nacionalnega bodisi ideološkega, cerkvenega itn. tipa - a la Salazar, Franco, Ceausescu, Enver Hodža, Ho ši minh, Pol Pot, Gadafi itn. Pogoj slovenske civilnosti je odprtost do drugačemislečih. Slovenska država mora imeti tak gospodarski, politični itn. sistem, kakršnega želi večina Slovencev; o tem se mora odločati vsakih nekaj let - na volitvah. Kot naj ima srbska država svobodno izvoljeno naravo srbskega tipa.

Nacija je tisti minimum enotnosti - kulturne, jezikovne, gospodarske, politične -, znotraj katerega se izvajajo omenjene volitve. Tak minimum ne more biti Jugoslavija, kajti v tej in v takšni Jugoslaviji bi bili Slovenci zaradi svoje jezikovne, kulturne, gospodarske, zgodovinske različnosti od drugih nacij le manjšina, neenakopravni, torej zatirani. Kar trdim, je v skladu s celotno slovensko zgodovino, s programi Slovenije od Trubarja prek Zedinjene Slovenije do revolucije. Težnje po samoukinitvi Slovencev in asimilaciji v srbskem, hrvaškem, nemškem, italijanskem ali tudi jugoslovenarskem narodu (ki je le različica velesrbstva) so sicer obstajale, a so bile šibke, sporadične in so tako rekoč v celoti odmrle; sicer pa naj voljo Slovencev o vseh teh bistvenih rečeh pokažejo volitve. Enako kot naj pokažejo srbsko voljo v Srbiji, hrvaško na Hrvaškem, makedonsko v Makedoniji. O tem, kaj so Črnogorci, morajo odločati sami Črnogorci; če se imajo za nacijo ali ne - o tem jaz od zunaj ne smem soditi. In tudi ti ne. Enako je z Muslimani. Bosne si Srbi in Hrvati ne morejo deliti, kot da v nji ni Muslimanov; kot da niso Muslimani v nji celo v večini. Takšna delitev, o kateri precej slišim govoriti šovinistične in imperialistične Srbe, bi bila genocid - razen če se Muslimani po svoji volji ne odrečejo samim sebi in se razdelijo med Hrvate in Srbe. Prav tako je usoda Kosova odvisna od pogovora in pogodbe med Srbi in Albanci.

V civilni družbi se te zadeve rešujejo s plebiscitom ali z delitvijo ozemlja ali s skupnim življenjem; za eno od teh oblik se odločajo prebivalci sami. Jaz o tem ne morem odločati, kot ne dovolim, da bi Srbi ali Albanci odločali o tem, koliko Srbov ali Muslimanov ali Albancev smo Slovenci pripravljeni sprejeti v SR Slovenijo. Večina Slovencev namreč misli, da je število Neslovencev v Sloveniji doseglo maksimum. Če bi hotela - unitarno diktatorska - Jugoslavija to število povečati, naseliti načrtno v Slovenijo še enkrat ali dvakrat ali trikrat več Neslovencev, predvsem tistih s srbohrvaškim pogovornim jezikom, potem bi takšna Jugoslavija posnemala Sovjetsko zvezo, ki naseljuje na Estonsko, v Azerbajdžan, v Ukrajino Ruse (v Bakuju, Tallinu itn. je Rusov že več kot pol prebivalstva), ali fašistična Italija, ki je tako naseljevala dele Slovenskega primorja, ali imperialistična Anglija, ki je tako denacionalizirala Irsko (Ulster) itn. Upam, da mi ni treba ponavljati, kaj bi takšna načrtna politika za Slovence pomenila; in kako nasprotna bi bila duhu civilnosti, volji domačega prebivalstva. Slovenci bi se znova istili z Indijanci, kot leta 1941 - Mrakov **Rdeči Logan**.

Vsega tega ne pišem zato, ker bi verjel, da kritiziram tvoja stališča; kritiziram pa stališča mnogih Srbov, s katerimi prihajam tako ali drugače v stik. Upam, da ne bodo prevladala; da bo zdravo srbsko jedro premagalo to norost,

ki se je polastila velikega dela SČ in inteligence, in seveda nacionalne birokracije, ki kriči zoper nacionalizme v Jugoslaviji, sama pa zganja - hinavsko - daleč najhujši nacionalizem, kajti drugi nacionalizmi preprosto ne morejo biti za Jugoslavijo tako nevarni, kot je srbski; ne Makedonci, ne Albanci, ne Črnogorci, ne Hrvati, ne Muslimani številčno in po vsem drugem ne morejo vsak sami zasesti Jugoslavije in jo oblikovati po svoje; mislim, da tudi ne morejo imeti takšne namere. Zato jim unitaristi nenehoma očitajo separatizem. A kaj je »separatizem« drugega kot psovka za vse tiste, ki hočejo živeti v skladu s svojo voljo, torej po samoodločbi, civilno? »Separatizem« Slovencev itn. ne pomeni nobene nevarnosti za Srbe; kot tudi ne »separatizem« Srbov za Slovence. O tem sva se mnogokrat pogovarjala in zdi se mi, da sva se prav ob tem skladala; da prav zato lahko nadaljujeva ta pogovor, ker izhajava iz sopriznanja drug drugemu maksimalne avtonomije. Upam tudi, da si mislil resno, ko si mi tako govoril, in da se nisi premislil. Jaz se nisem in ni verjetno, da se bom.

Zdaj pa še nekaj konkretnih odgovorov na tvoje pismo. A še prej tale pripomba. Da se bo videlo, kako je moje stališče nepristransko, bom skupaj oddal tri tekste, ki jih pripravljam že dlje časa:

1. korespondenco tebi; to pismo je že četrto. Enega od teh štirih bom še enkrat predelal; v njem sem ti to sporočil in te prosil, da zato še ni za javnost; vse sem napisal prehitro, potrebuje še zadnje korekture modrosti. Morebiti bom po tem pismu napisal še kakega in ga vključil v korespondenco; vendar ne verjamem. Bom ti pa na koncu zastavil vrsto konkretnih vprašanj, na katere bi želel odgovor.

2. »Platonovski« dialog z nekaterimi stališči Spomenke Hribar, ki so po mojem takšna, da sem se ob njih prav tako dolžan opredeliti, jih problematizirati, kot ob tvojih. Gre za znotrajslovensko - k civilni družbi - usmerjeno polemiko.

3. intervju z Vladom Gotovcem, ki ga pripravljam že leto in pol, a si ga nisem upal zaključiti in dati v javnost tako dolgo, dokler nisem postavil svojih stališč v korespondenci s tabo. Hočem, da izideta oba moja teksta - o hrvaštvu in srbstvu - približno ob istem času; vsekakor bom vse tri oddal redakciji Nove revije isti dan.

Rad bi eno kopijo vseh treh poslal tudi Predragu Matvejeviću, s katerim sva si pisala obsežno korespondenco o srbskih, hrvaških in jugoslovanskih problemih leta 1983 - prosil sem ga, da ostane zaenkrat povsem najina privatna zadeva, saj bi jo moral, če bi jo oba sklenila dati v javnost, stilno dodelati, pisana je bila ekspresivno in v silni naglici, a je izražala najino avtentično mnenje; vsaj moje. Zdaj sem mu dolžan kot prijatelju in poštenemu zastopniku jugoslovanstva to informacijo. Tako bi obenem oddal tekste zastopniku srbstva, Ćosiću, hrvaštva, Gotovcu, jugoslovanstva, Matvejeviću in slovenstva, Hribarjevi. Sem sicer Slovenec, a obenem prijatelj vseh vas štirih, odprt srbstvu, hrvaštvu, jugoslovanstvu, slovenstvu. Bolj kot vse to sem svobodna avtonomna posamezna oseba, ki sicer veruje v Boga, tega ima za edino dopustno središče sveta, a se odloča le po svoji vesti in pameti. Prej kot vse drugo je človek kot oseba: kot pristaš krščansko civilne družbe. (Kaj je to, razlagam v svojih tekstih.) Kot tak pišem vsem štirim.

Upam, da sem ti v tem pismu odgovoril na tvojo trditev, da »čutite iz Slovenije zgrožajoče nerazumevanje srbske situacije, ignorantski odnos,

srbofobijo«; upam, da mojega pisma ne boš mogel strpati v ignorantski odnos in še manj v srbofobstvo, pač pa - nasprotno - razumeti ga kot poskus Srbom dati dober nasvet, ki je v skladu z nasvetom, ki ga dajem Slovencem; moje pismo, vsa moja pisma, vse moje prijateljevanje s tabo in drugimi Srbi izhaja iz moje globoke privrženosti srbstvu in zaskrbljenosti za srbsko usodo, ki je pa, to je resnica, ne vidim v ogroženosti Srbov od Albancev, ampak v samoogroženosti Srbov od samih Srbov. Isto bi mogel reči o Hrvatih. Upam, da smo Slovenci to fazo preboleli, vsaj zaenkrat; a je bila nekoč zelo močna - tako pod stalinizmom kot v stari Avstriji in stari Jugoslaviji.

Lahko da se s svojimi analizami, stališči in nasveti motim, so pa pisani iz čiste drže sočutenja s Srbi, ki naj bi živeli s Slovenci kot enakopravni partnerji. Nikakor pa ne kot bratje! Če kaj, potem odklanjam bratovstvo-teror, redukcijo civilne družbe na rod in družino: na véliko družino jugoslovanskih narodov itn.! Nikomur nisem in nočem biti brat, tudi Slovencem ne. Sem samostojna politična oseba, ki se veže s tistim(i), s katerim(i) hoče, in se loči od tistih, s katerimi noče živeti skupaj! Brat je usoda, ki je ne morem premagati, državljan ali občan ali civilna oseba pa je rezultat moje in drugega - drugih - politične volje. Samó ta izhaja iz svobode, brat, oče, mati, otrok nikdar!

Ne mislim, da Srbi odgovarjate z »istim« na slovensko ignorantstvo in srbofobstvo. Podatki kažejo, da gre za ravno nasproten proces. Zgodovina bo to raziskala; ne bojim se njenega mnenja. Žal mi je, da mnogo Slovencev naseda na ta ignorantski in srbofobski odnos, ki je reakcija na mučno in načrtno slovenofobstvo SČ; trudim se, da bi razbil takó slovenofobstvo kot srbofobstvo. Oboje vodi v medsebojno vojno namesto v sodelovanje različnih nacij, državljanov, držav; in celo, če se le da, v iskreno prijateljstvo, kakršno je bilo značilno za srbsko-slovenske odnose nekajkrat v preteklosti.

Z najino korespondenco razjasnjujeva najine nesporazume; tudi v tem se strinjava.

Ko pišeš o tem, da ste »dobili lani v Ljubljani pravo slovensko lekcijo, ki se ne pozablja«, si dvoumen; ne vem, kaj hočeš reči. Je tvoja sodba kritično negativna ali pozitivna? Smo si kaj pojasnili ali ne? Smo si prišli bliže ali ne? Sicer je pa za vse to še čas, če bomo le obvladali živce in vztrajali pri pogovoru na civilni bazi; če ne bomo civilnosti zamenjali s tem ali onim agresivizmom, integralizmom, monopolizmom.

Sprejemam tvojo in vašo pobudo, da objavi Nova revija tekste deseterice beograjskih (srbskih ali tudi drugih?) avtorjev na temo »Jugoslovanska kriza in srbsko vprašanje«; to se mi zdi sijajna priložnost za to, da razložite slovenski publiki svoja stališča. Reviji pa bom predlagal, da bi v isti številki objavila tudi moja pisma tebi (če želiš, tudi tvoja pisma meni), Spomenkino pismo tebi (in morebiti tvoje Spomenki) in pisma tistih sodelavcev NoR, ki so eventualno še nastala (Urbančičevo ...). Tako bi dobila številka uravnotežen značaj; bila bi strukturirana kot diskusija med dvema pozicijama-grupama, čeprav Slovenci ne bi odgovarjali na vaše tekste; to bi mogli in smeli storiti šele kasneje, v naslednjih številkah. Naša korespondenca je skoraj končana, vsekakor bi morala biti končana prej, ko dobimo vaše tekste.

Lep pozdrav,
Taras

PISMO VLADU GOTOVCU

Dragi Vlado,

1

menda sva se spoznala pred davnimi tremi desetletji. Ti si tedaj, že tridesetleten, služil vojaški rok v Ljubljani, menda v Polju. Večkrat si me obiskal, pošteno sva se skupaj zapila, izmenjevala misli in stališča o tedanji jugoslovanski kulturi in politiki; bila so si in bila sva si zelo blizu. A zakaj potem najine povezave nisva skrbneje gojila? Videvala sva se še sem in tja; recimo, pri najinem skupnem prijatelju Sveti Lukiću v Beogradu, tam si ti celo prenočeval. Oba sva bila usmerjena jugoslovansko in antistalinistično, moderno in celo modernistično; ti si bil med prvimi v Jugoslaviji, ki je sprejel Heideggrovega duha in pisal poezijo, kar mi je bilo zelo všeč, tradicionalisti so jo imenovali filozofsko, nerazumljivo, ontološko.

Kasneje si se mi odtujil, menil sem, da delaš kariero, bil si v službi na zagrebški RTV; nekoč v Ljubljani, ko sem te bil srečal, si se mi zdel kot uspešen kulturniški biznismen. Konec 60. let se nisva mogla ujeti; ti si zagovarjal Hegla na način, ki se je meni zdel abstraktno univerzalističen, ti si se posmehoval meni, ker sem branil J.St. Milla z njegovim singularizmom in filozofsko plitvim razsvetljenstvom. Na nekem simpoziju v opatijskem hotelu Ambasador - konec 60. let - so mi postali bližji Donat, Šoljan, Mandić, s katerimi smo uganjali plavalne ekshibicije, ne pa temačni Crnjanski, s katerim pogovora nisem mogel razviti, da ne govorim o Daviču, ki se mi je zdel sijajen antiprovincialist, vendar obenem hipermodernist, nikak urejen racionalist. Bil je čas, ko smo se na Slovenskem okrog revije Problemi odpirali skrajnemu eksperimentalizmu; ti pa si ostajal temu razvoju nekam tuj, nezaupljiv, stabilen. Name si deloval nespodbudno, kot da se pripravljaš še na nadaljno stopnjo konzervativizma. - A nekaj naju je vseeno družilo: jugoslovanstvo, saj se nama je nadvse upirala ožina, ki so jo terjali od kulturnih delavcev slovenski in hrvaški tradicionalisti, njihov teror nad svobodnim duhom, njihovo bežanje v kulturniško literarne tradicije, ki jim niso znali z novim ključem poiskati novega duha, njihovo služabniško asistiranje vladajoči neostalinistični psevdopolitiki.

2

Na zagrebških književnih pogovorih jeseni l. 71 sem sodeloval z referatom. Kar mi Zajc, tudi on je bil povabljen na pogovore, pove, da me želiš videti, a da si ne moreš vzeti niti toliko časa, da bi se dobila kje v mestu. Povabil si me, naj te obiščem v tvojem »glavnem stanu«; tako si se o sobah, v katerih ste urejali Hrvatski tednik, bil si mu glavni urednik, sam ironično izrazil. Ko sem te obiskal, sem videl, da imaš prav. Kurirji, uredniki, stavci, dopisniki, razpečevalci, simpatizerji so švigali po hodnikih sem in tja; menda je številka ravno izhajala. Dobil sem vtis, kot da sem v vojnem štabu pred odločilno bitko, toliko je bilo hitenja, a tako strastnega, angažiranega, izražajočega popolno predanost stvari, da sem se spomnil na tikpovojna leta, na vrvenje na Mestnem odboru Slovenske mladine, bil je v Trubarjevi, tedaj menda še Šentpeterski; le da je bila tedaj ZSM eden od podaljškov že etablirane oblasti, ki je hotela revolucionirati, tj. v temeljih in porah spremeniti slovensko družbo in človeka, medtem ko ste pri HT bili revolucionarji, ki hočete šele osvojiti oblast, najprej pa si utrditi svoj položaj med ljudstvom. Na vsakem koraku, iz vsakega vašega giba je sijala čudovita romantika, do katere pa sem bil, saj sem nekaj let pred tem doživel uničenje perspektivovskega gibanja, skeptičen; nisem mogel verovati v vaš uspeh.

Najinega pogovora se spominjam, kot da bi potekal včeraj. Bil si, kot zmerom, neposreden, impulziven, temperamenten, zagret, samozavesten, sicer oster in ironičen, a - nikoli - nadut. Tak si mi bil zmerom všeč, ker si se tako razlikoval od drugih Hrvatov, predvsem Zagrebčanov, ki so gojili posmehljivo distanco, oponašali aristokratizem, distanco forme, za katero sem čutil negotovost in strah. Ti pa si podiral ovire pred sabo, kot da jih ni; tvoja moč jih sploh ni opazila, čeprav nisi bil niti najmanj naiven.

Ko sem izrazil svoje dvome v izhod vašega gibanja, opozoril sem na brezobzirno moč stalinistične Partije - tedaj je bila še trdno v sedlu in nikomur ni prišlo niti na misel, da bi se mogla kdaj od znotraj razkrojiti, kot se je danes -, sem videl, da si ne delaš nikakih iluzij. Izrazil si prepričanje, da je tako, kot ste ravnali, treba ravnati, ne glede na posledice; šele s to moralno držo si me prepričal. Navajal si podatke, kako vrtoglavo je v nekaj mescih narasla naklada HT; od deset tisoč na več kot stotisoč; kako vas ljudje podpirajo; kako se odpira novo poglavje za vse nas v Jugoslaviji. Deloma sem ti sicer dal prav, a pripomnil, da je takšen vaš razmah še argument več za sile, ki vas bodo kaj hitro zatrle, kajti Partija ne dopušča partnerja ne nikogar, ki bi bil močan, samostojen, moralen, ustvarjalen; potrebuje le izvajavce, hlapce, jalove priganjače in hvalisavce. Nisi me pobijal. Prihodnost si prepustil v roke usodi. Tukaj sem in ne morem drugače, si ponovil za Lutrom.

3

Nato si me še bolj presenetil. Ponudil si mi sodelovanje pri HT. Vabil si me, naj napišem za vsako številko HT, kar želim. Dal si mi na razpolago notranji dve strani - ogromno za časnik -, za kateri si dejal, da se najbolj bereta. A

kako vendar, sem kriknil, saj veš za moje tesno sodelovanje s Srbi, medtem ko s Hrvati nimam stikov, skoraj izključno po njihovi krivdi; Slovencem se niso odpirali, me niso vabili, obnašali so se superiorno in oholo, nezainteresirano - razen tebe. Ti si edini Hrvat, s katerim imam tesne stike in s katerim simpatiziram. Vi ste vendar hrvaško nacionalistično gibanje! Poznaš pa moj odpor do vsakršnega nacionalizma, tako hrvaškega kot slovenskega in srbskega. A srbskega ni; kot odgovor na hrvaškega se nekaj vzpostavlja, morda pri Mihizu, in komaj kom; a se ne postavi na noge. Zoper slovenskega se borim, kolikor se morem; kako naj bi tak podpiral hrvaškega?

In sem še zaostril: kako si mogel postati nacionalist, ko pa si bil še pred nekaj leti celo bolj kozmopolitsko usmerjen od mene in sva se prav zbližala zaradi najine pripadnosti evropski univerzalni filozofiji in odpora do zaplankanega domačijstva?

Odgovoril si mi prepričljivo in le prvi hip presenetljivo. Nikak nacionalist nisem, si dejal; kot veš, sem demokrat, Evropejec, antistalinist, antitotalitarist. Gibanje, ki mu pripadam in ki ga deloma vodim, je pomembno zato, ker je to radikalno in močno antistalinistično gibanje. S kulturniško omledno ali zgolj filozofsko kritiko ne bomo etabliranih teroristov nikdar strli. Za nastop pluralizma je potrebna množična, socialna moč; vse ostalo je nebogljena estetika. V Sloveniji poskušate uveljaviti politični sistem pluralizma - za tega smo se dobesedno, tudi s tem imenom vnemali - po kulturniško institucionalni poti; želim vam uspeh. Na Hrvaškem je takšna metoda že vnaprej neučinkovita. Hrvaškemu vsenarodnemu gibanju sem se pridružil, ker sem zaslutil, da nas edino ono lahko potegne iz govna; a verjemi mi, pri tem me ne privlačuje nacionalizem, ampak evropska - zahodna - demokracija.

Z odgovorom, odkritim in jasnim, si me presenetil. Mene - in mojo grupo - je tedaj vse, kar je bilo v daljni zvezi z vojaškim, odbijalo; prizadevali smo si za institucionalizacijo pluralizma, za zmago form; spoznali smo nevarnost gibanj, gibanja smo odklanjali in ironizirali. Imeli smo jih za stvar otroške dobe zorenja neke družbe. Mene je bilo gibanj - množic, korakanja, kolektivne evforije - že od nekdaj strah; v gibanju mi je grozila izguba moje individualitete, singularnosti; na to svojo posebnost in izvirnost, nezvedljivost na karkoli socialno nadosebnega sem bil zmerom ponosen, ljubosumno sem jo čuval pred kolektivisti. V duhu Raymonda Arona in Hannah Arendtove sem se trudil, da bi šli Slovenci končno brez revolucij in množičnih nastopov po poti zahodne parlamentarne demokracije; srdito sem odklanjal tedanji neoiluzonizem, neoinfantilizem, neomarksizem študentov iz l. 1968. Tedanji Problemi so polni mojih člankov, nabitih s tem - tudi zelo polemičnim - duhom; a ne le mojih.

4

Danes se sprašujem, ali ne navdihujejo današnje srbske demokrate iste pobude, kot so tedaj tebe? Kaj ne nameravajo izkoristiti srbski maspok, nacional(istič)ni agresivizem za to, da bi se vrnila Srbom samozavest, nacionalno državna misel, da bi spet zadobili samobitno - nekateri celo razširjeno - Srbijo, pri tem naj jim pomore Milošević, Partija, potem bodo pa že sami opravili s Partijo, s stalinizmom, le da jim despot in divjajoče ljudstvo priskrbita nove srbske

državne meje in ozemlje. Ni tako mislila nemška nacional(istič)na inteligenca storiti s Hitlerjem, a se je uštela? Nemčija ni postala demokratično pluralistična, ampak je ostala zgolj nacionalistična; svojo pot popravljanja krivic, ki jih je zgodovina naredila nemškemu narodu, ponižanj, pod katerimi so morali trpeti Nemci zaradi sosedov, versajskega diktata in ozemeljske razkosanosti, so Nemci nadaljevali v samoslepilni želji do končne zmage, a so doživeli le strahoten poraz in večno sramoto zaradi nacističnega terorja nad vsemi nenemci.

Hrvaška ni šla po tej poti; že kar na začetku nacionalnega gibanja ji je stalinizem zavil vrat; komaj danes prihaja k sebi. Bo zmožna današnja demokratična Srbija ubrati tretjo pot, doseči, kar si njeni nacionalistični pluralisti (kar je paradoks) želijo?

Trditi, da jeseni l. 71 na Hrvaškem nacionalizma ni bilo, je neprepričljivo. Še isti dan, ko sem obiskal v prostorih HT tebe, Vlado, sem odšel k Alenkini sestrični, ki je že rojena v Zagrebu, zdravnica, čeprav hči dveh slovenskih - primorskih - staršev. Njen mož me je komaj spustil v stanovanje. Imel ga je večkratno zaklenjenega z verigo. Pri vratih je čuval orožje. Kar mi je pripovedoval, je bilo strašno. Da dobiva telefonske grožnje, naj se kot Srb - iz Bosne - in še kot sin premožne trgovske buržoazije takoj izseli iz Zagreba; napovedovali so mu, da mu bodo stregli po življenju. Enako so grozili njegovim znancem Srbom. Svak se je obnašal - tako je čutil -, kot da je v obsednem stanju. Kot da se pripravlja nov pokol.

Ko pa sem govoril s Hrvati, z drugimi svojimi sorodniki, ki že dolgo živijo v Zagrebu in so se pohrvatili, sem slišal ravno nasprotne izjave. Kako jim Srbi vladajo; kako so Srbi v večini kot direktorji, v ustanovah, kaj šele v policiji in vojski, v upravi in na političnih funkcijah. Kako Hrvatje sploh niso samostojni; kako je novo hrvaško gibanje le poskus priti do enakopravnosti s Srbi in do avtonomije v Jugoslaviji.

5

Priznam, bil sem začuden; zaradi reakcij obeh sprtih nacij. Na Slovenskem tega nismo doživljali. Na živce nam - moji grupi - je šla Partija kot totalitaristična, pa še ta se je prav v teh letih simpatično evropeizirala; ti. Kavčičevo obdobje; pustila nam je pisati v duhu evropske zahodne pluralistične demokracije. (Današnja Partija nadaljuje - seveda daleč bolj radikalno, Kavčiča, današnja slov. demokratična alternativa, seveda prav tako daleč bolj radikalno, čas je pač dozorel, tedanje slovensko problemovstvo. Dve desetletji časa pa je izgubljenega; tako v ekonomiji kot v politiki. V koncu 80. let nadaljujemo, kjer smo bili ustavljeni l. 1964 in 1972.)

Do hrvaškega nacionalnega gibanja sem bil sumničav. Lahko sem ga sodil po sorodnosti s tedanjim slovenskim nacionalizmom, ta pa je bil zaostal, obrnjen v ponovno osvajanje avstrijske Koroške in Italiji pripadle Primorske, v podrejanje socialno politične usmeritve - boja za politično svobodo - nacionalni enotnosti Slovencev, ki naj bi bila ekspanzivna navzven. Zaradi nemoči, maloštevilčnosti, ideološke zastarelosti ljudi, ki so oznanjali tak agresivizem, je bilo njihovo gibanje klavrno in smešno; kaj gibanje, ropot nekaj starejših gospodov, ki so, po našem mnenju, obnavljali sodobnosti povsem neustrezne

zamisli, reakcije in čustva predvojnega časa. Če pa bi se tem gospodom posrečilo vzgibati slovenske narodne množice, kot so bile razdražene na Hrvaškem v l. 1971, bi mislil o njih in o slovenskem maspoku še slabše; kajti ne takrat ne danes ne verjamem, da je Slovencem v koncu 20. stoletja potrebno obnavljati nacionalno revolucijo masovnega tipa. Civilno da; a še to čim bolj v smeri reformiranja, ne revolucioniranja; spreminjanja sistema, ne podiranja sistema ali celo le zamenjav vodilnih kadrov; parlamentarne demokracije, ne čustvovanja ali ravnanja ulic in trgov; zato sem bil rahlo skeptičen tudi ob rožnati revoluciji ali revoluciji rož lani poleti, ob množičnih zbiranjih in kolektivnem prepevanju. Frenetično ploskanje na zborovanjih, le to je še ostalo od lanskega navdušenja, pa je karikatura, če zajame odrasle in ne otroke pri koncu lutkovne predstave.

Danes sem sicer širokogrudnejši v presojanju tedanjega hrvaškega maspoka in tedanjega slovenskega nacionalističnega miganja. Tudi bolj avtokritičen. Ne jaz ne moji prijatelji nismo mogli predpostavljati, da se bo v Jugoslaviji v 70. in 80. letih dogodil tak strahoten zgodovinsko socialni regres. Bili smo radikalno antistalinistični, v tem tudi antipartijski, a očitno navzlic temu nismo dovolj razumeli partijske retrogradnosti. Partijo smo odklanjali kot teroristično, despotsko, totalitaristično, avtoritarno in avtokratsko, v vseh ozirih zaostalo; vendar pa smo predpostavljali racionalen in napreden model boja z njo oz. zgodovinskih sprememb. Partija kot despotska mora postopoma oditi, zamenjala jo bo zahodna demokracija, a takšna, kakršna je danes v Evropi; priznavajoča nacionalne suverenosti, avtonomne kulturne tipe sleherne nacije, a brez nacionalizmov, kakršne je poznalo 19. stoletje. Univerzalistična znanost in ekonomija bosta poenotili nacije na enem nivoju; na drugem - kulturnem - bodo ostale emancipirane. Imeli smo se za tako čvrste, tako samozavestne, a nenacionalistične, netradicionalistične Slovence - tradicionalisti so nas označevali za nacionalne nihiliste -, da sploh nismo jemali v obzir možnost ponovne okupacije nad Slovenci. Pri nikomer nismo videli nevarnosti za slovensko samostojnost. Najmanj pri Srbih (a pri teh je niso videli niti slovenski tradicionalisti), ki so svoj nacionalizem vse do l. 1981 ali skrivali ali se ga ne zavedali ali ga potiskali v nezavedno ali pa se ga iskreno odrekali. Niti pri Hrvatih ne, čeprav smo bili do Hrvatov prav zaradi njihovega nacionalizma in samozaprtosti, zaradi njihovega stalnega odpora do Slovencev bolj distancirani. S Srbi smo se ujeli prav na tem: da nacionalno vprašanje ni važno; da je rešeno; oz. da bo še ustrezneje rešeno, ko bo odpadla jugopartija kot tista sila, ki enako terorizira Srbe in Slovence, Hrvate in Bosance.

6

Žal smo se zmotili. Najbrž smo bili preveč heglovci; vsaj jaz. A tudi Heidegger je mislil bolj v pojmih epoh(alnosti) in manj paradoksov. Danes ugotavljamo, da se je zgodovina z nami poigrala; oziroma: da smo se poigrali sami s sabo, ko smo infantilno vstopili v milenaristično revolucijo l. 41; ko se je Partija odrekla civilni revoluciji in evropski meščanski tradiciji. Skazalo se je, kot da so desetletja iluzij in revolucionarnega terorja zaman; da se moramo oblikovati spet kot meščanska demokratična nacija, tam, kjer se je ta proces

končal: v l. 1929. S tem pa se vrača vse, kar je značilno za tedanjo obliko evropskega meščanstva: začetni industrializem, boj vsakogar z vsakomer, državljanske vojne, nacionalizmi - vse do radikalizacije v fašizme.

Za Slovence je danes osnovno vprašanje: ali bomo res ponovili to evropsko shemo, epoho, štadij (kot jo očitno z vso strastjo populizma, ki se ne ustavlja pred fašizmom, ponavljajo današnji Srbi, Hrvatje pa ste bili zavrti, preden se je moglo pokazati, ali bo šel maspok po fašistoidni ali po zahodno demokratični poti), se pustili retroaktivno vplivati od današnjega srbstva, posnemali njihovo kolektivno ekstazo in histerijo, se opajali s čustvenimi vrednotami nedeljivega narodnega telesa in svete narodne biti, ali pa se temu regresu ognili, se borili le za suvereno slovensko državo, vendar takšno, kot so ostale zahodno evropske, brez magične ideologije nacionalizma (gentilizma), brez prepoudarjanja slovenstva kot rodovnosti (na-rojenosti), brez pojmovanja zemlje kot predvsem na-rodne, poudarjajoči pripadnost slovenski državi kot svobodno odločitev zrelih, kultiviranih, ekonomsko samostojnih (zato je nujna vrnitev privatne lastnine, ki edina ščiti in omogoča neodvisnost osebe), nacionalno strpnih, do lastnih čustev distanciranih, racionalnih, nobeni magiji (sakralizmu) popuščajočih singularistov.

Zdi se, da večina Slovencev ravna ustrezno. Ni množičnih pojavov ksenofobije; sovražna gesla zoper srbohrvaške, bosanske itn. priseljence v Slovenijo niso češča kot na Zahodu; fizični in drugi napadi na te priseljence so znotraj tolerančnih okvirov. Kar me celo čudi; položaj je bil v prvi polovici 60. let precej manj ugoden. Perspektivovci smo se silovito borili - primer Dizdarević - zoper slovenski šovinizem, ki je tedaj udarjal na plan z nezadržno močjo. Morda smo ga Slovenci tedaj premagali. Upajmo.

Kučanova partijska skupina se ne pusti sprovocirati in se vzpostaviti kot zopersrbska, pa naj se velesrbski - v nemajhni meri novočetniški - nacionalisti še tako trudijo, da bi jo s sramotenjem, poniževanjem, nastavljanjem pasti potegnili na isto raven, na kateri so sami. Slovenska javnost, izražajoča se skoz pisanje v dnevno časopisje - enako elita v revijah in knjigah -, je trdno odločena, da brani in razvija avtonomijo suverene slovenske države, ob tem pa dopušča isto Srbom, Hrvatom, Makedoncem in ostalim; terja enakopravnost, tj. dejansko konfederativnost, v kateri bi bili posamezniki in nacije tekmeci - tekmo zahteva moderna kapitalistična ekonomija, a nekapitalistične ekonomije so nova slepila - in sodelavci.

Ne izključujem možnosti, da bi mogli ohraniti Slovenci v današnjih nacionalističnih jugospopadih mirno kri, distanco, avtonomijo; da ne bi popustili avtofascinaciji in se sprožili kot gibanje; da ne bi preveč trpeli kot preveč ranjeni, ponižani, zatirani, a ne bili prenaduti kot evropoidni, razviti, demokratični. To pa bo težko, če bo Slovenija okupirana; če jo bodo zasedle sile, ki bodo strle tako slovenski politični pluralizem kot nacionalno državno suverenost. Upam, da tudi tedaj ne bi prešli v slovenski fašizem.

7

Ko si mi bil predlagal sodelovanje v HT brez vsakih pogojev - pristal si celo na moj pogoj, da v tekstih, bili bi dnevniški zapiski, napadam nacionalizem -,

si me, Vlado, presenetil; med nama se je odprlo novo obdobje sodelovanja in prijateljstva. A prej ko sem mogel napisati prvo pismo iz Ljubljane, je nastopil 1. december 1972, seja v Karadjordjevem, nato je kmalu sledilo znamenito neostalinistično Pismo in dogodila se je najhujša zgodovinsko socialno ekonomsko intelektualna blokada, ki so jo kdaj koli doživele jugoslovanske nacije. Z najinim sodelovanjem ni bilo nič, kajti tudi nam v Sloveniji se je začel ožiti prostor; upirali smo se vse do l. 74, tebe pa so kmalu celo zaprli.

Nisva mogla odkriti, kam bi peljalo najino sodelovanje; kako bi se spremenili moji odnosi s Srbi. Moji odnosi s Hrvati so še bolj zamrznili, če se da temu tako reči; oziroma: spoprijateljil sem se z dvema Hrvatoma, ki pa sta bila, značilno, iz BiH; Predrag Matvejević iz Mostarja in Juraj Martinović iz Sarajeva; z dvema univerzitetnima profesorjema lepe jugoslovanske usmeritve. Martinović je v Sarajevu ščitil preganjane srbske pesnike; pri njem smo se sestajali z Rajkom Nogom; Matvejević je v svojih znamenitih javnih protestih in zavzemanjih za preganjane in zaprte skušal najti nadnacionalno platformo. Danes ustanavlja jugoslovansko združenje za demokracijo; zakaj mu ne bi želel, naj uspe? Prepričan sem sicer, da je status quo v Jugoslaviji nemogoč; da ni ne operativen ne zgodovinsko razvojen. A morda bo Predja s svojimi sodelavci iznajdel kaj, česar jaz ne morem predvideti; očitno Srbija danes ni na isti zgodovinsko socialni stopnji kot Slovenija; kaj šele Črna gora in Makedonija, da o albanskem Kosovu sploh ne govorim. Jurica je danes član najvišjih bosanskih političnih forumov; morda mu bo uspelo vnesti novega demokratičnega duha. Držim pesti zanj in za Bosno - in za Jugoslavijo, katere usoda se plete prav v Bosni.

V 70. letih se je moje sodelovanje s Srbi še okrepilo. Spoznal sem se in sprijateljil tudi z Dobrico Ćosićem, Ljubo Tadićem, Nebojšo Popovim (z Mihajlom Markovićem sem si bil blizek že od prej), z Nikolo Miloševićem, z Vukom Krnjevićem, z Božo Jakšičem in Kosto Čavoškim in s številnimi drugimi, sijajnimi, demokratičnimi, nacionalno čutečimi, a internacionalno usmerjenimi, antistalinističnimi, svobodnjaškimi srbskimi razumniki in pisatelji (Selimovićem, Ugrinovim, Kišem, Stevanovićem, da ne govorim o gledališčnikih, Ristiću, igravcu Ljubi Tadiću itn.).

Najina pisma niso mesto, da bi razpravljal o tem prijateljstvu in sodelovanju. Vendar moram pojasniti, odkod je izviralo: prav iz tega, ker so bili ti ljudje - do l. 1981 - tako evropsko široki in narodno ljudsko preprosti. Tako ljubeznivi in gostoljubni, vendar nisem imel nikoli občutka, da me s tem zavezujejo; da le nalagajo nekaj, kar bodo pozneje - kot protiuslugo - terjali nazaj. Če mnogi Srbi terjajo od Slovencev in od svojih gostov danes, da jim vrnejo, kar so jim sami širokega srca podarili, je to le sad razkroja, moralnega in socialnega, lumpenproletarizacije, zmede, ki jih je zajela; teh terjatev so se domislili šele danes, naknadno. Ne morem verjeti v njihov lokavi bizantinizem, ki bi vse preračunal vnaprej.

8

Ko smo esejistično filozofski sodelavci revije Beseda, predvsem Primož Kozak, Janko Kos in jaz, tudi Zlobec, utemeljevali novo slovensko - tedaj še

mladinsko, bili smo med petindvajsetim in tridesetim letom - kulturno socialno politično platformo, smo jo v sporu in polemiki s srednjo in starejšo generacijo; naj je bila partijsko stalinistična ali levičarska, v obeh smereh je bila duhovno konzervativna, eni so obnavljali predvojno radikalno, drugi humanistično levico; ne z enim ne z drugim si nismo vedeli pomagati. A obnavljali so - tako Kranjec kot Štih, oboji v Društvu slovenskih pisateljev - slovensko samozaprtost, samoslovenstvo. Predvsem zato, ker so le v tako zaprtem okolju mogli brezprizivno vladati.

Mi - mladi - smo, da bi se uveljavili, iskali zaledje, zaveznike. V narodu ga nismo mogli najti; narod je bral Menarta in Bora. K temu narodu je sodila tudi slovenska kulturniška inteligenca; zato smo jo, posebno midva s Kosom, hudo napadali. Zlobčeva in moja linija je bila: odpreti se Jugoslaviji. Iskali smo k Hrvatom in k Srbom. Pri Hrvatih smo naleteli na zaprta vrata, pri Srbih na široko odprta. Najprej smo se sprijateljili z Dejanom Poznanovićem, ki je bil dolgo najzvestejši prevajavec iz slovenščine v srbščino; in zaveznik v uvajanju modernizma. Tedaj je Zlobec prevajal Popovo poezijo v slovenščino - v grozo konzervativcev, ki so ostali pri poetiki in duhu Desanke Maksimović.

Sam sem iz kulturniških zvez težil do neke mere tudi v politične. Srbske pisatelje in esejiste moje generacije sem skušal navdušiti za skupno antistalinistično fronto. Spominjam se, dobili smo se pri Kozaku (1958), precej me je podpiral Pučnik, kako sem skušal osnovati zvezo z Djadjićem; bil je za naše ideje, a se jih ni upal poprijeti; vedel je, kam peljejo. Srbi so simpatizirali z nami, a so čakali na boljše dni, ko so videli, kako nam zaplenjajo revije in zapirajo sodelavce. Tudi kasnejših praksisovcev nisem mogel prepričati, da bi ustanovili skupno revijo za vso Jugoslavijo; bili so še preveč marksisti in preveč etablirani, čeprav so z marsičem v naših idejah simpatizirali; tedaj smo bili že perspektivovci, v začetku 60. let. Ko pa je v Beogradu nastal časopis, ki je bil usmerjen politično in estetsko avantgardno - posebej se je ukvarjal s filmom -, naslovljen Danas, ga je srbska lumpenbirokracija kmalu zatrla; jugoslovanskega sodelovanja na ravni antistalinizma, avtonomne povezave svobodnih ljudi kot suverenih subjektov mišljenja in delovanja Partija ni mogla dopustiti.

A kljub tem težavam se je sodelovanje med Slovenci in Srbi nadaljevalo - skoz vsa 60. in 70. leta; šele v 80. letih je zamrlo oz. prišlo je do nesoglasij, nerazumevanja in sporov. Trdim: do konflikta je prišlo zato, ker srbski intelektualci niso bili več to, kar so bili v 50. do 70. letih; ker so naenkrat, čez noč, postali ali velesrbi (Bulatović) ali srbski nacionalisti (Marković) ali zoperslovenski (Brana Crnćević) ali populistični (Davičo) in etablirani (Kapor). Srbstvo jim je postalo več od političnega pluralizma, Jugoslavijo so začeli razumevati kot unitarno, ne kot svobodno tvorbo svobodnih posameznikov in grup.

9

Zgodovina mojih stikov s Hrvati je bila povsem drugačna. Medtem ko so se na moje - dostikrat poudarjeno socialno kulturno politično organizacijske - predloge Srbi redno oglašali s simpatijo (čeprav vse do konca 60. let, ko je

bila osmerica profesorjev, mojih prijateljev, vržena z univerze, niso praktično parirali, a so postali kasneje, v 70. letih, ko smo bili na Slovenskem na psu, organizacijsko zelo delavni, s Pirjevcem sva nenehoma hodila v Beograd na predavanja, simpozije, pogovore in sodelovanja), so Hrvatje, razen tebe (Matvejević pa je bil bolj srbsko kot hrvaško usmerjen), odgovarjali z odporom, nezaupljivo, večkrat celo sovražno; v Zagrebu sem doživel neprijetne trenutke, ko so me nacionalistični hrvaški književniki napadali kot Slovenca, v Beogradu nikdar. (Zdaj je položaj postavljen na glavo.) Zakaj in odkod ta nesporazum med Slovenci in Hrvati, to vprašanje bi morala, Vlado, tematizirati in raziskati v enem naslednjih najinih pisem. Zdaj ga le postavljam kot bistveno. Kajti le tedaj, če bova odgovorila nanj, bo razumljivo, odkod današnja sprememba in kaj moramo storiti, da pride do tesnejšega sodelovanja med hrvaško in slovensko inteligenco. Se pa to sodelovanje že kaže; naj opozorim le na zagrebški tednik Danas, ki je naprednim Slovencem zadnji čas zelo naklonjen.

Medtem ko se je pred dvema desetletjema zdelo, da smo Slovenci sorodni Srbom, ne pa Hrvatom. Pri Hrvatih nas je motil nek njihov kvaziaristokratizem, neko zakasnelo in nepristno avstrijstvo cesarskega vira, ki so se mu sami Avstrijci po drugi svetovni vojni, morda že pred drugo, odpovedali, neka nadutost, s katero so gledali Slovence navzdol kot sinove služkinj in hlapcev, ki so služili pri zagrebški meščanski gospodi, pri Srbih pa nam je bila blizu ravno njihova ljudskost, neposrednost, odprtost, narodni duh. Danes pa se naenkrat razkrivajo naši odnosi z druge, z ravno nasprotne strani: odkrivamo, da smo si zgodovinsko in socialno, zato pa tudi ekonomsko in kulturno neprimerno bližji s Hrvati, v današnjem položaju reagirajo Hrvatje bližje Slovencem, odmerjeno, evropsko, nemasovno, nefascinirano, ne kličejo po karizmatičnem Vodji, se ne obnašajo socialno infantilno, ne bežijo v kosovske in druge mite, se ne predajajo kolektivističnim čustvom, skušajo ostati racionalni, imajo posluh za dobo informacijske revolucije, medtem ko ostaja gros Srbije v dobi prvobitnega industrializma, tej ustreznega ekspanzivnega nacionalizma zemlje; čeprav se dogaja strahotna deruralizacija ravno v Srbiji, izguba odnosa do lastne zemlje se očitno kompenzira s potrebo po tuji zemlji.

Hrvatom je polom z maspokom l. 71 najbrž tudi koristil; stolkel je njihovo ošabnost in kulturtregerstvo; upajmo, da bo tudi Srbom v istem pomenu koristil zlom njihovega maspoka, kajti danes se spet napihujejo kot bojda edini jugoslovanski državotvorni narod, edini narod z evropsko politično parlamentarno pluralistično demokracijo, kar je očitno magična samoprevara, saj nima ta evropska opcija med večinskimi Srbi nobene verodostojnosti; ko sem v **Pismih srbskemu prijatelju** pozival, da se naj oglasijo Evrosrbi, so ti molčali, na veliko pa so me napadali bizantinsko in antievropsko usmerjeni Srbi, tisti, ki so danes v divjem boju zoper Katoliško Cerkev.

Niti na kraj pameti mi ne pade, da bi namesto združevanja s Srbi propagiral zdaj združevanje - ali celo spajanje - s Hrvati. Hrvati naj bodo enako kot Slovenci suverena državna nacija; oboji - enako kot Srbi itn. - člani Združene Evrope. Vendar pa Slovenci v veliki meri težimo na Vzhod; živimo na robu Srednje-Zahodne Evrope; potrebujemo jugoslovansko zaledje. A menimo, da Hrvatje, Srbi itn. potrebujejo Slovence: kot most do Evrope. Naši interesi so različni, a enako močni. Zakaj ne bi gojili določene oblike lokalnega povezovanja, kot jo Beneluks, kot jo bodo baltske države ali kot jo nordijske?

Od leta 1918 pa do 1981 se je slovensko srbsko povezovanje dogajalo na račun slovensko-hrvaškega. Zakaj se ne bi zdaj Slovenci in Hrvatje povezali tesneje, čeprav ne na račun kogar koli zunaj nas? Zakaj ne bi ustvarili os, ki bi se ji kasneje pridružili tudi drugi Evrojugoslovani?

10

Ko si bil, vrsto let, dvakrat zapored, dragi Vlado, v zaporu - a ta zapor, Stara Gradiška itn. ni bil mačji kašelj, Paraga je povedal nekaj o tem, kako so ravnali z vami -, sva ohranila simpatijo. Nekaj sva si pisala iz zapora v zapor, poslal si mi čudovito pesem za neko Novo leto. Tvoj preiskovalni sodnik, s katerim sem se bil seznanil na svojih planinskih poteh, mi je pripovedoval o tebi z velikim spoštovanjem; kako si si ostal zvest, kak zgled značajske trdnosti si bil v zaporu drugim. Bil sem ponosen nate.

Kasneje sem te obiskal v Zagrebu; malokdaj me je stresala takšna groza kot tedaj, ko si nama z Alenko - vso noč - obujal spomine iz zaporov; nekaj podobnega sem slišal le od svojega očeta in od Jožeta Pučnika. Zares težko je priznati še kar koli pozitivnega tako sadistično zločinski oblásti, kot je bila ta, pod katero smo živeli. (Še živimo?) Človek mora ohraniti veliko notranje moči in distance do vsega, da presoja racionalno in trezno; da ga ne zanese v goreč antikomunizem - kot tolikere osebnostno šibkejše.

Dogovorila sva se, da bom napravil s tabo intervju. Predolgo sem odlašal; napravil ga je Rupel, odličnega. A nič ni zamujeno. Morda je prav zdaj najprimernejši čas, da poveš, kako je bilo s tabo; kaj je pomenil hrvaški maspok; morda se o njegovi naravi sploh motimo; imamo na razpolago le malo podatkov. Da razložiš svoje nazore, obenem pa svoje videnje današnje in prihodnje Hrvaške pa hrvaško slovenskih odnosov; seveda na kritični analizi preteklosti. Če bo začenjajoči se jugoslovanski demokraciji, vsaj v severozahodnih delih države, sreča naklonjena in bo trajala še nekaj časa, lahko marsikaj pojasnimo, kar nam je danes še skrivnost. Midva imava ta hip lepo možnost; omejena je le po najinih osebnih sposobnostih.

Ko sta naju pred mescem dni z ženo Vlasto obiskala v Avberu, preživeli smo skupaj nekaj intenzivnih dni, sva se domenila za to pisemsko izmenjavo. Meden mi je obljubil, da bodo v Dnevniku izšla štiri tvoja in štiri moja pisma.

Upam, da sem ti zastavil dovolj vprašanj za štirideset, ne za štiri pisma. Čeprav me ta hip privlačujejo druge lepote - predvsem Bog -, vem, da ne smem zakasniti s prvim pismom, saj se po uspešni avstralski odpravljaš na ameriško turnejo. Preden pa odideš, čeprav le začasno, s teh naših potresnih tal, izpolniva najin dogovor.

Lep pozdrav s sončnega Krasa - že mesec dni imamo brezoblačno vreme - v tvoj Zagreb, ki je najbrž pod meglo; tudi simbolično.

Lep pozdrav,
Taras

Druga polovica 80. let

PISMO VELJKU RUSU

Dragi Veljko!

1. Najprej nekaj življenjepisnih podatkov, da svoja vprašanja vtkem v živo tkivo. Spomladi leta 1956 sva bila oba asistenta pri stolici za filozofijo na ljubljanski univerzi; ti pri prof. Sodnikovi, jaz pri prof. Ziherlu; ti za zgodovino filozofije, jaz za filozofijo kulture. Tedaj sva se tudi zelo zbližala. S sestro moje žene sta bila nama z Alenko poročni priči leto dni prej; poročil sem se takoj po tem, ko sem se bil vrnil od vojakov; čez dve leti sva bila midva z ženo priči pri vajini poroki. To tesno prijateljstvo med nama je trajalo vse do leta 1964, do konca Perspektiv. Nato je začelo ugašati. Medsebojno spoštovanje sva ohranila do danes, a najina pota so se razšla. Ne le tipi najinih zaposlitev, družbe, v katerih sva se nahajala. Ampak še bolj najini nazori. - V tem medsebojnem intervjuju gre predvsem za to, da skušava - prek medsebojnega kritičnega, tudi spominskega reflektiranja - dognati takó naravo teh nazorov kot njihove spremembe; takó njihovo zvezo z okoljem, v nemajhni meri socialno političnim, kot njihovo notranjo, recimo pogojno: teoretsko genezo.

Spomladi 1956 - tega datuma ne jemljem za izhodišče po naključju - si odšel na dvomesečen študij v Zagreb. Tam si se srečal in celo spoprijateljil z Vanjo Sutlićem; bil je kot midva asistent pri zagrebški filozofski stolici. Prav ti si me seznanil z Vanjo. Najino prijateljstvo s Sutlićem je trajalo dolgo; žal se je nehalo v dobi, ko se je Vanja politično zmedel, začel podpirati - v 70-ih letih - oblast, usihal kot filozof in se tudi osebno življenjsko izgubljal. Ker je bil od mene starejši sedem let, tedaj pa je to veliko pomenilo, saj je bil še »partizanska« generacija, mi je godilo, da me je, ta znameniti ironik, ki so se ga vsi bali in ga mrzili/spoštovali, posebej odlikoval. Cenil - morda še bolj - je tudi tebe. Vsekakor je na naju oba zelo vplival.

Ti si se vrnil iz Zagreba navdušen heideggerjanec. Ali točneje: kot človek poudarjenih potez kot so disciplina, distanca, samoobvladovanje, suverenost, se nisi nikoli direktno čustveno navduševal; ta lastnost je značilnejša zame, ki sem človek empatije, emfaze, čustveno ekstatičnih ponotranjanj tujih svetov, ljubezenskih prežemanj, medtem ko si znal ti zmerom ohranjati kritičen odnos do vsega, čeprav s tem nisi tega vsega delal za zgolj snov, za zgolj predmet. Prav Heideggerjeva filozofija - mišljenje, ki sva ga oba razumela kot držo onkraj filozofije-metafizike - nama je omogočila, da sva mogla marksizem, ki sva ga odklanjala, kritično razumeti, dognati ne le polemično, ampak na višji ravni. Opredelilo naju je Heideggerjevo opozorilo - posebno branje grškega

izvirnika -, da je latinski subjekt grški hipokeimenon, da oba pomenita podstat, tisto, kar stoji spodaj in je na njem vse utemeljeno. Tako sva mogla kritično reflektirati lasten - evropski, marksistični, kolektivni in individualni - subjektivizem, ki nama je šel že dolgo na živce. Jaz sem ga radikaliziral - v Sartrovem duhu - v neomejeno svobodo, ta pa se je kmalu pokazala kot omejena v golem nasprotju in nujni realizaciji svobode, v neživi, topi, neosebni Reči. (Kamnu iz Sartrovega **Gnusa**, ki ga je »naša« skupina, Smole, Božič itn., skrbno prebirala; odtod tudi moje odkrivanje reči-**Kamna** pri Šeligu leta 1959; seveda je bil tudi Šeligo pogojen po takšnem Sartru - kot ves novi roman.)

Heidegger je obetal izhod iz nerazrešljive dileme ali razkola subjekt-objekt, ki smo ga z nezadovoljstvom čutili, a ga ne hoteli premagovati na način romantike: niti z desperatstvom (v to je šel Zajc v poeziji) niti s harmonizacijo v Schellingovem duhu; za to vendarle naivno recepcijo Nature smo bili že preskeptični. Zame je bila poleg odkritja Biti najpomembnejša Heideggerjeva kritika neosebnega (man-a); bil sem pač od nekdaj anarhističen antikonvencionalec, zopermalomeščan, antikolektivist. V Instituciji, ki sem ji pripadal - Univerzi, a tudi celotni komunistični Družbi - sem gledal svojega glavnega nasprotnika: ječo brezosebnega, pustega, praznega, mehanskega, terorističnega, ki mi ne pusti živeti; zmerom sem se nagibal k Lebensfilozofiji, odkrival Diltheya itn. V tej ječi, personaliziral mi jo je moj neposredni predpostavljeni Ziherl, ni mi dal dihati, ni mi dovolil imeti proseminarjev, torej vendar nekako predavati, medtem ko je bila Sodnikova s tabo vse drugače strpna, sem se čutil poškodovan in ubijan. Ker si tedaj še nisem upal spremeniti svoje eksistence realno, ta odločitev-izvedba je sledila leto do dve kasneje, s krizo revije Beseda, z mojim - najinim - prisilnim odhodom z Univerze, s političnim sporom z oblastjo, sem iskal držo, ki bi bila intelektualna in eksistencialna, a bi mi dovoljevala obstoj na istem mestu. Začasno sem jo našel v Heideggerju.

A ti? Kaj je tebe vleklo k temu čarovniku besede in misli? V čem je razreševal tvoj osebni in miselni položaj? Bil si prav tako v hudi stiski, bil si še član Partije, tej si bil zavezan iz mladosti, iz partizanov, notranje iskreno in eksistencialno, obenem pa se ti je marksizem Engelsovega, da ne govorim Leninovega in Ziherlovega tipa silovito upiral. Že tedaj, tudi v času tvojega »Zagreba«, podobno kot Sutlić in njegova skupina, Kangrga, Gajo Petrović, Grlić itn., si iskal k mlademu Marxu; ta pot, ki je bila meni manj blizu, te je opredelila za vse življenje in je pomenila enega od razlogov za najino kasnejše razhajanje. Mladi Marx - kot radikalni humanist - je šel Ziherlu posebej na živce; po sovjetski šoli, ki ji je Ziherl še zmerom pripadal, ni dovoljeval razločevanja med mladim, filozofskim, in kasnim, ekonomskim Marxom. Ti si od mladega Marxa vzel emfatični pojem dela, kar te je v 60-ih letih usmerilo k sociologiji dela, nato k sociologiji organizacije, ki pa bi mogla izhajati iz kasnejšega Marxa, iz Marxa ekonomista-sociologa-politika. Pa si vendar ostal za trajno tuj Ziherlovi drži. Kako torej?

Tedaj si živel v okvirju mladi Marx - Heidegger (tisti iz časov po knjigi **Bit in čas**, to knjigo smo šteli za eksistencialistično, eksistencializem pa smo skušali premagati prav s Heideggerjevo ontologijo), jaz v okvirju para Heidegger-Sartre (tisti izpred leta 1952, ko je naredil obrat k marksizmu, ne pa k Sovjetski zvezi). Pojasni mi to svojo zvezo. Meni je Heideggerjeva bit pomenila predvsem to, da nisem bil vržen v brezizhodno svobodo (iz te svobode je

nastajal ludizem) ali reificiran na prazno - gnusno - reč. Bit sicer ni bila oseba; osebo mi je približeval Camus (tudi Jaspers). Ni pa bila brezosebna. Imela je svojo zgodovino, vendar ne razredno-politično-ekonomsko, ampak bitno dogajanje. (Mi trije z Dominikom Smoletom smo predlagali, naj ima revija, ki smo jo ustanavljali od zime 1959 naprej, ime Dogajanje; a smo zaradi sprave med obema kriloma gibanja pristali na predlog Primoža Kozaka in Janka Kosa, na Perspektive.)

V Ljubljani se mi je rojeval otrok, sam pa sem sredi vročega poletja 1956 na Malem Lošinju, pod vrelim soncem, zamaknjeno - fascinirano - vsrkaval Heideggerjevo knjigo **Kaj je metafizika**. V morju, ki sem mu od nekdaj na poseben način pripadal, sem doživljal Heideggerjevo bit; tudi na osnovi filozofije analize pojma-besede thalassa. Pretakal sem se v ne-mene, v nad-mene, v ogromno, neznansko, širno, globoko, neomejljivo, masivno, najmočnejše, pošastno in milo, viharno in poetično, kar je bilo za Heideggerja morje kot en vidik ali narava biti. Odsvajal sem se v morje-bit, v praelement, na osnovi predsokratikov - te si ti tedaj predaval študentom, jaz zelo pozorno preučeval -, ne da bi se odsvojil v pomenu razosebil. V biti se nisem izgubil, ampak našel. Šele bit, ki ni bila le manipulativna abstraktna splošnost, mi je omogočila, da sem razumel-sprejel posamezno osebo - v Camusovem duhu - kot bitno, v njenih temeljnih eksistencialih, v Jaspersovih mejnih položajih, v bojazni, krivdi, kesu, skrbi, smrti, ogroženosti, ne da bi me ta stanja požrla, zničila ali napodila v ironično-cinično ludistično pišmevuharstvo, v katerega sem nagibal.

Bit me je utemeljila in zresnila. Ni se mi bilo treba več prepuščati - Nietzschejevi - usodnosti ali celo igri na srečo, ampak sem prek poslušanja biti, od-govornosti biti, tj. pogovarjanja z bitjo (tedaj sem utemeljil tudi politično pluralistični dialog) našel stik sebe kot nezvedljivega na razredno vlogo, na političnega člana - na ludistični člen -, z nečim, kar me silno presega, a ne kot strahovlada oblasti, kot Partija, niti ne kot empirična zgodovina, ki bi se ji moral prilagajati - tiste, ki so se ji prilagajali, sem zaničeval kot oportuniste -, ampak kot zgodovina biti, ki teče mnogo globlje od vsake politično državne, kot moč, ki oživlja, čeprav tudi podira, kot Eros, ki veže, kot daimonos, ki daje navdih, kot lepota, ki osrečuje, kot nenehno zveneča Pesem: kot nekaj, kar sicer ni krščanski Bog, v kakršnega sem veroval kot otrok in se tudi pozneje od časa do časa, a stalno k njemu vračal. Ta Bog je pod svetim in božjim; je sicer nekaj in ne nekdo, a ne nekaj kot reč-predmet. Heideggerjevo ens qua ens sem razumel kot izvirnejšo od vsega, kar dojemamo kot fenomene sveta, od bivajočega.

Ta Heidegger ni silil v politizacijo; narobe, omogočil mi je življenje nad socialno-političnim. Šele leta 1987 sem v Parizu kupil pravkar izšlo Fariasovo knjigo, opremljeno s številnimi dokumenti, **Heidegger in nacizem**, iz katere jasno sledi, da je filozof tja do leta 1934 dopuščal tudi skrajno aktivistično razlago svoje misli: ne politično v pomenu strankarstva, ampak v pomenu biti kot nemške zemlje, nemštva, tal, usode in previdevnosti v Führerju. (Kar je kasneje zaneslo Urbančiča in Hribarjevo, da sta osnovala slovenski gentilizem - sredi 80-ih let.) Sam se sredi 50-ih let te nevarnosti nisem zavedal, čeprav nam jo je dobesedno očitala grupa okrog revije Sodobnost v polemiki s perspektivovstvom leta 1962, posebej Ahačičeva in Pirjevec. (Z njim sva bila med leti 1959 in 1963 sprta, čeprav prej in kasneje velika prijatelja.

Posmehoval sem se jima: Ahac, Ahacek, Ahačič.) Heidegger iz knjig, ki jih je pisal v kasnejši dobi, je bil zame - verjetno tudi zate - mag, ki je odkril koren lečen: ključ, ki odpira najbolj zamotane ključavnice.

Moja svoboda, ki me je fascinirala, a od katere sem trpel, ker me je metala v krivde, eksperimentiral sem z drugimi ljudmi, je bila v biti naenkrat umno in varno spravljena, urejena: sam sem le deležil na zgodovini biti; čutil sem, da vsa moja svobodna empirična odstopanja od te zgodovine ne pomenijo nič važnega; važno je le, da zaslišim potovanje prave biti. Celo partijski teror sem laže prenašal. Medtem ko me je v drugi polovici 40-ih let spravljal v obup in nemoč, saj sem mu lahko postavljal po robu le osamljenega sebe, izgubljenega, vse bolj zbeganega in nalomljenega, pred sintezo partijstva in malomeščanstva, do katere je tedaj prihajalo, bežečega in trpečega, sem zdaj naenkrat zagledal tudi Partijo kot ne manj nemočno od sebe oz. točneje, sebe kot močnejšega, saj sem se bitno-mišljenjsko navezal na dogajanje resničnega sveta, medtem ko je Partija sicer uspešno preganjala, se bahala in zganjala samovladje, v resnici pa je postajala vse bolj prazna, brez idej, brez etične prepričljivosti, brez zagona; z zgodovinske ravni, ki jo je - tako je bila prepričana - dosegla z revolucijo, se je ugrezala v močvirje, katerega je sama pomagala ustvarjati z lomljenjem vseh pokončnih.

Od tedaj naprej se je nisem nikdar več bal - vedel sem, da je na napačni poti -, čeprav sem jo prvič nadvladal že z razumevanjem Heglovega duha na začetku 50-ih let. A Hegel mi je svetoval zvijačnost uma, ta pa me je, še bolj kot Odiseja, spravljala v tekme-dogodivščine s silami tega sveta, medtem ko je bila Heideggerjeva bit nezvijačna. Logos, kakor ga je razložil čarodej iz Schwarzwalda, ni bil več um, pa naj je pri Heglu um še tako prekašal razsvetljenski empirično kritični razum, ampak zbiranje, zbranost - legein - sveta. Ni mi bilo treba v noben spor; bil sem plasiran nad spori - nad spornostjo (nad razcepljenost med subjekt in objekt) sveta. Tudi ne v spor z Ziherlom.

Seveda idealna sinteza tega srečnega - tudi družinsko toplega - poletja ni mogla trajati dolgo; jeseni istega leta se je že razdrla. A to je nova zgodba. Danes naj ostaneva pri stari: pri pomladi-poletju 1956. Zanima me, kako si ti razumel Heideggerja, njegovo bit in eksistenciale, duha njegove filozofije; kaj je pomenila zate osebno in bivanjsko; h kakšnim osebno političnim itn. odločitvam te je usmerjala. S tem bo tudi marsikaj razloženo za tedanjo slovensko nastopajočo literaturo, ki se je vzgajala pri istem viru kot midva (Zajc, Smole, Božič, Taufer, Strniša, Šeligo, Kovačič, Kozak ...).

Oprostil mi boš, da zelo poenostavljam; sicer zadeve ne bi bile jasne. Recimo: za Heideggerja nismo prvič slišali šele od Sutlića. Jaz sem zasledoval njegove tekste od konca 40-ih let; a sem jih šele polagoma razumeval, saj nisem imel osnov za to, učne podlage (a sem že leta 1949 bral disertacijo Pandžića fra Kruna o Heideggerju, dobil sem jo iz arhivov NUKa, itn.) Bil sem - skozinskoz - sartrovec, tudi učenec Jaspersa; kar kljub temu ni povsem drugje kot Heidegger. Nisem pa - do poletja 56 - razumel (začutil, sprejel v svojo eksistenco kot svojo zbranost) mojstrove Biti. Ne pravim, da jo razumem danes. Pravim le, da sem nekaj od nje začutil; tisto pa je bilo ogromno. Rešila me je - kot me je rešilo marsikaj v življenju. Zato vem, kaj se pravi reševanje drugega.

Od Heideggerja sem bil tako začaran, da je bila hčerka prepričana, da je Heidegger hišni prijatelj podobno kot ti ali Dominik ali Ahac. Ko sem jo vozil po grudastih poljih in travnikih Trpanovke za Rožnikom - imela je zelo krhek spanec, le premetavanje otroškega vozička jo je uspavalo, voziček pa je bil seveda vzmeten jugoslovansko -, sem držal z eno roko ročaj, v drugi pa imel ali **Gozdne poti** ali **Predavanja in članke** in pil njihovo nedogenljivo globino, ki me je odreševala. Nekaj tega duha sem zmogel napisati šele leta 1959, v novih osebnih okoliščinah: mislim na razpravo-knjigo o Smoletovem romanu **Črni dnevi in beli dan**; razprava še do zdaj ni izšla, a jo nameravam kmalu izdati in podrobno komentirati. Leta 1956 sem v javnosti molčal. Deloma zato, ker sem se učil, sprejemal, se predeloval v temelju; deloma zato, ker nisem hotel v spor z oblastjo-profesorjem; a tudi to je že nova zgodba iz naslednjega leta. Leto 1956 je bilo zame izjemno srečno. Ne najčistejše v mojem življenju; najčistejše je bilo leto 1959, ko sem bil na cesti, brez zaslužka, na robu lakote, v preiskavi zaradi sovražne propagande - enako kot ti -, a blažen v jasnosti-nedolžnosti svoje drže: ker sem vzdržal pred policijsko političnimi pritiski. Tedaj sem Heideggerja najpristneje ponotranjil, vendar že preusmerjenega v smer, ki jo je sam sicer dopuščal, a ne razvijal: k osebnemu Bogu. To razlago-smer mi je omogočil Camus z **Upornim človekom**, ki sem ga bral v sezoni 1956/57: z etizacijo in personifikacijo. (Kar mi ni bilo težko, saj sem bil od malega Mrakov učenec, Mrak pa Bubrov.)

Menim tudi, da je bilo leto 1956 - ali čas, bit v duhu tega leta - odločilen tudi za povojno slovensko literaturo; tedaj je nastajalo tisto, kar je v drugi polovici 50-ih let tako izjemno vzniknilo. Ne le nadarjeni pesniki, ampak nov svet, s katerim je bil presežen svet prve polovice 50-ih let, označen s **Pesmimi štirih**. V pesnike je prenikalo tisto, česar so se slovenski literati - Bor, Kalan, Šegi itn. - ogibali kot hudič križa: filozofija, mišljenje. Seveda ta nova filozofija ni bila razsvetljensko empirična, razumarska, znanstveniško strokovnjaška - Kalan se je bal te, bil je pristaš Kerrovega feljtonističnega impresionizma -, ampak poetična, usodno-milostna, skrivnostna, ontološka. Z obema možnima - nujnima - krakoma: k Bogu in k Niču. Motimo se, če mislimo, da je od 1956 naprej prevladoval le Nič. Le tega se je predvsem poudarjalo s strani kritikov.

Izzvan si! Govôri!

Pozdrav,
Taras

Druga polovica 80. let

PISMO DUŠANU JOVANOVIĆU II

Dragi Dušan,

po svoje si kriv za to, da pišem tale **Pisma**. Če me ne bi pred poldrugim letom povabil ravnatelj Drame SNG, da komentiram tvojo najnovejšo dramo **Uganka korajže** in če te ne bi čutil tako blizu, ne bi imel razloga pisati ti osebno pismo; ne bi si upal. Ker se je posrečilo, tj. ker je prejšnje pismo naletelo na ugoden odmev v javnosti, s pismi nadaljujem. Ker pa kasneje ni več šlo za komentar drame ali kake posebne priložnosti, predstave, se je značaj **Pisem** spreminjal; že od **Pisma Korunu** naprej. Pisma so postajala portreti oseb; takšno portretiranje v pismu tebi manjka, predvsem spomini. Ob **Pismu Mraku** pa so me začeli razjedati še nekateri dvomi, pojasnil sem jih v drugem **Pismu Mraku**. Se pravi, nuja, da ti napišem še eno pismo - to nujo sem čutil že nekaj časa - se je še okrepila. Torej: beri, sprejmi ali zavrzi! Morda pa oboje: sprejmi in zavrzi!

Če kdo, si primeren predmet moje »spletke« ti; vsaj ti bi jo moral vzdržati. Nočem, da bi postavljal spomenike; v tem pogledu se mi zdijo pisma Štihu, Skrbinšku, Severju, celo Korunu vprašljiva. Hočem odkrivati resnico, ki je ne poznam in sploh ne vem, ali je in kako dosegljiva. Lahko le poizkušam. A kaj poizkušam? Ne le kritiko, kritično analizo, poleg svetlih risati tudi temne tone; to ni težko, vsaj prepirljivcu, kot sem jaz, ne. Teže je najti nekonvencionalno resnico na mejnih področjih, na takšnih, ki se jih skoraj vsi ogibajo; raziskovanje teh lis prinese običajno le težave. Se jim smem, tem težavam, ogniti tudi jaz?

S portreti sem imel na začetku precej uspeha; moja knjiga **Sreča in gnus** je bila dobro sprejeta. Sredi 80. let pa se mi je zapletlo. Napisal sem nekaj obsežnih portretov, Krefta, Branka Miklavca itn. Ko sem ga temu poslal, da bi osnovala na tem eseju-portretu kot povodu obsežnejši dialog, se je skazalo, da Miklavc portretiranja ni prenesel; tako sem ga prizadel, da sem odnehal. Eseji so ostali v predalu.

Portretiranca sem zadel, ker nisem ravnal spodobno; zdelo se mu je, da ga žalim, karikiram; da sem mu nepravičen. Ker je medtem podobno reagiralo tudi nekaj ljudi oz. sorodnikov tistih, ki sem jih naslikal v **Sreči in gnusu**, eden me je hotel tožiti, sem se umaknil. Ustrašil sem se. Smem brskati po intimah bližnjih? Če po svoji, je to moj problem; a ponavadi je moja tako povezana z

drugimi, gre za spomine, da obeh ne morem ločiti. V meni je vse preveč spodobnosti in malomeščanstva; po eni plati sodim v bidermajer. Rad imam mir; zato vem, kaj pomeni, če drugim ta mir jemljem.

A druga plat v meni ne počiva. Postanem soliden, drugi me pohvalijo, češ, zdaj spet postajaš pravi; a vest vrta v meni naprej. Vest? Kako vedeti, kaj je tisto, kar mi pravi, da ne ravnam prav, če popuščam spodobnosti, tj. javni morali? Če se ogibam težavam, izzivom, pohujšanjem? Sla po mučenju drugih ali želja po resnici, ki ne more ne biti v božjem imenu, če naj beseda Bog pomeni kaj drugega kot malika socialne konvencije? Moram v primeru, da se sam ne morem odločiti v stiski nejasnosti, dati prav družbi, ker je na njeni strani več ljudi, navada, moč, morala? Če bi tako ravnali, bi Prešeren, Cankar, Pregelj, Kocbek, Mrak umolknili, ne pa, da so javnost, našpičeno zoper nje, izsiljevali s svojimi vizijami, ki so se zdele na začetku zgolj njihove, individualne, napačne, mučne, vsiljive. A kje je meja med temi vizijami, ki so se naknadno vse - res vse? - pokazale kot družbeno pozitivne, in tistim, kar je res asocialno oz. zunajsocialno? Naj zastavim vprašanje ostreje: čemú sploh izhajati iz prepričanja, da je socialno pravo in osebno napačno; da naj bo osebno odvisno od socialnega? Me ne sili zadnje čase misel vse bolj v konstrukcijo sveta, ki naj bi bil onkraj družbe, utemeljen predvsem na osebnem? Nisem torej dolžan odmakniti se od družbeno in moralno vprašljivega?

Na prelomu 80. v 90. leta je sledil nov pritisk na mojo izvirnost; novo popuščanje z moje strani. Zorn mi je naročil tekst o Rožancu za znano in vse bolj uveljavljeno edicijo zbornikov o slovenskih pisateljih. Napisal sem obsežen esej; zdelo se mi je, da se mi je posebno posrečil. Rožanca sem imel rad, bila sva tesna prijatelja; tako sem ga cenil, da o njem nisem hotel pisati spomenika brezgrešnosti; pokazal sem ga nekonvencionalnega. Zorn je tiskanje eseja odklonil, iz razlogov socialne in celo osebne morale; z njim da bom prizadel pokojnikovo družino, ženo, hčer. In je romal esej v predal. Nadomestil sem ga s šolsko nalogo v duhu veljavnega literarnega zgodovinopisca. Tak je bil sprejemljiv.

In sva pri tebi, Dušan. V prvem pismu tebi sem bil politično in moralno angažiran, jasen, ustrezen. Napadel sem rasizem, nacionalizem, desnico itn. Levica mi je ploskala. Ko sem, ob drugih priložnostih, razkrinkoval levico, mi je ploskala desnica. Nekje moraš socialno politično in moralno stati, če nočeš, da ostaneš povsem sam. Kdor ni ne z enimi ne z drugimi, kaže, tako ga razumejo oboji, do obojih zaničevanje; tedaj se združijo in lopnejo po tebi z desne in z leve. To je za vsakogar socialno politična smrt. Ko se je Cankar znašel v tej nevarnosti, si je premislil, dal vlogo popotnika-nomada Petra iz **Pohujšanja v dolini Šentflorjanski** v oklepaj. Najprej se je zapisal social demokratom, nato začel sodelovati - po **Hlapcih** - še s katoličani. Po naravi je bil liberalen libertarec. Torej je igral na karte vseh. In je uspel.

Ne pa Mrak. Ta ni koristil nobeni plati; zato ga nobena ni podprla niti pred smrtjo, kaj šele v začetku, ko se je vsem posmehoval. Naj bi bil Mrakov primer zgled ravno zato, ker je neuspešen, ali zato, ker si je edino Mrak upal biti drugačen od vseh?

V **Pismu Mraku** sem zapisal, da si bil po začetnih porazih ali nerazumevanjih zmerom bolj uspešen. Ne še povsem; a počakajmo. Zupan je dobil Prešernovo nagrado sedemdesetleten; dovolj je bilo v njem samovšečneža - češ, zdaj pa

me morate sprejeti, vi Potrči in vsi, ki ste mi stregli po življenju -, da je sédel na slavnostni podij. Po moji oceni se tisti, ki so zadnje čase dobili Prešernovo nagrado, ne morejo niti oddaleč meriti s tabo kot umetnikom. Rebula je odličen stilist, a povprečna osebnost, Pahor estetski diletant in umski - ideološki - fanatik; kot umetnika sta oba drugorazredna. Slovenija ju slavi kot politična odrinjenca iz prejšnjega režima, kot podporna stebra Slovenstva; zato bi bilo bolje, da bi dobila glavni nagradi države Slovenije za politično državne zasluge, ne za umetnost. Kot dramatike danes veliko bolj od tebe slavijo Smoleta, Zajca, Jančarja. Nagraditi nekoga, čigar priimek se končuje na ć, v letih slovenskega osamosvajanja? Nemogoče! Vendar se bodo razmere spremenile. In ti bo priznano. Kar ti gre. Zame si zanesljivo najboljši današnji slovenski dramatik.

Pa sva tam, kjer nočem biti: da te kujem v zvezde, postavljam ob Štiha, Severja, Skrbinška, Koruna, v slovenski panteon. Te ne bi smel? Delam zoper tvoje nagnjenje? Najbrž ne. Postal si redni profesor za režijo na AGRFT, tam, kjer so te nekoč kot študenta izključili zaradi - moralnih? delovnih? - neprimernosti. Kot ugleden univerzitetni profesor sodiš v slovenski estebližment; ni posebno dosti vreden in ugleden, ta estebližment, a je edini, ki ga imamo. Naj te torej razumem kot človeka, ki sodi bolj k Severju kot k Mraku?

Tvoja dramatika je vmes; zato je uspešna, čeprav ne do kraja. Da bi bil zares uspešen za slovenske kritike kot slovenske, pišeš premalo zglajeno slovenščino; tu ne dosegaš ne Zajca ne Jančarja. Si tudi preveč vitalen. Z vsako dramo odpiraš nov problem. To se ne izplača. Zajc gode ves čas ne eni struni; tudi zato je postal že klasik. In ker je pretvoril banalno stvarnost v poetičen mit že za časa, ko to stvarnost živimo. Zajc je naredil Slovenijo na idealen način za antične Atene; Vidmar je bil za ščepec prezaostal, da bi to razumel; ne da bi hotel, je ostal pri Boru. Smole je izdelal veličastno in popolno retoriko, Jančar spretno in gladko dramsko obliko, v katero je suvereno prenesel našo vsakdanjo, predvsem politično, antistalinistično izkušnjo, oba sta se pridružila Zajcu in tvorijo skupaj slovenski analogon veliki antični tragedični trojici. Da bi dosegel to klasiko tudi ti, ne, tega nisi zmožen.

Tvoja **Antigona** je zame velika drama; enako **Uganka**, tudi zato, ker samospodbijajo visoki retorizem omenjene uspešniške nacionalne trojke. Z Jovanovićem je nekaj narobe, čutijo ljudje, čeprav tega ne rečejo. Nekaj v njegovih dramah manjka, nekaj je preveč obsekanega, začasnega, motečega. Ne mislijo ravno na tisto, kar je v teh dramah mrakovskega?

Ti nisi Mraka nikdar cenil. Preveč si človek polnega življenja, izkustev, bojev, tudi demonije. Trudim se, da bi v tvojih dramah odkrival transcendenco; uspeva mi le napol. Gotovo da si za svetlobna leta daleč od povrhnega, iztrošenega, samovščečnega Filipčiča, seveda takšnega, kakršen je danes, ožeta limona, karikatura samega sebe. Pa vendar je v tebi že od začetka nekaj, na kar se je lahko navezal prav Filipčič.

V tem pismu ne bom govoril o pomenskih strukturah tvoje dramatike; v **RSD** jih obdelujem podrobno, predpostavljam, da jih bravci tega pisma poznajo; treba jih je poznati, šele potem bo pismo v ravnotežju s tistim, kar v njem eksplicitno manjka. Ta uvod v novo pismo tebi, Dušan, sem napisal, da bi se lotil tistega, kar omenjam v **Pismu Mraku**, a kar sámo na sebi ne zadošča.

Potreben si mi, da bi razvil svojo idejo. Točneje: moja ideja izhaja iz branja tvoje umetnosti.

V eseju, ki na Slovenskem še ni bil objavljen, le v Beogradu, je iz srede 70. let, opisujem, kako sva se srečala; kako sta prišla ti in Lado Kralj na uredništvo Perspektiv. Kako sem hitro izbezal iz tebe, da imaš napisano dramo na beckettovsko temo: V reviji smo jo objavili. Zbližali smo se. Naj govorim o tem, kako si bil genialen? Ali o tem, kar je bilo v tebi bližnjega Mraku oz. »asocialnosti«?

Znašli smo se na robu kriminala. Prav tiste dni, ko se je dogajala politično policijska likvidacija Perspektiv in Odra 57, bil si član obeh ustanov, sem se znašel s prijateljem na večerji, ki si jo sooganiziral tudi ti. Na jedilniku so bile silno slastne ribe. Čudil sem se, odkod tako izbrana jed, ko pa smo bili vsi skupaj reveži. Hitro sem izvedel. Tisti dan, ko sem moral ob 12h na pogovor z notranjim ministrom Kolencem zaradi predstave **Tople grede** v Študentskem naselju, šlo je za eno najtežjih odločitev v mojem življenju, sem se moral ob 9h zjutraj javiti na ljubljanski policiji, ki je trdila, da sem vlamljal v ribarnico in kradel ribe. Za las je manjkalo, da niso povezali Perspektiv s to zgodbo.

Socialna liberalna zavest se navdušuje nad Villonom, danes nad Genetom - skupaj sva, Dušan, občudovala Genetov **Balkon** -, a tako, da zagovarja estetsko vrednost umetnikov, kriminalnost pa daje v oklepaj oz. literarno delo kriminalca sprejema, njega samega izolira; tako je storila z Genetom. V tem je neznansko natančna, rigorozna, načrtna. Kovačičev (Lojzeta) prekršek pred desetletji je potisnjen v nezavedno. Da je izlil Pavlovec v lonček z mlekom, ki ga je vsako jutro postavljala pred Mrakovo-Karlino stanovanje mlekarica, strup, je ostalo le še legenda; Mrak je prevzel Karlo Pavlovcu, slikar tega ni mogel prenesti.

Je to kriminal ali resnica? Sem primerjavo sploh prav oblikoval? More biti nekaj oboje: kriminal in resnica? Ne le resnica kot podatek - recimo za sodno kroniko; ampak kot znamenje, skoz katero se razkriva konvencionalni svet? Ni bistvo dramatike ravno v tem, že od **Ojdipa**, da raziskuje skriti kriminal? Zagrešen z nožem, s puško, s strupom, uspešen, a tudi nameravan, grozeč, zagrešen z mislijo, besedo, organizacijo priložnosti?

V **RSD** govorim največ o bratomoru. Kaj bi se sprenevedal: vem, da sem brata, ki je naredil samomor, soumoril tudi jaz. Z njim nisem ravnal, kot bi moral. Bil je tako rekoč moj otrok, posinovljenec, mlajši sedemnajst let, a sem ga vzgajal tako, da ni našel rešitve. Olajševalne okoliščine niso pomembne. Dejstvo je, da sem lastno zmedo prenašal nanj. Jaz sem se izvlekel, ker sem vitalist; on se ni, ker je vzel moje besede preveč dobesedno, kot resnico; preveč mi je zaupal. Jaz sem njegovo zaupanje izdal; oblikoval sem ga tako, da je moral nazadnje umreti. Sinomor.

Mesec po bratovi smrti sem poiskal sina, za katerega se nisem zanimal in skrbel petnajst let. Pripeljal sem ga v svojo družino, ga vzgajal. V začetku je bilo njegovo življenje uspešno, nazadje, ko sem največ pričakoval od njega, se je sesul. Morda pretiravam, če pravim, da je nesposoben, nadut, avtist, bolnik. Ne motim pa se, če ugotavljam, da mi je zadnja leta povzročil ne manj trpljenja kot v detinstvu stric Boris in nato Partija. Postal je moj glavni in uspešni mučitelj. Ob tem tudi mučitelj sebe. Očetomorivec, sistematičen v svojem sadizmu, sestavljenem iz majhnih ugrizov, ki vsekajo veliko rano. Bratsin se mi maščuje za zlo, za katerega meni, da sem mu ga bil povzročil. Moj

načrt s sinom se je ponesrečil. Kakor je sijajno kazalo v začetku, tako bedno se končuje danes: namesto da bi ta sin kaj bil, pesnik, državnik, podjetnik, vernik, je bolnik. Zadel me je. Smrtno? To ne; a...

Pustiva, Dušan, zgodbo o ribah; bravci bi se čudili, če bi vedeli, kako ugledne osebe današnjega slovenskega kulturnega življenja so bile vanjo vmešane. Seveda je šlo za mladostniško izzivanje, tveganje, zabavo; pa vendar, zadeva bi se lahko končala drugače.

Še ena bi se lahko končala drugače. Tokrat bom direktnejši.

Sceno bom izpustil; veristični opis tu ni važen; a se je dogajala na istem mestu kot zgodba z ribami. Kaj se je tedaj obrnilo v tebi? Od spodobneža k diaboliku? Tvoje prvo dekle, poznal sem jo, je bilo milo, zadržano, pametno, a skromno. Tedaj si se (še) zdel kot deček, ki išče varnost in toplo srce. Tvoja profesorica Sajetova mi je pripovedovala prisrčno zgodbo o tebi: da si šel trgat rožice v park, kjer jih je bilo trgati strogo prepovedano, in jih ji prinesel v dar. Kasneje sem razumel dvojnost zgodbe; to je tvoja dvojnost. Zgolj tvoja? Dejanje na meji kriminala in ljubezni. Ni tak ves Shakespeare? In že **Prometej** pa **Ojdip**? Iskal si mater. Mati je več kot le varnost. Je resnica vsega, kar nisem jaz, kar je drugo. Mati je tudi zločinka; Klitamnestra v **Oresteji**. Se nisi bližal takšni koncepciji družinskih odnosov v **Osvoboditvi Skopja**? Materi kot lepoti, varnosti, solidarnosti, poštenju - ljubezni, ki je več kot zgolj socialno moralna - pa v **Karamazovih**? Sicer pa, ne ubijata Polinejkes in Eteokles predvsem mater, ko se vojskujeta za zmago drug nad drugim?

S svojim prvim dekletom si se razšel; o vzrokih za to nisi govoril, bil si zaprt fant. (Zato ti tudi to moje pisanje ne bo v užitek.) A kmalu se je videlo, zakaj tvoja - ali/in njena - odločitev. Nisi mogel v miren, tih, malomeščanski svet. V tebi se je prebudila stremljivost; Perspektive so jo prebujale v vsakomer, saj so obetale, da lahko človek uspe mimo Partije in zoper njo; da živi svobodno, po svoji domišljiji, strasteh, idejah. Perspektive so to dokazale, pa čeprav so bile ukinjene. Odprle so nova - eksistencialno osebna - obzorja; tudi zato so jim tako nasprotovali malomeščani, tudi katoliški desničarji. Bile so prometejska gesta, če ne celo akcija. Ne ti ne drugi pa nismo pristali na to, da bi nas Zevs okoval; okovom smo se ognili. Edini, ki je padel Zevsu v roke, je bil Pučnik; zato pa je - četrt stoletja kasneje - toliko bolj besen na Zevsa, ki je danes groteska, že v hiralnici.

Svoje drugo dekle si osvajal tako, da si se lotil z nožem njenega anglosaškega fanta. Pridrl si skozi okno, zaigral sceno ... iz katere drame? Te je zanesla strast? Si hotel prebiti spodobnost? »Umor« si izvedel profesionalno ludistično: ranjenec je dal izjavo, da se je sam poškodoval; rana ni bila nevarna, dejanje je bilo bolj podobno izzivu usode kot diktatu strasti. Kar nisi mogel ali hotel izzvati v dogajanju konca Perspektiv oz. Odra 57, si simuliral kot uvod v svoje režiserstvo. Si res le simuliral? Ni bilo dejanje samo v sebi dvojno, dvoumno, razcepljeno, neoprijemljivo? Nisi hotel tja čez, a si videl tam čez le smrt, ne pa odrešenja? Ni bila to Zajčeva linija pa Smoletova?

Tedaj se je začelo oglašati v tebi nekaj temnega. Veliko si molčal, a kar se da intenzivno. Nekoč smo pili v neki gostilni blizu Črnuč; slabo vino, grdo razpoloženje med nami, neodrešeno; leto dve po koncu Perspektiv je vladal med nami moralni maček, en sam obup, izgubljenost, dezorientiranost. Si tedaj razbil luč na stropu ali jo le skušal razbiti? Ko smo vstopili nekoč v trolejbus, si vrgel noge v zrak in z njimi butal po stropu. Po silovitih zadrževanjih je iz

tebe nenadoma bruhnil bes, sla po uničevanju. Ni v meni enaka, le da sem večji strahopetec in ubijam bolj hinavsko, z varnimi besedami?

Silvestrovo, ki smo ga - dvakrat? - praznovali pri tebi, je bilo mučno. Nikjer, kjer si bil zraven, nisi znal narediti blagega, lepega, dobrega vzdušja; hotel si biti oster, kot rezilo poškodujoč, nesentimentalen. Lomil si okrog sebe in vendar ne. Kako naj bi bil tako dober režiser, če ne bi znal igravcev navduševati za delo? Fasciniral si jih, tudi kot direktor Mladinskega gledališča; a v namen, da ustvarite čudovita dela, ki so stvaritve; ki so stvarnost. Bil si in si še predvsem stvarnik v območju literature in gledališča, ne uničevalec.

Govorim o bližini umora in ljubezni; o tem, da bo najbrž nemogoče, dokler smo na tem svetu, ogniti se bratomoru, sinomoru, očetomoru. Da to niso le oblike iz sveta plemenskih skupnosti, ampak iz same družine - glej Kajna in Abela -, preden se sploh razvijeta pleme-rod in družba-država. Če vzameš ljudem intenziteto, strast, svobodo, avtonomijo, vizijo in jih narediš za skopljence - to se dogaja, kot vidim, v Cerkvi -, si jih sicer obranil pred umorom, a tako, da si jih že vnaprej ubil. Pustiti jim svobodo pomeni pustiti jim morivstvo. Kako naj nastane velika umetnost, ta pa razkriva resnico o družinomoru, če ni izkustva o tem, ne le slutnje, ampak neposrednega védenja o morivstvu v pisatelju, človeku?

Blagi Sever je hotel umoriti Koruna in Jovanovića tako, da bi ju odstranil iz slovenske kulture; vsaj iz priznane, uradne, veljavne, resnične; ni ju dopustil drugje kot na robu kot smetišču družbe. Štih je ruiniral vsakogar, ki si ga ni mogel podrediti in uporabiti. Menda je bil Korun med odločilnimi, ki so preprečili, da bi prišel jaz za profesorja dramaturgije na AGRFT; poznal me je, ni me hotel imeti v svoji bližini. Umori so v civiliziranih družbah v glavnem težko dokazljivi; neoprijemljivi so: razkrinkujejo jih predvsem pisatelji, včasih kot komaj zaznavne vzgibe duš. Razlika med Hugojem in Ibsenom, po rojstvu sta le četrt stoletja narazen, je ravno ta: da človek Ibsenove dramatike - v **Heddi Gabler**, v **Rosmersholmu** - ne potrebuje noža ali puške, da bi ubil sočloveka. Je to ves napredek civilizacije: uporaba manj direktnih a enako učinkovitih orožij?

Pisatelj je človek, ki si upa povedati, o čemer drugi molčijo; ki si sam v sebi prizna, pred čemer si drugi zatiskajo oči. A če je to veličina pisatelja, potem so spomeniki, ki sem jih izklesal za Severja, Štiha, Skrbinška, kaj malo vredni. Bolj so v službi socialne morale, bolj so moraliteta za otroke, kot pa poudarjanje momentov resnice. Zato spreminjam ton **Pisem** ob tem drugem pismu tebi, Dušan, ob obeh pismih Mraku. Pa si jih bom upal natisniti?

Škodim s tem pismom tvoji družabni reputaciji? Kršim družabne konvencije, za katere smo se domenili, da bi sploh lahko nekako skupaj živeli, sicer bi vsako svojo in tujo misel tolmačili kot vzgib k umoru, ne le kot »kulturno« obliko škodenja; padli bi v model skrajnega barbarstva. Je torej socialna morala - spodobnost - pogoj, da preživimo? A kaj je drugega ta socialna morala kot tajenje resnice, ki je v meni, v tebi, v vsakomer? Torej temelji družba na laži, kot je bil prepričan Ibsen; in Tolstoj. Ibsen je končaval v modrosti skepse in nemoči; Tolstoj v zanosu evangeljskega krščanstva. Kdo od njiju je imel bolj prav? Komu daješ prav ti?

Dvakrat si bil poročen, Dušan; iz vsakega zakona imaš po enega otroka. Človek je odgovoren za bližnje, posebno za nemočne, za tiste, ki jih je spravil na svet, ne da bi jih vprašal za dovoljenje. Torej so potrebni solidarnost,

posluh, dobrota, ljubezen, velik trud za drugega. Vse to je lahko predmet dramatike; a le na robu; le kot dober zgled. Mnogo bolj resnične so drame, ki jih je pisal Shakespeare. Bolj resnične ali le drugače resnične? Je res potrebno, da si kar naprej priznavamo, da živimo v peklu, tudi če sami ne delamo pekla?

Mrak ni dal svoji drami zaman naslova **Beg iz pekla**. Od vojne naprej ga ni več zadovoljevala ugotovitev, da je ta svet tragično nerazrešljiv: hotel je dati odrešitev. Ker ni hotel biti ideolog, te (raz)rešitve ni dajal kot stališče drame, ampak kot vizijo glavnega akterja. S tem je osnoval novo teologijo: Bog ne rešuje odzunaj, s tem da ureja promet zgodovine in tržišče družbe; tako mislijo malikovalci. Bog daje človeku kot singularni osebi moč, da veruje; da vsaj iščesanja o rešitvi v onkrajnem, kot Cankar v **Lepi Vidi**. Takšna vera omogoča človeku neznansko - nepremagljivo - moč.

Zakaj je te vere danes tako malo? Katoličani so prepričani, da se bori bog na njihovi strani; zapadli so poganstvu. Umetniki pa ne morejo prebiti risa diabolizma. Tvoja Jokasta kliče k osebnemu Bogu, tako ga naslavlja; v tem je mrakovska. Obenem pa je tvoja drama - **Antigona** - črna od brezupa, sadistična od peklenske ironije. Ne pravim, da tega v svetu ni. Če kdo, vidim takšno stanje jaz. Pa vendar, je zgolj samoslepilo, če pristaneš na vizijo Mrakovih junakov oz. Mraka samega, ki čuti, da s svojim klicem, namenjenim onkrajnosti, že dokazuje prisotnost samega Boga?

Ni mogoče sanjati, zdaj segam čez območje literature, o svetu, kakršen bo čez tisoč, stotisoč let in ga pripravljati? Torej ne le odslikavati, kar je - človekovo današnjo nemoč, resnico tega, da je ubijavec -, ampak si zamišljati položaj, ko ni več družbe; ko je človek neposredno soočen z usodo; a tudi z milostjo vere v Boga?

Kar očrtujem, je zato tako nepopularno in je moja misel tako nesprejeta, ker oblikujem svet brez družbe ali s čim manj družbe. Velika večina ljudi, enako mladih kot starih, pa stavi danes na tržišče, na čim bolj racionalno in profesionalno organizacijo družbe, da ne govorim o zastarelih, tj. o desničarjih, ki hočejo vzpostaviti družbo Pravice, tj. socialnega Poštenja. Mladi se še bolj kot stari zatekajo v oblike masovnosti, ki nadomeščajo varnost, dobljeno nekoč pri materah in družinah. (Seveda varnost, ki se ob prvi resnejši preizkušnji razdre in se izza nje pokaže družinomornost-svetomornost.) Groza me je, če bi moral iskati varnost v punku, v rocku, v svetu kolektivnega trušča in anonimizacije. Moja vizija je ravno nasprotna: prenašati zlo s kar se da jasno zavestjo, k temu me je navajal Mrak, a obenem z zaupanjem v možnost odrešenja.

Tvoja dramatika, Dušan, je skrajna meja zavesti o zlu; ni pa skrajna zavest o možnosti odrešenja, vere, milosti. Si tako močan, da vzdržiš brez »samoslepila«, ali tako šibak, da ne zmoreš reči ne okolju, ki se mu zdi vsakdo, ki ni demonik, smešen ali bedast?

Sever zla ni razumel; vprašanje je, koliko ga je Štih. Pod stalinizmom je bilo zlo maksimalno; a je bilo vse preveč opreproščeno; tudi Goli otok. Komunisti so ljudi lomili, a njim nasproti je plamtela zahodna bakla Svobode; bedasti desničarji so še zdaj žrtve te poenostavljene pomenske-eksistencialne strukture sveta. Zares hudo postaja, ko zlo nima več preprostega nasprotja; ko se indiferencira. Prav ti, Dušan, si znal v svoji dramatiki pokazati to spremembo od ideološkega obrazca h kaosu, ne da bi ta prehod naredil za retoriko klasike, kot so ga našli trije velikani, Zajc, Smole, Jančar.

Je tvoja dramatika zadnja mogoča besedna dramatika? Je onkraj nje le koreodrama, plesna drama, vizualizacija gibov in znamenj brez besed ali s komaj kako besedo? Ni potrebno verovati ravno v obnovo moči besed(e), ki ne bo več družbena ali vse manj družbena, vse bolj nabita z absolutnostjo? Ni prav takšno moje pričakovanje najbolj v nasprotju s historično socialnim trendom današnjega Zahoda?

Od Štihov kot uspešnih ravnateljev, od Korunov kot uspešnih režiserjev, od Severjev kot uspešnih igravcev je treba morda stopiti stran, tja, kjer je zadevni neuspeh pogoj izstopa iz družbenega, iz nagradnega, iz priznanega, s Tržišča. Rob družbe je sicer s stališča Družbe sramota; je pa okno na ono stran - z gledišča, ki ne naseda na teror Družbe. Kot dober ravnatelj je tudi Štih omogočal uprizarjanje takšnih oken; ena takšnih odprtin se kaže v predsmrtnih blodnjah Mrakove Marije **Tudor**. Sever je kot čudovit igravec razkrival točke, kjer se človek odpira drugemu; tudi kot **Kralj Lear**. Celo Korun je gotovo kdaj prišel do posluha za milost in ni ostajal le pri estetskem užitku nad človekovim morivstvom; žal se mu to, česar si želim, ni posrečilo ne v eni ne v drugi postavitvi Strniševih **Ljudožercev**. Zato sta bili uprizoritvi zame fiasko; režiser je bil nedorasel dramatiku.

Gotovo da te pozivam, Dušan. Rad bi, da ni vsem ljudem abotno, če človek ni demonik. Rad bi razširil prostor dialoga tudi na temo neuspešnega, abotnega, nemočnega, zunajdružbenega, klavskega kot neposredne resnice, ne le kot estetskega dejstva. Sam morem malo, komaj kaj; sem glas vpijočega v puščavi, a ne slišanega. Če bo moj glas opogumil vsaj eno človeško bitje in mu pokazal pot, ki je zame komaj vidna, bom rešen tudi sam. Tako me je učil Mrak, Mraka Jezus - Ješua iz **Procesa**.

Sem pokvaril najin stik, Dušan? Hotel sem resnico in odrešenje, ki se resnici ne ogne. Glej name kot na nekoga, ki se muči, a je brez darov. Pomagaj mu!

1998

PISMO BORISU A. NOVAKU III

Dragi Boris,

1

najina korespondenca in najino razmerje zadnja leta zamirata; akter tega ravnanja sem brez dvoma jaz. Zakaj? Se mi bo posrečilo vsaj deloma odgovoriti na to vprašanje?

Hvala za pošiljko, za tvojo novo pesniško zbirko **Obredi slovesa**; pred par dnevi mi je poslal svojo novo tudi Roza Rozman, **Tih bot dedi!** Res, komaj kakšna primerjava je mogoča med površnim, komaj duhovitim žurnalizmom in tvojo poezijo. Sporočili zbirk se niti ne dotikata: ti o poslavljanju in obrednosti, on o tem, naj starejša generacija končno utihne, da se bo lahko uveljavila mlajša, njegova, današnji petdesetletniki. (Najmlajše pa naj sploh ne bi bilo več?) Roza upesni slovensko stereotipno stališče, ki danes kot joker povezuje skoraj vse Slce: prazno mesto, ki mu je ime Bush; Bush je prevzel vlogo nekdanjega hudiča in/ali buržoazije.

V svojem civilno-političnem življenju si tudi ti antibušist, kar je ena od reči, ki me pri tebi motijo; koliko je tega v **Obredih**? Zbirko bom prebral pri Ajdi, jutri se z Alo seliva tja za tri dni; zbirko hočem prebrati v miru in lepem razpoloženju božiča. O tem svojem branju ti bom poročal v drugem delu pisma. Prvi del sem rezerviral za odgovor na pesem, ki si mi jo posvetil, jo dodatno s peresom dopisal v zbirko, na prazno - tretjo - stran, pod naslov. Podpisal si se: »Tvoj Boris«, datum »16.12.2005«. Naslov pa je poveden: »Odgovor na Tarasovo pismo z dne 24.9.2005«; to je bilo nekaj dni pred mojo operacijo žolčnika. Ker nisem pesnik, ti odgovarjam le z navadnim pismom. Upam pa, da bom v njem pojasnil kaj o sebi, kar ti ni všeč, kar je morda meni še manj všeč, a v čemer tičim do grla, do srca, do možganov. ARF-AK? - Ker je pismo intimno, bo v njem čim manj kratic; dostikrat naredijo vtis ironije, prav tega pa nočem.

Najprej uvodni podatki. Obsežnega svojega **Pisma Borisu A. Novaku** izpred nekaj let, skoraj deset AP, še nisem pripravil za natis; **Kasandre** in **Lipicancev** se še nisem lotil kot ES analize. Na malokaj se pripravljam tako skrbno kot na ti analizi, dodal bi jima rad še ES analizo **Hiše iz kart**. Zdi se mi sicer, da sem kratek esejček o **Hiši** že sestavil, za Gledališki list, a teksta nimam; mi lahko pošlješ fotokopijo? Hvala vnaprej. Obsežno pismo izpred nekaj let bom dodal omenjenim dvem-trem ES analizam, tole - krajše - pismo pa bi rad pripel h knjigi, katere pripravo za tisk pravkar končujem; imenuje se **RPMV** (**Raj-**

Pastorala-Mir-Vojna). Obenem bi te rad prosil za dovoljenje, da objavim tvojo pesem na drugi strani te knjige; tam, na analognih mestih zadnje čase objavljam pesmi, ki so mi ljube, ne le Muckove, tudi Voduškove, Gradnikove, Sedejeve, Snojeve, Grudnove. Tako bi bila v isti knjigi pesem in komentar k nji; pesem na častnem mestu, komentar prav zadaj, v Dodatku.

Kasandre se ne lotim predvsem zato, ker se bojim, da ji nisem dorasel. Tema je: strast brez meja, strast, ki utiša pamet; grozljiva videnja, ki pa ne spremenijo poteka prihodnosti; nezvestoba, ki je izziv na smrt, osamelost, izgubljenost, izločenost; človek kot predmet linčarske grupe, kot žrtev maščevanja, zavisti, odpora; veliki - veličastni - zanos, ki pa se konča dvoumno: v legendi-mitu in v smrti. V račun jemljem tudi svoj - nemajhni - zanos, ki bi se mogel končati v praznem in zamolčanem. Zakaj ne? Drugost (Dt) je dostopna skoz nič, najprej mora nastopiti nič vsega, da je odprt prostor za Is(kanje) Dti. Če hočem zaslišati Dt - UnßDra -, moram prej tvegati, da vse - res prav vse - izgubim. To ni stava na vse ali nič, kot jo je napačno razumel Inkret pred 4. desetletji; mene »vse« ne zanima. Moja stava je na smisel - skoz absurd. Brez smisla, ki je v Dti, človekovo življenje nima opravičila, ni vredno obstoja. Heroizem novega tipa? Ali le regres v romantiko? Naj še tako polemiziram zoper tvoj romanticizem, refevdalizacijo, aristokratizem, mar nisem jaz še mnogo hujši - aboten - romantik, se v tebi bojujem zoper sebe, katerega gledam v realističnem zrcalu kot pajaca?

Dnevi, v katerih si piševa ti dve pismi, so čas, ko sva se vsako leto redno dobivala v stari Ljubljani, že dopoldne sedla za - nekoč Penatom pripadajočo - mizo **Pri kolovratu**, pila kuhano ali ledeno vino, teran, melanholično-nostalgično modrovala o svetu, ki sva ga odrivala v drugi plan. Zakaj tega ne ponavljava več? Sem res kriv zgolj ali predvsem jaz, ker me ni več v Ljubljano, ker sem se oddaljil tudi od tebe, nekoč tako bližnjega mi človeka? Ker kot bitje s preganjavico čutim - konstruiram občutek -, da si me izdal? Izdal tisto v meni, kar išče na drugo stran? Ali pa ker ti - ne le tebi - zavidam, da si ohranil trezno pamet, normalen vitalizem, čut za soljudi, mene pa razjedajo temne-zle strasti? Niti v temí zime jih ne morem potolažiti, kot ni mogel svojih Vodušek v pesmi **Bleščeča tihota visokega dne**: »*skriva sence/ nevidnih strahov,/ prikazni,/ ki brez obrazov žive/ spodaj/ v domu temnih bogov.// Samo, ker mora,/ zdaj, suženj poti,/ oslepljen gre skoz dan,/ obsojen, da da/ srce, ki v njem golo,/ umrjoče drhti,/ v spravno daritev/ pošastim iz dna.*« To je edina veljavna sprava. - Nisem si mislil, da bom kdaj zdrsnil v sporočilo te pesmi.

Morata biti ARF-AK (avtorefleksija-avtokritika) res tudi AD (avtodestrukcija)? Ni mogoče do Dti brez AD? Moram užaliti, nagnati, zbežati pred njimi, sovražiti, odklanjati vse ljudi, s sabo vred? Pa smem kaznovati druge, če se že svobodno odločam, da kaznujem sebe? Sem res St Hieronimus, ki je imel konkreten stik s Katbogom? Kaj pa, če sem le MOč (moj oče), ki je izgubil stik z vsemi, z bogovi in Bogom, z ženo in otroki, s sabo, z življenjem in smislom? Kako vedeti? MOča omenjam, ker me zadnje čase posebej obremenjuje; a ni predmet najine tokratne debate. Je pa - sta oba najina očeta - pomembna za pogovor v mojem obsežnem pismu. Se ga tudi zato ne upam dati na svetlo, ker bi z njim posegal v tujo intimo, ali pa bi se ogibal rani, ki je zame osrednja?

Verjamem, da si v »*zadregi*«; kdo ne bi bil? Napadam, terjam, zmerjam, pa ... Moja pisma so res »*težka*«; pa je njihova teža tudi vredna? Se ne utapljam,

ker sem si naložil nepotrebno breme? Sem videc-prerok ali zgolj čudak, tj. bedak?

Kar naštevaš, da je moje vedenje, drži: »*Vse je volk*«. Kaj še! Volk je žival, zver, s tem bitje narave, nekaj sprejemljivega. Jaz odkrivam v sebi človeka, človek pa mi vse bolj pomeni ime za spačka, zločinca, klavca, lažnivca, škodoželjneža, spletkarja, za simbol ničvrednosti sveta. Ne pravim, da ni v človeku niti sledu o drugosti; razločujem IdČla (identitetnega človeka) in DrČla (človeka kot drugega). Poznam ljudi, ki so na višini norme DrČla. Morda je v sleherniku nekaj DrČla. A kaj, ko masa zla (Ide kot AgrEkzIde, agresivne-ekspanzivne identitete, ki je bistvo življenja) preplavlja ostanke - nakazovanja - Dti. Sem kriv, da je tako, predvsem jaz, čigar srce je obnemoglo? Ne vidijo slábo le moje - od glavkoma strte - oči? Temô in zlo vidi moje srce, kamor pogleda. Sem se sam obdal z mreno hudičevstva, se pahnil v prepad niča in brezupa, prepričan, da potrebuje pravi človek, da bi se odrešil, eone let trpljenja v vicah-peklu - v brezdnu nesmisla -, da bi smel (postal upravičen) zazreti Dt na oni strani blodnjaka?

Ne, nisem mazohist, res ne uživam v bolečini, le trpim; le gnusim se sam sebi in se mi gnusi svet. Trobentica, ki je včeraj kot prva pogledala na dan na avberskem borjaču, mi je le majhno veselje. Ko slišim - nekateri mi sporočajo prek pisem -, kakšno pohujšanje-zgražanje je povzročil **Zbornik** o MOču, njegov pristanek na sodelovanje z OZNO, **Zapisnik** na njegovih zaslišanjih v zaporu 1948/49, mi srce spet zalije bes; sveta jeza ali sovraštvo? Do koga? Do ljudi, ki tako zlahka obsojajo? Do MOča? Do sebe, ki sem njegov sin in dedič in moram nositi, kar je padlo na njegova ramena, jaz pa sem se za to svobodno odločil?

Vse je »*glad*«, lakota po smislu, po maščevanju, po oblasti in slasti; en sam neizpolnjen poželjivec sem. Prav imaš. Vse je »*gnev*«. Kje so mirne tihe čiste ure pred poldrugim desetletjem, ko sem veroval v nedolžnega Boga, ki se bo rodil jutri? Danes imam to svojo lepo vero za samoslepilo. Hočem verovati, a moja vera je kvečjemu credo contra credo, spes contra spes; hočem - napuh? - vzdržati v veri v UnBDra v kar najmanj primernih okoliščinah, ob razlogih, ki vsi govorijo zoper smiselno vero, vsi potrjujejo le darvinizem, slučajnost nastanka sveta, napačnost ustroja življenja, univerzum kot diletantski proizvod pijanega samovoljnega sadističnega boga. Si nisem izbral za nalogo nekaj, kar je nemogoče? Pa spet: ali ne upraviči človeškega trpljenja le vera, ki stavi na nemogoče, točneje: na najmanj verjetno, ki je skorajda neverjetno? Torej tudi ne zidam na nemogočem, ampak na najmanj mogočem, ki je le v praksi skoraj nerazločljivo od ničnega?

Vse je »*gen*«. Še zmerom imam veliko voljo, bojujem se zoper gene svoje družine, očeta in matere, ničvrednega strica, ujca, ki je bil profesionalni morivec KGB med 1930 in 1937, deda pijanca, pradeda duševnega bolnika, brata samomorivca. Sem jaz kriv za nadpovprečne - skoraj biološke - težave, ki jih imajo tri moje vnukinje, Aksinjine hčerke? Kdo je v meni, da je sposoben držati fronto zoper vse te negativne like okrog mene in v meni? Se jih da preseči? Mi stojita ob strani res edino Alenka in Ajda, me podpirata, da ne cepnem kot govno? Pa nekaj prijateljev, ki jih postavljam na nedopustne preizkušnje, ker bi rad dokazal, da ne zmorejo, ker se nočem boriti naprej sam?

Res, vse je zame »*kri, krik, krivda*«. V **RSD** so to posebej česti izrazi: GhK (greh in krivda, odkrivam ju že od **ßSov-ßrižinskih spomenikov** in **Škofjeloškega pasijona** do tvoje **Kasandre** in Muckovega **Zaloga**). **RSD** je krik iz krvi in GhKe. Očitam si, da sem se pustil tako skorumpirati: da sem želel biti kot ostali, kot masa snovi; da mi je spovednik izmil GhKo iz duše po prijaznem kesu in le čustveni pokori. Že pred leti sem vedel, katera pokora edino velja: meniha, ki je klečal deset let. Da so se mu kolena zarasla v kamen. KC, kakršna je danes, kupuje in prodaja nepremičnine in duše. Njen posel, kadar je najmanj zel, sem krstil za SentKrš (sentimentalno krščanstvo). To je komaj kaj več kot nič. Slabše: je sleparija.

Kako iz »*kužnega kroga*«? Če bi bral **RSD**, bi opazil, da je središčni model zanj THM-krog (trojni hipermodel kot krog), VS (večno spovračanje). Prav si ga označil: kužen je. Krog skušam pre(b)iti. Sem pri tem prenasilen? Ga res prebijam - ubijam -, namesto da bi ga pre ... kaj? Premolil? Danes ne gre več. Premeditiral? Ne. Pretrpel? Prečutil? Pre-ljubil?

Sam imaš nekatere sorodne izkušnje; če jih ne bi imel, ne bi napisal **Kasandre** in ne verzov, da čaka človeka »*morda nič*«; da se »*srce topi*«. Morda si mojo duševnost bolje ponotranjil kot jaz tvojo; jaz te mlatim, ti me razumeš. Daješ mi lekcijo, ki je pravična. Niti ne boli; morda me odrešuje. Nimam te za tekmeca. Imel sem te le za nekoga, ki se je začel v brezperspektivnih zgodbah tega sveta izgubljati, od tedaj naprej, omenil sem ti to, ko si dejal ob prejetju neke nagrade, da ti »*veliko pomeni*«, pa do preveč cenenega abtibušizma in prepatetičnega zavzemanja za človekove pravice. A vsega tega v tvoji pesmi meni ni.

Da se obnašata »*kot starozavezni bog*«, so očitali že mojemu pradedu Valentinu in MOču Dušanu; na oznako nisem ponosen. Praded je bil samovoljen starec, MOč je za očaškim ropotanjem skrival svojo nemoč in strah. Želela sta igrati boga, kot je prednašal Milan Skrbinšek Hudiča, a je namesto njega igral v resnici Bojan Peček Konkordata. Jaz bi bil rad pristen. A kaj, ko sem izdelal vzorni lik kot DgSAPOEV, to je: drugenjska svobodna avtonomna posamezna oseba z več-mnogo eksistencami in vlogami; tak model ne dopušča pristnosti. Hote živim tudi v PMLD; odtod moja kritika refevdalizacije; v PMLD pa je vse simulacija in dvojništvo (Dv). Tebi sem očital, da igraš aristokrata, da Slovenec ne more biti aristokrat. Pristno je lahko le lumpenist, le tržiški Rupar in kranjski Grims. Kakšen bog neki! Sem potepen pes, ki lazi ob zidovih avberskih borjačev in zbegan mežika v sonce.

Ne, UnßDr zame ni »*čisti onstran*«; le da ne vem, kje, v čem, koliko je tudi tostran. Nahajam se v praznem prostoru med pojavno polnostjo tega sveta in nedoumljivostjo onstrana. Kje torej? Nikjer? V nečem, čemur je ime Nikjer?

Ne, nimam več rad živega časa, tudi samega življenja ne. Postaral sem se; sem bolan starec, na kar pa nočem pristati. Sem, kar nisem in kar nočem biti. Ne grabim za tistim, kar mi je odvzeto; toliko ponosa še imam. A kaj sploh še imam razen Isa Dti, Alenke, ki je zame DrČI, tudi Ajde, ki je močno bolna, in nekaj prijateljev, ki me ljubijo, a ki ne vedo, kaj bi z mano, ker se tega ne da vedeti. Tu ne more nihče nič postoriti; še sam Zevs bi ostal praznih rok, če ga bi zaneslo na kraško planoto. Sem nehvaležen? Morda. Premalo skromen? Morda.

Ali smem živeti od - lepih - spominov? Iz fotosov sestavljam svoje življenje, v več različicah; ko to delam, me zmerom znova spodkoplje. Je nekaj, kar je bilo, zadosten razlog, da je vredno še danes? Najina srečanja opisuješ-

upesnjuješ prelepo, točno, v mojem srcu so še takšna. Vendar, ni korupcija, če se obešam na lepe spomine, imam jih veliko? Bili so, a latinski komediograf terja: Hic Rhodus, hic salta! Morda mi je bilo lepo, ker sem bil premehak s sabo, ker sem od sebe premalo terjal? Zdaj se oglaša v meni babica kalvinistka: terjati je treba, seveda najprej od sebe, več, kot je človek zmožen dati-izpolniti! Le to je pristna radikalna etika; tako razumem Mrakovo absolutno terjatev. Zlomiti se v naporu terjatve, edini dokaz, da človek ni goljuf.

Bilo je, tedaj, med nama in nad nama nekaj višjega; najprej boj s Partijo, čas začetka Nove revije, potem pa vse bolj le nostalgija. Najini bivši prijatelji so zašli v politiko, v boj za oblast, v konstruiranje legend in slepil, svetosti življenja, sprave, slovenskega naroda ipd. Midva sva vzdrževala ekvidistanco do teh fantazem-alibijev. Ti si odkril z belgijsko baronico območje ErSa (erosa in spolnosti) kot brizga primarne ljubezenske energije med dvema; jaz sem nekaj podobnega - moči zanosov in strasti se ne dajo meriti - prej, sem pač četrt stoletja starejši od tebe. Tebe je zaneslo pod božji svod, mene vse bolj odlagalo v hiralnico. Bilo bi čudno, če bi še trepetala na isti valovni dolžini, pela na isti struni.

Skoz vrata gostilne sva stopala razgreta, od vina, lepih čustev in spominov, dobrega počutja, prijateljske varnosti; a kam naprej-drugam?

Tu se neha, Boris, tudi tvoja domišljija. Ugotavljaš, da je bil to lep »*obred slovesa*«; imaš ga za »*sled, ki ne mine*«; imaš prav. Mine ne, a biva kot preteklost. Na tej sledi ne morem ne stati ne iskati NejDam (naprej-drugam), v Dt. Za to sled sem ti lahko hvaležen in sem ti, a to ni sled sence zarje onstranske glorije Dti, ki ima edina moč, da me orientira in (od)reši, v tem ko me spremlja kot angel varuh skoz kanal dreka tja čez.

Se bom zadušil v gmoti govna ali pa je moč Bogove nenavzoče navzočnosti tako velika, da bom vztrajal ... do kdaj?

Do naslednjega božiča, ko - če - si bova še pisala pisma in zamirajoče sonete; če sonet in moje življenje ne bosta dokončno zamrla.

Na dan pred Jezusovim rojstvom,
24. XII. 2005

2

Prazniki so minili, z Alo sva se vrnila v Avber. Pri Ajdi v Horjulu so se zbrali številni mojih otrok in vnukov; z Alo sva šla na obisk tudi k Hanžkovi prvi ženi, njenima dvema hčerkama in vnukinjama, mojima pravnukinjama. Vsi so bili dobri, radostni, le jaz ne. Edino, kar sem te dni prebiral, je bila tvoja zbirka **Obredi slovesa**, dragi Boris; bral sem z muko, komaj še vidim. Bom, če bom oslepel kot Tejrezijas, videl globlje, na Dr stran, postal videc-prerok? A tak je bil Sofoklejev - mitski - Tejrezijas. Današnji - Dinetov iz **SAnte** - pa je Cinpajac; je mogoč le še tak? Mu ne postajam vsak dan bolj podoben, Čl, ki živi iz Sša in zavisti, ne da bi si to upal priznati? (Drugi del pisma pačim v kratitščini.)

O Estvidiku zbirke ne bom pisal; o njem se izražata Dekleva in Jovanovska. Naredil bom le nekaj ES primerjav s temami in stališči **Obredov**; opisal svojo Raz. Ti upesnjuješ življenjepis; tudi jaz bi ga moral. Beletrina mi je že poslala

pogodbo zanj, a je nisem sposoben podpisati. Bojim se. Niti ne vem, kakšno stališče zavzeti do sebe, do sveta. Naj se zdelam-potolčem do kraja, kar bi zaslužil? Naj se grem objektivistični Realz, ki je maska? Naj duhovičim? Pišem za bravce, zgodbičarim? Naj povem po Resi, kar mislim o MOču in MoMi? Naj ju šonam, ker sta moja starša?

Tvojega stališča že od nekdaj ne odobravam; od staršev ga razširjaš tudi name: kdor je moj Pril, praviš, moj starš, ud moje Bio ali DuhDne, ta je Pra(vi). Tvojima stricema, visokima Prtkadroma, je Ptja marsikaj očitala, tudi hude reči; tudi očetu je blokirala pot, ki bi ga morala voditi povsem navzgor, že MV, do generala, Leona do člana Politbiroja. V celoti odklanjaš celó sámo možnost njihove GhKe.

Jaz glede svojih ne. Ne morem si zamisliti dveh bolj Raz presoj, kot sta tvoja in moja do najinih mater. Svojo mater sem neizmerno ljubil, a polagoma ugotovil, da me je zlorabila; duševno je skoraj še huje kot telesno. Potrebovala je nadomestilo za MOča, pa je izbrala za to nalogo mene; ne bi me smela, če bi videla v meni Dra. Zapeljevala me je, mešala, skoraj zmešala. Očitati sem ji začel krivdo za bratovo S, za MOčevo Trp. Začel sem jo sovražiti. Moj spomin nanjo je grd in zel. Sem le jaz tisti, ki je pri tem grd in zel?

Ti pišeš o svoji materi z Ideaco, jaz o svoji z Demonaco; ti si skoraj na robu Konv: bom »*ti podaril šopek*«, **Rojstni dan**. Ti si materi hvaležen za svoje rojstvo, jaz svojo krivim zanj. Ti si srečen, ko ugotavljaš: »*Čisto sama sva. Midva*«, ti in mati. Mene je je bilo groza: pajkulja in pajkec. Brž ko sem mogel, sem ji pobegnil spod krila, na dvorišče k otrokom, k PriSo (Dinetu in Prižu), k Ali. Lilit. Čarovnica. Mati zemlja, ki vse porodi in vse vzame k sebi, tj. pobije. Ti jo iščeš, jaz se skrivam pred njo; še danes. Vsak odnos med materjo in sinom je sinomor. Tako ga doživljam jaz. Naslov ciklu si dal: **Prva ženska**. Ti si jo brez težav premagal, vzpostavil z njo normalne odnose, našel potem drugo, tretjo Že. Zato si lahko prešel od druge k tretji Že. Zame sta le dve. Če ne bi bilo Ale, bi bil plen-žrtev MoMe. Ala me je pred MoMo zaščitila. Stoji lahko Mo sam? Dvomim. Vsaj jaz ne. Še ob Ali, ki postaja starka, se sesuvam v sipek prah. Kmalu me ne bo več, le še spomin. Kakšen?

Če kaj ne velja zame, ne veljajo tvoji verzi o sebi in nji: »*Otrok, ki je gospodar prihodnosti.*« To nikoli nisem zmogel biti, temu obetu nisem verjel. Bil sem vitalist, a ne Gos. Če bi le zmogel ljubiti iz sebe in ne kot hlapec, kakor sem ljubil MoMo, kot podložnik in jetnik! Morda sem Alo zmogel ljubiti in skoznjo Dt, ki je ni, čeprav je, kolikor je v Ali: sled sledi. »*Otroka, ki je večen.*« Otroka, ki je že v izhodiščni Stri skvarjen, zmotnjen, skoraj že strt; če kaj, je minljiv, a to je njegova največja šansa: čim prej naj izgine; dokler živi, gnije in trpi od nesmisla in zla, ki je on sam. »*Ki ga večno varuješ s ščitom materinskega telesa.*« Ne varuje, ampak vznemirja, bega, podira, izničuje. Tvoje telo »*zdaj kopni*«. Telo moje matere je kopnelo kot telesce ptička, ohranila je le še krempeljce. A je do kraja ostala skrajna silovitost - absurdne - drže. Moje drže pa ni več, stopila se je, kot sam točno ugotavljaš. Sem le še beden stok samoSmila. Tvoja mati gre »*v zemljo, ogenj, zrak, v srce prozornosti*«, moja v pekel, jaz pa še vstopa v pekel nisem vreden. Zgolj napisan sem, Dv-retorika.

»*Mama, naj te greje/ ta debela, mehka volna*«; daješ ji svoj pulover. Moja ni potrebovala gretja; bila je kot vulkan strasti, gorela je, a ne grela. Zgorela je, a ne v ptiča Feniksa, le v nič. Jaz sem le Kar tega niča. Tudi MoM je bila lepa. O svoji pišeš: »*Gosti, črni kodri: obrobljajo mehkobo črt ... Magnet*

lepote ... Še si očarljiva. Lepa. Živa .../ Smrt ni prišla pote.« Tudi MoM ni umrla; ko bi le, S je blaženost. Še zmerom tiči v mojih možganih in srcu; tam bo tičala, dokler bo obstajala moja zavest. Tičala s strašnimi zelenimi očmi, za ene lepota, zame pogled Gorgone; VeS, ki je Ž, ki ubija. Ko bi me vsaj ubila! A ne. Pušča me živeti-životariti. Le otrpne, kar ugleda. Sem solnat steber, ki se zaveda svoje GhKe, šibkosti. Sem Orfej brez Evridike. Ne, Evridika je ob meni; Ala. MoM je bila prva Evridika, ki se je RR v Kačo. Ni tu vzrok, da je zame najbljižja antična Traga **Bakhe**? Se nisem prepoznal v Penteju, MoMo v Agave? Vse to bi bilo res, bil bi razkosan, lastna MoM bi me požrla, če ne bi bilo Ale (Ajde). Mi bodo bogovi tako nenaklonjeni in me pustili živeti, ko ju ne bo več? Bom moral doživeti zadnjo kazen? - Zdaj vidiš, Boris, zakaj so mi tako blizu - že 60 let - Gradnikovi soneti iz zbirke **Svetle samote** (povsem napačen naslov zanje), posebno cikel **Sinu**. Kaj pravi Gradnik? Drugi dve terceti cikla **Sinu** sloveta: »*Bo tudi v tvojem srcu črna kuga/ laži in zmot in bo oblak in val/ cilj tudi tvoj in veter le vodnik?/ Boš tudi ti poslušal sam svoj krik/ v nočeh brez sna in vendarle spoznal,/ da večji dar od radosti je tuga?*«

Živiš od lepih spominov na Dn; jaz od grdih, strašnih. Pri tebi idila, pri meni - na Rimski cesti - le prepir, Sš; moj strah, da se bodo pobili med sabo. Ti: »*Od vseh spominov mi je najbolj ljuba/ podoba tet in stricev, zbranih ob leseni/ mizi v Žalni, za žegnanje, avgusta:/ kako lepo so pele sestre Lužar!*« Prehajaš skoraj v Šalijev svet **Slapa tišine**. Ob Hari IdeaDne dar-sreča tebe in bratov: »*Glasbeni posluh/ sta dedovala moja brata; pri meni duh/ glasbe zveni skoz jezik.*« Jaz nisem dedoval posluha ne za glasbo jezika ne za tone pesmi; redundantno krehetam. Moj brat je sekal žile, namesto da bi pel. MoM in MOč sta bila brezupno brez posluha. Razglašena Dn. Ti, otrok sreče, za takšnega se čutiš, lahko pišeš: »*Zate je ta pesem, mama.*« Naj te povzamem: moje pismo tebi, Boris, je pesem za moja starša. Dve Raz pesmi: pesem vino in pesem kis-žolč. Res je, rodil sem se na Cvetno nedeljo; Ira. Živim na Veliki petek. Moj brat je izbral na Cvetno nedeljo S. Rodil pa se je danes - pred 59. leti. A kaj je doživel ob rojstvu?

Vse pesmi iz prvega cikla o mami so takšne, kot jih navajam. Čeprav si danes v sporu z delom sveta, SDbe, je spomin, na katerega zidaš, Abstrden. To je spomin na »*ljubljenega moža in tri sinove, tri sadove/ tvojega telesa, tri kamne, tri sonca v pinijah.*« Midva z bratom sva kvečjemu dve smrdeči rani v podrtem deblu gabra. Danes »*ne zasidraš več sveta*«, meniš, a nekoč se je svet plodil »*z rojevanjem čudes, čudežev rojevanja*«. Zato ti Ideola Narojenosti ni bila zoprna kot meni; rojstvo ti je vrednost, ker si si sam sebi vrednost. Kot razbiraš iz mojega pisma, je z mano povsem Dgč. Ti svetuješ: »*Korakaj, stopaj, hodi!*« Obujaš čas maja 45. »*Pohodi strah!*« Čas Herov. »*Pohodi smrt, ki se ti plazi po nogah!*« Vsega tega ne zmorem, a tudi nočem. Strah me je prežel do zadnjega vlakna telesa-duha. Moker sem od potu-strahu. Pred čim strah, če je vse nič? Nič zame je groza, je dejaven.

V ciklu **Vrt začetka** že nakazano razvijaš; gre za Rco vrta Eden. Refren »*francoske balade*« je: »*Z vsakim otrokom se kozmos ponovno rodi!*« Sam mislim povsem Dgč. Kozmos je sleparija, rojstvo zla, če ni Is Dti; torej eno sámo - (ne)smiselno - Trp. Tudi zato ti ni bil zoprn THov kozmocentrizem. Verjameš: da »*že od začetka je svet v obljubi navzoč*«; da se bo »*iz osnutka razvilo razkošje*«. Zato ti ni bil zoprn sver RMg-PM-LDbe: Už, Hed. »*Otrok*« - ti - »*objame vesolje*«, zame je vesolje v kaplji strupa. Naj si danes še tako trpek,

izhajaš iz varnosti porajanja in objema; zate je Sekakt oboje, telesna omama in Duhzanos. Jaz se niti spominjati nočem več nanj. Naj objema S kot okostnjak drugo S kot okostnjak? Ples okostnjakov? Ni slučajno, da sem naslovil svojo prvo knjigo: **Trojni ples smrti**.

V vsem hočeš biti; verjameš, da se da vtisniti se v vse. Tudi sam sem brizgal Vitz; a danes vem: napuh. »*Naj si me zapomni to drevo!/ Naj se vtisnem v spomin tega zraka!*« Opažam, kako se moj napor vtiskanja sesuva vase; nič ne ostane odtisnjenega. Niko je pel: »*na nič odtisnjen bakrorez soneta*«. A je mislil namesto niča telo, Nar, snov, zavest kot PnM, plodnost-Narojenost. Moj nič - nič zame - je Pri(stnejši): nanj se ne da odtisniti nič; le nič.

Nisi uspel, kot si želel, ugotavljaš. Jaz sem uspel mnogo bolj, kot sem kadar koli želel; a kar sem odkril, da je moj uspeh, je le to, da sem slabši celo od povprečnega TSa. Da sem le MOč. Dva slabiča skupaj. Morda še ded, pa kakšna moja vnukinja. Lepa druščina. Jo vodi brat samomorivec, ki je bil med nami najpogumnejši, edini pogumen? Ker je spoznal o sebi in svetu Reso, je dejal: konec, in to tudi storil, še ne 20-leten.

Naj naštevam še in še? Ti si bil: »*Jaz zmagovalec!*« Jaz pa že od kar pomnim: Jaz poraženec. Čl=poraženec. Looser. Otroška noga v velikanovih škornjih. Trpel sem, ko si napisal za mojo 70-letnico sonet in me primerjal z Guliverjem med Liliputanci. Nisi hotel, a si me osmešil. Sem le škorenjček, Kaligula. Samovoljnež, ki bi morda užival edinole v tem, da bi se mu posrečilo pobiti ves svet, razdejati ga, uničiti z eno potezo. Najmizernejša strast od vseh, tega se zavedam. In?

Prišla sva do očetov. Zate veličasten, popoln: »*Moj oče udomači teman, visok/ obok z imeni zvezd .../ Moj oče ... je preprečil ... genocid kuščarjev.*« Le kuščarjev? Ne tudi PVD dogodka? »*Oče, mojster tajnih znamenj.*« Očeta »*se zmeraj blazno razveselim ... Z njim/ živim naprej ...*« In s svojim sinom, v njem: »*In ti, moj sin.*«

A jaz? Z enim sinom sem sprt, z drugim komaj da ne.

Koda-paradoks; ti žalosten ugotavljaš - ob mrtvem očetu: »*Jočem, dokončno sam.*« Kaj bi dal jaz za to, da bi ostal končno sam! Da bi me MOč izpustil iz svojega krutega objema. Oklepa se me, kot me je grabil, prvič in edinikrat v Žu, za roke, ko je umiral. Oklepa se me zato, da bi name preložil, česar ne more nositi sam. Njegovo prošnjo sem sprejel. Nosim njega, brata, vso svojo Dno, Čloštvo; to ni napuh, to je moja trdna volja, da nosim, kolikor zmorem norosti in zla sveta. A obenem stokam, ker se pod bremenom krivim; ker sem se tako odločil. Ker se imam za toliko močnega, da lahko živim naprej z njim na puklu! Z izvirno GhKo. Brez Odrešenika? Sta Ala in Ajda le Simon iz Cirene in Veronika, ki mi olajšujeta breme, ne zmoreta me pa odrešiti, ker nihče ne more odrešiti nikogar, le pomaga mu lahko, da obstoji?

»*Mi hoče/ povedati, da sem ga izdal? Ne. Naj grem po svoje?*« Da. V »naši« Dni pa smo vsi izdali vse. Jaz nočem iti po svoje, ker moram dobojevati boj, ki ga MOč ni zmogel, obenem pa vem, da se boja ne da dobiti. Brez upa zmage, kot sem rad govoril pred pol Stola. Torej zaman?

Med mnogimi dve potezi-znamenji MOča. Prva ob rojstvu mojega brata Aleša. Beograd, konec leta 1946, teden volčjih noči. Sem na obisku pri starših. Trda zima, sneg čezinčez. Ko MOč zve, da se mu je rodil sin, ga zgrabi otrpla, onemogla žalost, Sš do matere in sebe, obup. Noče v porodnišnico k sinu in ženi; tja hodim le jaz, prenašam sporočila med njima. Tudi po mater in brata

grem sam; petnajstleten prevzemam vrsto dolžnosti, ki bi pritikale MOču. Mati je teden dni v bolnišnici, med tem se zgodi Silvester; z MOčem ga »praznujeva« grenka, tiha, mrka v tedaj pritlični stavbi na Terazijah, nasproti hotelu Moskva; v Tip srbski Gilni, ki nima posluha za intimo. A ga tudi midva nimava. MOč v Beogradu nima Prilov, vsi so ga zapustili; je on zapustil vse? So se vsi med sabo izdali?

MOč ne prenese, da se mu je rodil še en sin; hotel je hčer. Zakaj? Ker mene ni maral? Ker je hotel to, česar ni bilo? Kmalu je duševno zbolel, dajali so mu elektrošoke, znašel se je v psihiatrični bolnišnici. MoM je jokala dneve in noči. Moj brat je začel živeti v gostem ozračju bolečine, nesmisla, samoočitkov, SZi. Če je le mogel, je MOč pobegnil od žene in sina v tujino, kjer je opravljal diplomatske dolžnosti, na Dunaj, v London, v Moskvo. Nato, poleti 48, se ga je usmilila Ptja-OZNA: strpala ga je v zapor.

Tu nastopa druga MOčeva poteza. Do Si mi je svečano zatrjeval, da ni podpisal, kar so od njega terjali oznovci, Žan More. Pred par leti pa mi pošlje Filipič fotokopijo tega podpisa; in pred par mesci dostavi Šubljeva **Zapisnik** MOčevega priznanja na zasliševanjih OZNE; tudi zanj mi je MOč z vso prepričevalnostjo zatrjeval, da ga ni podpisal. Ni važno, ali sta dostavljalca oznovskega gradiva uživala pri tem, da sta posredovala Javi le suhe - strahotne - podatke, ne da bi jih vkomponirala v razlagalni kontekst. Vsekakor je doživel MOč še eno Mašč nad sabo; Zgarja sta hotela razkriti njegovo kriminalno preteklost, kot tudi - če bi se le dalo - bratovo; zveza brata s Smi in drogami.

Nekoč sem MOču in MoMi vse verjel; nazadnje sem odkril, da sta živela v - neznanski - laži. Koliko sta bila pri tem kriva? Za Zamol? Za popuščanje pred strahom? Za Zapl? Za temne strasti? (O vseh ti niti ne pišem.) Sta le primer Člkreature, bistvo Čla, ki je slabič in dela soČlu zlo, ne da bi hotel? (Ali pa hoče? Merim na GhKo MoMe, o kateri - še? do kdaj? - molčim?) Odloča to, da sem starša Ponot; da sem jaz-onadva. Ti pa si, Boris, svoja starša. Kako se moreva - v čemer koli bistvenem - razumeti, če nosiva tako Raz usodi? Zame ni ne **slovesa**, kaj šele njegov **obred**. Če pa je obred, je to črn hudičevski obred satanistične maše.

Tolmačil sem prva dva cikla tvoje zbirke, Boris. Če meniš, da se motim, da ti delam krivico, opozori me, bom analiziral še ostale cikle, podrobno sem jih prebral. V njih ni nič, kar bi služilo najini PrilpKi. Ti si nesrečen, ker te je svet izdal, jaz se gnusim sam sebi, ker sem izdal sebe in svet. Čeprav je res, da ne vem, kako naj bi ravnal Dgč. Izdal sem Ido v sebi, kar imam za prav. Izdal Ido v ostalih, spet prav.

Nosim zlo; a kdo ga bo, če ne jaz? Česar ne store drugi, a je treba storiti, moram opraviti jaz; to maksimo sem si zadal v trenutku svojega Razsvetljenja na poti z Velike planine v megli in sneženju v Kamnik menda ravno 29.XII.1956. Prosto po Faulknerjevem nasvetu, glej **Motivca prahu**. Tedaj odrešenje na poti v Damask, od tega osmišljenja sem živel skoraj pol Stola. Se mi je danes nebo povsem zatemnilo kot Zampanóju v Fellinijevi **La strada**? Ali pa bo sledilo - kdaj? - novo razsvetljenje? Nekoč je bilo pred mano ustvarjalno Ž, danes le S. In kes in pokora in zavest GhKe, ki jih je tako Pri doživljal Preš. Naj končam z njim, s krikom: o »*ta rabelj hudi*«?

Na dan obletnice rojstva mojega brata Aleša,
29. XII. 2005

3

Odločil sem se za še eno poglavje pisma. Ko je pismo Ala popravljala, se ji je uprlo: moja jamrarija, nemoč, temačnost, obup(anost). Po njenem človek ne bi smel ne tako čutiti ne tako misliti ne se tako izražati, posebno pa ne soČlu. Morda ima prav. A s svojega vidika. Moj vidik je Dgč. Morda pa je v tem zadnja moja naloga-poslanstvo: da artikuliram tisto, kar ljudje najbolj Prikr? Najmanj vredne Čllastnosti so zavist, škodoželjnost, slabištvo, cunjavost, Mašč; v meni so, najbrž so v vsakomer, razen v Snikih, če ti sploh so (bili).

Upam si zatrditi, da ljudem v praksi nisem bil zavisten, da jim nisem delal škode, se jim ne maščeval; niti tistim ne, ki jih imam najmanj rad, THu, Urbu, Ribičiču ali Moretu, Vladimirju Kreku ali zasliševalcu na OZNI Janezu Menartu. Čutim pa te poteze v sebi, kot opustošenost srca. Ne ljubim več (res ne?), ker se je v meni vse posušilo. Pred leti sem se posmehoval Taufu, ki mi je to sporočal, danes sem padel podenj.

V meni je še velika Etvolja samoodrekanja; rad bi pil, se napijal do nezavesti, a tega ne delam. Radzavest gojim od jutra do večera, ne popuščam, razen niču v sebi; pa je to popuščanje? Morda pa je poslanstvo, da opišem nič odznotraj? Najprvo ga moram Rad Ponot, da ga bom lahko izrazil; trpeti v njem, da bo deloval prepričljivo. Na ravni retorike, ne konkretne prakse do soČla. A konkretno so ljudje do soljudi kar se da zli, škodujejo jim; v retoriki to Prikr. Jaz moram ravnati ravno nasprotno: delati, kar oni ne delajo, in ne delati, kar delajo. Tu je glavni vzrok mojega Rad Zanič do njih; gnusijo se mi, ker so ponaredki in sleparji. Trpim, ker moram prebivati v krogu Čloštva. Sm bi bil izhod iz te zaprtosti v govno.

Pa smem težiti k takšni rešitvi? Ni to beg, Tip za ostale? Sam moram hoteti biti govno, na ravni DušNote, se izpovedovati kot drek in ničes. Bom tak odrešil - odreševal - ljudi, ki so strahopetci? Jaz sem v praktičnih rečeh hud strahopetec; neustrašni TH ima prav, ko mi to očita. Morda pa je moj pogum drugje; SH ni Koca prav nič razumela, njegovega **Strahu in poguma**. Jaz ga morda sem. Kocu sledim, ga radikaliziram v Dgčokolju, ki je že sámo na sebi beda: PMLD. Prenašam retoriko iz hipermodela Dč, kjer bi lahko postala stvarna (EDč), v Dv hipermodel, kjer je »teorija«, vendar takšna, da boli. Kot boli onkrajni obup v **BrišKrižu**. Nisi prišel tudi ti do njega - v **Kasandri**?

Ti svojega očeta braniš. Kmecl me skuša pregovoriti, naj ga zagovarjam; a še ni bral **Zbornika** o MOču; bo ohranil, ko ga bo prebral, še enako mišljenje? Dovjak ga je - podrobno, s Ponot - prebral, a prav tako misli o MOču dobro, celo bolje kot o svojem očetu. Česar si pri lastnem ne dovoli, si dovoli pri mojem: da ga skoraj heroizira. Hvala obema s Kmeclom, a ne morem jima slediti.

Jaz MOča presojam RadKrit, Zanič ga, razkrinkujem kot slabiča, strahopetca, kreaturo. Vendar naredim še naslednji korak. Mnogi hvalijo starše, ker z njihovo veličino zrastejo tudi oni; je kaj takšnega v tebi, Boris? Jaz se z MOčem Idn. Šele zdaj, pred So, sem ga povsem (?) povzel vase, v vsej (?) njegovi ničesnosti. Jaz=on. Jaz sem on, on je jaz. Če bijem njega, hodim po sebi. Šele to more biti Resa; seveda v okviru VISa, da je Čl ničvreden kot IdČl. Ne morem biti jaz boljši!

Ali pač? In sem spet uporabil Hegla ter njegovo zvitost uma, prezvijonil usodo? Če si priznam svojo ničvrednost, sem vendar boljši od tistih, ki je ne priznajo; ki se heroizirajo. Ne demoniziram se, Demonaca je kot Heraca konstrukt, napihnjenost. Presojam z Realzom: če je Čl vreden edino za to, da kaznovan crkne, moram jaz to zavest - sodbo o Člu - prevzeti nase, kot »prvi«. Sramota, v katero se podajam, se izkaže za prednost, za pogum, za veličino. V stroj sem dal drek, iz njega je prišlo zlato. Ni to definicija tega, kar Čl pričakuje od Ža? Se ne vračam k Minskemu, k njegovim paradoksom, glej Priževe **Dia**? V Minskem je naslikal mene iz oktobra, novembra, decembra 1956. Mene vse do vrha volčjih noči in moje poti v Damask. (Te seveda ni opisal, ni hotel priznati.)

V pismu sem ti navajal Gradnika **Sinu**. Domislil sem se, da bi pod tvojo pesem **Odgovor Tarasu**, če mi jo boš dovolil natisniti na drugi strani knjige **RPMV**, natisnil še eno Gradnikovo, četrto iz cikla **Sinu**. Naj obe pokomentiram,

Verjetno sta ti dve pesmi tisti, ki sem ju v Žu največ prebiral, sta name najbolj vplivali; 20-leten sem ju znal na pamet. Ko so še eni korakali v SocKom, drugi trpeli na Golem otoku, MOč se je pravkar vrnil iz zapora, sem se sam čutil v dometu-izpovedi teh dveh pesmi. Ko sem srečal Alo, ko sem se odločil za Vitz in uspehe in modrost in Etboj in Polspopade - za Ž! -, sem ju dal v oklepaj, vendar se zvesto vračal k njima, da bi se stalno zavedal Rese. Svojo moč sem videl v tem, da OIS teh dveh sonetov premagujem. Sem ga premagoval, do danes. Moje potentno Ž je teklo od mojega 20-ega do 75.ega leta, od 1950 do 2005. Zdaj smem spet iz okvira, ki mi je dajal iluzijo o moči (Moč, ne MOč!), nazaj v kletko-ječo niča.

Zakaj bi smel Gradnik (Preš) nekaj, kar meni ne bi bilo dovoljeno? Se sme pisati desperatsko v Umeti, ne pa v Ideoli? Kmecl je zgled za to: razcep med njim kot sijajnim Umtkom, žal nepriznanim, ki artikulira MePe, na eni in UProfom vzgojnikom na drugi strani, ki čuti dolžnost nastopati v vrstah SNara, kot njegova Etelita kazati mu pot: k narodobrambovstvu in EtHumu. Jaz nisem Umtk, a si jemljem Pico do krute Rese: da tisto, kar pove Gradnik v verzih, prenesem v jezik razprave.

Ko sem dal davi Ali prebrati Gradnikove pesmi - sama je za to prosila -, je njena jeza name (njeno Zanič mene, tako sem ga občutil, zato ga moram zapisati) precej popustila. Gradnik me je rešil; Gradniku je dopustila, česar meni ni. Pa je Gradnik res manj AK - AD - kot jaz v tem svojem pismu tebi, Boris?

Naj se najprej obdrsam ob II. sonet. - Kaj razlagam drugega kot to, da je v mojem srcu črna kuga laži in zmot, imenujem jih SSLa. Lažem zato, ker si ne upam govoriti Rese. Naj povem javno - v časniku Delo -, kaj mislim o Janši, Ropu, Zlobcu, Toporišiču in vseh, ki se oglašajo v PsJavi? V **RSD** jih slačim in pretepam, besedno; a vem, da **RSD** nihče ne bere. V časniku pa se ne upam izpostaviti.

Je to, o čemer sem stremel, kaj več od oblaka, ki se razkraja, in vala, ki se zlekne? Vetrogončič sem. In je bil tudi MOč. A MOč je fino najebal, plačal je za svojo sleparijo (za vero v Kom). Jaz pa sem se vsemu ognil, furbo! Res? Kaj pa če je moj Daobup plačilo, ki je prišlo pozno, a me je le dohitelo? Kot MOč poslušam svoj obupni krik GhKe? Kako da tega ne zaslediš ne v sebi ne v svojih starših in Dni? Res imaš svojo Dno za boljšo od ostalih? In svoje Prile, preprosto zato, ker so tvoji Prili? Tvoja nova Pzja je otožna, krik iz grozote niča

pa ni. Nekaj takšnih - do kraja iskrenih, resnicoljubnih, pretresljivih - pesmi je napisal Kosovel, mladenič: »*ena je groza, ta groza je biti*«.

Le z zadnjim Gradnikovim verzom se ne morem pomiriti. Razumem Gradnika: ko je pisal ta verz, ni imel še niti 50 let, bil je v vzponu Vitz sil. Z Alo »praznujeva« jutri 50-letnico poroke; moja starost mi ne dovoljuje, da bi se mogel rešiti v **Svetle samote**, iz **Večerne sence** v **Zorečo jesen**. Gradnik je zmogel - v 30-ih letih - prelepe pesmi kozmične Hare; napajal se je pri **Vestudencih** Kršsmisla. Jaz sem to Gradnikovo držo že potrošil, pred poldrugim desetletjem. Sem v stvarni - banalni - jeseni-zimi. Zato ne morem več govoriti o nobenem daru, niti tuga ni več zame dar; le muka in dolžnost poslanstva, za katerega pa niti ne vem, ali je Pra(vo). Gradnik je zorel v bit, jaz se praznim v rit, iz riti.

Izraz radost ne zastopa ničesar več, kar je v meni. Včasih sem delil radosti na velike in majhne, Posn sem LRevarje in bidermajer. Danes niti o tugi-žalosti ne bi mogel govoriti. Kvečjemu o trdi, kruti, jedki zavesti - goreči kot jeklo - praznine, ki se hoče izraziti; hoče biti, kar ni: ne vsebina ne nič. Tisto drugo, tretje. A kaj je to? Le izsiljujem, česar ni mogoče nikomur izsiliti? Kaj pa, če sem božji sin, kot sem mislil od malega, in kot mora misliti o sebi vsak ustvarjalec, Umtk in prerok-videc, celo Her, kar so bili tvoj oče, Boris, in strica pa teta, MOč pa ne oz. le v začetku, v 20-ih letih, potem pa le še nekdo, ki opleta sam za sabo, ne vedoč, kam ga nosijo čudaške strasti in nenaklonjena mu usoda? Gradnik sam veliko govori o dolžnosti; pa je to ista dolžnost kot pri meni? Ni Gradnik v primerjavi z mano soliden Meš, v marsičem SpoDo?

Prehajam k IV. sonetu **Sinu**; jaz svojih Karjev ne naslavljam Sinu, sinovoma, niti ne vnukom; le sebi. (Ali?) Po poti grem sam, sam sem jo iznašel, sam jo bom končal, pa naj bo kakor koli. Ne z Alo? Da in ne. Z mano je edinstveno solidarna, pusti se prepričati o vsaki norosti, ki ji jo dokažem kot nujno; je z mano, a ni jaz. Pota utiram jaz sam.

Brez nje ne bi preživel, tudi utiranja poti bi se kmalu končala v mojem slabištvu. Pa vendar, Pek ima prav: tudi od Ale - kaj šele od drugih (od Ajde) - me loči reka, prepad. Med nama so mostovi in brvi, kar naprej jih zidava, a še danes ne vem, kaj so. Konstrukti, ki omogočajo nekakšno sporazumevanje, ki je SSL? So-čutje? Da, ob skupnih izgubah ali nevarnostih. So-delovanje, skoz vse Ž. Tudi soUž; ta je minil. So-bivanje, da se trpiva in ne zasovraživa, kar je že kar precej. Trdim - silim se verovati -, da je v njej sled Dti; kajti če ni v njej, v čem sploh lahko je? V Umeti? V Händlovem oratoriju **Mesija**, v Haydnovem **Letni časi**? Je Dt v Šostakovičevi **Leningrajski**? Ali je tu le strah in boj?

Danes daje Gradniku malokdo prav: da nosi - mora nositi - Čl vso dediščino materinega mleka, tj. Dne, rodu, Čloštva; da je GhK Kolnačelo. Strup se je začel z AdEvo, z Ojdipom, v katerega bi se mogla RR moja sinova; se ne; s Kronosom, ki je požiral-ubijal svoje sinove. Strup je v Čl DušNoti od nekdaj; Čl je Pravec (Praklavec). Mar ni že največ, kar se da storiti z Etvoljo, da strupa ne izlijem sinovoma v čašo? Da ga nisem MOču? Da sem zastrupljevalec po bistvu (esenci), ne po eksistenci-praksi. Začel sem s Sartrom, z njegovo opredelitvijo za eksistenco, končujem z idealizmom Tragsorte: vse baziram na esenci, ki jo Čl trpi, hoče ali noče; ki j e , ne bi je mogel s Sv voljo odstraniti. Sem Klavec, tudi če ne koljem. Koljemo. Kolje Čloštvo. Mesarji, ki se nato jemo med seboj.

Slast (Už, Hed) se je končala, dobrota je le še SSL in prevara, alibi za slabiče, SeH, tudi SentKrš, danes rakrana v SlZi, tudi v DaSD, v neolepozah. O tem veliko in podrobno NDM.

In Pekovo sporočilo? Gradnik je v smrtni uri odklonil spoved, odvezo, maziljenje; ostal si je dosleden. Bog da, a ne Katbog, ki je Idbog te Dbe. A če je Žrt Kalvarije zaman, kako naj se zgodi odrešitev? GhK naj bi bila odvzeta šele po moji Si. Gradnik je precizen: po Si poslednjega Čla kot IdČla.

To mi je že bližje. JKr ni bil kriv, kolikor je bil BDr. Sporoča nam, da je slehernik tudi BDr. A sredstva, ki jih je zapustil v ta namen, so napačna: KC, podelitev apostolom-duhovnikom Pico za odreševanje, zidava Ustanove, ki RR ljudi v ovce, svet v stajo, ki se zmerom znova skaže kot ječa. Ni BČ zmogel natančnejšega navodila za odrešenje? Ga je dal, a so ga Prikr, ker so - apostoli - vedeli, da ga Čl ne more uporabljati, saj je še danes predvsem Klavec ali pa pajac?

Kam sva prišla s tem tretjim delom pisma, Boris? Za korak dlje od prej? Dvomim. Sem sredi pota skoz Blak, skoz prepad niča. Kako dolgo bom še uklet vanj? Ne uklet! Sam ga hočem, s svojo Svvoljo. Hočem vztrajati čim dlje. Želja po rekordu? Dine in Priž sta se ji odrekla, zapila sta se, obupala, odnehala, odšla. Tudi Strniša. Nazadnje samoljubni Zajc, ki pa je imel eno Pričustvo: zlo v sebi, Trp, nesmisel, slabištvo. Vse to je Prikr z vlogo Narpreroka in spomenika. Mu smem zameriti? Nisem prezahteven? Morda pa je še močneje od mene čutil, kar čutim jaz? In je to čutil pol Stola, ves čas? Veliko sem mu očital, postavljaštvo, instrumentalizacijo, a vendar, bil je Dane, čigar DušNota je pekel. Celo v Šelu je bil precejšen del pekla, ki ga je izražal. Kaj pa je njegova SZ drugega kot pekel? Tudi do njegovega **Kanja** sem bil prestrog.

Napovedali so me. Grem po njihovi poti. Morda tudi po Zagoričnikovi. In po poti brata AlešaK.

Boris, kako se bova sporazumela? Se sploh moreva sporazumeti?

30. XII. 2005

4

Koliko poglavij bom še pripisal temu pismu brez konca, »usihajočemu« pismu?

Od Božiča do Novega leta odgovarjam na pisma, ki jih prejmem, prejmem v glavnem kot dobre božično-novoletne želje. Dokler bom zmogel, bom na vsako pismo-čestitko, ki je štampiljka - stereotip -, odgovarjal s Persestavkom, namenjenim konkretni PO, pa naj mi vzame to delo še toliko časa in energije. Borim se za to, da bi ohranil-obdržal svoj svet. Mojih pisem bo recimo sto. Na TeVe sem sinoči slišal, da so poslali Slci za letošnji božič deset milijonov čestitk, tj. štampiljk. Kako lahko držim svojo trdnjavo nezavzeto, preprečim, da bi jo potopila povodenj KonvMasmišljenja?

Nekaj prejetih pisem pa je lepih, vsebinskih. Dve sta pretresljivi, Dovjakovo in Jerotićevo. Vladeta - akademik, psihiater - mi sporoča, da mu je umrla žena. Bila sta brez otrok, Ideazakon. Sploh ni zagrenjen, trpek, žalosten. Ko je

umirala, rak v ustih, jo je držal za roko in ji bral iz **Svetega pisma**. Šel bo za njo tja, kjer je ona. V to globoko iskreno veruje.

Vladeta je Prikristjan. Spoznala sva se v 60-ih letih, a se na cesti zgolj pozdravljala. Že tedaj je bil Prof na beograjski Teološki fakulteti; kmalu so ga vzeli v SANU kot strokovnjaka psihiatra; izdal je vrsto knjig. Zdaj me prosi, če lahko navaja iz mojih pisem, piše namreč **Spomine**. Počaščen bom.

V 80-ih letih sva se večkrat srečala. S Katjo Douganovo, psihoterapevtko, sta bila na obisku v Avberu in v Zgornji Radovni, pri naju z Alo tudi prespala. Z njim sem doživljal globoke Kršmolitve s tišino, meditacije; bil je to moj čudežni čas Katvere. Vladeta jo je ohranil, tudi vedrino duha in duše, čeprav gre že v 83-leto. A jaz?

Je mogoče vzdržati v Žu, če ne veruješ kot Vladeta in kot sem jaz pred petnajstimi leti? V tretjem poglavju sem, Boris, navajal Gradnika iz njegovega najbolj temnega obdobja. Nisem pa povedal, da so me enako navdihovale pesmi iz njegovega obdobja Hare, smisla, rešitve, spoja z Ve(čnostjo). Res ne morem znova v svet, kakor ga je upodobil Gradnik v **Vestudencih**? Doseči, da »*zunaj utihnil je dneva nemir,/ rok in besed so utihnili spori …*«

Leta sva z Alo potovala vsaj za mesec dni v tujino, v Pariz, Berlin, Rim, tja, kjer sva lahko povsem prekinila s stikom s Slci oz. z dnevnim Slovom, pa po dva mesca na morje, v tišino-lepoto skal, borovcev, slane globočine. Zdaj niti na morju ne najdem več miru, tujina mi je nedosegljiva, ker moram vsak teden k zdravnikom; krpajo me, a so me obenem povsem zasužnjili. Nekoč ni bilo TeVe, tudi na morju je ni in ne v tujini. Naj se ji odpovem? TeVe najslabše deluje name, to je depot govna; vznemirja me, moti, žali, ubija. Kako naj se mi posreči, da bo ves ta trušč vsakdana in Dbe utihnil? Da bodo, »*čuj, zašumeli neba izvori,/ sleherne zvezde odpira se vir …/ V srca odklenjena lije njih tok*«. Moje srce je odprto, a za nič. »*Sleherno srce preliva ga v drugo.*« To je: izgubil sem vero v ljudi, stik z njimi. Moje srce je golo in osamljeno. Pri mašah se je zgodilo, kar opeva Pek: »*vrč blagoslovljen od rok gre do rok*«, bil je stisk rok, zdaj pa … »*Večnih, nikoli prekinjenih struj*«; zdaj je vse prekinjeno. Peku se vse »*veže*«, tudi meni, a njemu se smisel, meni …?

Bom spet zmogel: »*Skloni se v molku in moli in pij!*« Gradnik je bil, ko je pisal te verze, Kan; kasneje je spet nehal biti. Poklekni »*v sveti omami in v blaženi veri …*« Kako naj najdem **Zlate lestve**? »*Nekje so./ Oko jih človeka/ ne vidi.*« Tudi jaz jih ne (več). A »*od veka/ z zemlje so razpete.*« Za koga? Za »*Izbrane/ le duše, poslane/ z zemlje so, da stopajo nanje.*« Sem izbran? Zavržen? Kako vedeti? Sem vsaj še zmožen prositi s Pekom: »*O duh moj, pôvedi,/ me samo do vznožja/ na kline najnižje …/ samo da zaslutim pojoča okrožja …*« Je Gradnik prispel do njih? »*V samoti tej duša/ šumeče naj reke/ posluša/ veneče odjeke/ in tone naj vanje/ do smrti./ O spanje, o sanje!*« Jaz niti do sanj več ne morem, le do môr.

Nekoč me je rešila t(akšn)a Gradnikova pesem: beri osmi sonet **Večerne sence**: »*Veruj! šepeče senca mi. Razpelo/ zaveza milosti je za vse krive/ in vera je ko dež za suhe njive …/ In jok me davi in jecljam: Verujem!*« Res verujem? Deveti sonet: »*O, senca, sestra moja, glej mi v lice,/ in mi povej: Bom vekomaj preklet?/ Ne vidiš, da v neveri sem ujet,/ kot ptič ujet je v krempljih roparice?*«

Kaj je facit tega cikla, sporočila? Deseti sonet, njegov konec: senca se vrne in mi zašepeče: »*Nič se ne boj!/ To zadnja pot je. Zdaj grem jaz s teboj.*«

Kam? V deželo senc? V deželo odrešitve?

Na Silvestrovo 2005

P.S. Kot sledi iz pisma Borisu A. Novaku, je knjiga, ki jo s tem pismom zaključujem, moja zadnja; ne čutim se več sposoben napisati še katere, morda kakšno le še sestaviti iz znanega in kaj - kakšen okrušek - dodati. A ne vem, Prih je neznana, moja Etvolja do dela neizmerna. Borim se zoper svoj Sm, ne morem ga narediti, ker nočem prizadeti bližnjih. Če bi ga oba z Alo, bi otroke še bolj udarila.

Pa vendar, tema, ki se mi ponuja - vsiljuje - kot zadnja (kaj je zadnje?), je Sm. Z Narom sem opravil; dovolj te imam, SNar! Pričujoča knjiga se končuje z vojno, **RPMV**. Sm je ena od oblik vojne v duši POe. Na to temo sem se pripravljal že pred letom, dvema, a se je ogibal. Nisem bil zrel zanjo? Še ne dovolj nagnan v kot, obupan? Morda pa živim le še za to, da bi do kraja problematiziral Ž? Ne bil kot Job, ampak kot AlešK?

Bi to »zadnjo« svojo **RSD** knjigo začel s Stritovim **Zorinom** kot monodramo, nadaljeval s Funtkovo **Iz osvete**, s Kraigherjevo **Školjko**, z Ganglovo **Sfingo**, s Cerktrilogijo **V vrtincu**, z Grumovima **PiP** in **Zastori** vse do DaSD? Morda ni nikogar na Slskem, ki bi bil ta hip bolje pripravljen na temo Sma, bolj izzvan v to smer. In moram še enkrat stisniti zobe, ugrizniti v kislo jabolko in komentirati voljo do lastne Si? Jo analizirati, a tudi spodbijati? Pustiti problem odprt? Problem le tematizirati, eksplicirati?

Na Silvestrovo 2005

P.P.S. Tega pisma in te knjige ne morem skleniti. Kot da se mi je danes Dušstanje izboljšalo. Ura je pol desetih dopoldne; ob enajstih - pred 50. leti - sva se z Alo poročila, na Ljmagistratu. Strahotno je deževalo, lilo kot iz škafa. Do Magistrata nisva imela daleč, s Prešernovega trga, tam (v Wolfovi) je stanoval VeRus, moja poročna priča; Alina priča je bila njena sestra Breda, od lani pokojna. Veljkova mama nam je še pred odhodom na Magistrat, tja smo odšli le mi štirje, pripravila prigrizek, spili smo čašo šampanjca; mama Ana je bila izjemno skrbna, gostoljubna - doma iz bogate blejske Gilne. Z Veljkom sva bila tedaj najboljša PriSo: 31.12.1955. Oba Uasistenta na FF, oba tri leta za tem odslovljena, vržena na cesto.

Po poroki smo mi štirje odšli na Jamovo, kjer so nas čakali Alini in moji starši; svečano kosilo? Kar se da preprosto. Revščina tistih dni. Nato na vlak, s smučmi, večernimi oblekami; v Lescah na postaji nas je pričakal Janez Jerovšek z vozičkom (cizo), nanj smo naložili prtljago in jo zvozili v Zako; nobenega avta ali taksija, peš navzdol k Savi in čez njo ob jezeru do železniške postaje Bled Jezero, ob kateri je stala - in še stoji - Rusova hiša. Nato v hotel Jelovica na silvestrski ples. Naslednji dan pa s smučmi za Ak … Mladi, polni sil, v vzponu karier, varni. Veljkov oče je bil tedaj Preds Slskupščine, do nedavna podPreds AVNOJa; z Veljkom sva bila kandidata za najvišja mesta, cvet NarInce. Z Jerovškom smo se kasneje razšli, postal je - po

91 - generalni direktor RTV Slje. Smo zdaj vsi starci? Ne, Veljko in Janez se silita z Vitzom, le jaz ... kaj je z mano?

Danes z Alo ne bova imela slovesnega kosila; zvečer bom šel jaz spat, ona bo popravljala **RSD**. Bo telefoniral kdo od najinih otrok in nama čestital za 50-letnico poroke? (KasO: telefonirali sta Aka in Ajda.) Zmanjkalo nama je celo kruha; zunaj je tak led, da si ne upava v Sežano, niti do soseda ne. Bova spila pol litra kuhanega vina? Obujala spomine? Na mrkega MOča? Na zbegano Alino mamo? Naj objavim NTM nekaj fotosov z najine poroke oz. naslednjih dni?

Moram res nadaljevati s knjigo o Sm? Kaj pa, če bi se lotil **Kasandre**? Ponoči nisem mogel spati, davi sem zgodaj vstal in začel BNakovo dramo ponovno analizirati, že tretjič. Odlično mi gre spod rok, zbran sem. Vse kar sem obakrat zapisal na rob tipkopisov, drži, le da se mi je zdaj odprl še nov vidik. Pred štirimi in šestimi leti BNaka še nisem dovolj poznal; moral je napisati svoji Pekzbirki **Mojster nespečnosti** in **Odmevi** in pa **Lipicance**, da se mi je razkril; našel sem točko, od koder ga lahko zrem. Mi je pomagalo včerajšnje gledanje nadaljevanke **Eneida**, dajejo jo na NemTeVe, devet nadaljevanj, vsako po uro in pol? Lepa režija-igra, prelep prevod v nemščino, strahoten svet, a Resa. Napačen svet - vizira s stališča NSSi našega rodu, Nara, PSi, Dne (je tak tudi BNak v **Kasandri** in **Vojakih Zge**?), a s Ponot Trage TSa, IdBa. Komaj že čakam na Danadaljevanje, bo med pol 17h in 18h. Lep Silvester. Ne bom pa gledal, kar napoveduje SIska TeVe, govno od govna, laž od laži ...

Davi se mi je začelo dozdevati, da sem prišel do konca svojega desperativizma; pač konec volčjih noči. Spomnil sem se na Kociprovo najboljšo dramo **Šentjurjevski provizor**, morda najlepšo SD na temo KrškKat duhovnika. Si ne bi vzel Trpina za vzor? Mnogo sem že pisal o njem, a ne še na ES način. Dramo sem iskal na policah, a ne našel; kazen? Nekje bi moral imeti fotokopijo revije Dom in svet iz leta 1941, Ala je že naredila njeno **VsD**, jaz že prve analize, v knjigi **SV**. Je prav nujno, da jo najdem ta hip, da jo analiziram po **Kasi**? Ali da po **Kasi** nadaljujem z Jesihovimi **Ptiči** in Jovanovićevo **Jasnovidko**? Naj naredim primerjavo z Dovjakovim **Obračunom v Louvru**, v katerem prav tako nastopa »Parisova sodba«, tri boginje z jabolkom, kot v **Kasi**?

V opombah h **Kasi** iz 2001 in 1999 sem izhajal iz OK-Krša, govoril sem še o »božjem zakonu«. Zdaj moram upoštevati Rad(ikalnost) OISa, pa vendar vrniti se k BDru! Sem ga mar kdaj zapustil? Zapustil sem vse (?) trdne točke TSa; BDr ravno trdna točka ni. Provizor Trpin ima trdno točko v svoji veri v Boga, ne pa v konkretni KCi; Kociper je bil do te nemalo Krit, do dekana, do okolja, do Vašskupnosti (AVSi), do fare, do Čla. Ostale njegove drame so agitke, obe **Svitanji** in **Zasad**, **Provizor** je pa rešitev, je Prasmer. Je mogoče zaobrniti BNakovo usodo s stališča Trpinove trpeče vere?

Sem zmožen reči ta hip ne le: Ex profundis clamavi, ampak tudi Lux ex tenebris? Sem se zavedel, kako grešim, ko odklanjam JKrovo pomoč, tj. njegov vzor? JKr ni INRI, kot so ga narobe razumeli Rimljani in Judje, niti ne Kralj KCe, kozmosa, Pantokrator. Ni noben kralj. Kociper ga je najbolj Pridojel; JKr je zavračan, nerazumljen, udarjan, svojemu Isu BDra do kraja zvest podeželski provizor, tj. namestnik farnega šefa, manj kot vikar. Edino zares trdno jedro, doma iz SI goric, iz Betlehema, iz kraške jame?

1. I. 2006

P.P.P.S. Tile moji dodatki **Pismu B. A. Novaku** se spreminjajo v mini novoletni dnevnik. Opazujem se, se komentiram.

Sinoči sem šel spat kot vsako leto na ta dan; pred 20h. Torej normalen delavnik, čeprav je Silvestrovo? Dober znak. Kar mi manjka zadnje čase, je odnos do stvarnosti. Stvarnost sem pretirano izločil iz sebe, vse mi je le še DušNota. Tako ne gre več naprej. Če zanikam Ž, ne morem več pisati, kajti **RSD** je analiza SD, Slova, Čla, Dbe, Zge, vse to pa sodi v stvarnost. Nekaj veselja moram imeti z realiteto, sicer me bo odneslo.

Kasa me je pritegnila; kaj v nji? Tema usode, Konte, Herza, avtoHerace? PSi, FDbe, aristokratizma? Je Reda vsega na Dn? Če me je to pritegnilo, me je v Negpomenu. Bom polemiziral zoper te BNakove Vrte? Je dosegel BNak v **Kasi** svojo mejo? Je drama odlična, ker je dvojn(ostn)a, dvoumna, ne pa agitka? Se čutim dovolj močan, da bi to dvojnost razrešil s Trvidika? Torej da bi zmogel upoštevati stvarnost in Dt? **Kasa** me vleče v problem(atiko), v stvarnost, obenem pa mi nudi možnost, da BNaka ne ponavljam, vsaj njegovega obupa ne. Lahko izdelam Kaso, ki ni le jasnovidka zla, ampak tudi dobrega, tj. neusahljive vere v (po)ls Dti? Se bom - v pravkar omenjenem pomenu - spet uravnotežil?

Popoldne, 1. I. 2006

P.P.P.P.S. Upam, da bom danes končal s pisanjem pisem novoletnega značaja. Točneje: novoletni značaj imajo pri vrhu, sicer pa izrabljam priložnost, pišem tudi o drugih rečeh, zame in za naslovnika pomembnih. A zakaj tako pišem in kako jih pišem?

Pismo BNaku je globoko vsebinsko, v njem si prizadevam odkrivati Reso; je RazRese. Zato mu - povsem zunaj Konv - dodajam tudi te številne P.S. Sodijo k pismu. Ker gre za pisanje za **RSD**, ki je moja - zame - **Biblija**, uporabljam kratitščino; le ta je moj Prijezik, jezik osamljenosti, ezoterike, stika mene z Dt. Ko pa pišem drugim, večini od naslovnikov, moj namen ni RazRese, ampak vzdrževanje Dabstikov. Enim sem hvaležen, ker so mi kako pomagali, meni ali **RSD**. Pri drugih me motivira želja, da se ne bi povsem osamil, postal čudak; že tako sem na meji, ki jo komaj vzdržim. Sem namreč zelo socia(bi)len in erotičen Čl, skrajno težko živim tako (o)sam(ljen), ne pišem ljudem, ki jih ne maram, Topu, SrKosu, Inku, STH parčku, potentatom Pol-Ekon-Kul sfere, ne PavZlcu, ne Ruplu ne Virku (kot Žurstu), čeprav jih dobro poznam, osebno. To so zame predstavniki (ob)lasti-vpliva.

Obračam se na zdravnice, ki me požrtvovalno krpajo, da vegetiram naprej; na sodelavce, kot sta Hladnik in Grdina; na Prile, kot sta Muck in Rot; na Znike, s katerimi me je povezal kak skupen projekt ali tema, recimo MOč, mislim na **Zbornik** o njem, ki so ga izdali Zgarji. Nekaterniki mi pošiljajo svoje zbirke, romane, knjige; tudi tem moram odgovoriti, vljuden sem.

Vendar je Temrazlika med pismi, kakršno je to BNaku (tudi Mucku, Rotu, Kmeclu ...), na eni in ostalimi na drugi strani. V ostalih ne iščem Rese, sem in tja kaj poproblematiziram in potožim, a na Pvtnačin, neobvezno, s Psprisrčnostjo. Niti si ne upam bezati v njihove IntDušNote, ne poznam jih; svojih Intstikov nočem še razširjati. Čloštvo je iznašlo Konvjezik, ki sam na sebi sporoča SpoDo »čustva« do soljudi; je Dabjezik, normiran v vsaki Kuli posebej;

omogoča, da se med sabo ne ranjujemo, da se informiramo, podpiramo. Je jezik Kul(tiviranega)Utinteresa.

Problem je v tem, da služi ta jezik reprodukciji DabDbe, v osnovi ObDbe, IdB-IdMa; s tem je - z mojih Rad stališč - lažen, zel. Kar zame velja, je EkP jezik RazRese. Tako prihajam s sabo v nasprotje, ker delujem - se obnašam - na obeh ravneh. Prijezik je zame jezik **RSD**. Ker sem v tem duhu-jeziku napisal tudi **Pismo BNaku**, sodi v **RSD**.

Pa vendar, je napačno, recimo, moje pismo Jožetu Horvatu, svetovalcu Kulstra, kjer posredujem za primerno (raz)reševanje Mrakove in Karline zapuščine, stanovanja? V pismu nočem nič zase, ne prosim za nikako subvencijo za **RSD**. Se pred novo oblastjo nočem ponižati? Jo postavljam na preizkušnjo, češ, če **RSD** ceni - ha! -, se bo sama obrnila name, mi bo pisal sam Kulster in me prosil za to, naj mu dovolim finansirati moje DgZndelo? Ha ha! V pismu Horvatu sem dal sebe v oklepaj; mnogo pa mi je do tega, da ne naredijo Mrakovima škode, nadnju so se spravili, zajedavci.

Mar ni prav, da čestitam za rojstvo sina (kljub vsemu me rojstvo navdušuje! zarečenih izjav se Čl najbolj otepa!) svoji tipkarici Andreji Miklič, ki je celo doktor Zni, pa požrtvovalno, inteligentno tipka na računalnik moje zmešarije? Je znanstvenica na Biotehniški fakulteti, torej v povsem drugi branži kot jaz; ni dolžna od tega, kar pisarim, nič razumeti, pa vendar dela zelo malo - posebej vsebinskih - napak. Enako kot njen oče, doktor veterine, ki prav tako požrtvovalno in odlično tipka **RSD**. Pa docent dr. Andrej Lavrenčič; tudi zanj velja isto, kot za prej omenjena. Tudi njemu kot hčeri in očetu Mikliču se bom zahvalil danes s pismom, ki ni Konvsorte, čeprav v njem ni RazRese. A je hvaležnost.

Ni vse le RazRese, le bivanje na robu razuma, volje, naporov, v MePu, kot me je od malega učil Mrak, naj v Žu ravnam, a mi je dal tak zgled tudi MOč, žal le do konca vojne. In so mi dajali takšne zglede Dine, Strniša, Pirc-Ahac, Zupan (Vito) in še kdo. Mar ne učim, da je DgSAPO tudi EV, torej mnogo eksistenc in vlog? In ni le ena Pra, druge napačne?

Jacku Kozaku pišem iz nagnjenja, ker je naredil name odličen vtis, kot Čl, ki je kar najmanj podoben ogabnim Slcem. Res je živel skoraj desetletje v Kanadi, predaval na univerzi v Torontu, a je bil tak, kot je, že prej; aristokrat, bela vrana med Slci govnači-konjušari. Dovjaku pišem iz Prila in občudovanja, je sijajen dramatik, name naslavlja literarno mojstrska pisma, ki so že sama na sebi Umet. Je pa res, da sodi Dovjak v RazRese. So pisma, v katerih prehaja RazRese v Prilo. Mogoče so Raz kombinacije. Se ni Mrak v sebi - tudi kot Umtk - nekako posušil, ker je vse preveč enostransko reduciral na Absterjatev?

2. 1. 2006

KasO: Vse to je pismo tebi, Boris! Hvala, da si me s svojo pesmijo spodbudil. Morda celo navdihnil.

PISMO KRIŠTOFU DOVJAKU

Dragi Krištof,

Kot sem vam že napisal, me je vaše pismo močno nagovorilo. Zadnje čase razločujem pisma predvsem po tem: ali zastopajo znana, Konv stališča, ta me puščajo nezainteresiranega, celo naveličanega, in pa taka, da v meni nekaj sprožijo: misel, vprašanje. Ne jezo. Polemika me vse manj zanima, čeprav se ji ne morem ogniti; a je vzporedna, drugorazredna, za tiste, ki ne zaslužijo drugega kot brco v rit. Ljudi in pogovore sodim vse bolj po tem, ali mi pomagajo vstopati v neznane svetove. Če zaslutim te, se tudi sam odpiram, širim-poglabljam, a ne na način AgrEkzIde. Slišim, česar nisem se nikoli prej (za)slišal. Grem skoz in čez. Skušam biti čezčlovek(ČČ).

Pišete, da ste **OmV** brali »kot knjigo, ki skoz vas samega nagovarja k temeljnemu: k raziskovanju skrivnosti«. Se strinjam. Izraz skrivnost je zame dvojen, nosi tudi skritost. Nikoli mi ni bilo do tega, da bi se obnašal skrivnostno ali da bi igral na skrivnostnost; tudi zato mi je fascinacija, očarovanje in celo začarovanje tuje. Mistika je imela zame že od malega Poz pomen, a sem v nji videl možnost srečanja-stika, spojitve z Abs, s Tujim, z Dr, ne ezoterizma. Ta me je pri Mraku in njegovi grupi najbolj motil, celo odbijal. Zato me tudi NA ni nikoli privlačevala. Priznam, da sem v ezoterizmu sumil od nekdaj sleparijo, vabo za naivne in poželjive. Skušal sem ne ravnati po željah, ampak si postavljati jasne cilje, jih s trdno voljo udejanjati.

Ne motivira me skrivnost, ampak dešifriranje. Interpretacijo Lit del sem začel gojiti prav zato; kritika me ni zadovoljevala, sodila je iz znanega, iz norme, medtem ko mi je interpretacija dala možnost misliti, silila me je analizirati. Užival sem, če sem problem razreševal, ne pa, če sem zastavljal ljudem uganke ali se sam RR v uganko. Zato sem študiral filozofijo, cenil posebej Hegla: da bi si probleme, ki sem jih videl v sebi in okrog sebe, pojasnil, ne pa da bi z njimi manipuliral in ljudi - okolje - obvladoval. Obvladovati sem hotel le toliko, da me okolje ne bi strlo.

Dr je tudi skriti, danes pišem vse bolj: prikriti. IdM ga prikriva, kot prikriva tudi svojega nosivca IdČI. Tako sta skrita oba, DrČI in IdČI. Namesto njiju je nastal izjemno HKD sistem nadomeščanj, zamenjav, prikrivanj, nazadnje tudi laži in goljufij. A takšna ocena me manj zanima, čeprav jo moram upoštevati; preveč sodi s stališča SoMe oz. je v službi ideologov, ki skušajo zavladati z

moralizmom, ker ne morejo direktno s Polo, ker jim to preprečuje okolje-naključje ali ker za to niso sposobni. To je Tork(arj)ev problem. Če bi ga Ptja pustila 1947 kot svojega ideologa, bi bil njen najbolj Rad hujskač in oznovski priganjač. Tako pa ga je skoraj prisilila, da je postal moralist, ki preganja laž in sleparijo. Tudi zato je tako potvorjen: ker nastopa ravno kot tisti in tisto, kar ni. Ni le ponesrečeno bitje, ampak SZ. SZ je osrednja karakteristika ne le DaSlcev, ampak Čla kot takšnega. Z AgrEkzldo prebija okvir-ječo SZi, a prebiti se mu je do kraja ne posreči, kajti naj je še tako imperialističen, ko širi svojo - duhovno ali gmotno - oblast, širi ječo, v kateri je. Ječo nosi s sabo. To je ječa IdMa-IdBa.

PePKo (Peter Peršin Kovačič) ni moralist cenenega Torkovega tipa, gotovo da je umnejši in bolj odprt, tudi bolj izobražen, a je obenem tako suh, tako Kovn, da vse, česar se dotakne, izgubi čar nedovoljenega, nejasnega, skrivnostnega. Jaz ne bi mogel živeti v svetu, ki ni skrivnosten, ki me vsak hip ne bi izzival, da njegovo skrivnost razklepam. Čim več pojasniti, a ob tem odkrivati čim več skrivnosti, spoznavati, da je tista skrivnost, ki tiči za običajnim, šele prava. Ne izdelovati svet brez skrivnosti, ki ga potem nedomiselni RR v SZ, ampak z odpravo običajnih skrivnosti dojemati tisto, ki je edina šele zares pravi izziv iščočemu Člu. Ta skrivnost je Dt.

Sem torej kritik; že na prvih dveh straneh svojega eseja sem odklonil dva - znana in uveljavljena - Čla, Kulnika. A ne zato, da bi ju porazil, ampak da bi ju uporabil kot učni pripomoček. V tem pomenu z vsemi, tudi s sabo, manipuliram. Morda bosta omenjena prišla v Zg le prek moje - čeprav Neg - interpretacije. Nekatere ljudi izjemno cenim, večino zaničujem. Ne mislim, da izraz Čl zveni ponosno (Gorki) ali da je Hum kaj posebno vreden. Čl tak, kot je, ni vreden obstoja. Šele tak, kakršen bi mogel postati: ČČ, je morda primeren za spoštovanje.

Z interpretacijo sem začel zgodaj; svojo razpravo o Canovem **Pohu(jšanju)** iz l. 1951, objavljena je bila v reviji Novi svet, imam za začetek ne le svojega obveznega modela Litkritike; tudi za prelomnico v povojni Sl kritiki. Najrajši imam tista dela, ki se mi ne pustijo dokončno razložiti; sem kot Don Juan, ki ga privlačijo le neosvojljive ženske. Bolj ko je nek tekst razložljiv, bolj je zvedljiv na PNP in SpS obrazce, na stereotipe; s tem je bližji IdMu. AltM se začne stran od modelov MO javnosti: tam, kjer se bit RR v večplasten in mnogoumen nič, za katerim tiči Dt in ne le ničes. Hudo mi je za Nih mislece, ki so opustošeni ljudje; spet bom izpeljal sodbe: kot TH ali Taufer. Zajc je na boljšem, ker ohranja samozaljubljenost, močen narcizem, TH in Taufer pa sta tudi sama sebi kot jajca v prahu. Je Šel zanimivejši od njiju, ker je tako strastno-noro, Rad, histerično v SZ?

Namen mojega eseja ni obsojanje in poniževanje, hočem le že v uvodu pokazati, da mi ni do izdelovanja videzov, tudi Mor resnobnosti; ta mi je Strno sumljiva. Hočem biti Per in direkten.

Pišete:« Drugosti miselno še nisem povsem dojel.« Jaz bi zase izpustil ta »povsem«. Komaj kaj vem o Dti; le da je nekaj drugega ali Dr kot nič. Je onkraj para: Dr(ugi)-Dr(ug)o. Kaj je tam onkraj, ne vem. Že vprašanje po »kaj« zavaja, izhaja iz metafizike, Vebrovo kajstvo in zakajstvo, ki se mu je Župančič posmehoval. Spraševati je treba Dgč. A kako? Nekaj - nekaj? Nekaj je tudi kaj - slutim, tudi artikuliram o Dti, a to (to? to sodi v metafiziko) je skoraj povsem nezadostno. Sem izjemno intenzivno na poti k Dti, tega se zavedam, a

sem šele s prvim tipanjem, temu bi niti še ne mogel reči koraki. Koraki so glede na to, kar zapuščam: glede na Konv IdM. Spuščam se v PzM, v kanal niča, v blodnjak, ki večino zapelje, požre jih Minotaver. Sam se imam za Tezeja, Alo za Ariadno, vendar ni le ona Ariadna. Ariadna ni le ženska, antika je preveč Red(ucirala) na ErS okvir (VIS). Ariadna je vsakdo, ki mi odpira pot v Dt. Tudi vi, Krištof. To so bili v moji mladosti moji nadomestni očetje, Mrak, Vlado Kozak, Vladimir Seliškar, Kocbek itn. Pa moji prijatelji, Kozak in Smole, Rus in Strniša. In to so filozofi, od Schopenhauerja prek Nietzscheja do Hegla in Kierkegaarda, naj imenujem peterico, ki me je oblikovala do 20-ega leta; seveda skupaj s Sartrom.

Če se mi bo torej posrečilo nakazati nekaj najbolj začetnih pojmov (pojmov? metafizične besede!), slutenj (preveč pesniško), dojemanj (preveč Abst) o Dti, bom imel svoje Ž za smiselno izpolnjeno. Morda bi že to zadoščalo, če bi komu odprl oči in ga ozavestil, kot je Mrak mene, da Ž v znanem, v IdBu ni vredno obstoja, a da to ne pomeni takojšnjega odhoda iz tega nevrednega sveta, kot je sklepal moj samomorilski brat Aleš; ampak da je Dt nekako dosegljiva tudi v TSu, ne šele po smrti. Strno S(mrt) ni več vredna od Ža. Dt je onkraj njiju kot para.

Prehajam k bistveni temi, ki jo jasno postavljate v središče najinega dialoga: k vprašanjema dostojanstva in svetlobe.

Kamnoseka, Tem lik **Pipina Malega**, razširjam v steklarja, v izdelovalca vitrajev. Prvi je imel to vizijo Strniša, kdo pa drug, bil je v MGG najgenialnejši, z najglobljimi slutnjami. Že v **Mozaikih** je zadel v polno, nato s figuro Dizme iz **Sam(oroga)**. O **Sam** sem pisal l. 1967, izšlo je v **Trojnem plesu smrti**, a se od tedaj - že več kot tri desetletja! - nisem upal znova podrobno ukvarjati se z Dizmom, nisem se še čutil dovolj zrelega. Dizma je pevec in steklar-umetnik; njegova tragedija je, da lasten izdelek-vitraj razbije, ker hoče do ženske kot živega bitja.

Tu se zame vzpostavlja vprašanje, ki ga danes rešujem Dgč kot še pred letom dni. Leta sem postavljal najvišje Dra kot konkretno živo SAPO; predvsem v ErS odnosu, ki pa bi moral biti kompleten, ženska bi morala biti tudi hetera, prijateljica, Sž, predmet manipulacije itn. Ocenjeval sem, da se mi je takšno razmerje Mak posrečilo z Alo. Mraka, Strnišo, Smoleta in Kozaka - tiste, ki sem jih najvišje cenil - sem kritiziral, ker v svojem dojemanju Dti niso bili zmožni vzpostaviti takšnega HKD močnega razmerja med junaki svojih dram in žensko.

Mrakov Ješua, **Proces**, je z Bogom sam; naj je Mrak še tako oboževal Karlo, njun odnos je razkrinkal-desakraliziral že v **Emigrantski tragediji** (Ada-Karl). SAnt ne najde partnerja, tudi ona ostaja sama vis-a-vis Višjih zakonov, kot jih imenuje. Enako Uršula v **Sam** in Kristijan v **Aferi**. Ocenjeval sem, da je biti sam nezadostno; da je Čl, ki hoče k Dti, dolžan biti sposoben in najti - si soustvariti - ErS Dra kot konkretno SAPO. Takšnega modela nisem našel v vsej SD. Can ga le nakazuje s parom Jerman-Lojzka, a šele v koncu **Hlapcev**, kot načrt-željo-odločitev, ne še kot stvarnost, na stvarnosti pa spodrsnejo tako rekoč vsi projekti, od Koma do čutenj lepe duše. Majcen je v ekskaplanu Sergeju, **Brez sveče**, orisal Čla, ki najde Dra, a ta je le novorojenček, kar izvaja kaplanov odnos do soČla na znani cerkveni paternalizem in karitativizem; to je premalo. Zajc dimenzionira sicer ravno razmerje med dvema ErS partnerjema, a predvsem zato, da bi dokazal, da je t(akšn)o razmerje v stvarnosti nemogoče; da sta oba, Jazon in Medeja, pošasti. Ne **SAnt** ne **Medeja** ne kažeta izhoda.

Še manj Šel(igo). Hotljivci in Pevke, **Kanje,** so si kot SZ sla in lažnivi videz. Podzemlje in nebesa sta nazadnje isto. Moja nova knjiga - **PrSD 3** - ima naslov **NePe**: **Nebesa so pekel**. Nebesa so Stš, pekel Smš. Prva so Zld, druga SDv; obe točki ostajata znotraj THM; znotraj ječe IdBa. Ni dovolj zamisel sveta brez sveče; to je lahko le navaden Hum. RLH je manj neustrezen od KC, a ne zadošča. Problem je težji, pot daljša.

Danes vem - se mi le zdi? -, da sta si obe Rci enakopravni: Dt kot konkretni Dr-SAPO in Dt kot nekaj, kar ni oseba. Dt je tudi onkraj para: osebaneosebno. Oseba je ustreznejša od neosebe, kot je Ž ustreznejše od S(mrti). A Ž ni smisel kot tudi PO ne sme biti cilj akcije (po)IsDra. BDr ni le PO. Je Un(ič)Bog, že s tem - ker je vničen - je onkraj Ža in žive PO. Če PO ni živa, ni dobro, da je cilj Ljezni. Tak cilj je FKrist, predniki, mrtvi, heroji; vsi ti kot predmet oboževanja spodbujajo v oboževalcu perverznost: LdS(mrti), viktimizem, mortualizem, mortofilijo. Na tej perverzni osnovi stoji KC.

V podrobni analizi **Pipina** bom skušal razumeti-interpretirati razmerje Kamnosek-Begavka; v pričujočem eseju naj ga dam zato v oklepaj. Sledim vaši sugestiji, da je Kamnosek umetnik, ki izdeluje gotsko katedralo. Priznam, takšna vizija me motivira odkar pomnim, menda že od tedaj, ko sem gledal baročne arhitekture cerkev, v katere sem zahajal, v lepše - Stolnico, k Frančiškanom, k Uršulinkam - in v banalne, v Trnovo, kjer smo imeli šolske maše, a sem zato cerkev - njeno notrajščino - toliko bolje poznal, menda vsak centimeter na svodu in stenah. Prva gotska katedrala, ki sem jo videl, je bila zagrebška, pa še ta je neogotska; leta 1938 smo se ustavili, oče, mama in jaz, v Zagrebu pri očetovem prijatelju Zgarju prof. Šidaku, tam prespali, na poti na Sušak in nato na Rab. Na Rabu sem dopolnil videnje starega - predbaročnega - stila z ogledom samostana St Evfemije. Med vojno sem imel na obe stavbi tako močen spomin, da sem nenehoma pisal o njiju: o samostanskih inkunabulah, miniaturistiki. Ni čudno, da sem v letih 1957-58, ko sem študiral v Parizu, menda vsak dan stopil v NotreDamko. Njene tri rozete so mi vodnice skoz Ž.

Gotska katedrala je kompletno delo. Wagnerjev Gesamtkunstwerk mi ne zadošča, je le Pog, skladatelj ni zmogel do tiste Dti, ki je v FKC, ostal je pri ReMag, pri NA. Hočem biti kamnosek in steklar hkrati, pisati Frescobaldijeve motete in Dantejevo **Božansko komedijo**. Te in sorodne umetnine so me navdihovale, tudi zato sem tolikokrat potoval v Rim, na Dunaj, v Sieno. Vendar pa se zavedam, da bi bilo sledenje idejam FKC le epigonstvo; FKC je izčrpana kot teologija, kot svet. Po LD-PM, ki udejanja Dv-Sim, je vsak regres v srednji vek le posnetek, ki je brez smisla, je le Psbit, le kvazibog, le virtualnost, ki služi MO in Kpl trgu. Kdor hoče (po)IsBDra, mora drugam. Kam?

Smer sem našel. Moji - DgT - vitraji niso več poslikani kosi stekla, ki jih steklar veže med sabo, spaja z Raz snovmi, s svincem itn. -, ki pa so le temni del slike, le vezivo, ki je gmotno nujno, ker sicer steklo ne bi držalo skupaj; tehnika tedaj še ni bila tako razvita - umetni materiali -, kot je danes. Cerkev je morala imeti Zun podpornike iz opeke ali kamna, da je lahko delala od znotraj vtis zračnosti, Abs svetlobe. Temni spoji med stekli se niso niti jasno videli oz. so služili kot potrebni znaki za razločevanje med slikami, ki so sestavljale - svetopisemske, hagiografske, legendarne - zgodbe.

Moja zamisel je dadaistična, vem. DgT vitraji naj bi bili analogni tistim delom gotskih vitrajev, ki so temni, baker, železo, okvir; ki so kot koši za

odpadke - smetnjaki - med slikami. Za (po)IsBDra je Tem ST, ki je vmes med kvadrati ali Prki in ki je v resnici luknja, brezdno, niša, PzM, kanal, blodnjak, nič, s stališča IdMa (ObDbe) brezpomembno, odvečno, odpadno. To so črnulje, kot jih imenujem v podnizu **GR**: črne luknje, ki edine vodijo na Dr stran. Okna, skoz katera prihaja jasna svetloba - od boga in Sonca -, a je le materialna energija, le Ž. Ne zadošča.

Vem: brez svetlobe se nič ne vidi. A obenem vem: svetloba tako razjasnjuje, da je videno Id in ne Dt. Kako torej »ugledati« Boga, če pa njegov »lik« - Bog je onkraj lika in brezličnosti, tega so se zavedali že Judje in nato muslimani - ni dostopen Luči, če ga osvetljava deformira iz Boga v boga?

Spet eden od paradoksov. Čl ima na razpolago sredstva-metode IdMa, te pa zavajajo. Vendar verujem, da je UnBDr tudi v Člu, v njegovi duši-vesti, da more Čl torej z nekakšno avtopsijo, introspekcijo - spekcija je napačen izraz, spet gre za videnje - zaznati (premalo, zaznava je le čutna), odkriti, dojeti Dt. Morda se to dojemanje dogaja na robu med svetlobo in temo (svincem okvirov): tam, kjer svetloba popušča, ni več pozorna, tema pa je še ne ujame, še ne potegne v pekel. Zaslutiti tam - v MeP - Dt, je morda prava pot. Ali pa onkraj paradoksa. Bistveno vprašanje je: kako najti-izdelati metode, ki bi delovale skoz paradoks, a se ne ustavile v njem kot v slepem črevu, v steni zida, v Nihu in sofizmu.

RSD veliko osvetljuje; analizirati niti ne morem, če ne uporabljam svetlobe. Pa vendar, večina bravcev mi očita temnost izvedbe, nedostopnost sistema, celo kaos in redundanco, kar bi bilo najslabše, saj je kaos entropija, nič kot ničes. Sam menim, da se vendar da nekako razbrati sporočilo **RSD**, ki je sicer pisano v hieroglifih, a prav zato varnejše pred Red v IdM.

Da se je težko precizno izražati, ker nimam primernih pojmov-zagrabkov (kako napačen izraz! Dti se ne da z(a)grabiti, takšnemu - polaščevalnemu - načinu je nedostopna), se vidi iz mojega stavka, ki ga navajate; namen sem imel dober, izvedba je slaba. V **OmV** pišem: »Rad bi, da bi našel pod Jezikom-Formo še nekaj, kar bi bilo bolj vsebinsko, ne Mag ideološko.« Zdaj svoje izražanje popravljam: Dt je onkraj vsebine in oblike; vsebina bliža ideologizaciji, tudi Pvt interesu, sodi k Id in k Dč, medtem ko sodi forma k Dv. Dv razresničuje, s tem blokira razumevanje Dti. Misliti, odkrivati, a ne znotraj para-dihotomije: vsebina-forma. Ojoj! Kako pa naj mislim, če ne vsebinsko in formalno strogo?! **GR** - MSl in MSk - so Rad (celo Simt) geometrizacija, vsebinsko celo pretiravam v psihologizmu, sociologizmu, politizmu. Kako torej naprej? Pa še ta izraz je napačen. V krogu je naprej enako nazaj; RP se zmerom Strno zapogne v pentljo, ki je okvir THM. Pot v Dt pomeni izstop - izskok - s kolesa usode. Torej ne naprej, ampak drugam. A kam, če pa je bistveno za BDra, da je Unič, tj. v niču oz. onkraj niča?

Prehajam k dostojanstvu. Pišete: »Samo dostojanstvo razumem skozi par dostojnost/dostojanstvo. Dostojnost razumem kot primernost.« V redu; a primernosti je več. Je katera takšna, da bi bila primerna tudi za DgT? So vse le primernosti s stališča (Ob)Dbe, SoMe (Klde itn.)? Kar pišete nato o Neg potezah primernosti, podpišem. Takšno dostojanstvo je »spodobnost«, to pa je Red na norme okolja. Sem uvrščam tudi ČlP. Kako se da tudi z njimi manipulirati, se vidi od tod, da je bila KC še pred stoletjem besna kritičarka ČlP, papež Pij IX (bodoči Snik) jih je preklinjal, zdaj pa jih oznanjajo takšni

sleparji, kot so JOGSŠKi. O ČIP NDM. Predlagate, da bi se jih dalo »preseči z dostojanstvom, ki ni dostojnost«.

Uvajate klošarja; nevarna reč. Ne zaradi Jančarja, glej lik Honze v **Halštatu**. S smetjo in smetmi sem se veliko ukvarjal, že od malega sem se istil z marginalci, izločenci, problematičnimi osebami; tudi odtod moje navdušenje za Mraka. Pri Canu sem prav izbiral motive ljudi, ki živijo med smetmi, sredi 70-ih let napisal razpravo o noveli **Smrt in pogreb Jakoba Nesreče**. Canova **Vida** je drama o izločencih iz Dbe, ne le o takšnih, ki so nato našli novo vizijo Dbe, primerno vključitev v - seveda zdaj pravo - Dbo Koma, Poljanec, Dioniz. Biti smet-prah sem najglobje doživljal, ko sem režiral Zajčevo dramo **Otroka reke**, 1962, sodeloval kot dramaturg pri uprizoritvi Božičevega diptiha **Zasilni izhod-Križišče** (**ZiK**); tudi **SAnt**; SAnt je zbirala bolj prah-odpadke kot bratove kosti. MGG je imela Not posluh za završenost. Ptje ni kritizirala predvsem s stališča ČIP, AnKa, LD, DSD, to je bila Pučnikova drža; skušala je izstopiti iz EDč med LDč in DDč. To ni bil le prebrisan umik izpod Ptjske macole, kot so nam očitali Torki, ampak že slutenje (po)IsUBDra, ki ni v Id-(Ob)lasti. Zato sem moral zapustiti svoje BP, ko so se sredi 80-ih let začeli politizirati in se povzpenjati na oblast, na ministrske položaje, Rupel, Šel, stopati med poslance, SH, Božič, Snoj, kandidirati za poslance, Taufer itn.

Mrak, kakršnega poznajo njegovi Daučenci, Zupet, PePKo ipd., ni bil več pravi Mrak. Nekoč je bil slabši kot klošar, tako bedno je živel, tako je bil zaničevan, izločen na rob; pred vojno še bolj kot po nji, po nji je oblast Čla izločala Pol-no, pred vojno kompletneje. Temeljni liki Mrakovih dram so »nesposobne smeti«. Mrak je izhajal iz Trade ZahEvr boheme, ki ji je - a le delno, delno pa je bil celo Pol kandidat za SoD poslanca - pripadal tudi Can; tudi Prešeren. Kakor sem Mraka spoštoval in občudoval, nikoli se mu nisem bil pripravljen enoumno podrediti; ker je čutil v meni močno osebnost, dejansko me je videl kot (določil za) svojega dediča, me tudi ni - k ničemur! - silil. Nisem bil homoseksualec, dokončal sem študije, Mrak niti ljudske šole nima; dosegel sem visoke položaje, lahko bi skoraj vsakega, Mraku pa so bila skoraj vsa uglednejša mesta v Db zaprta. Poročil sem se, imam veliko potomcev, Mrak s Karlo ni nikoli koitiral, menda z nobeno žensko. Njegov zakon je bil povsem Dgč od mojega. Povsem? Ne. S Karlo sta bila PriSo, ta zgled sem prenašal v najin odnos z Alo.

Hočem reči, da naj bi - slikam optimalni lik - Čl, ki išče UBDra, ne vzel nobene Db vloge kot obvezne in primerne; v vsaki lahko doseže Dt. Eliot je živel kot zgleden uradnik, pa je s **Pusto deželo** stolkel osnove TaDbe; da ne govorim o Bataillu. Jakopič je bil vizionar kot redko kdo, a je živel kot soliden MM, medtem ko je bil Inchiostri klošar, pa je slikal povsem Konv. Važno je, da Čla Db vloga ne posesa, ne determinira; v vsaki lahko Čl pridobiva izkustvo. Jaz sem se vse Ž umikal iz ObDbe, že kot otrok, s pripadnostjo kritiškim grupam, dokler se nisem celo fizično umaknil, na Km-deželo, že v začetku 70-ih let. Pa vendar sem redni član SAZU, doktor Zni, živim redno in disciplinirano kot malokdo. A sem živel tudi razvratno, bohemsko, bil alkoholik in babjak. Hočem reči, da naj bo Čl Sven. Tudi vloga klošarja je determinirana; klošarji, ki jih poznam, so žrtve razmer, bohemi so v glavnem osebnostni slabiči, ki so genialni le v oštariji. Pred vojno je veljal za znamenitega bohema Udovč - Juša Kozaka Georges, pevec na kitaro -, a se je ves izživljal v gostilni pred Opero; enako pesnik Vahen in filozof dr. Robič. Ste že slišali kdaj zanje?

Prav imate, na vašo pripombo kimam z glavo; oba veva, da biti znan v ObDb res nič ne velja. Res nič? Če je Bog le in povsem Un in Zamol, potem ne moremo do njega, še slutnje o njem ne morem artikulirati. ČlDr ne more obstajati - živeti -, če ni v njem Ža, če ne delujejo v njegovih celicah življenjski procesi, če ni podložen bistvenim pogojem reprodukcije Ža. Ti pogoji so past, a do UßDra ni mogoče Dgče kot skoz past-nič. Biti bohem ali klošar se včasih posreči, Mrak je uprizarjal Verlaina, **Beg iz pekla**, ponavadi ne. Fidija in Michelangelo sta bila protegéja papežev in vladarjev, moj nesrečni znanec Vitez iz Sežane se je obesil, ker se mu je vse ponesrečilo.

Nato pišete: »Iz vsega tega lahko dostojanstvo izvedem le v ponos.« Niste se odločili za bohemo; iščete drugam. Ponos je lahko tudi »vztrajanje v praznini samospoštovanja«. Tudi ta opredelitev ne zadošča; je le per negationem. Zagoričnik je vztrajal, pa je bil - čeprav zame izjemna osebnost - vendar demon(ist), praktik in ideolog Niha.

Strinjam se, da Dr ne sme biti preveč v takšni bližini, ki bi Člu jemala Avt in Svo, mu preprečevala biti SAPO; prevelika bližina je odvisnost, je: biti ud Kola, PSi. Moj Dr je tudi Bližnji, treba ga je približati, a ni predvsem bližji. Po svoje je mnogo bolj daljni; tu ima Nietzsche prav. LdB(ližnjega), ki jo uči KC, je Ljezen Matere do otroka, kar je Tip za živalstvo, ne za ČlDra. Mati - sama KC kot Mater et Magistra - varuje; to je bistvo brezjanske MMB. Je Pog boginja, ne pa UßDr. Alo ljubim, kot je v moji moči, a se - celo vse bolj - zavedam, da mi je Rad daljna. Sicer sem si pa daljen - tujec - tudi sam. Vendar: BDr je onkraj para: bližnji-daljni, domačin-tujec. Ideologija megapolisa, ki jo zganjajo Žižkovi učenci, je navsezadnje lokalizirana na Metelkovo, v črepinje, v odpadke, ki so slepo črevo in ne kanal k Dti. Zajc - **Potohodec** itn. - niha med obema skrajnostma. Enkrat je poglajštran kot showman, tak bo danes v Vilenici, ponoči pa bo morda že kje padel zaradi opitosti in se osvinjal. Ad astra = v blato. Zvezde so blodnja, zemlja je drek.

Če »dela ponos drugega pokornega«, je napačen; to veva oba. Potem je ponos le drugo ime za napuh, za samozavest uspešnežev. Dovolj dolgo sem živel, da sem gledal iste ljudi, kako se napihujejo od ponosa, ko so v visokih Db vlogah, in se tako rekoč plazijo po tleh, vsi zmahani in v samosmiljenju, ko doživljajo neuspeh, poraz v Dbi. Štih iz leta 1970 mi ne gre iz spomina, tako klavrn je bil, dokler ni spet postal nekje nekak direktor. Studil se mi je v svoji nebogljenosti; tedaj sem ga spoznal od znotraj: bil je napihnjena žaba. In koliko je takih! Zlc ne bi obstal niti dneva, če se ne bi zavaroval vsak hip z desetimi uglednimi funkcijami, nagradami, priznanji. Moji BP so podobni, a nesrečni, ker ocenjujejo, da niso dovolj ugledni. Niso še v SAZU itn. Tu je deloval Mrak kot čudovit vzgojnik: (na)učil me je stoične vedrine. Nočem uživati v porazih, nisem mazohist, a vem, da so zmage še večja obremenitev od porazov. Moje bivanje v Avberu skuša biti zunaj para: zmaga-poraz.

Uživati v tem, da Dra ponižuješ, to je pogoj za oblastnike starega, predfunkcionalnega tipa; a moment tega Uža mora biti v vsakem šefu, sicer preveč trpi, ko mora ukazovati. - Tako sem trpel jaz kot direktor v Drami SNG tistih 100 dni pred mojim Waterloojem, ki sem ga sam izzval. Nisem hotel zmag(ov)ati, ker sem kar najglobje čutil, da me to najbolj alienira od cilja, ki me je v Žu edini trajno navdihoval: od (po)lsDti.

Čl naj se ne ponižuje, naj bo ponosen, a ponos naj ima za sredstvo, analogno kot Ž in Avt. Celo sama SAPO ne zadošča, če ni BSAPO. Ta B

pomeni (po)IsUnßDra. Biti SAPO je ideal PrMa, NKNMa; od tam izvira Čl Tem SSL, da si zadošča; da ne potrebuje Dra. RLH je Rad IdM.

Gotovo da je »intimizem premalo za odreševanje niča«. Celo klavrn zna biti, kot pravilno ugotavljate. A ne bi ga izgnal v celoti. Zame je bil in je še izjemno pomemben. ErS razmerje med Alo in mano je tudi zelo Int. Čudili se boste: v mladosti sem rad prebiral Goethejev ep **Herman in Doroteja**, ta vrhunec sladkobnega bidermajerja. Bidermajer mi je blizu, zato od znotraj vem, kako nezadosten - vendar kako lep - je InH. Kam pelje Čla pomanjkanje čuta za InH, sem zgroženo opazoval na Prosenčevem primeru.

Pravi ČČ naj bi bil tudi onkraj tega para: onkraj varnosti in izzivanja. Kdor ne skrbi za svojo varnost, ga Ž povozi, kot je Gruma, glejte lik Larsena v **Zastorih**. Kdor je preveč varen, ga zadene strahotno Trp-kazen; prvi tak lik je Sofoklejev **Kralj Ojdipos**. Izzivati, a toliko, da vzdržiš. Koliko vzdržiš, tega nikoli ne moreš vedeti vnaprej; zato je treba tvegati. A sistematično, ne brezglavo, ne naduto. Svet je močnejši od Čla, če v Člu ni Abs vere v UßDra.

Ponižnost ustreza v svoji meri: kot ravnotežje z napuhom. Čla samega od sebe žene v napuh, ker je Čl po Stri AgrEkzld; s samovzgojo k ponižnosti se uči ozaveščanja, da je krhka reč v vrtincu kaosa in usode. Igrati ponižnost je ogabno. KC kleriki so Strno hinavci: kar naprej se predstavljajo kot Rad ponižni. Bojte se tistega, ki ponavlja: sem niče, nisem vreden primerjati se s tabo itn. Le malo počakajte, pa boste videli, ob kako neopazni malenkosti bo vzrojil in vas skušal pohoditi, češ da se ne bo pustil žaliti. Klas model za ta tip je Urija Heep; berite Dickensa, **David Coperfield** je čar kot tak.

Kratica SpoDo je sestavljena iz spoštovanja in dostojanstva; skupaj naj bi se brala kot spodobnost. Tudi sam marsikdaj uporabljam izraz spoštovanje v Poz pomenu; marsikoga sem spoštoval in ga še. A ne zadošča. Dostojanstvo verjetno izhaja iz stoične etike, je skoznjo prišlo v ZahEvr misel, skoz **Dnevnike** Marka Avrela, knjigo sem požiral petnajstletnik. Danes sicer še zmerom mislim, da je sijajna, spoštovanja vredna, a Čl, ki ga oblikuje, si zadošča, tudi kot Čloštvo. Nv stoikov, berite Seneko, je sicer do Mak mejá Tasveta razširjen kozmos, a tudi kozmos je le ječa IdBa.

V tej točki je Krš prebilo mejo antične Pog samozaprtosti. Gotski zvonik sicer sili v nebo-nebesa, tako je RR znotraj KC VISa, a obenem ga je treba razumeti, da molí drugam, v Dt. Tega sem se zavedel 13. aprila 1958, slučajno je bil moj rojstni dan, ko sem potoval s skupino ZahEvr mladih intelektualcev po severni Franciji, do Bretagne, in smo se prvič na poti iz Pariza ustavili v Chartresu. Bil je deževen dan, megla tako nizka, da sta bila stolpa katedrale potopljena vanjo, izginjala sta v nji. Ne v Svetlobi Neba, ampak v temi - nejasnosti, dvoumnosti - zemeljskih sil. In vendar - nikoli (mi) niso vitraji katedrale tako žareli kot tedaj. Kot da niso potrebovali svetlobe od zunaj. Dobivali so jo od znotraj. Od kod? Iz tistih globin morja, do koder sončna svetloba sploh ne pride? Tedaj sem razumel, kaj je hotel reči Gide z metaforo o podmorskih bitjih, ki si svetijo iz sebe, glejte **Ponarejevalce denarja**. Ne iz sebe kot iz Avlde, ampak od nekje drugod.

Lep pozdrav
Taras

2000

PISMO KOROŠKEMU PRIJATELJU

13. IX. 06

Dragi Vinko (in Marta in Jovan)

1

Vesel sem bil, da sva se po dolgih letih spet srečala. Menda sva si nehala dopisovati v prvi polovici 90-let. Kaj je bil vzrok za najin razhod? Se niti dobro ne spominjam. Vtis sem imel, da si do mene oz. mojega Kata posmehljiv; očital si mi, da želim postati prerok neke sekte znotraj Krša, a da bom imel le eno učenko in zvesto spremljevalko, Alo; da je moje - najino - Krš preozko, skoraj fanatično. Ti si ga širil v smer Huma, menda bahajstva, Razoblik NA, Rome. V KCi si videl široko institucijo, ki dovoljuje Člu-verniku Svo, medtem ko da jaz terjam od KCe preveliko gorečnost v eno smer.

Pišem ti v svoji kratitščini, vem, da boš razumel, kaj s tem hočem. Ti si bil - najbrž si še - veliki pobornik esperanta, ki prav tako ni Narjezik, domačijščina. Je pa bistvena razlika med najinima vzporednima-dodatnima jezikoma: esperanto širi en jezik na čim več ljudi, v njem je ambicija, da bi bil Svetjezik, moja kratitščina ga oži na le nekaj bravcev. Ti hočeš, da bi te poslušalo čim več ušes (in src), si po vokaciji pedagog (in novinar), meni ni do tega; mi že okrog 1990, ko sva se pristneje seznanila, ni bilo do tega, a v svoji težnji nisem bil dovolj jasen in Rad. Meni ni do tega, da bi komu kaj dopovedal, koga o čem prepričal; mi je vse bolj le do IsBDra ali Is Dti ali Isla.

Priznam, njega dni sem bil nemalo tudi jaz Žurst; tak sem bil tako dolgo, dokler sem se boril za tim. svoboščine pluralnih Db sil ali za RLH načela-prakso, pač zoper PtjTotz. Odkar je StlKomTotz odpravljen - da ga jemlje vrag, se je čutilo že v drugi polovici 80-let -, se z zadevnimi ČIP ne ukvarjam več. Tedaj - v 80-letih - sem se obrnil h KCi, o tej temi bo v pismu nekaj govora. Prepričan sem bil, da je vsak Kan po milosti v možnosti, da postane, kar sem bil načrtoval, naj bi postal slehernik oz. za kar sem menil, da vsak Kan po bistvu - Stri, krstu - je: SAPO (kasneje sem kratico razširil na BSAPOEV). Obračati sem se torej moral na vsakega Kana. Polagoma pa sem spoznaval, da so Kani prav tako - ali še bolj - udje NSSi, torej ravno tisto, česar sam nisem odobraval. Ostajali so mi kot PriSo, s katerimi sem se mogel pogovarjati, le redki, vse redkejši. Nazadnje mi je res ostalo le nekaj PriSo, manj kot je prstov na eni roki, in seveda Ala; ali pa sem ostal jaz nji, sva enakopravna in enakovredna. Se pravi, da je zavestnih iskavcev smisla - BDra -

komaj kaj, vsaj vem le za nekatere. Ti so - z mojega vidika - poklicani in izvoljeni; zato jim kratitščina ne bo delala težav, naučiti se jo da laže kot esperanto. V mojih knjigah **RSD** je na koncu dodan **SIK**; če želiš, ti pošljem ali **SIK** posebej ali káko od svojih zadnjih knjig, lahko v računalniški obliki, zadnja 3 leta knjig ne izdajam več v Klasobliki, za to ni ne financ ne zanimanja med bravstvom.

Ne pravim, da sva v času, ki je pretekel od najinega zadnjega srečanja, vsekakor več kot desetletje, zamenjala poziciji; sva jih pa zelo spremenila. Jaz skušam svojo držo iz 88 kompletirati, popraviti, zavreči SSL naivnosti, ki sem jih tedaj gojil - predvsem iz nepoznavanja ustanove - o KCi, svojo Fijo-Tijo (Dg) poglabljam, nekaj o tem ti bom pisal v pričujočem pismu, ti pa si se sprehodil po obsežnem loku skoz vrsto NA usmeritev (sekt?) k svoji Dadrži. Oba sva iskavca, čeprav ne usoglašena; tudi ne izhajava iz istih izhodišč, nimava istih ciljev in Vrt. A se sem in tja dotikava. Oba sva zelo vztrajna, ne odnehava, čeprav nisva uspešna oz. vsak le po svoje. Če bova še živela, bogve kam naju bo najino Is še prineslo (odneslo). Jaz upam obenem ne si delati - več - iluzij, čeprav je res, da sem Strno naiven (lahkoveren? presamozaupljiv?) in si zmerom znova verjamem. Morda je moja Datežnja, da nočem nič verovati, da ohranjam le vero v vero v Islo, nasledek tega, da sem v Žu tolikokrat zamenjal svoje drže ali trditve.

Je pa vprašanje, če sem jih res zamenjal. V običajnem pomenu besede najbrž ne. Vsaj v tem pomenu sem ostal heglovec: da skušam vse, kar sem kdaj mislil in doživljal, ohraniti, vendar vse razlagam zmerom z novega vidika. Nisem, kar sem; če kaj sem, sem vse tisto, kar sem kdaj bil; a ker sem vse to spotoma v Isu BDra zanikal, sem tudi nič. A nisem le nič. Rad bi bil onkraj biti in niča. Vendar, koliko je vredna takšna težnja? Hočem biti več kot le želja. To pa je volja. Sem le volja do vere (do vere)? Je to malo ali neizmerno veliko? Že okrog 90 sem definiral Boga kot najmanjšo verjetnost; tudi ta definicija je zbodla Katteologe oz. vse Kate, ki so me polagoma iztisnili iz KCe, vzporedno s tem, ko sem se iztiskal sam. Ljudje, ki so brez varnosti, si najbolj želijo trdnosti, grupo-občestvo, Dno, bit, AbsPrih, garancijo. Bog je - mora biti - za IdČla največja verjetnost. Tak bog pa je zame le malik, pišem ga z malo začetnico. Bog zame je najmanj gotovi Bog; pišem ga z veliko začetnico.

Ohraniti vero v nekaj, kar je najmanj verjetno in gotovo, je zame edina možnost, da pridem do Boga, ki ni malik (PnM, bit, Id). Če Čl vzdrži v tako negotovi veri v Boga, je ni sile, ki bi ga lahko od Boga odvrnila. Ker gledam nazaj na svoje Ž, ki traja zavestno vsaj 65 let, imam Pico presojati, do kje sem prišel; če pa ne Pice, vsaj razlog, izkustvo. Vem, da sem vero (do vere) ohranil, ker vem, kaj je nevera; v PretŽu sem večkrat padel v OIS. Zadnja leta se mi je vera spodmikala, a ne spodmaknila. Ob tem, ko sem izgubljal vse trdne točke, je ostajala Etvolja do vere, ki pa ne more ne biti vera sama. Etvolja bi bila brez vere le Etkljubovalnost. Sem le to: kljubovalen Čl? Naj ob svojem zagotavljanju vere ohranim tudi to možnost: da sem le upornik in nepopustljiv nergač. Odločil sem se, da si verujem, da verujem. To mi zadošča.

Ko sva se pred dobrim tednom srečala pri najinih skupnih Prilih, pri Marti in Jovanu, navzoča je bila tudi Ala, sem se te kar ustrašil, tako napadalen si bil. Okolje je bilo prijazno, soseda strpna in blaga, meso na žaru, ki ga je izvedensko pekel Jovan, in Martine okusne priloge sijajne, dan prelep, zlata jesen, modrovali smo pod milim nebom, nemoteni; bilo je osrediščeno, kot

nalašč za Intpoglobljen pogovor. Nekaj sem vedel o tvoji novi Verdrži, Marta mi je dala prebrati tvojo Izstopno izjavo iz KCe, a mi jo je že prej v pismu omenil Peter Kovačič-Peršin. Presenetil si me, ker si me takoj na začetku pogovora postavil pred izbiro: ali da ali ne; čutil sem se kot pred inkvizicijskim sodiščem, Inquisitio pomeni spraševanje. Sprejemam **Biblijo** v celoti ali ne? Če je ne, nisem Pravernik. Itn. Morda si hotel čim hitreje ugotoviti, kje stojim. Zastavil si mi več najglobljih vprašanj, žal pa mi ne dal časa, da bi nanja primerno odgovoril; potreben sem bil razmisleka. Ne pravim, da na nič nisem pripravljen ali sposoben odgovoriti, vendar večino časa namenjam premišljevanju. Še prej: poslušanju čim globlje vase.

Čeprav sem že presegel 76 let, spet vse znova postavljam pod vprašaj oz. se sprašujem, ali je misel, ki jo imam, prava. Če si dam čas, ugotovim, da se mi zmerom znova odkrivajo novi pogledi, nove razlage. Ko s kom govorim, ne bi smel biti moj namen, da z njim polemiziram, ga o čem prepričujem, ampak da njegova stališča-misli uporabljam za to, da preverjam oz. popravljam - dopolnjujem, spreminjam - svoja. Tvoja vehemenca je takšno moje ravnanje otežkočala. Mogel sem ti odgovoriti, pa še to ne zadosti dobro, na eno ali dve vprašanji. Vsa ostala so obvisela v zraku. Nekaj sem jih načel, a ne dokončal. V tem pismu bom to ali ono skušal vsaj razviti, dokončati se jih ne da. Vsaj z mojega vidika ne; ne gre le za vero v vero v vero, torej za pot, gre tudi za Islo.

Če je Idsvet napačen svet, je vse, kar izrečemo v Idjeziku kot trditev, napačno. Resnično je torej le spraševanje, odpiranje, postavljanje tez, preverjanje, izgubljanje smisla, ponovno najdevanje vere, skratka, zavest (ARF), da je IsDti v Dačasu šele tipanje, šele pripravljanje na naslednji skok, ki bo morda Čla (bo to še IdČl?) pripeljal bliže Dti. Moj nasvet, najprej samemu sebi, je: bodi čim skromnejši! Če nasvet prevedem v jezik onih treh maksim, o katerih sem vam nekaj sporočal v soboto, gre za II. maksimo: Hodi po čim težji poti! Najlažja pot je tista, ki jo je ubral Trub(ar) v svoji prvi Slknjigi, v **MalKatu**, glej moje ES analize o tem v **RSD** knjigi **ZSD 2**. **MalKat** predpisuje, kako mora sin - učenec, vernik - odgovoriti Očetu, ki je Učo in zastopa-razlaga boga. Tako in nič Dgč!

Zame bi takšno odgovarjanje sicer bilo najtežja pot, a takšno bi bilo zame, ki sem dissenter. Za večino bi bilo najlaže: naučiš se Rese kot dogem in vse je urejeno. Zame Resa ni PnM-bit, ampak cilj Isa; Dt je tisto, kar je onkraj Ide. Dt sicer »ima« svoj »jezik« (»jezik« in »ima« sta le metafori), nekako je ljudem dostopna, a med vrsticami, na hrbtni strani besed in izjav, potopljena sredi SSL-prividov. Ni naključje, da sem naslovil svoje spomine, pravkar jih pišem: **Razlage in izmišljija**. V njih ni nič do kraja trdnega; gre za opis, kako se je nekaj godilo, a godilo z vidika, ki ga imam danes. Tudi Pretrazlage o mojih Pretdogodkih so Darazlage. Vse skupaj je precej negotovo, pa vendar, še nikoli v Žu se nisem počutil tako blizu Rese, kot se danes. Paradoks, kajne?

Ker naj bi bilo moje pismo predvsem poskus razlage tega, kar mislim in verujem, oz. tega, kako sem do svojih stališč prihajal, kaj in kakšen da sem - seveda se bom moral omejiti le na nekaj točk -, naj začnem s konkretnim ES izkustvom. Šele na osnovi tega izkustva bo mogoče malo manj negotovo razsojati o razlikah - ali sorodstvih - med nama. Ne bo šlo za ugotavljanje, kdo ima prav, ampak kaj kdo misli. Meni zadošča, če imam o čem prav(iln)o ali primerno mnenje (ali celo vero). Lahko se izpovem, ponudim, razložim; to je

vse (največ, kar zmorem). Sem se pa pripravljen korigirati, pač glede na argumente, ki jih slišim od sogovornika ali glede na novo spoznanje, ki se mi utrne v Dia s sogovornikom. Do neke mere je tudi to-tak proces Isa Dra. Idjezik pove vse narobe, ker je po Stri pomota, pa vendar, drugega jezika nimamo. Še en paradoks.

2

Govorili smo o spreobrnenju in/ali o razsvetljenju. Tudi sam sem mnogokrat uporabljal ta dva izraza; kdo ju ne bi, sta iz vseh RlgTrad, Kanom je najbližje tisto iz Savla v Pavla, na poti v Damask. Pri meni ni nikoli šlo za eno sámo dokončno razsvetljenje (RZJ) ali spreobrnenje (SBJ), čeprav sem včasih menil, da je tako. Niti ni šlo za zapovrstnost manjših RZJ in SBJ, če naj bi pomenila SBJ in RZJ določeno točko, h kateri vse bivše kot stopnje težijo, razen če ni ta »dokončna« točka Dt, kar pa ne more biti, saj Dt ni nič dokončnega; sploh ni nič, kar bi se dalo opredeliti z IdM. Je onkraj končnosti in dokončnosti, kot je tudi onkraj časovnosti in Ve(čnosti), razen če razumem Ve kot slab izraz za onkrajnost (za Tr). Če je Ve PnM-bit kot AbsId, je takšna Ve zame le SSL, le nasprotje začasnosti, le Zmaga, le posedovanje največje možne TS moči.

Pripovedoval sem vam o prvem takšnem svojem Mistdoživetju, doletelo me je 6-letnega. Vem, da so na dogodek sovplivali tudi psihološki momenti: veličina fresk v frančiškanski cerkvi, mogočno stebrovje, svečano vzdušje nedeljske maše, množica ljudi, zadušljivost prostora, moja anemičnost, moje silno pričakovanje; pa vendar, ni bilo le to. Babice Na(tali)je sem se držal za roko, stal sem majhen med velikimi, nazunaj - na Dušravni - izgubljen, v DušNoti pa sem čutil, da vstopa vame Trsvet. Točneje, in tu je bistvo: odkar pomnim, je bil zame Dušsvet v moji najbolj IntNoti najbolj ali edini resničen. TS s svojo banaliteto, hrano, nujo določenega tipa obnašanja, disciplino, sploh običajnim Žem pa muka vseh muk, nasilje, ki je prihajalo nadme od vsepovsod, najprej od-iz moje IntDne, nato iz okolja, kasneje iz šole, DbDže itn. Moje dozorevanje je pomenilo, da razumevam nujo TSa, okolja, Dbe, zakonov-pravil, potreb svojega telesa; če tega ne bi razumel in vsaj do neke mere obvladal - igral -, bi (p)ostal Dušbolnik; ta nevarnost pri meni ni bila majhna, večkrat sem se ji nevarno bližal, ZunŽa nisem maral. A sem v sebi našel moč, da sem postajal tudi to, kar nisem želel postati: običajen Čl; povprečnež smo rekli temu tipu v moji Intelgrupi PriSo, Priž in Dine.

Kot otrok sem najprej povsem, nato pretežno prebival le v tem svojem Intsvetu, ki pa ga razlagam bistveno Dgč kot uradna psihologija. Otroku je bil to zame najbolj Intsvet, s tem Pri; Dameni pa je to najbolj resničen svet, le da mu manjka dopolnilo: IdB. Ne zadošča biti norec, psihopat, shicofrenik itn. Čl mora biti ob tem tudi normalen IdČl, biti mora torej oboje: da lahko uvidi ta Intsvet, ga opredeli, razume, opiše. Brez tega je zgolj bolnik. Deleuze in Guattary, ki sta tako močno vplivala name, ne le z **Antiojdipom**, sta bila oboje, medtem ko je Petra Donata odneslo v Psihbolezen.

V cerkvi Marijinega oznanenja se mi je zvrtelo v glavi, sesedel sem se kot požet snop(ek), odnesli so me v bližnjo lekarno, me tam spravljali k sebi z baldrijanovimi kapljicami; še danes mi je ostal v nosnicah njihov vonj. Kako

sem v tistih letih izgledal, o tem pričujejo fotosi iz tistega časa; tudi z njihovo pomočjo se vidim pravšnjega. Ko sem kasneje razmišljal o tej moji slabosti, sem si jo razlagal kot svoje prvo Mistdoživetje; dejansko sem v ta dogodek strnil vsa svoja bivša-prejšnja analogna Mistdoživetja. Večkrat sem padal skupaj od slabosti telesa, tako so zadevo razlagali moji skrbniki; sam sem kmalu spoznal, da mi je slabost telesa le pomagala k temu, da sem se Absprepustil doživetju Intsveta, čustvom, ki so bila neobjavljiva ostalim, razpoloženju, s katerim ne le da si nisem mogel v banalnem Žu nič pomagati, huje, zmerom me je najbolj oviralo v komunikaciji z Idljudmi.

Še danes me; še danes bivam (izraz »bivam« je nezadosten, metafora) iz tega drugega sveta, ki je bil Prasvet zame, in se prenašam v svet ostalih (povprečja, DabDbe itn.) le s težavo, zmerom z novim naporom, ker sem pač tudi IdČl, živec; ker vem, da bi se izgubil v Dušbolnika, če bi ostal le v tem »svojem« Drsvetu; da bi me okolje pri priči pohodilo, raztrgalo, Unič(ilo). Ž je najvišja oblika IdBa, a Ž je boj vseh z vsemi, boj za obstanek, Ub, pa naj se to Ub kaže v še tako KulprefinjeniEt obliki. Dt je onkraj tega Ža. Ne v VeŽ, ki je zmaga nad So, Absmoč. Zato nočem govoriti o Žu kot o drugem imenu za Dt. Ž je možnost, če Čl živi tako, da posluša vase, skozse v Dt; če jo realizira z IdDr. In je Ž zlo, če Čl te možnosti ne uporablja v ta namen, ampak v namen uveljavljanja, uspevanja, (ob)lasti, celo vpliva v Dbi na ostale. Da bi Čl preživel, mora imeti tudi minimum (ob)lasti, mora biti tudi IdČl, ki je AgrEkzId. A obenem se mora temu IdBu v sebi in okrog sebe ves čas odpovedovati.

Iz povedanega je, upam, razumljivo, kako si razlagam svoje RZJ in SBJ. Ne, da je Čl najprej IdČl, bitje TSa, nato pa ga bog po svoji volji - s krstom, birmo ali čim podobnim, z iniciacijo - pokliče v svoje občestvo, ki je ta ali ona Cerkev; tako se je razlagal - je bil poklican - tudi Avrelij Avguštin pa Claudel. Morda se razlagaš tako tudi ti, Vinko, ne vem. Moja razlaga sebe je ravno nasprotna: v Člu je že od začetka - spočetja recimo - navzoča Dt, le da jo IdB - Db itn. - odriva, ukinja, nalaga nanjo tisoče plasti, vse z namenom, da bi se stik med Dto, ki biva v Člu, in IdDbo vse bolj Prikr. Rlge imajo slutnjo o tem, kar govorim, a jo zato, ker so ustanove TSa, razlagajo narobe. V izrazu Ve je sled Dti, a le sled, ki bi jo bilo treba izbrskati izpod naslag KonvM(išljenj)a, jo gojiti, jo ozavestiti. V določenih točka VeOsi - prerokov, teologov, Umtkov, vernikov - prihajajo te sledi do izraza, raztresene so po vseh Rlgah, a obenem so tako RR, da niso več prepoznavne. Moja naloga je, da jih delam za prepoznavne, vsaj v Minmeri.

Kot drugo takšno svoje RZJSBJ sem vam omenil dogodek jeseni 1944. Tedaj sem bil že kar precej ozaveščen Čl, mnogo sem že razmišljal, pisal (pesmi, eseje ...). Nekaj sem vedel celo že o Kantu, saj sem podrobno prebiral Weiningerjevo knjigo **Spol in značaj**. Tudi zato sem s tako pozornostjo spremljal predavanja - šolske ure - mojega Taveroučitelja dr. Ivana Vrečarja, ki je bil poleg teologa tudi Fif. Nepremično sem mu zrl v oči, a obenem tuhtal; si precej zapomnil. K-da je Vrečar predaval le zame. Mnogo kasneje sem izvedel, da je bil homoseksualec, da je imel v Trstu - bil je Polemigrant - zaradi tega težave. Leta 44 si seveda česa takšnega nisem niti od daleč mogel predstavljati; niti ne vem, če sem bil poučen o tem, kaj je homoseksualstvo; vednost o Sekrečeh je bila v moji mladosti komaj kakšna, Sek je bil pod Dbzaporo. Katehet mi tudi nikoli ni dal slutiti česa podobnega, bil je poudarjeno zadržan, pravi Fif.

Hodil sem v KlasGimno, tam pa so se vsako leto - ali semester - prirejale tim. duhovne vaje. Po ves teden smo opustili šolo, vsak dan smo dopoldne in popoldne hodili v Križanke, v cerkev Križevniškega reda, kjer je bil v glavnem obvezen strog molk, za ves ta teden zapovedana še posebej ostra askeza. Prav tedaj sem bil, kot najstnik, spolno še posebej vznemirjen, menda že od leta 40 naprej, obenem pa sem jemal Katzapoved samoodrekanja - NeČi Ž - skrajno zares; spopad med obema silama se je v meni - v moji DušNoti - silovito zaostril. Priž in Dine sta jemala zadevo zlahka, povrhno, se Katu posmehovala; s tem tudi meni, češ da se dam preveč lahko farbati. Nisem ju poslušal, čeprav sem ju sicer močno cenil.

Mnogokrat sem skušal živeti kot Snik-asket, a ker sem - z mojega vidika - vse prevečkrat popuščal svojemu telesu, tako se je tedaj rekalo Seku, sem se čutil hud grešnik, od tega sem trpel. Bil sem prepričan, da sem slabši od drugih. Nisem še vedel, da gre prav za bistvo KršDušNote; da je to bistvo občutek-zavest GhKe; glej **BSe** in moj Kar o njih v knjigi **RSD ZSD 2**. DušNota v FD nastaja iz Čl krivde pred bogom kot Gosom, ki določene stvari-ravnanja prepoveduje; glej Genesis oz. Mojzesove knjige. Damladina skoraj nima več pojma o GhKi, zato tudi ne o Kršu kot tisti Rlgi, ki izhaja iz biblijske razlage prvega greha, Prade. Poznajo le še Utinteres, razum, upoštevanje Dbpravil; tem je treba slediti, če hočeš uspeti. More se jih tudi prinašati okoli, zato moraš biti spreten in umen. Vrta je uspeh, ne kakšna Etmaksima. Gre za RePog, čeprav tudi antičnega grštva ne smemo enostavno stlačiti v Pog; kaj pa grške Trage, ki so zelo razvile pojem-čut za osebno vest? Glej Orestovo preganjanost od Erinij, **Oresteja** ali Sartrove **Muhe**.

Menim, da dobro poznam Krš vsaj s tega vidika ali v tem njegovem segmentu: ker sem tako PriPonot zavest GhKe. Zato lahko z Notvživljanjem berem-razumem Can(karj)evo, Pregljevo, Gradnikovo delo, tudi Balantičevo, Mrakovo, nazadnje Zajčevo, glej dramo **OtR**. Me je pa spoznanje te moje Notrazdvojenosti leta 44 zmedlo. Zdelo se mi je - tako sem doživljal -, da prihaja ErS nuja iz mene, iz moje najbolj PriNote; a ker jo je KC prikazovala kot napačno-zlo, sem začel dvomiti ne le o sebi, ampak tudi o tistem, kar naj bi bila moja najbolj NotResa. Dajal sem prav askezi, katere me je učila KC. KC pa je bila sila zunaj mene; če me ne bi o samoodpovedi učila KC oz. že prej starši, predvsem babica Naja, ta je bila moja glavna Etvzgojteljica (ne MoM), askeze ne bi poznal in bi živel, recimo, kot primitivna ljudstva na Tahitiju, kakor jih je skušala prikazati EvrTrada od Rousseauja, od srečnega divjaka, prek Gaugina do Lévi-Straussa in NA otrok rož, hipijev, še DaneoLece. Ta vpliv v meni ni prevladal; 44 v DbJavi ni bil navzoč, z njim sem se seznanjal šele v dobi svojega ničejanstva, PoV, med leti 49 in 52; bil sem eden prvih na Slskem, ki si je upal misliti v Nietovem duhu, seveda prvi iz svoje Gene, ne govorim o Bartolu ipd. Z Mrakom sem tedaj veliko razpravljal o Nietu, Mrak mu je nasprotoval, v sebi se je boril zoper **Veselo Zn**, zoper CinLud, glej lik Gaugina v **Van Goghovem vidovem plesu**, korigiral se je s Katom, glej lik **Mirabeauja**, oz. že prej z neobudizmom, glej lik Fedje v **Rdeči maši**. Ko je postal Lévi-Strauss v SlZ Konvprerok nove Gene - LudRMge -, sredi 60-let, je bila moja Os že nemalo HKD.

3

Prav 44 sem se v svoji DušNoti oz. v svoji Osi zavestno razcepil. Tisto Pra(vo) ni bilo več ne to, kar je prihajalo iz mene (Dt v Mistinfantilni kaotični brezobliki, moja norost, ki so mi jo nekateri očitali, niti - česti - nočni prividi), a niti tisto, o čemer me je učila in k čemur me je vzgajala KC oz. vzgojitelji, katerim sem dajal prav. Zato sem se upiral tako le-tem (tudi KCi) in sebi kot načelu grešnosti. Kaj je še ostalo od mene? Spor v meni. Danes sem ga priznal kot Temizhodišče za PČa: smodel RazcDča. 14-leten tega nisem zmogel; hkratne obojnosti nisem smel dopustiti v sebi, sicer bi me raztrgalo in obnorelo. Moral sem pristati na to, da sem oboje; dvojnost v sebi, a tako, da sem padal iz skrajnosti v skrajnost, iz Seka v odpoved in nazaj. Iz sprejemanja Mistdoživetij k sprejemanju Dbnorm, po katerih sem moral živeti - jih upoštevati -, če sem hotel uspeti. To pa sem hotel. Posrečilo se mi je. Po eni plati sem posta(ja)l normalen Čl.

Kar sem doživel jeseni 44 na Duhvajah in kar hočem opisati, je bilo AnSBJ, AnRZJ. Nasvet kateheta, naj v tednu Duhvaj čim manj jemo, sem vzel dobesedno oz. čezmerno; v usta nisem dal skoraj nič. Ker sem bil že tako podhranjen, istega leta se me je lotila sušica - ko sem hotel zjutraj vstati, me noge niso držale, obležal sem, zdravnik je ugotovil infiltrat na pljučih, vsa Dn je stradala, jaz pa sem MV zrasel za pol metra, potreboval bistveno več hrane -, bi mogel predvidevati že vnaprej, kako se bo stvar končala.

Dr. Vrečar je pridigal zoper Kantov kategorični imperativ - še zdaj ga vidim na leci vsega gorečega, strogega, fanatičnega, kot nadzemskega duha -, jaz pa sem si zabičeval, da vso uro, kolikor bo trajala pridiga, ne bom odvrnil oči od njega. Nisem vzdržal, kot tolikokrat kasneje v Žu ne. A sem zmerom skušal padec popraviti; če sem padel, sem si dejal: Vstani in bori se! (Naslov nekega filma, NDM). V meni se je razraščala huda slabost, poskušal sem jo prenesti (opisujem svoj poraz v cerkvi), a ko me je videl redar - redarji so bili dijaki iz višjih razredov - na S bledega, mi je svetoval, naj grem na zrak oz. domov. Komaj sem se privlekel do Napoleonovega spomenika, tam dolgo sedel, šele polagoma prihajal k sebi. Celo babica Naja, ki je bila iz samega jekla, je pokazala - rahlo - zaskrbljenost zame, ko me je videla prosojnega kot prikazen. Hvala bogu je bilo naše stanovanje na Rimski blizu Križank, Rimska cesta se izteka na Napoleonov trg.

Gre za dve dvojnosti v meni; naj spregovorim še o drugi. Vrečar je kot neotomist divje napadal-rušil Kantov kategorični imperativ. Sesuval je avtonomijo RazsvČla, ki postavlja zakone od znotraj oz. uči prednost Pervesti pred zakoni Kola-KCe, pred dogmami. Stôri, kar je prav, je učil; stori zato, ker ti tako nalaga-ukazuje (Kat)bog, ne le, ker tako narekuje Pervest, DušNota. DušNoto je treba upoštevati, a kot podrejeno bogu; njeno vsebino določa KC. V obeh primerih gre za Absterjatev, vendar njen izvor ne sme biti v subjektu, kot ga je razvilo RLH oz. še posebej subjektivizem 19-Stola.

Od tedaj naprej vse Ž niham med obema razlagama. Na eni strani sem vedel, da moram zaupati predvsem Pervesti; že MV-II sem odklanjal razlago TaSKCe, ki je postavljala navodilo - ukaz - KCe nad Pervest; recimo terjatev župnika (spovednika), da mora mati izdati lastnega sina Dmbgrupi-vojski, če je njen sin Prt. Kot Prt je Komst, je v službi Abszla-Ptje; v tem primeru je

materina Ljezen do sina le Pvtčustvo, ki ne sme biti odločilno. O takih primerih sem se pogovarjal z Mrakom, ki mi je dajal prav; za Dineta in Priža to sploh ni bil problem; ostali sošolci, ki so bili Kati in s katerimi sem o analognih rečeh Int govoril še leta 43 - do poletja -, recimo s kasnejšim Javtožilcem Drobničem ali nečakom Mihe Kreka Vladimirjem ali Petrom Oblakom, Voduškovim nečakom, pa so ali zapuščali Razr in odhajali k Dmbcem ali pa povsem pretrgali stike z mano, z mano niso več niti spregovorili, živel sem znotraj bojkota sošolcev med jesenjo 43 in majem 45.

Jeseni 43 so me povrh vsega še vrgli iz šole, sošolci seveda, ne vodstvo Gimne.

Katbog je kot AbsGos bil tudi PnM-bit. Na takšno pozicijo je računala tudi Ptja, čeprav je trdil Mrk Dgč: teoretično je priznal Relspoznanje Zge, praktično pa Absoblast Histsubjekta. Ko sem kmalu PoV zavrnil Ptjo kot Absmoč, pred tem že KC, sem od časa do časa vsenaokrog iskal takšno Absmoč, tudi v Nvi, v heglovsko pojmovani Zgi, v Reči (moje obdobje reizma), a jo zmerom spodbil od znotraj s pristankom na Svo, ki pa je bila lahko CinLud vrste, moje ničejanstvo, ali pa Pervest, moje EvKrš (EK). Ko sem se sredi 80-let vrnil v KC - a iz nje izstopil konec 90-let, po dolgem premišljevanju in oddaljevanju -, se nisem kot v tisto, kakršno mi je predstavljal 44 dr. Vrečar; ampak v takšno, kakršno sem si zamislil sredi 80-let; o tem kasneje. Naj se vrnem v leto 44.

Obe doživetji, ki sta se zgodili hkrati, jeseni 44 na Duhvajah, sta me razcepili; zato sem lahko tedaj tako s pridom - Ponot - bral Balantičevo (in Gradnikovo) Pzjo. Pisal sem desperatske pesmi, nihal med Balantičem in Kajuhom, med KC in Ptjo (NOBom). Ne vem, kako bi se razvijal, če bi Sljo zasedli AngAmci; bi se opredelil za LRevo ali se zapil-obupal? Ker pa se je zgodila tim. Osvoboditev, sem za hip našel za svojo Notrazcepljenost rešitev: v Absenosti NOB-Ptje. Spomladi 45 sem se dodatno počutil razdvojen med PraNoto in nePraNoto, med PraZuno in nePraZuno; vsi štirje momenti so se med sabo začeli mešati do nerazpoznavnosti, do dezorientacije. Dmbci so obljubljali kazen (čiščenje - vse do pokola?) Sžem; ker so imeli za Sža tudi mene, sem se bil prisiljen bati za usodo svojega telesa, interesov, Dbobstoja. Zaradi konkretnih groženj Belih orlov sva se zadnje dni pred koncem vojne s Prižem celo skrivala, ne več hodila v šolo; bila sva skoraj otroka, stara komaj nekaj nad 15 let. Balantič me ni mogel pomiriti, nasprotno, njegova Pzja je še poglabljala razcep med telesnim (TSem) in Duhbožjim. Ni bila na liniji neotomizma in KFza, ki ga je oznanjala KatPola. Vse sem bil prisiljen staviti na vero v NOB-Ptjo-Prt. Ta blok, ki je bil tudi moja DnTrada in Ideolstališče moje male skupine, ki sem ji pripadal, poleg Dineta in Priža še France Križanič in deca z »dvorišča« in okoliških hiš, mi je ponujal rešitev.

Ta rešitev je bila obljuba konca DbZge; zamenjal jo bo Kom kot IdeaDboblika, v kateri bo vladala AbsHara, skladnost interesov, trajno navdušenje zaradi zmage nad temnimi silami Zge. Temne sile so bile zame sile, ki so me držale v razcepu, v nedogotovljenosti, v obupu; dopuščale so mi rešitev-odrešenje le v daljni Prihi, v Si ali onkraj nje, v odpovedi sebi, v sprejemu namesto sebe KC kot SAKO. Medtem ko je bila v meni kar se da močna nuja, da zaživim - končno - v svetu brez nasilja, prepovedi, da sprostim svoje strasti in SekNvo. Ta moja NotNv ni bila več isto kot tista izpred 8-let v frančiškanski cerkvi; Misto je iz mene izrival Sek kot Vitz Ža, torej ravno logika TSa. Pa vendar, Sek je bil zame najbolj Intčustvo-gon, prek ErSa bi se mogel

povezati z Drim. V tem je čer. Dokler je ostajala moja Mista Pvt zgolj moja, vezana na vse bolj OPska, me je vlekla v Avz. Avz in Pervest sta bistveno Razstvari. Avz ne najde poti do soČla, Pervest pa ni mogoča, če ni usmerjena k soČlu, kajti šele iz zavesti (ARF), da delam soČlu krivico, da ga poškodujem, da z njim manipuliram, da ga moram imeti za cilj in ne za sredstvo, da ga moram odreševati in ne zasužnjevati-Unič(evati), nastaja lahko med dvema razmerje, ki vodi v IpK, v Dg.

Spet paradoks, ki pa dokazuje, da do Dti ni mogoče priti na način Absosamitve vernika ali meditativca. TrDt svet, ki je v novorojencu, je le Potmožnost za »dosego« - slutnjo - Dti; sam na sebi je ta novorojenčev svet šele Ktzlnf, nedoločen občutek, ameba, ki se šele v konotaciji-koakciji z imanenco IdBa razvija - more razviti - v primerno IsDti. Brez tega ostane le neizoblikovan Avz-Dušbolezen, ki je kar najbolj nasprotna Dgu, saj tak AvzČl prizna - vidi, čuti - le sam sebe. Žal se DaPMLD nemalo razvija prav v to smer: v koeksistenco RadPozunDbe in RadPonotOPska. Med njima manjka LdDr.

Mladenič, kot sem bil 44-45, sem mogel ohranjati TrDt svet v svoji najgloblji Inti, a le kot občutek, kot cilj, ki ga je treba šele razviti. K temu svetu se mi ni bilo treba spreobračati, ker sem bil vanj - kot vsakdo - »narojen«, od njega že »razsvetljen«, torej bil že v njem. A na način, ki je bil le možnost. Če bi ta svoj Notsvet Miste artikuliral kot jasen Fif, bi dejal, da so to čiste Ideje v meni, svet Ideaidej, načel, Vrt, svet, kakršnega je ustvarjal Platon. Platonu je sledila večina ZahEvrFije-Tije, tudi KC, ki je s tem božjo TrDt nadomestila - zamenjala - z Avzom, ki se mu je reklo idealizem. Aristotel je zadevo popravljal, tudi KC po tisočletju Tomaža Akvinskega, a ne dovolj Rad. Kar je KC imenovala bog, ni bil več BDr, kot v Kriš**Evih**, ampak antični (rimski) pojem novega triumfalizma, idealitete, ki je konstruirala Reso, jo proicirala na ekran oblakov; nastalo je Tem SSL. Razteologi, ki so se problema zavedali, so skušali Stro popraviti-zamenjati, a zaman, Nikolaj Kuzanski, Janez od Križa, vse do von Balthasarja.

MV-Deca je odšla maja 45 v emigracijo s pojmovanjem boga, ki je bil najbolj neustrezen: s KFz bogom, s platformo AnKa kot osnovo za obnovitev SV zoper začasno zmagujoče Komste; to je sporočilo Jeločnikove SPED **Vstajenje kralja Matjaža**. Z Balantičevim Bogom nihče v SPE ni imel kaj, Tine Debeljak je Balantičevo Pzjo dajal na Prokrustovo posteljo kot dokaz Estmoči (Vitza) Dmba in KCe; Rad instrumentalizem. S takšno SPE nisem mogel najti nobenega stika, bila je še slabša kot Ptja, kakršno sem odkril od zime 45-46 naprej.

Najprej pa sem odkril vse Dgč Ptjo. Pod vplivom AnKa tudi Prti pozabljajo, kaj so bili; sklicujejo se le na svojo zmagovitost v vojni, na ustanovitev lastne SNDže (vsaj in nuce), na boj zoper okupatorja; Ptjo-Mrk-Kom skorajda izbrišejo iz stvarnosti in kot témo. Jaz se že nekaj let trudim, da bi prav to izbrisano vrnil, a to obenem RR-preOsm. Naj poskušam s tem nadaljevati, vendarle z nove plati, s takšne, s katere zadeve še nisem komentiral.

4

Naj opišem, kako sem prihod Prtov - Osvoboditeljev - doživljal jaz; po mojem ne le jaz, kar večina oz. vsi, kajti kdor ni sodil k zmagoviti večini, ga ni

bilo; ni bil manjšina, ampak celo neČl. Manjšin ni bilo; bile so duhovno in telesno iztrebljene. Vse je bilo Eno. Žal se je prav kmalu skazalo, da eno kot Totz.

KC je skušala priti do Boga kot osebe po dveh poteh: do boga Očeta, oče je oseba, ki je sina (potomca, otroka) rodil, in do boga Sina. Z Očetom sem se težko Idn, saj sem bil sam šele nerazvit sin-otrok. Vse Ž sem imel težave v Idn z Očetom, tako dolgo sem se čutil sin-otrok; ne le do Si MOča, 75, še dlje. Šele v 80-letih se je začel preobrat v meni, šele ko so se mi otroci pomožili-poženili, še bolj, ko je začelo prihajati na svet vse več vnukov. V svoji prvi Kršknjigi, **Iskanje boga**, 88, napisana je bila prej, a v 80-letih, sem razvijal predvsem svoje razmerje do boga Sina, do žrtve, celo do SŽe; z njo sem seznanil STH par, ki pa je pri pojmu SŽ obtičal, medtem ko sem ga jaz kmalu po 90 zmogel podreti kot Magostalino PogTrade. Tudi do St Duha kot do Občestva sem zmogel, Oče pa mi je delal nepremostljive težave. MOč je bil despot, avtoritarec, takšnega bi bilo treba kvečjemu pobiti, ukleniti, zatreti, likvidirati, ne pa se mu podrediti. Govorjenje o dobrem očetu - o atu - me ni prijelo, zanj mi je manjkalo Notizkustvo. Na EV Očeta sem pristal dejansko šele v zadnjih letih, posebno v obeh knjigah **Foruma** ali **Naših pisem**, ki smo si jih člani VelDne izmenjavali kot najbolj Intsvet med sabo. A to je bil čas, ko sem že dokončno opravil s KCo kot Očetom in Materjo; ti dve instituciji sem, takšni kot sta se kazali, razglasil-razumel kot FP, kot teror (PN) TSa, raztegnjen v Ve, pretendirajoč na AbsEto. Sleparija.

Maja 45 se je umaknil v tujino KatOče (in/ali Mati, vseeno); umaknila se je avtoriteta, Trad(ob)last, dani sistem, ki bi ga lahko Idn z IdB, z OžKIdo. V prihajajočih Prtih sem ugledal zmagovite sinove, katerih obljuba, posvečena z obilico pretečene krvi, je bila, da se nikdar več ne bo vrnil svet terorističnega avtoritarnega Očeta-Despota, nekega Moloha, ki hoče kri svojih otrok, predvsem pa kri svojega edinega Sina; kot je PV Jugooblast terjala kri MOča, mi ga jemala kot PriSo, ga ali ubijala ali spreminjala v LRevarja, ki ni imel časa zame, le za upor-boj zoper krivični BržKplKatsistem. Res se je kmalu skazalo, da sem se - ne le jaz - zmotil; da je postala MrkPtja - Stl - še hujši terorist kot KC in Brža. A do tega spoznanja je pripeljalo nekaj mescev zelo neposrednih izkustev poletja 45, opisal jih bom v spominih. Najprej, maja in junija 45, pa je bil - ne le moj - izbruh vere v dokončno zmago Praboga tolikšen, da me je globoko zaznamoval, verjetno tudi ostale; iz DbZge je prešel v najbolj Intobmočja ljudi kot PO(seb).

Katboga sem aprila 45 doživljal kot avtoritarca-terorista, ki me skuša spraviti s kaznimi na tla, mi dopovedati, da sem vsestransko kriv - obremenjen z GhKo -, torej povsem odvisen od spovednika, ali mi bo dal odvezo od grehov ali ne. Čutil sem se povsem nemočen, nesvoj, nasprotje normi-liku, ki sem ga mnogo kasneje poimenoval (B)SAPO(EV), a sem k njemu ves čas več ali manj - v cikcakih - težil. MV-II se je veliko govorilo o peklu kot o prostoru, v katerega so vrženi grešniki, noč in dan - Ve (pomen besede Ve) - bodo trpeli, ne bodo imeli več možnosti odrešiti-odkupiti se. Vse bo - zanje - zaman. Takšna KC je učila najbolj Radstrahovito zamanskost, absurdnost, žalost, nemogočost, izgubljenost. Nihče ni vedel, ali se ga bo bog tiran usmilil ali ne. Ves čas nas - me - je držal na žerjavici. Prve SD, napisane v SPE, so ta model potrjevale: Rdeča zver v **Vstajenju**, Rdeča komisarka v Vomb(ergarj)evem

Napadu, Cila v Vombovem **Razvalu**, obe hudičevki, Gad v Simč**Mladosti**, dr. Fedin v Kociprovem **Svitanju** itn. Ali si naš, ali boš trpel Ve. Druge možnosti ni.

Kmalu smo spoznali, da je Ptja ustrojena po isti Stri. Vendar tega maja 45 še nismo vedeli. Maja in junija 45 je bil poseben čas. Na eni strani je StlPtja res storila PVD - NDM -, na drugi pa je ravno to očiščenje od zla-zlih pomenilo, da se je začela zlata doba, PriPraKom, Ideaobčestvo in vse, kar sodi zraven. Nisem srečal le boga kot silo (nad)DbZge, kakor je razlagal doktrinarni Mrk, kak Ziherl, tudi Ka(rdelj); to je bila ena linija RLHa. (Morda ji je pripadal MOč, in odtod toliko njegovih težav: ni mogel priti do Perrazmerja z Zgo, ki je bila zame Zg živih ljudi kot PO, ne pa le Zg proizvodnih odnosov in proizvajalnih sil.) Ta objektiv(istič)na sila mi je bila manj pomembna, nekako zraven. Učili so me, naj bom kot marksist sociolog, trudil sem se, a dejansko ni šlo; tega moji kolegi še danes ne razumejo; imajo me predvsem za sociologa, nekoč za Polika, nato kvečjemu za LZgarja, nikakor pa ne za vernika v duhu Fije-Tije.

Od mojega »prvega« Mistdoživetja v Frančiškanski cerkvi 36 pa do spoznanja maja 45, da je moje SBJ - RZJ - v tem, da se od DbZge (od Zunokolja, tudi od vojne in vseh Ideol) vrnem k obuditvi, čeprav obenem tudi razširitvi-poglobitvi moje izhodiščne Misttočke, do sebe kot navzočega čuta za dojemanje Dti, se je v meni razvijal PerBog.

Kar govorim, je navidez protislovno; zdelo se je, K-da brani boga KC, Ptja pa ga destruira. Vendar ne LReve ne NOBa ne smemo jemati kot zgolj realizacije MrkStla, kot vse prerada počne AnK DaDeca (DSD). Ko sem 8. maja popoldne gledal Dmbce in njihove Dne, kako se vozijo po Rimski cesti ven iz mesta na vozovih z volovskimi vpregami, prihajali so z Dolenjske, kako jih utrujeni, z obešenjaškim humorjem oboroženi Dmbfantje spremljajo in kličejo: čez teden dni bomo spet nazaj, doma!, je odhajal en svet, svet Trade, zame svet terorja, v najboljšem primeru - Balantičeve Pzje in Majcnove knjige črtic **Bogar Meho** - pa svet razkola, odtegujočega se mi Boga, subjektiviziranega, trpečega, ranjenega, križanega, skoraj dokončno mrtvega. 9. maja zjutraj je vstopal v Ljo in vame povsem Dgč svet: sveži, v zglajenih angleških uniformah, na konjih, celo belih, s pesmijo na ustih in z maršem v nogah, s harmoniko, ki je spremljala bojne pesmi, kot en sam val Moči, Dokončne rešitve, Zmage, PnM-biti kot Klde; res kot AgrEkzKlde, a takšne, ki je v službi vsega najboljšega: zmagovitega Gosa zemlje in nebes.

Pa tudi to ni bistveno, vsaj za ta moj Kar ne. Silni opoj Tre, Mist moč Har(monij)e sveta, neizmerni zagon, ki ga daje lahko le Bog (bog), je bila nezamenljiva poteza teh korakajočih voj(šč)akov. Ker sem kar dobro poznal **Biblijo**, sem primerjal vkorakanje Prtov v Ljo (v Sljo) kot vstop Hebrejcev v obljubljeno deželo Kanaan. Vendar se pri tem - v moji zavesti - EV JKra ni izgubila; sintetizirala se je z zmagovitim Mojzesom, ki tokrat ni obnemogel-umrl na gori Nebo tokraj Jordana, ampak je sam na čelu veličastnih armad planil na Pogprebivalce Kanaana, jih pregnal in/ali likvidiral kot hudičevo zlo.

Si je mogoče zamisliti večjo-popolnejšo sintezo? Prti - na njihovem čelu Tito, KaKi, tudi Kocbek in Ferdo Kozak, Lado Kozak in Vidmar, Jože Borštnar ipd. - niso bili le Vojmoč, ki je zmagala z božjo pomočjo (boga ali DbZge); kar najhitreje sem uvidel, da so bili to ob Herih tudi žrtve, Bog Sin, ki je za odrešitev (=osvoboditev, tako sem oboje Idn) žrtvoval svoje Ž. Hitro sem izvedel, da je že kmalu po odhodu v Prte jeseni 43 padel moj najboljši Pril Vlado Habe. Prek Habeta - prek vseh Prtov kot PO - sem čutil NOB-Prtz kot

Pergibanje, sestavljeno iz samih SAPO. (SSL, a kaj morem. Konstrukt, investicije v PzM.) Bog je zmagoval in umiral (kot žrtev); a tega boga ni imela v rokah več KC in mi z njim mahala pred nosom, glej, zdaj ti je blizu, zdaj daleč, pazi se! Ubogaj! Poklekni! Naenkrat nisem bil več hlapec FGosa. Postal sem ud upornega SNLa, ki pa K-da je bilo sestavljeno iz samih SAPO, vsaka SAPO je bila zase posebej.

Ptja je sicer že tedaj - že MV-II - hotela, da smo ljudje (Slci) predvsem ali zgolj le del-udje nadrejene jim Institucije, ki je bila Sak; a preden sem to razumel, je minilo nekaj mescev, spremembo - Reso - sem moral izkusiti kot neposredna trd(n)a dejstva. Dokler pa spremembe nisem razumel - dokler se vame ni naselilo razočaranje, pod konec leta 45 že pravšnji obup - , in kolikor dolgo se je dalo, je nisem hotel razumeti, nisem se hotel vrniti v PV in MV-II čase strahovlade ustanov-Dbe nad mano, sem vse Prte (ilegalce, OFarje ipd.) personaliziral. V njih sem gledal male bogove, Here=Snike, točneje: skoz slehernega od njih sem dočuteval PerBoga, ki je bil BDr. Ni bil Idbog, ker ni bil moja Agrbit-PnM, ampak tisto v meni, o čemer sem sanjal že od malega, kar sem hotel videti kot utelešeno Reso mojih detinskih fantazij odprte-ranjene DušNote, ki se je razvijala iz trka moje Mistsnovi in umno podkletenega PNa iz okolja.

Kar najbolj bi rad poudaril ravno to: da sem Prte čutil kot Boga, kažočega se v RazRcah-pojavih. Prtz je bilo zame PerBog prav zato, ker je delovalo name - po mojem tudi na ostale - kot oseba, ne kot Organizacija, Ustanova, Gibanje, Vojska, Stranka, Kld. Zame je bilo izjemno važno, da sva se srečala s Titkom Vidmarjem dva tri dni po osvoboditvi, NDM; da me je sprejel kot sebi enakega; da sem skozenj - skoz njegovo odprtost - sam zlezel v srce Prtza-Boga z mnogo glasovi in pojavi; da smo začeli vsi štirje - Dine, Priž, Tit in jaz - tvoriti Mongrupo, ki pa je vsakomur od nas dopuščala MakSvo raziskovanja, mišljenja, Dia, polemike.

Ta model sem nato - 88 - prenesel na KC. A kar se je, vsaj nekaj časa, dalo doseči v mali skupinici, je bilo nemogoče v veliki, ne v Ptji, ki smo jo skušali okrog 58 reformirati vsaj v malem, le na Intelpodročju, Puč(nik) pa celo v velikem, na direktno Polstrankarskem področju. Nam ostalim - Pekom, Fifom, članom Revije 57 - je Ptja-OZNA še nekako pogledala skoz prste oz. nas postavila na led zgolj z onemogočitvijo objavljanj, s Pučem je ravnala resneje. Spoznala je, da ji je edini nevarni tekmec; šlo mu je za njen poraz in za zmago opozicije, ki ji je sam pomagal nastajati. Jaz sem že tedaj pod vplivom Mraka, Dostojevskega, Tolstoja, Seneke, Camusovega **Upornega človeka**, Jaspersa itn. vedel, da je zmaga enaka napaka kot poraz. Puč je izsiljeval dilemo: ali zmaga ali poraz, Posn je MV-II dilemo, jaz sem že vedel, da je treba onkraj para zmaga-poraz. To je vedela celotna MGG, **SAnta**, **Dia**, **Afera**, **Samorog**, a je kmalu na to pozabila. S Pučem na čelu so se okrog 90 odločili zgolj za Zmago.

5

Moja razlaga Osvoboditve oz. moje recepcije dogajanja maja 45 je povsem Dgč od običajnih razlag; te se še zmerom gibljejo v krogu dileme in/ali

alternative: zmaga-poraz, ali NSS NOBa ali NSS KCe. Okrog 88 sem upal, da se je pokoncilska KC Not reformirala v EK, a sem se - strahovito - zmotil, nasmolil. KCi sem 4 desetletja kasneje pripisal, kar sem maja 45 pripisoval Ptji in kar DaneoLeca zmerom znova pripisuje prav obnovljeni Leci kot Ideasvetu ČIP; zato to neoLeco dobro poznam, odznotraj. Ne odklanjam je s stališča DSD.

Mesec dva sem bil prepričan, da nisem več razcepljen Čl; da me je Bog - Prtz - rešil: skoz Dr(uge), skoz njihove Et in Vernapore, žrtveniške Si (SŽ). Spreobrnil sem se k PraBogu, ki se mi je po eni strani približal od zunaj, iz DbZge, po drugi pa je ravno tak - na ta način - nagovoril v meni moj najbolj Int svet DušNote, v katerem je, če smem tako reči, srečal samega sebe, se s sabo spojil. Ker sem izhajal iz sebe, iz svoje Pervesti, ker sem nameraval biti SAPO (bil na poti uresničenja SAPOe), sem lahko dojel PraBoga, ki je SAPO, le da je v drugih. Važno je, da je tudi zunaj mene - da jaz ne bi ostal avtist -, a je enako važno, da je v srčiki drugih. Vsi skupaj smo se srečali v božjem MistRZJu.

NDM popisujem, kako se mi je ta čudoviti svet Relkmalu podrl; kako se mi je postopoma podiral. Prizagon je dobil še na progi Brčko-Banovići, kjer sem se najprej uprl (ob)lasti, brigadnemu vodstvu, sostvoril uporniško občestvo, NDM, nato pa mi je Ptja dala možnost sprave ali pomirjenja med nama-nami. Vodstvo brigade so zamenjali, naslednje je bilo zgledno, v meni so se okrepila čustva PozKola, kot jih opisuje Priž v noveli **Ana**, 1949, celo Polangažiral sem se v Gimni, bil sprejet v SKOJ, predaval Mrk, **VKPb** itn. Ni šlo več za Haro popolnega SBJ-RZJa, to so redki trenutki v Čl Žu; Haro-ravnotežje, ki mi ga je vcepljal tudi Mrak, tedaj je prisegal na neobudizem, **Rdeča maša**, sem zamenjal z aktivizmom; nova faza v mojem Žizkustvu. V Gimni sem se z besedo boril zoper ideologe filozofskega idealizma in Kata; Kat mi je ostal zoprn - zunaj mene - vse do zime 58-59; o tem kasneje. Kat sem vezal na maja 45 pobegle klerike, Dmbce, Bržo; tudi na šolske tovariše, ki so me jeseni 43 vrgli iz Razra, nato pa izolirali in preganjali (obravnavali) kot garjavega psa.

Polaktivizem mi ni bil dolgo povšeči. Le tako dolgo, da sem ga doživel-izkusil odznotraj; dotedaj nisem bil nikdar aktivist v imenu neke (ob)lasti. Postajal sem funkcionar, kader te oblasti. Za to pa sem moral plačati: z GhKo. Tega, kar sem počel, ne bi razumel kot GhKo, če ne bi Ponot nauka o izvirnem grehu in o trajni Čl grešnosti, ki sta mi ga v Gimni vcepljala kateheta dr. Vrečar in njegov kolega (knjiga **Svetla pot**), oz. bolj poglobljeno, meni bližje od njunega pristopa Balantič v svoji izpovedni Pzji o zavesti lastne GhKe. Moja PriSo Priž in Dine me nista razumela, moje manično ukvarjanje z GhKo sta tolmačila kot PervMaz. Nekaj sem vplival na njiju, nekaj onadva name, a omenjena razlika je ostajala med nami do konca; če v čem, smo se (raz)ločili v tem.

NDM opisujem, kako sem pozimi 46-47 grešil; vrnil sošolcu Vladu Kreku z mero za mero. Zoper svojo voljo, pod pritiskom vodstva SKOJa, tudi Priža, kar je bilo odločilno; a pustil sem se prepričati, podrediti. GhK sta me spremljala še desetletja, šele zadnja leta sta popustila, GhKi sem odmeril primernejše, skromnejše mesto. GhK je imela v meni to nalogo - ne šele od zime 46-47, že od prej, NDM -, da me sili k očiščenju od slabe vesti. GhK je pomenila, da sem zamenjal dve navidez tako sorodni, v Resi pa povsem Raz dejstvi: Dra in Dbo. V Javobračunu s Krekom sem popustil JavDbi, Ustanovi, ki je sicer

nastopala kot karizmatična-božja, a sem že dolgo vedel, da to ni; ravno s popustitvijo Dbi sem si zaprl vrata pred Drim. Dr je konkretni Čl, ki mu delam zlo, ki ga ne soodrešujem; kot član Dbe sem le vojak, uradnik, kader, masa, instrumentalizirano telo.

Tisto zimo - 46-47 - sem živel dvojno Ž, a ne na način, ki bi bil zame sprejemljiv; delam ARF sebe kot smodela RazcDčev. Prikr(ival) sem se; nazunaj sem igral skojevskega aktivista, navznoter sem čutil-vedel, da sem desperativist, ki se vdaja alkoholu, v duhu Voduškovih PV pesmi (**Odčarani svet**) pa Jesenina. Točneje: ob Prikru nazunaj - do vladajoče Dbe in okolja, napolnjenega z ovaduhi - sem igral nekaj-nekoga, s čimer-katerim nisem bil zadovoljen. V meni je trajno obstajala napol temna napol jasna zavest, da ravnam narobe; da takšen nisem Pra(vi); da se moram spreobrniti, poslušati vase, v svoj NotDuš svet, ki se mi je razkril v Frančiškanski cerkvi (in še tolikokrat), a bi ga moral udejanjati, artikulirati - kot bodoči Fif - na razumen način, s teorijo ali vsaj z razlogi. Kot da bi živel na trnih ali žebljih, ne da bi bil zoper žeblje odporen, kot so indijski fakirji. Pravzaprav sem le čakal na trenutek RZJ-SBJa. Če kaj, sem imel v Žu obilo - dovolj - potrpežljivosti; čakal sem, dokler se mi ni odprlo. Veroval - vedel - sem, da se mi bo odprlo. Izkustvo s Polaktivizmom sem absolviral, se v - vsaj ožji - Dbi, v Gimni, uveljavil kot močna Os, utrdil s tem sebe v celoti kot nastajajoča SAPO; za mojo stopnjo razvoja je mera, ki sem jo dosegel, zadoščala. Bil sem pripravljen na obrat, ki vodi k (B)SAPO, k B(ožjemu)momentu v SAPO: k Bogu kot BDru.

Odprlo se mi je; ne gre tega imenovati SBJ-RZJ? Zadeve sploh nisem načrtoval. Ko sva se s Prilom Dušanom Oswaldom konec junija 47 vrnila s planinarjenja po bohinjskih hribih, Triglav, Krn, čez Komno k Savici, sem zbolel, obležal; griža. Naključje? Milost? K-milost? Bolezen se mi je tako poslabšala, da nisem mogel s tovariši, tudi s Prižem, na progo Šamac-Sarajevo. Ves mesec je pripadal le meni, nisem imel druščine, a tudi ne fizične moči. Bil je prelep julij, brezoblačen, namenil sem ga zgolj branju; ko pa sem se nekoliko okrepil, tudi plavanju v Ljubljanici, vsak dan sem sedel na kolo, se peljal tja za Rakovo Jelšo, odkravljal nekaj kilometrov pa nazaj domov, kjer sem prevajal in bral, bral, mislil, čutil.

Podrobno o tem NDM, tu le succus. Že proti koncu šolskega leta nas je v Razru dobil Učo nekakšne Etvzgoje pedagog Kobilca. Največ je predaval o **Bratih Karamazovih**, o **Legendi o svetem inkvizitorju**. Enako kot Vrečar tri leta prej. K-da je zdaj povsem drug Čl govoril prav tako le meni, s svojimi močnimi, ostrimi očmi me je fasciniral. Tudi - predvsem - zato, ker sem vedel, kako se izpostavlja. V Prte je prišel kot član Nagodetove Stare pravde, ves čas je bil oznovcem sumljiv. Še dve leti po osvoboditvi je nosil preprosto Prtuniformo brez našitkov, a namesto da bi predaval, za kar so ga zadolžili, Mrk, Džvzgojo, reklamiral Ptjo in SocKom, je vse to kolikor je mogel spodnašal. Vsaj meni - tudi Prižu - je bilo jasno, da je KC=Ptja, Veliki inkvizitor pa ne le Katpapež, ampak Stalin (Tito, KaKi). V obeh primerih je bil žrtev Ustanove JKr, NeČi Čl, ki je učil LdDr, medtem ko so oblastniki terjali Zvesto do NSSi.

Tenstal in tenstal me je, ta Kobilca, dokler me ni pripravil na dogodek, katerega hočem opisati. Julija 47 torej, po končanem predzadnjem Razru Gimne, sem vzel v roke **Karamazove** in še marsikaj, kar naj bi bilo v njihovem okrožju, Mark Avrelove **Dnevnike**, Tolstojeve mladostne **Dnevnike** in Avguštinove **Izpovedi**. Zgodilo se mi je kot Avguštinu, neverjetno: ko sem bil **Confessioness**

odprl, sem jih natančno na strani, na kateri opisuje Fif-teolog svoje doživetje. Da je še kot Pog odprl **Biblijo** po naključju na določeni strani, tam pa je vse pisalo, kako je z njim, kako naj živi; isto se je primerilo meni.

Od **VKPbja** naravnost k **Bibliji**? SBJ-RZJ? V **Confessioness** je šlo za odlomek o GhKi bravca-vernika; kot nalašč zame. V Tolstojevem romanu **Vstajenje** se je s tem, da je spremljal Maslovo v pregnanstvo v Sibirijo, knjaz Nehljudov skušal oprati lastne GhKe, nekoč jo je bil zapeljal, medtem ko vzame Dimitrij v **Karamazovih** nase krivdo obeh bratov, Ivana in Smerdjakova, soČla, Dr(ugega). Res po JKrovem vzoru. Le tega nisem razumel, kako da je sicer tako Verdosledni Dostojevski - učenik EKa - pristajal na uradno rusko OrtC in to v času, ko so se skoraj že začeli pogromi zoper Jude itn. V tem je bil Tolstoj bistveno bolj dosleden, nahajal se je v strahovitem sporu z rusko - in vsako - KršC. V **Dnevnikih** se je vračal k občestvu prvih Kanov, k EKu. Ta vidik me je opredelil za vse Ž.

Cerkve nisem sprejel, sem pa občestvo, čeprav ga nisem pravega še nikjer videl; sodil sem, da je v KCi napačno, enako v Ptji-SKOJU; obe sta me silila delati stvari, ki niso bile prave. (Glej opis podobne zgodbe v Petanovih **Votlih cekinih** in mojo analizo drame.) Deset let kasneje sem si kot 3. maksimo EtVerznačaja izbral nasvet: Če spoznaš kaj za prav in vidiš, da je ta prav treba storiti, a tega nihče ne stori, stôri ti! V zimi 46-47 pa ne le, da nisem delal tega, kar bi moral, ker ga niso drugi; delal sem direktno narobe, tisto, česar glede na edino merilo, ki sem ga kasneje definiral kot LdDr, glede na Dra, ne bi smel početi. Vključil sem se v četo Ubov, zanikovalcev Dra; Dra so zamenjali z Dbo, ki je NSS kot v PSi. Izgubil sem Boga-boga (opisujem zimo 46-47), ki sem ga začutil maja 45, izgubil sem tudi vero v Polaktivizem, ne le v PnM-bit dosežene Obljubljene dežele. Nisem le regrediral v jesen 44, ko sem nihal med Kajuhom in Balantičem; tedaj sta mi bila še oba nemalo AbstVrti. Zdaj sem ju prežível, Notdoživel: Kajuhova drža - žrtev - je izzvenela v Ptjnasilje, v ovaduško preganjalski Ptjsistem, Balantičeva v OlS. Ali bom za vse te pozive DušNote - Pervesti - oglušel, se zaprl nagovoru BDra, ali pa …

Bog se je vrnil vame (zdaj opisujem poletje 47), v sebi sem ga ponovno odkril: v svoji Pervesti, kot vsebino svoje Pervesti. Ta občutek ponovnega najdenja Boga kot BDra (za Dra moram delati, Dra moram ljubiti, se odrekati sebi kot egoističnemu samopotrjevalcu, dati v sebi prostor tistemu, ki ljubi) je ostal v meni vse Ž, do danes. Ni šlo za dokončno SBJ-RZJ, te dokončnosti ne bom nikoli dosegel; in prav je tako; BDr - Dt - je onkraj vseh dokončnosti kot Ve(čnosti) , onkraj vse časovnosti. Šlo je za etapo v razvoju mene kot Mistsnovi, ki čuti Boga, a je obenem IdČl, ki je dolžan uporabljati Eto, saj je vera brez Etvolje samozaverovani Avz, Etvolja brez vere pa strahotno stanje napora DušNote, ki se zaveda, da ni v milosti, da že zdaj v tem Žu nosi v prsih predvsem pekel, muko obupa. S kombiniranjem vere in Etvolje, tudi razuma, ki ji služi, se moram premikati bliže z ARF opremljeni in z Etvoljo okrepljeni veri v vero v Dt.

6

Pred mano je bila še dolga pot; 17-leten sem bil še hudo neizkušen. Moral sem skoz presojanje sebe kot AgrEkzPlde, v osvajanje sveta, Že(nsk), kariere, ugleda v SKŽu itn. NDM opisujem svoje ničejanstvo, sartrizem, ki sem ga dopolnjeval s Kierkegaardovo Fijo, heglovstvo, dokler nisem dospel 56 do Heideggerja. Moj Heid je zelo Dgčen od Heida, kakršnega so artikulirali posebno TH, Urb in Pirc. S Pircem sva si bila morda še najbliže, pa vendar ne. Pirc je čutil, da bo kmalu umrl, hotel je opraviti svoj zadnji karizmatični nastop pred študenti; uspel je. Jaz sem imel še čas, to sem čutil vnaprej; moja pot je bila daljša in težja. Druga maksima iz SBJ-RZJ v volčjih nočeh 56-57: Hodi po čim težji poti! Pirc si je kljub vsemu izbral lažjo, študentom je postal nadomestni Oče, vodnik, podobno, kar je nekaterim - bolj obrobnim - hotel biti in bil Mrak. Odklanjal je vlogo boga Očeta, a jo je obenem sprejemal, ker so jo študentje nanj naložili; ni se je upal odkloniti, saj bi sicer padel v anonimnost, v Zamol, kot jaz. Ostal je pri nečem vmesnem, pri Heidbiti; NDM.

Pirc ni mogel do ES konkretnega Dra, čeprav se je zelo trudil; preveč je bil nekoč kader Ptje, preveč je bila v njem zasidrana DbZg. V meni ne; manj sem doživel od njega, a sem bil zato manj določen od usode. Milost me je hranila za nekaj drugega, česar še nisem poznal; čutil sem, da moram vzdržati in nato vse o sebi opisati; da bo v tem bistvo. Pirc je skrahiral ob Tempreizkušnji: razmerju do žene-soproge. Tudi jaz sem bil ženskar, a nikoli se nisem zares in dokončno odrekel Ali. Kadar je šlo za dilemo ali Ala ali kar koli drugega (tudi kdor koli, tudi Že), sem se zmerom, čeprav ne brez Etnapora, odločil za Alo. Ko sva si ob najini cerkveni poroki 88 brala iz apostola Pavla besede o Ljezni, sva oba z Alo potrjevala svoji Ži za nazaj in za naprej. Videla sva Krittočke drug drugega, slabosti ipd., a zaveza BDru naj bi bila Abs; tega sva se držala, posrečilo se nama je.

Ker sva bila v milosti? Ker sva se mogla odrekati najinim Sek in ostalim egoističnim potrebam, ki jih v naju ni primanjkovalo? Ker sva čutila v sebi nalogo, ki naju je navdihovala? Ker sva zares pristala na 1. maksimo: Nekdo ali nekaj je višje - drugo - od mene (nekdo in nekaj sta slaba nadomestna izraza za Dt), nama je bilo jasno, da Pirčeva - kaj šele THUrbova - Heidbit ne zadošča, premalo je obvezna. Okrog 90 se je moj sum potrdil, Pirčeva terjatev po koncu DbPolakcije-aktivizma se je v Ideoli norovcev postavila na glavo, se RR v ultraaktivizem SGent-SNcl-SND tipa. Moj model je bil okrog 90 povsem Dgč.

Tedaj so MBP regredirali celo v patriote; Snoj je pesnil o **Očetnjavi**, SND kot občestvo onkraj metafizičnega tipa (dejansko kot regres v MagPS) je nadomestila Očeta in Mater, ki so ju nekoč oboževali v Ptji (TH), a tudi v KCi. Jaz že leta govorim o svojih nadomestnih očetih, vendar upam, da je razvidno, kaj pomenijo. Moj PraOče je bil le MOč, Priavtoritarna despotska figura; Idn sem ga tako z Bogom sinom, da bi ga razbremenil samovoljne avtoritarnosti, kot z bogom Očetom, ker je tak name deloval. Obe njegovi EV sta mi zadoščali, takšnih nisem več potreboval; to govorim predvsem glede Mrakovih učencev, a tudi Pirčevih in Koc(bek)ovih. Vsi moji nadomestni očetje so bili - vsaj v mojih očeh - brez poteze avtoritarnosti, a tudi ne fiksirane SŽ(rtve), torej tudi ne Sinovi na križu. Iskal sem tretjo možnost in jo našel.

Mrak, Lado Kozak, Koc, Vladimir Seliškar-Peter so mi bili PriSo, čeprav so bili od mene starejši četrt Stola. PriSo-Očetje, s tem ne več obvezni očetje iz PS hierarhije, ne takšni, kot so jih iskali Spomenka Hribar, Krištof Zupet, Ink itn. Z MOčem se ukvarjam do danes, a kot z napačnim, čeprav usodnim. Omenjeni nadomestni očetje so bili glede tega nevtralni; MOč me je zatiral, bil je Ptja, ostali so mi pomagali v Dia, tudi v polemiki, ki pa se je redno končala v Dia. Pirc, Zup(an), Priž, Dine, VeRus ipd. pa so bili zame le še PriSo, skoraj v ničemer več očetje.

SAPO se ne more izoblikovati le v Dia (sooblikovanju) s PriSo. Potek dozorevanja je zapuščanje FOčeta (in Matere, Ptje, KCe) in nadomeščanje odnosa Gos-hlapec, danega v Trubovem **MalKatu**, z odnosom PriSo. Vendar tudi ne zadošča, to bi bila antična grška Rca, Ahil-Patrokles, Orest-Pilades. Bistveno potreben je še B(og) na začetku sestavljenke - BSAPO -, ta B pa je BDr; PriSo se mora preOsm (na praktičnem terenu) v LdDr. Tu je prva - in zadnja - preizkušnja žena oz. nekdo, ki živiš zanj scela in do svojega konca. Je to za Mo lahko tudi Mopartner? Ne vem, ta odnos mi je tuj, a zanj vem. (Razmerje Deleuze - Guattary.) Vsekakor mora biti ne le nekdo, ampak kdo (tale), ki je ES lik. Le če je to-tak, govori skozenj Bog kot oseba. Bog je Dr - BDr -, ampak Člu je dostopen le kot PO, skoz Pervest. Vse ostalo je Už, dogovor, strpnost; je le Eta RLHa, ki so jo učili judovski prerok Hillel in Zamenhof ali bahaji ali Lib ideolog J.St Mill: ne stori drugemu, česar nočeš, da stori on tebi! To je dogovor dveh, ki se lahko med sabo sporazumeta tudi o tem, da se bosta mučila in pojedla. V tej maksimi manjka aktivna poteza: Absterjatev; je le umno dopuščanje. Absterjatev pa je dejavna, glej mojo 3. maksimo iz volčjih noči.

Leta 47 poleti je še nisem bil zmožen doseči; čutil sem jo, se polzavedno pripravljal nanjo, a še zmerom sem potreboval čas. Najprej razmislek o moji neomejeni Svi; avgusta in septembra 47 sem se na Dunaju pobliže seznanil s Sartrom. 48 sem doživel veliko ErS, zaplodil otroka. Leta 49 sem se razmahnil kot Don Juan in se uveljavil kot pisec Lit in Gled kritik v osrednji Slreviji Nsvet. Leta 50 znova padel v OIS, leta 51 odkril Hegla, leta 52 potegnil pod vsa dotedanja izkustva in drže črto, vse uporabil za tisto največjo mojo Žodločitev; za Ž z Alo.

Tri leta sem utemeljeval najino skupno Ž, s tem da sva postala PriSo, skupaj pisala tekste, se skupaj Sekrazvijala itn. Leta 56 sem doživel vrh sreče, rojstvo prve hčerke, uspeh v karieri itn. in dotedaj najhujši obup, saj sem ob vsem tem izgubljal Boga. Z Alo še nisva zmogla najti razmerja dveh PriSo, ki se dajeta Dr za Dra. Potrebna je bila še preizkušnja - ena ali več -, v kateri se bova šele zares dokazala; eno so načrti in priprave, oboji so bili odločni, drugo je zmoči jih udejanjiti.

V volčjem tednu 56-57 sem si postavil omenjene 3 maksime, se na njihovi osnovi začel odpovedovati sebi kot Člu Dbuspeha. Prva preizkušnja je prišla že spomladi 57, likvidacija revije Beseda, druga v zimi 58-59. To niso bile več volčje noči, nisem se SBJ - preOsm - iz Razcobupanca, ki je obenem neizmerno srečen, v RZJ. Zdaj - pozimi 58-59 - sem že vedel, kaj je prav, tudi na osnovi Negizkustva zime 46-47; zdaj je bilo treba teorijo le potrditi v praksi; »le«. Šlo je za novo, izredno pomembno - odločilno - moje (najino z Alo) RZV. Tudi brez njega ne bi mogel iti NejDam, kakor sem šel naslednjega skoraj pol Stola. Nisem postal po vsakem takšnem RZJ-SBJ VerEtmočnejši? Četudi sem še dvomil,

pa nikoli več tako Rad kot prej, kot 56 ali 50 ali 46 ali 44. Naj to svoje novo - več kot le - doživetje opišem.

7

Z več plati sem NDM - v **RSD** - že obsežno in večkrat obravnaval svoje Ž med volčjimi nočmi 56-57 in letom 60. NTM me zanima razmerje tega kompleksa do Boga; to je téma celotnega **Pisma Vinku Ošlaku**. Od Silvestra 56 do jeseni 58 sem živel navzven dvojno Ž: kot RazcDč; bilo je naporno, obenem pa mi je prav to stanje omogočalo gledati na obe strani. Skrajno napeto, kajti v praksi nisem izpeljal, kar bi po vseh treh svojih EtVermaksimah moral. A nisem (se) hotel izsiljevati, čakal sem na Prapriložnost, zavestno in trdno sem se pripravljal na odločilni trenutek. Nazunaj sem še zmerom hodil po lažji poti (2. maksima), ne storil, kar sem po Pervesti čutil, da bi moral (3. maksima), moral bi Ptji povedati v obraz Reso, kakršno sem dojemal o nji. Do kakšne mere naj bi to Reso zaostril, sem puščal odprto, to je teren izvajanja; pogoj pa je bil, da prekinem s svojo dvojno Oso, da tudi navzven - v DabDbi, v PolDbi (ob)lasti - nastopim, kakršen sem, se razkrijem. Ne glede na posledice? Jasno je bilo, da posledice bodo, krute. Koliko krute? Izgubil bom službo Uasistenta pri Ziherlu; moja Ukariera se bo nehala, najbrž tudi kariera v širši Dbi. A da bi me Ptja, ki je bila isto kot OZNA, zaprla? Nisem bil ne hotel biti Polik, ne ustanavljati Polstranke, ne ilegalnega gibanja, (ob)last kot takšno sem odklanjal; nisem se čutil Sž oblasti-Ptje, le njen kritik. Hotel sem Svo v Dbi in v medČl odnosih, Svo govora, tiska, druženja, Isa Rese, raziskovanja, tj. RazRese. Takšno je moje stališče še danes.

Ker je Ptja ocenila, da ji je Puč(nik) nevaren, ker da je - najbrž edini on med vso MGG - PriPolik, borec za Dgč oblast, je zaprla za dlje časa le njega, a je morala pokazati vsakemu drugemu, kaj ga čaka, če bo vztrajal pri Poli. Kje je meja med Polo in RelSvnim raziskovanjem-mišljenjem, je določala sproti sama. Ni hotela - Boris Kraigher - ukiniti vse Sve; Svo je potiskala v meje, ki jih je določala sama; da pa bi ljudje ugotovili, kje so te meje - ta okvir -, so ji morali biti pokorni, sprejemati njene argumente vsaj kot argumente moči, če ne tudi kot argumente Etuma ali edino PraZge.

Zame pa ni bila predvsem Db problem PolSve, ta vidik se je uredil s padcem Ptjsistema 90, ampak vsaj enako tudi EtVerpomena-značaja. Sv govora, tiska, združevanja ni bila le problem organizacije Dbe, tega, kdo ima v Dbi oblast, ampak problem Sve Pska, ki postaja SAPO. SAPO ne obstaja brez Pervesti in SvPerzavesti. Šele če Čl po lastnem SA premisleku (spoznanju) odloči, kaj je zanj res in prav (RPP), se lahko znotraj sebe odpre Bogu, ki ni despot-tiran, ne Zun sila nad ljudmi, Zapovedovalec, Kaznovalec, celo vrhovni šef Dže (prek papeža recimo), ampak je BDr, s katerim je Čl v nenehnem odprtem Strnem Dia. Oba se nagovarjata, Bog Čla, Čl Boga. Čl spoznava, da Bog ljubi Čla, če-ko Čla ljubi ta ali oni soČl, vsaj eden; BDr govori skozenj, skozi tega DrČla. Enako nujno je, da Čl ljubi Boga, to pa lahko stori le tako, da sam kot SAPO (zdaj že BSAPO) ljubi soČla, vsaj enega. Ko odreši le enega soČla, zadošča, je opravil vsaj en Min(imalen)pogoj, da je Bogov sodelavec.

Bog ljubi Čla tako, da mu daje-omogoča milostno vero in Ljezen - Charis - do soČla, do DrČla. Če Čl ne zmore ljubiti DrČla, pomeni, da je izginil iz njega Bog, da je v sebi prazen, tuj; da je le OPsk; da ni več mogoča IpK; da se svet RR v zgolj ZunDbo, v tim. druženje, ki je Zunpovezovanje ljudi med sabo na način, kot se povezujejo živali v gručah; Stritar je to stanje odlično zadel: *vrane družijo se rade*. Ljudje so bili nekoč verujoči in Prili. Danes - v PMLD - rečeš o nekom, to je moj Pril, če ga po naključju srečaš, z njim izmenjaš par besed ali se z njim družiš urico ali dve. PraLjezen pa je Ljezen, ki je tudi PriSo; seveda je tudi ErS, saj je Čl tudi IdČl, poln strasti, Seka, telesnosti, Vitza. A razlika med Člom in živaljo ni v organizaciji Dbe, to imajo nekatere živali morda popolnejšo od Čla, mravlje recimo, ampak v umu, ki je Is Rese, Isla, Is Boga kot BDra, in v IdDr.

PČ(I) »mora« ljubiti Dra, kar pomeni - v okviru mojih maksim -, da mora v soČlu-Dru videti nekoga-nekaj, kar-ki je »višji« od mene; da je ta Dr moj cilj; in da se mora temu ES konkretnemu Dru posvetiti, se mu dati, ga (so)odreševati. Bog je ustvaril Čla (Čl se lahko vzdigne nad žival le, če veruje, da je tako ustvarjen, da išče smisel), da bi si ustvaril sodelavca, s katerim in prek katerega bo soodreševal svet, ki je IdB, TS, zgolj imanenca, Konta. Če bi bog lahko sam odrešil svet, bi to kot vsemogočen tudi storil.

KršRlga ima to prednost pred ostalimi Rlgami, da je KršBog obenem Oče in Sin, Sin pa - in to je bistveno - Čl; torej skupaj BČ(I); torej St Duh, tj. Bog, ki misli, raziskuje, ima za nalogo odrešiti TS imanence, IdB. BDr je drugje, v Drsvetu. Sam na sebi si ne zadošča; če bi si, bi bil le avtist, samozadosten. Z vidika DgTije je - bi bila - takšna samozadostnost boga najbolj Negbožja poteza; takšni bogovi so le Pogmaliki. BDr je Bog, ki veruje in ljubi, a potrebuje za odrešenje sveta Čla, ki veruje in ljubi. Bog Člu omogoča njegovo vero in Ljezen - tudi upanje in RazRese -, a to omogočanje še ne zadošča. Potrebna je aktivna Člvloga pri tem.

Zame - za DgTijo - je RZJ-SBJ ravno to, o čemer govorim. To sem polagoma - v skokih - spoznaval in sprejemal; eden od takšnih odločilnih skokov-stopenj je bila zima 58-59, ne volčje noči, ampak Božič: rojstvo BDra. Rojstvo zame. Vedel sem, da je Bog rojen, da je bil rojen že za mnoge, da pa se bo rodil (tudi) zame v trenutku, ko ga bom sposoben tudi praktično - s konsekvencami - sprejeti vase in nositi v sebi.

Te konsekvence so prišle v nenehnih zasliševanjih od pozne jeseni 58 do zgodnje pomladi 59. Sodišče, PPP, Ptja so me osumničile-obdolžile, da sem (enako kot VeRus in Tauf) sopisal Pučev esej, katerega je smatrala Ptja za sovražnega Dži; da sem se pridružil grupi, ki ima sovražen namen podreti Džureditev. Oboje - oba očitka - je oblast skonstruirala na osnovi Pučevega članka. Da je hotel Puč več kot le Svo govora in tiska, je jasno; hotel je tudi Svo združevanja, to pa je že poseg v Polo, kajti takšne nove združbe, ki so od Ptje neodvisne, so Poltipa. Jaz sem pristajal nanje, če omogočajo Svo Pervesti, RazRese, IpKe, a niso bile konkretni ES namen-cilj mojega delovanja. Ni me zadovoljevalo, da bi Ptjo kot tirana Totztipa nadomestila nova oblast, ki bi bila sicer strpnejša do Sve - do SAPOe -, a bila bi še zmerom oblast. Oz. na takšno Db stopnjo sem gledal naklonjeno kot na manj slabo, Ptja je bila slabša od nje, a kljub temu je bila zame Pola - in je še - sama na sebi slaba.

Ne tako Puč. Puč je bil po naravi-bistvu Polik, vedel je, da je treba osvojiti oblast, da bi se nehalo Ptjtiranstvo. Hotel je Praoblast - Pra(vo) zanj -, ne pa

Dbo zunaj-brez oblasti. Moje mišljenje je kritiziral-odklanjal kot naiven anarhizem. Najbrž je imel prav, a le na ravni ES stvarnosti, Dbe; bil je TipDben Čl. Jaz sem bil - in sem še - ves čas sanjač, izhajal sem iz Mistdoživetja v Frančiškanski cerkvi, zame je bilo bistveno začutiti BDra - TrDt -, vzpostaviti IpK tako, da se Čl daje DrČlu (LdDr), ne pa, da ga uporablja, kot se to dela v vsaki Poli in je bistveno za Polo. Puč je veliko tvegal, tudi nosil posledice svoje odločitve, 7 let zapora, a zaradi prepričanja, da je treba TotStl oblast podreti; bil je kot njena žrtev z njo zapleten do kraja. Normalno in konsekventno je bilo, da je postal okrog 90 Polvodja - vsaj enega dela - Slcev; da je postal kot tak Sl Narsteber; da velja za enega od Očetov ali za najvišjega Očeta nove - Polpluralne - SDbe. In je konsekventno, da sem se jaz v drugi polovici 80-let vse bolj oddaljeval od Pole, tudi zavzemal distanco do osamosvojitvenih idej in prakse. Novi pluralni SDb sem pomagal pri Nastu, a tak, kakršen sem bil konec 50-let, vse do srede 80-let, ne pa kasneje. Ocenil sem, da moje sodelovanje pri tem ni več potrebno; da imam Dgč poslanstvo.

Ptja mi je dala za zasliševalca isto osebo kot Puču: Janeza Menarta z Most (ne Pek). Vedel je, da nisem sopisal Pučevega eseja, kot ga nista sopisala VeRus in Tauf; in je vedel, da nihče v MGGi - torej tudi jaz ne - ne podpira ustanovitve kakšne ilegalne AnPtj organizacije; da smo Fifi in Umtki, ne pa Poliki. Ker pa nismo pristajali na hlapčevanje DbDži, smo bili kljub vsemu nevarni; lahko bi pomenili gnezdo, iz katerega bi se izlegali Poliki. KomDž je imela za pogoj, da nihče od njenih državljanov ne postane SAPO, vsi morajo biti le izvrševalci volje Histsubjekta, njegovega vrha, Tita-KaKija. Namen zasliševanj, obdolžnice, celo - kratkotrajnega - zapora, izgube službe, nenehnih zastraševanj ni bil dokazati, da sem sopisal Pučev esej ali da sem soorganiziral ilegalno organizacijo, tega tudi Puč ni počel (morda še ni prišel do te točke, Ptja ga je prej ustavila), ampak da se me osebnostno zlomi. Tu nastopi Verproblem-téma.

Zasliševalec je bil sistematičen, bister, hudoben, stremljiv; zanj je bila Žnaloga uspeti; zlomiti me; le tako bi napredoval v sistemu PPP. Jaz bi se lahko odločil za molk; odklonitev obeh obtožb pa molk. Bil bi v sebi trden, kajti molk bi potrjeval mojo Reso, tudi objektivno Reso. Vendar sem se hoté pustil provocirati, prisiliti, da sem razpravljal o vsem mogočem. Vedel sem, da po besedi obdolžnice nisem kriv, da mi ne morejo nič dokazati. Odprtost v pogovoru z zasliševalcem, ki je deloval name kot Hudič (je tudi objektivno igral vlogo hudiča, demona, Ubca), je bila preizkušnja zame, izbral sem si jo Svno. Molčal bi, če bi mi bilo le do tega, da zavrnem oblast kot oblast-silo; z molkom bi postajal njen Sž.

Vedel sem že, da se je MOč v zaporu 29-30 zapletel, da mu je Ptja nato očitala slabo nastopanje pred policijo oz. sodiščem. Skušal sem se - to je bila moja EtVerstrategija skoz vse Ž: Idn se z MOčem, a rešiti vprašanja, ob katerih se je on nalomil - pustiti izzvati na vse terene pogovora, a tako odgovarjati, da ne bi v ničemer škodil Puču-soobdolženemu, a da si tudi ne bi škodil sam sebi, svojemu telesu ali Utinteresu; ni bilo razloga, da bi si škodil, nisem bil Maz(ohist). Moja naloga je bila govoriti po Resi, dejstva - ta zame niso bila »nevarna« -, a tako, da jih zagovarjam pri tem kot skladna celo z Mrkom. Tudi Puč se je imel tedaj za marksista; le nekaj mescev pred aretacijo je stopil v Ptjo. Mrk se je dalo razlagati na več načinov: kot StlTotteror, tega je Juga načelno odklanjala, in kot EvrKom, v duhu Gramscija, tudi Lucacsa iz

obdobja Imre Nagyja. Ker sem bil izvežban Fif in polemik-diskuter, sem si zaupal.

8

Rad bi videl na desetine - morda stotine - zapisnikov teh svojih zasliševanj; čeprav sem se jih trudil dobiti, mi ni uspelo. Kolikor se spominjam, je bila glavna zasliševalčeva teza - očitek meni -, da se izvijam; odtod njegov nenehen poziv: kdaj boste, Taras, začeli govoriti Reso? Ta Resa pa ni - naj ne bi - bila priznanje pripadnosti ilegalni organizaciji ali sopisanja Pučevega eseja, ampak spoznanje, da je solidarnost s Pučem sama na sebi zlo. Kako da ne razumem, da je Puč Polik, čigar cilj-namen je podreti Ptjsistem? Če Puča ne obtožim, če se mu ne odpovem, sem z njim vred kriv; tretje možnosti-poti ni. Jaz sem iskal to tretjo šanso, Menart je ni dopuščal. Za StlPtjo je ni bilo; v tem je bistvo Totza: ali-ali, ali z nami (za NSS) ali zoper nas (za sovražno NSS). To je tudi bistvo Daskrajnega AnKa.

Brez težav sem lahko zagovarjal svoje prepričanje, da Puč ni ustvaril ilegalne Polgrupe in da članka ni pisal z namenom rušenja obstoječega reda, ampak nasprotno zato, da bi se obstoječi red uskladil z načeli EvrKoma, Marxa. Vedel sem, Puč mi je pripovedoval o tem, da je nagovarjal nekaj delavcev in študentov, deloma v avtobusu, s katerim se je vozil predavat v idrijsko Gimno, deloma v Kidričevem, da naj razmišljajo o obstoječem Polsistemu, a kam dlje od pogovorov ni prišel; kot mi je dejal, so se mu vsi skušali izmuzniti, za trnek niso prijeli. Morda tudi nihče ni ničesar od pogovorov ovadil PPi, ali pa je ostajal Puč še zelo nedorečen. Zato izjave takšnih prič ne bi bile primerne. Zoper Puča je pričal le neki štajerski Učo Močnik, za katerega pa je bilo očitno, da ga je Ptja v zaporu prestrašila do Si, zlomila, pred sodiščem je blebetal bedarije, češ, da se je Puča bal, da ga bo Puč umoril ipd. Deloval je kot Psibolnik. Zadeva pa je Tip za TaSljo: koga se je dalo pritegniti k AnPtj delu. MGG je ostala gručica približno 10 ljudi, popolnoma osamljena.

Kako nastopa v tej zadevi Bog, v čem je EtVer(ska)? Zasliševalec me je mesce načenjal, a ne načel; moja DušNota se je, nasprotno, krepila v BSAPO. Zasliševalec sam ni odločal o tem, ali me bo PPP zaprla ali ne; odločitev bi padla na Politbiroju Ptje, pri samem Borisu Kraigherju. Menartu so dali možnost, da me - VeRusa, Taufa - zlomi, a če se mu v določenem času to ne bo posrečilo, bo proces zoper mene (VeRusa ...) ustavljen oz. dan na hladno. Tako se je tudi zgodilo, obdolžnica je bila umaknjena, a šele čez leto dni, spomladi 60; do tedaj nas je PPP pekla. Morda je PPP koga od grupe pridobila, ne vem; tedaj nisem verjel, da bi koga, danes za dva tri dopuščam možnost, a naredili niso nič, kar bi - ostalim, Puču - škodilo. Tudi ne vem, kaj bi lahko naredili.

Nastopil je odločilni trenutek, opisujem ga NDM, v **Sreči in gnusu**. Zasliševalec mi je dejal: Kermauner, vi ste zakrknjeni, nočete sodelovati, posledice svoje zakrknjenosti boste morali nositi sami. Puščam vas v sobi - zasliševalnici; če se boste premislili, potrkajte, naj me pokličejo, bodo že vedeli, zakaj. Če boste ostali pri svojem, za vas ni več odprtih vrat domov; odtod vodi le pot v zapor, za dobo nekaj let. Na vas je, da si oblikujete Ž.

Čeprav me je bilo strah - mrtvaški pot me je oblival, ko sem se sprehajal od zamreženega okna k vratom brez kljuke, ure in ure -, nisem prišel niti za hip v dvom, kaj mi je storiti. Vedel sem: če popustim nasilju, bom sicer izpuščen, a za vse Ž kot duša mrtev; če vzdržim pri svojem, bom zaprt, a bom čez nekaj let na Svi, čiste vesti. Menarta nisem dal poklicati; zvečer je prišla sobo pospravljat postrežnica, vprašala me je, kaj tu delam. Seveda je bilo vse inscenirano. Svetovala mi je, da se odpravim domov, mi odprla vrata; pri vhodni pisarni - pred izhodom na cesto, bilo je na Prešernovi - so se miličniki delali K-da me ne vidijo. Celo obotavljal sem se; dopuščal sem kako past, da me obdolže pobega. Vprašal sem jih, kaj je z mano. Zanje sem bil duh. So uživali ali so bili takšnih scenarijev navajeni?

Navidez sva si stala nasproti le jaz kot ubogi-preganjani-nemočni Čl in Hudič (zasliševalec Menart). V Resi pa je šlo za mnogo več; šlo je za mojo dušo, s tem za Boga. Če bi se iz strahu ali zaradi skrbi za svoje telo (Utinteres) zlomil, bi me dobilo podse zlo. Konec bi bilo z mojim oblikovanjem v BSAPO. Bil bi le eden izmed velike armade Notsužnjev. Ker pa sem vzdržal (nič velikega nisem počel, nobene skrivnosti nisem skrival, govoril sem Resodejstva, nikak Her nisem bil, kakršni so nastajali MV-II), sem odšel domov, že v noči, kot SAPO. Preizkusil sem se.

Začel sem uvidevati, da mi je dala Etmoč za mojo držo neka sila v meni, ki nisem jaz; jaz individualno sem strahopeten, šibak Čl. Vedel sem, kaj je prav - ne se pustiti narediti za sužnja, za ovaduha -, le pri tem je bilo treba vztrajati, ne glede na ceno; no ja, če bi mi grozili s So, kot so mnogim MV-II, bi se morda podelal. Pač nisem bil vržen v ta položaj. Vse Ž sem bil postavljan v položaje, ki sem jih zmogel mojstriti; odtod moja Irpripomba, da me je Ptja odlično vzgajala: nikoli me ni toliko preganjala, da bi me zlomila, zmerom le v meri, da mi je pomagala priti na višjo stopnico Etzavestnosti.

Menart je bil vis-a-vis mene Psk, ne pa SAPO; bil je le izvajavec, uradnik. Nobene možnosti nisem imel, da bi Menartu kot soČlu pomagal; da bi ga izvlekel iz njegovega položaja, ki je bil po moji oceni Neg, igral je vlogo zlodeja. Če bi Hudiča napadal, če bi moraliziral, bi padel v past, ki mi jo je zviti vrag nastavil: hotel je, da se zaletim, napadem Tita ali Ptjo, pa bi imel dokaz, da sem Sž Dže. Nisem mu nasedel, ostajal sem miren, zbran. Trdil sem: ne Puč ne VeRus ne jaz nočemo nič, kar ni zapisano v Ustavi oz. v dokumentih same Ptje, ki se je odrekla Stlu. Z vztrajanjem pri takšni obrambi sem zasliševalca še posebej (raz)dražil, čeprav ne namenoma; ni mi bilo do tega, da ga premagam, da si ga delam za še večjega Sža, kot je že bil. Ptje nisem sovražil; odklanjal sem (ob)last, a tega odklanjanja me je učil prav Mrk z idejo brezRazr Dbe. Jugooblast je res posebej mrzila določen tip Mrkstov, pošiljala jih je na Goli otok, a MGGe ni mogla strpati pod rubriko kominformovcev; nismo bili ne za SovZo ne za KplZahod, še najbolj za Prisamoupravljanje, a za takšno, kakršno je zagovarjal Sartre v eseju **Stalin pošast** (ali **prikazen**), eseja sem se učil skoraj na pamet spomladi 58 v Parizu; bil je dolg kot knjiga, pravi manifest neStl Koma. Tu mi ne Menart ne Kraigher nista mogla priti blizu. Morda je Kraigher zamahnil z roko, ko je bral moja zasliševanja: Kermauner je fantast, sanjač, neresen, ni Polik; ne ukvarjajmo se več z njim. Na ta način sem prišel skoz v času Ptje. Bil sem jim tepec-norec. A te EV nisem le igral; zares sem bil to. Spomnimo se mojega RZJ v cerkvi Marijinega oznanenja. Tu se začenja moja »norost« in spreobrnjenost, drugost.

Vendar si v odločilnem trenutku - času - nisva stala nasproti le jaz in hudič. Jaz sem bil povezan z več ljudmi, moje dejanje je - bi, kakršno koli bi bilo - imelo posledice tudi za druge, za VeRusa, Taufa, Dineta, za člane MGGe. In za Alo. Morda tudi za najino hčerko (Aksinjo), ki je bila 59 stara res še ne 3 leta, a enkrat bi odrasla, kot sem jaz, in bi začela premišljevati o mojih dejanjih, kot sem jaz o MOčevih; leta 48-49 ga je imel v svojih »krvavih« krempljih isti Boris Kraigher.

Moje obnašanje v zadevi Puč je bilo odločilno tudi za moje razmerje z Alo. Tudi tu je nastal svojevrsten ali-ali; ali bom vzdržal pri Resi (pri RPPi, za naju je bila jasna), ali se bom zlomil. Ala je s tem potrjevala tudi svojo Intodločitev, preverjala je - ni mogla ne preverjati -, ali se je odločila prav, ko se je 55 odločila zame, ne za Puča. Puč jo je ljubil - ne da bi jaz za to vedel, bil sem na odsluženju Vojroka v Zadru -, ponujal se ji je; pred kratkim sem spet prebral njegovo obsežno ljubezensko pismo Ali iz 55, hraniva ga. (Ala je bila 55 pred odločilnim vstopom v življenje. Pred njo so bile 3 možnosti; inkarnirane v treh Pskih. Puč ji je pomenil njeno sprostitev kot osvobodilne akcije. Jakob Savinšek ji je obetal mondeno življenje v uspešnosti; oba radikalno zunanjo vitalnost. Jaz pa sem ji dajal sebe v svoji askezi, skromnosti, poslanstvu, posvečenosti cilju, ki upošteva telo in Db, a meri na Abs onkraj.) Puč je postajal 58-59 Her, vsaj zapornik brez krivde.

Ponavljam: ker sem za razmerje Puč-Ala zvedel šele kasneje (razkrila mi ga je sama Ala), mojega razmerja s Pučem pred 59 omenjena okoliščina ni zapletala. Je pa Ptja vedela zanjo, tudi za odnos Puč-Ala v zimi 57-58, ko sem bil jaz v Parizu; Puč je pisal namreč dnevnik, v katerem je obsežno razlagal svoje odnose z Že, bilo jih je kar precej. PPP je poklicala Alo na zaslišanje šele tik pred procesom zoper Puča (v začetku 59), zasliševalec ji je povedal, kaj vse PPP ve, bral ji je iz Pučevega dnevnika. To je bila zadnja slamica, za katero se je oprijemala PPP: zadnji hip obrniti mene zoper Puča, me narediti ljubosumnega, Mašč(evalnega). PPP je sklepala, da mi bo Ala o zasliševanju na PPP povedala; in mi je, vse po Resi.

Zašel sem v težaven položaj, kajti nisem vedel - nihče ni vedel, kako bo proces tekel. Toživec bi mogel orisati Pučev Negznačaj tudi na osnovi njegovih razmerij do Že (in posledično Prilov); na to možnost sem moral biti pripravljen. S prej omenjeno informacijo me je Ptja opozorila, da če bom Puču na zaslišanju pred sodiščem prenaklonjen, ne bo spravila v sramoto le mene kot naivnega tepca, ampak Puča dodatno pokazala kot hudiča, ki manipulira z ljudmi. (Kasneje sem izvedel, da je imela pripravljen tudi ta scenarij; pa tega, da nas na obravnavi v sodni dvorani vse pozapre, če bi zoper sodbo rebelirali. Ob vsakem od nas je stal oznovec.) Prav to je namreč trdila. Res je, vsak Polik manipulira z ljudmi, tudi upornik, tudi zapornik. Prav zato je MGG skušala Puča preOsm iz Polika - da je nemalo Polika v njem, smo vedeli - v NeČi žrtev, glej like SAnte, **SAnta**, Simona, **Afera**. (Zajc tega ni zmogel storiti: Čla je obsodil za krivega, s tem tudi Puča - in sebe; glej oba glavna lika iz drame **OtR**, 60, Dana in Reko.)

Ni mogoče govoriti le o tem, da sem imel v zimi 58-59 srečo; tej sreči sem pripomogel tudi sam, s tem, da sem vzdržal pri oblikovanju sebe kot BSAPOe. Srečo oz. naključje sem RR v milost. To pa sem lahko storil le, ker sem ostal pri veri v svojo 1. maksimo. Če je nekdo-nekaj (ki ni ne kdo ne kaj, ampak BDr) višji - pomembnejši, resničnejši, boljši itn. - od mene (od Čla kot OPska),

potem morem verovati vanj (v Dt), videti v soČlu BDra, zanj storiti nekaj, kar je treba storiti, če ostali tega ne store. Razni človečki nižjega kova - JašZlc ipd. - so mi (nam) očitali, da smo Puča izdali; tudi Tork in VlKavč itn. Nasprotno je bilo res. VeRus, Tauf, Dine - nazadnje še Priž (za JKosa v letu 59-60 tega ne morem reči, vprašanje puščam odprto, za leta 64 in naprej pa lahko mirno zatrdim, da se je JKos Puču odpovedal) - smo bili edini poleg Pučeve Dne, brata Ivana, ki smo se zavze(ma)li za Puča, ga branili-razlagali v - celo najboljših - SD, **SAnti** in **Aferi**. To je bila težja pot; kaj bi bila najtežja pot, niti ne vem, zadoščalo mi je in mi še zadošča, da je bila ta pot (ne le zame) težja od običajne. Hoditi po najtežji poti je maksima; realizacija terjatve je zmerom Relkova. Puča Polika je vzpostavila DSD okrog 90, tej sta se pridružila tudi nekdanja Pučeva ostra nasprotnika, JKos in Urb. MGG je izoblikovala 59-60 drugega - svojega - Puča: med Herom, Simon, in Snikom, SAnta. Da Puč ni mrknil v tujini, da ni postal Nemec (postajal je, na eni ravni se je odrekel Slovu), sem imel največ zaslug prav jaz, od 67 naprej. NDM, vse to bom ilustriral z dokumenti.

Puč in Ala sta bila pred mano kriva; jaz že prej in kasneje pred Alo. Oba sva bila Čla, vendar ne zgolj Čla, v naju je bil tudi BDr. Puč mi je dal - kot zapornik, prek njega mi je dala to možnost Ptja, Irparadoks - šanso, da naredim za nekoga, ki je kriv pred mano (ne mislim na razmerje Puč-Ala poleti 55, ampak pozimi 57-58), nekaj, česar ni storil on zame; torej ne gre za dogovor, ne za sostrpnost, ne za zgolj sointeres. Jaz sem v zimi 58-59 in v nadaljnjih časih, vse do 90-let, ko se je Puč z mojega vidika povsem spremenil v Polika, tj. v instrumentalista, Puča preOsm v svoj cilj. Če vzdržim v Zvesti 2. maksimi, dokazujem skoz svoj odnos Boga, ker ljubim nekoga bolj, kot sem od njega ljubljen; to pa je bistvo LdDr. Analogno je Ala svoj odnos do mene iz GhKe (omejujem se le na ta primer) preOsm v tkivo, ki je postajalo LdDr. Oba sva prenesla EtVerpreizkušnjo, ki je grozila obema, da naju sesuje; da Boga izgubiva oz. ubijeva, če bi volila namesto Dra vsak sebe, svojo užaljenost, prizadetost, Utinteres, psihologijo, zavist, Mašč. Puča - vsa razmerja med nama in njim - nama je poslala K-milost, tako sva lahko poleti 59 presojala. Ta razmerja so postala milost, ker sva jih tako razumela, predelala.

Če so bila milost tudi za Puča, ne vem, o tem nisva nikdar govorila. Mu je bilo nerodno oz. se je bal, da bo prišla Resa, o kateri govorim, dejstva, na dan, do mojih ušes-srca? Ga je težila GhK? Morda smo Priž, Dine in jaz pretiravali, ker smo Puča tako Radekskulpirali; morda je imel - vsaj toliko kot mi - prav Zajc, ki v Danu ni uprizoril le sebe, ampak tudi Puča, kar mi je postalo jasno šele čez čas; Zajc je nato radikaliziral svoj odnos do Čla kot krivca do zadnjih meja, glej **Pot(ohod)ca**. S takšnim Zajcem nisem mogel več; navezal sem pri Strniši, pri **Samorogu** in posebej pri **Žabah**.

9

V odločilnem trenutku v zimi 58-59 nisem zmagal jaz kot SAPO brez Boga, le v duhu RLHa, ampak kot BSAPO, točneje: v meni je »zmagal« - sploh pa je izraz zmaga napačen - BDr, ker sem v sebi odkril LdDr. Izjavo: Bog me ljubi sem mogel potrditi, ker sem tedaj (59) spoznal, da me ljubi Ala. Vse do tedaj

sva se tipala, zorela, a Rubikona še nisva prestopila; Čl lahko zmerom pade v kako deročo reko in se utopi v njej, se v prepadu niča izgubi; OlS. Zgodba med jesenjo 58 in poletjem 59 je bila za naju odločilna stopnja, ki jo je bilo treba sicer vzdrževati, paziti nanjo, jo razvijati še naprej, a temelj je bil trden in jasen. SBJ-RZJ sta bila tu.

Do poletja 59 sem se držal daleč od KCe, ostajal pri odnosu do nje kot do MVSKC. V Parizu 57-58 sem se odprl RlgUmeti, s tem da sem zahajal v cerkve in muzeje, gledal Verslike. Tudi Ala, ko je bila - 2 mesca - pri meni. Poleti 59, ko sva živela zelo na tesnem, bil sem brez službe, Alin oče nama je odstopil nekaj prostora v svoji enostanovanjski hiši, bila sva skromna (bili smo skromni, bili smo že trije, kmalu sva se z Alo zavestno odločila še za enega otroka, čeprav sva živela še zmerom bedno, jaz nisem zaslužil nič, zaupala sva v milostno Prih, ki je BDr). Vozarila sva se s kolesom po zemlji domači, cilj najinih izletov pa naj bi bil, če le mogoče, zmerom tudi ogled kake cerkvice; ne prisostvovanje maši, ampak občudovanje slik oz. fresk, na Suhi, pri St Janezu, pri St Petru, v LjŠentjakobski cerkvi, na Barju v Črni vasi, v Mačah itn. Izposodila sva si zadevne knjige, Steletovo, se začela vživljati v Snike, v St Dno, v baročne apoteoze na svodih cerkev, čeprav so nama bile daleč najbliže gotske stavbe. Bližala sva se KatBogu. NDM.

Naj izpustim obdobje med 59 in 88, skoraj tri desetletja. Vmes se je zgodilo veliko, padci in vzravnanja. Bližanje RMgi - vstop v Živo reč - in to, da sva dala hčerki spomladi 66 krstiti. Tedaj - tik pred tem - me je pretresel zame morda najhujši dogodek; prišel sem na rob OlSa. Bratov Sm sem doživljal kot Kajn, ki mu je Bog zaklical: kje je tvoj brat? Kajn pa mu je odgovoril: Nisem varuh svojega brata! A jaz? Resi na ljubo sem skušal biti skrbnik svojega brata, ker vloge nista - vsaj ne ustrezno - opravljala njegova (in moja) starša.

Bratov Sm je bil jasen odgovor na moja prizadevanja. Bratu Alešu sem bil slab varuh, moja LdDr do njega se je skazala kot nezadostna. Manjkala mi je vera vanj, predvsem pa nisem zadostil 3. maksimi. Dopustil sem, da tolmači brat mojo Živo reč kot S. Tako jo je lahko tolmačil, ker nisem dovolj jasno razvil razlike med Rečjo in So; razviti pa je nisem mogel, ker nisem dovolj izoblikoval pojma-drže BSAPOe. Hum sem zmogel zavreči, nisem se pa zavedal, da je reizem preslaba zamenjava-nadomestilo za Hum. Nisem mogel v teizem Vrečarjevega neotomizma, v PnM-bit, ki je KC kot OžKld. Deloma sem sledil PriSo Šel(ig)u, Strniši, njunima posegoma v kozmizem, a le deloma. Agata v noveli **Triptih Agate Schwarzkobler** dosega Magbit z drogo, kot Čara, kar je ravno nasprotno EKu, enako magisti v Šelovi drami **Kdor skak, tisti hlap**. V **Svatbi** in **Slovenski savni** se Šelu projekt sesuje, Strniša ga v **Driadi** komaj še vzdržuje, ni več prepričljiv. Projekt prevzame genij-epigon - naduti zmagovalec nad bogom - TH s svojim kozmocentrizmom; NDM. Tu je bog izgubljen. Ni čudno - konsekventno je -, da se STH odločita za SGent, ki je le maska SNcla.

Poldrugo desetletje po bratovi Si nisem zmogel do KršBoga kot EvBoga, ne do BDra. Pristal sem na strankarski sistem, na Kpl, s tem na konsekvence, ki iz tega sledijo (od srede 60-let naprej): na Uže, na Hed; reizem sem razumel kot karnizem, kot Lud, kot lingvizem, verbalizem; po svoje sem se najbolj odmaknil od PerBoga. Z Alo sva se obnašala skoraj kot lika iz **Nevarnih razmerij** ali iz kake knjige Bukowskega in de Sada. Sprejela sva RLH strpnost-dogovornost v skupnem Užu; imanentizirala sva se, čas revije Problemi okrog 70, vse tja do

75. Nato spogledovanje s kameno dobo, ki pa ni bilo le spogledovanje, bila je že priprava na dejanja samoodpovedi, ki so sledila desetletje kasneje. Najprej sva se odpovedala tej DabDbi, Db karieri, se osamljevala, preselil sem se v Špik-Drulovko, 73. Nato sva se podrobno seznanjala s sodobno Fijo, vsako leto hodila v Pariz, Berlin, Hamburg, Rim itn. na študij Fije in vse bolj Tije; NDM. Dokler se nisva začela silovito bližati ne le EvKršu, ampak tudi Katu in KCi.

NTM lahko razvijem-poudarim le nekaj potez tega svojega razvoja, dragi Vinko (in Marta-Jovan), če bo kdo od vas vztrajal pri branju tega mojega kratitskega eseja, ki pa je zame moja teološka - in Et - oporoka, vsaj črta pod račun.

O mojem Taodnosu do KCe (odnosu okrog 88, vse do tedaj, ko sva z Alo konec 90-let iz KCe izstopila) ima le malokdo primerno predstavo. Na kratko, a jasno: pristal sem na KC, vendar na takšno, ki je kot ustanova garant-drža - okvir - za to, da bo učila konec (prenehanje, odvečnost) vseh ustanov, vseh NSSi. Zapisal sem - tedaj, okrog 88 -, da bi lahko vlogo, ki sem jo pripisal KCi, prevzela tudi OrtC ali ProtC ali kaka Cerkev-sekta, vseeno katera. Le takšna bi morala biti, da bi se odrekla vsakršni doktrinarni vsebini svojega nauka, vsakršni St knjigi, vsakršnim obredom. Ostalo naj bi le tisto, o čemer pravijo **Evi**, da je bistvo Krša: LdDr. Ob cerkveni poroki sva z Alo izbrala besede apostola Pavla o Ljezni. Razumela sva jih in JKra: za odrešenje - za Prapot - zadošča, če ima Čl v sebi LdDr; vse ostalo mu bo navrženo, vse sledi iz LdDr.

Teologi in Kani so mi zatrjevali, da je DaKC prerojena v koncilskem duhu, da ni več konstantinska; da v dilemi ali Pervest ali zakon KCe (Kola) zmerom obvelja odločitev Pervesti. Da je torej osnova KCe (Ecclesia reformans) BSAPO, ne pa pokorni vernik. KC da ostaja občestvo, vendar občestvo samih SAPO. Vsak od vernikov je AbsSven, a svojo Svo usmerja k Dru, k BDru, k LdDr. Nisem bil fanatičen, kot si mi očital, dragi Vinko, nikak prerok-papež nove sekte, le nekdo - eden med drugimi -, ki skuša čim bolj zvesto izvrševati vse 3 omenjene maksime in EV BSAPOe. Nekateri so celo predvidevali, da bom zašel v islamski fundamentalizem; popoln nesporazum. Bil sem goreč, a v odklanjanju sleherne kolektivnosti. Pristajal sem na obrede KCe, ampak le za tako dolgo, dokler ne bodo Kani jasno spoznali, kaj je njihova naloga: da naj se sami prvi odrečejo Katvsebini! Dajo zgled ostalim v tem odrekanju.

To je bil čas pripravljanja Nasta Polpluralne SDbe in osamosvajanja SNDže. Sovpadanje mojega »nauka«, ki je sledil Tolstojevemu nauku iz **Dnevnikov** - tistih, ki sem jih s pridom bral 47 -, z velikimi Poldogodki Slova, SlZg, sem razumel kot milost. Kajti kdaj pa naj bi bil za Prirealizacijo odpovedi vsemu Dbnemu primernejši čas kot tedaj, ko se znajde določen Nar v središču-vrhu svoje DbZge? Nisem bil zoper Polpluralno Dbo in zoper SNDžo; ostajal sem - na eni ravni - realist, imel sem telo, bil sem telo in Utinteres, bil sem živ. Zato sem izbiral med slabim in slabšim; usmeritev k zgolj TSnivoju (strankarstvu in osamosvojitvi) je s stališča EKrša slabo, nezadostno; a padec pod nadoblast velesrbov bi bil še slabši; pod Miloševićem bi bili Slci hlapci, kot so bili Hrti in Musli.

Terjal sem le, da naj se - vsaj Fifi - zavedo, kaj počnejo: da sicer izvajajo logiko-interes DbZge (osamosvajanje ...), vendar da se ob tem Kritopredeljujejo do tega, kar počnejo. Priznajo naj, da so RazcDč, v sebi

razdvojeni ljudje, ki dajejo cesarju, kar je cesarjevega (osamosvajanje, PolSv), Bogu pa, kar je božjega: LdDr. Če se znajdejo v vojni kot v manj slabi Rci, so krivi; zavedati se moramo, da smo takšni - kot vojščaki - krivi, obremenjeni z GhKo. Obenem ko se te GhKe zavedamo, naj se postopoma odpovedujemo TSu, kot je učila stoa; tudi **Dnevnik** Marka Avrela sem bral 47 s pridom. Okrog 91 sem delal oboje: Kritanaliziral SGent itn., obenem pa podpiral Dbakcijo, ki je Slce vlekla od Balkana k ZahEvri. Pri tem ostajam še danes: RazcDč, ki se ARF-AK ozavešča svojega položaja, a se odpira BDru kolikor le more. Nečista pozicija, pa vendar realna, s perspektivo bližanja Dti.

Nisem mogel verjeti, ko sem spoznal povsem Dgč usmeritev teologov SKCe, tim. JOGSŠKov, Juhanta itn. Zavračal sem jih, že 91. Pa Rebulo in Capija. Upal sem na to, da so drugje PraKani, v duhu koncilskega EKrša. Vse bolj sem spoznaval, da jih ni. Skušal sem odpreti Dia, zaman; tudi s tabo, Vinko, se ni posrečil, do mene si se obnašal Zanič. Nekaj jih je ostalo, ki so menili, da razumejo in sprejemajo besede, Klinar, Gržan, a tudi oni so postopoma odpadali. Klinar s Sšom, ki ga je skušal pozneje omiliti ali vzeti nazaj; v letošnjih pogovorih z njim sem se prepričal, da me - Tije Dga - ne razume. Gržan je pristal pri SeHu Pavčkovega tipa; zelo zaslužen je za PsiTero, za odvračanje zablodele mladine od drog, a to ni DgTija. (Gržan je v svojem delu Pripožrtvovalen, Pav-ček Hin, retor. Ni slučaj, da je zato prav Pav danes med najpopularnejšimi Slci. DaSlci potrebujejo maske in alibije, ne Rese.) O tem, kako so se mi začele posmehovati Jeričkova, Klabs, Kovačič, naj ne govorim. Tudi Kovačič se je zavedel, da ne ravna prav, med nama je prišlo zadnjih par let celo do zglednega sodelovanja; večino pripomb nanj, izrekel sem jih surovo, jemljem nazaj. Kmecl me zelo podpira, je izjemno solidaren, a koliko razume DgTijo? Edina, ki sta se ji zares približala, sta Andrej Rot in Kristijan Muck, tudi Krištof Dovjak, ki je zadnje čase še bolj zadržan kot prej. Zanimiv postaja odnos z dramatikom Matjažem Briškim. Ajda čuti s srcem, kar delam, srce pa je srčika LdDr. In sem naštel menda vse moje »fane«.

Po 88 sem, kot je razvidno iz teh mojih besed, doživel še huda razočaranja, padal skoraj v OIS, ker so me zadnja leta začele pestiti tudi zoprne bolezni. A delati nisem nehal, **RSD** pišem noč in dan naprej, opisujem, kaj se z mano dogaja tudi v času, ko se zdi, da je **Noč duše** povsodnja. Morda se prav zadnji mesec prebujam iz otrplosti, iz podrtosti, iz zaklenjenosti v nemilost, ki pa jo ves čas jemljem kot preizkušnjo. Sam JKr je potožil: O Bog, zakaj si me zapustil? Sem pa ves ta čas čutil - po zgledu JKra -, da je BDr, v čigar roke izročam svojo dušo. Če mora biti tako, da sem vržen v temo OIS drže, naj bo; upam pa, da Sma ne bom storil, zadošča, da ga je brat Aleš. Morda pa mi Bog zaupa posebej veliko, s tem da me je tako dolgo - zadnja leta - držal v preizkušnji noči; da sem moral to izkušnjo še enkrat Ponot, ker sicer ne bi razumel desperadosov med nami, v SD. Da pa se ta preizkušnja prav zdaj nehuje; če se ne bi, ne bi bil sposoben napisati tega teksta-oporoke. Morda ste me soodrešili iz moje črnine prav vi trije, Vinko, Marta, Jovan, v naših pogovorih prejšnji teden; zame so bili morda kot SBJRZJ. NejDam grem počasi, zlagoma, a grem.

Ko boš prebral ta mučni esej - če ga boš -, dragi Vinko, boš videl, zakaj jaz nisem napisal tvoji analogne Izstopne izjave iz KCe. Nikogar nočem prepričevati, niti nikogar-ničesar napadati. Ti si se - ali se boš - s svojo Izjavo izročil v roke ne Bogu, ampak DbJavi, ki te bo skušala, če se ji le boš zdel

zanimiv-uporabljiv, zlorabiti. Do neke mere uživaš v tem, v tebi je nemajhen del Žursta. Rad se spopadaš, rad oznanjaš Reso. Jaz jo le pričujem, kolikor mi je dostopna. Morda se motim v vsem. Morda. To možnost sprejemam.

Morda je ta moj esej obenem poskus nagovora na vse vas tri; poskus Dia. V zadnjem desetletju sem naredil že toliko poskusov Dia, a komaj s kom mi je uspelo. Rekel boš, da sem neučakan, prezahteven, celo prepoželjiv, kajti ali ni uspešen Dia z enim samim soČlom dovolj? Če ga vodim ves čas z Alo, ali ni to Makmilost? Ala prekorigira - po trikrat - vsak moj tekst za **RSD**, knjig te vrste pa je tudi po 10 na leto. O vseh temah razpravljava. Ajdi »se ljubi«, da vse te knjige ne le organizira, tudi ona vsak esej (tipkovne napake v njem) popravlja, preden naredi dokončni I. Šp. Neverjetna požrtvovalnost, ki je ne bi imela, če ne bi verovala v **RSD** oz. v »mojo« DgTijo, s tem v BDra. Torej sem bogato nagrajen, čeprav ne vem, s čim sem si prislužil to »nagrado«.

Morda je že dovolj, da sem ti - vam trem - lahko pisal; dali ste mi možnost, da svoje misli in držo preciziram. Ta moj esej je fragment, kot je vse, kar delam, le odlomek nikoli zaključene celote. Srečen bi bil, če bi bil vsaj del tega, kar pišem in počnem - tudi s tem esejem - v duhu BDra, sodelovanje z njim.

Se da reči, da sem celo PriSo BDra, ne le vernik Vanj, kakor pač svojo vero razlagam?

Pozdrav,
Taras

SEDMI DEL

Š E S T E R Č E K

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA
SLOVENSKE DRAMATIKE

NAIVNA DOBA

Dobe 1

Taras Kermauner

2006

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU
Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA
Podniz: Dobe

KAZALO

JAMSKI ČLOVEK V GRADU I (ob Vilharjevi **Jamski Ivanki**) 1
JAMSKI ČLOVEK IZ GRADA I (ob Jurčičevi **Veroniki Deseniški**) 49
KMEČKI ČLOVEK SE GRE MEŠČANA I (ob Stritarjevih **Logarjevih**) 155
ZLATO IN KAMEN I (ob Aškerčevem **Zlatorogu**) 168
OPOMBE k razpravi ZLATO IN KAMEN 272
SPREMNE BESEDE 296
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček) 297

SPREMNE BESEDE

Konec tedna grem na operacijo srca; pred tem bi rad pospravil za sabo »mizo« in »predale«, vsaj en njihov del. Gradiva **RSD** je toliko, da se bo komaj kdo mogel v njem znajti. Dokler morem, moram pomagati, moje dediče orientirati.

Iz nepopravljenih razprav sem sestavil 6 knjig. Da ne bi zadeve preveč kompliciral, jih bom vse podredil enemu Pnizu, naslovljenem **Dobe**. Pniz je komponiran tako, da se začne pri SD iz najstarejšega časa in se »razvija« do današnjosti.

Marsikatera razprava v Pnizu je nezaključena; v **Naivni dobi** vse. Tudi zato je nisem prej upošteval; ves čas sem se nadejal, da jo bom končal ali celo opremil z opombami. Ker pa je fragmentarnost bistvena poteza **RSD**, je tudi **Šesterček** narejen v duhu celote. Ker bo **Šesterček** dodan štirim »normalnim« - računalniško natisnjenim, ne pa tiskanim »knjigam« **RSD**, pomeni, da jih bo letos - 2006 - skupaj 10. Ravno ker je to leto čas mojih nemajhnih težav s telesom-srcem, se mi je zdelo prav, da »izdam« v tem letu relativno največ knjig. Zoper S se borim z ustvarjalnostjo. Ne popustim.

Tokrat bom opustil element-opeko, ki je sicer v vsaki knjigi **RSD**, tkim. Zadnjico, nekak sežetek in Kar h knjigi, ki je natisnjen na zadnji strani knjige; zadoščajo **SB**.

O Vilharjevi **Jamski Ivanki** sem pisal v 90-letih, ne vem natančno, kdaj. Gre za eno mojih prvih razprav o starejši SD (o SSD), zato je z mojega Davidika še zelo pomanjkljiva. O Jurčičevi **Veroniki** sem pisal kasneje, tik pred koncem 90-let, v sklopu raziskovanja tematike Celjskih, glej **RSD** knjigi **Nadčlovek Blaže in princesa Nežica** in **Junak Janez in svetnik Anton**. V knjigi **Nekrolog 1** obravnavam **Motiv Celjskih** kot takšnega. Naslov »iz grada« pomeni, kako Pl (knez) izžene predstavnike SNLa (Veroniko) v Nvo, reko (jo utopi), v S.

Tudi razprava o Stritarjevih **Logarjevih** je fragment. Stritar skuša pokazati napačno usmerjenost Slcev, če preidejo od Kma k IndusMešu, h Kpludejstvovanju. Aškerc tu nadaljuje, vendar s Ktz nejasnostjo. Odkloni urbanost, tujstvo, trgovskost, a tudi domači Kmplaniniski svet Nve; nehote pokaže njegovo drugo plat: sonce kot uničevanje. Beseda **kamen** v naslovu razprave cika na IvSvetovo dramo **Zrno in kamen**, ki bi morala biti predmet drugega dela razprave, a do nje nisem prispel.

14. XI. 2006

VSEBINE DRAM
(povzela Alenka Goljevšček)

Miroslav Vilhar: **JAMSKA IVANKA**, 1848

OSEBE: *VLADIMIR, Jamski vitez. LJUDMILA, njegova gospa. IVANKA, njuna hči. BOGOMIL, njun sin. MIROSLAV, Kalski vitez. KONRAD EINHENTAL,*

nemški vitez. MARKO, Maligradski vitez. OTMAR, MARCEL, GREGOR, oprode vitezov.

1. DEJANJE: Starša se veselita velike ljubezni med Ivanko in Bogomilom, ko pride poslanec avstijskega vojvode, ki zbira viteze za križarsko vojno. Vladimir se takoj navduši, toda namesto njega se ponudi Bogomil, ki bi se rad ovenčal s slavo. Vladimir je vesel njegovega poguma, mu pa razodene, da ni njegov pravi sin: njegove starše je pobil in grad zažgal hudobni Maligrajski vitez. Razkritje pri mladima povzroči, da se njuna družinska ljubezen razgori v pravo ljubezen. Obljubita si večno pripadnost, mati blagoslovi njuno zvezo in Bogomil krene v boj.

2. DEJANJE: Marko v gozdu s svojimi vojščaki preži na plen, saj krvoločno uživa v svoji završenosti. Ogleduh prinese vest o dveh skupinah vitezov in Marko se v pričakovanju bogatega plena pripravi na napad. - Ljudmila in Ivanka se pogovarjata o Bogomilu, ko ju prestraši Marcel z vestjo, da je bil Vladimir na lovu napaden in da ga je v zadnjem trenutku rešil hrabri vitez Miroslav. Že sta tu oba viteza in ženski se ne moreta dovolj zahvaliti rešitelju, da jima je ohranil očeta in moža. Ko vidi Ivanko, se Miroslav vname v ljubezni in Vladimir, ki ne ve za prisego med hčerjo in Bogomilom, mu jo rad obljubi za ženo. Tedaj se vrne Bogomil, ovenčan s slavo. Na slovesnosti oče napije zaročencema, toda Ivanka da svojo kupo Bogomilu in očetu pove, da njegove želje ne more ubogati, ker je zaobljubljena Bogomilu; voli lahko samo njega ali smrt. Oče je v stiski, saj je Miroslavu dal viteško besedo. Tekmeca se odločita za dvoboj, vendar si prisežeta, da bosta ostala prijatelja ne glede na odločitev usode. V dvoboju zmaga Bogomil. Miroslav se odloči, da bo bolečino srca skušal utišati v boju z neverniki; od Bogomila sprejme meč in križ ter odide, grajski pa slovesno praznujejo poroko med mladima.

Josip Jurčič: **VERONIKA DESENIŠKA**, 1881

OSEBE: *HERMAN II, stari grof Celjski. FRIDRIH, njegov sin. ELIZABETA, Fridrihova žena. DESENIČAR, hrvatski plemenitaš. VERONIKA, njegova hči. JANKO, Deseničarjev sorodnik. TETA Veronikina. META, Veronikina služabnica. SOTEŠČAN, vitez na dvoru Celjskih. Strežaji, vitezi, poročnik, predsednik sodišča, sodniki, zagovornik, ljudstvo. - Godi se okoli leta 1424.*

1. DEJANJE: Na Desenicah čakajo gosta, mogočnega Fridriha Celjskega. Janko Celjanov ne mara, rad bi za ta čas odšel z gradu, vendar mu Deseniški brani, pregovarja ga tudi Veronika, ki ima Janka sicer rada, a ji je pusto in hrepeni po veselem, bogatem življenju. Fridrih je prišel v zakotne Desenice na prošnjo svojega prijatelja Soteščana; ta bi se rad oženil z Veroniko, zato naj jo Fridrih povabi v Krško, v službo svoji ženi Elizabeti. Toda ko Fridrih Veroniko zagleda, mu je tako všeč, da jo takoj povabi s seboj. Veronika ponudbo kljub Jankovim svarilom vesela sprejme.

2. DEJANJE: Ljubosumni Soteščan izda Hermanu Fridrihovo ljubezen in Herman, ki se ne bi rad zameril hrvaškemu plemstvu, ukaže sinu, naj dekle nemudoma pošlje domov. Vendar se Fridrih, ki žene ne mara, Veroniki ne more odreči, prosi jo, naj se preseli na grad Ostrovec, kamor jo bo spremil sam. Zaljubljena Veronika pristane, a brž se zave, da ne ravna prav in ko se prav takrat pojavi Janko, se odloči, da se bo z njim vrnila domov. Fridrih, ki je bil njun pogovor slišal, skuša Janka oblastno pregnati, Janko potegne meč in v boju je Celjski ranjen. To Veroniko tako pretrese, da se zave svoje ljubezni; odkloni Jankovo pomoč in ostane, da bi stregla ljubemu.

3. DEJANJE: Po smrti bolehne žene se je Fridrih skrivaj poročil z Veroniko, skupaj živita na Ostrovcu. Veronika je srečna, toda čuti, da skrivanje teži oba, zato Fridriha prosi, naj obelodani njuno zvezo. A Fridrih se boji oblastnega očeta, zlasti njegove grožnje, da bo prvorojenstvo predal drugemu sinu, Hermanu. Tedaj najavijo prihod starega Celjana. Veronika hoče pogumno stopiti predenj, toda Fridrih ji ukaže, naj se skrije in Veronika mora hočeš nočeš ubogati. Herman bi sina rad znova oženil, seveda po interesih hiše in rodu, in njegovih ugovorov noče niti poslušati; ali bo ubogal ali pa ... Medtem Soteščan izvrta, da je Fridrih z Veroniko poročen, in Herman pobesni: poroka ni veljavna, sin naj takoj in za zmeraj prekine zvezo z deseniško beračico, sicer ga požene od doma! Fridrih se ukloni, a v svojem slabištvu Veroniki ne zmore povedati resnice. Herman dekletu surovo sporoči svoj ukaz, sina odpelje, njo pa pusti pod nadzorom Soteščana.

4. DEJANJE: Janko je bil zastavil svoje življenje, da je Veroniko rešil z Ostrovca, zdaj bežita domov. Toda Veronika hoče v Celje, zvedeti mora, ali jo mož še ljubi ali ne, brez te gotovosti ne more živeti. Tako milo prosi, da Janko popusti. - Soteščan poroča Hermanu o Veronikinem begu, pri katerem da ji je gotovo pomagal Fridrih. Herman skliče gospodo, pred vsemi razdedini nepokornega sina in ga kot ujetnika pošlje v Budimpešto; še to uro morajo na pot! Tedaj pride Veronika; vso krivdo vzame nase in prosi usmiljenja za Fridriha. Toda Herman je trši od kamna, dekle veli nagnati z gradu, ne da bi jo poslušal. Ko pa hip zatem izve, da se je sin Herman smrtno ponesrečil, pobesni v sovraštvu: Veronika je kriva, coprnica je, ki podira njegov rod - za njo, na grmado mora!

5. DEJANJE: Obravnava zoper Veroniko je končana, sodišče se umakne, da bi sklepalo o sodbi. Tedaj se v dvorano prerine Janko in zabrusi Hermanu, da je podkupil priče, da je okrutnež in tiran. Herman ga ukaže prijeti, Veronika pa, da bi rešila prijatelja, edinega, ki ji je še ostal, javno izpove, da je res čarovnica. Janko je v boju s stražarji smrtno ranjen, umre v zavesti, da bo ljubljena kmalu prišla za njim. Sodišče Veroniko sicer oprosti, a ker je sama priznala čarovništvo, Herman sodbo razveljavi in dekle obsodi na smrt. Veronika izpove, da rada umrje, saj je vsem prinašala le nesrečo. A Herman, ki jo je žrtvoval svojemu ošabnemu imenu, s tem ne bo rešil svoje rodovine - pride dan, ko bodo rekli: grofje Celjski so bili, a jih ne bo nikdar več. Preklet je on in njegova slava!

Josip Stritar: **LOGARJEVI**, 1899

OSEBE: *ANDREJ LOGAR, gruntar. LIZA, njegova žena. MATIJA, JANKO, sinova. POLONA, dekla pri Logarjevih. TONE, ZORKO, DUŠINA, ROPOTAJ, MOKAR, BLATNIK, KOZOBRAD, POTREBNIK, dijaki. TONČEK, Matijev sin. Prof. Podlaka, Kos, Somrak, Slivar, Lenka, Pikin Jože.*

1. DEJANJE: Pri Logarjevih je žalostno, predvsem zaradi Janka, ki je na Dunaju postal večni študent in domače neusmiljeno izmozgava. Matiji in Lizi je jasno, da gre kmetija po zlu, a oče Andrej je slep, v trmastem ponosu in malikovalski ljubezni do sina si ne da dopovedati, naj imetja ne meče v luknjo brez dna. Lizino prigovarjanje je zastonj, ko skuša očeta pregovoriti še Matija, ga oče v jezi požene čez prag, z njim pa tudi njegovo dekle Polono.

2. DEJANJE: Janko se zabava v družbi prijateljev, vsi se izdatno nalivajo za denar, ki so ga Janku poslali od doma. Vstopi Matija, za kruhom je bil krenil na Dunaj, kjer se preživlja kot prodajalec pomaranč in kostanjar. Janka je sram, naredi se, kot da brata ne pozna.

3. DEJANJE: Matija je ostal srčno dober človek, kljub svoji revščini pomaga vsakemu, ki je v stiski. Ko peče kostanj na ulici, priklama mimo pijani Janko, namenil se je bil v Donavo končat svoje brezupno življenje, saj mu krivda za propad domačije preveč teži vest. Matija izgubljenca z ljubeznijo odvleče k sebi domov: dokler bo sam kaj imel, tudi bratu ne bo sile.

4. DEJANJE: V gostilni se kmetje menijo o Logarjevih: Liza je od vsega hudega umrla, hiša bo šla na boben, Andrej pa se odpravlja v Ameriko - sam si je kriv, ko je ničvrednega sina povzdigoval v nebo, pridnega Matijo pa je pognal od hiše! Pride Janko, zanemarjen, bolan in obupan. Lenka, ki ga je včasih rada videla in se ji smili, obuja lepe spomine, ga tolaži in mu daje pogum, ko vstopi Andrej. Janko mu pove vse: kako je Matija na Dunaju lepo skrbel zanj, kako ga ni mogel še naprej izkoriščati, skočil je v vodo, a so ga rešili in ga na občinske stroške poslali domov - umret. Andrej ne verjame, sili ga, naj pije, poje in bo vesel, skupaj bosta šla v Ameriko! Janko skuša očetu ustreči, toda sredi pesmi mu odpove srce.

5. DEJANJE: Tonček se pridno ukvarja z računstvom, ko se vrne Andrej, postaran in utrujen. V pogovoru z bistrim fantičem Andrej izve, da je Tonček sin Matija in Polone, ta dva sta odkupila Logarjevo domačijo in zdaj prav srečno živijo. Andrej hoče pobegniti, a prav tedaj se vrne Polona in ga sprejme z odprtimi rokami. Isto stori tudi Matija, ko pride s semnja domov. Andrej prizna in obžaluje krivico, ki jo je storil, ko je vse dajal izgubljenemu sinu, dobrega pa je imel za zastonjskega hlapca. A Matija noče o tem nič slišati, odslej bodo srečno živeli skupaj; v družini nastane pravo praznovanje, najbolj pa je starega očeta iz Amerike vesel Tonček: Bog živi Logarjeve!

Anton Aškerc: **ZLATOROG**, 1904

I. Bojana vleče srce z gora k Soči, k njegovi zaročenki Vidi. Slepa mati je v skrbeh zanj, svari ga, naj ne bo na lovu preveč drzen, a Bojan se pohvali, da ga varujejo same bele žene in da je celo videl Zlatoroga. Mater pa še veliko bolj skrbi sinova navezanost na lepo gostilniško hčer.

II. Trgovec Pietro s sladkimi obljubami in darili premami Vido, da se mu vda. Bojan spozna, da se mu je Vida izneverila zaradi bogastva, sklene, da bo poiskal zaklad pod Bogatinom in si dekle spet pridobil.

III. Bojan se v gorah sreča z Zelenim lovcem. Ta mu pove, da je tudi on zaljubljen v Vido in trpi zaradi njene prevare. Spretno razvname fantov pohlep in ga prepriča, da mora ubiti Zlatoroga, kajti le njegovi rogovi odpirajo votlino z zakladom. Bojan se pusti zavesti, zmenita se, da bosta zjutraj odšla na lov, nato Zeleni lovec odide, Bojan pa se zateče v pastirsko kočo.

IV. Fant ne more spati, mučijo ga dvomi in temne slutnje. Ko vendarle zaspi, so njegove sanje polne prikazni: mati in bele žene ga svarijo, škratje in Zeleni lovec sipljejo predenj zlato, Pietro in Vida se objemata, Vidina mati se mu posmehuje, češ da je berač ...

V. Zjutraj Zeleni lovec že čaka Bojana. Vznesen govori hvalnico sončnemu božanstvu, ki ga občuduje in spoštuje, čeprav je sam sin teme in med njima vlada večen boj. - Lovec zbudi Bojana, pričakata Zlatoroga in fant ga ustreli, a Zlatorog poje rožo, ki je bila zrasla iz njegove krvi, si opomore in sune predrzneža v prepad. Zeleni lovec se veseli nove žrtve, ker sovraži in zaničuje ves človeški rod, obenem pa mu zavida, saj sam ne zna biti srečen: je preklet, obsojen na večno zanikanje, na večen boj zoper velikega Pana, stvarnika...

VI. Bojanovo dejanje je prineslo vsesplošno nesrečo, Zlatorog je bil v besu opustošil planine, da se ovce nimajo več kje pasti. Ob Soči pa toži poblaznela Vida, ki jo je lažnivi Pietro spravil v sramoto; v vodo zmeče ves njegov lišp in vroče kliče nazaj svojega izdanega ljubega. Tedaj priplava po reki Bojanovo truplo, zmedena Vida skoči za njim v valove. Zeleni lovec, ki je bil vso to nesrečo opazoval, je poln grenkega posmeha nad ljudmi, ki jim pohlep in ljubezenska strast tako mešata glave, da kar sami drvijo v njegovo past.

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA SLOVENSKE DRAMATIKE

POLEMIČNA DOBA

Dobe 2

Taras Kermauner

2006

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU
Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA
Podniz: Dobe

KAZALO

ZAGOVOR DUHOVNIŠTVA I (ob Pregljevi **Viti**) 1
PROBLEMATIČNOST DUHOVNIŠTVA
(ob Šorlijevem romanu **Človek za brezpotjem**)..... 48
OPOMBE k razpravi PROBLEMATIČNOST DUHOVNIŠTVA 98
REŠITEV NEREŠLJIVE RESNOSTI JE V NERESNOSTI
(ob Govekarjevem **Šarivariju**)..... 144
MOTIVIKA MESTA LJUBLJANE V SLOVENSKI DRAMATIKI 152
VMESNI KOMENTAR 209
SPREMNE BESEDE 237
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček)..... 238

SPREMNE BESEDE

Splošne informacije o **Šesterčku** so v prvi knjigi tega sklopa, v **Naivni dobi**. Naslovi Pos knjig so približni; zaradi moje HKD metode - in Strne fragmentarnosti - lahko marsikatera razprava sodi v to ali ono knjigo. Vse se prežemajo.

V **Naivni dobi** obravnavam eno znano SD (Jurčevo **Veroniko**), dve manj znani (Stritarjeve **Logarjeve** in Vilharjevo **Ivanko**) ter eno skoraj neznano , Aškerčevega **Zlatoroga**, ki se ga da brati tudi kot - dramatiziran - ep. V **Polemični dobi** še bolj odstopam od jasnega žanra, od drame prek epa se lotevam romana, Šorlijevega **Človeka za brezpotjem**, ki bi se ga dalo zlahka dramatizirati, a Šorli na DaSltrgu nima cene; sam menim, da je močno zanimiv.

Kar Šorli spodbija, Pregelj - ob istem času - zagovarja: duhovništvo. **Vita** je po krivici skoraj povsem neznana, menda sploh še ni bila natisnjena, kot ne Govekarjeva farsa **Šarivari**; je tudi iz tistega časa, konec 1. desetletja 20-Stola. Govekar skuša spodbiti vse, celo resno Libdržo, lastno, kakor jo je ob istem času branil v **Grči**. **Šari** uvaja RMgo, je Radposmeh vsemu, čeprav na zunaj blag.

Naj se NTM še enkrat zahvalim MBP Ruplu, ki je financiral moje pisanje o SD na motiviko mesta Ljubljane. Razprava je ostala fragment, vendar upam, da sem podpori Taljžupana zadostil, napisal sem več kot 4 AP, dobil izplačan 1 milijon SIT. Rupel je zaupal mojemu delu na SD, za DaKulstra - Simončiča Tadivjega - pa ne obstajam. Bo šel ta možakar v Zgo z vzdevkom Likvidator Kule?

Vmesni Kar obravnava mojo Fijo-Tijo.

14. XI. 2006

VSEBINE DRAM
(povzela Alenka Goljevšček)

Ivan Pregelj: **VITA** (trilogija), 1910

OSEBE: ***I.*** *JERNEJ PODOLSKI, graščak. ELIZA, njegova žena. SILVIJA, njena mati. MARTIN, stari sluga. IVANKA, mala služkinja. -* ***II.*** *ELIZA PODOLSKA, vdova. JULIJ, njen sin. ADELA pl. VESELY. IVAN NAZOR, abiturient. KAROL KRASNIČ, slikar. IVANKA, služkinja. MARKO, hlapec. Učitelj, učiteljica, zdravnik. -* ***III.*** *ADELA PODOLSKA. JULIJ, njen sin, poročnik. IVANKA. ZORNIK, mlad inženir. NAZOR, župnik.*

I. ČLOVEK Z MASKO

Eliza zahteva pogovor z možem, hoče se ločiti od njega, Jernej pa je zaradi sina Julija sklenil drugače: umaknil se bo, danes zvečer odpotuje za zmeraj, da ne bo na poti njeni sreči. Eliza izpove svoje videnje njunega zakona: kot šestnajstletnico jo je prevzel, bil je vitez med omlednimi slabiči, potem pa je morala spoznati, da nenehoma nosi masko, vse je bilo tako korektno

temperirano, nikoli ji ni rekel, da jo ljubi ... Ona pa je hotela moža, ne maske, v njej je vrel žolč - dokler ni mož pripeljal v hišo znanega slikarja, ki ji je že na predvečer njene poroke dejal, da jo ljubi, in je ona odslej zmeraj mislila nanj. Naj jo ubije, če verjame v njeno krivdo! Mož ji mirno odgovori, da je kriv on, in zapusti dom. Pride Elizina mati, rada bi denarno pomoč, da bi se lahko njena druga hči omožila po srcu, ne zaradi denarja. Toda Eliza ne more pomagati, materi očita, da je njo silila v prezgodnji in nesrečen zakon, zdaj hoče onesrečiti še sestro ... Stari Martin pride povedat, da je stotnik odšel, vzel je pištole s seboj, ne vrne se več. Eliza v besu prekolne »harlekina«, moža z masko.

II. ROŠLIN IN VERJANKO

1. DEJANJE: Pri Podolskih se pripravljajo na praznovanje zaroke med Julijem in Adelo, Adela v pogovoru z Nazorjem prizna, da ji zaročenec zbuja bolj materinska kot ljubezenska čustva, bolehen je, duševno šibek, svojo mater časti kot svetnico, ne da bi slutil, kar vedo vsi - da mati že leta živi s slikarjem Krasničem. Storila bo vse, da Julija obvaruje pred spoznanjem, žrtvovala se bo za njegovo srečo! Nazor pohvali njen namen; poslovita se, a po žrtvovanju za druge bosta povezana med seboj. - Julij Krasniča občuduje, hvali njegovo zadnjo sliko, Vito, na kateri ženska gleda boj dveh, ki se borita zanjo. Očita mu le, da ne veruje v ideale, Madono je spačil v hotljivo zver, on sam pa veruje v Madono, saj ima v materi tako lep zgled ... Medtem Krasnič zapeljuje Ivanko, ki mu je bila za model, in dekletu je to kljub ostrim Markovim ugovorom od srca všeč. - Povabljenci prihajajo, začne se slavnostna večerja z zdravicami, ko Julij nenadoma dobi srčni napad: malo prej je bil slišal pogovor med materjo in Krasničem in zjasnilo se mu je, da je Madona laž!

2. DEJANJE: Marko sili Ivanko, da bi zapustila hišo, toda dekle se grobo brani, njeno srce je že zapadlo Krasniču. Adela, ki ji je bil Julij ponoči zaupal svoje razočaranje, postavi slikarju ultimat: takoj naj odide, sicer bo razkrila njegove odnose z Ivanko. Cinični lahkoživec Elizo postavi pred izbiro: ali on ali sin! Eliza, blazna od strasti, se Krasniču ne more odreči, raje zavrže sina; ljubimca pozove, naj se bori zanjo, kakor je bil naslikal v svoji Viti. Julij njene besede sliši, a izziva ne sprejme, ne pusti se zvleči v boj.

3. DEJANJE: Julij namerava zapustiti dom in oditi v svet, toda ko izve, da se Krasnič zaradi Adelinih groženj odpravlja na pot, si premisli - kdo bo tolažil nesrečno mater? Eliza je vsa iz sebe, ko pa še izve, da jo je ljubimec varal z Ivanko, se ji od bridkosti zmede. Tedaj priteče Ivanka: Marko je Krasniča pravkar pobil do smrti! Strašna vest ne doseže Elize, ki topo ponavlja: Vita, Vita ...

III. MIRABILIS JALAPA

Poročnik Julij Podolski se poslavlja od matere Adele, ki je prava Nioba: sina Petra so ubili kmetje, ker jim je zapeljeval žene in hčere, hči Eli se je, zapeljana in zapuščena, utopila, ostarela, napol zmedena Ivanka pa napoveduje smrt še Juliju in sili Adelo, naj moli zanj - še se dogajajo čudeži, kakor priča legenda o čudežni roži Mirabilis Jalape, ki je iz bele postala rdeča kot znamenje božjega odpuščanja! Po slovo pride tudi Zarnik, zaročenec nesrečne Eli, oditi namerava v Ameriko. Ko mu Adela očita, da Elin zapeljivec

še živi, ji pove, da ga je s pozivom na dvoboj nekdo prehitel - nihče drug kot Julij, ki je pravkar odšel na pot. Adela se zruši v solzah, Zarnik odhiti za Julijem, da bi preprečil dvoboj. Medtem je bila Ivanka odhitela po župnika Nazorja. Ta Adeli ostro pove, da je sama kriva za usodo svojih otrok, kaznovana je, ker svojega moža ni vzgajala v smer krščanskega življenja, pa tudi duše otrok je zanemarila: popuščala je njihovim muham, jim dajala potuho, brali so Zolaja, Balzaca in Prevosta namesto Slomškovega »Devištva«, kot živina so živeli, kot živina umrli. Ona naj se izroči božji volji in s trpljenjem odkupi grehe sebe in svojih otrok - naj bo kakor spokorniška mati iz legende o Mirabilis Jalapa ... Ivanka goreče moli k priprošnjici Mariji, v Adeli se vzbudijo vera, upanje in moč. Tedaj pripeljejo Julija, hudo ranjenega, a živega. Adela omahne v nezavest z imenom čudežne rože na ustnicah.

Fran Govekar: **ŠARIVARI**, 1911

OSEBE: *MARIJA STUART, škotska kraljica. MORTIMER, mlad angleški vitez. FERDINAND PL. BASAJ. MARTINEK SPAK, riklijanec. KRJAVELJ, slovita šema. POLONICA S PALEŽEVINE, natakarica v hotelu. BLAŽ MOZOL, njen stric, agitator. META KLINARJEVA, hotelirka pri »Belem konjičku«. TONČEK, vaški revež, norček. KONKORDAT, zlodej v dolini šentflorjanski. BARON TRENK, grajščak. DR. PACEK, zdravnik. JEŽ, krojač. Natakarji, hlapci, gostje, hajduki. - Godi se na dan 1. aprila v dolini šentflorjanski.*

V krčmo Pri belem konjičku prihajata imenitna gosta: vitez Mortimer in pregnana škotska kraljica Marija. Meta brž skliče služinčad in odkaže gostoma sobi. Mortimer skuša kraljico osvojiti, celo nasilen postane, a Marija se brani in mu srečno ubeži. Nesrečni vitez je že sit oboževanja brez haska, oko mu pade na lepo Polonico. Medtem v krčmi popivajo Martinek Spak, Blaž, Tonček in Krjavelj, ki mora seveda povedati, kako je hudiča presekal. Mortimer se zaupa Martinku: rad bi se znebil kraljevske neveste in si pridobil Polonico. Martinek obljubi, da bo že on rešil problem. - Meta in Blaž se ljubkujeta in Meta se nežno spominja, kako je Blaž ponoči prilezel k nji skozi okno - kako neki je zvedel, da je njen Žane v Ljubljani? A Blaž o nočni pustolovščini ne ve nič, on je bil na sestankih različnih strank, za katere agitira - pa ne da ga je Meta varala s kom drugim? Kipeč od jeze odide, tedaj pa se izkaže, da je bil nočni obiskovalec Konkordat; Meta ga kakor Putifarka odpelje v hotel, za njima pa Krjavelj ogorčeno maje z glavo. - Na Martinkov nasvet se Mortimer našemi v Poloničinega zaročenca Nandeta pl. Basaja in Polonica mu srečna pade okrog vratu; pobegniti morata, Mortimer-Nande jo bo čakal v Krjavljevi koči. Tačas pride v krčmo dr. Pacek, za njim Jež, ki gre kot prostovoljec v boj zoper angleško kraljico - prostovoljce je prišel nabirat sam angleški general. Končno prihrumi še baron Trenk: ker je pač Trenk, bo generalova nevesta njegova in pika! S hajduki obkoli hotel, medtem pa Konkordat javka, da je prevaran in da se je na Metinih prsih iz hudiča prelevil v sentimentalnega lirika. Na koncu se v veselem sprevodu zvrstijo vsi pari: kraljica Marija poda roko baronu Trenku, Polonica Mortimerju-Nandetu, Meta, ki ji je Žane ušel v Ljubljano, pa Blažu. Le Konkordat obupuje, a Meta ga potolaži: vse skupaj je le predpustna šala, on bo vselej njen in ponoči ... Konkordat se srečen pogrezne v podzemlje.

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA SLOVENSKE DRAMATIKE

ZAGATNA DOBA

Dobe 3

Taras Kermauner

2006

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU
Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA
Podniz: Dobe

KAZALO

MARGINALIZACIJA V DRUŽBI (ob Reharjevi drami **Na mrtvem tiru**)..... 1
KOMEDIČNO VRAČANJE V SREDIŠČE DRUŽBE (ob Čufarjevem **Eksu**) 55
KOMEDIČNO VRAČANJE V DRUŽBO SE NADALJUJE (ob Čufarjevi **Ameriški tatvini**) 82
TUDI DRUŽBENA MARGINALIZACIJA SE NADALJUJE I (ob Mrakovem **Ivanu Groharju**)..... 110
LEVA REVOLUCIONARNA RAZREŠITEV PROBLEMA DRUŽBE IN ČLOVEKA ali ZAGOVOR PRAVIČNIH LIKVIDACIJ (ob Štihovi in Kajuhovi **Materi**) 118
LETO 1940 Z VIDIKA 1941 (ob **Materi**)..... 136
OPOMBE k razpravi LETO 1940 itn...... 163
MODROSLOVNA RAZREŠITEV PROBLEMA DRUŽBE IN ČLOVEKA I (ob Reharjevi drami **Nekje na Jutrovem**)..... 170

RELIGIOZNA RAZREŠITEV PROBLEMA DRUŽBE IN ČLOVEKA I
(ob Mrakovem **Herodesu Magnusu**) 184
OPOMBE k razpravi RAZLIČNE OBLIKE SLE PO LJUBEZNI 208
CERKVENO KONVENCIONALNA RAZREŠITEV PROBLEMA ČLOVEKA IN SVETA
(ob Anonimusovi **Skrivnostni noči**) 260
SPREMNE BESEDE 279
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček) 280

SPREMNE BESEDE

Z zagatno dobo mislim posebej na 30-leta. Najbolj temno - brezpomočno - jih je prikazal Rehar v drami **Na mrtvem tiru**; že naslov sporoča bistvo. Drama je iz prehoda 20-ih v 30-leta. Treba je bilo počakati le nekaj let, da se je bistveni VIS - kot gledanja in presojanja - temeljno spremenil; Čufar je bil član Ptje. Vendar njegovi Kodi nista direktno aktivistični, manj kot njegova starejša drama **Polom**. V **Eksu** in **Amtatvini** skuša dramatik občinstvo aktivirati skoz smeh, vrača se k vzorcu ČD. Medtem ko nadaljuje Mrak smer **Mrtvega tira**, le da daje v središče Umtka - slikarja Groharja -, ki ima vizijo, vendar pri nji ne vzdrži.

Polrešitev dasta LRevarja Kajuh in Štih z dramo **Mati**, ki je stoodstotna Stl agitka; utemeljuje temno plat LReve, podano kot Etnujo, kot edini Praizhod iz težav.

Polrazrešitev je ena. Drugi izhod je Reharjev, **Jutrovo** je metafora za TaSljo, prvo desetletje PoV, čas Stla, ki ga Rehar RR s stališča Fifa-modreca. Drama je celo v verzih. Tudi tokrat je moja analiza ostala fragment. Analiza **Groharja** pa je kar se da kratka. Esej sem si zamislil kot prvi del daljše razprave, obsegajoče še tri dele oz. analize Mrakovih dram: **Emigrantske tragedije**, **Čajkovskega** in **Kleista**. Bom zmogel po - uspešni - operaciji načrt izpeljati?

Ob modroslovni Reharjevi je še religiozna ali Verrešitev, daje jo Mrak v drami **Herodes Magnus**. To naj bi bila tudi moja pozicija. Mi je bližja od Reharjeve v **Jutrovem**? Od Štihove-Kajuhove v **Materi** gotovo; a bil je čas, ko sem podpiral tudi to, okrog 1945. Čeprav sem večkrat padal v zagatne in navidez-začasno brezizhodne situacije, sem jih zmerom tudi razreševal, z aktivizmom, vero, silovito odločitvijo, ki me je vrgla iz MePa, vodečega v OIS.

Desete razprave - **Opombe k Sli po ljubezni** - ne smemo vzeti le kot dodatek. Razprava - **Opombe** - obravnava ErS kot poskus razrešitve problema človeka; v obzir jemljem SD iz najbolj Raz obdobij, tudi iz 20-let, Kraigherjevo dramo **Na fronti sestre Žive** itn. - Nazadnje sem dodal še 11. razpravo, da pokažem na razliko med PriRlgVer držo, Mrakovo v **Herodesu**, in Konvstereotipno uradno Katznano, ki jo reklamira KC.

14. XI. 2006

VSEBINE DRAM
(povzela Alenka Goljevšček)

Radivoj Rehar: **NA MRTVEM TIRU**, 30. leta

OSEBE: *BRANKO BLAŽIR, absolviran filozof. SILVA VODAN, izgubljeno dekle. STANKO SRNEL, abiturient učiteljišča. MIRA BRDOVNIK, brezposelna kontoristka. VALO MEDEN, brezposelni novinar. CIRIL PEČAR, brezposelni knjigovodja. EMA SKOČIR, reducirana uradnica. OLGA BENČAN, brezposelna tipkarica. IZAIJA GALUN, poklicni brezposelnež. AGATA, beračica in vedeževalka. - Kraj: baraka v predmestju. Čas: leto 1927.*

V baraki živi skupina odrinjenih, vsem so odrekli pravico do dela in kruha, nihče jih ne potrebuje, odrinili so jih na mrtvi tir. Vendar stiska v njih ne ubija človečnosti, med njimi vladajo sočutje, dobrota in solidarnost. Mira lepo skrbi za bolnega Srnela, Agata deli z vsemi, kar priberači. Vsi bi radi kvišku, v življenje. Olga sanja o poroki z Milanom, ki pravkar polaga odvetniški izpit, predstavlja si gosposko življenje onstran bede, ki jo doživlja zdaj. Ema, ki je zaman iskala službo, se priduša, da se bo začela prodajati - z njihovega mrtvega tira itak ni mogoče drugam kakor v zločin ali blato. Vtem Meden pripelje Silvo, ujel jo je, ko je ravno hotela skočiti z mostu. Dekle se divje brani sočutja in pomoči, v svojem brezupu ne vidi drugega izhoda kakor v smrt; postane ji slabo, odpeljejo jo v posteljo. Prideta Galun in Pečar, vlomila sta bila in zdaj pripravita za sostanovalce pravo gostijo s sirom, salamo in vinom. Vsi tolažijo Olgo, ki se je obupana vrnila iz mesta, saj je Milan po svojem uspehu noče več poznati. Tudi Silvi, ki si je kmalu opomogla, skušajo vrniti vero v življenje. Silva jim prizna, da je pocestnica, bila je kar zadovoljna v svojem blatu, zdaj pa na cesto ne more več, ker je bolna, poleg tega pa nosi pod srcem otroka, za katerega ne ve, kdo mu je oče. Meden in Blažir dekle prepričujeta, da mora otroka roditi, v novem svetu, ki bo zrasel iz razvalin sedanjega in ne bo več postavljal ljudi na mrtve tire, bo prostora tudi zanj. Blažir celo ponudi dekletu zakon, biti hoče oče njenemu otroku, ki bo nov človek bodočnosti - to je naloga, vredna sleherne žrtve, in izvrševal jo bo z voljo, ki bo zmogla vse! Silva kar ne more verjeti v novo srečo, vsi so razigrani, vrnila se jim je vera v človeka. Skupnost bo dobila resničnega, živega otroka, vsi hočejo skrbeti zanj, nič več se ne čutijo na mrtvem tiru. Meden preroško oznani, da v daljavi že sliši vihar nove svetovne vojne, ki bo počistil vse, kaj je gnilega in zadušnega, zato ne smejo pasti, dokler ne nastopi njihov dan! Blažir doda, da morajo vsi izobčeni ohraniti svoje sile za veliki boj bližajočih se dni in za novo življenje, ki bo vzkalilo iz njega. Barakarji si napijejo: iz ruševin prepada vstaja upanje, še bo prišel njihov čas!

Radivoj Rehar: **NEKJE NA JUTROVEM**, po vojni

OSEBE: *SALADIN, sultan. MEHMED PAŠA, veliki vezir. JUSUF, dvorni norec. SULEJKA, sultanova favoritka. MUSTAFA, poveljnik straž. JAKUB, vrhovni*

krvnik. SELIM, prerok nove vere. ABDUL MALIK, DŽAFER, OMER, IBRAHIM, NAZIM, RAŠID, njegovi učenci. AMINA, prerokova spremljevalka. Evnuhi, odaliske, verniki. - Kraj: na Jutrovem. Čas: nedoločljivo nekoč.

PROLOG: Jusuf predstavi sebe in igro: ta ni ogledalo, ni svarilo, vse je le sanjska podoba, gledalci pa naj se smejejo in čim prej pozabijo na vse, kar bodo slišali.

1. DEJANJE: Saladin je neobčutljiv za Sulejkine čare, skrbi ga prerok Selim, ki hodi po deželi in oznanja novo vero. Mehmed paša, ki ga je bil poslal nad krivoverce, se vrne s slabimi novicami: zapiral je, mučil in pobijal, a za vsakim pobitim jih je vstalo še več in sovraštvo do sultana narašča; treba je nehati z morijo, potem bo tudi nova vera izgubila zagon. Tedaj pride na dvor prerok sam, da bi sultana posvaril in ga poučil o resnici: nauk, ki ga oznanja, je večen, saj uči ljubezen in sočutje, boj zoper pohlep, maščevanje, ubijanje; sultan ne bo ubežal kazni, če bo še naprej grešil tako kot zdaj. Jusuf pripomni, da novi nauk sploh ni nevaren; naj torej osel riga, slon pa naj gre mirno dalje ... Sultan se razveseli te misli in odpusti Selima z naročilom, naj le širi svojo vero, kolikor jo more, nihče ga ne bo več preganjal. Selim slaveč sultana odide, na dvor pa se vrneta brezskrbnost in mir.

2. DEJANJE: Selimovi učenci pripravljajo upor zoper sultana, kajti staro zlo je treba zatreti, če naj zmaga dobro - ni vere brez oblasti! Tedaj priteče Ibrahim: Selim je odšel k sultanu, izgubljen je! Abdul Malik se namudoma vrže v akcijo: treba bo dobro vnovčiti prerokovo smrt, dvigniti razkačeno ljudstvo v upor, prevzeti oblast... Sredi načrtovanja pride Selim, spremljan od Amine in navdušene množice: Alahova zasluga je, da njihov nauk ni več preganjan, po njegovi volji je sultan spregledal. Prej se je nauka bal, ker je mislil, da hlepi po svetni moči; ko pa ga je spoznal, se je pomiril - naj torej tudi učenci pustijo sultana v miru. Po prerokovem odhodu »trdo jedro« učencev sklene, da ne bo odstopilo od svojih načrtov; do skrajnosti bo razpihalo občutek ogroženosti tako med verniki kot med sultanovimi privrženci ter jih dvignilo v upor - prerok pa se bo že potolažil, ko bo videl, da je to novi veri v prid.

3. DEJANJE: Sultan je spet zaskrbljen, prej so godrnjali selimovci, zdaj godrnjajo tisti, ki so mu bili prej zvesti, on pa bi rad mir... Mehmed paša sili sultana, naj prekliče dovoljenje, ki ga je dal Selimu, ker bo sicer izbruhnil upor, kolikor že ni. A Saladin noče, tudi bežal ne bo - če so se uprli tisti, ki so učili ljubezen, dobroto in odpuščanje, je verjel lažem, bil je torej bedak, pa naj stori še bedaški konec. Konec je res blizu, Abdul Malik vdre na dvor, pošlje sultana in njegove na morišče in se sam okliče za sultana, evnuhi, policaji, rabelj, norec in Sulejka pa samo zamenjajo gospodarja. Selim je ogorčen: kaj se bo spremenilo, če bomo ubirali ista pota kot prejšnji mogotci? Treba se je odpovedati zlim in sebičnim strastem, opustiti vse, kar nasprotuje dobroti in ljubezni... Abdul Malik se z vsem strinja, vse obljubi, preroka s častjo in slavo pospremi v mošejo.

4. DEJANJE: Sultana skrbi, ker prerok postaja nadležen, noče priznati, da je nauk eno, oblast pa drugo. Džafar paša poroča, da Ibrahim in Rašid ščuvata ljudstvo, češ da je sultan prevaral svetega preroka in da je še hujši trinog od Saladina. Abdul Malik se odloči, da bo začenjajoči se upor zatrl v kali: oba zaslužita smrt, kadi Omer pa naj ju toži in obsodi. Pri sojenju Ibrahim ostane trden in ponosno odide v smrt, Rašid pa se zlomi in postane hlapec in vohun.

A že je tu ogorčeni prerok: Abdul Malik je izrabil čisto vero in se po njej dvignil na oblast, postal suženj nasilja - do jutri zjutraj naj resno premisli o odstopu! Po prerokovem odhodu sultan naroči kadi Omerju, naj poskrbi, da se bo sveti prerok ponoči preselil v raj.

5. DEJANJE: Veličastna pogrebna slovesnost, med ljudstvom nastajajo legende o prerokovi smrti, pa tudi govorice o tem, kaj se je v resnici zgodilo. Nekateri so razočarani, drugi cinični, vse pa obvladuje strah. Omer zasuče poslovilni govor tako, kot da je prerok z zadnjim dihom Abdula Malika določil za svojega naslednika. Tedaj plane iz množice Amina in razkrinka sultana kot prerokovega morilca; podpre jo eden od vernikov, a oba odvlečejo kot blazneža, vznemirjeno množico pa pomiri Jusuf: vse je v redu in bo ostalo, dokler Alah spet ne pošlje kakega svetnika-preroka. Vse je le ples, vrtenje sem-tja, pa če se temu smejiš ali pa jokaš.

Tone Čufar: **EKS**, 1934

OSEBE: *MILAN, študent. HREN, mestni župan. HRENOVA, njegova žena. MIRA, njuna hči. CILKA, v službi pri Hrenovih. KLJUKEC, tajnik na rotovžu. MEŽAN, gostilničar. IGOR, njegov sin. KAŠAR, učitelj. SULC, policaj. MIHAČ, JURJEVEC, HLAČON, TOMAŽEV, BALANT, FAJDIGA, meščani. HLAČONOVA. POŠTAR.*

1. DEJANJE: Milan se po dolgem času oglasi doma, kjer ga vsi prijazno sprejemajo, posebej župan in županja, ta študenta rada vidi in se jezi na moža, češ da je oženjen z rotovžem (kjer ima mlado in lepo tajnico). Res je Hren na moč zaposlen s sklicevanjem seje, a možje, ki bi morali nanjo, raje sedijo pri poliču v Hrenovi gostilni. Medtem Igor zaljubljeno strmi v Mirino okno; Milan prijatelja pri tem zaloti in obljubi, da bo zaljubljencema pomagal, kajti resnična ljubezen je v neiskrenem in nepoštenem svetu redka cvetlica.

2. DEJANJE: V Mežanovi gostilni možujejo nasprotniki Hrenove stranke, ko prihiti Mihač, za njim Kljukec in nazadnje še Šulc z važno novico: prišel je strog ukaz, da je treba budno paziti in takoj naznaniti vsak temen element. Ker nihče ne ve, kaj je temen element, se vsi zbojijo peiskave in se odpravijo domov »pospravljat«. Tudi Mežan ukaže sinu, naj s podstrešja spravi letake, s katerimi so pred volitvami smešili sedanje vladajoče. A Igor ima v glavi vse kaj drugega, obupan misli na samomor, ker da se je Mira odvrnil od njega. Milan prijatelja tolaži, mu daje pogum in mu zagotovi, da bo nesporazum kmalu urejen.

3. DEJANJE: Mira preseneti domače z odločitvijo, da bo šla v samostan, pravi vzrok za to pa prikriva; Igorja so namreč zaradi letakov, ki jih je bil zmetal v potok, spoznali za temni element in ga zaprli. Županjo popade panika, spomni se, da je Igor kar naprej oprezal okrog njihove hiše, gotovo je atentator! Župan je prisebnejši, ukaže, naj se fanta le posvari in izpusti. Vtem prileti Kljukec z novico, da je na rotovž prišel kurir, ki najavlja ministrov obisk. Hren je ves iz sebe: kolikšna čast, kakšno odlikovanje!

4. DEJANJE: Mesto se razburjeno pripravlja na ministrov obisk, le Milan se posmehuje: ljudje poskakujejo po tej zemlji kot klovni v cirkusu, z ministri ni nič drugače, vsak hip nas lahko odnese in postanemo ekscesarji, eksministri,

ekšžupani ... Igorju pa ni do smeha, Milanu razodene, da bo pobegnil čez goro k stricu, da si ohladi srčno bolečino.

5. DEJANJE: Razburjenje v mestu narašča, ura ministrovega prihoda se bliža, Mežan išče sina, ki ga ni nikjer, pri Hrenovih pa najdejo Mirino poslovilno pismo, ker da gre v smrt. Hrenova omedli, Hren je obupan, ko priteče Tomažev in ogorčen pove, kakšne nespodobnosti se dogajajo: Miro da na mostu objema Mežanov fant, pa kar o belem dnevu! Milan brž zastavi dobro besedo za prijatelja, ta je Miro vendar rešil, ko je hotela z mostu v vodo, staršem torej ne kaže drugega, kakor da pozabijo na nasprotstva in oba zaljubljenca združijo! Zaradi prestanega strahu omehčani starši obeh mladih to rade volje storijo, Mira in Igor se srečna objameta. Tedaj pride brzojavka, da ministra ne bo, ker je vlada padla. Milan spet povzame besedo, oznani, da je zdaj Hren ekšžupan, tako je, če delajo politiko besedolomci in neznačajneži! S pojedino, ki so jo pripravili za ministra, pa bodo praznovali zaroko Mire in Igorja, kdo ve, če ne bosta kdaj tudi onadva župan in županja - če prej ne, pa takrat, ko bo on sam minister!

Tone Čufar: **AMERIŠKA TATVINA**, 1935

OSEBE: *HANŽIČ PETER, veletrgovec. AGATA, njegova žena. ELI, SLAVKO, njuna otroka. ŠPELCA, hišna pri Hanžičevih. TINE, oskrbnik na Ražnjevcu. KRAJEC ANTON, bančnik in zadružnik. BOGO, njegov sin. KRIŽNIK RIKO, študent. DETEKTIV.*

1. DEJANJE: Eli strašno žeja po življenju, dom se ji zdi kakor ječa, želi si »študirati« v Parizu, le denar za to bo treba izpuliti od staršev. Starši kajpak niso navdušeni, za mater je Pariz leglo pregreh, očeta pa itak zanima samo politika in časopisni napadi nanj in na prijatelja Krajca. Krajčev sin Bogo je do ušes zaljubljen v Eli, a zanjo je preboječ in prespodoben, z njim se le norčavo igra, njeno srce je oddano Riku, tovarišu iz študentskih let, ki si upa še več, kot je treba; celo to, da pride v hišo in Hanžičevima natvezi, da se je njun sin Slavko, ki je že pred leti odšel od doma, spetljal z revnim dekletom in dobil otroka, dekle pa da zdaj živi v taki bedi, da bo prineslo otroka sem, če ne dobi denarne pomoči. Agata vije roke (kakšna sramota, z žensko iz predmestja!), Hanžič pa Riku našteje denar. Tedaj prihiti Eli z novico, da se je izgubljeni sin vrnil. Riko jo pobriše, starša pa pripravita sinu lep sprejem: mati solze, oče palico.

2. DEJANJE: Hanžičevi in Krajčevi so na letovišču v Ražnjevcu, Agata z vso naglico pripravlja zaroko Eli in Boga, Hanžič pa nad kilavim bodočim zetom ni preveč navdušen, poleg tega pa ga še zmeraj žrejo časopisni napadi nanj; Slavku poveri nalogo, naj iztakne, kdo so »obrekljivci«. Medtem Eli trdovratno zasleduje svoj načrt: ker starši nočejo in nočejo izpljuniti denarja za Pariz, skuje Eli z Rikom pravo zaroto, v katero pritegne tudi Tineta z obljubo, da bo pomagala njegovi zaroki s Špelco: ko se Eli in Bogo nežno sprehajata, uprizori zamaskirani Riko ugrabitev po ameriškem vzorcu, šlevastega Boga poveže v rjuho, pusti izsiljevalsko zahtevo po odkupnini in z Eli izgine. Boga »odkrije« Tine, vsi priletijo na kup in v paniki zberejo zahtevani denar; na ukazano mesto ga seveda odneseta Tine in Rikov prijatelj, ki nastopa kot detektiv.

3. DEJANJE: Vsa družina je potopljena v žalost in skrbi, Tine mora stražiti hišo z revolverjem v roki, Agata toži in joče, Bogo obupuje, le Hanžiču se zdi vse skupaj sumljivo. Tedaj pride Elino pismo s čestitkami za materin rojstni dan in s pozdravi »na poti v Pariz«. Kmalu za pismom pa se pojavi tudi Eli, s Parizom ni bilo nič, saj je Riko izsiljeni denar porabil za ustanovitev svojega časopisa. Eli iz jeze sklene, da se bo z Bogom zaročila.

4. DEJANJE: Tečejo priprave na zaroko, Bogo je v devetih nebesih, le Hanžič godrnja nad piškavim ženinom. Iz mesta se vrne Slavko in prinese časopis, ki naznanja Elino zaroko, spremljano s posmehljivim komentarjem in namigovanjem na malverzacije Hanžiča in Krajca; časopis menda izdajajo študentje. Vsi so ogorčeni, ne kaže jim drugega kot da z zaroko pohitijo, sicer bo škandal še večji. Ko je vse že v teku, se oglasi avtomobilska hupa, Eli odhiti in se vrne z Rikotom pod roko: to je njen prvi izvoljenec, adijo, odhajata v Pariz! Krajec je na smrt užaljen, spre se s Hanžičem in odvleče omedlevajočega sina - naj bo srečen, da se je rešil pokvarjene ženske! Hanžič besni, ženi očita, da je vsega ona kriva, ona je silila, naj da falotu denar, ga branila pred policijo … Zapodi se za ženo, ki prestrašena beži, pred polno mizo ostaneta le Tine in Špelca: zdaj je vse njuno, praznovala bosta svojo svatbo! Le hitro, preden si premislita!

Karel Destovnik Kajuh / Bojan Štih: **MATI**, 1941

OSEBE: *IVAN PETELIN, oče. MARIJA, njegova žena. PETER, njun sin. ANA, Petrova zaročenka. FRANC, Marijin brat. JAKOB STARE, krčmar. ANGELA, soseda. - Godi se v tridesetih letih dvajsetega stoletja.*

1. DEJANJE: Peter, ki je vključen v revolucionarni odpor, je zaprt, dolžijo ga, da je izvršil likvidacijo. Oče je besen zaradi »sramote«, ki mu jo je prizadel sin, mati v svoji pretirani ljubezni obupuje: njen sin ne more biti morilec, po nedolžnem trpi; tudi Ana je ne more potolažiti, še manj prepričati, da je delo za revolucijo plemenito, da si prizadeva za srečo vseh ljudi. Mati je gluha za vse, vidi samo »svojega malega, dobrega Petrčka«; mož se ji surovo posmehuje, kar še stopnjuje njen obup in osamljenost. - Franc pripelje Stareta, ta materi za dobro plačilo pove imena Petrovih tovarišev, ki so izvršili likvidacijo. Mati v svoji slepoti sklene, da bo sina rešila z izdajo, trpijo naj tisti, ki so krivi, ne pa njen Peter.

2. DEJANJE: V pogovoru s Petrovimi starši Ana izpove svojo vero v boljši svet; a zanj se je treba boriti, treba je iti prek trupel vseh, ki jih pri tem ovirajo, zlasti tistih, ki izdajajo - zaprli so šest Petrovih tovarišev. Oče se jezno posmehuje Anini veri, nato dekletu pokaže vrata, sam pa odide v gostilno. Mati Ani očita, zakaj ji ni povedala, da je Peter nedolžen. Ana spozna, kdo je izdal Petrove tovariše, in z gnusom zapusti hišo. Mati njene obsodbe ne razume, prepričana je, da ima pravico za sina storiti vse. - Angela prinese novico, da je Peter izpuščen. Svidenje je veselo, celo oče pride sina pozdravit. A v Petrovo srečo kane grenkoba: Ane ni, starša mu dopovedujeta, da sta jo nagnala, ker se je vlačila.

3. DEJANJE: Petra so doživetja v zaporu in bolečina zaradi Ane le še bolj utrdili v njegovem revolucionarstvu, svojo vizijo brani pred ugovori matere in Franca, za katera je Petrovo delovanje zaletavanje z glavo v zid; dober je, a so ga preslepili ... Tedaj pride Ana, da bi vzela svoje stvari. Mati jo skuša čim hitreje odpraviti, divje brani sinu, da bi se pogovoril z zaročenko, češ da ni »poštena«; zaman. V pogovoru z Ano Peter zve za krivdo svojih staršev, očetu očita sebičnost in pomanjkanje ljubezni, materi slepoto in izdajo; oditi mora v boj, da popravi, kar je zagrešila ona. Mati mu krčevito brani, toda Peter odide z Ano, čeprav mu je težko. Mati je obupana in ko jo surovo nahruli še mož, se odloči, da bo šla za sinom in ga prosila odpuščanja, sicer ji ni živeti. Oče ostane sam, besen in prestrašen v svoji zapuščenosti.

Ivan Mrak: **IVAN GROHAR**, 1936

OSEBE: *VRBA, ces. kr. nadsvetnik, šolski nadzornik, prof. slikar itn. DR. DIXI, pisatelj, publicist, novinar. JESEN, ces. kr. profesor. DR. KRIGLER, predsednik advokatske komore, domoljub in mecen. IVAN GROHAR, slikar. ROBERT SLAPŠAK, slikar. TONCA SMLEDNIKOVA, učiteljica. MICKA, natakarica.*

1. DEL: Grohar, več lačen kot sit, si je kot blagajnik Umetniškega društva sposodil društveni denar in odšel na Primorsko slikat. Vrba, ki ceni le, kar je urejeno, znano in varno, je prepričan, da je Grohar denar poneveril in ušel, predati namerava slikarja sodišču, kljub temu, da Robert in Tončka jamčita zanj. Po odhodu Vrbe se v pogovoru med Tončko in Robertom razkrije vsa Groharjeva tragedija: zavistni kolegi mu odjedajo naročila, očrnili so ga pri župniku v Trnovem, ki mu je naročil poslikavo cerkve, spotikajo se nad njegovo samosvojostjo, nad tem, da je tako do kraja posvečen slikanju ... Skleneta, da bosta zbrala manjkajoči denar, Groharja morata na vsak način rešiti. - Robert prinese denar na sejo društvenega odbora; pove, da se je Grohar vrnil, prinesel je s seboj več kot polovico denarja, za ostalo natančen obračun in kup podob. Vendar je problem že prišel v javnost in dobil politične razsežnosti, izrabljajo ga strankarji za medsebojni boj. Robertovo prizadevanje je zaman, odbor sklene, da izroči Groharja sodišču, naj ga arest nauči reda in discipline. Robert vrže denar pred nje, a »sramote« se noče nihče dotakniti.

2. DEL: Tončka nagovarja Groharja, naj se z begom izogne zaporu, a slikar se ne more odločiti, da bi zapustil zemljo in ljudi, ki jih slika. Pride Vrba, da bi razložil svoje stališče: ima se za enega od čuvarjev reda, brez katerih bi vse propadlo; Grohar pa je zanesenjak in neurejen ... počemu je s kmetov silil v mesto in se štulil med umetnike? Vrbi na časnikarsko podel in manipulativen način sekundira Dixi. Tončka in Robert Groharja obupano branita, Tončka obtoži sokrivde vse, ki so mu odvzeli naročila, sumi celo Roberta, katerega odnos do Groharja je dvoumen ... Slikar izpove, da si je sam stesal svoj križ, kriv je, naj hoče ali ne. Mirno bo sprejel nase svojo usodo. - Čez nekaj let se Tončka in Robert srečata v Škofji Loki, Robert išče Groharja. Tončka mu pove, da Ivan slika, proda nič, strada, pa tudi precej popiva. Odideta, da bi ga poiskala, tedaj pride v kavarno petični Krigler, ki je bil pravkar slovesno odprl novo

šolo, takoj za njim Grohar, da bi ga prosil za podporo: tako rad bi slikal, pa nima za barve in platno. Krigler ga samozadovoljno kara, ga poučuje, se posmehuje njegovi viziji samorodnega ustvarjalca, čeprav so jo tudi po svetu že priznali - na Dunaju je bila razstava slovenskih impresionistov velik uspeh. Nazadnje mu, pretresen nad svojo plemenitostjo, podari petak. V dno duše ponižani slikar naroči za podarjeni denar vina, loteva se ga strašna osamljenost, celo preganjavica; ko ga Tončka najde, ji očita, da ga je izdala, izpove, da je izgubil vero v življenje, da pije za svojo pogrebščino ... Pride Vrba v spremstvu Kriglerja in Dixija, za njimi Robert. Vrba pred vsemi prizna, da so Groharjeve zadnje slike odlične, v njih da je red, dognanost, mir; uspeh na Dunaju mu je potrdil tisto, kar si prej ni upal misliti, zdaj ponuja razstavo. A za Groharja je prepozno: te slike so laž, vse je opljuvano, v njegovem srcu vlada praznota in želja po pozabljenju ... Odide, Tončka pa vrže vsem v obraz, da so ga ubili, saj Ivan umira za jetiko. Vsi, z njo vred, so ubijalci.

Ivan Mrak: **HERODES MAGNUS**, 1967

OSEBE: *HEROD VELIKI, kralj Judov. ANTIPATER, njegov sin. KLEOPATRA, njegova četrta žena. MATTATHIAS, Veliki duhovnik. EOS, nadzornik sužnjev. Centurio, vojaki, sužnji, baklonosci.*

1. STOPNJEVANJE: Heroda obisk treh magov, ki sledijo novi zvezdi na poti do novorojenega kralja, do dna vznemiri, boji se za svoj prestol, obenem pa ga muči slutnja, da se v njegovi deželi dogaja Neznanskost. Strah mu še stopnjuje sin Antipater, čist, občutljiv mladenič, podvržen mističnim zamaknjenjem (»krčem bogov«); ta sanja samo o novi zvezdi, medtem ko je za Heroda zvezda izmislek demonov. Sina bi rad »prikoval v svoj svet«, zato mu ukaže, naj skrivaj sledi magom in novorojenca kot uzurpatorja ubije; izroči mu meč Juda Makabejca in ga s tem določi za svojega naslednika, dolžan je izpolniti kraljev ukaz. Antipater se najprej obupno brani, a moč nasilnega očeta ga premaga, da vzame meč in odide, Herod pa se v dvomu sprašuje, če ni stopil nebu navkljub?

2. STOPNJEVANJE: Kleopatra ščuva moža zoper sina, ki ga smrtno sovraži, razvnema moževo ljubosumnost, češ da sin ni njegov, da mu kot Makabejec streže po življenju in prestolu. Herod je morilec, dal je ubiti Antipatrovo mater, njenega brata, pobil ves njun rod upornih Makabejcev, a ob Antipatru je negotov, ker ta v njem budi »drget po Neskončnem«. Vsi umori so Herodu premalo, rad bi izzval samega Jahveja, ga prisilil, da bi spregovoril. Zato ukaže pomor betlehemskih otrok in čaka: kako, kdaj se bo oglasil On?

3. STOPNJEVANJE: Heroda preganja zmeraj hujši nemir, čaka na Njegov odgovor in obenem trepeta pred tem. Noč je polna zla, celo previdni veliki duhovnik si upa kralju očitati, da je pohelenil judovski dvor, zidal templje malikom, moril ... Herod ga nažene, obseden je od ugibanja, kakšen bo Njegov odgovor, trga se med nenasitnim pohlepom po življenju in zapovedjo odpovedi, z gnusom zavrne Kleopatrine bogove in čaka, čaka ...

4. STOPNJEVANJE: V sredo Herodovih muk se vrne Antipater, ves prevzet od Neznanskosti, ki jo je doživel ob Otroku in njegovi Materi. Očetovega naročila

ni izvršil, nasprotno, pokleknil je pred Otroka kot pred najvišjega kralja. Herod besni, dolži sina izdaje in zarote, upira da se mu kot pravi Makabejec, grozi mu s smrtjo. Antipater v strašnem videnju doživi očeta kot krvoločnega Moloha, ki mu prinašajo v dar žive otroke, njegov tempelj se mu zagnusi; ves se odpre Luči, ki je nihče ne more uničiti, v krču blažene predanosti izgubi zavest. Herod, ki njegove svetlobe ne more prenesti, saj mu je vse smrad in gnoj, ga ukaže ubiti, krčevito se prepričuje, da so bile sinove slutnje in zamaknjenja le laži.

5. STOPNJEVANJE: Herod se bojuje s prikaznimi svojih žrtev, povsod vidi sina, nori od svoje krivde in od besa nad Njim, ki ga vse življenje ponižuje z molkom. Muke, ki jih doživlja, ga ohromijo, da se ne more premakniti, v strahu kliče Kleopatro, služabnike ... A služabniki so brez moči zoper privide, žena pa se razočarana odvrne od njega, saj ga ceni le kot Kralja, kot Tirana, kot Moč. Herod doživi popolno ničnost svoje moči, preplavijo ga neznosne muke, v katerih se umirajoč vpraša, če mu ni Gospod vendarle na svoj način odgovoril?

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA SLOVENSKE DRAMATIKE

DESTRUKTIVNA DOBA

Dobe 4

Taras Kermauner

2006

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU
Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA
Podniz: Dobe

KAZALO

PONIGLAVO PRESOJANJE PONIGLAVCEV
(ob Mirka Zupančiča **Dolini neštetih radosti** in o SD) 1
TRUBAR IN DOMAČI - KATOLIŠKI - TURKI I
(ob Kmeclovi drami **Primož Trubar**) 102
OPOMBE k razpravi TRUBAR IN TURKI I. 234
ZAMOLČEVANJE RESNICE KOT NAČELO IN PRAKSA I
(ob Flisarjevi drami **Sončne pege**) 242
SPREMNE BESEDE 262
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček) 263

SPREMNE BESEDE

Ob drami MirZupa **Dolina** itn. analiziram situacijo okrog revije Pers in njene ukinitve, razmišljanje pa dimenzioniram v osvetljevanje celotne SD. Moj tekst je polemičen, kajti sama drama **Dolina**, Rca Cankarjevega **Poha**, je polemična zoper grupo perspektivovcev. MirZupova drama je tako krivična do moje in MBP grupe, da me je močno razjezila; odtod moja silovita reakcija. MirZup ni napisal polemike, ampak je Totdestruiral pozicijo MGGe, tudi mojo.

Podobno je ravnalo tudi nekaj članov neoDece - DSD - po letu 1990, ko so se spravili na Kmeclovo dramo o **Trubarju** oz. na Kmecla samega. Iz njihove drže sledi kot ena Strna možnost celo KFz; ker sem to čutil - nevarna leta okrog 94 in 96 -, sem reagiral morda še siloviteje kot zoper MirZupa. MirZup je bil tedaj podrepnik Ptje, a član PoV SHKI, medtem ko so bili Turk itn. člani obnovljene neoDece, ki so pred desetletjem razmišljali o tem, da bi znova osvojili Tot(ob)last tudi v Kuli. Kasneje so odkrili, da Kula ni več važna, le Pola in ekonomija. Zato sem pravzaprav streljal v prazno. Tudi s kritiko SHKI, ki je danes še bolj jalova, kot je bila 64. Napadal sem Negpojave, a Db se je dejansko umikala iz KlasDb v PMLD, kjer pa boj kot Et sila odpade. To sem opazil, PMLD - RMg - sproti razčlenjeval, presojal, kritiziral, obenem pa iskal rešitve v Isu Dti.

FlisarjevaD, ki jo obravnavam na koncu, je kombinacija Trade in PM-RMge; ni Rad v nobenem pomenu, pisana je za trg. Dramatik predpostavlja, da je trg SIKule in SIDbe sam na sebi takšna kombinacija, ne tič ne miš, vsakega po malem. Nič ni več zares, a tisti del SS (srednjih slojev), ki še konzumira Kulo, se dela, K-da bi vendar šlo nekako zares; dela se, a v to sam ne verjame. FlisarD je TrivD na Relvišjem nivoju; zato je tudi Rel uspešna.

14. XI. 2006

VSEBINE DRAM
(povzela Alenka Goljevšček)

Matjaž Kmecl: **TRUBARJEVA VERA**, 1997

Trubar stopi skozi zid časa:

»Jaz sem trobenta božja, ki trobi v ta zanikrni svet brez počitka in brez doma. Za menoj gredo moji ljudje, ki niso izvoljeni, ampak zavrženi, kot tudi jaz nisem Mojzes, ki bi jih vodil v Kanaan. Jih bom pa rešil živalskega greha, zvampane gospode in goljufivih farjev, ki v nenasitni požrešnosti izkoriščajo nevednost in blodnjavost ljudstva. Vojskoval se bom zoper tolovaje, mežnarje in mrtolaze, ki bodo na dan večne sodbe pahnjeni v temo, kjer se bodo plazili po blatu in mrčesu, škripali z zobmi in grizli drug drugega. Moj varuh in zavetnik sveti Primož naj mi stoji ob strani, da mi ne popusti meso, da ostane trden in stanoviten moj duh!«

Prikažejo se štiri romarke z velikansko svečo, moški z lestvijo in Podvolovlješki Jošt, ki nosi brento vode iz žegnanega studenca.

»Ne mislite, da ne vem, kako kvantate in nesramno lažete! Za vami se že leta kadi smrdljiva megla nečistosti, vaš angel varuh je hudič in vsi ste že gnili med nogami - od samih zlodjevih romanj. Toda v božjo bližino ne pripeljejo romanja, kjer se le greh godi, in ne odpustki, ampak le najgloblja vera. Vsa ta kramarija s svetniki, kaj ima vse to opraviti z resničnim Bogom? Pa to stiskanje revščine, da bi zgradili tisti velikanski napuh Petrove cerkve v Rimu? Prav poje Klombner, čeprav je spletkar in me ne mara:

O vi hudi farji, kaj vi delate!
Kristusa morite in ga preganjate,
ta vinograd božji doli tarete
in s to rimsko kurbo prešeštvujete!«

Škerjančevska Lucija in Sholastika se začneta tresti, v krčih padeta po tleh. Hudakončevka razlaga, da vidita mater božjo, ki da hoče cerkev na gori. Trubar eksplodira:

»Trapaste ženske je treba politi z vodo, da se pogasi peklenski ogenj v njihovih zmotoviljenih glavah! Kolikor ne gre zgolj za sleparsko glumaštvo, od katerega dobro živijo požrešni in razuzdani molohovi svečeniki. Ko zmanjka darov, kje drugje spet kdo uzre svetnike ali Marijo v drevesu in vse se ponovi. Lakote, revščine in nadlog v deželi pa zmeraj več!«

Zdaj se skozi zid časa zmuzne Jeronim Stopistran s črnim kozlom, ki da je sam hudič, biča se, kliče k pokori, oznanja sodni dan in se v verskem zanosu slači. Trubar veli tudi njega politi z vodo, nato mu v sugestivnem govoru predoči večnost, v kateri bo trpel neznanske muke zaradi svojih laži in zato, ker iz božjih reči cirkus dela. Jeronim se s kozlom in svojimi ženskami molče in poklapano pobere, Trubar pa grmi nad bahavim in sprevrženim blebetom mnogih, ki bi radi bili zmeraj na pravi strani, to je na tisti, ki ugaja oblasti in prinaša zemski blagor. Koliko se jih je oklenilo evangeljske vere, da bi se izognilo celibatu! Greh se dela vsepovsod, toda kdor je prvi na zemlji, bo zadnji v nebesih, za največje grešnike pa je poskrbljeno že na tem svetu. Zaradi njih trpi naša dežela, njihovi grehi kličejo kazen na vse ljudstvo; to je dobro in pobožno, toda neuko in zaostalo, tisti pa, ki bi jim morali biti gospodje po božji besedi, jih izkoriščajo in pitajo s praznoverjem. Mar niso tudi njega, Trubarja, zavrgli lastni ljudje in ga naganjali z doma, ne vedoč, da je zanj nikdirdom povsoddom, ker se je vanj odpravil svobodne volje in vedrega srca? Čeprav se včasih sprašuje, zakaj se mora venomer pretepati, biti v strahu in na begu, dokazovati, da je vsak jezik dan od Boga in zato božji - razen jezik zla, napuha, laži in hinavščine naših zoprnikov. Dajmo, romarji za Regensburg, prižgimo kar tu vašo velikansko svečo, božji besedi v slavo, nesrečnemu ljudstvu v priprošnjo. Pojte, ne blejajte brez razumevanja, kakor so vas navadili: priložite k besedam srce!

Romarji prižgejo svečo, zapojejo, nato se odpravijo nazaj skozi zid časa. Preden izgine, Trubar še izpove svojo vero:

»Jaz sem eno dobro vojskovanje vojskoval, jaz sem vero in besedo ohranil in ju naprej izročil. Prosite vsi Boga zame, kakor jaz za vse vas vedno k Bogu zdihujem!«

Evald Flisar: **SONČNE PEGE**, 1999

OSEBE: *MATJAŽ. VERA, njegova žena. JOŽEF, njun starejši sin. GREGOR, njun mlajši sin. TADEJ, Jožefov sin. JUDITA, Tadejeva žena. BOŽIČEK.*

1. DEJANJE: Božični večer je, Vera pripravlja slavnostno večerjo in čisti stanovanje kot obsedena, z možem si izmenjujeta hudo pikre pripombe. Družina se zbira, Jožef pripelje Gregorja iz psihiatrične ustanove, Tadej pride s svojo ženo Judito. Odnosi med njimi so trdi, konflikti kar naprej vzplamtevajo. Matjaž je zajedljiv in hudoben, Jožef hoče postaviti na gmajni spomenik vsem žrtvam vojne, Gregor je nor, Tadej mobitel-povzpetnež, ki se ukvarja z nečednimi posli, Judita bivša prostitutka, nad vsemi pa vlada babica Vera, ki za vsako ceno vzdržuje videz samozadostne družine in jemlje božično večerjo kot poskus nekakšne družinske sprave - rada bi nam iztrgala volčja srca in jih nadomestila z ovčjimi, se posmehuje Matjaž. Tadej si skuša od očeta zagotoviti parcelo na gmajni, rad bi tam sezidal motel, Gregor pa se zagleda v Judito, ki jo ima za Frido, posvojenko, s katero sta se od srca ljubila, dokler ni dekle brez sledu izginilo ... Judita, ki se ji nesrečni fant smili, privlačuje pa jo tudi njegova zmožnost za brezrezervno ljubezen, sklene, da bo pač Frida, večkrat si je že želela, da bi bila nekdo drug! Tedaj pride Božiček in se kljub Verinemu odporu vsili za gosta: rad bi jim pripravil praznik veselja, saj je Božič dan razumevanja, dan boja zoper vse grdo in sovražno, kajne? Jožef je ogorčen, hoče oditi, a ne more odpreti nobenih vrat. Isto se dogodi tudi drugim, le Gregor lahko neovirano odhaja in prihaja.

2. DEJANJE: Po Božičkovih besedah je paraliza družine morda znak grehov in nedovoljenih želja, potlačenih v podzavest; treba bo odgovoriti na nekaj vprašanj, rešitev pride lahko samo od znotraj. Pri »zaslišavanju« začne površina družinskega sožitja pokati: Vera izbruhne v sovraštvo do moža, Matjaž do nje, do Jožefa, ki je bil med vojno na nasprotni (rdeči) strani od njega, do Tadeja, ki mu je zgodovina samo sredstvo manipulacije. Izkaže se, da po vojni oče in sin leta in leta nista spregovorila drug z drugim, da je Jožef izvedel zaplembo očetovega premoženja; a pod temi krivdami se skriva še globlja, krivda nad Frido in njeno družino. Frida je Matjaževa nezakonska hči, njenega krušnega očeta soborca je Matjaž tik pred koncem vojne izdal, da bi se sam rešil; likvidacijo, ki jo je izvršil Jožef, sta skrita videla Gregor in Frida. Vera je preprečila ljubezen med njima, prisilila je Frido k odpravi plodu in jo spravila v poboljševalnico - obe doživetji sta bili dovolj, da je Gregor zapadel v trajno melanholijo. A tudi drugi člani družine so s Frido usodno povezani: Jožef se je zaradi nje ločil, a njuno zvezo je preprečila Vera, ki je dekletu brutalno zagrozila s smrtjo. Frida se je ustrašila, spremenila ime in se zaposlila v nočnem baru, kjer jo je Judita zvabila v prostitucijo; prek nje je spoznala Tadeja, se vanj zaljubila in se skušala rešiti iz blata - zaman, Tadej jo je kot solastnik bara surovo pretepel, tudi Judita jo je nagnala. Tu se sled za dekletom izgubi, v družini pa je nenehoma prisotna in prav zato tako trdovratno zamolčevana. - Ves ta družinski gnoj polagoma leze na dan, konflikti in sovraštva se stopnjujejo, Matjaž potegne pištolo, dobi jo v roke Gregor, nato Vera pomeri na Božička: vse je bilo v redu, dokler ni prišel on ... Vendar se ne zgodi nič, vse (samo)spraševanje ni pripeljalo do očiščenja. Božiček odide, ker ga drugje že čakajo, čar zaprtosti popusti, družina se skuša

prepričati, da so bili žrtev prevaranta, vse zdrkne v stari tir, le Gregor in Judita sta se na gmajni darovala drug drugemu. Tedaj se pred oknom pojavi nov Božiček, češ da ima darila zanje. Vsi ga ignorirajo, le Gregor in Judita se šalita z njim, nato z njim odideta, Matjaž pa nemočno gleda za njimi: pri svojih letih ne more več na pot, zakaj ni tega storil takrat, ko bi še lahko?

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA SLOVENSKE DRAMATIKE

VERBALISTIČNA DOBA

Dobe 5

Taras Kermauner

2006

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU
Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA
Podniz: Dobe

KAZALO

JASNOVIDNOST KOT DRUŽBENA KRITIKA (ob Jovanovićevi **Jasnovidki**) 1
DRUŽBENA KRITIKA LUMPENPROLETARIZACIJE
(ob Hočevarjevi drami **Smejči**).....40
DRUŽBENA KRITIKA LUMPENPROLETARIZACIJE SE STOPNUJE
(ob Hočevarjevi drami **Mož za Zofijo**).....73
DRUŽBA SE SKOZI LUMPENPROLETARIZACIJO VRAČA V KLAVSTVO
(ob Hočevarjevi drami **M'te ubu!**) 113
LUMPENPROLETARCI SE SPREMINJAJO V SREDNJI SLOJ
(ob Jesihovi drami **En sam dotik**) 141
SREČANJE S SMRTJO KOT FANTAZMA (ob Petanovem **Začetku konca**).....176
SPREMNE BESEDE.....234
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček) 235

SPREMNE BESEDE

Iz analiziranih dram - tudi iz kompozicije knjige - se nazorno vidi, da med 80-imi in 90-leti v Slji ni bistvene razlike v sami SDbi kot sociološkem in psihološkem fenomenu; razlike so le v Poli, strankarstvo namesto ene stranke, Kpl Ideola in Ekonomstvarnost namesto SocKoma v Rci samoupravljanja. Jovanović sicer podaja (naj)višji Slski pol in Ekonomsloj, Hočevar nizkega, celo najnižjega (klošarji), vendar takšnega, ki prehaja v sloj Žurstov, PsUmtkov, ki zasedajo Sl TeVe, novi SS, ki je drugo ime za Krimdejavnost, za mafijo, a Slskega tipa; Jesih doda Natpotezam Hočevarjevih dram fin psihološki ton, Razrraven nastopajočih nekoliko vzdigne, a ne do višine **Jasnovidke**. Lepo se vidi, v čem je skrivnost Slskega uspeha v tranziciji od Ptje v strankarski Kpl: vsa SDb je pravzaprav enoten organizem, ki ima svoje spodnje organe, ti služijo defekaciji (kriminal), in zgornje, ti služijo vzpostavljanju lepega videza, za katerim pa se skriva gnusen gnojni tvor; oz. organizem sam je eno samo Strš.

Bravec komaj verjame, da je bil vladajoči sloj v Ptjrežimu - pred letom 90 - tako ogaben, kot ga slika Jov(anović). A dramatik bravca prepriča, da ni enostranski. Tudi zato, ker je bil že tako CinHedničesen, ta sloj zlahka preide v Kplpodjetništvo oz. menežerstvo, ki DaSlce tako Fasc, da volijo namesto strankarskih Polikov menežerje; pojav Jankovićev, Popovićev ipd. kot zmagovalcev, kot novih Mojzesov. Slci brez (Ps) Mojzesov ne morejo. Bük se ponuja, a ga večina ne mara, Kl(erike) ima za pedofile in Hine. Malikujemo uspešneže, kar je popoln poraz Ete. O Eti govorijo vse redkejši; še SHKI čuti, da je tako govorjenje prazno in potvarjajoče. Zato se ta sloj umika v stroko in v tržnost, tržnost pa je domena omenjenih menežerjev, ki delujejo kot balkanoidni turbofolk.

Hočevar prikaže, kako se navidez nedolžna Koda (Žursti in barabice vlečejo za nos stare Prolce) Strno spreminja v Krim, v morivstvo; strast se vrača, tudi kot slepa in nasilna, kot krvava, čeprav strastni ubijavec ne ve, zakaj - za kaj - ubija. Rad dezorientacija. Uboj postane Ktz nesmiseln. (Od **Smejči** do **M'te ubu!**) Jesih dodaja v **Dotiku** svet nakazanega, lirskega, verbalno bolj izbranega; dodaja Estatmosfero, ki pa ni zmožna ničesar delumpenizirati.

Vrhunec doseže EstPsiholumpenizacija v Petanovi drami, ki ni **Začetek konca**, ampak Tip konec - eden od koncev - v krogu VSa ničesnega TSa. Petan kot starec se predaja Užu v predstavah, kako Sekdeluje z namišljeno Že, dejansko s So, ki pa je vendar ne sme - ne zmore - priznati, preveč je ta Čl v PMLDbi, v SSlu samoUža.

14. XI. 2006

VSEBINE DRAM
(povzela Alenka Goljevšček)

Dušan Jovanović: **JASNOVIDKA,** 1988

OSEBE: *MILKA, prva dama. SILVA, njena sošolka. ŽELJKO, HRABRO, njena sinova. NADA, Hrabrova sošolka na faksu, jasnovidka. MATKO, star lisjak. VILI, tajnik. JOSIP, teoretik. ZVONKO, pisatelj. NOVAK, varnostnik. SLAVICA, njegova zaročenka. STONE, ameriški ambasador. GLORIA, njegova hči. Godi se v in okrog graščine Bistra na dan 1. novembra.*

1. DEJANJE: V privilegiranem počitniškem domu Milka prireja lov za povabljence, obenem pa bi rada omogočila prijateljici Silvi, da se sreča s svojim polbratom, emigrantom, ki živi v Argentini in piše sovražne članke zoper komunizem. Med povabljenci je tudi Stone in njegova hči, okrog katere si prizadeva Hrabro. Ker bi bila afera s tujko politični samomor, skuša Milka Hrabru, ta se spravi na vsako kiklo, priskrbeti več izbire, da se ne bi zaljubil; povabi obe Silvini hčerki, ki pa zaradi prometnih težav ne moreta priti. To Hrabru pove Nada, nova upraviteljica doma, ki je jasnovidka; pove mu še mnogo drugih uporabnih dejstev, ljubezen do njega ji daje moč, da vidi.

2. DEJANJE: Željkovo govorjenje o Hrabrovi telepatski obveščevalni povzroči med gosti preplah, Gloria se sprašuje, kako Hrabro ve za podrobnosti iz njenega življenja; Novak, kako je Hrabro zvedel za stavko železarjev in jo preprečil, Matko pa, odkod Hrabro pozna številke Matkovih tajnih računov po evropskih bankah; z njih mora Hrabru izplačati kar čedno vsotico za honorar Laibachovcem, kar sam nikdar ne bi storil. Novak odkrije, da je Nada hčerka Kostja Benderja, strokovnjaka za borzo, ki so ga leta 52 izgnali v Švico, Vili pa, da se je v bližnji vasi nastanil sovražni emigrant iz Argentine. Matko naroči Novaku, naj emigranta čim prej spravi nazaj v Argentino, treba je zaščititi Milko in Silvo, da se ne bosta kompromitirali. Vtem prinese Vili pismo, ki ga je Hrabru pisal Bender: odkril je šifro za denar, ki ga je kralj Aleksander deponiral v Švici, Jugi ponuja 50 milijard dolarjev, če bo uvedla demokracijo, kapitalizem itn. Matku se zjasni, da je Bender tudi jasnovidec in da je v telepatskem stiku s hčerko; denar je na vsak način treba dobiti, vse drugo pa zavlačevati - v tem smislu naj Vili odpiše v Hrabrovem imenu. Nato Matko pritisne na Hrabra, sporazumeta se, da bosta delala z roko v roki: onadva bosta jasnovidca, korakala bosta pred vsemi!

3. DEJANJE: Z aretacijo Nade misli Matko Benderja izsiljevati za denar. A ko Hrabro Nadi sporoči njihove zahteve, ona ne more več pomagati; njena ljubezen do Hrabra je izpuhtela, z njo pa tudi jasnovidnost, oči ji pešajo, skoraj slepa postaja. Zdaj je jasnovidna Gloria, ker jo Hrabro ljubi; zato ve, da mora storiti, kar je Nada zamudila: zbežati. Z očetom izgineta, Matko pa se odloči, da bo z mučenjem hčere Benderja prisilil, da bo izdal Aleksandrovo šifro. Da bi bila to literatura? Ni verjetno. V dobri literaturi se zmeraj ve, kje je konec.

Zoran Hočevar: **SMEJČI**, 1994

OSEBE: *LOJZI ZALETEL. JOŽI, njegova žena, Žanitova sestra. ŽANI POLŽEK. MICI, njegova žena, Lojzitova sestra. VIKI, njun vnuk. SMEJČI, TV zvezda. TV osebje.*

1. DEJANJE: Mici pride pogledat k Zaletelovim, kaj je narobe, da ni nobenega na spregled. Lojzi res leži, najprej ima prehlad, potem se odkrije, da ima obvezano glavo - Joži ga je butnila s stolom, ker sumi, da se vlači z neko babnico, še kavbojski rekelc si je kupil, kozel stari! Pride še Žani, njemu kot prijatelju Lojzi jokavo prizna, da je res imel babnico, TV zvezdo Smejči, ki jo vsi poznajo in občudujejo. Ko je Žani še čisto brez sape, se pojavi Smejči sama; po komičnih nesporazumih, ko je Joži že vsa iz sebe od besa, mora Lojzi priznati, da sta se s Smejči menila o sodelovanju pri njeni oddaji Ob kofetku. Lojzi je sodelovanje odklonil, Joži pa zdaj z ihto odloči, da oddaja bo, zanalašč!

2. DEJANJE: Žani se ne more načuditi Lojzitu, Mici pa je huda, moža dolži, da tudi njemu tista TV koza hodi po glavi in da je prijatelju nevoščljiv. Prepir prekine Viki, ki ga stara dva skoraj servilno obožujeta. Viki je nadut in zaničljiv važič, v sebi pa otročji, v kovčku povsod nosi s seboj raketo, ki da jo bo prižgal za kako veliko ljubezen. Pride Smejči, pregovoriti hoče Polžkova, da bi sodelovala pri njeni oddaji: dve družini, ki se poznata že od malega, sta sorodniško povezani, se prijateljsko obiskujeta - kot nalašč za Ob kofetku! Žani je odločno zoper, toda Mici mu potihem prigovarja, da morata sprejeti, že zaradi Vikitove prihodnosti. Medtem se Viki in Smejči znajdeta na istem valu, se ocenjujeta in občudujeta, skratka, duhovno zbližata. Viki zviška kritično udari po starih starših, ki ju ima za kretena, po TV in sploh ter veličastno odide, Smejči pa se s Polžkoma zmeni za oddajo.

3. DEJANJE: TV snema pri Zaletelovih doma, trema je velika, Smejči daje še zadnja navodila. Med snemanjem se oba para razživita, pozabita na kamere in v sočni ljubljanščini pripovedujeta zgodbe iz svojega malega življenja. Vsi so proletariat (kuharica, delavka, špengler, mesar), menijo, da jim je šlo kar dobro: vsi so imeli delo, zavarovanje, trinajsto plačo, perspektivo - delu čast in oblast, čista resnica, za bogastvo niso nikoli porajtali. Lojzi je imel lep glas, hoteli so, da se gre šolat v Ameriko, pa ni hotel, kaj bo on z opero, važna je srčna kultura pa da se imajo ljudje radi pa da si kaj privoščijo, to je smisel! Smejči prepriča Lojzita, da eno zapoje, kar ga tako opogumi, da prinese pijačo na mizo. Vsi tako vneto sežejo po njej, da oddaja uide Smejči iz rok in se konča s popolnim polomom.

4. DEJANJE: Po snemanju so vsi na moč pobiti. Joži je spet obračunala z Lojzitom, Mici je pijana, Žani skuša prijatelja opravičiti, češ njihova usoda je, da se mora zmeraj nekaj posrat. V to razpoloženje pade Smejči: suspendirali so jo, vzeli so ji oddajo in jo dali tisti zoprni plešasti Justi ... Vsi sočustvujejo, ogorčeni so nad krivico, ko pride Viki in jim čestita za oddajo: vendar so enkrat videli taprav folk, kako ga ornk serje, narežali so se do nezavesti, bravo, ljudi je treba pokazat, kakršni so in kako je vse skup brez veze, saj smo vsi sami kreteni, največji pa tisti, ki misli, da ni! Ko izve, da je Smejči suspendirana, se zažene v akcijo: treba je sesut bando, to bo še kraval! Oba mlada podjetno odideta, stari pa še kar poklapano pijejo, le Žani se (malo

prisiljeno) navdušuje nad vnukom, ki da bo rešil njihovo čast. Na lepem se Joži zjoče, prime jo obup in misel na smrt: vse je narobe, krčne žile imaš, na rit padeš in se ne moreš pobrat, pa še grda je bila zmeraj in potem mož gre in se zagleda v eno tako prasico, ki je iz njih naredila ... oh jezes no! Lojzi, prinesi tisti šnops, ki ga imaš v drvarnici, ti, ki si za vse tanajbolj kriv!

Zoran Hočevar: **MOŽ ZA ZOFIJO**, 1996

OSEBE: *LOJZI ZALETEL, upokojenec. MICI POLŽEK, njegova sestra. ŽANI POLŽEK, njen mož. JOZL, njun sin, mali gangster. VIKI, vnuk. JOŽICA, Vikitova punca. ZOFIJA ŠMIRGL POGRBAJS, povzpetnica.*

1. DEJANJE: Lojzi je na obisku pri Mici in svaku, po ženini smrti je osamljen in otožen, sploh je zelo rahločutna dušica. Mici mu prigovarja, naj se oženi, a Lojzi ne najde ta prave. Tedaj Jozl pripelje svojo šefinjo Zofijo, bogato povzpetnico, ki hoče od Polžkovih kupiti Jakopičevo sliko; seveda za bagatelo, saj se Polžkovim niti ne sanja, koliko je slika vredna. Žani jo je že pred časom dobil od slikarja, ki ni mogel drugače plačati novih žlebov, vsem se je zdela »nagraužna«, pa so jo podarili Lojzitu za neko obletnico. Ko Zofija to sliši, takoj ukaže odhod k Lojzitu, še toliko raje, ker je opazila, da se je Lojzi na prvi pogled zaljubil vanjo do ušes.

2. DEJANJE: Po ogledu slike Zofija ponudil 10.000 tolarjev, a Lojzi, ki na prvi pogled ne zna do pet šteti, slike noče prodati, češ da mu je drag spomin. Zofija grobo nažene Jozlna in se nato spravi nad Lojzita z vsemi topovi: sadistka je v njem zavohala mazohista, pogajanje za sliko dobiva povsem drug karakter, padajo že prve klofute, v katerih oba uživata, čeprav je Lojzita hkrati tudi groza pred neznano avanturo. Zofija vsa iz sebe obljubi, da se bo vrnila z »opremo«, in odide. - Medtem Mici zelo skrbi, da ne bo tista kuzla Lojzita ofrnažila. Njen sum še potrdi Jozl, ki se mu je Zofija zaradi oblastnosti in poniževanja tako zamerila, da je službo pri nji pustil in jo sklenil fino zajebati: slika je vredna vsaj 30.000 mark, Mici naj gre k Lojzitu in mu to pove! Mici res odhiti, a Lojzi je zaradi pričakovanja tako raztresen in nervozen, da sestra spozna, kako mu je odveč. Po njenem odhodu se Lojzi mrzlično pripravlja - res da je bil od žene prav rad tepen, a to, kar ga čaka zdaj, je direktno, profesionalno ... A že je tu Zofija v opremi sadistične mučiteljice, z bičem v roki. Lojzi v sveti grozi pade na kolena ...

3. DEJANJE: Naslednji dan najdeta Polžkova Lojzita vsega razbolelega, izgovarja se, da je padel po stopnicah; sliko da je prodal, ampak le za 100.000, ki pa jih ne mara, naj jih Žani kar vzame, saj je bila slika pravzaprav njegova. Med pregovarjanjem, da ja pa da ne privihra Viki z Jožico: ljubezen ga je tako spremenila, da je sklenil ne biti več baraba in se preseliti na kmete, stric naj mu oprosti, da ga je hotel nategniti, zdaj pa to popravlja, v veži je pustil darilo ... Frk, mladega para že ni več, darilo pa je Jakopičeva slika! Po zbeganem mozganju le pogruntajo, predvsem Mici, da si je Viki pred časom sliko od strica sposodil, mu vrnil ponaredek, original pa hotel prodati za svoj račun; Zofija je torej odnesla ponaredek, Lojzi ima pravo sliko, Žani in Mici pa 100.000! Polžkova vesela odideta, tedaj pa vstopi Jozl, ki je vso

spletko spretno organiziral: Lojzi je za sliko in za tisto, kar jo je spremljalo, dobil 2 milijona, Jozlnu je ostal original - že zvečer bo imel v žepu 40.000 mark in potem ga dolgo ne bo nihče videl; zaradi Zofije pa naj Lojzi ne skrbi, ona ima denarja kot pečka, sploh pa je rabila nekaj drugega - a je ljubezen? Bo Zofi k dvema priimkoma dodala še tretjega? Lojzi je ves sramežljiv, ko zazvoni mobitel, povsem nova reč pri Zaletlovih: Zofija prihaja z mercedesom, odpeljala se bosta na Bled na kosilo! Lojzitu se skoraj utrga, Jozl pa mu svetuje, naj se drži, naj gleda, da se Zofa ne bo zaletela, ampak čist zatreskala - pa ne z mercedesom. Žiu!

Zoran Hočevar: **'M TE UBU**, 2000

OSEBE: *MILČE KRAU, bivši direktor zadruge in šef skladišča. ANGELCA, njegova žena. SILVEK, izobraženi brezposelnež. RAŠPA, KURBL, brezposelneža. RUDI POLAK, učitelj telovadbe.*

Milčeta grize, da je moral prodati avto, po svoji navadi se priduša: »M te ubu!« Angelca, bivša lepotica in alkoholičarka, ki bi rada še nekaj ujela od življenja, se je zaljubila v soseda Rudija, z ljubimcem sta se domenila, da bo Rudi nad njima s svojim fitnesom zganjal neznanski hrup, ona pa bo skušala moža pripraviti do tega, da bo v jezi odšel gor - spor bo priložnost, da Milčetu povesta resnico in da ga bo Angelca zapustila; morda pa ona računa še na kaj več? Ko torej Milče grozi, da bo »ubu«, ga Angelca prime za besedo, s ščuvanjem, posmehom, zaničevanjem, češ, reva je, ki samo govori, stori pa nič, skuša razvneti njegov bes. Milče odgovarja pomirljivo: hrup mu ni všeč, a ga ne moti, treba je pač malo potrpet. Na obisk pridejo Silvek, Rašpa in Kurbl; Silvek je bil nekoč Milčetov sekretar, zdaj pa s svojima tovarišema, ki ju ima povsem pod komando, skuša parazitirati, kjer more. Takoj zavoha spletko in Angelci vneto pomaga, saj mu je v največji užitek, če lahko kaj zakuha. Provokacije, namigi, izzivi itn. se vrstijo tako dolgo, da je Milče takorekoč dolžan pobesneti; pograbi sekiro in odide gor, preplašena Angelca pošlje moške za njim, sekira pač ni bila v njenem načrtu. - Čez čas prinesejo moški z Rudijem vred nezavestnega Milčeta, izvežbani Rudi ga je onesposobil s karate udarcem, ko ga je bil ta napadel s sekiro. Silvek uživa v dogajanju, organizira, seveda na tuj račun, požrtijo s popivanjem in pridrži tudi Polaka, češ da je ljubezen treba proslavit. Medtem se Milče zbudi, zave se, da ga žena zapušča; svet se mu je zrušil, vendar skuša z vsemi silami ohraniti dostojanstvo, priključi se družbi in mirno prenaša vse namigovanje, s katerim je radodaren zlasti Silvek. A se počuti izdanega, napetost in gnus v njem rasteta, nihče pa se ne zaveda nevarnosti, ki nastaja v njem kot grozeča skala. Končno začne Angelca s pomočjo Rašpe in Kurbla odnašati svoje stvari k Rudiju in ko je to končano, se z Milčetom v zadregi in zadržano poslovita. Ko ostane Milče sam, še malo tuhta, malo popije, nato si obleče delovno haljo in s sekiro v roki odide. Od zgoraj se zasliši strašen ropot, kriki, nato tišina. Milče se vrne ves krvav, s sekiro in Angelčino glavo; pestuje jo, jo stiska k sebi in joče: Angelca, Angelca, jeeebeeentibooga ...

Milan Jesih: **EN SAM DOTIK**, 1989

OSEBE: *OTON, VOJKO, GREGOR, bratje. CVETA, sestra. RADO, njen mož. TATJANA, Vojkova žena.*

1. DEJANJE: Stari Kumar je bil silovitež, trikrat poročen, s prvo ženo je imel sina Otona, z drugo Vojka, Cveto in Gregorja. Po njegovi smrti so otroci od vdove odkupili hišo, v njej preživljali vikende, zdaj pa nameravajo praznovati Vojkovo poroko. Ko mladoporočenca prideta, Rado v Tatjani prepozna dekle, s katero se je pred leti zabaval v družbi komercialistov in ji potem zrihtal službico. Slavnostno kosilo je na prostem, s tem imajo kar precej dela; Tatjana je ustrežljiva, skuša se vsem prikupiti, vmes pa se kar naprej preobuva.

2. DEJANJE: Pogovor za mizo se plete o ničevostih, skozi katere kdaj pa kdaj udari resnica: dolgočasje, občutek zgrešenosti pri Otonu, pri Cveti mučna, mazohistična ljubezen do moža, pri Vojku praznota imidža, ko ne ve, kdo je, in kaže na zunaj zmeraj prijazno faco, pri Radu spotikljivi spomini in naveličanost, Gregor pa se je sploh izmaknil, odšel po svoje … iz frčade se oglasi njegova violina, za jokat lepo igra …

3. DEJANJE: Družina se spet najde na vikendu. Vsi moški so se zaljubili v Tatjano, pa tudi Cveta hoče gledati, kako možje, potoglavi od deških čustev, doprinašajo drobne, neopazne žrtve Ženski, ker če jih ona sprejme in potrdi, šele so fantje, moški in ljudje. Tatjana to čuti, jih odbija (»nimam, kar iščeš, kar imam, ne dam«), včasih jo je tudi strah, saj jo stiskajo kot vampirji, posebej se boji Gregorja. In se preobuva kot obsedena.

4. DEJANJE: Čas se izteka v pozno jesen. Člani družine so spet skupaj, štenkarijo se med seboj, Tatjana pa je sita vseh, rada bi odšla; Otona izziva, do Gregorja je groba, z Radom se povalja v hosti - vendar ni jasno, če se vse to ne dogaja le v njihovih predstavah in željah; kot ni jasno, ali sta Cvetina otroka resnična ali le njen umislek, ali ni Oton nezakonski sin neke neuravnovešene cipe, defekten in že zdavnaj mrtev … Vse je potonilo v nerazločljivost - prodajmo vendar to bajto in pojdimo, v njej strši! Nič, nič, tako naj bo, kot je, čeprav prekleto, je vendarle še znosno, sprijaznili se bomo tekom let, nato umrli in ne bo nobene brazgotine na svetu … Gregor zaigra, iz gosli prihaja neznosno škripanje; vsi ga zbrano poslušajo in se žalostno smehljajo.

Žarko Petan: **ZAČETEK KONCA**, 2003

OSEBE: *STAREC. SMRTKO.*

Starec se pregovarja s smrtjo, ve, da preži nanj, rad pa bi konec čim bolj odložil. Piše dnevnik, kasnejšim rodovom hoče sporočiti, kako je peljal svoje življenje, da ni živel zaman. Pojavi se Smrtko, angel smrti, naličen kakor klovn; pove, da je njegova naloga, da bi starca zabaval do konca, ki je določen in neizbežen. Starec se boji bolečin in umiranja, rad bi do zadnjega trenutka ohranil dostojanstvo, ne bi se rad osramotil. Smrtko je pripravljen, da mu k temu pomaga: naliči mu obraz - naj si zamišlja, da bo umrl njegov dvojnik, ne

on - in ga uvaja v avtogeni trening, ki pa starcu ne gre in ne gre. Da bi zadevo zavlekel, trdi, da mora še poravnati račune s svojim umrlim očetom. Smrtko se spremeni v očeta; starec mu očita, da je bil nasilen in tiranski, da mu je uničil življenje, predvsem pa bi rad zvedel, če se s smrtjo res vse konča, če bo potem zanj boljše ali slabše kot zdaj. Ker je to skrivnost, ki je živim prepovedana, se oče jezen spremeni nazaj v Smrtka in starcu oponese, da se upira, da ravna drugače kot govori, da si izmišlja izgovore. Ker se boji, da bo moral uporneža nazadnje nasilno ubiti, ga skuša zvabiti v smrt z užitkom, prelevi se v Lidijo, starčevo edino ljubezen, in ga zapeljuje. A starec je utrujen in nezaupljiv, rad bi počival, zato se Smrtko še enkrat prelevi, v ljubeznivo brezspolno bitje, ki ga poujčka kot otroka in ga zapelje v nežen spolni akt. Ko se starec ove, leži Smrtko kot mrtev. Starca popade zmagoslavje: pofukal je Smrt, jo ponižal, jo izenačil z navadnimi smrtniki … kraljestvo Smrti je uničeno, podrto do tal! - V tem hipu starca zadene kap, Smrtko pa se dvigne: starcu je obljubil lepo smrt in nalogo je opravil, čeprav s pomočjo nekaj nespodobnih trikov … Počivaj v miru, dragi prijatelj.

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA SLOVENSKE DRAMATIKE

REFLEKSIVNA DOBA

Dobe 6

Taras Kermauner

2006

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU
Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA
Podniz: Dobe

KAZALO

UVOD V MODELNO SLIKO KRIŽ(IŠČ)A (metodološka aksiološka razprava).....1
ENA OD TIPOLOGIJ (ob Jacka Kozaka **Tipologiji slovenskih dramskih junakov med vojnama**).....104
PISMO BORISU A. NOVAKU II.....193
SPREMNE BESEDE.....194

SPREMNE BESEDE

Pred nekaj leti - po 96 - sem veliko risal in kometiral MSk in MSl; s pomočjo Ale, Ajde itn. Teh MSk-MSl je na desetine, če ne na stotine. Pričujoča razprava je Kar k temu mojemu početju, napisal sem jo v času največjega zagona geometrizacije SD oz. RRe teksta v vizualnost, v nekakšno vizualno Zn kot analogon vizualni Pzji. Danes skoraj ne delam več MSk-MSl; ne le da terjajo veliko časa, ne preostaja mi ga več; tudi odklonitev skoraj vseh - tudi tistih nekaj najbolj naklonjenih mi - bravcev, ki jim MSk-MSl niso šle po grlu, me je v tem poslu ustavila. Ne da bi se mu odpovedal, ampak izgubil sem zanj motivacijo, celo moč. Še sem prepričan, da sem odkril izredno metodo, a kaj, ko ostajam pri tem prepričanju osamljen. - Morda pa je ta stvar v Resi moja fikcija; bilo bi posebej »veličastno« SSL.

Jacka Kozaka **Tipologijo** sem bral zelo pozorno, morda preKrit, morda užaljen, ker mojih ugotovitev o SD - tudi o tisti, ki jo sam obravnava, 20. in 30. leta - ne upošteva; zakaj bi njemu bolj zameril kot drugim? Kdo pa jih upošteva? Če bi se oziral na to merilo, ne bi napisal niti stavka več. Tako pa se silim, da še nekaj dni pred odhodom v bolnišnico dodelavam **RSD**. Bogve odkod ta moja - je res umna? - vztrajnost, kljubovalnost?

BNaku sem pred časom napisal I. pismo, v **Nekrologu** objavljam III.; naj v **Refleksivni dobi** drugo (II.). Držal sem ga v predalu, ker sem mu nameraval napisati obsežen Kar. Če ga nisem v toliko letih, ki so minila od **II. pisma**, ni verjetno, da ga bom kdaj koli. A ga cenim; zato naj **Šesterček** končam z njim: s svojim EkP soočenjem z Drim.

14. XI. 2006

OSMI DEL

D O D A T E K

SKENIRANI DOKUMENTI

NEPRESLIŠANO

Dr. Taras Kermauner, filozof: *»Na svetu dandanes odloča moč gospodarstva, ne simbolov. Pri tem je Hrvaška še bolj zaostala kot Slovenija. Simboli ji pomenijo preveč. To je morda dobro, dokler traja vojna, kajti simboli poskrbijo za identiteto naroda. V perspektivi pa pripeljejo v operetne avstrijske filme o Habsburgovcih, ne pa v resnični zahodni svet, ki je svet zunaj ljubeznivega, v bistvu pa zverinsko brezobzirnega kapitalizma. Tam je embalaža v službi dobička, ne pa velikih nacionalnih idej, ki sodijo v ropotarnico zgodovine, kot helebarde pri grofih.* (Globus)

27. I. 1996
časopis Dnevnik

Dnevnik, 27. jan. 1996

Slovencem so predlagali izginotje

Taras Kermauner: »Namesto osvoboditve vseh Jugoslovanov partijskega terorja in njihove enakopravnosti so (člani Srbske akademije znanosti in umetnosti - op. p.) ponujali novo, nič manj neprimerno vrsto odvisnosti - od srbstva. Takrat sem dojel, kaj se bo zgodilo z Jugoslavijo, da se bo zaradi srbskih ambicij, groženj in uresničitve memorandumskega načrta začela vojna. Vsaka nacionalistična ideja, ki vidi idejo v svoji skupnosti, je usmerjena proti sosedom, proti drugim... Hrvati so danes polni sebe, tudi Slovenci. Če se bo tako nadaljevalo, če si bomo še naprej metali polena pod noge in na sosedovem porazu gradili svoj imidž, naše sodelovanje ne bo kazalo na nič dobrega. Upam, da je interes Hrvaške in Slovenije vključitev v Evropo.« **(Globus)**

Republika, 27. jan. 1996

Skenirana komentarja iz dnevnega časopisja

commun
member of BATES group worldwid

Broj 2822
27.01.2005

RUBRIKE
Nedeljnik
Politika
Šah
Ekonomija
Intervju
NIN upitnik
Lični stav
Iz arhive NIN-a
Sećanja
Jubilarni broj
Anketa
Glavni urednici NIN-a

Kolumne
Jezik
Postekologija
Reč nedelje
Tirnanija
Štap i šargarepa

Intervju

Male nacije su karikatura istorije

Slovenci su puni, istina prvi put u svojoj istoriji, nekakve pretežno podle, prizemne samosvesti, koje se gnušam. Ni fizički više ne mogu da ih gledam. Potpuno mi je jasno da je današnja srpska opcija još gora - pre ili kasnije će krenuti tragom slovenačke, kao što slovenačka u stopu prati italijansku. Sami imitatori

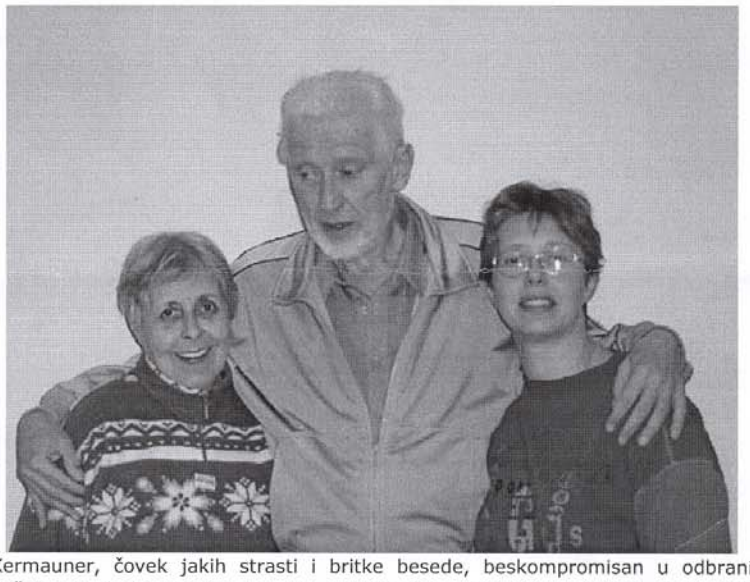

Kermauner, čovek jakih strasti i britke besede, beskompromisan u odbrani načela za koje smatra da su univerzalna, nije ostao dužan ni svojim sunarodnicima niti kulturnoj eliti, svojim dojučerašnjim istomišljenicima i saborcima. I dok se većina oberučke prihvatila vlasti i pravljenja slovenačke države, Taras Kermauner odbija sve primamljive ponude i kako sam kaže, "pre dve godine principijelno i praktično izlazim iz slovenačke kulturne javnosti", dok političku javnost napušta "mnogo ranije". U tišini slovenačkog krasa i dalje predano traga za istinom, razočaran nad postmodernim slovenačkim liberalnim društvom. Na marginu društvenog života povukao se svesno i potpuno, a posle selidbe iz Ljubljane na periferiju države, gde namerno živi kao odsečen od sveta, bez telefona, postaje i fizički nedostupan. Iako se u svakom pogledu odrekao javnosti, svake godine napiše oko 10 knjiga, koje su rezervisane samo za uzak krug njegovih vernih prijatelja.

Posle gotovo decenije i po od poslednjeg intervjua koji je dao za čitaoce iz Srbije, Taras Kermauner se veoma obradovao pozivu za intervju u jubilejnom broju NIN-a. I odlučio da prekine svoje dugogodišnje ćutanje.

Prošlo je više od decenije od kad ste serijom "Pisama srpskom prijatelju"

Skenirana stran z interneta - časnik NIN

KER NIKOLI NE VESTE KDAJ

Datum: Četrtek, 18. Maj 2006 - Stran: KULTURA

natisni preberi

Akademik Taras Kermauner je v Kopru prekinil nekaj letni molk

Noče živeti v svetu prepirov

Kritik je lahko le tisti, ki ima več ponotranjenih osebnosti, kritik mora razumeti od znotraj, to so koristni nameni objektivnega tipa, je prepričan Taras Kermauner

"Pretirana osamljenost zagreni življenje," so bile uvodne besede akademika Tarasa Kermaunerja, teoretika literarnih znanosti, režiserja in dramaturga, kritika in avtorja 1250 knjižničnih enot, izrečene v ponedeljek zvečer v koprski knjigarni Libris. Med poslušalci je bilo veliko študentov Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem. Svojo razpravo je naslovil: Moj tip literarne zgodovine.

Foto: Zdenko Kodrič

Taras Kermauner med občinstvom v koprski knjigarni Libris

V nadaljevanju svojega predavanja je izjemno vitalni akademik še rekel, da je dovolj star, da lahko obuja spomine. Ko je orisal zgodovinska dejanja svojega življenja, je opozoril na iskanje smisla v literaturi, v ustroju literarnega dela in teoretskih zakonih. Svoje življenje je zapisal dramatiki. Prva gledališka igra, ki se mu je vtisnila v spomin, je bila Gogoljeva igra Petrčkove poslednje sanje. "Tu se začne moje razmerje z dramatiko," je poudaril Kermauner. V dobi odraščanja je hotel biti heroj, da bi ohranil pravico na tem svetu. Njegovo razmišljanje o tem je prekinila druga svetovna vojna, ki jo lahko imenujemo tudi bratomorna slovenska zgodba. Takšne zgodbe poznajo vsi evropski narodi, pravzaprav ni naroda, ki ne gre v bratomorno vojno, je prepričan Kermauner, in prav v tej slovenski zgodbi in v dramah antične literature je prepoznaval svoje junake, ki so ga določali. Ozdravila ga je slovenska dramatika oziroma literatura. Otresel se je nepotrebnih lastnosti, ki so jih imeli dramski junaki. Groza in strah ga sicer nista nikoli zapustili, prepoznal se je v Zajčevih dramah. To bržkone zato, ker je Zajc živel podobno življenje kot on. Gogoljevega

TISKANA IZD

ANKETA

Se udele organizi športno-priredite

- Da
- Ne

R

AVTOR ČLAN

E-m ZDI KO (dopi Bistri

INTERAKTIVI

Zadnji komer k člankom

Videonovice

- Animirani g
- Videosmeš
- Fotozapisi

SERVISI

Kateri GSM p
Menjalniški te
Načrtovanje p
Ponudba za w

Skenirana stran z interneta - časnik Večer

Petrčka v svoji zgodnji mladosti ni razumel, šele pozneje ga je presunila nadstvarnost, ki je resničnejša od resnice same. "Nisem mističen blodelec, ampak tudi realist," je poudaril Kermauner, ko je razlagal svojo duhovno zvezo z dramatiko in kritiko. Kritik je lahko le tisti, ki ima več ponotranjenih osebnosti, kritik mora razumeti od znotraj, to so koristni nameni objektivnega tipa, je še dodal akademik.

Ko se je spraševal, kako naj mlad človek razume in spozna dramatiko, je rekel, če ne spozna pasijona, nikoli ne bo vedel, kaj je dramatika. Literature se ne more razumeti, če ni odnosa do religije, gre za notranjo reprezentacijo religije. Zato na Slovenskem tudi ni tragedij. Edini, ki se ji je približal, je mladi pisec Tomaž Briški s svojo igro Križ. (Mnenje občinstva: Kaj pa igre Zorana Hočevarja, Boštjana Tadla in Borisa A. Novaka?) Kermauner je mnenje komentiral: govorim o mladih dramatikih, omenjeni so vsi nad 40 let. V nadaljevanju predavanja je akademik še dejal, da je naslednja igra, ki je zaznamovala njegovo življenje, Cankarjeva Lipa Vida. V njej je spoznal hrepenenje po onkrajnem. Naslednja postaja, na kateri se je moral ustaviti, je medvojna dramatika. Omenil je fanatične igre Nika Kureta, Janka Modra in Stanka Kocipra. Potemtakem je mogoče razbrati, da Kermaunerjev tip teorije slovenske dramatike bolj ali manj sloni na treh temeljih: na Petrčkovih poslednjih sanjah, Lepi Vidi in medvojnih dramah, ki so slikale vse skrajnosti tistega časa.

Skoraj vse bistveno za slovensko literaturo in dramatiko pa se je zgodilo med leti 1965 in 1970, je prepričan Kermauner. Slovenska dramatika v svojem zgodovinskem kontekstu obravnava vse, od izvora do kaosa, je na koncu predavanja opozoril Taras Kermauner. "Z njo sem zrasel, z njo bom tudi preminil," je še dodal. V pogovoru z obiskovalci - knjigarna Libris je bila polna - je Kermauner odgovarjal na vprašanja, povezana s kulturnim molkom v drugi svetovni vojni in o svojem umiku z umetniškega sveta. Umaknil se je zato, ker noče živeti v svetu prepirov. Študentki pa je na vprašanji, kaj je dramatično življenje in ali je bolje živeti ali igrati, odgovoril: "Živeti. A če ne boste igrali, boste crknili. Živeti je premalo, treba je igrati." Kot on sam, ki je že med drugo vojno pokazal svojo notranjo razcepljenost, kajti bral in navduševal se je nad Balantičem, Borom in Gradnikom.

Zdenko Kodrič

Sorodni članki:

- DANAŠNJA POLITIKA JE MEDIJSKI TRAČ

Anonimnež:**et** (četrtek, 18. maj 2006 ob 12:56)
Podatki o uporabniku - IP: 84.73.180.244 - ponudnik: 84-73-180-244.dclient.hispeed.ch

wetwette

Anonimnež:**!!!!!!!!!!** (četrtek, 18. maj 2006 ob 13:0)
Podatki o uporabniku - IP: 86.61.27.237 - ponudnik: BSN-61-27-237.dial-up.dsl.siol.net

prepir ne prinese nič dobrega.....

Komentira: **The The** (četrtek, 18. maj 2006 ob 14:11)
Podatki o uporabniku - IP: 153.5.37.219 - ponudnik: clj26-219.dial-up.arnes.si

Online čiščenj
Večer na ema
Vremenska n za 10 dni

ČLANEK NA E

Želite koga c ta članek?
Pošljite zazna o članku po e

E-mail pre

Vaše i

Poš

STRAN PDF

DRAŽBA

ZABAVA

Klepetalnica
Sončenje in U
Ujemanja
Bioritem
Horoskop
- Barvni horc
- Horoskop p

Izbor imena z novorojenčka
e-Čestitke

Online igre, ki nameščanja ka

Prerokovanja
- Slovar sanj
- LOTO

Detektor laži

Skenirana stran z interneta - časnik Večer

Gogoljeve Petrčkove poslednje sanje niso Gogoljeve Petrčkove poslednje sanje. Avtor igrice je Pavel Golia, gre za njegove Petrčkove poslednje sanje.
Prav tako pa je Tomaž Briški v resnici Matjaž.
Očitno lapsusi godpoda Kodriča, čigar uho ni zanesljivo oziroma je njegovo poznavanje pomanjkljivo.

Anonimnež:S (petek, 19. maj 2006 ob 3:45)
Podatki o uporabniku - IP: 84.73.180.244 - ponudnik: 84-73-180-244.dclient.hispeed.ch

spijo

Vaš komentar:

Vabimo vas, da napišete svoje mnenje, komentar ali pripombo k članku.
OPOZORILO: Maksimalna dolžina komentarja je 1000 znakov.

Ime:

E-mail:

Sporočilo:

Prostih znakov: 1000

Poalji

Prosimo, da izpolnite vsa polja. Če polje z elektronskim naslovom pustite prazno ali ga nepravilno izpolnite, vam drugi obiskovalci teh strani ne bodo mogli odgovoriti na vaše pismo.

ČZP VEČER ne prevzema odgovornosti za izjave obiskovalcev.

Telenovele
- Barva greh
- Ob svitu
- Pot usode
- Prerojena lj

Preizkusni pr
- Večerova b
- Tipka

Ohranjevalni
- Božična če
- Lepota po s
- (Z)Mešani r
- Polovični pr
- Volitve 200

GALERIJE

Seje Inte 200

Velil rega 200

Avto salo 200

Ob i Bon Nar

Raz Ljub

Kanali Večerovi

Skrbnik strani: WEBMASTER
Časopisno založniško podjetje
VEČER, d.d.
Svetozarevska 14
2504 Maribor

Tel.: 02 / 23 53 500
Fax.: 02 / 23 53 368

TRK: 04515-0000521398
Davčna št.: SI50611631
Matična št.: 5048362000

Podatki o uporabniku - IP: 195.250.199.181 - ponudnik: BSN-250-199-181.dial-up.dsl
Zaradi razlik med tiskano in internetno izdajo,
je verodostojna samo tiskana izdaja.
Splošni pogoji uporabe strani Vecer.com

Skenirana stran z interneta - časnik Večer: komentarji bravcev

Če ste že registrirani, se prijavite spodaj:

Email:

Geslo: pozabljeno geslo?

Prijava

Tarča
2005-06-13 10:47 by **Vladimir Gajšek**
Torej - kaj počnete z osamelim Tarasom de Tarasconom?

2005-06-13 12:27 by **megakurac**
Tip ima zanimive poglede, vendar se mora zavedati, da gre slovenija cez eno fazo svojegap pre-rojevanja. Srd do sonarodnjakov (in drugih ljudi) ga ne bo peljal blizje k Bogu in transcendenci. Moj nasvet-live and let live!

Taras reši se svojih bolnih zamisli
2005-06-14 10:48 by **prerok**
spoznaj Boga znotraj srca
in raje beri pozitivke...

megakurac
2005-06-14 12:59 by **zelena**
Mislim, da se G. Kermauner ravno tega tudi drzi, live and let live. Tudi nimam obcutka, da ga daje kaksno posebno sovrastvo do sonarodnjakov in drugih ljudi, le svojo pot si pac izbira. Kar se ne pomeni, da o drugih ne more ali ne sme imeti svojega mnenja. Mislim, da gospod govori zelo modro. In se tudi zaveda, da nima nobenega vpliva. Zelim si, da bi bilo vec takih ljudi, ki vidijo tudi alternative 'nasemu' razvoju.

2005-06-14 17:08 by **Bajgot**
Da,da!

Čestitke somislečemu
2005-06-15 10:22 by **studenec**
"Slovenci so polni, prvič v svoji zgodovini, nekakšne po večini nizkotne, pritlehne samozavesti, ki deluje name odbojno".... Bravo, name to ljudstvo tako deluje že od 1991 leta.

2005-06-15 15:08 by **Sanchez**
Eden boljših intervjujev! Škoda da ni več takšnih ljudi na svetu. Njegovo razmišljanje me fascinira.

Vladimir Gajšek
2005-06-15 20:19 by **elia**
Na Delu Svarun, na Večeru Satan, Titofido in Vladimir Gajšek - še kje še kaj, le kako zmoreš... Ampak nikoli mu ne boš niti do kolen!

Skenirana stran z interneta - časnik Mladina: komentarji bravcev Intervjuja

Taras Kermauner
2005-06-16 10:00 by **elia**
Hvala, ker obstojate! Brat v duhu! Podobno, kot vi, se ne bi nikomur prodala in raje ne bi živela, kot da se ne bi mogla kje pogovarjati z Bogom. Popolnoma razumem, tudi moja žovljenska pot je podobna. Imate prav, družbe so popolnoma zaslepljene in ste na pravi poti. Izhod - rešitev je v osebnem očiščenju, v duševnem ravnovesju, v novih religijah. Lep pozdrav!

Dober intervju...
2005-06-16 13:35 by **gusti**
...dobre misli, ampak samoočiščevanje skozi iskanje prvinskega Boga (kritično do institucionalizirane vere) ni ravno oranje ledine. Tisti, ki se (pre)globoko klanjate in malikujete njegovo filozofsko držo, si pred tem preberite vsaj kakšno reč od Dostojevskega. Taras Kermauner je to gotovo storil.

S spoštovanjem
2005-06-18 16:12 by **DejkoMan**
Bravo, prava osvežitev je prebrati intervju s tako zanimivim človekom. Njegovi pogledi so fascinantni, res zanimivo branje...

Komentarji vsebujejo mnenja bralcev Mladine in uporabnikov spletnih strani www.mladina.si. Komentarji in odgovori delavcev in sodelavcev družbe Mladina d.d. so posebej označeni. Možnost komentiranja na spletnih straneh www.mladina.si je namenjena spodbujanju javne debate, izmenjavi mnenj in odzivom na članke in druge prispevke v tedniku Mladina.

Uredništvo spletnih strani si pridržuje pravico zavrniti objavo komentarjev ali delov komentarjev v primerih, ko so ti žaljivi, če spodbujajo kakršnokoli nestrpnost, so v nasprotju s predpisi v Republiki Sloveniji ali navajajo oziroma napotujejo na protipravna dejanja in ravnanja. Uredništvo spletnih strani odloči o času in načinu objave posameznega komentarja.

Mladina d.d. ne odgovarja za objavljena mnenja in komentarje bralcev in uporabnikov spletnih strani www.mladina.si.

Skenirana stran z interneta - časnik Mladina: komentarji bravcev Intervjuja

Nihilizem in «nihilizem»

Most, 1972, št. 33-34

Občinstvu, ki ni niti malo seznanjeno z današnjo slovensko kulturno politično situacijo, ni prav nič lahko naslikati njeno, v marsičem dadaistično, v marsičem pa zelo surovo in parterno podobo. Čopič, ki ga bom tokrat vzel v roke, bo precej tršat, in poteze, ki jih bom risal, preproste, poenostavljujoče, a jasne.

Nihilizem na Slovenskem ni nov iznajdek. Že v prejšnjem stoletju so naši vrli katoliški skrbniki naroda in ljudstva s tem imenom krstili skoraj vsakogar, ki se je oddaljil od dobre in optimistične, harmonične in tolažeče dogme. Takemu zločestemu tipu so rekali ničeverec in grudomolec (materialist); oboje je bilo isto. Nihilizem so pripisovali kantovcem in heglovcem in marksistom in liberalcem in sploh vsem, ki niso bili sholastiki. Po drugi vojni, o tem smo poučeni, se je napadanje nihilizma povezalo z napadanjem dekadence, defetizma, kozmopolitizma, idealizma, larpurlartizma, pesimizma ipd. Ta nova, tokrat v bistvu stalinistična gonja je doživela svoj, tako se nam je zdelo še pred kratkim, zadnji vrh leta 1964, v letu ukinitve *Perspektiv*, od tedaj do teh zimsko-pomladnih, precej temačnih in meglenih, nič prav perspektivnih dni leta 1972 pa je vladalo — v kulturi — čudovito zatišje, še več, skoraj že pravi evropski pluralizem, zdrava strpnost, mnogo bojevitih stališč, ki so se konfrontirala, torej svež veter. Sam imam o poldesetletju 1966-71 kar najboljše mnenje, imel sem ga tudi tedaj, ko smo se v njem nahajali. In sem večkrat dejal svojim mladim prijateljem, posebno novo in skrajnje levičarjem, ki so nezadovoljni podirali še nežni domači kulturni demokratizem v imenu udarnejše akcije, odsotne realizacije humanih idealov in drugih prijaznih želja, naj ne pretiravajo, saj nam boljše — vsaj zaenkrat — ne more biti, prav lahko pa — celo mnogo — slabše. Priznam, da je bilo v tem času po državi precej korupcije in anarhije in privatniškega zaslužkarstva in odsotnosti idealov in frazarjenja in večanja socialnih razlik in še mnogo kaj nedobrega. Vendar z odpravo teh negativnih in neprijetnih zadev ne bi smeli odpravljati tudi najbolj dragocene pridobitve zadnjega časa, to je relativne demokratizacije. Znano je, da se z večjo demokracijo večajo tudi možnosti — in realnost — večjih individualnih zlorab, vendar pa odprava teh individualnih zlorab ni prav nič dobra, če pride namesto nje do kolektivne in takšne, ki ima zaradi svoje socialne moči ali tradicije obliko sakrosanktnosti. Tržišče ima mnogo slabih posledic, a svet brez tržišča je — vsaj zaenkrat — bistveno slabši od še tako problematičnega tržišča. Podobno — in še mnogo huje — je v kulturi. Če ni možnosti formiranja in izražanja različnih stališč v analizi in oceni temeljnih zadev naše kulturne republike, potem pač zavladajo dogmatiki in kulturo uniformirajo ter (u)tesnijo do njenega izdiha.

37

Skenirana začetna stran razprave v reviji Most

most

REVIJA ZA KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

Ureja uredniški odbor: Stanko Janežič, Aleš Lokar, Boris Podreka, Marjan Rožanc in Vladimir Vremec (odgovorni urednik)

Vsi prispevki ne predstavljajo mnenja celotnega uredniškega odbora.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964

Uredništvo in uprava: 34136 Trst - Trieste, Salita Cedassammare, 6 - Italija

Cena posamezni številki 500 lir, letna naročnina 2.000 lir, plačljiva na tekoči račun 11/7768 A. Lokar, Salita Cedassamare, 6 Trieste. Za inozemsvo 5 dolarjev

Oprema: Boris Podreka

Tisk: Tiskarna A. Keber - Trieste

Poštnina plačana v gotovini
Spedizione in abb. post. Gr. IV
I. Semestre 1973

VSEBINA

66 Uvod
67 Introduzione

Theodor Veiter
68 Država, državni narod in večjezičnost
69 Stato, popolo statale e plurilinguismo

Aleš Lokar
84 Furlanija - Julijska Benečija: Dežela s funkcijo mostu?
85 Friuli - Venezia Giulia: Regione ponte?

Taras Kermauner
94 Esej o osebnih srečanjih z avtoriteto, nasiljem in svobodo
95 Saggio dei miei incontri con l'autorità, con la violenza e con la libertà

Marko Kravos
116 Pesmi
117 Poesie

Toussaint Hočevar
120 Nemci in Slovenci
121 Tedeschi e Sloveni

Med revijami, knjigami in ljudmi
130 Istra in Kras
132 Domotožje pri Ivanu Cankarju
134 Jovan Vesel Koseski
138 Še nekaj o Nemcih in Slovencih ter Koroški

Tra libri, riviste e uomini
131 L'Istria e il Carso
133 Nostalgia in Ivan Cankar
135 Jovan Vesel Koseski
139 Ancora sui tedeschi sugli sloveni e sulla Carinzia

Skenirano Kazalo iz revije Most

most
41 | 42 74

VSEBINA INDICE

Lev Detela	**2** Slabost in moč province	**3** Forza e debolezza della provincia
Vladimir Vremec	**8** Misli o nalogah kulturnega delovanja pri zamejskih Slovencih	**9** Considerazioni sui compiti dell'attività culturale presso gli Sloveni d'Italia e d'Austria
Claus Gatterer	**18** Avstrija in njene manjšine	**19** L'Austria e le sue minoranze
Andrej Medved	**30** Lux aeterna	**31** Lux aeterna
Filip Fischer	**34** Pesmi	**35** Poesie
Taras Kermauner	**38** Nekrolog samemu sebi	**39** Necrologio a me stesso
Paul-Jean Franceschini	**78** Pismo iz Trsta	**79** Lettera da Trieste
Bogdan Berdon	**84** Dva pojma: meja in demarkacijska črta	**85** Due concetti: confine e linea di demarcazione

Uredniški odbor: Stanko Janežič, Aleš Lokar, Boris Podreka, Mara Poldini Debeljuh, Marjan Rožanc in Vladimir Vremec (odgovorni urednik). Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964. Uredništvo in uprava: 34136 Trst, Salita Cedassamare 6 - Italija. Cena posamezni številki 500 lir, letna naročnina 2.000 lir, plačljiva na poštni tekoči račun 11/7768. A. Lokar, Salita Cedassamare 6 - Trst; za inozemstvo 5 dolarjev. Oprema: Edvard Zajec. Tisk: A. Keber - Trst. Poštnina plačana v gotovini. I. semester 1975.

Comitato di redazione: Stanko Janežič, Aleš Lokar, Boris Podreka, Mara Poldini Debeljuh, Marjan Rožanc e Vladimir Vremec (direttore responsabile). Ogni autore risponde di quanto afferma. Pubblicazione registrata presso il Tribunale di Trieste il 25 maggio 1964 con numero 6/64 RCC. Redazione e amministrazione 34136 Trieste, Salita Cedassamare 6 - Italia. Numero singolo Lire 500, abbonamento annuale Lire 2.000 da versare sul c.c. postale 11/7768 intestato a Most di A. Lokar, Salita Cedassamare 6 - Trieste. Abbonamento estero dollari USA 5. Grafica: Edvard Zajec. Stampa: Tipografia A. Keber - Trieste. - Spedizione in abbonamento postale. Gr. IV. I. Semestre 1975.

Skenirano Kazalo iz revije Most

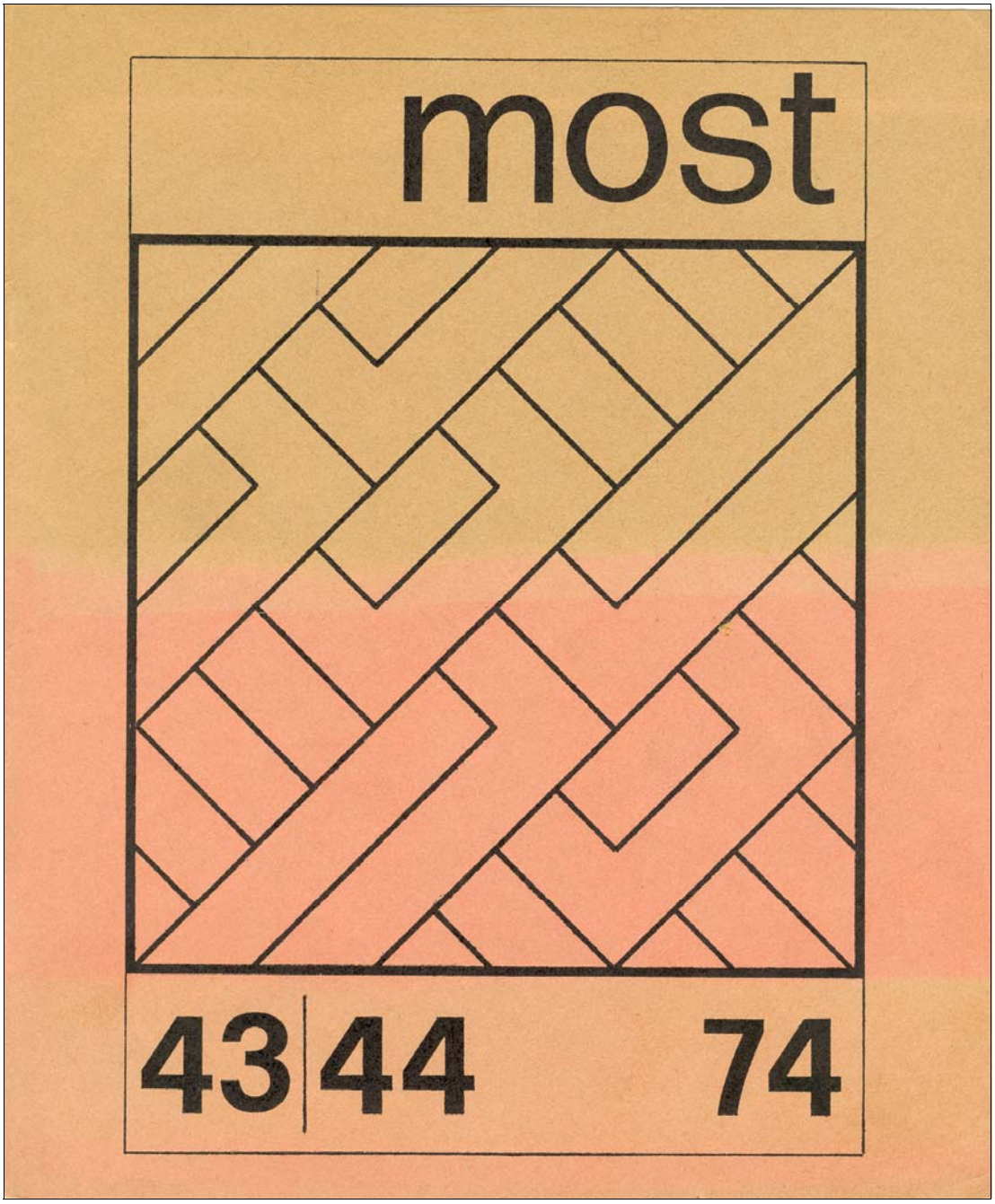

Skenirana naslovnica revije Most

Most / 43-44 / 1974

«Napol rodbinsko» srečanje*

TARAS KERMAUNER, Ljubljana

Med svojima rokama sem živel
kakor med dvema razbojnikoma,
nobena izmed njiju ni vedela,
kaj je počenjala druga,
levica je bila nora od srca,
desnica pa pametna od spretnosti,
ena je jemala, druga izgubljala.
Druga pred drugo sta se skrivali...
Ko sem danes bežal pred smrtjo...
sta mi bili roki enako krvavi...
z enako vnemo pričujeta.
Vera in nevera sta bili en plamen,
vzdigoval se je visok in vroč.

(Edvard Kocbek: Roki)

Vsi smo otroci. Jaz še posebej.

Bili smo otroci in bomo. Jaz še posebej.

Govoriti o Kocbeku — to naročilo razume vsakdo po svoje.

Politik, da mora jubilantu brezmejno kaditi ali ga brez mere psovati; Kocbekovo politično ravnanje ne dopušča mnogo vmesnih možnosti. Katolik, da mu mora njegovo tikpredvojno, medvojno in tikpovojno spajanje marksizma in krščanstva zameriti, nam vsem znova v kri zarezati, da je takšno spajanje nemogoče, da je vsakdo, ki se ga, čeprav v dobri veri in čistega srca, loteva, izdajavec. Literarni kritik bo seciral pesnikovo imaginacijo, jezik, metaforiko, predvsem pa njegovo povednost, svetovni nazor, in ga bo ali hvalil, v prepričanju, da je POROČILO sijajno, ker je tako moralno ogorčeno, bojevito, družbeno kritično, civilno pogumno, ali pa bo nizal pripombe, češ da je ZEMLJA abstraktna, asocialna, ekspresionistična, mistična, zavajajoča. Gospodarstvenik, obrtnik, uradnik, delavec pa o Kocbeku ne bojo nič povedali, ker o njem nič ne vedo, kljub temu, da je bil relativno znan v prvega pol desetletja po vojni.

Moja naloga je docela drugačna. Rad bi opisal, kako sem se s pojavom in likom, ki ga označuje ime Edvard Kocbek, srečal, kako je name vplival, kakšen dialog sva vodila: kaj mi pomeni. Če nisem le neznačilen zasebnik, če predstavljam vsaj del sodobne slovenske zavesti, del rodu, ki je od Kocbekovega mlajši za dve desetletji in pol, bo moja reakcija na toliko starejšega kulturniškega sovrstnika morebiti izpričala tudi kaj o današnjem slovenskem trenutku pa o polpretekli zgodovini slovenskega duha.

Kdaj sem za Kocbeka prvič slišal?

Bližam se Abrahamu in četudi mi je spomin še odličen, je prvih mojih deset let tako sprepleteno z naknadnimi interpretacijami, interpolacijami in repolacijami, zamenjavami, v kasnejših letih sem si tako žareče umišljal, da je bilo res, kar bi rad, da bi bilo res, tako sem izostreval svoja doživljanja in dogodke, jih tako pretiraval, da komaj vem, kaj se mi je v resnici primerilo, kaj pa je moj osebni mit. Zato so spomini v odločilni meri leposlovje, eksistencialna izpoved, mimo slehernega političnega interesa, rekonstrukcija in poantiranje sveta, vizirano iz časa, v katerem pisec spominov — tudi teh, ki jih pravkar obnavljam — stoji, iz interesov, ki so mu ta hip blizu.

(*) Pričujoči tekst je avtor prebral 14. dec. 1974 v Kulturnem domu v Trstu v okviru predavanj o Kocbeku, ki jih je organiziralo Kulturno združenje Most.

Skenirana začetna stran razprave iz revije Most

KOMENTAR K CELOTI

Včeraj sem napisal **Kar k celoti** za knjigo **Grška ali katoliška antika?** (pa sestavek **Nekaj fotografij - z Dominikom Smoletom** pa tim. **Zadnjico**), danes bi rad vse te teme-naloge izvršil za knjigo **Nekrolog samemu sebi**. Obe knjigi sem dokončno skomponiral skupaj; obe bi dal rad iz rok dogotovljeni, preden odidem na operacijo srca. Morda še večino četrte: **EPP 4**. (KasO: **Nekrolog** sem razširil na obseg 2 knjig, zato vnesel v knjigo nove opeke. Komentiral jih bom v pričujočem **Karju k celoti**. V dokončni verziji obstaja za oba **Nekra** en sam **Kar k celoti**.)

Ko sem pred mescem dni napisal za omenjeni knjigi **Kazali**, sem ju Dgč strukturiral. **Antiko** sem razdelil v 4 poglavja (plus **Dodatek**), **Nekrolog** pa sem pustil teči kar nepretrgoma od prvega do zadnjega eseja ali razprave. Zdelo se mi je, da teksti naravno izhajajo drug iz drugega, tvorijo kontinuiran lok. Tako še zmerom mislim, s čimer pa ni rečeno, da vendar tudi nje ne bi razdelil v poglavja ali dele. Za eno ali drugo Rco se lahko odločim kasneje, nič bistvenega ne spreminjata. (KasO: ne le, da se je **Nekrolog** razširil na 2 knjigi, tudi v dele sem ga razčlenil: v 6 delov.)

Rad imam čim bolj razčlenjene knjige. Bravcu branja sicer ne olajšam, mu dajem pa možnost za večjo preglednost, obenem opozarjam na ustroj-kompozicijo knjige. Odločil sem se, da razdelim **Nekrolog** na 6 delov, vsak del ima Razštevilo poglavij. (KasO: načrt sem nato ES izvršil, le da so postali tudi deli obsežnejši.)

I. del naj nosi naslov **Intervjuji**. Gre za 5 Praintervjujev, za Raz časopise, za en odgovor na anketo in za en dodatek intervjuju (**Pripombe** na ...). Intervjuji so obkroženi z uvodnimi **Odgovori** in končnimi **Pripombami**. Lepa oblika, Simt mi je zmerom všeč.

Še prej, na posebni strani, objavljam **Moto**. V drugi knjigi **RSD** so moti večkrat pesmi, tu je natisnjen odlomek iz pisma dramatika Zdenka Kodriča; pismo je bilo namenjeno meni. S Kodričem si sem in tja - že nekaj časa - izmenjujeva bratska pisma. V tem, ki ga navajam, se mi je zdela njegova formulacija mojega dela tako posrečena, da je zame reprezentativna. Mnogo avtorjev mi je napisalo, na mojo prošnjo, priporočilne recenzije, kadar je bilo le-te treba priložiti prošnjam za Razsubvencije (Kmecl, Hladnik, Grdina, Klabus, Brezovar, Poniž, Hribar, Moravec, Kreft itn.); kljub poudarku na Poz so se mi

zdele te recenzije v marsičem točne. Vendar jih nikoli nisem uporabil v svojo korist tako, da bi jih objavljal v **RSD**; napisane so za poseben namen.

Tudi Kodrič ni pisal citiranega pisma za Jav, vendar ni imelo nobene zveze z recenzijo, namenjeno Javuradni ustanovi. Zato sem si ga upal prositi, če lahko iz pisma navajam; rad mi je dovolil.

Priznam, da so mi Razdramatiki poslali nemalo Kodričevim podobnih izjav ali sodb o mojem pisanju, predvsem o pisanju o njih, o njihovih dramah, prozi, pesmih. Moja korespondenca kar vrvi od analognih »priznanj«. Tudi v knjigah, ki so mi jih posvečali, so na roko zapisovali velepohvale; Zajc, ki je bil sicer tako zadržan in previden, mi je celo pisno zatrdil, da edini razumem njegovo poezijo. Tudi teh izjav nisem uporabljal-zlorabljal, morda jih bo po moji Si kdo izbrskal iz korespondence.

Na tekstič **Odgôvori na anketo časnika Slovenec** sem posebej ponosen, čeprav Dabravec ne bo videl v njem nič novega. A naj se vživi v Radevforijo časa, v katerem je bil tekst napisan, 1991! Tedaj sem bil v zboru enoglasnih bela vrana, disonantni ton; videl sem, česar ostali niso hoteli videti. Svoja stališča sem zapisoval, celo na veliko-obsežno, recimo v knjigi **Tugomer 1** itn., a teh knjig ni nihče bral, medtem ko je morda esejček v Slovencu vendarle kdo pogledal. A nič, nobenega odmeva nanj. Kot da ga ni. In ga ni bilo, odmeva, kajti trušč NacGent navdušenja, izgube stvarnosti oz. Rede vse stvarnosti na Vojemancipacijsko državno je utišal sled vsakega Dgč mišljenja. Če bi se pod moj tekst podpisal Aksentijević, bi seveda tekst vzbudil pozornost, odpor, jezo. A ker je bil moj, so Voj navdušenci zamahnili z roko, češ, Kermauner bluzi. In me niso več brali - od 91 do 06. Kdor hoče biti mojemu tekstu pravičen, ga mora brati obenem s teksti tistega časa, z ostalimi odgovori (verami, iluzijami, predpostavkami, pričakovanji ...).

Imel sem možnost, da bi se KolKonvtrendu uprl, začel polemizirati zoper NclGentakterje. To sem storil, a ne v dnevnem časopisju; najprej v revijah, o **Gentu** v mariborskih Dialogih, v NoRi, a največ v knjigah. Zavedal sem se, da delam s tem svojo polemiko komaj dostopno. A nisem hotel prepira. Vedel sem, da je osamosvojitev potrebna; terjal sem le, da jo morata spremljati AK-ARF. ARF-AK pa prav to nista: zgolj polemika za določeno Dbsmer zoper določeno Dbsmer. Sta mišljenje ob vseh Dbsmereh. TH se je delal, kot da zraven nekaj misli, a pri tem je sleparil: misel je vpregel v službo DbZg cilja: SNcla, SNDže. Izgubil je RLH UH, kot tedaj vsi ostali. Do UHe še danes niso prišli. TH jo je obšel, se napotil direktno v kozmos, kar je Maga. Skoraj vsi DaSlski razumniki izhajajo iz SNara - SNDže - kot primuma. S tem je že na začetku vse izgubljeno.

Upam, da bo ne le tekst za časnik Slovenec, ampak vsa pričujoča knjiga **Nekrolog** argumentirala moje stališče, kakor sem ga zavzel že konec 80-let pa že prej, v 70-letih pa v 60-letih. Ker tako mislim, je razumljivo, da sem izrinjen iz SlZi. Moja pot je druga. Dokler ne bo Slov doživelo kake katastrofe, se okolje na mojo držo-stališče ne bo oziralo, moje delo bo Zamol. Na to pristajam kot na »usodo«. Potrpežljiv sem, čakam na Pratrenutek, prišel bo po moji Si; danes ne pričakujem od nikogar nič. Vse le od sebe oz. od svoje vere v vero v Dt. Da se reči, da se »zanašam« na pomoč BDra. Ves čas mi jo daje. To čutim. Vsaj tako si Boga razlagam. In to ni prazno pričakovanje. Zavedam se, kakšno trdnost, moč, temelj, smisel mi posreduje UBDr.

Za Srbmedije sem dal pred leti veliko intervjujev, enega tudi na vprašanja Svetlane Vasović-Mekina. Nato sem za dolga leta sodelovanje s SrbKulo in Polo prekinil. Niti nisem več računal, da se bo kdo iz Srbprostora obrnil name, zanimajoč se za moja stališča. Molk je prekinila Vasovićeva; zaradi njenega poguma sem se odločil, da na njena vprašanja odgovorim. Svetlana se mi zdi čista oseba, ki je kot malokdo ohranila svojo avtonomno in Etnaravo, prava SAPO. V Srbiji ni zame in za moje razmerje s Srbi zaradi tega intervjuja nič sledilo, nič niti odmevalo; tudi ta je padel v molk, se potopil. Je pa spodbudil nekaj intervjujev v Slji. Kakor sicer Žurstov ne maram, Vasovićevo cenim, hvala ji! - V **Dodatku** knjige objavljam fotokopijo prve strani intervjuja za NiN.

Kmalu zatem, po januarju 2005, mi je Vasovićeva poslala vprašanja za nov intervju, tokrat za tednik Mladina. Nekoč sem dal za ta časopis več intervjujev. Svetlana mi je postavila nekaj novih vprašanj, nekaj prejšnjih je priredila, upoštevala je pač, kot dobra Žurstka, Razokolja, katerim govorim. Intervju za Mladino v Javi ni bil odklonjen, a tudi kaj posebej opažen ne. Kljub svojim naporom, da bi se pokazal drug(ačen), sem izginil v sivini - recimo visokega - povprečja.

Oktobra istega leta mi je poslal vprašanja Zdenko Kodrič - za dnevnik Večer. O Kodriču sem pisal, njegove drame cenim visoko, glej **RSD** knjigo **Let na dno**. Intervjuje sem skušal povezati, v njih sem gledal napredujočo celoto. Nekoliko sem bil negotov; prej sem namreč zatrjeval, da prekinjam vsako nastopanje v SDbJavi, da bom delal le izjeme. Ti intervjuji so bili zame izjeme; in korist. Moral sem vsake toliko izmeriti utrip bravstva, Javi, ga preverjati; stika z okoljem in objektom nisem smel izgubiti. Upal sem, da bodo intervjuji bolj dokument o meni kot kakršen koli nagovor Javi. Tako se je tudi zgodilo. Tudi pogovor s Kodričem ni povzročil večjega zanimanja, le nekaj Konvpohval. Morda pa se je kdo - kak mlajši - nad njegovim sporočilom zamislil.

Ti intervjuji niso **RSD**, pa vendar sodijo vanj, ga od strani - in iz moje Note - razlagajo, predstavljajo mene kot avtorja **RSD**. **RSD** zame ni zgolj Zunobjektivno delo, **RSD** sem tudi jaz kot EkP, tudi na Pvt ravni. **RSD** je en sam stavek, pričujoča knjiga je eno njegovo podredje.

Peti Javintervju - z Alešem Čarom in Mitjo Čandrom - še ni izšel, moral bi te dni v dnevniku Dnevnik. (KasO: je, v lepi obliki, reprezentativno, skrbno, na vidnem mestu. Ne prihajam s tem v nasprotje s svojim deklariranim Zaničem DbJavi? Računam le na tistih par bravcev, ki bi me razumeli in bi jih rad informiral o sebi. Sicer pa si jemljem Pico biti nepredvidljiv: sem RazcDč!) Pred sabo imam že popravljeni prvi print. Ko sta me obiskala, se mi je zdelo, da sta spraševalca resno zainteresirana za moja mnenja in stališča; to mi gódi. Bila sta sveža, radoživa, radovedna. Odločil sem se, da dam intervju njima, ne pa Maji Megli, ki bi ga rada delala za časnik Delo; že pred nekaj mesci sem ji prošnjo zavrnil. Ne toliko zaradi nje - pred časom je naredila z mano lep intervju, za Mladino -, ampak zaradi Dela, posegov nesramne CinPole vanj, samovoljnega diktatorskega direktorja Slilnika ipd. Ne bi sicer hotel stati na Leci zoper Deco, obe drži sta zame napačni; Megla je naredila name vtis, kot da stoji zunaj časa v spominih. Čar in Čander pa sta strastno vpletena v dogajanje. Nisem pristaš Zeitgeista, a raje imam bojevit duh časa kot vtis, da so me izvlekli iz naftalina, da z mano polnijo prazne izsušene kašče. Časnik Delo je začel zaudarjati po gnilobnem usihanju. Zakaj ga Maja ne zapusti? Ni bila Prila (fan) Laibachovcev?

Vsebin omenjenih intervjujev ne bi komentiral, govorijo sami zase. So izčrpni, mnogopovedni, raznoliki - od spominov do presoj (obsodb?).

Intervju z Evo Jero Hanžek je nekoliko Dgč narave. Moja vnukinja me je zaprosila zanj že spomladi, pri priči sem se odzval, se potrudil, ji ga odposlal. Oddala ga je svoji UProfki menda kot seminarsko nalogo ali nekaj podobnega; do mene je z informacijami zelo skopa. Žal kljub pogostim prošnjam od vnukinje ne dobim do konca popravljene - za tisk urejene - diskete oz. po E-mailu celotnega teksta. Pravi, da mladi nimajo časa; se pravi, jaz kot starček se valjam v brezdelju. (Bogve, ali je prebrala eno sámo mojo razpravo.) Na to in na podobne njene izjave sem reagiral v naslednjem eseju **Pripombe na temo Mladina in čas**, ljubeznivo sicer, a odločno. Ni v večini Damladine nekaj nadutega, samovšečnega, samozadostnega, skoraj neodgovornega? Jaz bentim zoper Dbo, a se obenem do nje obnašam kot discipliniran uradnik, hiperdružbenci pa jo slavijo (kot Dbo), a jo obenem izkoriščajo, kršijo pravila, kjer le morejo, že na ravni solidarnosti, korektnosti, izpolnjevanja dogovorov, fair playa. Če vidi kdo te reči v lastni Dni - jaz imam veliko Dno in veliko vidim -, je tem huje; je še posebej dolžan na Negpojave opozarjati. Pometaj najprej pred svojim pragom!

Naj bom rahlo sarkastičen: morda nima Eva časa za izpolnjevanje svojih dolžnosti, ker se je že pred časom naselila med pregnane Rome, deli jim košto iz kazana, jih uči striči si nohte, umivati noge, delati iz završenih avtomobilov oldsmobile in ustanavlja skupaj s svojim očetom, Husom Božičem, Ibrom Vidmarjem, Mehom Močnikom itn. šesto - romsko in izbrisansko - Internacionalo? Kaj velja: prazna retorika, ki je Hino, ali zavezujoče tvegano delo za soČla? Poznam junaka, ki je bil izredno simpatičen, dokler je stanoval v Štepanjskem naselju, solidaren in socialno čuteč, a zadržan; ko pa se je preselil v elitno naselje za Šmarno goro, ga je prijela slaba vest in je začel moralizirati kot nekdaj KatHini. Romofil, ki ne živi z Romi, ampak med vilami višjega srednjega Razra, je dokaz za NotMorgnilobo DaSneoLece. Se nekdo, ki dobiva za 23-letnico rojstva v dar avto, sme zavzemati za Rome oz. trobiti o revščini zoper bogat(aš)e?

DaSlja je zvrnjena na glavo. Tudi če gre za moje najbližnje, Reso jim moram povedati v brk. O sebi stalno priznavam, da sem gmotno dobro - nadstandardno - preskrbljen. Po statusu sodim v SS, čeprav ne gojim večje potrošnje, zadovoljujem se z odpovedmi. So Romi res revni? Ali pa le nepripravljeni živeti po merilih okolja? Jaz na zunaj upoštevam ta merila, Romi pa so anarhistični potrošniki, zbiravci odpada; ne priznavajo zakonov, jaz jih. So zlovešče znamenje AD Zahcivilizacije? Si mladi ljudje res želijo nazaj v Stl SocKom? Res ne vedo, kaj je Totz-teror? Jim je vse neodgovorna igra? Pridružujejo se jim stari, MBP Božič, protestirajo pred parlamentom, čeprav služi Petrica kot desni napadalec fusbal kluba Roma milijone evrov za vsak svoj nastop v Euroligi. Je klub Roma rezerviran le za Rome? Bo Božič novi direktor žogobrcarjev pod Jankovićem? In to naj bi bila DaLeca? Pajzelj po polnoči … Manjkata le še Todorović, nazvan Podgana (po domače: Pacov), in Aksentijević, nazvan Varuh za ČIP bivših oficirjev. (KasO: Zgodba o Romih, ki je zamenjava za zgodbo o Izbrisanih, se nadaljuje. Naj bom v zvezi z njo natančen, vsaj kar se tiče mojega stališča. Ne zavzemam se namreč ne za Rome (Izbrisane) ne za Ambrušane, do obeh gojim ekvidistanco. Sam sem »Rom« ali/in »Izbrisani« le

po eni plati, v enem segmentu svoje DušNote; živim kot SS (srednjeslojec), čeprav odmaknjeno.)

Bravec, ki bo bral moji pismi Dobrici **Ćosiču**, bo videl, kako se je okrog 86 znova uveljavljala Stra EDč konflikta, vojne. Od vojne z Nemci-Iti se je spuščala v vojno s Srbi. Regres, čeprav praktično nujen, saj so bili Srbi obenem nosivci Histretrogradnih Dbteženj, Mona, Totza, VojGenta, konca RLH VISa. Ta regres je zajel celoto SNLa, ustanoviti SNDžo je bilo nujno. Kaj pa danes?

Nekateri Romi se imajo za SIce, drugi ne; analogno je z Izbrisanci. (Celo Ljubljanković se nima za SIca, ampak za državljana Evrope ali EU.) Romi so - posebna - marginalna skupina, ki ima od večinske (evropske) bistveno RazVrte: ne spoštuje lastnine, ima Dgčbivalne navade, tudi Dgč Dnrodovni način Ža; ne zmore Ponot Etdiscipline, kar je vrednostni pogoj za Nast ZahRLH Dbe Dela. Itn. Rome se da ali getoizirati, kot je z njimi danes - jih zakleniti v živalski vrt - ali asimilirati-integrirati, kar pomeni, da kot Romi izginjajo; kot selci, kot nabiravci, kot ljudje izpred časov urbane Kule. Kdor išče tretjo možnost zanje, je ali iluzionist ali slepar. Večina proRomcev je nezavedajočih se goljufov, ki potrebujejo Rome za Morimidž; vedo, da so sami le SS, uslužbenci Kaptrga, Kpla, običajne potrošne Dbe, pa svojo slabo vest kompenzirajo z Etretoriko. To je Tip za Leco.

Deca je bolj kosmate vesti, saj jo podpira - utemeljuje, ekskulpira - HinKC. Za Romi stojijo - čvekajo - neoLecarji, za Ambrušani kot predstavniki večine Slova pa ščuvajo kleriki. Kot Hini so v ozadju, skrivajo se za splošne fraze, dejansko pa je v njih duh Delinčarjev, vendar ne na NemNcz pogumen način, vojna do Si, ampak na SlovKatstrahopetni način. Ambrusci pišejo Varuhu ČIP pismo, pod katero se ne podpišejo, kot pravijo, iz strahu! Analogno kot SKC leta 41, ko je gojila sila domovinskoNarSI čustva pod vdanostnimi izjavami Mussu-Fzu. Strah jih zapušča le, če se nahajajo v - lončarski - masi.

Obe grupi sta telesno debeli, znak nižjih slojev v ZDA. Romi kažejo nemalo Krimdejavnosti, kršijo zakone, Ambri so potencialni ubijavci; dejansko grozita grupi druga drugi in ostalim s splošnim umorom. Ambrušana slišim-vidim govoriti: tekla bo kri, to bo masaker, seveda z naše strani, PN. Romi so blizu definicije tolpe, krdela, Ambrci blizu definiciji mase, lončarske grupe, SA oddelkov. Prvi branijo anarhičen dom, drugi stabilno teritorializacijo. NeoLeca pa se vmeša in daje Romom tisto, kar je dajal Prolu sredi 19-Stola Marx: Idejo, Eto. Eta Ambrozijevcev je podobna Eti Družbe Sv Klaverja, ki je smatrala zamorčke, dokler - če - niso bili krščeni, za preklete, namenjene za Vemuke pekla, glej citate in moj Kar iz **RSD**.

Ko sem včeraj dobil izvod Dnevnika - Objektiva -, v katerem je objavljen moj intervju (škoda, da niso pustili moje jezikovne artikulacije: »Sem krik iz … kante«, ampak so naslovili intervju »Jaz sem krik …« Ta jaz me zmerom moti), berem v njem tudi pismo Dušana Jovanovića, glej moje pismo **Pismo II** njemu v **Nekr(olog)u**. Žal je Dušan tak, za kakršnega ga imam: izredno nadarjen, bister, a Cinmanipulant. Ve isto, kar je meni svetoval Puč(nik): Vpiši se, Taras, v katero koli stranko, če nočeš, da te povozijo vsi; nekje moraš biti, v enem taboru! Dušan že leta menja tabore, izbira po oceni trenutnih okoliščin, od Desredine kot BržSS do NeoLece. Zdaj je zavohal, da je v modi neoLeca, pa je napisal Žurpismo BNaku; pismo kar vrvi od shem, gesel, Konvstereotipov. Vidi se, kako so Dušanu Romi v DušNoti figo mar, uporablja jih kot sredstvo za plasman v Dbtekmah. Tudi njega predstavlja SrKos. In ta Dušan igra golf, jaha

konje, Lipicance in druge plemenske žrebce; ne živi več v predmestju, v Mostah, ampak ima vilo in še kaj. Je UProf, potentat v DbKulJavi. Torej Rom? Ah ne. Ko je zaštihal ubogega Amca, hvalabogu da ne do Si, je bil blizu Romom ali pa že tedaj Gledpredstava Pscigana; v Brž Dno, v katero se je oženjal, je vnašal Lumduha, čez jo je vzelo Socialno skrbstvo. Danes so udje te Dne - zdaj več Dn, čas teče - SpoDo Meši, ki pa, vsaj Dušan, še zmerom sanjajo o lepoti Krim(inal)a, a pazijo, da ga predstavljajo kot Etakcijo. Leta 64 sem Dušana respektiral, danes - vsaj takega kot je, Psromantika - ne več. - S to KasO se vežem na **Pismo DJu II**.

Ves čas konstatiram: nihče od apologetov Romov ne živi z njimi niti ne v njihovi bližini. To so sami esteti, DušanJ, BNak; tudi moja hčerka Aka se zavzema zanje. Pošilja jim obleke, odeje, zbira jih zanje, res je dobrodelka, a dobrodelnost soprog ameriških misijonarjev pred 100 leti je bila eno, 16 urno delo otrok pa drugo. No, Akine hčerke ne delajo 18 ur na dan, glede na njihovo Svo in Vrte Užev so bližje Romom, a odloča retorika, mar ne? Edini od znanih, ki je bil Priblizu Romom, je Perica Božiček; a že dolgo ni več Rom-uald. Včasih je spal po klopeh parkov, danes je mestni svetnik v Lji, kot Fran Govekar; če bi le hotel kdaj zadrnohati, a je stražarsko buden, vsakomur skače v besedo. Tudi Aka je kot študentka živela Svno; a kdo ni? Le Bük ne; le Bük je že tedaj čistil sekrete lazaristov v Argi, se bičal, obenem pa nalagal peneze - pezete - v uspešne banke. Ni čudno, da ga je groza, kadar pomisli, da bi prišel za Financministra kak Rom; da bi preselil Sl Narbanko na smetišče nad Ambrusom. V sam Ambrus bi dal locirati podružnico Raiffeisenke, tam so doma in vladajo »naši«. Za dobrobit zamorčkov.

Kaj mi ostane, kje naj bom? Kje je tisti rob Dbe, ki ga zagovarjam v intervjujih? Ne v Ambrusu, ne na smetiščih ob njem, ne na Metelkovi, ki je Dv ceste v Ambrus, ne na MzK, kjer nosi dr. Simonija na ramenih soho SMB in z njo premlati vsakega oponenta; ne v Mirovnem institutu, ne v Jankovićevi druščini, kjer je glavni Magnifico-Pešut. Ne na Glasbenem institutu SAZU, kjer preučujejo sicilijansko - ne, pardon, cecilijansko - muziko. Ne v kripti škofije, kjer izkopavajo VenetoSlce; ti so imeli že svoje škofe, prvi med njimi je bil St Rodeon Rožmarinovič Urankar. Ne na univerzi, ne pod Prešernovim spomenikom, kjer klošar zapoje **Zdravico** za bore štamprl ta zelenega. Nikjer.

Sem res le z drugega sveta? Najbrž ne, ko tako zajedljivo in hudobno komentiram rod Slcev, ki je velesinteza (po modelu Vojanoviča Rusa) ciganov in minifašistov iz Predgradca. Jurčič bi se v grobu obrnil, če bi videl, da so njegovi pivci-pijanci iz Krke in Muljave vzeli v roke nože in sekire, pokajo s flintami in obetajo Svetpožar črnokožcem. Bi se res zgražal? Ni prav on med prvimi nasadil Rome kot zločince, tatove, pomagače Muslov, roparje, IzdeSNara? Glej **Jurija Kozjaka** in mojo študijo o njem oz. o Kuretovi dramatizaciji povesti, **RSD**, knjiga **Antika**.

Te KasO vendar ne smem končati s samohvalo; potrebnejši sta ARF in AK. Večkrat v Žu sem bil na tem, da postanem klošar, da zapustim MešŽ, da se izgubim. A tudi na tem, da postanem povprečen pjomtar, MM, SS, zibam deco, hodim zvečer na firkelc ali več. Kdo me je obvaroval pred obojim? St Kozma in Damjan? Ker sem oboje bil - in sem v svoji DušNoti še -, potencialno vem odznotraj, kdo sta Rom Brajdič in MM Slc Majdič (Grosov tovarnarski ata). Nista oba Uzmića, le da jemlje Hudorovec majhne vsote in odpadke, Janković, Gantar, Horvat pa so uplenili mamuta? Točneje: oropali Eldorado?

Če ne morem z nikomer, niti s sabo ne (po svoje le z Muckom in Dovjakom), ni čudno, da mi je ostal v uteho le UBDr. Natančno BDr, ki je U(b) in U(n). Torej mrtev, ni ga. Sem res le z ničem in za nič? Imam res prav, ko pravim, da je zadnje Est in Etdejanje SIZge naredil moj brat AlešK, ko se je zavestno RR v S, reč in nič? Je edina AKResa Čl spoznanje, da se mu ne more nič resničnega posrečiti, da je le diletant? Sem »boljši« od drugih le zato, ker si ne Prikr te temne Rese? A zakaj, če pristajam na to Reso, še pišem? Zakaj sem se odločil, da grem naslednji teden na operacijo srca? Da bi še živel in še razširjal svoj OIS? Nisem v tem le RazcDč, ampak močno nePri, tudi jaz slepar?

Morda, a kaj ko je sámo Ž sleparija! Zakaj ga torej živim? Prav za prav se ga močno oklepam. Živim, ker čakam na možnost, na spremembo, na prihod Dti, kot so čakali prvi Kani na vrnitev Odrešenika? (Danes čakajo SKani le na vrnitev gnarja.) Je sploh prav, da sem dajal intervjuje, objavljene v **Nekru**? Ni (naj)večji modrec sveta MBP Brezovar, ki se potika med bifejem, kjer se brati z BifeProlom, zdravstvenimi ambulantami, kjer mu krpajo rit, in knjigarnami, kjer kupuje knjige, ki jih ne bere? In v vsem uživa kot pes na kuzli? Kje si, Marjan, pridi me rešit! Bifejev je še več, kot jih je bilo tedaj, ko sva jih obiskovala in polnila midva. Vse čaka na naju, midva pa … Ti pišeš že 4 desetletja roman o ruski fronti hvalabogu le v glavi, jaz pa …)

Pripombe na temo Mladina in čas so grenke. Obdobje, ki ga slikam - DaSljo - v intervjujih zadnjih dveh let, je sámo na sebi grenko, mizerno; sicer prepojeno z Vitzom, a na zunaj okoli Brdavs, navznoter samosmileča se Mila Jera. En sam reistično karnistični lingvizem-retorizem. Nisem vesel, da živim v t(akšn)em času. Zato naj naslovim ta I. del knjige: **Intervjuji o ničesnem svetu in še bolj ničesnih ljudeh**. (KasO: moral bi še dodati: in o ničesnem sebi.)

Prvi del knjige obsega sedem esejev, II. del pet. (Razširil sem ga na 9 opek.) Izhodišče zanj je tema časa, podana v zadnjem eseju I. dela. Prvi esej II. dela se začne z naslovom **Jaz, čas in zgodovina**. Vprašanje je zastavila NoR pod istim naslovom, 2001. Odgovarjalo je precej ljudi, največ takšnih, ki se oglašajo zmerom, vsako leto po nekajkrat (Grafenauer, Berger, Blažič, Dekleva, Ihan, Inkret, Komelj, Kos, Koširca, Palček itn.). To so Kulniki, prepričani, da s svojimi odgovori utrjujejo smer, ki jo daje Pragrupa, seveda Deca. Mene so vabili občasno, pa še tedaj sem izbiral. Spet z istim razlogom: da ne izgubim vsakršnega stika z okoljem, a da se ne uvrstim na nobeno mesto v okolju. Da sem na način ni(sem).

Kdo me je mogel pred nekaj leti - ali danes - vzeti resno, če sem že v odgovoru na prvo vprašanje zavrnil tako čas kot Zgo? Ves boj za SNL je boj za zmago v času in v Dbi. Odgovori na vprašanja časnika Slovenec temeljijo na teoretični utemeljitvi - kratki, a jasni - za NoRo. Niti ni nihče zoper moje teze protestiral, tako zunaj vsega - zunaj časa, zunaj biti, zunaj smisla, zunaj predstavljivega - so bile. Okolje me ni hote - zaradi kazni - Zamol; niso vedeli, kaj z mano početi. Morali so gledati skozme. Ves čas ugotavljam isto.

Danes spet izbiram Ž, a le z namenom, da bi onkraj para ŽS iskal Dt. (Pravkar sem pol ure ležal, bilo mi je slabo, do bruhanja. Ura je 10 dopoldne. Vrnil sem se za pisalni stroj. Pripravljam **Nekrolog** za »tisk«, ustvarjam točko srečanja med mano, drugimi, snovjo, okoljem, časom, EkP svetom; sredi TSa ustvarjam Dt, pričujem BDra.)

V eseju obračunavam s svetom Ide, z IdB. Tu je središčna točka. Kdor razume ta moj esej in ga sprejme, ve, za kaj gre. Svojo analizo IdBa-IdMa zapisujem na stotih mestih. Pri zapisanem vztrajam še danes.

Ta prvi esej v II. delu **Nekrologa** (II. del je naslovljen **Narod, meščanstvo, demokracija, voditelji itn. - SAPO**, gre za nasprotje med Koli in PO) uvaja ostale. Razprava **Odmev narodne prebuje v slovenski dramatiki** je referat za simpozij, organizirala ga je Revija 2000, Peter Kovačič-Peršin. Ker na simpozijih ne nastopam kot Pvtnik, tekst sem le poslal Kovačiču, je sicer izšel v Reviji 2000, a ni bil na simpoziju niti prebran, o njem niso diskutirali. Potegnil sem kratek sklep; se - tudi zato - tedaj s Kovačičem razšel in ga imenoval PePKo. Sumil sem, da si nabira točke pri MzK, ki gmotno »nagrajuje« revije, društva itn., če organizirajo simpozije. Zadeva se je spremenila v golo formaliteto, kot pri UProfih, ki morajo nabirati točke, reference, objave itn., da lahko napredujejo; tudi Ajda, ki je višja predavateljica na Bioteh Faksu. Ajda zato trpi. Vse je postala povsem PozunZn. Naj bi šel na simpozij, se boril za svoje ideje, ki sploh nikogar ne zanimajo? Soreferenti se delajo, K-da jih zanimajo, igrajo vlogo sodelavcev v izpraznjeni Kuli v PMLD. A vsi vemo, da špilamo - za nas - koristno burko. Tudi jaz? Nisem od tega okolja povsem neodvisen? - Sem od tedaj še kaj sodeloval v Reviji 2000? Sicer pa je razumljivo, da tudi Kovačič mojega teksta ni bral; tekst je RadKrit analiza SNcla na osnovi konkretnih ES podatkov SD. Kdo drame, ki jih navajam, pozna? Koga brigajo? Grdina uspeva, ker se drži Konvstereotipov, sinteze med podeželsko lokaliteto in Nar Psuniverzaliteto, tema **Ipavcev**. (KasO: Ipavci so postali maska-alibi za Ambrušane.)

Pogovor s Francetom Levstikom o tedanjih in današnjih rečeh sem objavil v nadaljevanju v reviji Problemi daljnega leta 1980. Ko sem ga bil napisal, sem bil na napisano ponosen; čutil sem, K-da sem se v njem izpovedal, Levstika sem dojemal kot svoj alter ego. Tekst je preobsežen, da bi ga zdajle komentiral; morda se še odločim za to. Je osebne - EkP - narave in vendar obenem tudi analiza Slova kot ovire zame in za Levs(tik)a. Razpravo sem nameraval nadaljevati, a sem namero opustil, ker je bil tekst sprejet s »popolno« brezbrižnostjo. Bravec naj ga vzame kot uvod v IV. del pričujoče knjige. Čas je v njem konkretiziran kot Zgčas Levsa in mene v Dia. Intervjuji poudarjajo predvsem ali zgolj Dačas - sodobnost -, II. del pa sega v Sl Pret. Tema **Levs** je globlja od teme zgolj **Narprebuje**. V **Levsu** poglabljam-diferenciram svoj odnos do SNara. (KasO: bo bral to opeko vsaj Kmecl? Grdina bere suvereno, do mene naklonjeno, a nezainteresirano. Ga sploh kaj zadene v srce?)

Tretja razprava, napisana kot predavanje v okviru več predavanj, ki naj bi jih imeli člani SAZU ob Linhartovi 200-letnici rojstva, ima za namen začrtati celotno SlZgo - in Zgo SD - skoz sámo Lin(hartovo)D. Témo osvetljujem na povsem nov način; recimo kot pot od Niha do Niha, od **Miss Jenny Love** prek poskusa Slova kot SAKOe do Briškega **Križa** ali Kodričevega **Karusela**. Narprebuja Slcev se pokaže kot vmesni konstrukt-SSL. A od teh in takih SSL živimo. Kaj je torej Ž? Samoprevara? Ne postavljam se niti na Linovo Lib plat (na RLH VIS) niti na Romualdovo Katplat, ne na Leco ne na Deco. Ne k Hanžku ne k Janši. (KasO: do kdaj bo Kmecl toleriral mojo AD? To ga bi moralo raznesti, če bi to moje predavanje poslušal. Rešila me bo operacija srca!)

II. del sklepam z referatom, napisanim za simpozij **O demokraciji** itn., organizirata ga SAZU in Zveza Zgdruštev Slje; nanj me je - ljubeznivo - povabil kolega akademik Janko Pleterski. (Predavat o Linu pa kolega akademik Kmecl. Torej le niso vsi moji Sži.) V referatu skušam še bolj temeljito in ES konkretno zavzeti svoje razmerje do demosa, ljuda, demokracije kot preveč samoumevno Pozpojmov-Vrt. Pristanem le na odprt Dia-diskusijo o problemih. (KasO: a to je bila moja drža že 86, v **Pismih Ćosiću**; in prej, v Pers.) Stvarnost mi polzi med rokami, ker se nočem opredeljevati v nji. Nekoč sem se; naj odsvetujem mladim, naj se ne opredeljujejo v nji niti danes? Ne! A naj se zavedajo, kaj takšno opredeljevanje pomeni, kam vodi - v (ob)last -, koliko je vredno: da je le pogoj, ki ga mora mlad Čl izpolniti, da bi si pridobil izkustvo. Zmerom lahko izstopiš iz TSa; jaz sem 87 izstopil, MBP ne.

Zame ne temelji Db na mladih, kot je to Vrta v PMLD, ampak naj bi bili »vrh« Dbe »starci«, kot v budističnih sistemih. Jaz še skušam vzdržati pri produkciji, a namen te produkcije je razgrajevanje produkcije, ki vodi k potrošnji; je preOsm produkcije v Is Dti. Eva Jera je zoper potrošništvo, a sama se ga udeležuje; če je za produkcijo (v socializmu), kam naj gre tisto, kar se producira? Vnukinja zanika, kar trdi; ne le ona, vsa njena Gene se vrti okrog lastnega repa, zato je tako zvezana; a negotovost nadomešča z napuhom in površnim moralizmom. Kot velika večina Slcev, ne le Libcev; enako Klcev; vsem produkcija služi za pridobivanje (ob)lasti. Vsak odvečen nakup v marketu - tričetrt je odvečnih - je popuščanje (ob)lasti in (s)lasti.

Tudi na simpozij o **Demokraciji** me ne bo, zaradi bolezni. Bom sploh še kdaj nastopil na kakem simpoziju? Načelno: zakaj ne? A pogoji se bodo morali spremeniti. Ostali referenti bodo morali pokazati vsaj minimum razumevanja za moja stališča. Pleterski ga je pokazal, a drugi? Pleterski je kot jaz starec na robu Ža, z velikim izkustvom. Ostali pa prodirajo v Dbo, se uveljavljajo, zato morajo ostati v okviru Konvstereotipov. Bi bil potreben Luter, da bi okvir podrl? Jaz nisem Luter, ne Trubar. Luter je zmagal v Dbi, zato vzpostavil novo Konvo; meni do tega ni. Obsojen sem, da ostanem na robu. Ž se udejanja le skoz Lutre (Marxe, Bleiweise, Kreke, Kardelje ...), meni pa ni do tega, da bi uveljavljal Ž (Vitz), ampak iskal Reso. Jaz celo ne smem uspeti. Zame mora ostati vse odprto. Mi bodo z operacijo srca res odprli prsni koš? Ni že ves čas - od predrojstva - odprt, ranljiv, trepetajoč kot trepetlika v vetrcu?

(KasO: par dni kasneje sem dodal v II. del **Nekra** - nekrolog asociira na nekrofilijo; mar vse to moje brskanje po Si nima v sebi nečesa nekrofilskega? - še 4 opeke-razprave. Komentiram jih v teh KasO ali **Dodatku** ali vrinku h **Karju k celoti**.)

Prva dodatna opeka - po zapovrstni številki knjige 10 - nosi naslov: **Motiv Celjskih v SD**. Predavanje je nastalo okrog 2000; ni bilo še nikjer objavljeno. Nekaj informacij o njem je že v samem tekstu, glej prvi dve strani. Igor Grdina mi je bil tedaj zelo naklonjen, čeprav se mi je obenem, ko je uvajal moje predavanje, posmehoval (z nekaterimi komičnimi Pvt podatki o meni oz. mojem načinu hranjenja). Kasneje - kmalu - sem se lotil tudi drugih dram iz kompleksa-teme Celjskih, Kokaljevega **Mlinarjevega Janeza**, Funtkovih **Teharskih plemičev** itn., glej **RSD** knjigo **Junak Janez in svetnik Anton**. Predavanje študentom je izzvenelo v prazno, med publiko ni sprožilo zanimanja; če ne bi imel tako trde kože oz. navdiha-poslanstva, bi s predavanji nehal. Javno sem oznanjal, da nehujem, a zmerom sem se dal nekako pregovoriti. Nehal sem

predavati-nastopati v Iti, v Trstu, tudi v SGM, ne pa na SAZU. Za naslednje leto sem obljubil Hladniku ponovno predavanje v slovenističnem seminarju. Bom zmogel? Je prav?

Tekst-opeka **O slovenski dramatiki na prelomu stoletja** je verjetno tretje, katero mi je organiziral Grdina oz. me nanj povabil. Predavanje sem nameraval objaviti v Pnizu **ČD 6**, a do te številke nisem prišel, obstal sem pri 5, pri **Penah**. Nekaj informacij o opeki je že na začetku samega predavanja. Kako je uspelo, se niti ne spominjam več. Nekaj srednjega. Študentje so poslušali pozorno, a da bi me s čim navdušili in zavezali oz. da bi jaz nje uspešno nagovoril? Daleč od tega. Preizkušal sem teren, okolje, mladino, sebe; zadošča. (Res zadošča?)

Tretja opeka v **Nekru** je bila že objavljena, v NoRi, 85. Ne te opeke ne naslednje dodane - **Kaj je s slovensko literaturo danes ali vprašanje postmodernizma**, tekst je bil objavljen v Sodobnosti 82, zdajle ne bom komentiral; prvega teksta - **V čem sta 'politično' gledališče in 'politična' dramatika politična?** - nimam pri roki, je pri Ajdi na skeniranju iz revije, drugi pa terja obsežnejši Kar, spada v okvir debate o PM, ki sta si jo SrKos in TH, oba velika tekmeca za prvo mesto in oblast v SKuli, prilastila, pripisala zgolj sebi, Javdejstva zanikala ali Zamol. Upam, da se mi bo Kar posrečil, ko se vrnem od operacije; ko najdem Kosovo knjižico o **PM**. Ko sem jo pred nekaj leti bral, sem se kar tresel od jeze zaradi manipulativnosti, izkrivljanja in potvarjanja dejstev. Tedaj sem uvidel, da SrKos ni več Znik, ampak le še Polik-masker. (Kaj pa, če se skriva v SrKosu Rom, tat?)

III. del pričujoče knjige je najkrajši. (KasO: po spremembi kompozicije **Nekra** se je od treh esejev razmnožil na 6.) Tokrat je vsak od teh esejev napisan ob določenem ES Lit tekstu. Najprej ob Dovjakovi najnovejši drami **Monjoie Karla Velikega**, še neobjavljeni, neuprizorjeni. Drama je komaj ujemljiva; je kot tkanje neizrekljivega. Dovjaku se je posrečilo napisati nekaj, kar je popolnoma neuporabljivo, niti ni predstavljivo; je na robu duševno stvarnega. Morda je bolj igra besed, ki so že onkraj IdMa; to ni kaos nekdanjega tipa a la Zagoričnik. Ta je podiral znano, užival v vnašanju zmede, pisal Antezo redu, medtem ko je Dovjak onkraj reda in nereda. **Monjoie** je neberljiv tekst-svet. V njem čutim veliko moč Čla iskavca, neodvisnosti od Utsveta IdBa.

Uvod v tak svet izražam z ES analizo B.A. Novakove drame **Hiša iz kart**. Esejček sem napisal za krstno uprizoritev drame, bil je objavljen v Gledlistu, a ne moj esej ne sama drama nista imela odmeva. Novak bi moral vztrajati na tej točki: pri **Hiši iz kart**, pa bi bil na poti, ki bi jo jaz podprl. Nekaj časa je bil podpornik zares preganjanih, ima velike zasluge za nesrečnike iz Bosne in balkanskih vojn, a bolj ko so se te umikale-usihale, bolj je postajal PEN angažman isto kot na Zahu: ReFe zaščitništvo zaostalih. Tega pa Novak ni mogel ne razumeti ne sprejeti. Nasprotno, vse bolj ga je neslo v remedievalizacijo, v igro-vlogo PlHera - viteza - v oklepu na belem konju, kombiniral je lepoto Jezika in plemenitost Varuha Ljuda in devic. Analogno kot Jančar, ki ni mogel vztrajati pri točki **Klementovega padca**. Vsak od njiju je ubral svojo pot: Novak se je RR v retoričnega pajaca, v samozaljubljenega viteza iz sanj, v lik za nedorasla dekleta, Jančar v UtŽursta, ki je napol Polik napol Trgovec. Novak je še vzdržal pri **Kasandri**, glej mojo ES analizo v **RSD** knjigi **Antika** itn., čeprav že tu zapada (avto)patetizaciji, avtoheroizaciji, z **Lipicanci** pa se je enako sesul, kot se je Janč(ar) s **Pavom**. Le da je Janč

pritlehno inteligentnejši, Novak pa smešnejši; tudi je bolj računal na aktualni uspeh Konv Krite ZahEvre in Slzaplankanosti, strankarstva. Obuja Slaristokratski Nar, kar je SSL-izmišljotina; ni realen projekt-konstrukt.

Tretji esejček **Zrcalo današnje slovenske resnice** sem napisal kot **SB** k Vugovemu novemu romanu **Kobariško zrcalo**. Poudaril sem Notzmedenost, na glavo postavljenost, klepetavost DaSlcev, ki jih Vuga primerja s tistimi PV in še prej. SNar v nekaj vojnah prihaja do Rese in do oblike kot šema, ne kot Tragveličina. Niti sanja se mu ne, da bi bilo mogoče - treba - **Preiti na drugo stran časa**, kakor sem - s svojim projektom - naslovil svoj tekst o Novakovi drami **Hiša iz kart**. Tudi Vuga - velemojstrsko - plete besede in jezik, v tem je neprimerno bolj močen, živ, agresiven, silovit kot Dovjak, a kar se mu napleta, je TS v svojem absurdnem razkroju, medtem ko se svet **Monjoiea** ne razkraja, ampak izpuhteva. Vugov svet je za Dovjaka premogočen, prekrut, prebesen, Dovjakov za Vugo neopazen. Žal se tudi Novaku ni posrečilo potegniti se čez rob. Novak se je, čeprav odraslec, pridružil Evi Jeri, Vuga trdno stoji v izdelovanju svojega sveta kot SAPOe, Dovjak pa je na takem robu vsega, da ga tam tudi jaz, surovina, komaj zaznam.

I. del pričujoče knjige sodi Slce in ljudi nizko: »o ničesnem svetu in še bolj ničesnih ljudeh«. II. del mora vrniti vero v moč Slova in Človštva, vsaj kot predpostavko in cilj; na Romualdu, Linhartu, Levstiku itn. temelji Slov, čeprav v knjigi **SNarPor** pokažem, kako se v samem Levsu sesuje vase, tudi v Kmeclovih dramah o Levsu. To sesutje je izhodišče III. dela, zato njegov naslov: **Med to in drugo - onkrajno - stranjo**.

(KasO: v nanovo komponiranem **Nekru** sem dodal trem esejem-opekam še tri; so istega tipa. Ko sem še predaval v SGM, tam sem imel mnogo predavanj, sem se lotil tudi neznane - še ne natisnjene - Zupanove MV-II drame **Tretji zaplodek**. Čeprav me je poslušala elitna KulLit publika (ponavadi okrog 30 ljudi), nisem nikogar prepričal niti v to, da bi bilo treba **Tretji zaplodek** natisniti, niti da ga je treba v SLZu upoštevati. Poslušavci niso sprejemali mojih idej (niti navzoča - povabljena - Zupanova sinova), če pa so jih, so jih plasirali naprej pod svojim imenom; založnika pa nikoli ni bilo niti enega k mojim nastopom. Tudi to je bil vzrok, da sem s predavanji v SGM nehal: občutek zamanskosti.)

Zaplodek mi je bil blizu, ker ga berem kot, tak naslov sem dal predavanju, **Radikalno avtokritiko**; narejeno v času MV-II, ko se Zup odpravlja v Prte, sodeluje v OF aktivno itn. Zame je ta drama - in Zup sam - dokaz Čl dvojnosti: RazcDč smodel. - Vplivala ni na nikogar, ker je ni nihče poznal in je še ne pozna. Vzporedno z njo je pisal MV-II Majcen tekste ARF-AK tipa, **Brez sveče**, **Ženin na Mlaki**, do neke mere Mrak, **Rdeči Logan**, **Blagor premagancev**.

V mojem tipkopisu manjka zadnja stran. Če jo bom našel, jo bom dodal; če ne, naj tekst izzveni v prazno. Bi bilo tudi zame bolje, če bi si odgriznil jezik?

Naslednja dodana opeka - v knjigi je zaporedna številka 18 - je naslovljena **Svetinova dramatika**. Ne spomnim se, za kak namen sem jo napisal. Je izšla kaka knjiga - zbornik - o IvSvetu pri NoRi? Sem tekst predaval v SGM? Bodo mojo nevednost dopolnili SLZgarji. IvSvet ni ne priznan ne nepriznan, nekako vmes je; premalo se udinja DaSDeci, kot se Dekleva, a je brez posluha za Leco. LZgarji in Litkritiki razumejo njegovo retoriko, lepoto verzov, njegove dramatike ne. Jaz jo visoko cenim, a še nisem napisal Prabesed o nji. - Moj tekst - kot oni o **Zaplodku** - je verjetno iz konca 90-ih let.

Kot zadnjo opeko sem sklenil III. delu **Nekra** dodati tekstič, ki mi je posebno ljub; je Rad kratek, a bistven. Zelo je oseben, povezuje analizirane Muckove pesmi, njihovega avtorja Mucka, mojega brata AlešaK in mene. Tako nastaja Dt: BDr, celo UBDr; UBDr skoz mrtvega Aleša. Tekst sem napisal letos, 2006, a se tiskovk Muckove zbirke nisem udeležil, ne pri Abramovih na Pedrovem nad Rihemberkom, ne v Lji v organizaciji Mohorjeve družbe. (Čeprav bi bilo prvo od teh srečanj Int(imno), ga nisem zmogel; moje žalovanje za bratom je še zmerom tako močno, da čutim skoraj vsako ukvarjanje z njim kot sramotitev, umazanje, onesnaženje DušNote. Kljub Kristijanovi, Verini, Petrovi NeČi.)

Potrebno je bilo, da se poukvarjam tudi s svojo MetAkso, s problemi SLZa. V IV. delu jim namenjam tri razprave. Prvi dve imata soroden naslov, sta dejansko dve Rci, napisani za isto predavanje, študentom Primorske univerze v Kopru, predaval sem v knjigarni sredi mesta. Na predavanje me je povabil docent te univerze Jacek Kozak. Daljša verzija predavanja je napisana v kratitščini, krajša v Slščini; to sem prebral. Obe sem povezal s sabo, s svojimi ES spomini; SLZ(godovinopisje) sem personaliziral, eksistencializiral, tudi glede na svojo Pvt PO. Medtem ko sem v tretji razpravi tega dela knjige osvetljeval isto temo z bolj splošnega vidika. Vsa tri predavanja se dopolnjujejo.

Tretje sem predaval na SAZU že pred nekaj leti. Nosi ustrezen naslov: **Notranja povezanost literarnega zgodovinopisja z literaturo**, v prvih dveh predavanjih pa sem raziskoval notranjo povezanost SLZa z mano, z mojimi osebnimi doživetji in izkustvi. Zato je razumljiv naslov IV. dela: **Moja znanost se personalizira**. Nar, svet, Lita itn. - vse dobi pri meni EkP poteze. Ta značilnost moje Zni je najhujša ovira za KonvUZnike, ki v Zni kot v objektivno neosebno bežijo, se v nji skrivajo, medtem ko jih jaz pozivam, naj se odprejo Dti, kajti brez njih kot BSAPO(seb) je Zn instrumentalizacija; instrumentalizacijo simbolično pripisujem največjemu mojstru te smeri - manipulacije, ki nazadnje mora pripeljati do Polideološke, čeprav Prikr narave - UZnudejstvovanja.

Štirje od petih esejev, ki sestavljajo V. del pričujoče knjige, naslovljen je **Srečanja z nihilizmom, vero in sabo**, so ponatisi iz tržaške revije Most. Morda so prav ti najbliže idealnemu žanru, imenovanemu esej. Pisani so bili v času, ko sem manj objavljal v Slji, v revijah; Ptja mi je dovoljevala objavljanje strokovnih knjig, ne pa poseganja v območje KulPole. Bil je čas tim. Svinčenih let ali Pisemskega obdobja, posebej v drugi polovici 70-ih let. Tedaj sem največ objavljal v ostali Jugi, v Beogradu, tudi v Trstu, v reviji Most. Most je oblast selekcionirala; nekatere številke je spustila na Slbralni trg, druge zadržala. Takšno ravnanje sodi k delovanju MonTotoblasti; ona presoja, kaj sme kdo brati. Manj pa je razumljivo, da se po 90 SLZ ni pozanimalo za te moje spise. SLZ, ki se je podrejalo Poli - prej Ptjski, nato Nclstčni - je forsiralo tržaško revijo Zaliv, Borisa Pahorja, Katgrupa Rebulo, medtem ko sta intelektualca, blizka nama z Rožancem, ing. Vladimir Vremec in dr. Aleš Lokar, bila za SlKulnike manj zanimiva; iz njiju se je manj dalo delati aktualno Polo.

O tem sem že pisal NDM, recimo tudi o tem, da uradno SLZ niti v 70-ih letih, niti po 90 ni zabeležilo ne mojega ne Mostovega zavzemanja za Bartola oz. za simpozij o **Alamutu**; upoštevalo je le Kmeclov referat, se delalo, kot da drugih ni bilo. Morda sem objavil - a obenem predaval - v Trstu prav tedaj svoje najboljše eseje, ki so v Slji in v LZu preprosto Zamol. Danes za Zamol ni več Polvzroka, vsaj ne tistega, ki ga je vzpostavljala Ptja. Več je bilo v SLZ

posredovanih Rožančevih esejev, Rožanc je prišel v prvi plan že v 80-ih letih, še bolj v 90-ih letih; res le zaradi truda Mance Košir ali zaradi svojega tržnega Kulpoenostavljanja? Nisem prepričan, da so bili moji eseji **Nekrolog samemu sebi**, **O osebnih srečanjih**, **Srečanje s Kocbekom**, **Nihilizem in »nihilizem«** sploh kdaj omenjeni v SLZ; in ne tisti, ki sem jih ob istem času pisal o Vidmarju, Javoršku itn. Nekaj sem jih objavil v knjigi **Sreča in gnus**, ki je bila ob izidu še kar popularna, nato je tudi ona hitro utonila v pozabo.

O Koc(bek)u se piše po 90 veliko, a tega, da sva ob Kocovi 70-letnici objavila z Rožancem vsak svoj esej o njem v Mostu, se ne govori, le o Kocovem intervjuju s Pahorjem oz. Rebulo v Zalivu. Ne pravim, da ta intervju ni bil Polno in sicer pomembnejši od mojega predavanja o Kocu; a izbris mojega - in Rožančevega - eseja o Kocu pomeni nekaj posebnega. Rožanc je 90. leta umrl, jaz ne. Rožanc se je res okrog 90 močno pomaknil na Deco, a morda ne bi tam ostal, kot tudi ni Koširca. Jaz pa sem bil že okrog 90 zunaj LeDe Polstrankarskih opredelitev. Sem moral zato plačati ceho - in jo še zdaj plačujem, ker se nisem dal nikomur vpreči? Če je tako, »kazen« sprejemam; je stvarna posledica mojega Svravnanja; zame sploh ni kazen. Sem pa omenjene eseje dolžan ponatisniti, omogočiti, da pridejo v SlZ, vsaj v zavest tistih, ki bi jih morda ugodno sprejeli. (Slabo mi je, boli me v trebuhu in pri srcu, davi sem si že tretjič ta dan vbrizgal Nitrolingual. Upira se mi ta nenehen boj zoper Zamol-nič oz. moje pogrevanje tega Zamola. A kaj naj storim? Če bom še jaz Zamol dejstva, ne bom s tem na veliko gojil AD? Mi je usojeno opotekati se med molkom in pritoževanjem? Zakaj ni nikogar drugega, ki bi ukinjanje Zamola opravljal namesto mene? Za LZgarje sem - je moje delo - prazna gesta.) Naj navedem naslov mojega eseja, ki ga ne Virk, niti ne Paternu ne navajata; nihče ga ne, Wirki da so prvi odkrili **Alamut**: **Esej o Alamutu, o dobrem, o Bartolu in slovenski literaturi** ali **Saggio su Alamut, sul bene, su Bartol e sulla letteratura slovena**, Most, 1978, št. 51-52, strani 136-155.

Ker objavljam celoten tekst eseja - skico za svojo avtobiografijo -, bi bilo odveč, da ga povzemam. Opozorim naj le, da gre v tekstu za prepletanje moje EkP in Slobjektivne - tudi Polldeol - Zge. Zavzemam odnos do Mrka oz. razlagam, kako sem se nanašal nanj, kako sem sprejel Ekzm, heglovstvo, kako sem na poti uveljavljanja sebe kot Pvt figure Morno padal, kaj vse ob tem doživljal, tudi spore z oblastjo, poudarjam pomen študentskega gibanja v Slji, prehod k strukturalizmu, odpoved aktivizmu; celoto sem razdelil v poglavja. Končujem s sporočilom, ki si ga je kasneje pri meni sposodil Puč(nik) z izjavo »ostal sem brez naveze«. Vsak od naju je po svoje in ob svojem času ostal brez naveze, brez PriSo. Puč tega ni hotel, navezo mu je preprečila Ptjoblast, nato pa še sam ni dobil tovarišev, ki naj bi mu sledili (Šel, Zajc itn.). Jaz sem Prile, nasprotno, po svoji volji izgubljal. Resda tudi meni niso mogli-hoteli slediti, Puču ne v Polo, meni ne v samoto ali celo v osamljenost. Zamol, v katerega ovija mojo držo okolje, je odgovor na mojo hoteno osamljenost. Povprečneži ne vzdržijo Svsamote, obstanejo le v Kolgrupi, v čredi. Puč je postal po 90 Pastir strankarske NacSlske črede ali krdela. Tudi zato sva se razšla.

Pred sabo imam dvojno 35-36. številko Mosta, letnik 1972. Na strani 94 in 95 - paralelno Le in De - se začenja moj **Esej o osebnih srečanjih z avtoriteto, nasiljem in svobodo**, tudi v Itščini: **Saggio dei miei incontri con l'autorita, con la violenza e con la liberta**. Pred začetkom eseja je tudi tokrat objavljenih

nekaj uvodnih besed spod peresa uredništva o meni, so v kurzivi. Esej posvečam Prilu Alešu Mrzelu, sinu Ludvika Mrzela; z Alešem smo se tista leta mnogo družili, skupaj letovali na Mljetu, na Lastovem itn. Še danes me druži z njim in njegovo ženo Jelko, rojeno Kermavner, mojo daljno sorodnico, pristen odnos. Tudi ta esej je avtobiografski, le da je omejen na tri teme, dane že v naslovu; zakaj so zame tako važne, razlagam v teku teksta. Ljubil sem Svo, odklanjal nasilje, do avtoritete pa zavzemal dvoumen-dvojen odnos. Sem se od tedaj res spremenil? Menim da ne, kljub vmesnemu bivanju v KCi.

Pred sabo imam dvojno številko Mosta 43/44, letnik 1974. Pred mojim tekstom objavlja svojega o Kocu Marjan Rožanc: **Moje osebno srečanje z Edvardom Kocbekom**, mojemu tekstu sledi esej Aleša Lokarja **Moja srečanja z Edvardom Kocbekom**, vmes med njima je objavljen moj esej **Napol 'rodbinsko' srečanje z Edvardom Kocbekom**. Na simpoziju, ki ga je predlanskim priredila SAZU o Kocu, tudi zato nisem hotel sodelovati: ker se je nanj prijavilo kar nekaj referentov, ki leta 74 o Kocu niso hoteli niti slišati, »izdali so ga«, mu bili sploh že dolgo nasprotni, ne le SrKos, v novih razmerah pa so hoteli pristavljati svoj lonček, se delati za Kocofile. Vem, da so v KulDabŽu take navade, a naj jih manjvredniki opravljajo sami, ne da bi jim tudi jaz držal svečo. Tudi jaz živim v govnu, a ni nujno, da stopim v vsak kup.

Tokrat igra vlogo mota Kocova pesem **Roki**, natiskana je v kurzivi in kot verzi. Pod črto je bila že v Mostu objavljena informacija, da sem in kdaj sem in kje sem esej prebral kot predavanje. Moje delo na Kocu je bilo še Dgč: napisal sem scenarij za kratek film o njem, več analiz njegove lirike in proze, predavanj itn. Upam, da se mi bo večino tega posrečilo objaviti ali ponatisniti v zvezah, ki bodo dokumentirale moj dejanski odnos do Koca. Da pa bi sodeloval v prizadevanju grešnikov, ki se trudijo polepšati svoj nemarni Morvidez, jim pomagal k risanju lažnivih obrazov, ne, tega ne bodo dočakali. - Tudi moj esej o Kocu je izšel paralelno v Itščini, na straneh 120 in 121 omenjene številke Mostu: **Incontro 'quasi' famigliare con Edvard Kocbek**.

Vidmarja sem ostro nasadil v eseju **Srečanja z Josipom Vidmarjem**, objava v Mostu 1976, št. 45/46, strani 20-31. Odklonil sem ga v času, ko je Vidmar Polno najbolj prosperiral, v Svinčenih letih. Tedaj so mu lezli v rit celi tropi smrdečih mravljincev, pomagal jim je, da so postali člani SAZU ipd., plezali so po njem in ga hvalisali in malikovali. Prav zato sem se dve desetletji kasneje odločil za Dgč pristop k tej Slski Nacveličini. Na simpoziju SAZU, ob Vidmarjevi stoletnici rojstva, sem skušal podati Pozplat te problematične VelOsi, medtem ko se SrKos, ki je za kariero največ dolžan ravno Vidmarju, simpozija ni niti udeležil. Zakaj bi po Si nekdanjega potentata jaz še gojil zamero do njega, čeprav mi je veliko - Pvtno in sicer - škodil? V pričujoči knjigi objavljam esej **Eden od Vidmarjevih portretov**, esej je izšel v reviji Sodobnost, 1995. Prej omenjeni polemični esej o Vidmarju, iz Mosta, pa nameravam objaviti v **RSD** knjigi **EPP 5**. Kot tudi svoje predavanje o Kocu v Novi Gorici iz leta 1981, ko so me dijaki pod vodstvom GimnProfa linčarsko napadli, po 90 pa se mi je taisti GimnProf hlapčevsko - pisno - opravičeval za svoje klavrno dejanje; v svojo obrambo je navajal svoje težke gmotne razmere, strah za službo itn. Po 90 je pristopil h KatDeci. Šolnik iz **Hlapcev**. Si želita Janša in Zver zgolj takšnih? Ne, gospod - tedaj še tovariš - ni bil zver, le komar oz. točneje: Komar, Učo iz **Hlapcev**. Res, Ž je večkrat neprijetno.

Pred sabo imam 33/34 št. Mostu, letnik 1972: **Nihilizem in »nihilizem«**. Tu ni prevoda v Itščino; moj tekst je objavljen na straneh 37-41. Razlikujem dva Niha, enega - Neg - pripisujem Vidmarju. V. del pričujoče knjige je razpet med Kocbekom in Vidmarjem, seveda z mojega vidika; jaz sem v njem tretja ali prva oseba, kakor hočete. Skupaj smo svet in možnost za Dt. Tudi Vidmar. Nihče ni vnaprej izključen iz Isa Dti. Niti komarji in slinavci.

Sledi VI. del knjige, naslovljen **Pisma**. (KasO: po novem **Od političnih prek osebnih do verskega**.)

Često pišem pisma, takšna, ki so namenjena še bolj Javi kot naslovnikom. Za pričujočo knjigo sem jih izbral štiri. (KasO: po novem osem.) Vsako ima svoj stil in namen. Dušan Jovanović je danes eden najpomembnejših SIdramatikov, a tudi vladarjev v KulDbi. Pismo njemu je že drugo objavljeno, prvo sem natisnil v **RSD**. To drugo je iz istega časa kot esej o **SvetinoviD**, 1998. Deloma sem z njim nadaljeval serijo pisem SI gledališčnikom, Korunu, Štihu, Mraku itn. Je izpovedno biografskega značaja, mestoma kočljivo. A ko je pred dnevi Dušan v časniku Dnevnik priznal, po Grassovem vzoru, koliko da je v Žu lagal o svojih najlnt zadevah, mi je dal korajžo, da pismo objavim; prej sem nihal. Dušanovo pismo v Dnevniku je enako sijajno, kot je BNakovo bedno. BNak reklamira, kot zmerom, sebe in svoj opus, tokrat mučno šibke **Lipicance**. Dušan pa s sabo obračunava v duhu najbolj zgledne ARF-AK.

Tudi **Pismo Krištofu Dovjaku** je iz istega časa, 2000, tudi še neobjavljeno. Po svoje utemeljuje moj esejček **Pletenje neujemljivega**. Moje ES analize D(ovj)akovih dram so izšle kot moj - celo nepopravljeni - tipkopis, žal; a so te drame najboljše, kar posedujemo DaSIci, **Karuzo**, **Mavrična ladja**, **Pipin Mali**. Dak je še daleč bolj Zamol kot jaz; jaz sem borec, znam udariti na gobec (v meni je moment tržiškega pretepača župana); znam ozmerjati. Dak pa je nežen kot sapica. Plemenit Čl, v tem in kot izreden nadarjenec vzoren. Z Dakom sva si izmenjala že veliko pisem, njegova so posebej dragocena. Pismo njemu sodi ob bok pismu Jovanoviću ravno zato, ker sta si avtorja osebnostno tako Raz. Eden primer Uspeha, drugi primer IntIsa Dti.

Za konec sem prihranil dve pismi iz letošnjega leta. Najprej **III. pismo BNaku**. Prej sva si precej pisala, a sem moral z BNakom zmerom ravnati v rokavicah, tako je bil občutljiv oz. samovšečen. Zato **III. pisma BNaku** še nisem objavil, čeprav čaka na objavo že skoraj desetletje in obsega skoraj 8 AP. Prav letos mi je BNak nehal odgovarjati na pisma; bo zaradi pričujočega še posebej užaljen? Naj bo, kar mora biti; če je BNak scrklanec, kot vse bolj sumim, mi drugega ne ostane, kot da ga seznanim z Reso, ki je v meni v razmerju do njega. Ne pristanem na »Srb«stil, češ, moj Pril ima zmerom prav, Pril je več od Rese, Prila je treba za vsako ceno braniti. Tako trdi moj bivši zet Bačko; v polemiki sem z njim, menim, da s popustljivostjo, nenačelnostjo, našostjo (IntDna) kvari otroke, moja vnuka. Podrobno NDM.

Septembra, to je pred niti ne dvema mescema, sem napisal **Pismo koroškemu prijatelju**, ne le Vinku Ošlaku. Pismo je moj obračun s sabo, Rca **Nekrologa samemu sebi**, moj življenjepis z Rlgvidika. V njem načenjam nekatere nemalo kočljive teme, a tako mora biti; Ala je tekst prebrala in ga odobrila, celo pomagala ga je - na določenem mestu - stilizirati, da bi bil čim bolj točen. Tekst je tudi uvod v moje spomine (**Konstrukti in izmišljije**). Ker je napisan v kratitščini, ga bo redko kdo bral; nič hudega, napisan je za izbrane. A ne za Izbrance, kakor jih razumeva Ink, ne za Dabslavne, ampak za tiste, ki

iščejo Reso-smisel, ta pa je ravno v napetem polemičnem razmerju z DaDbo, z (ob)lastjo, tudi s takšno, kakršna je v DaSKulJavi.

Primernejšega sklepa pričujoča knjiga ne more imeti, kot je **Pismo koroškemu prijatelju**.

3. november 2006

(KasO: Najprej dodatek o BNaku, o njegovem novem pismu v časniku Dnevnik.) In še: knjigo res sklepam s **Pismom koroškemu prijatelju**, začenjam pa s **Pismoma Dobrici Ćosiću**. S tema dvema pismoma bi se lahko knjiga začenjala. Tudi tokrat sem pazil na kompozicijo knjige: eseje v nji razvrstil kot VS. A z nečim ta samozaprti krog prekinjam: z Isom Dti. Tega pričuje večina esejev iz **Nekra**, najbolj sistematično pa pismo na Koroško.

VI. del oz. **Pisma** se je v novi kompoziciji najbrž najbolj spremenil; dobil je Notrazvoj. Zato je potreben posebnega Karja. O meni pove posebej veliko, že s samim izborom zaporedja objavljenih pisem. Pisma so namreč v mojem delu in Žu skoraj enako pomembna kot **RSD**; na desettisoče jih je, skoznje sem slikal okolje, svet, čas, sebe, kot v dnevniku, iskal neposreden stik s soČlom, da bi v njem našel ES Dra; pisma imajo torej sociološko psihološki (Pvt) nivo in Verodrešenjski. Pričujejo pa tudi o Nastu, spreminjanju mojih EkP drž in seveda objektivnega DbZgsveta.

V prejšnji kompoziciji sem začel s **Pismom DJu II**, nekako na sredi nečesa; manjkalo je, kar se mi je zgodilo prej. Pismo sem pisal 70-leten; večino Ža sem že prebil. **Pismo DJu** in **BNaku III** je mogoče nazorno razumeti šele tedaj, če ju bravec bere kot nadaljevanje neke Dgč intonirane korespondence. Pri BNaku je več obračuna z (bivšim) Prilom, pri Jov(anović)u več Litželje, da bi narisal o nekom osebni portret in da bi pisal svojo in Sl Zgo, obe povez(ov)al. Vse Ž, od malega, sem gledal tudi nazaj, ne le aktivistično naprej, v Prih. Šele ES konkretna analiza Preti mi je posredovala podatke, dejstva, sodbe o tem, kakšen - morebiti - sem, kaj sem počel, kje sem mahnil mimo, na kaj sem narobe stavil, v kaj iluzijsko investiral, sploh kako sem blodil.

Vsakdo ima kakšno moč, da z njo premaguje-predeluje svoje bivše poraze. Pri meni je ta moč inteligenca. Po rojstvu in naravi, kakor se je (iz)oblikovala v prvem delu mojega Ža, morda tja do 15-leta, sem bil predvsem slabič, čustveno labilen, nadarjena, a nezanesljiva »osebnost«, bolj želja-načrt in čustvo kot primerna izdelava lika. Potreboval sem veliko inteligenco, da sem ukrotil, kanaliziral, disciplinirал, v Poz smer preOsm poteze mojega značaja, ki so me razkrajale, me delale za Morcunjo, za švigašvago. Z inteligenco sem mnogo porazov tako razložil, da sem jih RR v odlične odskočne deske za naprej. Tako sem se vse bolj premikal v smeri, ki jim ostali niso mogli slediti; sledili so Konvstereotipom, normam Dbe kot Poz zapovedim-prepovedim-Vrtam, ali pa so se tem normam (pre)direktno odpovedovali, jih napadali, se s tem prav tako ujemali v predvidljive drže, polemike, TekmDč smodel, ki vodi

nazadnje v EDč smodel. Prav temu sem se hotel jaz ogniti, vohal sem, kako je napačen, iz MimDč smodela sem izstopal kar uspešno.

To mi je prilepilo pri nekaterih preprostejših duhovih, že MV-II, oznako, da nisem dovolj zrel za resnost samega Ža; ne bi mogel biti Prt, kaj šele Dmbec. Menda sem intelektualno in Et pripravil vse upore svoje GGe od 57 naprej, do 60-64, tj. do Pers gibanja; tudi RMg gibanje bi brez moje pomoči ne uspevalo tako, kot je. NoR je bila moja zamisel-terjatev, z njo končni sunek k obratu SDbe iz StlSocKoma v ZahPMLD. Nato sem artikuliral celo novo oblikovsebino SKCe na osnovi Drugega Vaticanuma, njeno povezavo s civilno družbo, in kot osnovo za SNcl kot obrambo EvroSlova pred Srbbalkanskim arhaičnim svetom. Šele po polomu zveze z Jugolnco, s SKC, s Polstrankarstvom, z RMgo, s Humom oz. s SeHom - polome navajam od zadnjega k prvemu, od končnega k začetnemu, vračam se v Pret, ko jih naštevam, šele po porazu vseh teh gibanj in smeri, ki so bile glavne v SlŽu, tudi za opredelitev Gene-vidika, artikuliral sem ga 57 v Reviji 57, sem postal Sven, čeprav po drugi strani izpraznjen.

Da ne bi bil zgolj prazen, da se ne bi čutil, kot da sem se zgolj izjalovil - ker bi ohranjal najvišje merilo v DbZgi -, sem poraze oz. Dbusmeritve, boje, gibanja TemNot predelal, premislil - z močjo Osi, ki je bila inteligenca, pamet; ohranil vse, kar sem živel, gojil in nazadnje poražen zavrgel, tako da sem mogel NejDam, ne da bi vse, kar sem bil - TipČl - izgubil in splahnel v prah in reč in nič in nesmisel. Zraven pa sem še - v nasprotju z ravnanjem mojega brata AlešaK, vztrajal pri Žu, forsirajoč zmage v uveljavljanju svoje privatitete, povečevanja Užev in (ob)lasti na način imidža-ugleda. Spočetka je ravnal tako tudi Zajc; z njim sva si bila na prelomu 50-ih v 60. leta izredno blizu, zato sem bil zmožen tudi - dobro - režirati njegovo prvo dramo **Otroka reke**. A ob tej drami sva se že razločila in razšla. V nji zmagajo prah-reč-nič, ki so še hujši od Si, obenem pa Zajc ne naredi istega dejanja kot AlešK, čeprav se mu daje za vzor. Zajc slepari; odslikuje-upodablja svojo preganjanost, Sš v duši, zavist, jezo, nemoč, EDč svet groze, iz tega pa ne izstopa, čeprav tega v Resi ne ceni. Reši se v bivanje običajnega Čla, ki terja v zameno za svoje - po Krivici zadobljeno - Trp Pico do Užev in Pvt uspeha. S tem je Zajc nedopustno padel pod nivo **OtR**; zame ni bil več, kar je obetal biti, za visoko povprečje pa je postal šele zdaj Pra(vi), saj je dajal zgled, kako je mogoče trpeti-jadikovati, a obenem v DabDbi uspe(va)ti. Inavguriral je goljufijo, ki je postala od tedaj ustroj SKŽa.

Mene je Zajc iz časa **OtR** in **Požgane trave**, 58 - seveda nehote -, Dgč oblikoval, našel sem primern(ejš)o rešitev. Ne slediti Užu AD-SZ Maza; tako je sledil (Posn) Zajca njegov učenec Šel, ki je bil bolj direktor Gartner, **Slovenska savna**, 1987, kot cigana Jurij in Lenka, kot klošarji Korbarjeva, Grobar itn., **Svatba**, 1980. Tudi tak Šel, ki je svoje klošarstvo - romovstvo - vzel za masko-alibi MM-SS uspeha, je moral v Polo, še bolj kot Zajc; ta je Polo »le« opremljal z legitimiteto, kot v prejšnji Gene Vidmar ali Ferdo Kozak. Ker je bil Šel še tesnejši moj Int Pril, PriSo, sem ga preučeval še bolj od blizu, vstopal v njegovo najbolj PrilnI DušNoto, bil on, ne le jaz; zato ga poznam od znotraj kot nihče, morda tudi bolj kot njegova žena. (Tudi Priža in Dineta sem poznal bolje, kot sta ju njuni soprogi.) Čutil sem - kot stavo na Ž ali S -, da moram reagirati Dgč kot Zajc in Šel; ne s Psrešitvijo v samoljubje, Zajc, in/ali v Mago, Šel, čeprav je bilo oboje v meni zelo močno, čeprav sem se obojemu vdajal in

se morda še vdajam. Iz rokava (ne iz izkustva in Zveste?) sem potegnil asa: Mraka.

Mraka sem prej zapuščal, odločal sem se za Dbakcije, od 57 do 64; gojil sem ga kot rezervo, a ga ne aktiviral, nasprotno, odklanjal sem ga, kot je on - še bolj - mene kot Polika; če kaj, je zavračal Polo. Moja opredelitev je bila že kot pri majhnem fantu za DbLRevo, že PV in MV-II za Tonko Žvana, za Vladota Habeta, za Prte. To je smer Pole, ki sta jo kasneje ubrala Zajc in Šel, čeprav Pole z nasprotnim predznakom, za Deco, za DRevo. Vsakršno Polo, ki sem jo cenil okrog 45 najviše, sem obenem že v svoji DušNoti spodbil s pasivnostjo, z odpovedjo Dbakciji, z meditativnostjo, predvsem pa z ARF-AK; če me je česa, me je Mrak naučil teh dveh sposobnosti, ki sta bistvo-vrh mišljenja, inteligence.

Ostali so se določali v Dbi, jaz le deloma, le z enim delom svoje EV-Osi; jaz sem vsako svojo in njihovo Dbakcijo-opredelitev pri priči prenesel pod jarke žaromete, obrnjene navznoter, v moje najbolj IntŽ. In sem našel, kar sem iskal. Ne Zunakcije kot teze, ne kontraakcije kot Anteze, torej ne Bora ne Balantiča, če upoštevam leto 1943; ne Potrča ne Menarta v letu 51; ne SeHa ne AD Huma v letu 58, celo ne nove DbPolakcije pod Pučevim vodstvom; tudi, a ne le Zajčeve trpne junake, Dana in Reko iz **OtR**, sem predelal v duhu Mrakovega Ješue, **Proces**, obe drami sta iz 50-ih let. Že 1945 sem nadomestil Zupovo LRvero, lik Krima, **Rojstvo v nevihti**, s Fedjevo vero v Tr-Dt, glej Mrakovo **Rdečo mašo**. (In bi jo z Osmom, **Zaplodek**, če bi ga poznal.) Na eni strani sem dajal **Mašo** v nič, a to je bila Pirova zmaga Prtov; pod to zmago StlReve je ostala v meni trdna in vredna le vera v onkrajnost; tudi in še bolj kasneje, ko sem, 69, pred študenti AGRFT zagovarjal Mrakovega **Chénierja**. Cunja ni postala zgolj cunja, s cunjo mislim sebe, niti se ni Prikr izza velikih retoričnih besed Groze, **Potohodec**, ali enako velikih besed Magšvindlarij, kot jih oznanjata **Agata Schwarzkobler** in njen avtor Šel.

Ni me zaneslo niti pod nočno nebo, kot Agato in MagNA Psvernike v drami **Kdor skak, tisti hlap**; niti nisem ostal v banaliteti TSa kot Poliki, kar sta postala Zajc in Šel, združila drek in sanjo, medtem ko sem jaz dopustil DbPolakcijo, če je v službi RLH VISa, tj. SvMi, Sve kot takšne, SAPOe, v kateri je prvi S skoraj najpomembnejši: Sv. Zame je obveljala smer: ne nebo ne zemlja, tu sta se Zajc in Šel (celo Puč) našla nazadnje na isti fronti s Stresom, enako kot TH, ki ju je Posn in prevajal v izbran Fifjezik; se motim, če se spominjam, da je Stres Puča in Šela pokopal v Katgrobnico, kjer bosta ostala temeljna stebra magizirane SDbe? (Zajc menda ni toliko popustil, a mu je SrKos Katobred zamenjal s Kulobredom, ga porinil v panteon LitSlova, ki je prav tako grobnica-skladišče za manipulirane.)

Iz zadnjih štirih **Pisem** VI. dela **Nekra** so vidni predvsem spomini, torej svet, ki sem v njem živel, a sem ga presegel, se mu - KulDbi - odrekel, z njim tudi MBPem, tudi DušanuJ in BNaku. V teh pismih - posebno v zadnjem - je vidna (nazorno razložena) moja pot (ena Rca-razlaga moje poti) k Dti. V teh pismih sem že Taras onkraj angažmana v Dbi, tudi Polangažmana, ki je določal eno izmed mojih Osi, v meni kot v HMu ali kot v RazcDču. Knjiga s tako zaostrenim koncem bi sporočala o meni enostransko, preferirala bi pogled mene nase iz zadnjega desetletja. Potrebno je bilo, da zadevo uravnotežim, kot se govori danes. Da dodam nekaj pisem, ki bi ponazarjala velik del mojega Ža, v

katerem sem bil Dbaktivist, čeprav ne za namen, da bi sam zasedel kak oblastniški položaj; že ves čas z mislijo na Is Dti.

Analognih pisem, kot so Ćosiću in Gotovcu, je v moji korespondenci brez števila, pisem, v katerih so opisani moji konflikti s Ptjo in Dbo. Brez opisa teh sporov me ni mogoče razumeti, tudi sam sebe bi ne mogel razumeti: vrh bi stal brez podstavka. Bil sem soodločujoči - eden najbolj aktivnih, zagrizenih, zavestnih, v tem pogledu Ptji res nevarnih - že od 57 naprej, sovodil upor Besede zoper Ziherla in Ptjo spomladi 57, poostritev tega upora poleti 58, nakar je prevzel pobudo Puč, v jeseni 58; najbolj intenzivno sem soustanavljal Pers, preoblikoval v drugi polovici 60-ih let Probleme in terjal ustanovitev nove revije, ki je nato tudi dobila to ime. Bil tudi spiritus movens pri tržaški reviji Most. Šele v TaSKC sem se dal le na razpolago kot ena BSAPO med mnogimi; tu sem najmanj dosegel, najslabše so me slišali.

Prej so me PriSo tenko poslušali, mi prevzeli pobudo, ker so bili - takrat - od mene močnejše Osi, Puč pri Reviji 57, VeRus in Dine pri Pers, TH pri Problemih, nato pri NoRi. Zmerom sem se držal v drugi liniji, v ozadju: svetoval, načrtoval, utemeljeval, razlagal, oblikoval, povezoval, a izvedbe sem puščal drugim, tudi SrKosu v Pers, ko Dine ni bil več zmožen urednikovanja, 61-62. Največ je od mene pobral Pir(jeve)c, tedaj sva bila tudi najboljša PriSo. Nisem bil zmožen biti prvi, igrati vloge prvega, nositi za to tudi odgovornost; bil sem še slabič. Pirca, Dineta, Kosa, Puča itn. sem sam porival naprej, da bi oni nosili težo odgovornosti in akcije. Zato se mi ni zgodila krivica, ker me Jav ne pozna. Jav pozna le prve osebe, tiste, v katere lahko investira svojo Mazobožujočo Ljezen.

TH je mnogo - večino najuspešnejših - idej pobral pri meni, tudi zato me sovraži; znal jih je sijajno plasirati. Ker je znal Pirc enako dobro delati z ljudmi in Javo, je TH sovražil - bil mu je zavisten - tudi Pirca, vsakogar, za katerega bi posumil, da mu hoče vzeti del slave. Skratka, nisem voditeljska Os. To sem spoznal, ko sem se dal na dokončno preizkušnjo: kot ravnatelj Drame SNG. Ponujeno mesto sem sprejel - sam si zanj nisem prizadeval -, da bi preveril, kaj sem v odnosu do ljudi kot podrejenih. Spoznal sem enkrat za vselej, da s podrejenci ne morem živeti, le z enakopravnimi. Tudi KC sem dve desetletji kasneje razumel-artikuliral kot občestvo enakopravnih BSAPOEV; kakšno SSL! Od ravnateljskega mesta sem kmalu odstopil, ker sem kar najpristneje začutil-dognal, kam me nese pot, ki mi jo je trasiralo občinstvo. Hotelo je Hera, nazadnje ga je dobilo v bolj Polobliki, kot Janšo in Puča. Hotelo je Vodjo, Mojzesa itn., Štih je igral te EV, a na način škrata. Zdaj so hoteli ljudje resno dramo, ne **Bucka v strahu** in Murnika. Vedel sem, da se onemogočam za vse Ž, ker izdajam pričakovanja ljudi, a zato sem se le še tem bolj trdno odločil, da dam ostavko; da ljudi razočaram. Da me bo moj - skoraj načrtovani - neuspeh-poraz zacementiral v EV, ki mi je po duši, a ki JavDbe ne zanima. Po odstopu spomladi 70 sem se že kmalu dokončno preselil na podeželje, na rob Dbe, najprej v Drulovko (Špik), v barako, nato v Avber, kjer sem vse do 85 živel sam, Ala je bila še v službi v Lji.

Šele zdaj, tako osvobojen zame napačne izbire, sem lahko postajal tisto, za kar sem čutil, da je moja PraEV. Ne Prvi in ne Drugi, niti Nasprotni, ne Vaš ne Naš, ne Vodja ne hlapčevska masa. Onkraj vsega tega, v osami, namenjeni Isu Dti. Dra kot ES osebo sem našel v Ali; spoznal sem, da je Ala že ves čas to, a sam nisem dovolj uvidel, kaj je, v kakšni milosti živim. Začel sem

intenzivneje delati na sebi, nehavati biti cunja-slabič, živeti iz sebe, postajati močna in VelOs. Tudi tu mi je bil vzor Mrak, tudi Koc. MBPi pa niso šli v Prasmer; Dine in Priž sta zablodila, se zlomila, VeRus oddaljil v InterNacfirmo, Puč, Šel, Zajc so se zapolitizirali, Rožanca je pogoltnil trg, ko je nehal biti iščoči Marjan, ko si je nadel Žeoblačila in se začel predstavljati kot Marjanca Košir. Zame same izgube, ker sem izgubil enakovredne; pa vendar so mi dajali porazi veliko sporočilo: biti moraš sam, le s skrajno redkimi, z Alo in pa, vse bolj, z Bogom kot Drim, kot U(n)BDrim. NDM.

Spet sem napisal enega od spominov, analizo moje Ž poti, spet na nekoliko Dgč način. Moral sem odkriti sam sebi svojo pot tudi kot Os: iz Ktz mehkužca, sicer res odprtega na vse strani, nadarjenega, radoživega, radovednega, a kljub vsemu trepetajočega in nestabilnega, vse bolj v bližino Boga, ki mi omogoča postajati močna VelOs. To se da postati le v samoti, v samoodrekanju, v meditaciji, ki zamenjuje Dbakcijo. Je pa res, da mora imeti Čl prej določeno Emp izkušnjo z Dbakcijo - tudi s Polo, s Pernezvestobami, s porazi -, da se zave, kaj je prav, kaj ne, da zna razločevati med napačnim in perspektivnim. Ta proces pri meni traja od malega, od mojih prvih akcij MV-II; prekretnico, tudi Zuntipa, doživi 72, ko se odselim v Drulovko, na rob gozda, nad Romprepad. Nato se postopoma utrjuje v zadnjih 34 letih.

Ogromne časovne razdalje, a nisem popustil. Zdaj, ko grem na operacijo srca in delam obračun s sabo - kolikič že! -, vem, da sem ravnal v osnovi prav; da svoje Ž zaključujem primerno. Če mi bo K-milost naklonila še nekaj let, jih bom uporabil za dodelavanje tega, kar mi še manjka, za pisanje spominov, ki naj bi odkrili, česar se še ne zavedam ali česar se bojim Jav(no) priznati. A v temelju: moje Ž je zaključeno, je dognano, dozorelo, kot je Gradnik čutil svoje okrog leta 30, še ne 50-leten. Jaz sem potreboval do te zrelosti dlje. Gradnik je bil pri 75-ih senilen starec, ki je sam sebe Posn, mene pa morda čaka še nekaj nalog v Žu, ki se vse bolj meša s So.

Zanimivo: odkar zadnjih par dni delam-pišem spet s staro forco, vstajam sredi noči itn., mi niti slabo ni več. Le »preroško« delo spoji mojo RazcDč naravo, ki, če ostane prepuščena sama sebi, zleze narazen, se pred mojimi očmi sesuva, suši, gnije. Torej sem v Ž-akciji, a ne v smeri DbZge, le v smeri razumevanja sveta-Čla in mene samega. Odtod moji intervjuji. Posebno zadnji - v Dnevniku, s Čarom in Čandrom - je v Rad nesoglasju s časom-okoljem, ki ga danes živijo Slci. Na RTV in v časnikih skoraj povsem prevladujejo teme volitev, Janković in Rupar, Popović in Dupar (Zaluknjani), Slineči se in Pesnikujoči o Ideasvetu, v katerem bomo vsi Rom(antik)i.

Prehajam k temi BNak z novega vidika. **Nekrolog** kot knjiga in ta **Kar k celoti** sta namenjena tudi neusmiljeni - čim manj prizanesljivi - analizi mene samega, tj ARF-AK dejavnosti. Številka Objektiva, v katerem je izšel moj zadnji intervju, vsebuje tudi BNakovo **Pismo Dušanu Jovanoviću**; pišeta si - na ta Jav način - že nekaj časa. Prebral sem dve BNakovi pismi, obe sta imeli isti ton: govori predvsem o sebi; tudi o drugem, a glede na sebe. To me moti. Se pa obenem sprašujem, zakaj me to moti pri BNaku, pri meni samem pa ne. Ali pa sta razmerji BNaka do sebe in mene do sebe bistveno Raz(ni)? Če sta, v čem sta Raz, seveda v mojo korist?

V prvem od prebranih pisem BNak reklamira sebe skoz uprizoritev svoje nove drame **Lipicanci**; pritožuje se, se hvali. V drugem pismu zagovarja-hvali svojo karitativno dejavnost okrog 92-95. **Lipicance** hvali po mojem zmotno, v

vseh ozirih so zanič, kot karitativec pa je opravil BNak posebno v BiH izredno pomembno, požrtvovalno delo. Prav je, da nanj opozori. Starejši se vse bolj predajamo spominom; BNaku gre v nos, da se v Javi kar naprej hvali božji par STH, njega pa - neupravičeno - odriva. Rad bi bil Slski Zola, za takšnega se ima, a s svojo željo ne uspeva.

Pred kratkim je SH (znamenita Sponka) napisala članek o Apihovi 100-letnici rojstva; v članku izrabi Apiha za to, da lahko govori - v dnevnem časopisju - o sebi. Apih - in njemu analogni - so ji veliki in pomembni, kolikor so podprli njen esej **Krivda in greh**. Ta esej oz. ona z njim sta (naj bi bila) v središču - vsaj Slskega - sveta. Njen soprog TH je prenesel središče k sebi in celo v kozmos, a kozmos se ni odzval, tudi veliki svet ne; TH s svojimi idejami o StŽ in kozmocentrizmu ostaja vse bolj na kahli pod Krimom, mlada Gene v Slji se ne zanima več zanj. Še manj za Sponko, ki se zato pritožuje. Rdeča nit njenega spisa - navidez - o Apihu je poskus, vrniti v obtok DbJavi njen esej **Krivda in greh**. Sponka je zrasla na študiju **Kapitala** in Kardeljevih razprav; vse, kar se je godilo v Jugi - na svetu -, je bilo treba referirati glede na **Kapital** in Mrkteorijo. Marx in KaKi sta oplela, zamenjala sta ju STH par. A njuna epoha je minila. V MO se vse več piše o PM traparijah, **Krivde in greha**, tega novega **Novega Eva**, pa nihče več niti ne omenja. Celo PijGraf piše verze za podporo Arharju kot kandidatu Dece v Lji, v stilu: »Koga potrebuje Ljubljana?/ Arharja za župana!«, namesto da bi vztrajal pri zvestobi staremu Prilu in zapolnjeval plakate še naprej z verzi v stilu: »Pred kom pokleka naj Ljubljana?/ Naj moli Tinčka nadzemljana!« Ferdo Kozak je pisal boljše reklame za tovarno Pekatete; te so se propagirale kot najokusnejše jajnine; »Vožnja v vlaku hitro mine,/ če se grabiš za jajnine!« Naj se še jaz poskusim v verzficiranju; odkar je umrl Menart, je ostal na sceni le še Palček. »Što mi ovaj budjo priča?/ Eeee, ne zna on za Jankovića!« (Za amaterja kar v redu.)

Po prepričanju para spod Krima ju je SNL izdalo, izdalo je s tem tudi sebe. Namesto da bi prišlo do gibanja-organizacije »StŽ«, ki bi imela svoje Stobrede, svoj kanon, Tijo, navade ipd., pri StŽmašah kozmotipa bi se vsakič prebral odlomek iz **Krivde in greha** ali iz 57. št. NoRe (tudi Alino razpravo? kje pa! Tudi 57. št. bi šla skoz čiščenje na koncilih, bi dobila končno obliko, iz katere bi izpadel tudi VeRus), vlada danes v SlZi o STH veličini in Žu skoraj molk; legende o njiju sploh še ne nastajajo. Kje je Krek, da bi naškripsal nove **Zgodbe Svetega pisma**? STH sta potihem lansirala po barjanskih vaseh legendo o tem, kako je Tinče kot Mojzes s palico udaril po vrhu Krima in iz nastale luknje je bruhnil gejzir St Donata; a nobene reakcije na čudež! Sponka da je nekoč letala po zraku - levitacija - s Krima na sedež NoRe (sedež je ob bifeju NoRe), in celo brez metle, a je nihče ni hotel videti, čeprav je znano, da jo je Joco Žnidaršič fotografiral; kje so zdaj ti fotosi? Jih je pograbila tajna OZNA, sam Ribičičič?

Zanaša me, stop! Pomemben mi je BNak oz. jaz ob njem, kdo pa drugi, ne Arhpar (novi Arhar?) STH. V tretjem pismu, ki sem ga prebral, v sobotnem, pa piše BNak tako, da sem mu moral zaploskati. S čim me je nagovoril? Me je skorumpiral, podkupil? Jasno je, da je ton pisma enak kot v prejšnjih; veliki Kalimero javska: Krivica! A kar pove, drži; drži le zame, ker me zagovarja, hvali? Sem se mu pustil ujeti, ker sem izrazito kupljiv, popustljiv tip, torej še zmerom slabič?

Naslov **Pisma** me je zmotil, razumljivo; BNak nadaljuje s svojim cenenim moraliziranjem in Etpatosom bodoče klavne žrtve, morda celo SŽ. »Danes Romi, kdo bo na vrsti jutri?« Kdo bi bil lahko na vrsti jutri? Izbrisani? Da, o njih gre že dolgo beseda; NDM. Buzarantje? Morda tudi, če bi zmagal DrobničJr, ki fuka izključno ženo v mednožje. SrboHrško govoreči? Zakaj ne? Kraus! Vendar so vsi ti in možni drugi le zamenjava za tistega, ki je v BNakovih očeh edini Pracilj za preganjanje: zanj samega! Med BNakom na eni in STH parčkom na drugi gre predvsem za spor, kje bo lokacija za zgraditev Najsvetejšega-cerkve: ali pri BNaku na Bledu ali v Krimu, kjer kralj Matjaž že komaj čaka, da preda štafeto-meč THu.

Bled je res St mesto, a že kaznovano; otok je le ostanek potopljenega grešnega selišča. Bo grehe zarukanih Gorenjcev rešil prav BNak kot novi Odrešenik? Nista STH le Gorenjca, iz Žirov in Goričice? BNak je prišlek iz Marpurga, njegova mati je zgolj Dolenjka. Bodo MBP skupaj podrli bleško cerkev, razdelili ozemlje otoka, pol Sponki, pol BNaku? Bi bila to sprava? Dvomim, da bi bil kdor koli od obeh partnerjev pripravljen deliti St zemljo. Kaj pa, če bi Dž zgradila zdajšnjemu nasproti nov otok, še bolj bleščeč, z višjim cerkvenim turnom, s St Graalom na mensi? (Zdaj smo v eri graditve umetnih otokov, eden bo zrasel pred Izolo; a kaj, ko bo tudi otok povzročil špetir. Janša hoče na njem skubiti bogataše, služiti Kpltujcem, županja Pečenka pa na istem prostoru služiti SNLu, torej naseliti ga z Romi in Izbrisanci. - Dovolj, Taras, domišljija te bo pokopala! Grdo uživaš, ko se vživljaš v predstave BNaka kot novega Husa, Roma(ntika) na grmadi! Je BNak Aškerc? Glej Smrekarjevo risbo! Za 29. november sredi Lje avtodafe? BNak kot Uršula iz **Samoroga**?

(Obljubljam, da je to moja zadnja humoristična - groteskna - zastranitev.)

BNak v tretjem pismu napade trdo jedro NoRe kot rasiste, ker so se opredelili zoper Izbrisance. Ne pravim, da ni v PijGrafu - posebno pa v Orlandu furiosu spod Pohorja, v Urbu - nemalo rasizma; a ta ni zdaj bistvena téma. Bistvena téma je BNakova trditev: »Brez lažne skromnosti: prav jaz sem tedaj rešil Novo revijo.« Bil sem blizu dogajanju; BNakovo presojo lahko potrdim. Trdo jedro ga je hotelo uporabiti - zlorabiti? -, BNak se je obnašal umno in pogumno. Tega mu danes trdojedraši seveda ne priznavajo, ker ni ostal njihov uslužbenec-sluga. Kdor ni - povsem - z nami, je - povsem - zoper nas, je deviza PijGrafa et comp. BNak govori torej Reso. Bil je - več kot - pomemben.

Mu to priznavam predvsem zato, ker se je z njim dogajalo isto - podobno - kot z mano? Da so me po tem, ko sem se z njimi razšel, Zamol? Presojam pravost in nepravost neke drže le po tem, kako izpadem v zgodbi jaz? Ne; BNak podaja dejstva, dajo se strokovno - objektivno - ugotoviti. Sva se z BNakom v tem njegovem pismu le naključno znašla na isti fronti? Z njim zato ta hip simpatiziram, kot sem pred 20 leti, le zadnja leta ne več, ta pa z NoRo niso imela več veliko opravka.

BNak izbira ton pritoževanja, a pripoveduje Reso: »Vodenje Nove revije je ena izmed redkih stvari v življenju, za katero mi je žal.« Meni za moje sodelovanje v NoRi ni žal; kot tudi ne za moj izstop iz gibanja NoRe. Oboje jemljem ne le kot del svojega Ža, ampak kot Poz. »Moja žena je bila noseča«, kaj pa moja? Moja je imela dveletno deklico, ko so me vrgli iz službe in zaprli! A bil je najlepši čas mojega Ža, blažen sem bil v njem! Mene je neuspeh

osrečil, BNaka ne; svoje delovanje pri NoRi v tistem času ima danes za neuspeh predvsem zato, ker se s tem sodelovanjem ni plasiral v SDbi; tekmeci-instrumentalisti - trdo jedro norovcev - mu je pred nosom pobralo njegovo delo. BNak ve in jaz vem, da je res bilo tako, kot piše on, da je res storil pomembno dejanje; a če se je trdo jedro odločilo, da BNaka kaznuje, ker mu ni ves poslušen, da ga izloči iz sebe, Zamol, potem je glede na Cinmanipulativnost teh Kulnikov-Polikov Resa le še v zavesti BNaka in mene; morda še koga, ki o zadevi molči, uradna razlaga dogodkov BNaka briše, a ta uradna razlaga postaja z vsakim dnem, ki je dlje od dogodkov, bolj objektivna, zanesljiva, tako rekoč dejstvo; ne več konstrukt-razlaga, ampak kar sama stvarnost.

Dejansko gre za prenos Polmeril v Kulo; za (ob)last. Tega so se STH, PijGraf, SrKos itn. od začetka jasno zavedali. Ni važno, kaj je kdo storil; odloča, kako te je novi prevladujoči - odločilni - tok v NacUZni razložil, ocenil, na katero mesto postavil. Če sodiš med zmagovalce - v zmagovalsko grupo -, ti bo pripisano karkoli, imaš Pico na delitev plena in na velik kos pogače; če si tako ali Dgč poražen, boš strt, Zamol, »ubit«. Problem je le v tem, kako zadevo razumeš. Ali si zaradi poraza jezen, protestiraš, se boriš še naprej za svojo Reso (vanjo si prepričan, temelji na dejstvih), ali pa vržeš puško v koruzo, priznaš poraz, se s tem odpoveš svoji Pici do plena, do novega, višjega mesta v hierarhični (ob)lastniški Dbi.

Je tu kakšna razlika med BNakom in mano? BNak podrobno opisuje, kako so ga zmanipulirali pod Hinmasko vrhovnih Vrt Svetosti Biti in Svetosti Naroda. Vem, res so z njim tako ravnali, preveč jo je ubiral po svoje, ni se hotel zapisati DSDi. Ker je bila konec 80-ih let situacija Polnevarna, so se skrili za BNakov hrbet, »zdaj me pa s pipci zabadajo« vanj. Natančno tako. Vsako leto, ob vsaki priložnosti se zbirajo, da bi počastili izid 57. št., ob njem ponovno dokazovali, da na tej številki oz. njenem programu temelji postKom SDb; da so to novo SDbo ustvarili oni. Gre za Tip praznovanje; bistveno za praznovanje je ravno to, da se na obujanem spominu utemeljujeta (ob)last in njena osmislitev kot MagRit pomen. Vsebino temu pomenu oz. osmišljevanju pa dajejo tisti, ki so na oblasti. Če kdaj kdo pade z oblasti, ga ostala grupa črta, K-da ga - njegovih del - ni nikoli bilo. Ali pa njegov pomen primerno zniža, pač glede na pomen napake ali zločina, ki ga je neposlušni naredil. Tako so ravnali v SovZi s Trockim, v JugoKomPtji z MOčem, z Gustinčičem, nazadnje s Kavčičem.

Vendar, opozarjam na bistveno razliko. Eno je čista Pola, v to so stopili Trocki, MOč, Kavčič, bili v nji poraženi, zato likvidirani: od umora s kladivom po glavi do Zamola. Kot Poliki so se ti ponesrečenci upirali, Trocki je organiziral svojo skupino, gibanje, 4. internacionalo; Kavčič je navdihoval mlade Revarje, Janšo, Bavčarja, ki so objavljali njegove spise-knjige, si ga zapisali na zastavo. Le MOč je potegnil najkrajšo, še 30 let po Si so ga na simpoziju, navidez organiziranem v njegov lepi spomin, umazali do dna, objavili zanj Mor obremenjujoče tekste. Ni šlo za rehabilitacijo, ampak za polemiko z njim, za dokazovanje, da skoraj v ničemer ni imel prav; izvršil se je dokončen odpis DušanaK. Bil je Polik s posebno smolo.

Midva z BNakom pa nisva Polika; sem in tja kdaj v Žu sva se nahajala v bližini Pole, čeprav skoz Kulprocese, skoz boj za SvMi, za RLH VIS-Vrte. Bila sva tudi DbKulnika, v bližini razumevanja Dbe kot Morustanove. Jaz sem se temu merilu prej odpovedal, izgubil posluh zanj, BNak še do danes ne, do

Izbrisancev in Romov, do katerih skušam jaz zavzeti ekvidistanco enako kot do Ambrušanov (MM-SS linčarjev), medtem ko se BNak znova angažira v duhu PV delitve na Leco in Deco, na Moro in zlo. (KasO: sinoči sem ga znova zagledal na TeVe, s Todorovićem-pacovom sta vodila manifestacijo za Rome, ob asistenci Bleškega graščaka Duleta Jovanovića in njegove soproge v maski lady Macbeth.)

Naj sežem še dlje: v sámo naravo reakcij Čla na dogajanje tekme, vojne, boja, (ob)lasti. BNak še zmerom misli, da bo s poudarjanjem in navajanjem dejstev prevrnil tisto razlago teh dejstev, ki je Strno instrumentalna, SrKosovska, tudi Stl in KCmanipulativna: Resa=NSS in obratno! BNak je besen, Morno užaljen, protestira, ker se mu godi krivica, krivica pa je zanj potvarjanje dejstev. In je res, hudiča.

Zdaj sem prisiljen odgovoriti na Temvprašanje, zaradi katerega sem se spustil v to primerjavo z BNakom in **Karja k celoti** že zdavnaj ne zaključil. Ne morem - ne smem - kritizirati BNaka, se mu celo posmehovati, če sem pa sam na istem (isti) kot on! In vendar: ne uporabljam zanj Dgč merila kot zase? Sva res na istem, res reagirava na očitne krivice na enak način? BNakovo pisanje o NoRi me je pritegnilo, ker je naredila NoR meni še več krivic kot njemu; nekaj jih je v navajanem **Pismu** zdaj sam popravil, menda prvi v PolJavi; o njih čez par stavkov. Lagal bi, če bi trdil, da me Zamol mojega - Poz - dela v SKuli in SPoli ne prizadeva; in tega mojega dela je bilo veliko. SrKos mi je pobral zasluge za plasman Šalamuna, Virki za plasman Bartola, pred kratkim Koširca za plasman Zupana, Kos me odriva celo že od Mraka. Vse zasluge pri Reviji 57 pripisujejo Puču. Delajo se, K-da NoRe nisem ustanavljal prav jaz itn.

Tudi zato sem nehal brati MO, ker skoraj vedno na straneh, posvečenih Kuli, zasledim takšne zlorabe Rese, ki jih doživljam kot nož v srce, kot direktni posmeh Resi in meni zraven; v tem sva Resa in jaz tesno povezana, včasih do nerazdvojljivosti. Hočem se odmakniti od DbKulJavi (in PolJavi), o tem pišem vsaj že desetletje, ker poznam ustroj te Javi; če bi hotel imeti možnost, da govorim Reso, bi moral biti član vladajoče grupe, a tedaj bi moral zato, da bi oni priznali mene, jaz priznavati njih, ne le tisto v njih, kar so storili dobrega, ampak vse, kar odločijo, da je za vzdrževanje njihove Polpozicije potrebno; z vsem tem pa bi kršil Reso. Iz tega začaranega kroga ni izhoda.

Biti vsaj v eni skupini med večimi, ki med sabo tekmujejo! Če bi bil v SrKosovi, bi mi ta priznal moje inovativno pisanje o PM; če bi bil v THovi, bi me vzel v zaščito TH; ali z enim ali z drugim bi nastopal v Javi, bil priznan, kot je zmeraj v tekmi nastopajoči možni zmagovalec. Ker pa sem se odpovedal obema grupama in njunima Vodjema, pa Žižkovi grupi pa Stresovi grupi pa grupi Liberalne akademije (Štrajn) - Srbgrupi, Hršgrupi, celo vplivnim Pskom -, sem pokazal, da ne cenim nobene(ga) od njih, da hočem določati svoja merila - merila zase - sam, dokazovati obstoj dejstev s svojimi merili na osnovi KlasVISa RLH, ne pa prestopiti - tacite ali na glas - k PMDbi kot svetu poljubnih konstrukcij, ki jim priznava status Rese le dosežena (ob)last; če ravnam tako, moram dejstvo, da sem izločen iz Dbe, sprejeti kot nujno posledico.

Sprejel sem jo, posledico, se selil vse bolj na rob, dejansko že od 58 naprej. Tu na robu Dbe sem začel izdelovati nova merila, ki naj bi bila modrost drugega tipa; v odklanjanju (ob)lasti sem uvidel prednost, Vrto. Že v Pers sem to držo razlagal. A se nisem zavedal, da bo Pri(stna) le tako dolgo,

dokler moja grupa ne bo dobila šanse, da pride na oblast; brž ko bo začutila (ob)last, bo teorijo (in seveda prakso) spremenila. Se pravi, da je bila že od začetka Cinmanipulativna; da so ji moja gesla zoper (ob)last in (s)last le služila, kot so KCi kasneje služila moja Verčustva in nagnjenja, a so bila za Stresa le maska; dejansko je šlo za tisto, kar je že zdavnaj izrekel Župnik v **CanHlapcih**.

Skušal sem biti pošten: dobiti oblast v Drami SNG, a le za tri mesce, da jo od znotraj preizkusim, nato pa vrnem, se ji odpovem. Odpovedal sem se službi na Izvršnem svetu Slvlade, ko me je ta hotela vzdigniti v KulPolšefa. DEMOSu sem zavrnil ponudbo, da postanem generalni direktor Sl RTV. In Peterletu, ki me je, ko je sestavljal prvo Slvlado, prišel obiskat na Jamovo in spraševat, koga predlagam za Kulstra; ali sebe? In sem se ločil od norovcev tisti hip, ko je bilo jasno, da postajajo DbPolsila - leta 87 - in od KCe, ko je to postala, kmalu po 91. V odpovedi Dbi sem našel osnovno vedrino.

Vse to sem storil, se mi je posrečilo; s tem pa ni rečeno, da še zmerom ne bentim in besnim, ko naletim med razlagami SKŽa na potvorbo, laž, sleparijo, manipulacijo; jasno je, da me najbolj razjezi, če manipulirajo z mano; svoje Ž-delo najbolj poznam, vem, kaj so (bila) dejstva. Svoje užaljenosti ne morem odpraviti, zmerom znova se mi vrača v DušNoto in jo zastruplja; nisem sposoben brati o sebi potvorbe-laži in ostati hladno miren. Res, moj bes ne traja prav dolgo, umirim se, razvijam ARF, kot v tem **Karju**. Jezo preOsm v Pozmišljenje. A jezim se, kar pomeni, da mi ni le do Rese, ampak da branim tudi sebe kot PvtPska, svoj interes. Povezan je z bojem za Reso, a je tudi moj poseben interes, Už, skrb za imidž, želja, da bi me Db sprejela in cenila po zaslugah, kakršne si pripisujem sam, seveda kot objektivno dokazane. Skrbi za imidž se šele naknadno - z Etvoljo - odpovedujem.

V čem se z BNakom razlikujeva? Da je on le za stopnjo ali dve bolj občutljiv, samovšečen kot jaz? To ni čudno, saj je Pek, Peki so bili zmerom takšni, od Ovida do Mraka. Mrak mi je bil v marsičem vzor, močno je premagoval svojo samoljubno in agresivno naravo, a bila je v njem; vsakogar, kdor ga ni dovolj cenil, je preklel. In ga spet priznal, ko je odkril, da ga prekleti vendar spoštuje ali da je spremenil mišljenje o njem. Ni bil trajno zamerljiv, vsaka pohvala ga je vzdignila v nebo. Res je težko živel, a bil je obenem v svoji pristranosti prav smešen. V **Dnevnikih** se lepo vidi, kako me ima za ničesnega, dokler sva v polemiki, ko pa začnem Pozpisati o njem, postanem zanj pravi čudež sijajnosti. Mrak je bil v tem berljiv kot otrok. Mar nisem tudi jaz?

Zadeva je ES konkretna: v komentiranem **Pismu DJu** me prikaže BNak na zame edinstveno ugoden način, kot še nikoli ne on ne kdo drug. Res me je često hvalil, pisal sem zelo ugodne ocene v njegove knjige, a zdaj je storil to nekako Dgč. Povezano z njim, to že; pa vendar meni nepričakovano naklonjeno, glede na to, da ga zadnje čase lasam, žalim, se mu celo posmehujem. Opazil sem, da sem tisti hip, ko sem prebral BNakovo **Pismo DJu**, spremenil svoje čustveno razmerje do BNaka; zgrabila me je slaba vest, češ da sem mu krivičen. Rajši bi imel, da bi tudi on udarjal po meni, ali me Zamol, tega sem se že navadil; tudi zato hočem ponovno komentirati Moliérovega **Ljudomrznika**.

Kje je moja načelnost? Važnejša od BNakove hvale-zagovora Izbrisancev in Romov mi je kar naenkrat BNakova sodba o meni oz. pripoved, kaj se je dogajalo z mano pred dvema desetletjema. Sem se dal na svoj način »kupiti«,

z naklonjenim odnosom do mene? Nisem prav v tej točki že od malega šibak? Od malega se počutim izločen, težim v občestvo, kjer bi rad dobil varnost; vse bi dal, če slišim pohvalo svojih dejanj. Te pohvale je po mojem premalo, tudi zato se oddaljujem od Dbe, od katere, tako sem presodil, ne dobim, kar od nje v Inti pričakujem.

Ni tudi BNak tak? Me ne hvali, ker mi je hvaležen za vse moje nekdanje lepe besede o njem in njegovem delu, mojih grdih izjav o njem, ki jih je v zadnjem času v **RSD** veliko, pa ne pozna? Bo spremenil odnos do mene, ko jih bo spoznal? Ali pa je res močnejši od mene in bo vztrajal pri aprobaciji mojega dela ne glede na to, kaj mislim-trdim-objavljam o njem jaz? Tako bi rad ravnal tudi jaz, vsaj baham se, da tako ravnam, pa najbrž ni res; če me kdo užali, potrebujem precej časa, da lahko zavzamem do njega strpno-ekvidistančno stališče. Me ni jeza na Puča, Šela, Božiča, Jova, Rožanca itn. zmedla in sem bolj mahal po njih, kot bi sicer?

Ni čisto tako. Rožanc me je okrog 89 zelo užalil, ko mi je - krivično - očital, da sem se »prodal« Kučanu; in vendar sem kasneje napisal o Marjanu zanj zelo lep esej **Srečanje z MR**. Priž mi je napravil vrsto nečednosti, pa sem ob njegovi Si iskreno zapel v njegovo - upravičeno - čast in slavo z esejem **Primus inter pares**. Dine me je zadnja leta prav strastno sovražil, a ga v knjigi **Antika** - in drugje - postavljam zelo visoko. Šelu ne - ali manj - priznam uspešnost njegovih zadnjih tekstov, ostajam pa pri sodbah o njegovih prvih, ne sesuvam ga za nazaj. Tudi Puč je kriv nad mano, v nemajhni stvari, pa je nisem nikoli zoper njega uporabil.

Se branim? Se hvalim? Sem torej kot BNak? Mi gre BNak na živce predvsem zato, ker zadnja leta deluje kot Peknarcis, svoja nekdanja sijajna Dbangažiranja prodaja prepoceni, ko moralizira in refevdalizira? Sem mu zameril, ko se je na TeVe zahvaljeval za prejeto nagrado in ponavljal kot vsi, ki so brez duha, a hlapčevski: Priznam, do nagrade mi je veliko oz. ta nagrada mi veliko pomeni? Tega ne bi smel reči. Tudi če bi mu dali nagrado vodstvi LDS in SD, ker brani Izbrisance in Rome, bi moral vedeti, da z njim Pola manipulira, vseeno je, ali je De ali Le. Heinrich Mann je bil v sebi tako izgubljen, ZDA so ga izločale, nekdanja slava je izpuhtevala, da je sprejel ponudbo Vzhodne Nemčije, da se preseli iz ZDA vanjo; vedel je, kako grozljivo ga bodo Stlbarabe izkoriščale za propagando. Njegov brat Thomas je ohranil plemenito držo ekvidistance; je pa res, da je imel več ugleda v svetu, s tem je bil manj prizadet v svoji samovšečnosti. Primerov bi lahko našteval še in še.

BNaku sem zameril, da je zapustil ženo, se povzpel v bližino ZahEvr visoke Brže, celo poplemenitene, kar ga je odpeljalo od Isa Dti - vsaj takšnega, kot ga priznavam jaz -, ga zapeljalo v trubadurstvo, v remedievalizacijo, v stil zaščitništva ubogih, v Javnastope, za katere bi moral vedeti, da so ali Pola ali pajacarije. Ni vzdržal pri RadISli; sebe pa sem ocenjeval, da sem vzdržal. Mar moje dajanje intervjujev v MO potrjuje to moje vzdržanje na robu? Da in ne. Razlagam se kot izbrisanec, Dbo sesuvam, obenem pa se obračam k nji, jo informiram, da bi me poznala. Če bi bil v sebi zares suveren, bi še naprej odklanjal Javnastope. Razumem, da me vanje sili Kmecl, Kmecl Priceni KulJav; jaz pa ne. Kmecl ravna v skladu s sabo, če kar naprej nastopa na proslavah, od proslavljanja Prtbrigad do Trubarja. Jaz ne, ker vem, kaj pomeni danes proslavljanje brigad in luteranov: čista Pola.

Včeraj me je nekaj posebno prizadelo. Z Alo sva šla v Sežano na - zadnje - preiskave, Profu Geršaku moram poslati izvide krvi, sliko pljuč in srca, EKG, pa sva mimogrede kupila še nek časnik, katerega pisanje se mi zdi v nasprotju z dejstvi; in sem se spet razjezil. Ni važno, kateri časnik, za kaj je šlo. Doma sem se ves utrujen ulegel, odprl radio, poslušal en - zadnji - del razprave ali eseja, ki ga je napisal Čander o Šelu. S Čandrom razvijam zadnje leto prijazne odnose, ker me je povabil, naj zanj - za njegovo založbo Beletrina - napišem spomine. Tudi sicer se obnaša do mene korektno, čustveno naklonjeno, s Čarom sta me tudi intervjuvala, zastavila dobra vprašanja, z zadevo sem bil zadovoljen. Z esejem v III. programu radia Slja pa ne. Vsaj na kratko o zadevi, tipična je.

Ko govori Čander o Šelu, pripelje zraven Pirca. Poznam zgodbo. Šel in Pirc sta bila velika Prila, cenila sta se. Šel je po Pirčevi Si mnogo pisal o Pircu, je pa res, da je pisal mnogo manj o Šelu Pirc. Šela je Pirc fasciniral, tako daleč je šel, da je fotos, ki sem ga slikal jaz - Pirca in Šela - na vrtu na Jamovi, kjer sem stanoval, pripisal »dejstvu«, da je bil posnet nekje na Korčuli, v času Korčulanske šole. (Glej **Pirjevčev zbornik**.) Šel me je zbrisal celo kot zgolj fotografa. Ob Pircu me ne sme biti, in ne v NoRi, nikjer. Najbrž ni dejstva-podatka ponaredil hote, spontano mu je prišlo; tem huje: mene vsa zadnja leta ni bilo več. A dejstva govorijo Dgč, NDM. Šela sem s Pircem celo seznanil jaz pa STH pa Puča itn. O vsem tem bom dodal dokumente, pisma, fotose.

Tukaj hočem reči nekaj drugega. Pirc je izdeloval grandiozen projekt analize ZahEvr Zge skoz branje romana. Imel je posluh za vódenje, znal je tako pisati in svoje delo plasirati v Dbi, da je postal vodja učencem, guru. A njegova študija Zahromana ne obravnava posebej Šela, Šalamuna, Jova itn., le okvire za njihov nastop, tudi z Butorjem itn. Pirc se ni podal v nesebično službo Šelu, kot sem se jaz, ohranil ni niti distance do Šela, ampak je začrtaval obzorje, kot to počne PraFif. Šel se je počutil varen v Pirčevem intelektualnem objemu, enako PijGraf. Pirc mu je dal globlji smisel, Šel je prešel med Pirčeve učence kot kasneje med Janševe vojščake. Potreboval je Vodjo.

Tisti, ki je dejansko plasiral - razlagal, branil, polemiziral, natančno analiziral - nastajajoče Slpisatelje in njihova dela, imenoval tudi gibanja oz. PSte, v katerih so se nahajali ali katere so promovirali-ustvarjali, sem bil jaz. O Šelovi Liti sem celo mnogo pisal. Ob Šelovi mladostni prozi **Kamen** sem iznašel pojem-izraz Lud(izem), že 59, v še ne objavljenem eseju, a sem kasneje pri oznaki ostal, ko sem pisal o romanu **Stolp**, o **Triptihu**. S tem esejem sem celo v KulJavi prodrl, tedaj so ga brali, sprejemali; vedelo se je, da jaz komentiram in podpiram ludiste-reiste, ne pa vodim. Pirc je ravnal Dgč: delal vtis, K-da jih vodi on oz. da ne morejo stvari teči Dgč kot tako, da mu vsi sledijo. Moja razlaga Zge Kule (Lite) je - izdelal sem jo v drugi polovici 60-ih let - zelo odstopala od Pirčeve. On je ostajal pri izrazih-sistemu Urba, THa, v okviru Husserla, Heideggerja, Lukacsa, medtem ko sem jaz definiral že PM svet, čeprav ga tedaj še nisem imenoval s tem izrazom, pač pa kot Lud, reizem, lingvizem, karnizem, kot povsem novo MePSto. Celotna moja razpredelnica nastajanj novih PSt je bila okrog 70 že narejena, objavljana v knjigah do 75; NDM.

Bila je Pirčevi vzporedna, a se je komaj kje prijela, kot drugorazredna, medtem ko je zmagala Pirčeva; tudi zato, ker je Pirc predaval na Faksu, meni pa Ptja tega ni dovolila. Pirc me je hotel spraviti na Faks, na primerjalno, ob

istem času kot SrKosa, oba za docenta, a imel sem težavo, tu sem kriv jaz, da nisem še opravil doktorata Zni. Leta 76 sem doktorsko tezo napisal, Pirc jo je odobril, naslednje leto bi moral doktorirati, morda se je Pirc zavedal, da umira, in je hotel ob Kosu na komparativistiki tudi mene. Jaz sem s prijavo teze odlašal, Kosa sta forsirala Ocvirk in Vidmar, in sem spet oplel. Na AGRFT pa me niso sprejeli.

Kaj hočem reči? Za moj neuspeh - da nisem mogel predavati na Faksu - sta kriva Ptja in jaz sam. Morda pa nisem hotel uspeti, tj. predavati, ker sem slutil, da me bo to preveč izčrpalo oz. zaustavilo; da imam v Žu drugo nalogo. A katero? Čisto drugo kot ostali, celo kot Mrak, čeprav sem se temu tedaj najbolj približal, pri njem sem čutil največ navdiha, ko sem izdeloval svoje Dgposlanstvo. Pirc se je držal kljub vsemu Konvokvira, UZni, le literariziral ga je in EkP podkrepil; ukrepal je optimalno. Jaz sem hotel onkraj UZni, bil sem zvest svojim - in VeRusa - idejam iz Pers, medtem ko je tedaj Pirc gojil KonsTradUZn, zato tudi uspel, prišel do mesta UProfa. Pirc je hodil ravno toliko pred ostalimi, da so slutili, kaj počne; da so mu lahko sledili, a kot Vodju-magu. Pirc je potreboval študente; če bi šel v pokoj (vsak dan me je po telefonu spraševal o tem), bi se osamil v Tacnu, tega pa ne bi vzdržal, tega se je bal. Jaz pa sem narobe slutil, da je edino takšno moje umikanje čim bolj stran, vendar še ne v S, zame primerno; da mi bo, če mi bo kaj, pomagalo priti do smisla in Boga. Naj hodim torej po čim težji poti, medtem ko se je Pirc polakomnil lažje poti, zato uspel, hudič ga je nagradil z vlogo guruja, mu je pa skrajšal Ž; poznamo Balzacovo **Šagrinovo kožo**. Meni je K-milost podaljšala Ž, živim že 30 let dlje kot Ahac, a za to, kar se mi odpira (DgFija), plačujem visoko ceno-kazen; med kazni sodi tudi to, da sem - da je moje IsDti - Zamol.

To sem doživel, ko sem poslušal Čandrovo predavanje. Lahko da je že staro, Čander je komparativist, po svoje odvisen tudi od TWirka in kosovske oblastniške grupe; morala mu bo biti naklonjena, če bo hotel magistrirati in doktorirati. Tudi jaz sem 56 lezel Ziherlu v rit, čeprav sem ga obenem spodnašal; sem RazcDč oz. nezanesljiv značaj. (Ziherl je izjavil Bogu Grafenauerju: »Kar naredim« - za Ptjo in SocKom - »na faksu, vse mi sproti podre Kermauner.« Jasno, da me je moral odsloviti.)

Čander ni niti z eno besedo omenil mene, ko je analiziral Šelovo Lito, pa bi me, po moji sodbi, moral; nisem Šela le podpiral, interpretiral sem ga, mu dajal ne le moč in varnost, ampak tudi smer. Me je Šel tudi visoko cenil. A za Čandra me ni. V intervjuju me nekako prizna, a kako? Moje časovne razpredelnice o zamenjavah PStur v PoV SLiti-Kuli ne pozna. Ne čuti potrebe, da bi jo poznal; me ne navaja, kot ne navaja Zoltana Jana, dr. Mahniča, LZgarjev. Kar je bilo moje delo, pripiše - tacite in določno - Pircu. In naj bom vesel?

Ni vse to, o čemer pišem zdaj - in kar ponavljam že leta, a brez uspeha -, natančno ista jamrarija, samoljubje, akcija pro domo mea, kot jo očitam BNaku? Celo v isti številki MO časnika Dnevnik sva se znašla. BNak je mlajši od mene 23 let. Ko sem bil jaz v njegovih letih, sem pisal v vsako številko NoRe, nato pa, še v 90-ih letih, v mnogo številk Dnevnika, pisal sem vrsto Pisem in Karjev itn., igral figuro sredi KulJavi. Zakaj ne bi BNaku dopustil, da dozoreva vsaj v enakem ritmu kot jaz? Nisem do BNaka krivičen? Vendar, ne ugotavljam te krivičnosti šele zdaj, ko me je BNak tako lepo branil (ne da bi ga jaz za to prosil)?

BNak ni zamenjal Pirčevega ali Hribarjevega ali SrKosovega VlSa z mojim; o tem mojem še zmerom nihče nič ne ve, čeprav je zapisan v mnogo knjigah, je odprta knjiga na mizi. Je pa BNak opozoril na nekatera dejstva, ki so pomembna; boli me, ker se jih Zamol, svojo bolečino premagujem, s tem se kot EtOs krepim, a moje delo ostaja neuporabljeno kot mrtvorojenec. Takole piše BNak: »Zaradi idejnih razhajanj niso hoteli« - trdo jedro NoRe - »več objavljati člankov Tarasa Kermaunerja, enega izmed stebrov kritične slovenske inteligence zadnjih desetletij.« Sodil sem v prve vrste te KritInce, a nisem bil predvsem to; tedaj se je zdelo, da sem »le« to; ker sem bil iz te KritInce kot bojne Nacgrupe izločen, sem močneje spoznaval, kaj moram biti, kaj je bistveno pomembnejše od KritInce, ki je le kategorija DbNLa: spoznal sem pomen Boga (UBDra itn.). Izraz, da sem bil steber, pa me sploh moti, BNak kljub vsemu gleda Kulo in Dbo kot tempelj grškega tipa in lepote, ta pa stoji na stebrih. V intervjuju sem poudaril, da sem brez temelja; to sem o sebi govoril že v 60-ih letih; v 70-ih sem to tezo na veliko razvijal v duhu Deleuza, kot deteritorializiranec, selec, paleolitčan. BNak mi - Deleuzu - že tedaj ni sledil. Pripravljal se je na remedievalizacijo, na vrnitev FDbe, ki jo simbolizira Kralj na lipicancu; in to je on sam. Jaz sem kvečjemu menih na oslu in Pvtnik na travniku, ki odslikava dogajanje, kot Cezanne goro St Victoire in arlske Km.

»Na ogorčenje 'trdega jedra' sem uveljavil svoj položaj glavnega urednika in nadaljeval z objavljanjem Tarasovih analiz«, predvsem mojega polemičnega Dia s Sponko o Gentu. Tedaj sva z Borisom tesno sodelovala, bil je skrajno fair, požrtvovalen, pogumen; ni se pustil fascinirati THu, kot se je PijGraf, pisec proarharjevskih grafitov. »Le kaj jih je tako razjezilo? Če odmislimo negativna čustva, ki se rada razplamtijo med nekdanjimi prijatelji«, in res smo bili Prili, posebej z Nikom Grafom in Ruplom, »je bistvo spora zadevalo odnos do Nacije.« Drži. »Taras je lucidno opozarjal na fašistoidno nasilje, ki sledi, če narod povzdignemo na oltar Svetosti.« V Resi še danes kljub izgovorom, da sem v ekvidistanci do Ambrov in Romov, plediram za Rome. So tatovi in anarhisti, Ambri so pa res fašisti, linčarska grupa. Če niso še udarili danes, bodo jutri, kajti v njih je Pot ultraDece. Janša in Zver zaenkrat skrivata dušo, a Rupar bi nasledil Röhma, Grims Goebbelsa, Slilnik Himmlerja, brž ko bi se pokazala možnost za to. Ta hip je ni, smo varni v EU; a milina Janševe vlade je igrana. Pred Romi se bom že kako ubranil, pred Ambri od Tržiča do Desternika pa ne. (Na Krasu jih je manj.)

Zdaj pride bistveno: »Tarasova **Pisma srbskemu prijatelju** so preroško natančna in srhljiva napoved, kam bo Srbe zapeljala njihova nacionalna ideologija; v **Pismih slovenskemu prijatelju** pa je očrtal pogubne posledice slovenskega nacionalizma.« Zato so manj uspela. Pisal sem jih Kmeclu, srbska Dobrici Ćosiću oz. vsem zadevnim Srbom. Novorevijevci enkrat samkrat ne omenijo ne enih ne drugih mojih pisem, tudi Zgarji ne, ki so novorevijevcem v službi. Hvala, Boris.

Sem v dozdajšnjem **Karju** naredil ARF-AK, ali pa sem BNaka uporabil zgolj za to, da uveljavljam sam sebe? Všeč mi je, da je BNak pravično pisal o meni v MO; čeprav MO sicer tako Zanič, sem dal intervju prav za MO. Zmerom govorim, da sem RazcDč, torej na robu, na eni in drugi strani rezila. Torej kot tak neverodostojen, vendar pričevalec. Do Dti ni mogoče z IdM, torej z Mondržo. Pokazal sem, kako šibak sem glede sebe - Ljezni do sebe -, kako spreminjam stališča o drugih, o BNaku, če ugotovim, da mi je tak drugi

koristen. Takih svojih Negpotez ne maram, skoraj sram me je zaradi njih, a se jim ne odpovedujem, ne morem brez njih; le naknadno lahko opazujem, kakšna so, in se nekoliko premikam od padanja v DabDbo, se bližam VelOsi, ki bi bila s sabo trša. Tako gre pri meni gor in dol, sem in tja.

BNaka ne bom več navajal; naj me izpljune ali tolerira, sam se bo odločil o tem. Je pa vse to moje razpravljanje o BNaku oz. o NoRi, o času druge polovice 80-ih let, neposredno v zvezi s **Pismi**, ki sem jih dodal VI. delu **Nekra**, predvsem s pismoma Ćosiću. Iz njih se vidi, kak Dbaktivist sem vendarle bil, kaj sem zastopal prej kot ostali MBP in kasneje. S Ćosićem sva se že razšla, ko so norovci še sodelovali z njim, s Srbi, in to na osnovi dveh Nclov, dveh nacij kot Polsubjektov. Dobrici sem razgrnil prihajajočo stvarnost, točno sem jo predvidel, nakazal pa sem, da se jaz te stvarnosti - tudi vojne, ki sem jo imel v vidu - ne bom aktivno udeleževal.

Da je moja naloga drugje. Da sem za strpnost in Dia ipd.; a če do tega ne pride, po krivdi Srbov, jih ne bom podprl, podprl bom Slce, za to navajam razloge, vendar ta moja podpora ne bo eskalirala iz védenja, ki ga razkrivam v obeh pismih, k Vojdrži. In sem se napotil tja, kjer sem danes.

Pismo **Gotovcu** je že manj ostro kot pismo Ćosiću, čeprav še iz Polsveta; **Pismo VeRusu** pa kaže že močen obrat stran od aktualnih dogodkov. **Pismo VeRusu** sem napisal najbrž po simpoziju o Pers, na katerem je Veljko sicer sodeloval, a dejansko od zunaj. Pričakoval sem, da me bo vsaj on podprl, podal svojo analizo tedanjih časov, bil je njihov osrednji akter. Tega ni storil; čutil sem, da me izdaja, kot ostali, ki jih na simpozij sploh ni bilo, Šel, Zajc itn. Tudi na **Pismo VeRusu** se naslovljenec ni oglasil; prepustil me je samemu sebi, huje, prepustil je, da zgodbo o Pers opisujejo tisti, ki so bili reviji nenaklonjeni ali ki o nji, zaradi odsotnosti podatkov, malo ali nič vedo. Ostal sem sam, tudi s knjigo **Perspektivovci**, ki tako rekoč ne obstaja nikjer, kot ne **Pisma SrbPrilu in SIPrilu**. Obstaja le **Ev** po Sponki spod Krima: biblija **Krivda in greh**. Pismi Ćosiću naj vsaj malo nadomestita Prikr(ito) stvarnost. In takšnih pisem je v moji korespondenci na stotine, na tisoče.

- Kar bom komentiral zdaj, lahko bere bravec kot KasO ali Dodatek ali Vrinek, vseeno. Zanj sem se odločil, ker je tesno povezan z Dastanjem SLZa; je zanj - vsaj za njegov del - Tip, ilustrira hud razkroj v SLZu, dezorientacijo Vrt, smeri, samega območja-panoge oz. Dbe, v kateri se SLZgarji, nesposobni za ARF svojega početja, nahajajo.

V vsej **RSD**, še posebej pa v obeh delih **Nekr**(**olog**)**a**, pozorno in zaskrbljeno preučujem razmerje med živo PO - samim LZgarjem - in njegovim delom oz. LZgo. KlasTradSLZ se je temu preučevanju ognilo oz. ga sploh ni vzelo v obzir kot relevantno. Imelo je Idejo, pa naj je bila ožja, (S)Nar in Razr, ali širša (UH ali sama Zn kot Tem Vrta RLH VISa, delujočega še v polni moči, ekspanziji, samoumevni vrednosti, evoluciji). Kopitar, Gregor Krek, Murko, Levec, Prijatelj, Kidrič, Ivan Grafenauer niso eksponirali sebe kot temo-problem LZgarja. Kdo je s tem prav za prav začel? Tudi Koblar, Slodnjak, Boršnikova še ne, čeprav je bila Boršnikova temu morda najbližja. Pir(jeve)c je sebe prenašal v LZ spise Prikr(ito), v študije o **Evrromanu**. Tudi LZgarji, ki so od mene le nekoliko starejši, ostajajo v Tradi: Zadravec, Paternu, Bernik. Res šele jaz prebijam mejo, jaz pa na ekscesen način, skoz vse Ž?

Prelom, ki se je dogodil v SLZu, ni niti uvedba interpretacijske metode, jaz s študijo o **CanPohu**, 51, ne strukturalizma, ta je v prvem valu že starejši, Žigon,

Puntar. Prelom sicer nastaja iz interpretativizma, kajti dokler Znik jasno ne razloči med stvarjo sámo in njeno interpretacijo (razlago), si sam še ne postane tema-problem; namreč kot interpretator, čigar MetAkso, a tudi EkP Pvt Ž je treba raziskati, če hočemo odkriti, na čem temeljijo, iz česa izhajajo njegova merila in presoje. Če so merila dana po sebi, stališče **St pisma**, srednjega veka in FKCe, kar traja pri Piberniku ali JMahniču še danes in do najmlajših, interpretator ni ne viden ne - posledično - pomemben. Do tedaj je LZ trdna Zn, s stališča AKritZni sicer naivno in vse preveč Redmišljenje, da bi lahko prodrlo globlje v bližino Rese, nujno ostaja le pomožna dejavnost določene TotDbe institucije, pa naj je ta KC ali Nar ali Razr (vrhovi teh drž so KFz, Ncl-Ncz in Stl). Pri najmlajših, recimo Grdini, že prehaja na Trivtržišče, Nar itn. so mu le zmanipulirani pripomočki zgodbe kot take. Duh Dnrevije Jana na najvišjem nivoju. To pomeni, da je postala Zn tržna.

Primer, kako raziskujem povezavo med objektivno LZ na eni in sabo kot interpretatorjem oz. mislecem - piscem - o Liti na drugi strani, dajem posebno v obeh razpravah **Nekra** iz IV. poglavja, naslovljenih 1. **O nekaterih vidikih mojega literarnega zgodovinopisja - s posebnim ozirom na SD** in 2. specifikacija prvega predavanja: **O enem izmed vidikov** itn. V to smer kaže tudi moj esej **Pogovor s Francetom Levstikom o tedanjih in današnjih rečeh**, napisan že pred več kot četrt Stola. V **Enem izmed vidikov** povezujem svoja EkP (in Pvt) doživetja v IntDni in v Dbi s temami, ki so jedro dogajanja v gledanih in preučevanih dramah oz. sporočila le-teh. Najprej si hočem razložiti, zakaj sta me Lita in dramatika (SD) tako pritegnili, že kot otroka: ker sem imel podobne nočne more kot umirajoči Petrček v **Poslednjih sanjah**, tedaj sem se najpretresljiveje odprl ne le temi Si, ampak bil določen po Si sámi kot svojem Temdoživljanju. V **Kacijanarju** sem začutil usodo MOča, v srečanju med Marico in Mirkom v Kodi **V Ljubljano jo dajmo!** sem spoznal nujo srečavanja le z IntelŽe, z Že, ki se kultivira v Čiti, kjer nato iz dveh Raz PO nastane IdeaHarpar MirMara, kot ga skrajšano imenujem. To naj bi bil ne le srečen par, ampak visoko zadovoljen v Kulvprašanjih, obenem pa osnova za VelDno, v kateri bosta starša (to velja še danes zame: stara starša) usmerjala otroke k analognim KulEtVrtam, tudi Nara kot Dbgrupe.

Željo-načrt sem realiziral, imam 19 potomcev; obenem pa se vse Ž zavestno bojujem zoper nočne môre, ne popustim stráhu, ki je v meni primaren, ne ponavljam EV MOča, ki je kljub svojemu Revaktivizmu postal trpna žrtev, kot Kacijanar. Svet - okolje - hočem sam kreirati, kot ga nameravata MirMara, vendar pa obenem tako, da ne izgubim izpred oči Trcilja, kot ga ni Poljanec v **CanVidi**. Poljanec umre, njegove vizije so vsaj po eni strani predsmrtne blodnje, a niso le to; njegov alter ego Dioniz jih tudi vsaj po eni strani podaljšuje v utopične projekte hoje k Dru, Isa Dti. Skoraj v vsaki drami bi našel moment, ki je Tip zame, z dramo bi se zato Idn, jo dojemal odznotraj, recimo z nesrečno usodo dr. Velnarja, **Potopljeni svet**, ki se napačno odloči za mondeno Že, z njo za imidž in Už (kot Velnarjev model Izidor Cankar). Ko spozna, da je ubral napačno pot, se Velnar osami, čeprav ga ne odnese v OIS. Moja osamljenost pa je Dgč kova: ne izguba PriSo-Že - Ale - zaradi razveze zakona ali moje nesolidarnosti; ampak osamljenost v Dbi, ki je emanacija IdBa, medtem ko je ErS PriSo tipa pot k začutenju BDra.

Med raziskovano - gledano, konotirano, kakorkoli obravnavano - dramo (predmetom, ki s tem nehuje biti predmet, ampak postaja subjekt, celo vzor,

vsaj model) in mano kot bravcem-razlagavcem nastaja odnos, ki je zelo blizu nujnosti, pojmovani kot Etnujnost ali EkPnujnost. Očeta si nisem mogel izbrati sam, niti živeti namesto njega; moral sem Ponot njegove dileme, ki so nastale zaradi njegovih Sv odločitev. Od mene pa je bilo odvisno, kako na te dileme odgovarjam, kako jih rešujem. Ali kot MOč, kateremu so se vse rešitve sfižile? Dgč. Kako Dgč? Odgovor na to (nasvete, usmeritve) so mi dajale Fija, Tija, tudi PsihZn, predvsem pa Lita, konkretno SD. Bila je Konta, da me je MOč peljal na oksenštand gledat Medvedovo Trago. Morda **Kacijanarja** še dolgo ne bi (s)poznal. Bi pa spoznal kakšno analogno dramo, morda ne Slsko, Shakespearovo recimo, ki bi mi - še globlje od Medveda - odprla vpogled v strahotno Tragbistvo Čla, recimo **Macbetha** ali **Kralja Leara**. S Prižem sva obe drami brala že 42. Medveda žal osebno nisem poznal, umrl je dve desetletji prej, preden sem se rodil. Golio sem poznal, z njim kot starcem kdaj kaj popil, a iz njega ni bilo mogoče dobiti nič koristnega zame. Bolje sem preučil Stanka Cajnkarja, prek Prosenca; večkrat sem govoril z njim, a do sebe kot Intlika mi ni dal, bil je Katduhovnik. Sem pa zato vsa ta neuspešna srečanja čezmerno nadomestil s srečanjem - srečavanji -, ki so me napolnjevala s polno smiselno vsebino vse od mojega 13. leta; z Mrakom.

Mrak je bil dramatik, v Dbi marginaliziran, kar mi je bilo kot marginalizirancu (MV-II) blizu; bil je sosed iz iste ulice, homoerotik, ki se mu je ljubilo ure in ure razpravljati z mladim lepim fantom oz. mu predavati o bistvenih rečeh Ža. Leta 43 sem bral Mrakovo dramo **Marat**, dala mi je veliko misliti, o nji smo s pridom diskutirali v krogu triperesne deteljice, s Prižem in Dinetom. A če je bil **Marat** odgovor na MV-II Bm-DžV, zame ne zadosti Intnagovor, je bilo vse Dgč - prelomno - z branjem **Rdeče maše**, z likom, ki mu je dal Mrak v zadnji Rci, 46, ime Fedja. Fedjo sem povezoval s preučevanjem **Biblije**, predvsem **Evov**, tudi podanih na deskah Drame SNG, v Gregorinovih pasijonih, **V času obiskanja**, **INRI** itn., z Notldn z Maksom v **Kralju**, tudi uprizorjenim MV-II. Itn. Maksov pogovor z Nino, Fedjin z ekspatrom Ambrozijem, Velnarjev s sabo so bili zame tako rekoč nujna povezava med mano, mojimi EkP Pvt problemi, ki jih nisem znal reševati, na eni in Umeto na drugi strani. Vse, česar sem se dotaknil, sem gledal-doživljal odznotraj, medtem ko je ena linija SLZa, zastopa jo Top, gledala vse od zunaj, še danes; niti le kot forme, ampak kot zunajsmiselne reči, zidove hiš, nadstreške, pločnike pod njimi, kot svet, ki ga Čl le uporablja, s tem pa se še bolj zapira pred stikom z Dtjo. Naslov eseja o tem bi mogel biti: **Duša in čevelj**.

Ko sem nato v neštetih esejih avtobiografskega značaja povezoval Lito in sebe, glej knjigo **Sreča in gnus**, sta se momenta tako prežemala, da je težko reči, ali je Lita v moji »službi« ali jaz v njeni. Srečavala sva se, vplivala drug na drugega, jaz na pisanje sodobnih dram, **SAnte**, **Potovanja**, **Dia**, **Afere**, vse te drame name, orientirale so me, še danes se »manično« ukvarjam z njimi, v njih slutim svojo rešitev, kot v **Samorogu** in Mrakovem **Procesu**. Še danes v Dovjakovem **Monjoiu**, čeprav ga je napisal 40 let mlajši človek od mene.

V tem, o čemer govorim, vidim smer reševanja problematike DaSLZa.

Dozdaj sem govoril o nujnosti, naj dodam še besedo dve o naključju. Slučajno sta se znašla v isti št. Slavistične revije moj in Topov spis; št. je posvečena Zadravčevi 80-letnici. Verjetno je bil Top, ki je tudi LZgar, užaljen, ker številke niso posvetili tudi ali zgolj njemu. Vtaknil se je zraven, zlorabil priložnost, da Zadra uporabi za opozoritev nase. In je poslal na uredništvo

spis z naslovom **Slavistična sopotnika osemdesetletnika**. (Zadr rojen 1925, Top 26. Čudno, da ni analognega storil tudi Bern, ki bo osemdesetletnik 2007. Kar še ni, pa še bo, pravi Ljudpregovor.)

Topa nimam za IntelČla; njegove izjave, ki jih podaja v moji bližini, so Konvpovprečne, nivo GimnProfa. O njegovi jezikovni Zni ne morem soditi; lahko pa presojam o njem kot o LZniku, kajti sem in tja se spušča tudi na področje Lite, celo doktoriral je iz Finžgarja v duhu LZ formalizma. Vem le, da je Top brezkrajno samoljuben, vsiljiv, VitČl, pohlepen na vsak najmanjši uspeh in priznanje. Je predhodnik DaSl Avza, o katerem veliko pišem NDM v **RSD**. V tem je Tip. Kidrič se je še ogibal omenjati sebe, Top se štuli zraven, kjer je prilično in kjer - to češče - je neprilično. A o vsem tem sem v **RSD** že poročal, si Topa marsikdaj hudobno sposodil; zasluži. Tega zato ne bom ponavljal.

Priložnost bi rad izkoristil le za navedek, seveda komentiran, iz poslednje Topove mojstrovine, nadnaslovljene »spominski zapis«. Da bi lahko ponujal in reklamiral sebe, si vzame za pretvezo Zadra, ki pa, tako sodim, res ni samoljuben Čl, vsaj ne čez mero, mnogo manj od mene. V zadržanosti je celo zgleden. Za Topovo dejanje - gesto - ni v ničemer odgovoren, narobe, žal mi je zanj, da se je znašel v objemu Psi(ho)bolnika.

Iz Topteksta se vidi, kaj so zanj spomini in kako povezuje sebe z objektiviteto-okoljem; kaj mu pomeni - kakšen Pot ima zanj - okolje, Zg, čas, tj. teme, ki se jih lotevam v **Nekru** in ki so za LZn - tudi za jezikovno Zn - bistvene. Topa citirati in extenso ne morem, preveč prostora bi zavzelo; naj zadošča le nekaj »štihprob«. Že začetek daje celotnemu tekstu ton in Stro: »Zgodilo se je«, tako se začno NL epi, »da sem se za to, da bi dobil štipendijo za študij slavistike«, skrajno slab stil, dvakrat zaporedoma »da«, kopičenje podredij, »kot abiturient dal zapisati za mladinskega brigadirja na progi Šamac-Sarajevo.« Je to Topova ARF-AK? Hoče reči, da sicer ne bi šel na progo kot brigadir? Dal se je zapisati, torej ni sam za svoje brigadirstvo nič kriv, le nuja je bila, če je hotel priti do štipendije; brez štipendije ne bi mogel doštudirati in Slci bi bili ob največjega Znika. (To je vsepovezanost, kakor jo edino razume Top.) Poanta: leta 1947 ni simpatiziral z novo oblastjo, ta ga je v nekaj, kar sam ni želel, prisilila. NeČi žrtev zla-zločincev, vsekakor nasilnežev. Je to poanta tega spominskega zapisa?

Sam sem se zavestno, Sv in odgovorno priglasil za brigadirstvo leto prej, za progo Brčko-Banovići; Šamcu-Sarajevu sem se res ognil, s pomočjo sreče, a z Dinetom sva progo Šamac vendarle obiskala, kot Žursta; NDM. Bila sva še dijaka. V Sarajevu sva šla v bar, jaz kmalu spat, bil sem utrujen, Dine pa je v zakajenem pajzlju posedal do jutra. Bila sva bolj Cindekadenta kot zgrajena Žursta. ARF-AK? Moja poanta je zoper sebe, Topova zoper TotDžo.

Naslednji stavki ne omenjajo Zadra, govorijo le o Topu: da se je v Bosni nalezel tifusa, še enkrat žrtev kletih Komstov! »Komaj sem ostal živ.« Ep terja Hera, dobiva ga. Jaz sem bil v Šamcu predvsem Pij(anec), z Dinetom sva se nalivala z rakijo, kolikor sva si je mogla privoščiti; money, money. - Do konca prvega odstavka spisa sledimo le liku Topa v kleščah krutega režima, ki mu je stregel po Žu. Midva z Dinetom pa sva ravnala Dgč: jaz sicer nisem nič napisal v slavo progaštva, čeprav sva pri odhodu iz Lje obljubila, da bova ustvarila reportažo **Zakaj smo se borili?**, ali tako nekako, že spočetka sva vedela, da naročnike slepariva; Dine pa je vendar čez leto dni seštepal kramparsko agitko **Mostovi**, 48. Bil je tudi na progi Brčko-Banovići kot navaden brigadir.

Je torej kakšna Not in nujna zveza med Dinetom brigadirjem in ostalo trojico četveroperesne deteljice (Prižem, Titkom, mano), Dbo in Lito? Je, in celo zelo vidna, precejpovedna. Ali je Top »asteničen« tip, za kar ga je proglasil zdravnik, in ali je dobil tifus, je za SLZ vseeno. Top podatkov o sebi ne osmisli, ostajajo na Pvt nivoju. Tu je rakasta rana DaSLZa: Pvtz. **Mostove** pa je nujno razlagati s pomočjo Dinetovih doživetij na obeh progah oz. iz njegovega odnosa do kramparstva, tu se je kotil - ne kalil - Cin; ta odnos smo podrobno in neenkrat obdelovali vsi štirje imenovani PriSo, ki smo se tudi na progah srečavali. Ubrali smo povsem Dgč pot kot Top.

Tudi nam so se godile krivice, komu se ne? Sistem je bil res Tot. A mi smo sistem intelektualizirali, problematizirali, sebe v njem kot Cinslabiče, glej lik Petra v **Mostovih**, nato lik Luke v **Potovanju** in kot odgovor na Luko Toneta v isti drami. Začela se je PonotLita, na osnovi našega branja Bartola, Gruma, Mrzela, Cankarja, kar dobro smo jih že poznali, čeprav šele 17-letni in 18-letni. S tem smo odklonili svet PV Realza, Ingoličev itn. Top je ostajal v tem PV svetu, morda celo pri Večernicah; naj pove sam. Vsekakor je svoj spor s StlDžo reduciral kot Potrč na Razrspor med kulaki in naprednimi silami. Ker piše svoje spomine Top 2006, je jasno, da se kot Decar razglaša za sina kulakov, sam sebe vidi v Potrčevi postNOB **Lacko in Krefli**, skoraj kot Trag**Krefla**. Beremo: Bil »sem sprejet v študentski dom na Zvonarski ulici nedaleč od cerkve svetega Jakoba; tudi štipendijo sem dobil«; zdaj sledi poanta: »a so« oni, oblast »mi jo kaj kmalu ukinili« itn. Spet krivica. Se je Top res tako doživljal? Je zato vzel za doktorsko temo Finžgarja, Kmpisca? OEfarja, vendar odrivanega? Topu so dali le »bančno posojilo, ki sem ga ob nastopu službe moral vrniti«.

Sicer pa vse pove podatek: Top je svojo disertacijo o Finžgarju - o preteklem svetu KonsKm preprostosti - napisal leta 59, ko je ustvaril Dine genialno **SAnto**. Kaj je v svojem delu zastopal Top - poleg ArhKm Preti? Jaz sem 59 ustvaril analizo Šeligovega **Kamna**, Zajčeve **Požgane trave**, Dinetovih **Črnih dnevov**. Kdo je bil na kateri strani?

Končno se sme pojaviti Zadr: v Zvonarski ulici, kjer pa se je Topu znova zgodila krivica, odrinili so ga v hladnejši del prostorov. Smola na smolo! Zadru sta namenjena dva stavka, čeprav naj bi se spomini nanašali nanj; Top stopnjuje svoj dar, ki je, kot izhaja iz članka, bolj geografski, kot da bi imel kakšno zvezo z duhom (z jezikom in Umeto). Tveze kot diletantski Baedecker, ki opisuje povsem nepomembne reči; še v biografiji Preša bi bili natančni opisi odveč: »Predavanja smo imeli v stavbi Narodne in univerzitetne knjižnice, pritličje levo, tam tudi oddelčne prostore za učni kader in slavistično knjižnico. Predavalnica je bila takoj prva soba, tako da smo vanjo deloma slišali loputanje vrat, ki so iz preddverja vodila v notranjost: naravnost po čudovitem stopnišču, seveda tudi Plečnikovem«, prva Estsodba, seveda le Konvstereotipna, »v glavno čitalnico, v pritličju, na levo se je prišlo, kot rečeno, na slavistiko, na desno pa na zgodovino.« Na levo! Na desno! Res, kar je res: kdor bi sledil temu prostorskemu načrtu, se v NUKu ne bi mogel izgubiti. Je gojil Top nekak Nat ali pa gre pri njem le za pomanjkanje duha?

Sledi, pazi bravec, vrh topografije: »Z Zadravcem«, v vsem odstavku je omenjen le tokrat, a še to le kot oseba, ki spremlja glavnega junaka, Odiseja; ta potuje od ene cerkve k drugi, od St Jake do St Plečnika; »sva pomanjkanje dežnikov«, prekleti Komsti, še dežnikov niso priskrbeli bodočemu geniju, »nadomeščala z nadstreški hiš.« Po mojem bi tudi v Realzu ta podatek

zadoščal, vsaj pri Kersniku; Top pa se je šolal ... kje? pri **Študentu Štefanu**, romanu blagopokojnega bohema in prevajavca JKresala. »Najprej mimo cerkve svetega Florjana po Karlovški, nato po Starem trgu do Valvazorjeve hiše blizu Podtranče, pa čez Čevljarski most, Jurčičev trg in ob Naglasovi trgovini navzgor po Novem trgu in v NUK.« Kako bi isto pot opisoval jaz? Pri St Florjanu Gilno Pri Amerikancu, povezal bi jo s Kvedinimi **Amerikanci**. V Gilni sem preživel precej časa, večkrat skoraj do nezavesti pijan, prav tedaj, ko je Top strumno koračil pod napušči brez marele študirat k UProfu Ramovšu. Jaz nisem važen, Dine pa je, in Dine je bil v tej Gilni še večkrat, nikoli pa v Slavističnem seminarju. Tam si je vbijala v glavo pota Cirila Kosmača uboga madame Glupić, od Slapa prek vode naravnost v Pariz in London, kot Grozdov nečak v **Blagru**. Dine je Noto Amerikanca uporabil za sceno, v kateri se je opijal njegov junak Slikar v **Črnih dnevih in belem dnevu**.

Oj Karlovška! Tam sem popival z Lojzetom Rozmanom, bil je podnajemnik, dobil uši od neke kurbe, ki je pred vsakim fukom najprej brala kandidatu svoje lepe pesmice. Na Starem trgu se dogajajo strašne zgodbe v romanu (...), izdala ga je SPE v Argi, pisal sem o njem. Sladka ti slaščičarna Zalaznik, last babice nesrečnega Jernačka Vilfana, avtorja romana **Nagec**; Jernej res nadarjeno oživlja svoje beganje kot nagca na drugi strani Ljubljanice; roman je kršil TaMornorme; Top jih ni nikdar, niti se ni nikdar nag tihotapil pod napušči, zanimala ga je le Pvt kariera. Koliko dela smo imeli, da smo **Nagca** spravili skoz cenzuro. Se ni Topu zasvitalo, da je **Nagec** nova **Dekla Ančka**, in bi nam pomagal? Danes bi mu dal celo Sivec naslov **Gola Ančka**. Kolikokrat sem se sprehajal pred Zalaznikovo izložbo, in prav tedaj, ko se je Top gulil starocerkveno venetščino.

V Valvazorjevi hiši je stanoval mesarjev sin Meserko, ki je tako prdel, da je prištorkljal v naš razred gledat-vohat sam nadučitelj Ambrožič iz svojih posvečenih prostorov v pritličju Ljudšole na Grabnu. Naj opišem, kako se je prišlo do teh prostorov? Kako do v nebo smrdečih sekretov? S tem bi zgodbo poantiral: TS zaudarja do neba, še nadUčo Šviligoj ne bi prenesel tolikšnega smradu!

Podtranča? Tam sem redno enkrat na teden pretepel bodočega igravca Bačka in bodočega šahista Krivca. Zakaj sem ju tepel? Ker so barabe iz Mestnega loga teple mene; moral sem vzpostaviti ravnotežje. Pesti in številčnost grupe odločajo. Jaz sem tepel sam, Triler in njegovi so me Kol(ektivno). Ni čudno, da nisem maral Kolduha. Ga ni maral niti PriSo Lojze Kovačič, ki je stanoval prav v tej hiši. Ko sem ga spomladi 45 - kot večkrat - obiskal in mi je soseda rekla, da je OZNA vso Dno odpeljala, sem takoj aviziral Titka, ta očeta Jozulo, ta Mačka, in Lojzeta je olimpijec z mojo pomočjo rešil, ostali člani Dne so bili vrženi čez mejo. Tudi člani Topove Dne? Ne, ti so bili žrtve Ncza, kar pa danes ni zanimivo; Top bi o svojem izgnanstvu pisal danes le, če bi ga organizirali Komsti. Leta 1950 je z izgnanstvom v zvezi poudarjal gotovo druge reči: okupatorja. Priž je nasadil v **Dia**, 60, oznovce.

»Pa čez Čevljarski most«, kjer je Strniša v **Samorogu** potapljal v Ljico goljufive peke, pa na »Jurčičev trg«, kjer sem mnogokrat predaval na MOŠu, ko je bil tam še blagi in sijajni duhovnik za študente Knep, pred njim zagreti Koncilja. Tedaj še ni bilo Zlate ladjice, zato je Top ne omenja, a je ne bi niti tedaj, če bi bila že odprta; Top je Preds društva treznih za vso srednjo Evro. Midva z Dinetom pa sva enkrat, nedolgo pred njegovo So, v Zlati ladjici ...

molči, bridki spomin! »In ob Naglasovi trgovini navzgor«; kako je bila zoprna Naglasova teta, lastnica salona pohištva! A ne manj zoprn je bil njen nečak, moj sošolec. Imel je obraz kot mops, bil je skop in egoističen, pravi Anvzor. Čudno, da nisem Dni nikdar pobil velikih okenskih stekel, kar izzivala so k anarhičnemu dejanju! Biti Rom, ravnati kot Rom! - Hvalabogu je NUK blizu cerkvi St Jajcljna, smo že blizu cilja: »po Novem trgu in v NUK«.

A opisana je le ena Rca tega romanja v domačo Compostello (Kompostelje), ki sta si ga privoščila Zadr in Top. PraZn pozna tudi variacije: »Kadar je bilo vreme lepo«, če kaj, je ta podatek pomemben, »sva jo iz internata ubrala na jug proti Ljubljanici in nato čez Žabjak« - so ju tam pričakali bratje Sedej s fračami in kamni? - »in ob Gruberjevi palači ali čisto ob vodi« (sic) »do Karlovškega mostu in dalje v smeri proti NUKu«, k St cilju. »In kdaj po Grabnu«, tretja Rca; »mimo Zoisove hiše«, zraven nje je stanovala moja UProfka Sodnikova, mene pa brumna slavista pred Grabnom ne bi mogla srečati, ker je bila šola PoV ukinjena, jaz že v KlasGimni in na Faksu, na oddelku za Fijo. Če bi ju nesla pot tam okrog PV, ne vem, ali jima ne bi pripravil kakšnega presenečenja, seveda porednega. Bil sem tudi predmestna barabica, Top pa bi me razdražil, ker je hodil pokonci - to dela še danes - kot posvečena, čeprav ne dovolj visoka fižolovka.

Smo končali? Kje pa! »Ali pa smo Pri Vitezu zavili navzgor proti zahodu«, to je Prazemljepis, ve, kje je kleti Zah in še bolj kleti Iztok, ve, kje je prava smer: sever, Gospa Sveta. Zmerom navzgor, Top se je pririnil čisto na vrh; pa? »Nato pa desno« - desno, levo, Deca, Leca - »mimo gostilne Pod Skalco«. O tej bi pa jaz lahko napisal roman; vanjo smo se udje Odra 57 zgrnili po vsaki vaji in predstavi skoz nekaj let! »Mimo Mestnega muzeja«, bil sem tisočkrat Pod Skalco in le parkrat v Mestnem muzeju, »(v katerem je bila Slovanska knjižnica)«. Je mogoče biti bolj natančen, podroben, pazljiv na svoje stopinje, kot je zemljemerec Top? »Na eni strani ulice in mimo Križank« (Oder 57! o **Topla greda**, o moja prva režija Zajčevih **OtR**, o ...), »na drugi do vzhodne strani NUKa in nato na njegov glavni vhod.«

Ne pretiravam, vse sem prepisal dobesedno. Ubogi uredniki Slavistične revije! Če bi bil UProf Skaza humorist, kot je pisec Ogorevc, znameniti Podganar, a ni, bi dejal, da se je Topu posrečil prvi komični spis v Žu. Žal Top ni komediograf, komediograf je le Dine, ki je krstil v Križankah **SAnto**, Pod Skalco pa kozlal, kadar je le mogel. Hotel je izkozlati ogabni svet, ki se ni pokrival z njegovo sanjo o Zvezdi nedosežni, o Rom Rci Dti. O obojem Top nima niti dunsta, vsa njegova pamet je v očeh, ki beležijo zidove, v hišah, katerih nadstreške ima za marele. Top je podkapnik, ne pa popotnik iz **Potovanja v Koromandijo**.

Naj navajam še in še, recimo najgloblji pogovor med dvema, ki sem ga kdaj bral, razen seveda onega med Hamletom in Horatijem o kraljevičevem pokojnem-umorjenem očetu? »Ko sva se oba ustavila, mi je rekel«, Zadr: »Ti gotovo pojdeš v to stran na desno, jaz pa na levo v drugo stran.« Leva, desna. Navzgor in nikdar več navzdol. Sta fanta vnaprej napisala Ionesca? »C'est pas par là, c'est par ici.« Odkod je to, iz **Plešaste pevke**? Kaj je bral in cenil leta 50 Top? Finža, Potrča, Jakliča, Slomška? Zase in za Dineta (Priža ...) vem, da smo tresoč se od vznemirjenja premlevali Sartra, **Muhe** in ne **Teto Ančko**, kraljico Hleva. Nas so drastile kraljice Tebanske, krvoskrunske, kot da bi izskočile iz **Ameriškega psiha**.

V navedenem slogu vztraja Top do kraja. Pripoveduje neverjetno napeto zgodbo o svojih sestrah, stricih, **ki so** mu jih **povedali**: kako se je selil odtod in ondod, »me je rešila Micika prek druge sestre Veronike«. Da ga je nosila luna; prav leta 52, ko sem sam pisal v Naše razglede filmske kritike in o Fernandlu v njegovem filmu **Mesečnik Bonifacij**; do danes nisem pomislil, da je scenarij priskrbel Top. Torej njegov prvi InterNac uspeh. Če ne bi postal SZnik numero uno, bi ga izvolili za prvega Slpapeža: za Bonifacija Stotega.

Je pa na nekem mestu članka Top prvič in edinokrat duhovit; zapiše (se mu) stavek, ki je kar ves odstavek: »Ja, kje pa je tu Zadravec, ali si pozabil nanj?«, sprašuje. Nekaj naslednjih besed res posveti Zadru, češ da je ta občudoval atlete; a kaj naredi Top iz tega podatka? Nato se plazi še nekaj strani t(akšn)ega monumentalnega, a čudnega dela - primera freudovske alienacije - v istem stilu; bravec naj se s preostalim delom poukvarja sam, če ga zanima.

Spis se izteče v Polpoanto, skladno z novo Slvlado, z DSD. Top je v Žu doživljal strašna preganjanja, enkrat ga je okregal sam Kulster, enkrat Pirc, enkrat znameniti Boris Urbančič; zgolj to? Kje pa je Topovo bivanje na Golem otoku? Odpust s Faksa zaradi sistemu sovražnih idej? Morda se bo dokumentacija o tem pojavila v članku **Slavistična sopotnika**, ko bo čez desetletje Top uporabil za plasman sebe FrBernika. Ob njuni devetdesetletnici ... Pol poanta spisa je: »Študentje smo bili ves čas na dveh bregovih, eni na tem, drugi na drugem, čeprav je bilo nekaj brvi med njima in čeprav je bilo nekaj področij, kjer ni bilo treba biti na čisto določen način.« (Cika Top na Leskovčevo dramo **Dva bregova**? Niti od daleč. Že od nekdaj je bil na bregu, kjer kulaški sinovi niso procvitali. Mirko Strojan je Rom Macafur.) Je bil to formalizem, kakršnega si je Top izbral za obravnavo Finža? Je Top zato presedlal od LZa k jezikoslovju? »Bili smo svoji s svojimi, oni drugi pa tudi.« Kaj hoče reči s tem? Da sta bila z Zadrom na Deci, tam, kjer Tine Debeljak; tam so se našli tudi SrKos pa FBern pa pokojni Pogačnik. A kdo je držal pozicije na Leci, pisal o Mišku Kranjcu, in ne o Stanku Kocipru? Brnčič? MOč? Cene Logar? Jaka Sulc?

Sicer pa me je, kot vse prevečkrat, zaneslo. Svoj Kar Topa sem končal s Krito njegovega Polšvigašvaganja, začel pa z omembo krize SLZa, ki dobiva v tekstih, kot je Topov, groteskno artikulacijo. Kaj pa, če obstoja Not - nujna? - zveza s Topovo alienacijo v reifikacijo, v cestninarstvo in zidarstvo na eni in Radizpraznitvijo smisla na DaSDeci na drugi strani? Da lahko Decarji le ponavljajo Konv stereotipe, kot JMahnič, ali pa blebetajo, ne vedoč, da nehote spačeno Posn Butorja in Robbe-Grilleta v njuni reistični fazi? Od Isa BDra so pri Topu ostale le še cerkve, predvsem St Jakob in Križanke (do Marijinega oznanjenja in Nunske cerkve na svojih inovacijskih pustolovskih pohodih po divjini nekdanje Lje Top ni prodrl), le še spomini na HerPret, kako se je pokončno upiral zlim silam v StlDbi. PsPola in PsRlga ob PsZni. Pod parazolom PsMore.

Ko pišem eseje **Nekra**, protestiram zoper ta model-svet. Res, sam si zaslužim Nekrolog, usiham. A menim, da ga zaslužijo tudi pojavi, ki sem jih ilustriral z veledelom UZnika Topa, častnega občana mesta Brežice, čez leto dni pa tudi častnega člana II. Razra na SAZU. Z Bernom bosta dobila pozlačena fotelja, postavljena na sredo naše ovalne mize; Bern bo gledal na Vzhod, Top na Zah, dotikala se bosta s hrbti, njuni izreki pa bodo šli Urbi et orbi širom

zemeljske krogle. Kdo jima bo poljubljal tace? Veliki komornik Lece (po potrebi) in Dece (po potrebi) SrKos?

(KasO: Ko sem svoj tekst popravljal, sem opazil, kaj vse sem v njem izpustil, česa ne omenil, a sodi spregledano(?) v najbolj IntDn zvezo z mano. V Zoisovi hiši, tedaj nekakšni skoraj ubožnici, je nekaj let kot otrok živela moja mama; bivališča jo je bilo sram, bilo je za mestne Prolce, zato ni o njem nikoli govorila. Mama je bivala v Zoisovi hiši pred I.Svetvojno. V zadnjih desetletjih je hiša - dvorec - spet pridobila na ugledu; v dve bivališči v njej sem stalno zahajal: k Petru Kovačiču, se pravi v prostore Revije 2000, v kateri sem bil eden najbolj marljivih sodelavcev (zdaj pa Simonija to revijo likvidira, ničvrednež!), bil sem tudi član Sveta Revije itn.; s Kovačičem sva se zelo veliko pogovarjala, se marsikdaj ne strinjala, a bila zelo strpna, on SNclst, jaz Nclnihilist. In drugič: v Zoisovi hiši je živel, po tem, ko so ga deložirali iz rodne hiše, iz Gilne Pri Mraku, Ivan Mrak. Koliko je bilo tam pogovorov med Ivanom, Krištofom, Miranom in mano! Tam me je Krištof večkrat portretiral. Ivan je bil moj najpomembnejši nadomestni oče, pod njegovim okriljem sem zorel. Če bi se Topu le sanjalo, kaj vse se je dogajalo v tej hiši, v teh hišah, mimo katerih je on brzel - pod napušči kot pod varnim nebeškim svodom - in nosil s sabo, v sebi, v svojem srcu in pameti le sebe, le svojo bolestno čezmerno ambicioznost; žal ni opazil ničesar razen zidov, nikogar, razen sem in tja Zadra, takrat, ko se je ta odločil, da gre po drugi poti, seveda na levo, v vseh pomenih.

Top ne omenja Salendrove ulice, vzporedne s Križevniško in z Novim trgom. Pa baš v Salendrovi se je po svoje skotilo moje Ž, tam se je namreč rodil moj ded. Alenka Puhar navaja v knjigi **Prvotno besedilo življenja** spomine tega deda - Slavka (alias dr. Roberta) Kermavnerja, ded opisuje, kako je bila stisnjena v premajhne prostore uradniška Dn oz. Dn GimnProfa; spomine je objavljal v Slovenskem narodu. Se je tam začel moj duševni nemir, poškodovanost? Sem se že prebudil kot del psihe mojega pradeda ValentinaK, živečega v nenehnem čutu preganjanosti, v Not sporu med svojim hiperavtoritarizmom (despotstvom) in nevero vase? Vem-čutim, da sem tičal v pradedu, v omenjenih prostorih, v duši nadarjenega slabiča deda, v duši zbegane matere (ded je bil očetov in ne materin oče, med Dnama ni bilo zveze, zveza je nastala šele s poroko moje matere in očeta), v bivališču Nemcev, ki so se opredeljevali za Slce, a niso vedeli, kaj so, kot ne vem jaz, kdo sem. Jaz sem v sebi raztreščen kot množica ulic, ki se micelijsko razhajkavajo v vse smeri gor-dol, sem raztrgan plašč na prepihu, medtem ko je moj kolega akademik Top kot iz enega debla (debelca? šibe?), orientir mnogim Gene, Pastir SNara, šentflorjanski ali dobovški Mojzes. Jaz Canov Jakob Nesreča ali Peter Novljan, on Prof Miklošič ali skriptor Kopitar, ki živi med samimi kopiti, pa naj so hiše ali ljudje, tj. lutke, scena za lutkovnega mojstra iz Hoffmannovega čudežnega sveta.

In, navsezadnje bi še pozabil, skleroza. Kaj pomeni zame - zame, zame, zame!!! nisem hiperTop? - NUK, stavba-Stš na vrhu Topovega nesentimentalnega potovanja? Ne le da sem v tej stavbi študiral, seveda v senci navaronskih topov večjih kalibrov, kot sem jaz, Topa, Toličiča, Top ga omenja, nekega PtjZajca ipd. V teh prostorih sem doživljal svojo veliko ErS z Alo (svoj ErS skriva Top kot kača noge), napade ljubosumja, Pervmuke, MazUže, Dbuspehe kot sposoben študent, kot PsVodelj, tu diplomiral, tu bil tri leta Uasistent,

ščuval študente zoper Ziherla in oblast (z Lece? z Dece? Topa nisem nikdar nikjer srečal ...), tu so me vrgli iz službe, ponižali, končali en del mojega Ža. Tu mi je Dine - v prostorih Profov za Fijo) - celo noč diktiral **Potovanje v Koromandijo**, da jo je lahko naslednji dan pravočasno oddal na pošto za natečaj. Tu sem se sprijateljil z VeRusom, tu sem predaval o samoupravljanju, za kar me je sodnik za prekrške poslal v keho; tudi Topa? V kehi ga nisem srečal.

NUK je bil zadnja postaja beganja MOča, v NUK so ga zavrgli, ko ga je Kardelj 49 spustil iz zapora. Tu je MOč trpel, doživljal svoj Ž-poraz, učil mlade bibliotekarje, ki so nanj povsem pozabili, K-da ga ni, a je prvi uvajal decimalno klasifikacijo; tudi MOč je določen za Zamol. Tu je čemel, čeprav pokončen - skoraj tako kot Top - premagani kralj. Medtem ko jaz nisem bil nikoli kralj, le opazovalec, ki si beleži in sporoča, kako gre ubežnim kraljem, in množici po krivici kaznovanih, bratom Logarjem itn., kako jim vladajo Borisi Urbančiči, Borisi Majerji, božji darovi Debenjaki; kako napolnjujejo Plečnikovo Stš vagoni dreka in ponesrečenj.

Bi mi prišlo kdaj na misel, da bi opisal svojo pot od Rimske, kjer sem bival (se rodil) do bližnjega NUKa? V NUK sem moral navzdol, Tip. Kaj pomeni, da moram v SAZU še bolj navzdol, ker je stavba SAZU še niže od NUKove? A je bilo stanovanje ValentinaK še niže, še bliže Ljanici, v katero sem enkrat, preveč pijan, skoraj padel, zdrsnil po strmi travi pobočja-bankine. Topov cilj je na vrhu, vidi se navezan za strelovod rožniške cerkvice ali Ljgradu. Moj cilj je na dnu umazane reke, med starimi lonci in polomljenimi marelami, vsaj predvsem te smo tavhali PV mulci z Grabna. **Povodni mož**? Kam sem se napotil, ko sem sledil Prešu? V Gilno Pekel ali v slaščičarno Nebesa, kjer bi srečal Topa, ne pa Zadra, ki ga imam prav rad. Zadr je odšel na levo.

Za vsemi nami je ostal prazen prostor srečavanj, ki so se izjalovila. (In Toponomatični **Doneski za biografijo genija ali o planetarni točki, kjer sta se razšli levica in desnica**.)

Še ena KasO: Popoldne se odpeljem v Klinični center, zdaj je jutro, sem še v Avberu; vstal sem že zarana, da bi napisal še nekaj pisem, a tudi dodatek - to KasO - h **Karju k celoti**. Namesto da bi se pripravljal na operacijo - kako naj se? sem povsem miren -, razmišljam (sem tudi ponoči mozgal) o tem, kaj bi še veljalo dopolniti v Karju k Topovemu porajanju Lece-Dece, k njegovi IdeolTop-ografiji. St pot, ki jo je tolikokrat prehodil med Šentflorjansko cerkvijo in NUKom, včasih mu je tik za petami sledil Zadr, je zame še mnogo več, kot sem nakazal; a tudi za druge, za Slce. Se niso v Zoisovi hiši-stanovanju odigravali važni prizori iz SD, že iz Bilčeve **Slje oživljene**, iz Vošove **Pred sto leti**, iz Kreftovih **Kojantov**? Niso tam vadili prve uprizoritve **Micke**? O vseh teh dramah sem veliko in ES podrobno pisal, so - kot SD - del mene, jaz pa postajam del njih, del SD, kajti trojko Dine-Priž-jaz imam za nekakšno triperesno Daphne blagayano Dačasa.

Da ne govorim o Novem trgu! V stavbi tik pod SAZU sta dve važni točki SKulŽa-SPolŽa; ni Top nikdar pomislil nanju, ko je brzel pod napuščem baročne palače? V prvem nadstropju je stanoval Jakopič, bradač. Se ni tam - predvsem pa skoz slikarja - dogajala prva velika, trajna, laična organizacija Slslikarstva, Jakopič je bil izredno sposoben organizator likovnih razstav? Za Topa bi moral biti ta kraj St jedro SUmeti, če se kaj spozna na slike; če se ... Morda ga je pritegnil dozdaj le St Florjan, ki z golido zliva vodo na goreči NUK? (Jakopiča

in njegovo stanovanje dramatizira Zdenko Kodrič v - celo nagrajeni - drami **Vlak** ...)

V avli iste hiša so fotosi, ki predstavljajo prvo desetletje ilegalne KomPtje oz. levo-desnih sindikatov kot organizatorjev Prolbivanja, stavk. Na nekem fotosu je bil namalan tudi MOč. MOč je zahajal v prostore te hiše vsak dan, ko je bil na prostosti, se tam srečaval s PolVodlji, bratoma Žorga, Lemežem, Klemenčičem, Fabijančičem itn. So od tam zakorakali Komsti v Trbovlje, kjer jih je nekaj padlo? So od tam - ne le iz Mestnega doma - nudili prvo pomoč ranjenim tovarišem, se tja vračali po porazu Hertipa? (Se da s temi prostori povezati Golouhovo dramo **Kriza**? Tudi o njej sem pisal ES podrobno. Pišem torej res le o sebi?)

V Zoisovi hiši se je začenjalo SPolŽ, v hiši na novem trgu pa Poldelovanje SProla, ki je MV-II zažigal dvorce širom Slje kot pomnike našega hlapčevskega FŽa. Nekoč mi je MoM s posvečeno pozornostjo razkazovala - na Novem trgu - temno avlo temnih začetkov Sl upora, bednike, ki včasih niti siti niso bili. Je Top to opazil, ali le lastno lakoto, zaradi katere je pod prekletimi Komsti dobil tifus in skoraj umrl? Ne bi moral poti, ki jo je tako natančno označil, RR v veličastno manifestacijo Slduha, ki se še danes, pod krvnikom Simonitijem, ni pustil izkoreniniti? Se je Top zavedal, kdo vse bo živel pod napušči teh St hiš?

Igravec Miha Baloh, ki je bil čudežen Peter v **Pohu**, pa slikar v Hladnikovi ekranizaciji Dinetovih **Črnih dnevov**, v **Plesu v dežju**. Rudi Španzel, ki pozna Čltelo, posebno žensko, do najmanjše podrobnosti, ga monumentalizira v EstUž najvišjega tipa. Ni nasproti tema Umtkoma - tudi Unkovski - živela Lili Novy? Z balkona njenega stanovanja sva imela z Dinetom, ob asistenci Lilijinih vnukov Borisa in Inga, govore zoper nemarne Ljubljance. Španzel je na Starem trgu naslikal moj portret, morda celo portret nadškofov Rodeta-Urana, če je zanju KC odvezala mošnjiček, ali pa je denar vložila le v tanke, ki bodo gazili Komste, v klobase, ki bodo napihnile Zaglobo? (Naj opisujem, kje vse sva pila z Balohom, koliko smo skupaj popili z Dinetom povrhu? Več litrov, kot je Top prebral knjig!)

Kako da je Top vse to - Pret in Prih - spregledal, zanemaril, se osredotočil le na trenutek, ko se bosta z Zadrom ločila in bo odšel Zadr v levo, Top pa ... res v desno, nikoli nikdar nič v levo? O zadevi pišem, ker hočem ovekovečiti Redo Kule in HKD polnega Ža na korakanje bodrega miniRastignaca, katerega je nosila kot mesečnika ena sama sanja: kako priti najbolj navzgor, v prostore Narstebrov. Je ta vrh le poučevanje v NUKu ali stolček na SAZU ali pa mesto med Sniki na oltarju St Florjana, ki ščije in ščije, hudobni apokaliptik, da bi po naročilu pošasti 666 iz Janezovega **Razodetja** povzročil Svetpotop? Ni tega Svetpotopa dramatiziral že IvSvet, glej **Vrtove in golobico**? Je gledal Top čudovito uprizoritev **Šeherezade** v Mladinskem Gledu? Ali se vozi le v Janševi fregati po Ljanci gor in dol, prepevajoč v cecilijanskem cerkvenem zboru na MonTotnačin: *Stoji, stoji Ljubljanca, Ljubljanca dolga vas*? Ve Top, kdo je napisal in uglasbil to opereto-farso? Bravničar? Kreft? Štritof? (Štritof, ki se je rodil na Grabnu, je **Ljubljanco** dirigiral v oštariji Huč, tik ob stavbi NUKa. Ve Top, kje je bil stacioniran Huč?)

- Naj torej končno preidem h **Karju** dodanih pisem.

Pismi Ćosiću sta tako obsežni in vsebinsko polni, da bi ju bilo ras odveč komentirati. Drugo sledi iz prvega, ga predpostavlja. Prvo je mirno, trezno,

lepo se ga bere, ker je tudi stilno obvladano, medtem ko se pri drugem že opazi, kako sem jezen. Čutim, da Srbi ne sprejmejo ene same moje besede ne nasveta; da vse bolj zahajajo v Fznasilje; da se moj načrt, kako bomo Srbumniki in Slumniki skupaj izdelovali EvroSljo, EvroSrbijo, EvroJugo, podira; s tem se podira velik del mene; energija, ki sem jo vložil v ta projekt, je zaman. **II. pismo** je zato divje, skoraj histerično, hlastno, prehaja v napadalnost, kar je razumljivo, a žalostno. Vsekakor pa pričuje, da sem bil tudi sam močno angažiran v dogajanju Juge v drugi polovici 80-ih let, ko je začela razpadati.

Prvi med Slci sem spoznal - sem Srbe tudi edini dobro poznal, Srbumnike -, da se ReAr, da z njimi ne bo mogoče vzdržati konfederacije, enakopravnosti itn. Tudi zato sem se leto kasneje, prav za prav že na prehodu 86 v 87, odmaknil od dogajanja, ki se je militariziralo; v njem je dobival Slski Ncl in Gent vse bolj prav. S **Pismi SrbSlPrilu** sem v Javi opredelil svoja stališča, izrazil svoje strahove, napovedal svojo držo. Ko sem to 87 in 88 opravil, oboje v nadaljevanju pisem v LjDnevniku, sem lahko iz zgodbe - iz DbZge - izstopil, prešel v KC, ki se mi je tedaj kazala kot božja in ne kot od TSa. Jeseni 88 sva se z Alo cerkveno poročila, sledilo je obdobje moje velike Privere, čudežno obdobje, ki pa prav tako ni moglo predolgo trajati. Kmalu po 91 je začelo razpadati, kajti Slkler je sledil istim zakonitostim kot SrbInca (in SlInca). Objava obeh **Pisem Dobrici** je pomembna zato, da bo bravec črno na belem videl, kaj sem tedaj mislil, kaj trdil. In kaj se je že dalo vedeti-videti.

Do objave obeh pisem ni prišlo, Dobrica mi ni odgovoril; MBP norovci so od mene vse bolj in čezmerno terjali, da se včlenim v njihov Monzbor. **Pisma SrbSlPrilu** niso izhajala iz SlInce, bila so moj EkP odgovor na vprašanja časa. Takšnega EkP izhodišča (BSAPOEV) pa nor(ov)ci niso mogli dovoliti; postavili so me pred dilemo: ali mi ali te ni. In me ni bilo več.

Zdaj le še nekaj bolj ES pripomb. - Med Hrti sem kot svojega Prila pozabil navesti Donata (s Praimenom Tvrtko Zane); tudi Rudija Supka. - Kako smo v prvi polovici 80-ih let ustanavljali skupno fronto s Srbi in Hrti, bom pojasnil NDM, z dokumenti, tudi s pismi. Dobivali smo se pri Supku v Zagrebu, tudi Dobrica. - Vsi navedki, ki jih pripisujem Srbom, so stvarni, točni, večino od njih je v čestih pogovorih, tudi v Avberu izrazil DaVodelj Srbcivilne družbe Nebojša Popov, tudi Pešićeva, tudi Dobrica in Rašković, ko sta me v Avberu obiskala. - Skoraj edini Srb, ki ga ni zgrabil Ncl, je bil Dejan Poznanović; kmalu je umrl, dobesedno obupan nad Srbi. Znanec, ki je najbolj udrihal čez Slce, je bil mlajši brat Svete Lukića Žika Lukić, slikar; ženo, Slko, hčer NarHera Bobnarja, je prepričal, da je prešla v OrtC. Tudi on je umrl od obupa, kot njegova žena in brat. Občutljivejši so naredili prav za prav prolongirani Sm.

Ćosić je kasneje o meni izjavljal: Na prsih smo redili gada. Če je res tako mislil, pomeni, da me je ves čas varal. Ko sem trdil, da smo Slci za Jugo, sem zmerom dodal: a za takšno, v kateri smo Slci in vsi ostali JugoNari enakopravni, lastni subjekti. Dobrica, Nebojša itn. so kimali, dejansko pa so me vlekli za nos. Moji tolikeri porazi v Žu izhajajo tudi od tega, da sem tak bedak.

Napovedujem - se zavzemam za - referendum, že v začetku leta 86! - Norovci v začetku 86 še niso bili RadSNclsti, v Ncl jih je vodilo dogajanje-čas; niso se mogli upreti trenutku. Mislili so, da je SNcl bog Kairos, nasedli pa so hudiču, SSLom, maskam. Jaz sem znal razločevati med Kairosom - zgrabiti usodo za uzdo - in hudičevo prevaro. A sem za svoje spoznanje plačal. Kadar

sem najgloblje spoznaval, sem v Dbstvarnosti najhuje plačeval. A, kot pravim v Intervjuju za Dnevnik, porazi me niso poškodovali, kaj šele pobili; (iz)učili so me. TH vidi, da je ubral napačno pot; a kako naj to prizna? Kako naj prečrta svoje uspehe, nastale v zadnjih dveh desetletjih? Bi moral biti vse Dgč VelOs, da bi se znal odpovedati sebi kot družbencu. Zdaj flika, eskivira, RR, se potí, da bi se izmuznil, a ne gre. Nekaj časa me bo še Zamol, nato pa se bo tudi njegov dvorec v oblakih zmočil v močnem nalivu in se izgubil v močvirju.

86 je bil glavni Srbfašist pisatelj Bule-Bulatović, Dobrica se je še skrival. A dolgo se ni dalo. - Napovedujem islamizem kot Svetvojno. Med Homeinijem in Binetom Ladnom ni Strne razlike.

Svoje KritDb analize sem pisal tedaj - 86 - tudi za druge namene, razpotaknil sem jih po **RSD**, recimo v obsežni študiji o Mrakovem **Rdečem Loganu**, objavljeni najprej v Reviji 2000, nato v **RSD** knjigi **Rdeči brat**. Tu je prvi in najbolj sprejemljiv program norovcev, med katere sem sodil tedaj še jaz, bil na njih čelu kot sousmerjevalec.

Pravkar sem prešel h kratki obravnavi **II. pisma Ćosiću**. Jasno je vidno, odkod kasnejši usodni spor s STH. Sem že začel pripravljati Dia s Sponko; na ta Dia misli BNak, ko piše, da je izšel v NoRi in ga je spravil skoz uredništvo prav on. Razhajanja s STH itn. - Grafom ... - so že iz leta 86, niso posledica 57. št. Za 57. št. sem se celo pripravljal, da napišem svojo razpravo, a sem po vzdušju grupe spoznal, da bi me posesala vase, če bi jih podprl, da moram na svojo stran. Sem pa svetoval Ali, da napiše tekst za 57. št. ona. Ga je, a je bil že NotKrita zoper Gent STHa in večine. Ti ga niso hoteli razumeti, le JLA, ki je Alo prištela med najbolj nevarne pisce oz. imela njeno razpravo za najmanj primerno; kar je res bila, kajti JLA je izhajala iz obrambe NSSi. Z NoRo se je razločevala le v tem, da je šlo za dve Raz NSSi, za dva nasprotujoča si interesa. No ja, nisem čisto pravičen. JLA je vračala TotMonStl, NoRa je hotela Zahpluralno Dbo.

Pisal sem štirim naslovnikom, opredeljeval sem se na več strani. Kako sem se opredeljeval do Gotovca, se vidi iz naslednjega dodanega pisma; prej ko prej moram objaviti tudi vsaj del korespondence z Matvejevićem, s katerim sva se kasneje razšla, ves čas je zagovarjal Evrosocializem, patetično Abst jugoslovanstvo. Za najin spor mi je zelo žal, Pedja mi je veliko pomagal, tudi v odnosih s Francijo. A ni šlo. Nenehoma se nazadnje vračava k dilemi, kdo mi je ljubši, Platon (Pril) ali Resa (kakor jo razumem). Žal mi je za Prilo z BNakom, a ...

Imel sem stike z visokimi Poliki; Dobrica je postal Preds Juge, Gotovac je kandidiral za Predsa Hrške, a izgubil tekmo s Tudjmanom. Če bi zmagal Gotovac, bi bila danes Hrška drugje, na na Balkanu! Matvejević se je v 90-ih preselil v Rim, kjer predstavlja ZahEvrLeco. Čudno, da ga še ni na kakšno zborovanje v podporo Romov; kjer se dogaja kak Morpatos, mora biti zraven. Je tip PV Leumnika, rad bi bil Romain Rolland, Zola Jr.

Že 86 izhajam iz drže SAPO, imenujem jo.

V **II. pismu Ćosiću** sem vse preveč Žurst, preveč se ponavljam. A naj ostane vse, kakor je. Dokument - o marsičem in marsikom.

Z Gotovcem sva si precej dopisovala, tudi tedaj, ko je bil v zaporu; piše v samem pismu. Bila sva si zelo blizu, spoštovala sva se. Ni me vlekel za nos, bil je odprt, iskren, pošten, neizmerno inteligenten, sijajen govornik, VelOs. Pa prav on je moral med nami navedenimi prvi umreti! Krivica! - Jurica Martinović

je postal izredni član SAZU, sarajevski župan, plemenita, požrtvovalna VelOs. Komaj gojiva še stike, škoda. Ponosen sem na najino Prilo.

O marsičem sem sanjaril, bil v SSLu: o EvroJugi po modelu Beneluxa, o Hrtih kot bistveno bolj prijateljskih do Slcev, kot so se skazali. Vse sem presojal kot prePoz(ne). Gotovac ni sprejel sodelovanja s Ćosićem itn., mnogo bolje je poznal Srbe od mene.

Pismo VeRusu je prehod od Polpisem (Ćosiću itn.) k bolj EkP spominskim. Z VeRusom sem želel obnoviti Pristike; ni šlo. Na pismo mi ni odgovoril, ni bil pripravljen ustreči mojim predlogom. Še en moj poraz. Vse te poraze in svoje Ž - delo - v celoti skušam osmisliti v **Pismu koroškemu Prilu**. Ga bo hotel Ošlak sploh prebrati? Ima ga že nekaj dni v rokah.

Bolje, da si pišem nekrolog sam, K-da bi poslušal Konvstereotipe iz ust slučajno tedaj zame - za moje truplo - delegiranega duhovnika, ki bi me pošiljal v nebesa, kamor pa nočem, če bom tam srečal Ehrlicha, Büka, Drobniča, Hrena, Loyolo, Rodeta. Če bi se dalo, bi si želel telo, ki mu od popitega alkohola nikdar ne bi bilo slabo in ne bi imelo potrebe po spancu. Sprehajal bi se iz Gilne v Gilno, pil iz Uža, se pomenkoval v absurdnih namigih s Prilom Dinetom, ugnal kakšno pobalinsko s Prilom Šelom, prijetno pel, dobil dober posluh in ugoden glas, povabil s sabo tudi pokojnega brata AlešaK, ki bi mu veselo pohajkovanje vzelo potrebo po temnem OlSu. Vmes pa bi se vračal na Jamovo, tam zabaval otroke in Alo - kolikokrat sem jih, rad sem pokal frise -, skupaj bi se podili po Barju, delali izlete ...

Dovolj sanj, Taras. Kot je bilo, je bilo dobro. Ne želim si, da bi bilo bolje. Imel sem srečo, živel sem v K-milosti. Kaj naj še hočem?

Nekrolog končan. Hvalabogu brez St obreda.

11. XI. 2006

P.S. Ta **Kar k celoti** je huda zmešnjava. A če bi ga hotel spraviti v red, bi ga moral vsaj delno napisati znova. Za kaj takega nimam moči. Ko sem ga pisal, še nisem naredil dokončnega vrstnega reda tekstov v obeh **Nekrih** (**1 in 2**). Kompozicijo obeh knjig sem večkrat spreminjal, zato se vrstni red obravnavanih opek v **Karju k celoti** ne ujema z vrstnim redom, kakršen je dejansko v obeh knjigah.

Upam, da sem komentiral vse, razen **Dodatka k Nekr 2**. V njem je nekaj skeniranih strani, odmevov na moje tekste, naslovnic iz revije Most, začetek ene opeke itn.

1. II. 2007

P.P.S. Ko sem pripravljal na tisk **Dodatek**, sem ugotovil, da mu nekaj manjka. Z interneta sem dal potegniti nekaj stvari v zvezi z dvema mojima intervjujema; potrebno pa je natisniti tudi odmeve, ki so prišli na moj intervju; dal mi jih je mlajši sin Aleš, ki se razume na računalništvo, na internetu ima celo svojo stran. (O vremenarstvu, nič o Kuli ali Liti.) Drugih odmevov z interneta nisem dobil, jih ne poznam; a ti, ki jih objavljam v **Dodatku**, za moj namen zadoščajo.

Sin Aleš me skuša prepričati, kako pomemben itn. je internet. Morda res je, a ne zame. Iščem Dia; a Dia na internetu je ničev. Internet K-da sili bravca-komentatorja k površnosti, le k temu, da na hitro izrazi svoje mnenje, ki je takšno, da je vseeno, ali je ali ga ni. Morda je pomembno, če gre za množino mnenj, za to, da avtor s to množino PozKarjev na nek svoj na internetu objavljen tekst pridobiva Dbpomen, nekakšno PsDuhoblast. Moj intervju pa že v zasnovi ni bil tak, da bi skušal z njim kaj pridobiti. Na internet ga nisem dal jaz, ampak Vasovičeva.

Karjev je 11. Enega je prispeval V. Gajšek; ta je edini med komentatorji, ki ga poznam. Kaj naj bi pomenil njegov stavek? (Ne tega stavka ne nobenega drugega ne bom navajal, bravec naj si jih ogleda v **Dodatku**.) Gajšek se norčuje. In?

Megakurac (že ime-psevdonim je Tip) K-da me - zviška - brani. Se res srdim na sonarodnjake? Po mojem je moj intervju zelo miren, strpen. Svetuje mi, naj živim in pustim živeti. Mar ravnam kako Dgč? Komu preprečujem živeti? Saj grem h koncu, a sem živel zelo intenzivno; kaj naj s takšnim nasvetom? Ne ta ne drugi komentatorji - razen Gajška - me ne poznajo. Kako je potem mogoč Dia? Komu pišem?

Prerok pravi, da so moje zamisli bolne. Kako to utemeljuje? Na Inetu (internetu) ni treba nobene sodbe utemeljiti. Ni to najbolj neodgovoren način občevanja? Kakšne pozitivke naj berem? Doktor romane? Sveto pismo? Drn(ovšk)a? Zakaj ljudje pišejo na Inet? Kaj pomeni, da podajo v PsJavi par stavkov?

Zelena odgovarja Megakurcu; hvali me, celo zelo, brani me. Hvala. A kaj naj s takšno podporo? Zato govorim o PsJavi: ker so mnenja na Inetu - s tem pa tudi podpora ali graja - povsem brez pomena, vpliva. So le otroška - otročja? - igra.

Bajgot napiše le: »Da, da!« In?

Tudi Studenec me podpira. Pa je res smisel mojega intervjuja Krita Slcev? Vem, da intervjujev ne bi smel dajati. Bravci jih ne morejo razumeti Dgč kot ostale intervjuje: kot mojo udeležbo v DbŽu. Hotel sem nekaj informirati o sebi, pa? Me je sploh kdo razumel? Tudi tisti, ki me hvalijo in branijo - seveda na svoj povrhen način?

Sancheza moje pisanje Fasc. Bravci **RSD**, ki jih ni, vedo, kaj vse sem pisal o besedi Fasca; kako Tem sem jo odklonil. Ravno Fasc(inirati) nočem.

Tudi Elia me brani, a svoj Kar porabi za to, da obračunava z Gajškom. Res kaj dam na hvale? Več na graje, če so vsaj malo upravičene. A katere so? Elia je očitno Že; vnema se za nove Rlge. Bravec **RSD** ve, kako odklanjam nove Rlge, NA. Tudi do duševnega ravnovesja sem skeptičen, moja izbira je radikaliziranje. Hvala za podporo, gospa - vljuden sem -, a nisva si ne brat ne sestra v duhu.

Gusti mi poočita, da ne orjem ledine, ko sem v Krit odnosu do institucionalnih Rlg. K-da bi mislil, da sem s takšnimi izjavami inovator! Če ustvarjam kaj novega - drugega -, je treba to odkriti s skrajno napornim branjem **RSD**. Tudi zato se mi tako upira DaOšlak: ker se je spravil kot MorPolik na KC. Jaz jo z besedami tolčem, a zraven drugega; to moje bičanje KCe je predvsem moj osebni obračun s sabo, ker sem se predolgo zadržal v KC. Predolgo? Niti ne. Opisujem svojo zgodbo, Zgo, nisem Dbkritik - Sicer pa, ali je kje kdo, ki malikuje mojo Fifdržo? Menda ga ni. Ne bojte se, gospod ali

gospa Gusti; o Katu je vse, kar vem jaz, res povedal že Dostojevski. Ne hodim mu v zelje.

Tudi za Dejka Mana sem Fasc. Obenem sem zanj tudi zanimiv Čl. Je res facit vsega, kar sem v Žu storil, ugotovitev, da sem zanimiv?

---- Ni čudno, da se me loteva zadnje čase malodušje.

15. II. 2007

P.P.P.S. Če bi se našel kdaj kak bravec, ki bi prebral oba **Nekra** v celoti, to je, da bi prispel do **Karja k celoti**, bi se začel na začetku tega **Karja** zabavati; celo Zagor(ičnik) ni pisal tako zmešano kot jaz. Oba načrtno kaotizirava, ustreza nama nered. (Zagor je eden mojih vzornikov. Tak je postal že v drugi polovici 60-let.)

Komentiram torej **Kar k celoti**. Že na prvi strani govorim o motu. Ko sem napisal ta **Kar** (11. XI.), sem imel **Nekr** v načrtu kot eno knjigo, zato sem ji dal en moto. Zdaj sta nastali dve knjigi, odtod 2 mota. Moto, ki ga omenjam v **Karju**, sem prenesel v **Nekr 2**, naslovljen je **Iz pisma Zdenka Kodriča Tarasu Kermaunerju**, stran 2 **Nekra 2**. Kot moto **Nekra 1** pa sem uvrstil BNakov **Zamirajoči sonet**. BNaka v **Karju** komentiram, a menda **Pismo BNaku II**, ne pa omenjenega soneta. Sonet sem hotel dati v knjigo **Antika**, kjer obravnavam BNakovo **Kas(andr)o**. Vse se je torej spremenilo.

Naj kar NTM pokomentiram **Dodatek Karja 2** oz. njegov prvi del, **Skenirane dokumente**. Na 1. strani **Dodatka** sta skenirana dva odmeva iz dnevnega časopisja; takih odmevov je bilo na moje delo na stotine. V časniku Dnevnik en del mojega teksta prepišejo, moj tekst je iz tednika Globus; verjetno sem dal v Žu intervjuje večini Jugočasnikov. Drugi citat je objavil Slski dnevnik Republika. Nikoli me nihče od Žurstov ni vprašal, ali sme kaj mojega objaviti, verjetno je to njihova Pica (ali samovolja, v PsJavi sem pač vsakomur na razpolago).

Včeraj mi je dala Ajda tekst iz Dnevnika, kjer me Žurst Teofil Pančić primerja z Markom Crnkovičem. Si lahko zamislim zame bolj neprimerno primerjavo? A je mogoča, zapisana je; kot se zdi, iskreno. Tako me percipirajo v bivši Jugi. Naj sodbo o meni navajam, je le ena od tisoč analognih. (Dnevnik, 13. II. 97.)

Žurst piše o Srbpisatelju Svetislavu Basari; ne vem, če sva se kdaj z Basaro osebno seznanila, začel je Javdelovati, ko sem se jaz že umikal iz Srbije, v 80-letih. Žurst podaja analizo Basare, ob priložnosti, ki je za Žurste skoraj edino zanimiva: Basara je dobil NiNovo nagrado, ki je »neke vrste superpopularna srbska Nobelova nagrada.« Žurst Basaro Mordiskvalificira; prej da se je Basa(ra) boril zoper to nagrado, ko pa jo je dobil, jo je brez premisleka takoj vzel. Iz konteksta sledi, da bi to storil tudi jaz. Še zmerom upam, da ne bi, če bi mi bila ponujena kaka analogna Slska nagrada. Nikdar pa nisem nasprotoval članstvu v SAZU, kjer mi, odkar sem član te ustanove, izplačujejo nagrado vsak mesec; niti si nisem članstva želel; sprejel sem ga, ko so me vanj izvolili. Pač pa je silno nasprotoval SAZU TH, a članstvo takoj sprejel, ko ga je dobil; akademike je s svojo sovražno strastjo prej skoraj prestrašil; odločili so se, da ga raje povabijo medse, kot da jih bo še naprej pobesnelo napadal.

Kaj pravi o Basi Žurst? »Večni upornik ... Je pravi ali namišljeni enfant terrible sodobne srbske književnosti ... Večino prepirov je sprožil sam ... je končno postal sestavni del tukajšnjega mainstreama. Basarovemu anarhoidnemu značaju namreč mnogo bolj pristaja imidž nerazumljenega genija, kot pa podoba tolstega književnega hišnega mačka za veliko nacionalno pečjo, kjer svoje ostarele kosti grejejo kandidati za akademike ... Takšnih hrupnežev tudi v Srbiji v prihodnje ne bo zmanjkalo ...

Basara seveda ni nikakršen don Kihot z obrobja, vseeno pa je bil v nekem smislu vseskozi dokaj osamljen, verjetno tudi zaradi lastnih ekscentričnih stališč. ... Z rahlo bizarnimi nazori. Najbrž se je prav zato v zadnjih dveh desetletjih prepiral z vsemi: z nacionalisti, s populističnimi oboževalci Vuka Karadžića, pa tudi z evrolevičarji in feministkami ... Njegova strast za polemiziranje je bila vselej enako močna.« (Podnaslovi članka karakterizirajo Basaro: »Večni upornik«, »Nekdanji punker«, »Nenavadna mešanica«.)

V zadnjem odstavku članka piše: »Kot priznava sam, je Basara desničar, toda precej neobičajne sorte. Kakšen desničar je to, ki ni nacionalist? Kristjan, ki ni klerikalec, in ki javno prezira precejšen del hierarhije srbske pravoslavne cerkve, ujete v provincionalnem etnocentrizmu? ... Tradicionalist, ki se je še najbolj prepiral s tistimi, ki se imajo za varuhe srbske tradicije? Protisloven in vzkipljiv, nagnjen k skrajnostim - Basara je tak, da ga je preprosto nemogoče vselej jemati resno, toda po drugi strani je ob vseh svojih nenavadnostih eden redkih preživelih dinozavrov pristne osebnosti, večna prva oseba edine. Če bi bil Slovenec«, ta Žurstova izjava me je spodbudila h Karju članka, ponovljena je še posebej v okvirčku ob članku, »bi bil morda najbliže, kaj vem, nekakšni čudni mešanici Tarasa Kermaunerja in Marka Crnkovića ali koga podobnega. Kar pomeni morda tudi to, da vam gre morda na živce, ampak ga tudi nekako potrebujete. Kajti brez njega ne bi bilo nič bolje, zlahka pa se je spomniti raznih stvari, ki bi bile vsekakor slabše.«

Pančićev članek berem navsezadnje kot za Baso ugodnega; smem sklepati, da velja tak tudi zame? Sem res tako podoben Basi? Niso bili Prešeren, Cankar, Mrak istega kova možje? Jih le Posn(emam)? Posn le eno njihovo plat, kot je Tip za amaterje in nenadarjence? Me res vidijo ljudje takšnega, kot vidi Baso Pančić? Večina? Se vidim tako sam? Le delno? Pretežno? Ne karakteriziram tudi jaz drugih na podoben, le da ponavadi mnogo manj vljuden način? Me imajo za bistro šemo, medtem ko pritiče globokoumna resnobnost THu in uspešna lucidnost Janč(arj)u? Ni TH kot Franc Levec, Janč pa kot Ivan Tavčar? Bi rad spoznal Baso ali pa se vidim čisto drugje, že na poti v Dt? Sem še »Nvnesreča«, kot me je označil Javoršek, ali že nebogljen starček, ki je vzel davi med - mnogimi - zdravili salvan (tableto za spanje) namesto Edemida, tablete za odvajanje urina (ker mi zaradi slabega delovanja srca otekajo noge)? In pišem ta Kar napol omotičen? (KasO: Ala je potrdila, vzel sem tableto za spanje. Sem - zadnje čase - bedeč kaj bolj luciden od spečega? Zdravniki mi vračajo zdravje, tj., RR se v polzavestno - normalno - bitje. Je to namen medicine kot Daosrednje Dbdejavnosti?)

Na naslednjih 4-ih straneh **Dodatka** so skeniranja z Ineta. Na prvi je tekst iz Arhiva tednika NiN o zadevnem mojem intervjuju z Vasovićevo. Na sredi je fotos Ale, mene in Ajde; črke v skeniranem so premajhne, da bi jih lahko prebral. Na nadaljni strani Ineta je analogno o intervjuju z Večerom, fotos Ale in mene. Čisto na De tudi majhen fotos Kodriča. - Sem res prekinil dolgoletni

molk, kot trdi Kodrič? Da in ne. (KasO: Ala me je opomnila, da gospa na fotosu ni ona, ampak bogve katera druga starka. No serbus … Sem se Ali opravičil. Ž res postaja Koda, vsaj moje Ž.) - Tudi nadaljnji dve strani sta z Ineta, Kodričevi.

Nato pride drugi del **Dodatka**; tretji del je moj Kar na Inetklepetalnico, komentiram ga malo prej posebej. Drugi del zajema gradivo iz tržaške revije Most. Oznovska ter mednarodna trgovinska organizacija ADIT (ali tako nekako) je imela ekskluzivno pravico uvažanja Mostu iz Trsta-Italije v Sljo. Od OZNE je dobila Pico-dolžnost, da ne uvozi tistih številk Mosta, ki bi jih cenzor na NotMinstu prepovedal, in takih je bilo, posebej v 70-letih, ko sva z Rožancem sodelovala skoraj v vsaki številki Mosta, veliko. Še sam nimam pri roki vseh; v NUKU so mi nekoč dejali, da jih tudi oni nimajo. (?) Nekaj bi jih rad posedoval, pisal sem Vremcu, naj mi pošlje vse Moste; ni mi odgovoril, zameril sem se mu. Bom prosil Marjana Pertota iz ZnInstituta v Trstu, da mi pošlje vse naslove mojih prispevkov, nato pa skenirane tiste moje prispevke, ki jih nimam, da bi jih mogel vključiti v **RSD**; sodijo med moje najbolj izzivalno, EkP delo.

V eseju **Nih** obračunavam z Vidmarjem in njegovimi. Naslovne strani Mosta, kazala in prve strani mojih razprav objavljam kot skenirane tudi zato, da bo dokazano, da sem svoje tekste, ki jih uvrščam v **RSD** kot preskenirane iz Mosta, res napisal oz. točneje, da se res izšli. SrKos bi mi mirne duše - gledajoč mi NeČi v oči - lahko dejal, da sem si objave izmislil, z namenom, da bi naknadno, kot dela on, RR svojo Pretpodobo. Nek znameniti LZgar mi je enkrat že podobno odgovoril: da ni upošteval moje razprave iz Mosta, ker je ni poznal in je v Lji ni dobiti. Njega dni so bili Zgarji bolj strokovni, akribisti; ne le MOč, ki je hodil po gradivo v moskovske, londonske itn. arhive.

Mimogrede: mojega (verjetno pa tudi Rožančevega) spominskega zapisa ob Kocovi 70-letnici verjetno nihče ne navaja. Ju ni. Me ni. Rad bi živel še toliko, da bi objavil dokumentacijo iz let 1958-64.

Moji **Intervjuji** z Vasovićevo, Kodričem, Čarom-Čandrom so imeli Relvelik odmev, posebno zadnji. Po svoje mi je bilo všeč; naj publikum ve, da sem še živ. (Kako dolgo?) Po drugi strani pa so ugodni odmevi na kak moj tekst zame slabi; korumpirajo me, ker sem po značaju slabič. Tudi naklonjeni mi bravci me berejo narobe, hočejo me vrniti v PsDbJav, kjer bi radi bili - uspeli - tudi oni. Pred nedavnim me je - nemalo - razočaral Muck, ki mi je toplo priporočal nastop pri Ambrožiču na TeVe; Ambrožič me že lep čas tja vabi. Zdaj res ne morem, bolezen. A jeseni, če se bolezen popravi? Nekaj v meni mi strogo svetuje: Taras, ne naredi, ne sprejmi! Ostani zunaj! Javnastop mi koristi, posebno tak na TeVe bi mi, gledajo ga zdravniki, bolniške sestre itn.; a … Zoprni Jonas pravi: če hočem biti etabliran, moram biti na top pops lestvici najviše. Prav ima. Če nočem biti etabliran, kaj mi je potem delati na TeVe? Od 90 naprej sem najmanj 10 krat odklonil nastope na TeVe pomembnim Žurstom; zakaj bi enajstič popustil?

Vnukinjo Evo sem si privoščil pretrdo. Surov sem, neusmiljen. Morda je strah, ki me prežema zadnja leta, tudi v tem, da bi napadani odkrili, kaj pišem o njih? Imam slabo vest. Vem, da sem le delno pravičen; kaj pa je Pica, vem. Vtikam se v ljudi nasilo. Včasih si želim S, da ne bi bil prej razkrinkan.- Hanž končuje prav danes svoje varuštvo nad Slci; bo znal prenesti praznino, ki se bo odprla pod njim kot prepad? Zdaj se je naučil vzbujati pozornost, uživa v

oboževanju in »preganjanosti«. A bivati sam, brez igračke? (KasO: sinoči je bilo na TeVe videti, da je izgubil živce; loputal je z vrati, pred kamerami, samoten scrkljanec. Ga bo vzela v nego nova Varuška, ko ji bo potekel mandat? Je namreč psihiatrinja.)

Še kaj o DJovu? Da je bil včasih Nihanarhist, danes pa podeljuje Prešnagrade, je šef nevemkoliko odborov in svetov, vrh Institucije SKule? Ne želim si ga srečati.

Naslov 1. dela **Nekra 2** ne leti na avtorje, ki so me intervjuvali, vse jih cenim; v časniku Slovenec je postavljal vprašanja menda Taglavni urednik Rot, tega spoštujem - z njim prijateljujem - še posebej močno. Ničesni smo ljudje v celoti z mano vred. Tudi to bridko spoznanje, ki ni retorično, verjemite mi, mi povzroča slabo razpoloženje, grde občutke o sebi; sili me, da se spominjam iz Ža skoraj samo nepridipravščin, ki sem jih storil, bolj jaz drugim kot drugi meni. Drugi me v boju-tekmi Zamol, jaz jih žalim. Nižji sem od njih; čeprav morda le na eni ravni. Zmerom najdem izhod iz stiske, neko drugo raven ...

Drugi, tretji in četrti del **Nekra 1** se taki, kakršne upoštevam v **Karju k celoti**, ne pokrivajo z dejansko zadnjo redakcijo-vsebino obeh knjig, torej tudi ne z **Nekrom 1**. Očitno ne morem več obvladovati niti tekstov niti Kazal, ki jih imam pred sabo. V **Karju** obravnavam 5 delov, tudi v **Kazalu Nekra 2** je 5 delov. Šesti in sedmi sestavljata **Nekr 2**. Vrstni red opek pa ni isti v **Karju** in **Kazalu**.

Tale zadnji dodatek h **Karju** pišem z izredno težavo. Spet me začenja boleti Lerama; naj si vspricam Angised? Včeraj sva z Alo skoraj 4 ure čakala pri zdravniku zaradi pregleda kolka; sedenje na trdih stolih sem komaj prenesel, slikanje kolka - moral sem se presedati, premikati - mi je povzročalo neznanske bolečine, a je ravnala sestra z mano zelo ljubeznivo in nežno. Zdravnik mi je le rahlo premikal nogo-kolk, nežneje mi ga ne bi mogel, a me ves čas od tedaj - kmalu bo minilo 24 ur, davi sem začel pisati ob 8h - močno boli. (KasO: ko to pišem, se vsako sekundo presedem, da bi našel ustrezno sejo; ne najdem je. V kolku me žge, uspavalo (nehoteno vzeto) ne učinkuje. Naj grem spit steklenico piva?) Šele opolnoči sem zaspal, čeprav sem šel ležat-spat ob 19h, vzel za spanje sanval. Ni šlo, od muk-strahov dneva sem bil globoko v Noto vznemirjen. Zdravnik - UProf, sprejel me je pri priči, se potrudil z mano, hvala mu! - se je na podlagi rentgenske slike odločil za čimprejšnjo operacijo kolka, a kdaj, sam ne ve, ker mi morajo datum določiti kardiologi. Koliko mescev me bo še bolelo, kot me od včeraj opoldne naprej, skoraj moram zadržati krik v grlu, prereže me kot z žago? V čakalnici sem si moral štirikrat vbrizgavati nitrolingual, začeli sta me boleti obe rami, napadal je infarkt. Zdravilo-razpršilo pomaga, a znamenje je slabo. Poleg tega mi je morala Ala kar naprej nositi mrzlo vodo; pomagala mi je pri čakanju, ko mi je bilo v glavnem slabo, do bruhanja.

Tak sem se spravil za pisalni stroj, da bi končal **Kar**. Razumno? Kako dolgo bo še šlo? Jutri moram napisati povzetek za Pleterskega, za referat o **Demokraciji**. Potem - ali pa še danes - sestaviti Predgovor za **Četverko 06**. Ko sva se z Alo vračala v Avber, sva mimogrede obiskala Ajdine, z Ajdo sva urejala dokončno obliko knjige **Antika**, nekaj strani sem še tam popravil; z njenim najstarejšim sinom Jonom smo imeli pogovor o njegovem Uštudiju, namerava na kulturologijo, z Alo sva mu dala nekaj nasvetov, temo poznam. Imam se tudi za kulturologa, o Kuli sem veliko pisal, ena plast **RSD** so

Razsestavine Kule. Jon je naredil na vse nas tri dober vtis; vidi se, da ga panoga zanima. Od eksaktnih ved - posebej matematike - je prešel k Duhvedam, edini med mojimi vnuki? Lahko mu - oba z Alo - dava veliko strokovno knjižnico. Rad bi mu skoz ves študij kaj - nevsiljivo - svetoval; pa bom zmogel?

To opombo sem začel pisati, da bi se pri bravcu opravičil, ker mi v glavi vse bolj vlada nered. Kolega akademik Tine Logar mi je pripovedoval, da se dogaja z njim isto. Kolegi so se mu rahlo posmehovali, ker je nastopal naivno, svoje težave je vsem priznaval, bil je res DČ. Jaz jih tudi priznavam, celo Jav(no), a sem obenem zloben, glej pasažo o Topu. Strahopetec sem in si ne upam biti čista duša kot knez Miškin - **Idiot**.

Nečesa pa ne pozabljam: da moje delo Zamol. V **Karju** nekje omenjam Slhimno. Najbolj sem jo napadal jaz, v Problemih, pred več kot 3 desetletji, morda že štirimi, a me v TeVe oddaji niso niti omenili. Me ni, nisem bil Radkritik Jenkove pesmi itn. (Naslov moje razprave: **Moj narod čez vse in z desnico**. O slovenski himni. Problemi 1971, str. 55-58.) Pa bi se dalo iz mojih tekstov najti lepe citate, zanimive, žmahtne. TeVe oddaje niso delali Zniki, Zniki so le nastopali, Kmecl, Pater itn.; niso krivi-odgovorni za oddajo. Ampak, Čl se vpraša: ali sem res napisal stotisoč strani v veter? Zakaj - nekateri, ne vsi, jasno, le meni bolj naklonjeni - želijo zdaj od mene nekakšne sodbe o svetu; a zakaj me Zniki ne preučujejo, če sem - v marsičem - izviren in sem že postal, hočešnočeš, integralen del SKule, Slova?

Šesti del pa že ni več del **Nekra 1**; uvaja **Nekr 2**. (Spet sem odkril, da sem na nekaj v tem dodatku **Karju** pozabil opozoriti. V **Karju** piše: **Moja znanost se personalizira**, v dokončnem **Kazalu** pa sem popravil v: **Znanost se pri meni personalizira**. Kaj pa, če še to ni res, kajti pred sabo nimam dokončnega **Kazala** za **Nekr 1**?) Sicer pa, komu se ne bi vse sfezljalo? Ajdi se najmanj, skoraj nič, meni vse več. Hkrati delamo tri knjige, **Nekr 1** je pri Ajdi, daje mu pred-dokončno obliko, **Antiko** v dokončni obliki bom vzel od Ajde v torek, ko se bom znova vrnil iz Lje, kjer bom bivakiral kar pri treh zdravnikih, za sladkorno, za oči, dajal kri za Razraziskave, en pregled bo v bolnišnici Petra Držaja v Šiški, drugi na Očesni kliniki v Mostah, kri bom dal v laboratoriju Zdravstvenega doma na Rakovniku. Pojutrišnjem pa se peljeva z Alo v Sežano, oba h kardiologu. Paziti moram, da vzamem s sabo za vsakega zdravnika posebno napotnico, posebne izvide, vedeti, kaj ga vprašati.

Ob vsem tem ves čas v glavi delam na **RSD**. Sestavljam že knjigi za **Četverko-07**. Prva je naslovljena **Pohod in propad zgodovine**. Prejšnje dni sem že pripravil - tipkopisno - za tisk eseja o Ruplovem **Jobu** in **Kar je res, je res**; obsežna sta, k njima sem napisal obsežne **Opombe**. In k eseju **Vprašanje o postmodernizmu**, sam esej bo izšel v **Nekr 1**. Ajdi sem dal v skeniranje eseje o **Noči do jutra**, Hofman itn.; eseji so iz 80-let in celo 70-let, **Karji** - oz. **Opombe** - k njim od danes. Morda pa le ni tako lahko vse to držati v glavi? Danes bom pisal pismi Kmeclu in Hladniku, z Alo sva že popravljala nek print, ki ga je natipkala vnukinja Severina, dve razpravi o Šelovem **Kamnu**, iz konca 50-let ... Pa še kaj.

(Banaliteta: črke na pisalnem stroju so se že tako izostrile, da kar sekajo skoz papir. Čim prej mora stroj v popravljalnico, črke je nujno obrusiti ...)

Peti del, ki izhaja kot prvi del v **Nekru 2**, bi zaslužil poseben Kar; NTM ga ne zmorem, bil bi preobsežen. A si ga želim. Od razprav-tekstov, objavljenih v **Karju 2**, sem pred nedavnim prebral le pisma **Ćosiću**, **Gotovcu**, **Rusu** in seveda **Koroškemu prijatelju**; le-tega sem napisal šele lani jeseni. Če bi našel kje koga, ki bi hotel te tekste (**Nekr sebi**, **Z avtoriteto** in **S Kocbekom**) prebrati, jih Javkomentirati, seveda Kritno, jaz pa bi mu odgovarjal? Sanje!

20. II. 07

VSEBINE DRAM
(povzela Alenka Goljevšček)

Vitomil Zupan: **OSEM IN OSEMDESET** (**TRETJI ZAPLODEK**), 1941

OSEBE: *OSEM. JAKOB, ki se imenuje drugače. OGANA. MATIJA, ogljar. COP, šaljivec. MARITA. KARO, krotilec. HINKO, čevljarček. POSMEHLJIVEC. POGLED. REKA. Sodniki, odvetniki, straža, pazniki, Misel, Tihi glas, Mogočni glas in še mnogo senc in glasov.*

Osem bi rad zalotil in ujel Jakoba, ta ga nenehoma zalezuje, med njima so napete tenke vrvice, a razdalja je zmeraj enaka. Ob šumenju Reke Osem premišlja, da bi zapustil tukajšnje puste bregove, vzel s seboj le ljubezen in misel. Posmehljivec se mu roga: puščoba je v njem, nesel jo bo s seboj, kakor tudi Jakoba, saj ga je sam ustvaril; in kaj bo z lepo Ogano, jo bo zapustil? Ne, Osem sklene, da bo Ogano uporabil kot past za Jakoba: iz svetnice bo oblikoval pohotnico, Ogana bo nečistnica Salisa, dekle z gora, ljubica Jakobova! Salisa, pokorna Osmovim ukazom, nestrpno čaka svojega ljubega, speča se s čevljarčkom Hinkom, misleč, da je njen Jakob. Ko ji Osem rogajoč se odpre oči, spozna, da jo muči zgolj v svojo zabavo in se ustreli. Osem pride pred sodišče, spoznajo ga za krivega, v ječi pa se mu približa Jakob in pripoveduje o svojem življenju:

Bil je sad greha, iz mesta ga je v telesu prinesla lepa Marijana, rudarjeva hči, in na porodu umrla. Za fantiča je lepo skrbel krušni oče Matija, ki je Marijano od nekdaj ljubil in jo je poročil, ko je bila od vseh zapuščena in zasramovana. Ko je preteklo osem let, je Matija umrl, fantič je pobegnil v svet, za svojega ga je vzel cirkuški klovn Cop in ga izučil za umetnika v jahanju. Iz nedolžnega fantiča je zrasel ošaben, svojeglav, neobrzdan in nehvaležen mladenič, zasmehoval in žalil je očeta Copa, posredno povzročil smrt Kara, moža svoje razuzdane ljubice Marite, pa tudi ona je umrla na nepojasnjen način, se spominjaš, Osem? Osem noče o tem nič vedeti, a obhaja ga misel na smrt in na jalovost njegovega življenja. Želi si, da bi vsega, kar je, ne bilo, umreti hoče v svetu, ki ga je sam ustvaril.

Jakob pripoveduje naprej: Mladenič je brez slovesa odšel v svet, hotel je biti vražji in izreden, slavili so ga, a ko ga je kot krotilca zver napadla in ranila, je začel doživljati neuspehe in ljudje so mu žvižgali. Sam in nesrečen se

je spomnil dobrega Copa ter odšel na predstavo cirkusa, v katerem je odrasel. Ko je klovn zagledal posinovljenca, je padel z lestve, si zlomil hrbtenico in umrl. Mladenič je najprej mislil na samomor, nato je postal puščavnik in se posvetil branju in pisanju. Oblikoval je konflikt med dobrim in zlim, a dobrota se mu je kmalu zazdela laž, edina zanimiva figura je bil hudič. Čutil je, da je zgrešil pravo pot, strah ga je bilo teme in hladu, ki sta mu navdajala srce. Spet se je vrgel v življenje, a je postajal zmeraj bolj hudoben, in ker je govoril resnico, so ga preganjali, on pa jim je vračal. Končno je spoznal, da mora ubiti srce in si ustvariti sanjski svet, kjer bo vladal po svoji volji. Veliko je pisal, napisal je tudi povest o Jakobu, lovcu z gora. A ta Jakob je bil laž, ker je bil on sam laž, kar je bilo v Jakobu resnica, jo je preziral, se je bal in jo sovražil. In Ogano, ki jo je Jakob resnično ljubil, je ubil - zakaj?

Iz teme stopijo Marijana, Matija, Ogana, Cop in druge Osmove žrtve, Mogočni glas obsodi Osma, da je kriv. Jakob jih ima vse rad, Osem pa vsem očita, da so oni krivi njegovih grehov; njegova mati je dvakrat splavila - je mar on kriv, če je bil tretji zaplodek? Izbruhne pravi kaos, vse doživeto se prepleta v norem in nasilnem plesu, dokler ne plane v zmedo levinja Kala in udari Osma v prsi, da brizgne kri in se razlije gnojni tvor; kip Osma se razleti in ko hrup izgine v daljavi, leži na tleh Jakob.

Zaplameni ogenj, v njem gorijo človeška oholost, učenost, moč, zvitost, kultura in civilizacija. Goreli so tudi smešno majhna ljubezen, neizgovorjene besede, prepovedano hrepenenje in zatrta vera, ognjišče je bilo drobceno srce, sajasto od greha in obupa. V temi je bil velik smrad in majhna svetloba.

Kar je majhnega, naj izgine!

S hodnika zavpije paznik: Številka osem in osemdeset se je stegnil! Bog mu daj mir in pokoj.

Boris A. Novak: **HIŠA IZ KART**, 1988

OSEBE: *Jolly Joker. KRIŽEV AS. KRIŽEV KRAL. KRIŽEVA KRALJICA. KRIŽ 10, kasneje PIK 10. KRIŽ 7, rabelj. PIKOVA DAMA. PIKOV FANT, pozneje PIKOV KRAL. PIKI 6,7,8,9, vojščaki, biriči, vitezi. KARO DAMA, pozneje TOVARIŠICA TRINAJSTICA. KARO FANT, pozneje TOVARIŠ ŠTIRINAJST. SRČEVA DAMA. SRČEV FANT. Nižje rdeče karte-ljudstvo in nevidne roke, ki igrajo igro Naključja in Usode.*

PROLOG: Karte se razporejajo za igro pod vodstvom Jolly Jokerja.

1. DEJANJE: Joker se ponudi Križevemu kralju za dvornega norca, kot spletkar in poln protislovij postane hkrati pomočnik Asa, ki bi rad zasedel kraljevo mesto. Medtem Karo fant naklepa upor, razrušil bo tiranijo, prijatelj Srčni fant pa naj potem zgradi kraljestvo ljubezni. - Pikov fant zapelje Križevo kraljico, rad bi posegel po Asovi funkciji. Joker, ki je bil novico nesel še toplo Asu, navduši Pikovega fanta za več - spunta naj Pikovo armado in zasede prestol. Tako se zgodi, uporu se pridružijo še nezadovoljne rdeče karte, Pikov fant postane kralj.

2. DEJANJE: V počastitev zmage bo na dvoru ples v maskah. Karo fant skuša priložnost izrabiti za atentat, toda Srčni fant mu v grozi vzame bombo, saj ne prenese nasilja. Lepota Pikove dame, kraljeve sestre, ga tako prevzame, da ji razkrije svoje srce. Fanta primejo, Pikov kralj ga muči. Sestra pripelje Srčevo damo, ki kralja milo prosi za brata. Kralj zahteva, da se mu vda, čakal jo bo v svoji spalnici. Medtem ko Srčeva dama govori z bratom, skuša demonična Pikova dama začarati Jokerja, ki se ji zdi sumljiv; a Joker je močnejši od nje, ona je karta Usode, on pa Usoda kart; prisili jo, da gre, oblečena v obleko Srčeve dame, v sobo svojega brata, rdeča dama pa pobegne in po Jokerjevem naročilu sporoči Karo fantu, naj dvigne vstajo. - Pikov kralj z grozo pripoveduje, da je v njegovi postelji sestra, naga in mrtva. Povsod vidi zarotnike, ki ga hočejo ubiti. Joker ga prepriča, naj se ne boji, nesmrten je, če se le odpove življenjskim užitkom. Toda kralj tega ne zmore, vsaj na maškaradi bi še rad užival, zato mu Joker predlaga, da zamenjata obleki, pod naličjem norca bo varen. Toda kralj, preoblečen v norca, ga na maškaradi tako strašno lomi, da razkači množico, in ko mu Joker položi v usta stavek: Smrt kralju, ljudstvo ponori in kralja-norca obesi. Hkrati se uprejo še nizke karte in vzpostavijo republiko.

3. DEJANJE: Zmagoviti Karo fant noče biti kralj, postane tov. Štirinajst, vendar ni nič manj nasilen od svojih predhodnikov: karo vzpostavi za edino normo-uniformo, Jokerja pa naduto odbije, češ da je zgolj ničla. Toda v svetu igre je burkež gospodar, od ničle je odvisna vsa moč številk. Joker se vrže v novo spletko: ker hoče tov. Štirinajst Srčevo damo v posteljo, se Joker obleče v njeno obleko, sam bo odšel na ljubezenski sestanek. - Medtem tov. Štirinajst razlaga Srčevemu fantu, da so med njimi izdajalci; vodi jih Joker, zato ga mora prijatelj spraviti s poti, sicer se ne more nehati karova strahovlada in ne vzpostaviti kraljestvo ljubezni. Srčev fant se brani, a ta argument ga prepriča.

Joker kot Srčna dama ubije tov. Štirinajst, Srčev fant pa lastno sestro, misleč, da je Joker. Oba sta zgrožena, obema je hudo, brez Srčeve dame igra nima več smisla. Srčni fant se noče več igrati, noče postati adut, zdvomil je vase, da bi lahko vzpostavil kraljestvo ljubezni, saj je vendar ubijal; zaželi si smrti in Joker mu ustreže: počasi se bo potopil v čisti nič, dokler... dokler se igra ne bo začela znova, v njej bodo vse karte brez spomina ponavljale iste stare poteze v neskončnost. Kajti s kartami se igrajo ljudje, z ljudmi bogovi, z bogovi pa... Srčni fant umre, preden sliši odgovor.

EPILOG: Jolly Joker je naveličan večno iste krvave igre, od Vsemogočnega zahteva, naj spremeni pravila, sicer se ne gre več - in Njemu je menda jasno, da brez Jokerja ni mogoče igrati, zato naj se potrudi, pa hitro... Odgovora ni, karte ležijo mrtve. Jokerja brž mine nadutost, ponuja sporazum, nato prosi, še potem ga zagrabi panika in nazadnje je povsem ponižen: ne bo se več upiral, Njegova pravila so najboljša pravila, brez igre mu ni živeti... Karte oživijo in Joker skače od veselja: hej, razvrstite se, začenja se nova igra! Neznani bog, adut in as, ki nas vse drži v neznanski roki, je Čas.

I. OD BRATOVSTVA K BRATOMORU (BkB)

MODELI

1. BLATO = ZLATO *IDENTITETA (Id)*

Blato 1
2 Zbogom zvezde
Blagor blata 1 Rdeči brat
2 Rdeče zlata zgodovina
3 Bratovski objem blata
Blato v izviru in izteku 1 Premagovanje blata
2 Križ čez blato

2. OBLAST , POLITIKA *DVOJČKA (Dč)*

Politika 1
2 Pravica do oblasti
Trije despotje 1 Diktator Aleksander Veliki
2 Grof Tahi, Škof Hren

3. BLODNJA : VIZIJA *DVOJNIKI (Dv)*

Majcnova dramatika 1, 2
3 Teologija postmoderne
Od bratovstva k bratomoru I
Blodnja 1
2 Človek in nič
3 Rabelj-žrtev
Kreftova dramatika v kontekstu 1 Uvod in načrt
2 Volčji ali zimzeleni čas?
3 Konstrukt in resnica
4 Vera in obup
Nastajanje SAPO 1 Detelova dramatika
2 Hinavstvo in cinizem
3 Družinska žrtev
4 Starši - otroci
Iskanje drugosti 1 Veliki, mali, drugi
SD-20 + HistD 1 Iskavci smisla

II. OD BRATOMORA K SAMOMORU (BkS)

PONOTRANJENJE - POZUNANJENJE

1. IGRA = VLOGA = JEZIK (IVJ) *K INDIVIDUALNI Id*

Geometrija redov 1 Predpostavke
2 Temelji
3 Vidiki
4 Prevezave
5 Red blodnje in vizija
Slovenska dramatika - modeli Metodološke in aksiološke teme
Dialogi 1 Nagovori, drugovori
2 Hudogovori, pogovori
3 Razhajanja
4 Razgovori
5 Eseji, pisma, portreti 1
Eseji, pisma, portreti 2 Predavanja
3 Nekrolog samemu sebi 1
4 Nekrolog samemu sebi 2

2. KARNIZEM , MAGIZEM (KM) *K INDIVIDUALNIMA Dč*

3. OBUP - IZGUBLJENOST - SAMOMOR (OIS) *K INDIVIDUALNIM Dv*

Morala = amorala 1 Taščica ali noj?
2 Taščica = noj
3 Noj ali taščica?
4 Pisma nojem in taščicam
5 Taščica pod nojem
Današnja slovenska dramatika
1 Obračun med vrati
2 Komentarji
3 Kulturno okolje
4 Zgodovina Lipicanije
5 Let na dno

III. OD SAMOMORA K BRATOVSTVU (SkB)

ZGODOVINA

1. (SLOVENSKA) PLEMENSKA SKUPNOST (S)PS

H KOLEKTIVNI Id

Slovenski plemenski junaki - Tugomer 1, 2, 3
Črtomir 1, 2

Dramatika narodno osvobodilnega boja
1 Naša sveta stvar (leva)
2 V vrtincu (samo)prevar

Porajanje levice-desnice 1 Širjenje svetega narodnega prostora
2 Oženje domovine
3 Napačni in pravi

Zgodba o narodu 1 Slovenski narod se poraja
2 Slovenski narod se lomi

2. (SLOVENSKA) KATOLIŠKA CERKEV (S)KC

H KOLEKTIVNIMA Dč

Dramatika slovenske politične emigracije
1 Sveta vojna
2 Krščanska tragedija
3 Paradoks odreševanja
4 Pravica in kazen
5 Prijatelji in izdajavci
6 Krvavi ples
7 Vstajenje ali rekvijem
8 Razval ali poveličanje
9 Gnila voda
10 Goveja dolina

Svetost, čudež, žrtev 1

Ciril-Metod + Lepa Vida 1 Operacija Ciril-Metod
2 Triumf Ciril-Metod

3. (SLOVENSKA) DRUŽBA (S)Db

H KOLEKTIVNIM Dv

Začetki slovenske dramatike 1 Zlo in s(i)la kot izvor
2 Greh in iskanje kot izvor
3 Raj, pastorala, mir, vojna

Duhovniki, meščani, delavci 1 Klerikalizem in liberalizem
2 Paternalizem in emancipacija
3 Avtonomizem in kapitalizem
4 Medvedova dramatika

Duhovniki, plemiči, kmetje 1 Upornik človekoljub

Trideseta leta 1 Leto 1940
2 Grška ali katoliška antika?

Primorska slovenska dramatika 1 Krivda in sanja
2 Ribe in tički
3 Nebo = pekel

Kompleks Celjskih 1 Nadčlovek Blaže in princesa Nežica
2 Junak Janez in svetnik Anton

Čitalniška dramatika 1
2 Krepost
3 Svoji-Naši
4 Pogodba
5 Pena
6 Narava in zopernarava

Jugoslovanski nacionalizem 1 Sentimentalni heroizem

1991=1919=1945? 1 Patrioti in pokvarjenci
2 Vojaki in trpini

Dobe 1 Naivna doba
2 Polemična doba
3 Zagatna doba
4 Destruktivna doba
5 Verbalistična doba
6 Refleksivna doba

SLOVARČEK KRATIC
(sestavila Alenka Goljevšček)

Abs - absolutno, absoluten
Abst - abstraktno
AD - avtodestrukcija
AdEva - Adam in Eva
ADH(um) - avtodestrukcija humanizma
Agr - agresivno
AK - avtokritika
Aks - aksiološki
Alt - alternativa, alternativno
AltB - alternativno bivanje
AltM - alternativno mišljenje
AMor - amorala
Anarh - anarhističen
Anci - Amerikanci
AngAmi - Angloamerikanci
Anln - analitik-interpret
AnK - antikomunizem
ARF - avtorefleksija
Arga - Argentina
Arh - arhaično
Aris - aristokratski
Arisk - aristokrat
ArS - aristokratski stil
Askld - asktetska ld
Av(z) - avtizem
Avld - avtistična ld
AVS - arhaična vaška skupnost
Avs(a) - Avstrija
Avsti - Avstrijci
Avt - avtonomen
B(ož)D - Božičeva dramatika
Bar - barbar(izacija)
BČ - Bogočlovek
BDr - Bog-Drugi
BDt - Bog-Drugost
Blak - blodnjak
BlaNe - **Blaže in Nežica v nedelskej šoli**
Blaše - **Blage duše**
Blei - Janez Bleiweis
Blejke - **Junaške Blejke**
Bm - bratomor(nost)
BNak - Boris A. Novak
Bob - **Bob iz Kranja**
BP - bivši prijatelji
Br - bratovstvo
Breda - **Mlada Breda**
BrišKriž - Matjaž Briški: **Križ**
Brž - buržoazija
BS - **Brižinski spomeniki**
(B)SAPO - (božja) SAPO
BSAPOEV - BSAPO-eksistenca-vloga
BSSvet - **Svet brez sovraštva**
Bunka - **Begunka**
Cajn - Stanko Cajnkar
Can - Cankar
CanD - Cankarjeva dramatika
CanVida - Cankarjeva **Lepa Vida**
CD - civilna družba
Cerk - Angelo Cerkvenik
Che - **Legenda o svetem Che**
CiMe(t) - Ciril in Metod
Cin - ciničen
Čara - čarovnica
Čara - **Čarovnica** (**iz Zgornje Davče**)
ČB - črnobelo(st)
ČČ - čezčlovek
ČD - čitalniška dramatika
ČD - **Čitalniška dramatika**
Četv - **Četverka**
ČHM - četverni hipermodel
Čita - čitalnica
Čl - človek
Čloštvo - človeštvo
ČlP - človekove pravice
Črt - Črtomir
Čtk - častnik
ČvŠ - **Človek v šipi**
ĆirZlc - Ciril Zlobec
Dab - družabno(st)
Dak - Krištof Dovjak

DaSD - **Današnja SD**
Db - družba
Dbno - družbeno
DČ - dobri človek
Dč - dvojček
DDč - desni dvojček
De(ca) - desnica
Dek - dekadentno
Del - delovni
DelLjud - delovno ljudstvo
Demonaca - demonizacija
Dešček - **Debelušček**
Det - Fran Detela
DetD - Detelova dramatika
DFz - desni fašizem
Dg - drugenje, drugiti
DgB - drugenjsko bivanje
Dgč - drugačno(st)
DgE(ta) - drugenjska etika
DgLZ - drugenjsko LZ
DgM - drugenjsko mišljenje
DgT - drugenjska teologija
DgVzg - drugenjska vzgoja
DgZn - drugenjska znanost
Dia - **Dialogi**
Diabaca - diabolizacija
Dine - Dominik Smole
Dmb - domobranstvo
Dn - družina
DnŽr - **Družinska žrtev**
Dogm - dogmatični
Dom - domači
DR - desna revolucija
Dr - drugi
Dra(b)Pas- Drabosnjakov **Pasijon**
Drab - Drabosnjak
Dror - drugovor
DSD - današnja slovenska desnica
DSKC - današnja slovenska Katoliška Cerkev
DSL - današnja slovenska levica
DSPE - **Dramatika slovenske politične emigracije**
Dt - drugost
DurgeDinje - dramaturginje
Duš - duševen
Dv - dvojnik
Dž - država
Džan - državljan
Džnik - državnik
Džno - državno
DžV - državljanska vojna
E(K)C - evangeljska (K)Cerkev
EDč - ekskluzivna dvojčka
EH - epirično historično
Ehr - Lambert Ehrlich
EiA - emancipacija in avtonomija
Ek - eksistencialno, eksistenca
EK - evangeljsko krščanstvo
Ekon - ekonomski
EkP - eksistencialno personalno
Eks(per) - eksperimentalno
Ekskl - ekskluzivni
Ekz - ekspanzivno
Emp(a) - empirično(st)
Enot - enotnost
Entra - entropija
ErS - erotika-spolnost (eros-seksus)
ES(no) - empirično singularno
Est - estetski
Et - etičen
EtatH(um) - etatistični humanizem
EtH - etični humanizem
EV - eksistenca, vloga
Evi - **Evangeliji**
EvKrš - evangeljsko krščanstvo
Evra - Evropa
Evri - Evropejci
Fasc - fascinacija
FD - fevdalna družba
Fif - filozof
Fija - filozofija
File - Emil Filipčič
Fin - finančni
Finž - Fran S. Finžgar
FKC - fevdalna Katoliška Cerkev
FKr(ist) - fevdalni Krist
FLet - **Feniksov let**
Folk - folklorno
FP - fevdalno pojmovanje
FRSamo - France Remec: **Samo, prvi slovenski kralj**
FSt - formalna struktura
Fz - fašizem
Gar - gostilničar
Gen(t) - gentilizem
Gene - generacija
Geom - geometrično
GG - generacija-grupa
GhK - greh, krivda
Gilna - gostilna
GiM - **Gabrijel in Mihael**
Gimna - gimnazija
Gled - gledališče
GledŽ - gledališko življenje
Gos - gospodar

GošD - dramatika Alenke Goljevšček
GošVida - Goljevščkove **Lepa Vida 86**
Gov - Fran Govekar
GR - **Geometrija redov**
Graf - Grafenauer Niko
Greda - **Topla greda**
GrGr - Grozd, Gruden
Har - harmonija, harmonično
Hed - hedonizem
Hedst - hedonist
Heid - Martin Heidegger
Her - heroj, herojski
Heraca - heroizacija
Herz - heroizem
Hin - hinavec, hinavski
Hino - hinavstvo
Hist - historicizem, historičen
HKD - hiperkompleksna diferenciranost
Hlad - Miran Hladnik
HM - homo multiplex
HMg - humanistična megastruktura
Holo - holokavst
Hrep - hrepenenje
Hrš - hrvaški
Hrška - Hrvaška
Hrti - Hrvati
HS - historično strukturalno
HT - hrvaški tednik
HUH - Hribar, Urbančič, Hribarjeva
Hum - humanizem
Humst - humanist
I(t)Fz - italijanski fašizem
Id - identiteta
IdB - identitetno bivanje
Idea - idealen
Ideaca - idealizacija
Ideol - ideološki
IdM - identitetno mišljenje
Idn - identifikacija
Inca - inteligenca
Indiv - individualen
Indus - industrijski
Inet - internet
Inf(aca) - indiferenciacija
InH - intimistični humanizem
Ink - Inkret Andrej
Int - intimizem, intimno
Intel - intelektualen
Intelci - intelektualci
Interes - interesen
IpK - interpersonalna komunikacija
Ir - ironičen
IS - interpretacijski sistem
Is - iskanje
IsDč - iščoči Dč
IsDra - iskanje Drugega
Isla - iskanje smisla
It - italijanski
Ivanka - **Jamska Ivanka**
IVJ - igra, vloga, jezik
IvSvet - Ivo Svetina
Izb - izobraženec
Izd - izdajavec
Izda - izdaja
IzDbJav - izstop iz družbene javnosti
Janč - Drago Jančar
JAnt - Jovanovićeva **Antigona**
Jav - javnost
Jel - Nikolaj Jeločnik
Jez - Jezus
JFz - jugofašizem
JKr - Jezus Kristus
JNcl - jugonacionalizem
JOGSŠKi - Juhant, Ocvirk, Gril, Stres, Štuhec, Krašovec in sorodni
Jov - Dušan Jovanović
JovD - Jovanovićeva dramatika
Jr - junior
JTugo - Jurčičev **Tugomer**
Juga - Jugoslavija
Jurč - Josip Jurčič
KaKi - Kardelj, Kidrič
Kan - kristjan
Kanje - **Kamenje bi zagorelo**
Kap - kapital
Kar - komentar
Karn - karnizem, karnističen
Kasa - **Kasandra**
KasO - kasnejša opomba
Kat - katoličtvo, katoliški, katolik
KAv - kolektivni avtizem
KC - Katoliška Cerkev
KFz - klerofašizem
Kid - kolektivna identiteta
Klas - klasičen
Klci - klerikalci
KM - karnizem-magizem
Km - kmetstvo, kmečki
KMg - katoliška megastruktura
Koc - Edvard Kocbek
Koda - komedija
Kojanti - **Krajnski komedijanti**
Kol - kolektiv(no)
Kom - komunizem
Koms - komisar
Komsti - komunisti
Kons - konservativno(st)

Konta - kontingenca
Konv - konvencionalno, -izem
Koz - Primož Kozak
KozVida - F. Kozaka **Vida Grantova**
Kpl - kapitalizem
Kplsti - kapitalisti
KPO - kolektivna PO
Krim(ec) - kriminal(ec)
Krit - kritično
KrPl - **Krvavi ples**
Krstn - Kristijan (**Afera**)
Krš - krščanski, krščanstvo
KršE - krščanska etika
KrŠp(a) - **Krvava Španija**
Ktz - kaotizem
Kul - kultura, kulturno
Kulnik - kulturnik
Kulster - kulturni minister
Kur - Niko Kuret
KZ - kaozmos
KŽ - književno življenje
L(j)erci - **Ljudožerci**
Ladja - **Ladja brez imena**
Lbn - libertinizem
Lbt - libertarnost
LD - liberalna družba
LDč - levi dvojček
LdDr - ljubezen do drugega
LdN - ljubezen do niča
LdNar - ljubezen do naroda
LdS - ljubezen do smrti
Le(ca) - levica
Levs - Fran Levstik
LevsS - **Levstikova smrt**
LFz - levi fašizem
Lib - liberalizem
Libci - liberalci
Lin - Linhart Anton Tomaž
Linč - lončarski
Lipci - **Lipicanci gredo v Bruselj**
Lita - literatura
Lj - Ljubljana
LjDa - **V Ljubljano jo dajmo!**
Ljezen - ljubezen
Ljuba - **Ljubislava**
Ljud - ljudstvo
Lmp - lumpenizem
LNcz - levi nacizem
Love - **Miss Jenny Love**
LR - leva revolucija
LTugo - Levstikov **Tugomer**
Lud - ludizem, ludističen
Lum - lumpen
LZ - literarno zgodovinopisje
LZnik - literarni znanstvenik
M(at)Zup - Matjaž Zupančič
Ma - makro
Mag - magizem, magija, magistično
Magaca - magizacija
Majc - Stanko Majcen
Mak - maksimalno
MalKat - Trubarjev **Mali katekizem**
MaPSt - makropomenska struktura
Marnik - Marko Pogačnik
Mas - masovno(st)
Mašč - maščevanje
Mat - **Matiček se ženi**
Maz - mazohizem
MBP - moji bivši prijatelji
MČ - mali človek
Me - mega
Mela - melodrama
MeP - mejni položaj
Meš - meščanstvo
Met - metodološki
MGG - moja generacija-grupa
MicMat - **Županova Micka**, **Matiček se ženi**
Mil - milenarizem
Mim - mimezis, mimetičen
MimDč - mimetični dvojček
Min - minimalno
MirZup - Mirko Zupančič
Mist - mističen
Mit - mitski
MM - malomeščanstvo, -ski
MMah - Mirko Mahnič
MMB(P) - Marija Mati Božja (Pomagaj)
MO - množična občila
Mo - moški
MOč - moj oče
MočOs(a) - močna osebnost
Mod - mod(er)no
Möd - Vinko Möderndorfer
MoM - moja mati
Mon - monoliten
Mor - morala
Morno - moralno
Morz - moralizem
Mota - moraliteta
MrD - Mrakova dramatika
Mrk - marksizem, marksističen
Mrkst - marksist
MSk - modelna skica
MSl - modelna slika
Muč - mučenje, mučilen
Musl - musliman
MV I (II) - med prvo (drugo) SvetV

MV - medvojni
NA - new age
Nac - nacionalen
Naca - nacija
Nar - narod
Nast - nastajanje
Nast - Nastajanje SAPO
Nat - naturalizem
Ncl - nacionalizem
Nclst - nacionalist
Ncz - nacizem
NČ - nadčlovek
ND - nacionalna država
NDM - na drugih mestih
Nean - neandertalec
NeČi - nedolžnost-čistost
Neg - negativno
NejDam - naprej, drugam
Nem - nemški
NePe - Nebesa = Pekel
Niet - Friedrich Nietzsche
Nih - nihilizem
Nihst - nihilist
NKC - notranja KC
NKNM - naravno kulturno nravno meščanstvo
NL - narod-ljudstvo
NNcz - nemški nacizem
NOB - narodno osvobodilni boj
NOBD - dramatika narodno osvobodilnega boja
NoR - Nova revija
nor(ov)ci - udje Nove revije
Noštvo - Novo človeštvo
Not - notranji
Nota - notrina
NSS - Naša sveta stvar
NTM - na tem mestu
Nv - narava
Nvno(st) - naravno(st)
Ob - oblast(niško)
ObDb - oblastniška družba
Ogenj - Ogenj in pepel
OIS - obup, izgubljenost, samomor
OK - odrešenjsko krščanstvo
OmV - Obračun med vrati
ON - odreševanje niča
OpČ - opomba pod črto
OPsk - osamljeni posameznik
Org - Organogram
Org - organsko
Ort - ortodoksen (pravoslaven)
Os(a) - osebnost
Osm - osmišljanje
OT - odrešenjska teologija
OtR - Otroka reke
OZn - odrešenjska znanost
Ožld - ožja ld
Pas - Pasijon
Pasci - pastirci
Patr - patriarhalen
PAv - posamezni(kov) avtizem
PČ - pravi človek
PD - posamezna drama
Pek - pesnik
Per - personalno, personalizirati
Perca - personalizacija
Pers - Perspektive
Perv - perverzen
Pica - pravica
Pica - Pravica do življenja
Piči - Teharski plemiči
Pld - posamezn(ikov)a identiteta
Pie(r)P - Pierrot in Pierrette
Pirc - Dušan Pirjevec
Pl - plemstvo, plemiški
PlK - plemstvo, kler
Plur - pluralen
PM - postmoderna
PN - pravično nasilje
Pniz - podniz
PnM - polno mesto
PNP - politično novinarsko pojmovanje
PO - posamezna oseba
Podla - Podlaga zakonske sreče
Poenot - poenotevanje
Pog - pogansko
Poh - Pohujšanje v dolini Šentflorjanski
PojObr - pojasnjevalni obrazec
Pol - politika
Polic - policijski
Polik - politik
Polno - politično
Ponot - ponotranjen(je)
Port - Portimao
Pos - posamezno
Posn - posnemanje
Pot(no) - potencial(no)
PoV - po vojni
Poz - pozitivno
PP - politična policija (Partija)
Prada - prakrivda
PraPri - pravi-pristni
Pravec - Pramorivec
Prc - Primorec

PrDi - **Prvi dialog**
Preds - predsednik
Prep - prepirljiv
Preš - France Prešeren
Pret - preteklost
Pri - pristen
Prih - prihodnost
Prikr - prikrivanje
Pril - prijatelj
Prili - **Prijatelji in izdajavci**
Prilo - prijateljstvo
PriPra - pristni-pravi
PriSo - prijatelji-sodelavci
Priž - Primož Kozak
Prk - pravokotnik
PrM - prvotno meščanstvo
Prol - proletariat
Pror - praumor
Prot - protestantstvo
PrS - prelom stoletij
PrSD - **Primorska slovenska dramatika**
Prt - partizanstvo
PS - plemenska skupnost
PsiTera - psihoterapija
Psk - posameznik
PSt - pomenska struktura
Pt(i)ja - Partija
Puč - Pučnik Jože
PV - predvojni
PVD - poboj vrnjenih domobrancev
Pvt - privatno(st)
Pvt(z) - privatno(st), privatizem
Pvtnik - privatist
Pzja - poezija
PzM - prazno mesto
Rad - radikalno(st)
RaPa - raj, pastorala
Raz - različno(st), raznotero(st)
Razc - razcepljen
Razkr - razkrajajoč se
RazPrag - **Razprava**, **Na pragu**
Razr - razredni
RazRak - razvoj-razkroj
RazRese - raziskovanje resnice
Razsv - razsvetljensko
RB - razredni boj
Rca - različica
RealD - realistična dramatika
Realz - realizem
ReAr - rearhaizacija
Red - reduktivno(st)
Reda - redukcija
ReFa - refašizacija
ReFe - refevdalizacija
ReInk - reinkarnacija
Rel - relativno
Resa - resnica
Reva - revolucija
Revar - revolucionar
Revno - revolucionarno
RKPL(EL) - red-kozmos-polis-logos (-etos-lepota)
Rlga - religija
RLH - razsvetljenstvo-liberalizem-humanizem
Rltz - relativizem
RMg - reistična megastruktura
Rojstvo - **Rojstvo v nevihti**
Rom - romantičen
RomD - romantična dramatika
RomDuše - **Romantične duše**
RP - razvojna premica
RPMV - **Raj, pastorala, vojna, mir**
RPP - Resnica, Pravica, Poštenje
RR - reinterpretacija in rekonstrukcija
RSamo - Remčev **Samo**
RSD - **Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike**
RZJ - razsvetljenje
S - smrt
SA - svoboda in avtonomija
Sad - sadizem, sadističen
Sak - sakralno(st)
SAKO - svobodna avtonomna kolektivna oseba
Sakraca - sakralizacija
Sam - **Samorog**
SAnt - Smoletova **Antigona**
SAPO - svobodna avtonomna posamezna oseba
SB - **Spremne besede**
SBJ - spreobrnenje
SČ - srbsko časopisje
SD - slovenska dramatika
SDv - spodnji dvojnik
SeH - sentimentalni humanizem
Sek - seksualno, seksizem
Sent - sentimentalen
SGM - Slovenski gledališki muzej
SH - Spomenka Hribar
SHKI - slovenska humanistična kulturniška inteligenca
Sim - simulacija

Simb - simbol(ič)no
SimčKrst - Simčičev **Krst pri Savici**
Siz - sámoizničenje
SKS - slovenska katoliška skupnost
Skuha - **Dvaskopuha**
Sl - slovenski
Slav - slovanstvo
Slci - Slovenci
Slja - Slovenija
SlK - **Slovarček kratic**
Slov - slovenstvo
Slski - slovenski
Slščina - slovenščina
SlZ - slovenska zavest
SLZ - slovensko LZ, slovenska literarna zgodovina
SM - sadomazohizem
Sm - samomor
SmKrst - Smoletov **Krst pri Savici**
smodel - submodel
Smš - smetišče
Snik, -ca - svetnik, -ca
Soc - socialen(no)
SocH(um) - socialni humanizem
SoD - socialdemokracija
SoM - socialna morala
SovZa - Sovjetska zveza
SPD - slovenska povojna dramatika
SPE - slovenska politična emigracija
SPED - dramatika slovenske politične emigracije
SpoDo - spoštovanje, dostojanstvo (= spodobnost)
SpS - splošno(st)-skupno(st)
Sr - senior
SSD - starejša slovenska dramatika
SSL - samoslepilo
(S)SS - (spodnji) srednji sloji
Sš - sovraštvo
ST - središčni trikotnik
St - sveto(st)
STH - Spomenka, Tine Hribar
Stl - stalinizem
Stol - stoletje
Stra - struktura
Strit - Josip Stritar
Strno - struktur(al)no
Strš - stranišče
Stsk - svetoskrunstvo
Stš - svetišče
StŽ - svetost življenja
Sun - samouniče(va)nje
SV - sveta vojna
SV - **Sveta vojna**
Sv - svoboda
Svet - svetoven
SvetD - svetovna dramatika
SvetV - svetovna vojna
SvM - svobodna misel
Svno - svobodno
SZ - samozavrtost
SZSL - samozaslepljenost
Sž - sovražnik
SŽ - sveta žrtev
Šari - **Šarivari**
Še(l)D - Šeligova dramatika
Šel - Rudi Šeligo
ŠHM - šesterni hipermodel
ŠkofPas - **Škofjeloški pasijon**
ŠpK - **Španska kraljica**
Tarba - **Tarbula, keršanska junakinja**
Tauf - Veno Taufer
Tavč - Ivan Tavčar
Teh - tehnični
Tem - temeljni, -a, -o
Teor - teoretičen
TH - Tine Hribar
THM - trojni hipermodel
Tija - teologija
TijaPM - **Teologija postmoderne**
Tip - tipično(st)
Tor(k) - Torkar Igor
Tot - totalitarizem, total(itar)no
Tr - transcendenca
Trad - tradicija, tradicionalističen
Trag - tragično(st)
Traga - tragedija
Trg - trgovski
Trl - transcendenca v imanenci
Triv - trivialen
Trk - trikotnik
Trp - trpljenje
Trub - Primož Trubar
Trž - tržen
TS - ta svet
Tuga - Levstikov in Jurčičev **Tugomer**
U - univerzitetno
Ub - ubijanje
Učo - učitelj
UH - univerzalna humaniteta
Umet - umetnost, umetniško
UmKap - umski kapital
Umtk - umetnik
UnBDr - uničeni Bog-Drugi
Unič - uniče(va)nje
Univ - univerzalno

Urb - Ivo Urbančič
Usm - usmiljenje
Ut - utilitaren
Utop - utopičen
UUßDr - ubiti-uničevani Bog-Drugi
UZn - univerzitetna znanost
Už - užitek
Užar - užitkar
VelOs(a) - velika osebnost
Ver - verski
VeRus - Veljko Rus
VeŽ - večno življenje
VIS - vrednostni interpretacijski sistem
Vit(z) - vitalen, vitalizem
VitZup - Vitomil Zupan
Voj - vojaški
VoM - vstajenje od mrtvih
Vomb - Joža Vombergar
Voš - Josip Vošnjak
VošD - Vošnjakova dramatika
VošVida - Vošnjakova **Lepa Vida**
Vrc - vrtinec
Vrta - vrednota
VS - večno spovračanje
VsD - vsebine dram
Vst - **Vstajenje kralja Matjaža**
Vzg - vzgojni
Zah - zahod
ZahEvra - Zahodna Evropa
Zamol - zamolčevanje
Zanič - zaničevanje
Zap - **Tretji zaplodek**
Zapl - zapeljevanje, zapeljivec
Zasti - **Trudni zastori**
ZaSvo - **Za svobodo**
ZČ - zli človek
ZD - Zajčeva dramatika
Zg(ar) - zgodovina(r)
Zgina - zgodovina
Zgsko - zgodovinsko
Zld - zgornja ld
ZiK (ZIK) - **Zasilni izhod**, **Križišče**
Zisla - zgodovina iskanja smisla
ZKC - Zunanja Katoliška Cerkev
Zn - znanost, znanstven
ZnaSi - znak-simbol
Znik - znanstvenik
ZSD - **Začetki slovenske dramatike**
Zun - zunanji
Zup - Vitomil Zupan
Zvesta - zvestoba
Ž - življenje
Že - ženska
Žrt - žrtveniški
ŽS - življenje-smrt
Žur - žurnalizem
Žurst - žurnalist
****
An pred besedo ali kratico = anti
Da pred besedo ali kratico = današnji, -a, -e, npr. DaSD, DaSlov itn.
F pred besedo ali kratico = fevdalni, -a, -o, npr. FBrž, FKrist itn.
K- pred besedo ali kratico = kot, npr. K-milost, K-PO itn.
Lum pred besedo ali kratico = lumpen, npr. LumPartija, LumLib itn.
Ps pred besedo ali kratico = psevdo
S pred besedo ali kratico = slovenski, -a, -o, npr. SZg, SGen, SDb itn.
Ta pred besedo ali kratico = takratni, -a, -o
Ve pred besedo ali kratico = večen, -a, -o

SEZNAM KNJIG RSD

V letu 2004

1. (96.) **Veliki, mali, drugi**, 2004, tipkopis, 294 s.
2. (97.) **Patrioti in pokvarjenci**, 2004, tipkopis, 312 s.
3. (98.) **Vojaki in trpini**, 2004, tipkopis, 304 s.
4. (99.) **Iskavci smisla**, 2004, tipkopis, 302 s.
5. (100.) **Operacija Ciril-Metod**, 2004, tipkopis, 300 s.
6. (101.) **Triumf Ciril-Metod**, 2004, tipkopis, 282 s.
7. (102.) **Uvod in načrt**, 2004, Založba Miš, 248 s.
8. (103.) **Volčji ali zimzeleni čas?**, 2004, Založba Miš, 240 s.
9. (104.) **Predavanja**, 2004, Založba Miš, 288 s.
10. (105.) **Red blodnje in vizija**, 2004, 276 s.

V letu 2005

1. (106.) **Konstrukt in resnica**, 2005, 254 s.
2. (107.) **Vera in obup**, 2005, 262 s.
3. (108.) **Teologija postmoderne**, 2005, 262 s.
4. (109.) **Slovenski narod se poraja**, 2005, 286 s.
5. (110.) **Slovenski narod se lomi**, 2005, tipkopis, 300 s.
6. (111.) **V vrtincu (samo)prevar**, 2005, tipkopis, 290 s.
7. (112.) **Medvedova dramatika**, 2005, tipkopis, 262 s.

V letu 2006

1. (113.) **Raj, pastorala, mir, vojna**, 2006, 286 s.
2. (114.) **Grška ali katoliška antika?**, 2006, 316 s.
3. (115.) **Nekrolog samemu sebi 1**, 2006, 258 s.
4. (116.) **Nekrolog samemu sebi 2**, 2006, 308 s.
5. (117.) **Naivna doba**, 2006, tipkopis, 296 s.
6. (118.) **Polemična doba**, 2006, tipkopis, 237 s.
7. (119.) **Zagatna doba**, 2006, tipkopis, 279 s.
8. (120.) **Destruktivna doba**, 2006, tipkopis, 262 s.
9. (121.) **Verbalistična doba**, 2006, tipkopis, 234 s.
10. (122.) **Refleksivna doba**, 2006, tipkopis, 293 s.

Knjiga: NEKROLOG SAMEMU SEBI 1, 2

Nadniz: OD BRATOMORA K SAMOMORU

Niz: IGRA=VLOGA=JEZIK

Podniz: Eseji, pisma, portreti

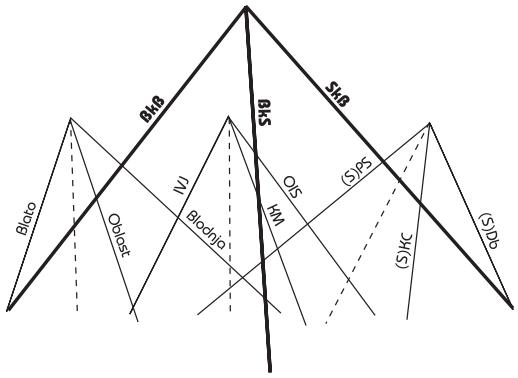

RSD (**Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike)**

Knjigi **Nekrolog samemu sebi 1** in **2** sta tretja in četrta po vrsti v podnizu **Eseji, pisma, portreti**; druga je bila naslovljena **Predavanja**. Motivika knjige je razširjena od pisem, predavanj, referatov (simpozijev) na spremne besede, intervjuje in monografske analize opusov posameznih dramatikov, recimo Iva Svetine. Pisma opravljajo tudi vlogo portretov (Dušana Jovanovića), panoramskih slik slovenske kulturne zgodovine, Kocbeka, Vidmarja, a so tudi pomembni dokumenti politične zgodovine (**Pismo Ćosiću** in **Gotovcu**). Utemeljujem svoje literarno zgodovinopisje, predvsem na primeru slovenske dramatike. Segam v temelje problematike časa in prostora kot osnovnih kategorij sveta. Namen knjige je zajemati dogajanje med tem - ničesnim, a nujnim - svetom in onkrajnostjo, med nihilizmom in vero. Drugi knjigi je dodan **Šesterček**, tj. osnovni podatki o knjigah, ki obstajajo le v tipkopisu.

KAZALO

IZ PISMA ZDENKA KODRIČA TARASU KERMAUNERJU 2

PETI DEL: SREČAVANJA Z NIHILIZMOM, VERO IN SABO 5

NEKROLOG SAMEMU SEBI 7

ESEJ O OSEBNIH SREČANJIH Z AVTORITETO, NASILJEM IN SVOBODO 31

»NAPOL RODBINSKO« SREČANJE Z EDVARDOM KOCBEKOM
(ob Kocbekovi 70-letnici - predavanje v Trstu) 47

EDEN OD VIDMARJEVIH PORTRETOV
(referat na simpoziju SAZU ob 100-letnici Vidmarjevega rojstva) 57

NIHILIZEM IN »NIHILIZEM« 61

ŠESTI DEL: PISMA - OD POLITIČNIH PREK OSEBNIH DO VERSKEGA 67

PISMO DOBRICI ĆOSIĆU I 69

PISMO DOBRICI ĆOSIĆU II 91

PISMO VLADU GOTOVCU 111

PISMO VELIKU RUSU 121

PISMO DUŠANU JOVANOVIĆU II 127

PISMO BORISU A. NOVAKU III 135

PISMO KRIŠTOFU DOVJAKU 153

PISMO KOROŠKEMU PRIJATELJU 161

SEDMI DEL: Š E S T E R Č E K 189

PRVA KNJIGA ŠESTERČKA: NAIVNA DOBA 191

DRUGA KNJIGA ŠESTERČKA: POLEMIČNA DOBA 197

TRETJA KNJIGA ŠESTERČKA: ZAGATNA DOBA 201

ČETRTA KNJIGA ŠESTERČKA: DESTRUKTIVNA DOBA 211

PETA KNJIGA ŠESTERČKA: VERBALISTIČNA DOBA 216

ŠESTA KNJIGA ŠESTERČKA: REFLEKSIVNA DOBA 224

OSMI DEL: D O D A T E K 227

SKENIRANI DOKUMENTI 229

KOMENTAR K CELOTI 241

VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček) 291

ORGANOGRAM 294

SLOVARČEK KRATIC (sestavila Alenka Goljevšček) 296

SEZNAM KNJIG RSD 304

ZADNJICA 305